

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE BEKA STRATEJİLERİ:
NAZILLI'DE İNCİR ÜRETİCİLİĞİ ÖRNEĞİ**

Ebru SEVGİLİ CANPOLAT

Doktora Tezi

Ankara, 2022

AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE BEKA STRATEJİLERİ:
NAZILLI'DE İNCİR ÜRETİCİLİĞİ ÖRNEĞİ

Ebru SEVGİLİ CANPOLAT

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Ebru SEVGİLİ CANPOLAT tarafından hazırlanan “Aile Çiftçiliğinde Beka Stratejileri: Nazilli’de İncir Üreticiliği Örneği” başlıklı bu çalışma, 23.06.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Feryal TURAN (Başkan)

Doç. Dr. Abdrulkerim SÖNMEZ (Danışman)

Prof. Dr. Tuğça POYRAZ (Üye)

Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR (Üye)

Doç. Dr. Nilüfer ÖZCAN DEMİR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

23/06/2022

Ebru SEVGİLİ CANPOLAT

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Abdulkerim SÖNMEZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ebru SEVGİLİ CANPOLAT

TEŞEKKÜR

Gözümün önünde bir sahne... Yaz günü, bir tarla yolunda, bisikletin üzerinde bir erkek ve onun önünde kızı. Hava sıcak, başlarında şapkaları ve her zamanki oyunlarını tutturmuşlar. Eğlence o ya, bisikletin radyosu oluveriyor kız, bir kulağından kanal değişiyor bir kulağından ses artırılıp azaltılıyor. Yol boyu kızı şarkılarını söylüyor, babası dinliyor....ve bir başka sahne, az çok eve destek sağlayacak bir tarla, amele tutsan hepten azalacak geliri. En iyisi zor da olsa ev ahalisi ile bu işi kotarmak... Kadın ve adam birlikte hasadı kaldırmaya giderler. Nerden baksan zor iş. Yonca balyalarını römorka yüklerken tam en üst sırada kadın birden yerde buluverir kendini; ancak ona sorsan sanki pamuk döküşün üzerine düşmüştür...

Uzun bir zamana yayılı bu çalışmanın çeşitli aşamalarında emeği geçen çok kişi oldu. Her birini anımsamak ve adını zikretmek güç. Ancak kimilerini de unutmak güç. Bunların başında yukarıdaki hikayelerin kahramanları olan annem ve babam geliyor. Kendilerine üzerimdeki emekleri için minnettarım.

Şimdiye dek çalıştığım ya da ilgilendiğim konuların oldukça dışında olan bu alanda; konu seçiminden mülakat sorularının hazırlanmasına, saha sürecinden kuramsal tartışmalara, verilerin değerlendirilmesinden raporun bütünlüklü bir hale getirilmesine kadar akla gelebilecek her aşamada titizlik ve özveriyle göstermiş olduğu destek bir kenara, akademik uğraşın hayatın tüm yönleriyle birlikte yönetilen bir süreç olduğunu hatırlayıp hatırlatarak, yaşadığım tüm kaygılı anlarda içtenlikle verdiği destek ve emek için, öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum danışman hocam Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'e minnet borçluyum.

Tez izleme komitesinde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Tuğça Poyraz'a akademik ve bireysel hayatımda en karamsar zamanlarda dahi çabalamam için bir sebep inşa etmemi sağladığı, Prof. Dr. Feryal Turan'a her zaman daha iyisini başarabileceğim yönündeki inancı, jüride yer almayı içtenlikle kabul eden ve bundan büyük mutluluk duyduğum Doç. Dr. Selda Taşdemir Afşar'a ve Doç. Dr. Nilüfer Özcan Demir'e yapıcı eleştirileri, katkıları ve güler yüzleri için çok teşekkür ederim. Son dönemde tezime yoğunlaşabilmem için gerekli tüm koşulları sağlayan Prof. Dr. Nevin Güngör Ergen'a ve Prof. Dr. Birsan Şahin Kütük'e ve idari iş yükünü üstlenerek işimi kolaylaştıran bölüm çalışma arkadaşım Begüm Ardahanlıoğlu nezdinde diğer tüm çalışma arkadaşlarıma da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Sahaya erişimime ilişkin olarak ilk ve en anlamlı teşekkürü, köyle temasını sağlayan, tezimin yazım aşamasında ikisini de kaybettiğim canım dedem ve anneanneme etmek isterim. Saha çalışması süresince bana destek olan, çayını sohbetini esirgemeyen, evini açan, vaktini ayıran tüm Işıklar Köyü sakinlerine ve burada isimlerini veremediğim ancak katılımcılara ulaşmam hususunda sabrını ve desteğini esirgemeyen köylülere ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Benimle tez sürecinin tüm sancılarını ve de yetmezmiş gibi kahrımı çeken Emre Canpolat'a özel bir teşekkür etmem gerekir. Aynı zamanlarda, aynı süreçlerden geçtiğimiz, enerjisi ve usanmadan sunduğu desteğiyle beni her defasında şaşırtan Seda Can Topkan'a ve en sıkışık zamanlarda tezin önemli bir kısmını okuyarak desteğini sunan Büşra Yörük'e, her zaman olduğu gibi bu süreçte de elini üzerimden hiç çekmeyen Zeynep Karasulu'ya, dil desteği için ne zaman kapısını çalsam beni hiç geri çevirmeyen Burcu Kabadayı'ya ve gün aşırı dert yandığım diğer tüm arkadaşlarıma sabırlarından dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır.

ÖZET

SEVGİLİ CANPOLAT, Ebru. *Aile Çiftçiliğinde Beka Stratejileri: Nazilli’de İncir Üreticiliği Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Bu araştırma, 2000’li yıllardan itibaren uygulamaya konulan tarımsal uyum politikaları ve tarımsal emtia piyasalarında korumacılığın ortadan kalktığı ve küreselleşmenin etkilerinin özellikle küçük üreticilerin varlıklarını sürdürmelerini zorlaştırdığının iddia edildiği bir bağlamda, aile çiftçiliğinin bekasını konu edinmekte ve ampirik veriler ışığında alana müdahil kuramsal iddiaların ve açıklamaların bir değerlendirmesini yapmaktadır. Araştırmanın temel iddiası, neoliberal kapitalist piyasaların, köylülüğün bekası üzerinde tek doğrultuda ilerleyen veya tek biçimli bir dönüşüm meydana getirmediği ve bekanın tek bir nedensel unsur temelinde açıklanamaz olduğudur. Bu iddia, toplumsal yapının olumsal, ilişkisel, çok katmanlı ve çoklu nedensellik üzerine kurulu hüviyetinden hareketle ileri sürülmektedir.

Araştırmanın ampirik verileri, Batı Anadolu’da yer alan Aydın/Nazilli’ye bağlı Işıklar Köyü’nde 2018 yılında yapılmış olan saha araştırması yoluyla derlenmiştir. Işıklar, küçük ölçekli aile çiftçilerinin önemli ölçüde emek yoğun ve ağırlıklı ihracata yönelik olarak yapılan kuru incir üreticiliğinde uzmanlaştığı bir vakayı temsil etmektedir. Bu köy aynı zamanda literatürde sıkça dile getirilen yoksulluğun kırsallaştığı ve köylülüğün çözüldüğü yönündeki iddiaların da geçerliliğinin sorgulanmasına olanak sunan bir maddi refah düzeyine sahiptir. Bu nedenle, köy, küçük köylü ya da aile çiftliklerinin varlıklarını tehdit ettiği düşünülen çeşitli faktörlere nasıl tepki verdikleri ve onlarla nasıl mücadele ettiklerinin değerlendirilmesi adına ilgi çekici bir vakayı temsil etmektedir.

Çalışma, neoliberal kapitalist piyasa koşullarını, modernleşmenin etkisi altında meydana gelen toplumsal ve kültürel değişim örüntülerini ve çeşitli yasa ve düzenlemeleri çiftçi topluluklarının varlığını sürdürmeleri üzerindeki üç temel dışsal baskı unsuru olarak ele almaktadır. Ancak hanehalkları bu baskı unsurlarına, sahip oldukları maddi ve toplumsal kaynakları ve kültürel normları, kendilerini iktisadi ve toplumsal olarak yeniden üretebilmek için örgütlemek ve harekete geçirmek suretiyle direnç göstermektedirler. Araştırmanın bulguları, neoliberal tarım politikalarının önemli olmakla birlikte, beka üzerinde asli değil ikincil bir baskı mekanizması olarak tanımlanabileceğini göstermektedir. Buna karşılık modernleşmeye ve iktisadi gelişmeye bağlı olarak artan tüketim düzeyi, değişen yaşam tarzı ve standartlarının doğurduğu yeni ihtiyaçlar ve toprağa erişime ilişkin toplumsal ve yasal kurallar çiftçiler üzerinde daha büyük bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu baskılar giderek derinleşen bir yoksulluk ve köylülüğün çözülmesine yol açan tek tip bir dönüşüm üretmemekte ve fakat tarım dışı gelir kaynaklarına artan bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Aile çiftçiliği, beka stratejileri, küçük üreticilik, neoliberal tarım politikaları, incir üreticiliği, kırsal modernleşme, çoklu geçim faaliyeti.

ABSTRACT

CANPOLAT SEVGİLİ, Ebru. *Survival Strategies of Family Farming: The Case of Fig Producers in Nazilli*, Doctoral Thesis, Ankara, 2022.

This work studies the survival of family farming and evaluates, based on empirical data, the theoretical claims and explanations arguing that agricultural adaptation policies implemented since the 2000s, the disappearance of protectionism in agricultural community markets, and the effects of globalization all make it difficult for small producers to maintain their existence. The main argument of the work is that the neoliberal capitalist markets do not lead to a unilinear or one-way transformation of the peasant family farms and their survival cannot be explained on the basis of a single causal factor. This claim rests on the fact that the nature of social structures is not fixed but contingent, relational, polycentric and multi-causal.

The empirical data of this work have been compiled through conducting a field work in 2018 in Işıklar Village of Aydın/Nazilli Province in western Anatolia. Işıklar represents a case of a rural community of small-scale family farmers who are specialized in labor-intensive dried figs production mainly for export markets. This rural community enjoys however a level of material prosperity which calls into question the relevance of the claims regarding ruralization of poverty and depeasantization. As such the village provides an interesting site for making detailed and causal analysis of how small peasant family farms respond to and challenge the impact of several factors which are considered to be threatening their existence.

This study treats neoliberal capitalist market conditions, patterns of social and cultural change that occur under the effect of modernization, and laws and regulations concerning access to land and farming as the three main sources of pressure surrounding the community of the farmers. These factors are challenged, however, by the households by means of organizing and mobilizing their internal material and social resources and cultural norms. Research findings indicate that neoliberal agricultural policies, though important, are only secondary factors exercising pressure on farmers whereas the greater part of the pressure comes from the general process of modernization regarding the rising levels of consumption, changing living standards and arrangements, and the legal and social rules regulating access to land. However, their effect is not a uniform leading to a deepening poverty and depeasantization but a growing reliance on the income from off-farm sources.

Keywords: Family farming, farmers' survival strategies, small farms, neoliberal agricultural policies, fig producers, rural modernization, pluriactivity.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
TABLolar DİZİNİ	xiii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xv
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMA SORUNSA LININ TARİFİ	
VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	8
1.1. AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE BEKANIN BİR SORUN OLARAK TARİFİ	8
1.2. KURAMSAL İHTİLAFLAR: ATILLIKTAN FAİLLİĞE AİLE	
ÇİFTÇİLİĞİ.....	23
1.2.1. Temel Kavramlar ve Açmazları: Köylülük, Küçük Üreticilik ve Aile	
Çiftçiliği.....	24
1.2.2. Tarımda Küçük Üreticiliğin Bekası veya Akıbeti Sorunu.....	27
1.2.2.1. Bekaya İlişkin Klasik Yaklaşımlar: Tasfiye	
ve Devamlılık Tezleri	28
1.2.2.2. Bekaya Yeni Yaklaşımlar: Eklemlenme, Proleterleşme ve Yeni	
Köylülük	32
1.3. TÜRKİYE’DE TARIM POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM VE KÜÇÜK	
KÖYLÜLÜK	42

2. BÖLÜM: BİR YERLEŞİM BİRİMİ VE CEMAAT OLARAK IŞIKLAR KÖYÜ	58
2.1. IŞIKLAR'IN İDARİ VE COĞRAFİ KONUMU	58
2.2. IŞIKLAR'A ULAŞIM	59
2.3. İKLİM	60
2.4. IŞIKLAR'IN TARİHİ	61
2.5. NÜFUS VE GÖÇ	63
2.6. MEKÂNSAL YERLEŞİM VE BİNALARIN FİZİKİ DURUMU	69
2.7. ALTYAPI VE ULAŞIM ALANINDAKİ GELİŞMELER	76
2.8. EĞİTİM VE SAĞLIK HİZMETLERİ	80
3. BÖLÜM: IŞIKLAR'DA İKTİSADİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: YÖRÜKLÜKTEN İNCİRCİLİĞE	84
3.1. DÖNÜŞÜMÜN ÖNCESİNDE IŞIKLAR	84
3.2. TARIMSAL GEÇİM FAALİYETLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	93
4. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE KATILIMCILARIN TAKDİMİ	114
4.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	114
4.2. ARAŞTIRMANIN SAHA ÇALIŞMASI SÜRECİ	122
4.3. DERLENEN VERİLERİN TÜRÜ VE ANALİZ TEKNİKLERİ	130
4.4. ARAŞTIRMANIN KISITLARI, SINIRLILIKLARI VE BAZI MÜCADELE BİÇİMLERİ	134
4.5. REİSLERİ İLE MÜLAKAT YAPILAN HANELERİN PROFİLİ	142
4.5.1. Hanehalkı Kavramı ve Işıklar Köyü'ndeki Hanehalklarının Yapısı	143
4.5.2. Katılımcı Hanehalklarının Temsil Kabiliyeti	154
4.5.3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	157
5. BÖLÜM: NEOLİBERAL PİYASA DÜZENİNDE ÜRETİMİN ÖRGÜTLENMESİ	166
5.1. DESTEKLEME POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE İNCİRCİLİK	167
5.2. İNCİR ÜRETİCİLİĞİNDE PİYASA ÖRGÜTLENMESİ	176

5.2.1. Kooperatifler: “Var da mı Satmıyoruz?”	184
5.2.2. Işıklar’da Sözleşmeli ve Organik Tarım.....	196
6. BÖLÜM: TOPRAĞA ERİŞİM ÖRÜNTÜLERİ VE BEKA.....	204
6.1. TARIMSAL ARAZİNİN YETERLİLİĞİNİN BELİRLENMESİ SORUNU ..	206
6.2. HANEHALKLARININ TOPRAĞA ERİŞİM YOL VE BİÇİMLERİ	211
6.2.1. Özel Mülk Olarak Araziye Erişim Örüntüleri	211
6.2.2. Araziye Erişimin Diğer Yolları	228
6.3. TOPRAĞA GÜVENİN DEĞİŞEN MAHİYETİ.....	246
7. BÖLÜM: KÖYDE TARIMSAL ÜRETİM VE GELİRE YÖNELİK STRATEJİLER	257
7.1. BİR BEKA STRATEJİSİ OLARAK GELİR ÇEŞİTLENDİRME.....	257
7.2. HANEHALKLARININ İKTİSADİ FAALİYETLERİ VE GEÇİMİN KOŞULLARI.....	263
7.2.1.Hanelerin Asli Geçim Faaliyetleri ve Geçimin Merkeziliğinin Belirlenmesi Sorunu.....	266
7.3. TARIMSAL ÜRETİMİN HANELERİN GEÇİMİNDEKİ YERİ	271
7.3.1. İncir, Kestane ve Zeytin Üretim Süreçleri ve Gider Döngüsü	272
7.3.1.1. İncir Üretim Süreci	272
7.3.1.2. Kestane ve Zeytin Üretim Süreci	279
7.3.2. Hanelerin Tarımsal Üretim Gelirleri ve Tarım İçi Gelir Çeşitlendirme Faaliyetleri	284
7.4. HANELERİN TARIM DIŞI İKTİSADİ FAALİYETLERİ.....	289
7.5. HANE GEÇİMİNDE TRANSFER VE DİĞER GELİRLERİN KONUMU....	294
7.6. GELİRE YÖNELİK STRATEJİLERDE BENZERLİK VE FARKLILIKLAR.....	300
8. BÖLÜM: EMEĞE ERİŞİM ÖRÜNTÜLERİ VE BORÇLANMA MEKANİZMALARI	309

8.1. TARIMSAL ÜRETİMDE EMEĞİN KAYNAKLARI.....	312
8.1.1. Hasat Döneminde Emeğe Erişim.....	313
8.1.2. Hanehalklarının Ücretsiz Emeğe Erişim Örüntüleri.....	319
8.1.3. Hanehalklarının Ücretli Emeğe Erişimi	325
8.2. HANELERİN BORÇLULUK VE KREDİYE ERİŞİM ÖRÜNTÜLERİ.....	331
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	345
KAYNAKÇA	355
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	379
EK 2: ETİK KOMİSYON İZNİ	380
EK 3. HANE REİSLERİNE YÖNELİK GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	381
EK 4. MÜLAKAT CETVELİ (HANE REİSLERİ).....	382
EK 5. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU.....	397
EK 6. SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI MÜLAKAT CETVELİ.....	398

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomi Topluluğu

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

Akt.: Aktaran

A.Ş.: Anonim Şirket

Bkz.: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

ÇKS: Çiftçi Kayıt Sistemi

ÇMVA: Çiftlik Muhasebe Veri Ağı

Da: Dekar

DB: Dünya Bankası

DGD: Doğrudan Gelir Desteği

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations)

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

ISCO: Uluslararası Standart Meslek Sınıflandırma (International Standard Classification of Occupations)

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

kg: Kilogram

MSP: Milli Selamet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

OTP: Ortak Tarım Politikası

s: Sayfa

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

SPSS: Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı (Statistical Package for the Social Sciences)

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TARSİM: Tarım Sigortaları Havuzu

TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

TODAİE: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TL: Türk Lirası

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yıllara Göre Işıklar Köyü'nün Nüfusu	64
Tablo 2. Katılımcı Hanelerin Evlerinde Bulunan Dayanıklı Tüketim Malları	72
Tablo 3. Örneklem Kümesindeki Hanehalklarının Hanehalkı Türüne Göre Dağılımı	147
Tablo 4. Evliliğin Başında Hanehalkının Türü	152
Tablo 5. Katılımcı Hanehalkları ve Diğerlerinin Sahip Oldukları Arazi Alanı Büyüklüğüne Göre Dağılımları	155
Tablo 6. Kendileriyle Mülakat Yapılan Kişilerin ve Hanehalklarının Sosyo-Demografik Durumu	157
Tablo 7. İncir İhracat Miktarı ve Değeri	180
Tablo 8. Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Kuru İncir İhracatı	181
Tablo 9. İncir Satışının Yapıldığı Yere Göre Hanelerin Dağılımı	185
Tablo 10. Tariş İncir Birliği Yıllara Göre İncir Alım Miktarı	188
Tablo 11. Işıklar Köyü ÇKS ve Organik Tarım Verileri	198
Tablo 12. Katılımcı Hanehalklarının Tapulu-Mülk Tarımsal Arazilerinin Dağılımı ve Bu Araziyi Edinme Biçimleri	212
Tablo 13. Katılımcı Hanelerde Tarımsal Arazi Mülkiyetinin Üyeler Arasındaki Dağılımı	224
Tablo 14. Hanelerin Tapulu Tarım Arazileri ve İşledikleri/Erişim Sağladıkları Tarımsal Arazi Alanları	235
Tablo 15. Hanehalklarının Tarımsal Araziye Erişim Biçimlerinin Dağılımı	236
Tablo 16. Katılımcı Hanehalklarının Yıllık Gelir Gruplarına Göre Dağılımı	264
Tablo 17. Asli Geçim Kaynaklarına Göre Hanelerin Dağılımı	268
Tablo 18. Katılımcı Hanelerin 2017 Yılında Ürün Bazında Yaptıkları Üretim Harcamalarının Dağılımı	283
Tablo 19. Hanelerin Piyasaya Yaptıkları Tarımsal Üretimden Elde Ettikleri Yıllık Gelir ve Hanehalkı Yıllık Geliri İçindeki Payı (2017)	286
Tablo 20. 2017-2018 Yıllarında Tarımsal Üretimde Değişim	288
Tablo 21. Katılımcı Hane Üyelerinin Ek Gelir Getirici İktisadi Faaliyetleri	301

Tablo 22. Gelir Kaynağı Sayısına Göre Hanehalklarının Sahip Oldukları Arazi Alanı, Ortalama Üye Sayısı ve Kişi Başına Düşen Gelirleri	304
Tablo 23. Hasat Döneminde İstihdam Edilen Emeğin (Toplam Çalışan Sayısının) Ürün Türü ve Kaynağına Göre Dağılımı	313
Tablo 24. Ürünlere Göre Yevmiye Ücretleri	326
Tablo 25. Tapulu/Mülk Arazi Alanına Göre Hanelerin Asli Borçluluk Biçimi.....	337
Tablo 26. Yıllık Gelir Gruplarına Göre Hanelerin Asli Borçluluk Biçimi	337

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Işıklar Köyü Ulaşım Haritası.....	60
Görsel 2. Köy Çeşmesi.....	62
Görsel 3. Köy Sokaklarından Görünüm.....	70
Görsel 4. Eski ve Yeni Yapı Evler	71
Görsel 5. İncir Hasadından Bir Gün.....	129
Görsel 6. Sergi ve Kerevetteki İncirler.....	129
Görsel 7. Işıklar Köyü’nde İncir Piyasa Örgütlenmesi	182
Görsel 8. Hasatta Kullanılan Bazı Geleneksel Tarım Aletleri	281

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Türkiye İncir Üretim Alanı ve Ürün Miktarı (1961-2018).....	179
Grafik 2. Kuru İncir İhracat Miktarı (Türkiye)	179

GİRİŞ

Bu araştırma, 2000’li yıllardan itibaren uygulamaya konulan tarımsal uyum politikaları ve tarımsal emtia piyasalarında korumacılığın ortadan kalkması ve küreselleşmenin etkilerinin özellikle küçük üreticilerin varlıklarını sürdürmelerini zorlaştırdığı bir bağlamda, aile çiftçiliğinin bekasını konu edinmekte ve Türkiye’de bu türden üreticiliğin egemen olduğu bir köyde hanehalklarının bekalarını nasıl sürdürdüklerini veya sürdüremediklerini ele almaktadır.

1980’li yıllara kadar tarım sorunu tartışmaları ağırlıklı olarak kapitalizmin tarıma nasıl sirayet ettiğinin yolları üzerine yoğunlaşmış ve kapitalist modernliğin tarımda küçük üreticiliği kesin olarak tasfiye edeceği kabulünden hareketle dikkatler bu sürecin neden geciktiği veya bu kesin akıbetin gerçekleşmesini engelleyen mekanizma ve süreçlerin neler olduklarına yoğunlaşmıştır. Ancak, dün olduğu gibi bugün de hem en gelişmiş kapitalist ülkelerde hem de diğerlerinde ve bu kapsamda Türkiye’de küçük ölçekli aile işletmeleri varlıklarını bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir ve bu durum sorunun başka bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Tarım sorununda yeni dönem olarak adlandırılan 1980’ler ve sonrası, kapitalizmin yeniden örgütlendiği bir dönem olarak ifade edilmektedir. Bu anlayışla yapılan değerlendirmelere göre, küresel kapitalizm ya da neoliberal kapitalizmde artık sermaye birikimi küresel ölçekte ve ağlar içinde gerçekleşmekte, tarımsal üretim sürecini farklı yol ve ilişkilerle daha fazla egemenlik altına almakta, tarımsal işletmeler giderek daha fazla piyasadan temin edilen girdilerle üretim yapmak zorunda kalmakta ve artan bu bağımlılık özellikle gelişmekte olan ülkelerde küçük üreticilik üzerinde daha yıkıcı sonuçlar üretmektedir. Zira bu artan piyasa bağımlılığı köylüleri ve küçük aile işletmelerini belirsiz ve riskli piyasa karşısında geçmişe nazaran daha savunmasız kılmakta ve onların varlıklarını sürdürme yahut bekalarını temin etme koşullarını giderek ağırlaştırmaktadır. Dahası, içerisinde bulunulan dönem, tüm istihdam alanlarında meydana gelen daralma ile tanımlanmakta ve bu durumun geçmiş dönemde bekanın sürdürülmesinin temel stratejilerinden biri olarak konumlandırılan gelir çeşitlendirme gibi manevra alanlarını, her geçen gün azalttığı ifade edilmektedir. Bu süreçte köylülerin eline geçen gelirler de azalırken, iktisadi ve toplumsal yeniden üretimin maliyeti artmakta ve bunun sonucu olarak fakirliğin kırsallaştığı ifade edilmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar ağırlıklı olarak, neoliberal kapitalist piyasa düzeninin işleme biçiminin aile işletmelerinin bekalarını sürdürmelerinin önündeki zorlukların en temel nedeni ve mekanizması olarak tayin etmektedir. Bu araştırmanın temel iddiası ise neoliberal kapitalist piyasanın, köylülüğün bekası üzerinde tek yönlü bir dönüşüm meydana getirmediği ve dahası beka sorununu anlama ve açıklamada yegâne nedensel unsur olarak konumlandırılmayacak olduğudur. Bu iddia, çalışmanın, beka ve aile çiftçiliğinden ne anlaşılması gerektiğine ilişkin kabullerinin yanı sıra toplumsal gerçekliğin tek bir nedensel mekanizmadan hareketle tarif edilemeyecek olan, çok katmanlı, çoklu nedenselliğe dayalı ve aynı zamanda olumsuzluk içeren bir niteliğe sahip olduğu yönündeki anlayışına dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, meydana gelen herhangi bir sonuç, olgu ya da durum, birden fazla mekanizmanın farklı kombinasyonlarının ürünü olabileceği gibi, benzer mekanizmalar farklı türden sonuçları üretebilmektedir (Perri 6 ve Bellamy, 2012, s. 202–205). Bu sebeple, tarımdan çıkış ya da üretimin sürdürülmesi olarak konumlandırılacak olan iki sonuçtan her birini üreten mekanizmalar, farklı bağlamsal koşullarda birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir.

Araştırma kapsamında beka, hanehalklarının karşılaştıkları engeller, yapıların kısıt ve kaynakları ile aynı zamanda birimin kendisine içkin potansiyellerin karşılıklılığını içeren, hanenin kendini bütünsel bir toplumsal varlık olarak, yani iktisadi ve toplumsal bir birim olarak yeniden üretebilmek için ortaya koyduğu ve bir sürece yayılı rasyonel eylemler takımı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda öne çıkan en temel iki unsur, bekanın salt iktisadi yeniden üretime indirgenemeyecek olduğu ve aynı zamanda toplumsal yeniden üretimi içerdiğidir. Bu tanım, aile çiftçiliğiyle atıfta bulunulan tanımla da yakından alakalıdır. Zira bir aile çiftliği veya bunun eski kullanımdaki yaygın karşılığı olarak kullanılan köylü işletmesi, Wolf'un (2000, s. 32) kısa ve öz bir biçimde ifade ettiği üzere hem bir yuva hem de bir işletme vasfına sahiptir. Dolayısıyla bir aile çiftliğinin bekasını sürdürebilmesi, kendini hem iktisadi hem de toplumsal birim olarak içerisinde bulunduğu ilişki ağlarıyla birlikte yeniden üretebilmesine dayalıdır. Keza bu işletmede iktisadi olanla toplumsal olan çoğu halde birbiri içerisine geçmiştir.

Aile çiftçiliğinin yeniden üretim sorunu, salt çiftliğin gelir-gider dengesinin sağlanması sorunundan öte aynı zamanda modernleşmeyle birlikte değişen yaşam tarzını, tüketim alışkanlıklarını, bireysel istek ve hedefleri, toplumsal ilişkileri, ihtiyaçları, zorunlulukları da içermekte ve bu alanlardaki dönüşümün artan maliyetlerinin yanı sıra tarım, toprak ve köye ilişkin ilgi, yaklaşım ve değerlerdeki dönüşümü de beka üzerinde belirli türden sonuçları üretebilme

kabiliyetine sahip unsurlar olarak konumlandırmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında, neoliberal kapitalizmin yanı sıra modernleşmeye bağlı süreçler de dikkate alınması gereken etkenler olarak tanımlanmıştır. Üçüncü bir etkenler takımı ise toprak üzerindeki artan nüfus baskısı, modern miras hukukuna ve diğer toplumsal koşullara dayalı toprağın parçalanması ve bir haneyi geçindirebilecek ölçekten veya büyüklükten giderek uzaklaşmasıyla alakalıdır.

Bu araştırmanın birincil ampirik verileri Aydın ilinin Nazilli ilçesine bağlı olan ve incir üreticiliğinde ihtisaslaşmış bir köy olan Işıklar Köyü'nde yapılmış alan araştırması yoluyla derlenmiştir. Geçimlik üretimden piyasa için üretime geçiş süreci, işletmelerin cesameti, tarım içi ve dışında alternatif ve ek gelir getirici istihdam biçimleri ve faaliyetleri, kırsal modernleşmenin etkisi altında şekillenen barınma, tüketim, yaşam tarzı ve toplumsal ilişkiler ile ilgili literatürde etkilerine işaret edilen etkenlerin, süreçlerin ve mekanizmaların nasıl işledikleri ve ne tür sonuçlar ürettiklerini incelemek ve dolayısıyla kuramsal tartışmalara ampirik veriler ışığında müdahil olmak bakımından Işıklar Köyü, uygun bir vakayı oluşturmaktadır ve bu hususlar şöyle ifade edilebilir:

Aydın ve çevresi, ticarete yönelik tarımsal üretimin oldukça erken bir dönemde başladığı ve geliştiği bölgelerden birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda tarımsal ürün olarak seçilen kuru incir ise, Osmanlı Dönemi'ndeki beş temel tarımsal ihraç ürünlerinden biridir ve günümüze kadar da Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatındaki önemli kalemlerinden birini oluşturmuştur. Kuru incirin haricinde, sözü edilen beş temel tarımsal ürün arasında kuru üzüm, fındık, tütün ve pamuk yer almaktadır. Türkiye'de küçük üreticiliğin bekasını konu edinen köy araştırmaları kapsamında kuru incir üreticiliği dışındaki bu diğer ürünlerin üretiminde ihtisaslaşmış olan köylerde alan araştırmaları yapılmıştır.¹ Ancak bu çalışmaların tümü 80'li yılların sonu, 90'lı yılların başında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma yukarıda kısaca değinilmiş olan değişen koşulları da dikkate alarak temel tarımsal ihraç ürünlerinden biri olan kuru inciri örnek olarak seçmekle birlikte, esas olarak burada ürünün kendisini tartışmayı değil; ancak ona bağlı koşulların da etkisini dikkate alarak, Işıklar Köyü'ndeki hanehalklarının beka sorununu ele almayı hedeflemektedir.

¹ Bu araştırmalar için bkz.: (Sönmez, 1993), (Sirman, 1988), (Ecevit, 1988).

Aydın, uzun yıllardan beri, Türkiye’deki toplam incir üretiminin yaklaşık %80’inin yetiştirildiği ildir. Bu ile bağılı olan Nazilli ve Germencik ilçeleri ise üretimin en fazla gerçekleştiği iki ilçeyi temsil etmektedir. Aynı zamanda, Türkiye’de üretilen incirlerin büyük çoğunluğu kuru incir olarak ihraç edilmekte (2018 yılında bu oran %82 olarak belirtilmiştir) ve Türkiye kuru incir ihraç eden ülkelerin başında yer almaktadır (Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2020). Aydın Bölgesi, aynı zamanda tarımsal ürün çeşitliliğiyle de bilinmekle birlikte, bu çeşitlilik esas itibarıyla ova köylerinde daha yaygın iken dağ köyleri genellikle bir ya da birkaç üründe uzmanlaşmıştır. Işıklar, bu dağ köyleri arasında üretimin merkezinde incirin yer aldığı pek çok köyden biridir.

Vaka çalışması için Işıklar Köyü’nün seçilmesinde üç etken belirleyici olmuştur. İlki, sahayla temasın sağlanabilecek olduğu kişilere erişimdir. Ancak ikincisi ve daha önemlisi, çalışılacak ürünün incir olarak belirlenmesinin ardından Nazilli Ziraat Odası’nda düzenlenen ve neredeyse tüm köy temsilcilerinin de bulunduğu bir toplantıda Işıklar, incir üretiminin en yoğun gerçekleştirildiği köylerden biri olması nedeniyle toplantı üyelerince de önerilmiştir. Bunun yanı sıra köye ulaşım kolaylığı ve köylülerin bu türden bir araştırmaya katılım hususunda istekli olacakları yönünde toplantı üyelerinin öngörüsü de dikkate alınmıştır. Üçüncü olarak, araştırmacının da köyün bağılı olduğu ilçenin bir üyesi olması vesilesiyle haberdar olduğu ve genel itibarıyla bugün köylülerin geçinmekte zorlandıkları yönündeki yaygın şikâyetin ve somut verilerin aksine, Işıklar’ın “zengin köyü” olarak anılması bu seçimin yapılmasında ayrıca dikkate alınan bir husus olmuştur.

Araştırmada, Işıklar Köyü’ndeki hanehalklarının birbiriyle benzeşen ve farklılaşan beka stratejileri ve bunları üreten mekanizmaların neler olduklarına odaklanılmaktadır. Bu amaç, bir yanıyla belirli türden eğilimleri, ilişkileri ve örüntüleri değerlendirebilmek için köyün bütününi temsil edebilecek sayıda ve çeşitlilikte hanehalkına ulaşmayı ve bunlarla ilgili nicel verileri elde etmeyi gerektirmiştir. Ancak aynı zamanda genellemenin değil benzerlik ve farklılıkların değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, hanelerin gerçekte ne yapıyor olduklarına dair nitel verilere ihtiyaç duyulmuş ve derlenmiştir. Araştırmanın saha çalışması safhası, sahayla ilk temas ve kılavuz çalışma süreci hariç tutulduğunda 24.07.2018-18.12.2018 tarihleri arasındaki 5 aylık sürede gerçekleştirilmiştir. Bu süre içerisinde yaklaşık 14 günlük bir ara verme haricinde haftada 6 gün köyde bulunulmuştur. Saha araştırması sürecinde köyde konaklanmamış, günübirlik olarak ilçeden köye ulaşım sağlanmıştır. Genellikle sabah 09:30 ile akşamüstü 18:00

saat aralıklarında köyde kalınmış, mülakat yapılmadığı zamanlarda da çoğunlukla köy kahvelerinde ve kimi zaman evlerin bahçelerinde oturan kadınların yanında zaman geçirilmiş, araştırma sorunsalı etrafında sohbet edilmiştir.

Saha çalışmasının yapıldığı 2018 yılında yaklaşık 320 hanehalkının yaşadığı tespit edilen köyde, toplam 132 hanehalkına erişim sağlanarak, bu hanelerle yarı-yapılandırılmış bir soru formuna dayalı mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatların 126'sı hanehalkı reisleriyle, 4'ü reislerin yetişkin oğullarından biriyle, 2'si de eşleriyle yapılmıştır. Zira geleneksel olarak köylü hanehalklarında üretimin yürütülmesi, ürünün pazarlanması, evin idaresi gibi işlerin hane üyelerinden birinin üstlendiği biçimde örgütlendiği bilinmektedir ve bu nedenle araştırmada yöneltile sorulara daha kolay yanıt verebilecek kişiler olarak hane reisleri ile mülakat yapılmasına öncelik verilmiştir. Aynı zamanda köyün tarihi, geçmişten bugüne sosyo-ekonomik yapısı, dönüşümü ve tarımsal üretime yönelik verilere ulaşım için 6 kaynak kişiyle, yarı yapılandırılmış bir mülakat cetveli aracılığıyla sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir. Bunlara ilaveten, köyde geçirilen süre zarfında köy cemaatinin üyeleriyle de araştırma sorunu etrafında sohbetler yapılmıştır. Araştırmanın saha süreci, metodolojisi ve veri toplama-analiz teknikleriyle ilgili hususlar daha ayrıntılı bir şekilde Bölüm 4'te ifade edilmektedir.

Bu araştırmanın önemi ve aynı zamanda literatüre olan katkısı, beka meselesinin iktisadi bir işletmenin sürdürülebilmesinden daha fazlası olarak değerlendirilmesi gerektiğine, sürecin hem yeniden üretim hem de mücadele boyutlarının dikkate alınarak değerlendirilmesine olan ihtiyaca ve bu boyutların iktisadi yeterlikten daha fazlasını bünyesinde barındırdığına dair yapmış olduğu vurguyla öne çıkmaktadır. Netice itibarıyla çalışmada, bekanın sürdürülmesinin maddi ve maddi olmayan kaynakları ve bunların örgütlenme biçimleri dikkate alınmaktadır.

Araştırma metni 9 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm üç temel meseleye odaklanmıştır. Bunlardan ilki, araştırma sorunsalının tarifidir. Bu kapsamda beka stratejileriyle neye atıfta bulunulduğunun çerçevesinin çizilmesinin ardından aynı zamanda köylülük, aile çiftçiliği ve küçük üreticilik kavramlarının araştırma eksenindeki kullanım biçimleri tarif edilmiştir. İkinci olarak, araştırma sorunsalının tarihsel ve kuramsal çerçevesi aktarılmış ve son başlık altında Türkiye'de küçük üreticiliğin akıbetine ilişkin genel tartışmalara yer verilmiştir.

İkinci bölüm, araştırma için seçilmiş olan köyün betimsel bir takdimini içermektedir. Bu betimleme; köyün konumu, ulaşımı, coğrafyası, iklimi hakkındaki bilgilerin yanı sıra köyün tarihi, nüfus yapısı ve özellikle 1950’li yıllardan itibaren köyde modernleşme sürecinde gündeme gelen altyapı, sağlık, eğitim alanındaki gelişmeler hakkındadır. Üçüncü bölüm bir önceki bölümün devamı niteliğinde olmakla birlikte aynı zamanda saha verilerinin değerlendirilmesine de zemin oluşturmak amacıyla, köydeki iktisadi ve toplumsal dönüşüm sürecine odaklanmaktadır. Bir Yörük köyünden incir üreticiliğinde ihtisaslaşmaya geçişin hikâyesinin aktarıldığı bu bölümde, en temelde iktisadi faaliyetlerin dönüşümü ele alınmakla birlikte ona eşlik eden mekân kullanımının ve toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenme biçimlerine de yer verilmektedir.

Dördüncü bölüm, araştırmanın metodolojisi, saha araştırması süreci, veri toplama ve analiz teknikleri, çalışmaya özgü kısıt ve sınırlılıklar ile katılımcı hanehalklarının takdimini içermektedir. Hanehalklarının takdiminde, öncelikle literatürdeki çalışmalardan hareketle hanehalkı kavramının nasıl ele alındığı tanımlanmış ve köydeki hanehalkları işlevsel nitelikte kategorilere ayrılmıştır. Ardından araştırmaya dahil edilen hanehalklarının nasıl seçildiği ifade edilmiştir. Kendisiyle mülakat yapılanlarla sınırlı olmak üzere hanehalkları, üyelerinin cinsiyet, yaş, medeni halleri, eğitim durumları, temel geçim kaynakları, ikamet yerleri, sahip oldukları ve kiraladıkları arazi alanları gibi çalışma kapsamında önemli bulunan vasıfları üzerinden takdim edilmiştir. Aynı zamanda sözlü tarih çalışması kapsamındaki kaynak kişilerin genel bilgilerine yer verilmiştir.

Beşinci bölüm, neoliberal tarım politikaları ekseninde meydana geldiği ifade edilen dönüşümlerin bazı somut yansımalarının Işıklar Köyü’nde nasıl gerçekleştiğinin ve beka üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesini içermektedir. Bu kapsamda değinilen hususlar olarak; incirin piyasa örgütlenme süreci, destekleme politikalarındaki dönüşüm, kooperatiflerin konumu ve en nihayetinde köyde de yaygın olarak gerçekleştirilen organik tarım süreci üzerinde durulmaktadır.

Altıncı, yedinci ve sekizinci bölümler, araştırma kapsamında beka stratejilerinin ele alınmasında temel temalar ve mekanizmalar olarak belirlenen toprak, gelir, emek, borçluluk ve krediye erişim temelinde saha verilerinin değerlendirilmesini içermektedir. Toprağa erişim örüntüleri ve bekanın ele alındığı altıncı bölümün üç temel konusu bulunmaktadır. İlk toprağın, üretimin sürdürülmesine ilişkin yeterlilik vasfı tartışmaya açılmış ve bu yeterliliğin Işıklar Köyü’ndeki karşılığına yer verilmiştir. İkinci olarak, köyde toprağa erişimdeki imkân ve kısıtlar ile aynı

zamanda erişimin farklı biçimleri ele alınmıştır. Üçüncü olarak ise, toprağa duyulan güvenin değişen mahiyeti, toprağın geçim kaynağı olmasının ötesindeki yönlerini de içerecek biçimde tartışmaya açılmıştır. Takip eden yedinci bölümün merkezi konusu, gelir çeşitlendirme stratejileridir. Bu bölümde hanelerin temel iktisadi faaliyetleri, bu faaliyetlerin geçim için yeterliliği, tarımsal üretim süreci ve tarım dışı faaliyetlerin incelenmesinin ardından, hanehalklarının gelir çeşitlendirme stratejilerindeki benzerlik ve farklılıkları üreten mekanizmalar ile bunların bekanın sürdürülmesiyle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Sekizinci bölümde ise emeğe erişim ve borçluluk örüntüleri-krediye erişim süreçleri üzerinde durulmaktadır. Emek meselesi iki temel etken üzerinden tartışılmaktadır. Bunlardan ilki çiftlikte kullanılan emeğin kaynağı ile bu emeğin üretim için istihdam edilen toplam emeğe oranın küçük üreticiliğin toplumsal sınıf konumlarının değerlendirilmesinde bir araç olarak kullanımına ilişkindir. Araştırma kapsamında bu yaklaşımının uygulanabilir olmadığı, hanehalklarının üretim sürecindeki emek kullanım örüntülerinin farklılaşan biçimlerinden hareketle tartışılmaktadır. İkinci eksen, özellikle modernleşme ile birlikte meydana gelen dönüşümle bağlantılı olarak, emeğe erişim hususunda varlığına işaret edilen kısıtların köydeki yansımalarına ilişkindir. Bölümün son başlığı altında ise bekanın sürdürülmesi üzerindeki en temel engellerden biri olarak ayırt edilen artan borçluluk örüntüleri ile kediye erişim süreçleri ele alınmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise yukarıdaki bölümlerin her birinde tartışmaya açılan ve esas itibarıyla bekanın sürdürülmesi ya da sürdürül(e)memesinin her bir tema özelinde yeniden tarif edilen farklı boyutlarının bir araya getirilerek değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMA SORUNSALININ TARİFİ VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1. AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE BEKANIN BİR SORUN OLARAK TARİFİ

Bu bölümde “aile çiftçiliğinde beka” olarak nitelendirilen sorunun, günümüz iktisadi, toplumsal ve siyasal koşulları içerisindeki mahiyetinin ne olduğunun veya neye işaret ettiğinin, ilgili tarihsel ve kuramsal yaklaşımlardan hareketle tarif edilmesi amaçlanmaktadır. Bu tarif girişimi ise zorunlu olarak, bekaya etki eden çeşitli değişkenleri ve mekanizmaları ayırt etmeyi ve onların karşılıklı ilişkilerini ele almayı gerektirmektedir.

Aile çiftçiliğinin bekası sorunu aslen yeni ortaya çıkmış bir tartışma alanı değildir. Aksine, geçmişte, kapitalizmin gelişmesi karşısında köylülüğün kesin yok oluşla sonuçlanacak akıbeti olarak ele alınmış olan bir meselenin, kapitalizmin yeni düzeninde tarım-köylü sorununun artık değiştiği, eşitsizliklerin derinleştiği, yoksulluğun kırsallaştığı iddialarıyla ve böyle bir dönemde aile çiftçiliğinin krizlerle mücadelede bir fail olarak konumlandırılıp konumlandırılamayacağına ve sürdürülebilirliğine dair tartışmalarla bağlantılı olarak yeniden gündeme getirilmiş biçimdir. Ancak, burada sorun tarım ve köylülük meselesinin kronolojik bir tarihçesini sunmak değil, mevcut sorunun çerçevesinin çizilmesini ve buna kaynaklık edebilecek tarihsel-kuramsal köklerle bağlantılarının kurulmasını amaçlayan bir yaklaşımla ifade edilecektir.

Genel olarak köylülüğün veya aile çiftçiliğinin bekasını bir sorun olarak tarif etmede iki farklı yaklaşım olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, kapitalist gelişme karşısında küçük üreticiliğin varlığını sürdürüyor olmasını merkeze konumlandıran ve analizlerini bu sorunun ortadan kalkmasının/kaldırılmasının farklı yollarının çözümlenmesi üzerine yoğunlaştıran yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise aile çiftçiliğinin sürdürülmesini olanaksız kılan bağlamsal koşulların neler oldukları ve köylülerin bunlarla nasıl mücadele ettiklerini merkeze almaktadır.

Birinci yaklaşım içinde köylülerin geleneksel üretim ilişkilerinin (mülkiyet biçimi, üretimin toplumsal örgütlenme biçimi, piyasa ile olan bağları gibi) kapitalist üretim tarzının gelişmesine

bir engel teşkil ettiği ve kapitalizmin onu nasıl çözecek olduğu tartışılmaktadır. Bu yaklaşım köylülerin sınıfsal konumlarının, varlık koşullarının hem üretim araçlarına sahiplik hem de emek gücüne dayalı olması itibarıyla çelişik olduğu iddiasındadır. Zira köylüler mülk sahipleri olarak, kapitalist sınıfın varoluş koşullarını paylaşırlarken; aynı zamanda, kendi emeğiyle yaşayan üreticiler olarak da işçi sınıfıyla benzerlik gösterirler ve bu durum onların sınıfsal kutuplaşma içerisinde konumlandırılmasına engel teşkil etmektedir (Katz, 1992, s. 58). Ayrıca, bu haliyle köylüler, kapitalizmin asli amacı olan sermaye birikimine tam anlamıyla dahil edilememektedir. Dolayısıyla bu çözümleme biçiminde, köylülüğün çözülmesi değil aksine varlığını sürdürüyor olması açıklanmaya muhtaç görülmektedir.

Beka sorununa ikinci yaklaşımda ise günümüzde toplumsal hayatın hemen her alanının kapitalizmin bir sonucu olarak bağımlılaştırıldığı ifade edilmekte ve bu bağımlılıkla mücadele edebilecek yeni faillerin ve düzenin koşullarının nasıl inşa edilebileceği tartışılmaktadır. Bu anlayışta küçük ölçekli tarımsal üreticiliğin varlığı sorunun merkezi olarak tayin edilmemekte, esas itibarıyla mücadele sürecine odaklanılmaktadır. Örneğin, bu yaklaşımın içerisinde ele alınabilecek olan Ploeg (2008) yeni köylülüğü, mücadelenin failleri olarak konumlandırmaktadır.

Bekayı merkeze alan her iki yaklaşım ve anlayışın çözümlemelerine konu olan süreçlerin ayrıştığını söylemek mümkün olmamakla birlikte, metodolojik açıdan farklılaştıklarını ifade etmek gerekmektedir. İlk yaklaşımdan hareket eden araştırmalarda ve çözümlemelerde, makro ölçekteki değişim dikkate alınmakta ve bu süreçte bir fail olarak köylüler ikinci plana itilmektedir. İkinci anlayışta takip edilen yol ise bunun tam tersidir. Buna göre; içinde yaşamakta olduğumuz dünyayı anlamak için ilk olarak dünya pazarının büyümesini ve kapitalist gelişmenin yönünü ve bunu açıklayan bir kuramsal zemine ihtiyacımız vardır. Ancak aynı zamanda değişimin hem tarihini hem de kuramını yerel halkların hayatını etkileyen ve değiştiren süreçlerle ilişkilendirmek gerekmektedir (Wolf, 2019, s. 29). Bu çalışmada benimsenen yaklaşım bu ikinci biçime tekabül etmektedir.

Bekayı yeniden gündeme getiren güncel sorunların başında kırsal alanda giderek artan yoksullaşma süreci gelmektedir (Boltvinik, 2016; Mazoyer ve Roudart, 2009). *Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Raporu*'na göre, dünyada orta düzeyde gıda güvensizliği ile açlık çeken insanların sayısı 2 milyarı aşmış durumdadır ve bu insanlar güvenilir, besleyici ve yeterli gıdaya düzenli olarak ulaşamamaktadır (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2019). Aynı

zamanda Dünya Bankası, uluslararası yoksul nüfus içerisindeki her beş kişiden birinin kırsal alanda yaşadığını belirtmektedir (World Bank Group, 2020). Aslında kırsallık ve yoksulluk arasındaki bu bağ yeni değildir ve hemen her dönemde vurgulanmıştır. Bu bakımdan, kırsaldaki yoksulluğun kalıcılığı veya sürekliliğinin (Boltvinik, 2016) ötesinde, bugün aynı zamanda yükselen yaşam standardı beklentilerine karşılık istihdam alanlarında gözlemlenen sıkışma, artan güvencesizlik ve belirsizlik gibi sorunlar nedeniyle de hanehalklarının derinleşen yoksulluğunun altı çizilmektedir. Bu koşullarda geçimin giderek zorlaşmasının bir örneği olarak Saul (2018, s. 218), 1960’larda orta sınıf bir ailenin tek bir gelirle idare edebilirken şimdilerde bir eve en az iki kişinin gelir getirmesi gerektiğine işaret etmektedir. Günümüzde yine orta sınıf bir ailenin 40 yıl öncesine kadar daha fazla tükettiğini fakat yoksulluğun da eski dönemlere kıyasla daha derin yaşandığını belirtmektedir. Özetle hem derinleşen hem de yayılan bir yoksullaşmadan söz edilmektedir.

Şüphesiz ki bugün dünyada açlık sınırının altında yaşamını sürdürmek durumunda kalan nüfus bir kenara bırakıldığında, kırsaldaki 2000’li yılların yoksulluğu 1900’lü yılların yoksulluğundan niteliksel olarak ayrılmaktadır. Bu denli uzun bir aralıkta olmasa dahi araştırmanın yapıldığı Işıklar Köyü’nde de 1940’lardan günümüze yoksulluğun değişen mahiyetine ilişkin örnekleri gözlemek mümkündür:

Köyde hayat gızım...Zahten devlet savaştan çıkmış. Savaştan çıkan devlet ne olur? O yok bu yok... Çok fakirlik geçirdik. Ekin ekedik, devlet elimizden alır giderdi yarsına. Çünkü devlet aç, ne etsin? Mesela ne kadar ekinin var, senin ihtiyacın kadar bırakır giderlerdi. Arpa, buğday pek ekmezler. Burçak, çavdar ekerdik. Böyle babamgille bahçeye yaptığı zaman, 42’de kıtlık oldu. Bi şey yok... Ekin tam olmadı daha. (...) Dambaşında gurudupbatırı gari babamgille. Guruturken Ü***² geldi, ‘Benim çocukla temelli aç!’ dedi. ‘Bi şey galmadı.’ dedi. ‘Aççık (azıcık), bir ayağını vercesin A***.’ dedi. Çıkardı verdi bubam... El daşı var, yarma daşı. Onlan yardık yardık. Eliyolar böyle kadınlar, incesine hamur yapıyolar, ekmek ediyolar. Ta hurda (burada-boğazını gösteriyor) durubatırı (duruyor) bak dadı. Ne gıda (kadar) açtım kim bilir ben? Hindi (şimdi) yarmaylan sen yirmin (yer misin)? Bulgur gibi ekmeğin içinde yarma. Biz bunları yaşadık. Şimdi şu anda, biz başımız ağrıdığı zaman

² Mülakat esnasında zikredilen kişi isimleri anonimliğin sağlanması adına, metin içerisinde yalnız baş harfe yer verilerek, “****” simgesi kullanılarak gizlenmiştir. Bu uygulama metindeki tüm alıntılarda izlenmiş olup, her örnekte yeniden belirtilmeyecektir.

devlete yöneliyoz. Ama geçen günlere şimdi yaşıcak, çoğu intihar eder kendine. Böyle yaşantı mı olur diye (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).³

Nerde bahçe? Hayvancılık. Ekin ekerdik, ekin. Palamut. Her taraf meşelik. Çapaylan. Şimdi nerde! Benden daha büyük galmadı köyde. Kalkadık, çorbamıza yirdik. Herkese ekmek... Malları çıkar dava (dağa), mal gütmeye. Ayakta pabuç yok, bısat yok. Yalınayak soğukta. Nerdee! Ayağımız üşüdüğü zaman mallan (malların/hayvanların) sidiğinin altına tutadık (Sözlü Tarih 3, Erkek, 85).

Bu çalışmanın konusunu elbette ki özel olarak yoksulluk oluşturmamakta ve hatta Işıklar Köyü’nde yukarıda tarif edilen türden bir yoksulluktan bugün söz etmek mümkün görünmemektedir. Aksine, kendileriyle mülakat yapılan bireyler bilhassa üretime konu olan ürünün/ürünlerin piyasa değerine işaret ederek, son yıllarda gelirlerinde artışın yaşandığını, yaşam koşullarının iyileştiğini sıklıkla dile getirmişlerdir. Öyle ki Sözlü Tarih Katılımcısı 2, bugünkü hallerini: “Cennetin göbeğinde sallanmak.” olarak tarif etmiştir. Geçmişe nazaran Işıklar Köyü sakinlerinin bugünkü durumuna dair böyle bir nitelendirme, bu köyde yaşayanların durumunu ve o kapsamda bir vaka olarak Işıklar Köyü’nü genel eğilimlere kıyasla ayırksı veya istisnai bir vaka olarak konumlandırmak (*deviant case*) için yeterli bir gerekçe sunmaktan çok esasında bugün tarım sorununu şekillendirdiği ifade edilen neoliberal kapitalist piyasanın, köylülüğün bekası üzerinde tek yönlü bir dönüşüm meydana getirmediğinin ve dahası bekanın tek bir nedensel unsur temelinde açıklanamaz olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla neoliberal kapitalizm zorunlu olarak her yerde köylülüğün, küçük üreticiliğin veya aile çiftçiliğinin çözülmesi sonucunu doğurmamaktadır. Aksine Ploeg (2018)’in de belirttiği üzere köylülüğün çözülmesi ve yeniden köylüleşme, birbirini dışlayan yahut zorunlu olarak birbirini izleyen süreçler değil, aynı zamanda ve aynı bölgede gerçekleşebilen eğilimler olarak değerlendirilmelidir.

Değinilen bu hususların yanı sıra köylülerin kendileri tarafından da deneyimlenen ve ifade edilen, “iyilik halinin belirsizliğine” ilişkin bir sorunun da mevcut olduğuna işaret etmek gerekmektedir. Zira köylülerin yaşamakta oldukları zorluklar, kendilerini yeniden üretmelerini mümkün kılan maddi ve maddi olmayan kaynakların, yeni düzenin amaçlı bir sonucu olarak tahrip edilmiş ya da dönüştürülmüş olmasıyla bağlantılandırılmakta ve bu nedenle de güvensiz, riskli, belirsiz ve

³ Metin içerisinde kendisiyle mülakat yapılan bireylerin ifadeleri, mümkün olduğunca kişilerin şiveleri korunarak aktarılmıştır. Şive ya da yöreye özgü kullanımlar nedeniyle ifadenin açık olmadığı düşünülen alıntılarda, dipnotta ya da parantez içerisinde açıklama yapılmıştır.

değişken bir iyilik halinin kalıcılaştırmış olduğuna dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda beka salt yoksullukla mücadele kapsamında anlaşılamayacak ve açıklanamayacak olan daha geniş ve uzun erimli bir yeniden üretim sürecine tekabül etmektedir. Dolayısıyla öncelikle beka stratejileri ile atıfta bulunulan sürecin çerçevelerinin belirlenmesi yerinde olacaktır.

Sosyal bilimlerde beka stratejilerinin bir çalışma alanı olarak şekillenmesi 1970’li yıllara dayandırılmaktadır. Bu dönemlerde meydana gelen iktisadi krizler, siyasi belirsizlikler ve yapısal uyum programları karşısında, hanehalklarının/bireylerin bozulan yaşam koşullarıyla mücadelesi çalışma alanını şekillendirmiştir. Süreç içerisinde kapsam, salt yoksul haneleri değil düşük gelirli birimleri de içerecek biçimde ve aynı zamanda küresel ölçekte genişletilmiştir (Najman, 2019, s. 1–2).

Beka kavramın sözlük anlamı; artma, kalıcı olma, ebediyet ve süreklilik olarak ifade edilmekte, strateji ise “izlem” yani önceden belirlenen bir amaca doğru izlenen yol olarak açıklanmaktadır.⁴ Literatürde yer alan çalışmalardan hareketle, kavramın sınırlarını çizebilmek adına bazı temel niteliklerini şu şekilde ayırt etmek mümkündür. İlk olarak, kavramın kapsamış olduğu eylem biçimlerini sınırlandırabilmek için Najman’ın (2019, s. 2–3) toplumsal yeniden üretim ve beka stratejileri arasında yaptığı ayrımı dikkat etmek gerekmektedir. Toplumsal yeniden üretim, failerin belirli bir yaşam koşulu içerisinde ihtiyaçlarını temin etmelerinin bir yolu olarak gerçekleştirdikleri eylemlerin tümünü kapsamaktadır. Beka stratejileri ise; insanların içerisinde bulundukları eşitsizlikler ve kırılmalıklar bağlamında karşılaştıkları engellere yönelik sergiledikleri odaklı eylemler bütünüdür. Böylelikle, ikinci olarak, kavramın eylemlerin rasyonelliğine dair bir atfı da barındırdığı anlaşılmaktadır. Zira Meert (2000, s. 327) de bunu destekler nitelikte, bilinçsiz eylemlerin stratejik karakterden yoksun olduğunu ifade etmiştir. Üçüncü bir husus ise, bu mücadelenin salt iktisadi temelli olmadığıdır. Hanehalklarının beka stratejileri aynı zamanda hanelerin kendilerini sosyo-kültürel olarak da yeniden üretmelerini ve bu üretim sürecinde farklı kaynaklardan beslenmelerini içermektedir.

Dördüncü özellik, söz konusu bu stratejilerin çeşitliliğiyle alakalıdır. Çeşitlilik; birimin içerisinde yer aldığı bağlamsal koşulların kısıt ve kaynakları dahilinde, birime içkin olan yeterlik ve kısıtlara

⁴ <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi 7 Haziran 2022); <https://www.nisanyansozluk.com> (Erişim tarihi 7 Haziran 2022)

da bağılı olarak değişebilmektedir. Dolayısıyla bir hanehalkının veya hanehalklarının beka stratejisi/stratejileri, Tykkalainen'in de altını çizdiği gibi, zorunlu olarak yapı-fail ilişkisi temelinde ve aynı zamanda genellik-spesifiklik bağlamında analiz edilmelidir (Tykkalainen, 1999, s. 138). Zira strateji kavramının kendisi de bunu zorunlu kılmaktadır. Failler eylemlerini yapısal kısıt ve kaynaklar içerisinde gerçekleştirmekte ve ilaveten genel sistemlerde yer alan yerellikler de farklı potansiyellere sahip aktörlerden oluşmaktadır (Tykkalainen, 1999, s. 136–137).

Beşinci ve son özellik, beka stratejileri kapsamında gerçekleştirilen eylemlerin aynı zamanda değişimi de içermeye potansiyelini barındırmasıdır. Zira değişen yapısal süreçler içerisinde varlığını sürdürebilmenin önemli şartlarından biri de ona uyum sağlayabilme kapasitesiyle ve dolayısıyla da değişmekle alakalıdır. Bu bağlamda çiftçilerin en kalıcı niteliğini Bosc vd. (2015; akt. Friedmann, 2016, s. 684) onların yeni yerlere, güç sistemlerine, pazarlara, ulaşım ve iletişim sistemlerine uyum sağlama yeteneği olarak belirtmiştir.

Kavramın sınırlarının çizilmesi adına ifade edilen bu hususlardan hareketle, strateji kavramının seçilmesinin gerekçesini de kısaca açıklamakta fayda vardır. De Carteau'nun (2009, s. 53–56) çözümlemesinde öne çıkan ve esas itibarıyla erk sahipliği temelinde ayrıştırılan strateji ve taktik kavramlarından ilki, erk sahibine ikincisi ise madun olana/ötekine atfedilmektedir (Deniz ve Kentel, 2016, s. 753-755). Oysa burada, köylülük ya da aile çiftçiliği bu türden bir yoksunluk içerisinde değerlendirilmemektedir. Yanı sıra, Wolf'un (2000, s. 39) da belirttiği gibi, var olma mücadelesi, köylü ile köylü olmayan arasındaki ilişkinin de ötesinde, bekayı tehdit eden bir toplumsal ortamda köylünün ayakta kalması için düzenlenen “uyum tipi, tutum ve faaliyetlerin bir bileşimini” içermektedir.

Sonuç itibarıyla aile çiftçiliğinin beka stratejileriyle, hanehalklarının içerisinde yer aldıkları iktisadi, toplumsal, siyasal koşullar bağlamında karşılaşmış oldukları engeller, yapıların kısıt ve kaynakları ile aynı zamanda birimin kendisine içkin potansiyellerin karşılıklılığını içeren, hanenin kendini bütünsel bir toplumsal varlık olarak, yani iktisadi ve toplumsal bir birim olarak yeniden üretebilmek için sergilediği ve bir sürece yayılı rasyonel eylemler takımı kastedilmektedir. Burada kastedilen rasyonellik Weberci (2007) anlamda bir rasyonellik olup, rasyonel bir eylem; zorunlu olarak amaç-araç değil aynı zamanda değer yönelimli yahut geleneksel bir nitelik arz edebilir. Ancak bunların her biri bilinçsiz eylemden ayırt edilmektedir. Beka stratejileri bu anlamda kimi zaman iktisadi olarak daha iyi bir yaşamı hedefleyen ve bu yönde ortaya konulan

stratejileri içeren amaç-araç yönelimli rasyonel eylem tipine denk düşebildiği gibi; tümüyle alışkanlığa dayalı ya da toprakla kurulan manevi bağı sürdürmek, ocağı tütürmek gibi gayelerle de gerçekleştirilebilir. Yani hem eylemin amacı itibarıyla hem de bu amaca yönelik uygulanan stratejilerle alakalı olarak farklı rasyonelliklerden söz etmek mümkündür.

Bu bakış, aile çiftçiliğinin bekasını tartışırken, birbiri içerisine geçmiş ve karşılıklı ilişki halinde olan sarmal bir örüntüden söz edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu örüntüyü katmanlı olarak açmak istersek; ilk olarak aile çiftçiliğinin yeniden üretimi ile bir hanenin maddi ve maddi olmayan tüm veçheleriyle onu meydana getiren unsurları temelinde kendini; gündelik pratikleriyle ve gelecek hedefleri doğrultusunda yeniden üretmesi anlaşılmaktadır. İkinci olarak; bu yeniden üretim gündelik yaşam pratikleriyle birlikte inşa ediliyor olsa da ona aşkın bir yapı içerisinde karşılaşılan zorluk ya da engellerle mücadele biçiminde gerçekleşmekte ve bu bağlamda eylemler bir süreç, akılcılık ve bütünsellik içermektedir. Somut bir örnek olarak hanehalkının sahip olduğu arazi alanı, yetiştirdiği ürün, elde ettiği kazanç gibi hususlar onun bekasının maddi koşullarını oluşturmaktadır. Ancak bu maddi koşullar kendi halleriyle beka üzerinde belirli türden bir etkiyi meydana getirmemekte, sadece birer potansiyeli içermektedir. Özellikle aile çiftçiliği biçiminde sürdürülen bir üretim örgütlenmesinde aynı zamanda aile-hane ya da topluluk içerisindeki dayanışmanın nasıl örgütlendiği, bireylerin ya da hanelerin geleceğe yönelik hedefleri, kendilerini ve köyü-toprağı nasıl tanımladıkları ve onlarla ne türden bağlar kurdukları gibi maddi olmayan değişkenleri de dikkate almayı gerektirir. Bu çoklu değişkenlerin farklı biçimlerde bir araya gelişi hanehalklarının stratejilerini şekillendirmektedir ve bu stratejiler her defasında verili koşullara göre yeniden üretilmektedir.

Ancak yukarıdaki tarif yine de eksiktir. Zira bireyler ya da bu örnekte haneler, bağlamsız bir zeminde eylemde bulunamazlar. Bu nedenle beka, ilişkisel zeminde, faillik temelinde tartışılması gereken bir olgudur. Dolayısıyla beka stratejilerini ele alan bir çalışma aynı zamanda faillerin içerisinde hareket ettikleri iktisadi, toplumsal, siyasal koşulları da anlamak ve dahası bu koşulların ele alınan vakayla nasıl ilişkilendiğini de açıklamak zorundadır. Bu çerçevede ise aile çiftçiliğinin bekasının günümüzdeki mahiyetinin açıklayıcı unsurları olarak küresel-ulusal ve yerel düzlemde bir bakışla; tarım politikaları, iktisadi yapılanma, toplumsal formasyon, hukuki düzenlemeler, kültürel yapı ve toplumsal ilişkiler gibi değişkenleri dikkate almak gerekir. Bu çalışma aile çiftçiliğinin bekasını sözü edilen bu örüntü temelinde tartışmaktadır.

Bekanın bu çerçevede ele alınış biçimi Sayer'in (2017, s. 144–145), nedensel mekanizmalar ve onların etkileri arasındaki ilişkilerin, içerisinde hareket edilen koşullara bağımlı olmalarından kaynaklı olarak, sabit olmadıkları ve olumsuzluk arz ettiklerine yönelik çözümlemesiyle benzerlik taşımaktadır. Olumsuzlukla; nedensel bir açıklamanın var olamayacağını değil, sadece onlara farklı mekanizmaların sebep olabileceğini ima etmektedir. Bu çalışmada da herhangi bir sonucun birden fazla nedensel unsurun ürünü olabileceği ve aynı sonucu üreten farklı mekanizmaların var olabileceği gibi benzer mekanizmaların farklı kombinasyonlarının farklı sonuçları doğurabileceği kabullerinden hareket edilmektedir. Bu bağlamda aile çiftçilerinin varlığını sürdürmesi ya da sürdür(e)memesi yönündeki iki ayrı sonucun her birini doğuran; benzeşen ve farklılaşan mekanizmalar söz konusudur ve araştırma kapsamında bu benzerlik ve farklılıklar tartışılmaktadır.

Tarımda kapitalist dönüşümün bir sonucu olarak köylü hanehalklarının bir kısmının tarımdan uzaklaşmasına sebep olan süreç, esas itibarıyla kapitalizmin nihai amacı olan sermaye birikimini gerçekleştirme ereğinin bir uzantısı olarak, tarımsal üretimin tüm unsurlarını piyasaya bağımlı kılmasıyla bağlantılandırılmaktadır. Kapitalist üretim tarzı salt piyasa bağımlılık temelinde açıklanamayacak olmakla birlikte Wood (2002, s. 159), kapitalizmin hayatı idame ettirmek için gerekli malların üretimini piyasaya bağlamadığı sürece var olamayacağını altını çizmiştir.⁵

Kapitalizm çok genel ve eksik bir değerlendirmeye; mülkiyet ilişkilerindeki dönüşüme bağlı olarak, bir grup için varlığını sürdürebilmenin kaynağının üretim araçlarına sahiplik diğeri için ise emek gücü olduğu ve bu iki sınıfsal konumun piyasadaki asimetric ilişkilerine dayalı olarak gerçekleşen, artı değerın sömürülmesini barındıran bir üretim tarzını içermektedir. Bu bağlamda tarımda kapitalist dönüşümün klasik biçimi İngiltere'deki çitleme süreciyle örneklendirilmekte; ancak bunun zorunlu ve tek yol olmadığının altı çizilmektedir. Zira ilerleyen dönemde varlığını sürdüren küçük ölçekli üreticiliğın açıklanmasına yönelik çabalar, sermayenin tarımı farklı biçimlerde denetim altına almasının örneklerini sunmaktadır. Böylelikle köylülerin mülklerini tümüyle yitirmeden de piyasaya bağımlı hale gelebileceği ifade edilmekte ve üretimin

⁵ Kapitalizmin ortaya çıkışına ilişkin farklı çözümlemeler için bkz.: (Wood, 2002), (Aston ve Philpin, 1995), (Akram-Lodhi ve Kay, 2010), (Albritton, 1993), (Zmolek, 2000).

metalaşması yahut üretim sürecinin denetimi bunun farklı yollarını oluşturmaktadır (Bernstein, 2014; Wood, 2002).

Geleneksel anlamda köylülük, belirli bir toprak üzerinde kendine ait basit tarım araçlarını kullanarak ve hanehalkı emeğiyle gerçekleştirilen tarımsal üretim biçimi olarak tanımlanmıştır (Shanin, 1976, s. 240). Üretimin belirleyici unsuru, hanehalkının tüketim ihtiyacı (asgari geçim/tüketim fonu) olmakla birlikte, buna ilaveten üretim içerisinde ayrılması gereken üç farklı fon daha tarif edilmektedir. Bunlar; tarımsal araçların yenilenmesi ve girdiler için ayrılacak olan ikmal-ikame fonu, köy ve aile ilişkilerin sürdürülmesine olanak sağlayan evlilik, cenaze, doğum gibi gelenekler için gereken harcamaları içeren törensel fon ve köylülerin tâbi oldukları asimetrik güç ilişkilerinin bir sonucu olarak, çiftçilerin tarımla uğraşmayan diğerlerine (siyasi ya da din otoriteler ya da tüccar-tefecî gibi) ödemekle yükümlü oldukları kira yahut rant fonudur (Bernstein, 2014, s. 33–34; Wolf, 2000). Yeniden üretimin koşullarını oluşturan bu unsurların, doğal üretim döngüsü içerisinde karşılanabiliyor oluşu, köylülüğe özerkliğini kazandırmaktadır (Ploeg, 2008). Ancak günümüzdeki modern aile çiftçiliği, bu geleneksel köylülük biçiminden neredeyse tümüyle uzaklaşmıştır.⁶ Nihai olarak köylülerin varlık koşullarında yaşanan sıkışmanın dünden bugüne olan serüveninde; (i) piyasaya bağımlılık, (ii) varlığın bu piyasada rekabet edebilme kabiliyetine dayallığı ve nihayetinde (iii) piyasanın küresel ölçekteki eşitsiz mahiyeti yer almaktadır.

⁶ Öte yandan bu durum onların proleter yahut kapitalist olarak tanımlanmasını da gerektirmez. Daha doğru bir ifadeyle, aile çiftçilerinin mevcut haliyle sahip oldukları nitelikler, tanımlandıkları haliyle bu iki ideal tipten birine dahil edilmelerine olanak vermemektedir. Modern aile çiftçiliği, kendini yeniden üretim süreçlerini oluşturan unsurların bir kısmında halen geleneksel ilişki ağlarını ve biçimlerini sürdürürken diğer yandan kapitalist bir işletmeyi nitelediği ifade edilen unsurları (örneğin ücretli işçi kullanmak gibi) da bünyesinde barındırabilmekte ve en önemlisi bunlar sürekli olarak değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda tek tip bir aile çiftçiliğinden de söz edebilmek mümkün değildir. Tarımsal üretim birimlerine ilişkin bu ideal tipleri Pleog'in (2008) de belirttiği biçimde, birbiri içerisinde geçmiş bir mahiyette ele almak ve sorunun merkezine, ister piyasa üzerinden temin isterse doğal yeniden üretim biçiminde olsun (bu biçimlerin farklı niteliklerinin hakkını vererek), dönüşen koşullar içerisinde çiftçiliğin kendisini yeniden üretip üretememesini koymak gerekmektedir. Bu doğrultuda, eğer çiftlik kendini üretemiyorsa buna kaynaklık eden mekanizmaların neler olduklarını kendi özgün koşulları içerisinde anlayıp açıklamak, varlıklarını sürdürüyorlarsa da bunu mümkün kılan unsurları araştırmak ve bu varlığın geleneksel biçimden farklılaşarak kazanmış olduğu hüviyeti tarif edebilmek gerekmektedir. Bu tarif politikaların öngördüğü değişim de gözetilerek, köylülüğün dönüşümüne ilişkin öngöründe bulunmayı; ancak bu öngörünün de nihai sonuçlar ve genel geçer biçimler olarak değerlendirilmesinden, toplumsal sonuçların arıziliği temelinde ele alınmasını içermektedir.

Köylülerin piyasa bağımlılığının ilk aşamasına ilişkin olarak Luxemburg (1984, s. 83), köylü ekonomisine sıkı sıkıya bağlı olan zanaat faaliyetlerinin teker teker tarımsal ekonomiden koparılmasını ve böylece köylülerin tek bir dala yani tarıma indirgenmesini yerleştirmiştir. Bunun bir sonucu olarak öncesinde hane içerisinde üretilen ürünler piyasadan temin edilmeye başlanmıştır. Sanayileşmeyle birlikte ürünlerinin daha ucuza temin edilebilir ve daha kolay ulaşılabilir olması bu dönüşümde pay sahibidir. Böylelikle köylüler zamanlarını ve emek güçlerini daha verimli kullanabilecekler; ancak varlıklarının tüm koşulu da aynı zamanda tarıma bağlanmış olacaktır.

Piyasaya girdiler açısından bağımlılığın ikinci veçhesini tarımsal araçlar oluşturmaktadır. Yukarıda sözü edildiği üzere geleneksel köylülükte, söz konusu araçlar hem oldukça az miktarda hem de görece basit düzeyde olduklarından, köylülerin kendileri tarafından üretilmekte yahut köy içerisinde temin edilebilmektedir. Ancak 19. yy'da çeşitli araçlar ve 20. yy'da motorlaşmayla birlikte, üretimi sürdürmek için gerekli tarımsal araçlar hem daha karmaşık hale gelmiş hem de köylü hanehaklarının kendi bünyelerinde veya kendi cemaatlerinin sınırları içinde geleneksel yol ve usullerle üretilemez olmuşlar ve bu nedenle de bunların piyasadan temin edilmesi zarureti nakit ihtiyacını artırmıştır (Mazoyer ve Roudart, 2009, s. 338-339). Tarımda makineleşmenin elde edilen verimde ve emek tasarrufunda olduğu kadar köylülerin çalışma koşullarında meydana getirdiği dönüşüm inkâr edilemez olmakla birlikte⁷ aynı zamanda, yoksul köylülerin rekabet kabiliyetlerini ellerinden alarak tarımdan uzaklaşmalarına yol açtığı ve en nihayetinde köyde “artık emek gücünü” doğurduğu belirtilmektedir. Ancak ilk aşamada sanayileşme ve hizmet sektöründe emeğe olan ihtiyaç, makineleşme nedeniyle açığa çıkan artık emeği massedebilecek düzeyde olduğundan, dönemlere özgü ekonomik krizler bir kenara bırakıldığında, bugün Bernstein (2006) ve Amin'in (2016) dikkat çektiği kırsal alandaki işsizlik sorununun meydana getirdiği “artık nüfus” krizinden niteliksel olarak farklılık göstermektedir.

Üçüncü bir unsur olarak tarımsal üretimin temel girdilerinde yaşanan dönüşümden söz etmek gerekir ki bu dönüşümün izleri bugüne dek devam etmiş ve hatta beka üzerindeki en yakıcı sonuçlarını da yine bu yakın dönemde göstermiştir. Tipik olarak bir köylü üretiminde tohum,

⁷ Luxemburg (1984, s. 89-90), Peffer'in (1891, s. 6) bu durumu “Çiftçi sabah gazetesini okuyabilir ve ekinini biçerken bir tentenin altında oturabilir.” sözleriyle örneklendirdiğini aktarmaktadır. Benzer örnekler bu araştırmanın verilerinde de mevcuttur.

yıllık üretim içerisinde ayrılabilir, gübre ise sahip olunan hayvanlar yoluyla ya da diğer biçimlerde elde edilebilirken, artan nüfus ve kâr baskısıyla oluşan daha fazla üretim talebiyle bağlantılı olarak, daha verimli tohum ve gübre kullanımı gündeme gelmiştir. Yine 20. yy'da kimyasallaşmanın tarıma yansması ve ileriki dönemlerde biyo-teknoloji ve genetik alanındaki dönüşümler ve yanı sıra tekelleşme, bu süreci derinleştiren etkenler olarak konumlandırılmıştır (Keyder ve Yenal, 2015, s. 22–23).

Bugün girdiler bağlamında bağımlılık; tohum, endüstriyel gübre, ilaç ve yanı sıra tarım aletleri de dahil olmak üzere şirketleşmiştir. Bu alanda bağımlılığın derinleşmesi olarak ifade edilen dönüşümün kaynağını hem üretim sürecinin hem de çıktıların standartlaşması ve denetimi yoluyla gerçekleştiği görülmektedir. Öte yandan kontrolsüz kimyasal kullanımı ve toprak dahil diğer doğal kaynakların sürdürülebilirliği gözetilmeksizin tahrip edilmesinin yaratmış olduğu ekolojik sonuçlar, gıda güvenliği ve denetimi kapsamında, organik ve iyi tarım gibi uygulamaları gündeme getirmiştir. Bu uygulamalar bir yanıyla temiz ve güvenilir gıda zemininden hareket ediyor olmakla birlikte köylülüğün özerkliğini yitirmelerinin diğer biçimleri olarak da değerlendirilmektedir.

Mevcut düzeni köylüler için olumsuz hale getiren bir diğer etken ise, ürünlerin piyasa değerleri ile üreticilerin alım güçleri arasındaki farkın hiç olmadığı kadar artmış olmasından kaynaklanmaktadır. Keyder ve Yenal (2015, s. 21) kendi ürettiğini kendi tüketme şansı kalmamış köylülerin aynı zamanda sürekli piyasaları, oluşan fiyatları takip etmeye mecbur kalmasının, kendi emeğini ve toprağının kullanım şeklini de bu fiyatlara bakarak tespit etmeye çalışmasının oldukça yeni bir şey olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Tarımsal üretimde girdiler düzeyinde piyasa bağımlılığına ilişkin ele alınması gereken sonuncu unsur emek bağlamında gerçekleşmektedir. Kırsal nüfusun azalmasında makineleşmenin ve tarımsal gelirin yetersizliğinin olduğu kadar, aynı zamanda özellikle modernleşmeyle birlikte yaşanan dönüşüm, kırsal alandaki emeğe erişim örüntülerini şekillendirmektedir. Gelişen iletişim imkânlarıyla birlikte önce televizyon ardından internetin yaygınlaşması ve buna eşlik eden ulaşım olanakları, modern yaşam tarzının kırsal alana sirayetini hızlandırmıştır. Yanı sıra modernleşmenin aynı zamanda kurumsallaşma kanalıyla eğitim, sağlık alanındaki yansımaları kültürel ve toplumsal dönüşümlerin yaşanmasına kaynaklık etmiştir. Bu dönüşümün köydeki geleneksel dayanışma ağlarını bireyselleşme yönünde çözdüğü vurgulanmaktadır. Aynı zamanda

geçimin piyasaya yönelik üretime bağlanmış olması köylüleri zorunu olarak yardımlaşma ağlarından alıkoymaktadır. Üretim alanının ve miktarının artması mevcut emeğin ve zamanın tümünü maksimum fayda sağlayacak biçimde çiftliğe kanalize etmeyi gerektirmiştir. Öte yandan geçimin koşullarının zorunlu olarak gelir çeşitlendirmeyi gerektirmesi, çiftlikten kalan boş zamanın da bu iktisadi faaliyetlere ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Böylelikle geleneksel olarak hane yahut topluluk içerisinde temin edilen emek gücünün yerini zorunlu olarak ücretli emeğe bırakma eğilimi doğmaktadır. Ücretli emek kullanımının rasyonel bir tercih olduğu haller de söz konusudur. Örneğin, düşük ücrete çalışacak olan mevsimlik iş gücüne karşılık, mevcut hane emeğinin diğer faaliyetlerden daha yüksek gelir elde etme imkânının olduğu koşullarda yahut ani bir yağmur nedeniyle hasadın gerçekleştirilmesinin ivedilik gerektirdiği dönemlerde hanelerin ücretli emek kullanımına yöneldikleri görülmektedir.

Küçük ölçekli üreticiliğin sermaye denetimi karşısında mücadelesini sürdürmesinde, kapitalizmin kasıtlı ya da kasıtsız olarak hiçbir zaman hanehalklarının manevra alanlarını tümüyle yok edememiş olmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Bu bağlamda ücretli emek kullanımı yoluyla piyasa bağımlılığı yönündeki dönüşüm, bu çalışmanın gerçekleştirildiği türden; kente yakın, nüfusun fazla, ürünün piyasa değerinin yüksek olduğu ve üretimin az girdi yoğun emek biçiminde gerçekleştiği alanlarda görece düşük düzeyde kalmış ve bu durum bekanın sürdürülmesinde merkezi bir önem teşkil etmiştir.

Teknoloji ve ulaşım alanındaki gelişmeler aynı zamanda küresel ölçekteki uzmanlaşmanın da ilk biçimlerini oluşturmuştur. Buna göre ABD’de tahıl, İngiltere’de pahalı süt ürünleri ile meyve ve sebze üretimi, sömürgelerde ise tropik tarımsal ürünlerde yoğunlaşma ve bu ürünlerin tarımsal ihracata konu olması 1870’lerde başlayan gıda rejimi döngüsünü meydana getirmiştir (Bernstein, 2014, s. 86–87; Mazoyer ve Roudart, 2009, s. 404–408). Bu durum aşamalı olarak çevre ya da gelişmekte olan ülkelerin temel gıda ihtiyaçlarında kapitalist ülkelere bağımlı hale gelmesiyle sonuçlanan sürecin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Köylülerin üretimlerinin merkezi, piyasaya yönelik üretime kaydıkcı ve bu üretim bir ya da birkaç ürünle sınırlandırılmaya başlandıkcı, önce zanaat faaliyetleri ardından tarımsal araç gereçler yoluyla meydana gelen bağımlılık bu kez ürünler bağlamında gerçekleşmiştir. Örneğin Işıklar Köyü’nde bugün halen kurbanlık hayvanını besleyen yahut kendi sebze-meyvesini yetiştiren haneler olmakla birlikte, bu tür faaliyetlerin dikkate değer ölçüde azaldığını belirtmek gerekmektedir. Zira salt uluslararası gıda rejiminin bir

sonucu olarak değil, aynı zamanda buna eşlik eden hukuki düzenlemeler de dönüşümü destekler niteliktedir.⁸

Tarımda beka sorununa güncel mahiyetini kazandıran koşullar esas itibarıyla 1970’li yıllardan bu yana toplumsal ve ekonomik alanda meydana gelen değişimlere dayandırılmaktadır. 1929 buhranı ve İkinci Dünya Savaşı’nın etkileriyle mücadele eden dünya içe kapalı kalkınma modelini benimsemiş; ancak ilerleyen süreçte, kalkınmanın sınırlarına ulaşılmış olması ve aynı zamanda gelişen teknolojinin de etkisiyle giderek artan üretim fazlası sorunu hâsıl olmuştur. Bu durum ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeleri yeni bir düzen arayışına yöneltmiştir. Sermaye birikiminin bu yeni düzeni noeliberal dönem olarak isimlendirilmiştir. Sürecin başlangıcında merkezinde ABD’nin bulunduğu piyasa düzenin hâkimiyetinden söz edilirken, 1990’lı yıllardan itibaren Sovyet Rusya’nın dağılması, yeni ulus devletlerin ortaya çıkışı ve Çin gibi yeni sermaye ortaklarının gündeme gelmesi, tek merkezli bir anlayıştan söz etmeyi olanaksız hale getirmiştir. Bu nedenle 1990’lı yıllar ve sonrası aynı zamanda küresel kapitalizmin başlangıcı olarak da değerlendirilmektedir. Yeni siyasi yönetim düzeni, döneme özgü demokrasi, insan hakları, eşitlik ve bireysellik gibi etkileri gözetmek durumundadır. Dolayısıyla noeliberal dönem liberal dönemden, finansallaşma bağlamında olduğu kadar, iktidar ve yönetsellik açısından da ayrılmaktadır. Buna göre, iktidarın aracı zor değil rızaya dayalı olarak tanımlanmaktadır (Bernstein, 2014; Dardot ve Laval, 2018; Harvey, 2015; Kazgan, 2016; Köymen, 2007).

Küresel ya da noeliberal kapitalist dönemin temel niteliklerine ilişkin bir uzlaşmadan söz etmek mümkün değildir. Genel itibarıyla bu dönem, tam serbest piyasa koşulları ve serbest ticaret düzeni, ulusötesilik ve ulus devletlerin değişen niteliği bağlamında ele alınmaktadır. Değişimin çözümlenmesine yönelik başlıca anlayışlara bakıldığında; ilk olarak Hardt ve Negri’nin İmparatorluk çözümlemesinden söz etmek mümkündür. Yazarlar, ulus temelli emperyalizmin yerini merkezsizleşmiş küresel sermayenin yönettiği serbest piyasa düzeninin aldığını iddia etmektedir. Ulus devletler, düzenleme ve denetleme gücünü giderek daha fazla yitirmekte, denetim, düzenleyici mekanizmalar ve devlet işleri ekonomik ve toplumsal mübadele ağında gerçekleşmektedir. Egemenlik ulusüstü bir nitelik kazanmıştır. Geçmiş dönemler Avrupa yahut

⁸ Köydeki ortak kullanım alanlarının özel mülke dönüşmesi ve yapılaşması, 2012 tarihli 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu çerçevesinde köylerin mahalle statüsüne geçirilmesinin sonuçları bunlara ilişkin somut örneklerden bazılarıdır.

Amerika merkezli emperyalizmle açıklanabilirken, imparatorluk ulusötesidir (Hardt ve Negri, 2015; Ritzer, 2020).

Hardt ve Negri'den farklı olarak Hirst ve Thompson (2007), ulusötesilik savına temkinli yaklaşmaktadır. Zira onların gözünde küreselleşme iddia edildiği yoğunlukta bir bütünleşme ve ulusötesileşmeyi içermemektedir. Her zamankinden daha geniş bir alana yayılmış sermaye akışı ile varlığı inkâr edilemeyen ulus aşırı kurumsallaşma ve şirketleşme söz konusu olmakla birlikte, bu oluşumların pek çoğu halen ulusal temellerini yitirmemiştir. Bu görüşle paralel olarak Harvey (2015) bu dönemi, yeni emperyalizm olarak tanımlamaktadır. Noeliberalleşme onun gözünde pek çok yaratıcı yıkımı getirmiştir. Geleneksel kurumlar, iktidarlar, iş bölümleri, sosyal ilişkiler, düşünce şekilleri, üretme teknikleri, toprağa bağlılıklar ve en derin alışkanlıklar yıkılmıştır. Yeni piyasa düzeni bütün insan eylemini piyasaya taşımak istemektedir. Ancak küresel bir piyasa ve sermayeden ziyade emperyal ülkelerin çıkarları doğrultusunda işleyen bir piyasa düzeni söz konusudur ve bu düzende devlet etkin bir uygulama aracıdır.

Wallerstein (2005) ve Amin (2018) ise, küreselleşmenin metaların akışkanlığı, serbest piyasa ve ticaret üzerinden tarif edilemeyeceğini, aksine gerçekleşmekte olan durumun, eşitsizliğin küresel ölçekte yeniden üretimi ve derinleşmesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Noeliberal kapitalizmde sermaye birikimi, çevreden merkeze yahut üçüncü dünyadan gelişmiş ülkelere doğru akmaktadır.

Küresel ve noeliberal dünya düzeninin temel niteliklerine ilişkin kabulleri çeşitlendirmek ve detaylandırmak mümkün olmakla birlikte bu uğraş çalışmanın amacı dışındadır. Ancak yukarıda işaret edilen hususlar, bugün tarım sorunu ve köylülüğün bekasının güncel mahiyetini oluşturan ögelerin açıklanması açısından önemlidir. Zira günümüzde aile çiftçiliğinin yeniden üretimini giderek daha zor koşullar içerisinde gerçekleşmesine neden olan unsurlar, noeliberal kapitalizmde piyasanın örgütlenmesi ve bu piyasadaki ulus devletin konumuyla bağlantılandırılmaktadır. Noeliberal dönemde köylülüğün derinleşen piyasa bağımlılığı karşısında geçmiş dönemlerde krizlerle mücadelede önemli dayanaklarından birini oluşturan tarıma yönelik korumacı devlet politikaları ve destekler aşamalı olarak kaldırılmıştır. Noeliberal politikalar devletin işlettiği ya da düzenlediği alanların devredilmesini, düzenleyici önlemlerin sınırlandırılmasını öngörmektedir. Bireyler, şirketler, topraklar arasındaki rekabet yüceltilmelidir. Her birey (hane-işletme) kendi eylemlerinden ve refahından sorumlu tutulmalıdır. Bu anlayış eğitim, sağlık, sosyal güvence alanlarını içerecek biçimde genişletilmelidir (Harvey, 2015, s. 73).

Yeni düzenin çözümlenmesine yönelik yukarıda sıralanan yaklaşımların iddiaları farklılaşıyor olsa da bunlardan hiçbiri küresel ölçekte kurumsallaşmanın varlığını inkâr etmemektedir. Bu kurumlar ekonomik (DTÖ, İMF gibi), ideolojik (DB gibi) ve siyasi (NATO gibi) yönetimlerden sorumludurlar (Amin, 2016, s. 26). IMF ve Dünya Bankası tarafından yapısal uyum politikaları çerçevesinde, gelişmiş ülkelerdeki krizlerle başa çıkma uğraşının bir sonucu olarak üçüncü dünya ülkelerine yaptırımlar uygulanmaktadır. Uyumun mantığı öncelikli olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin yanı sıra, ücretler ve sosyal harcamaların budanmasını, fiyatların serbestleşmesini, sübvansiyonların kaldırılmasını ve devalüasyonları içermektedir (Amin, 2016, s. 112).

Noeliberal kapitalizme özgü son bir nitelik olarak küresel bağımlılık mekanizmalarındaki dönüşüme işaret etmek gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle 1940'lı yıllarda gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere doğrudan sermaye yatırımı yoluyla kurulan ilişkilerin yerini yeni dönemde borçlandırma yoluyla yaratılan bağımlılıklar almıştır. Bu çerçevede, borçlu devletlerin bunun karşılığında yukarıda sıralanan düzenlemeleri gerçekleştirmelerine hizmet eden uyum politikaları oluşturulmuş ve bunlar uluslararası sözleşmeler yoluyla dayatılmıştır. Türkiye'de özellikle IMF ile 1999 yılında imzalanan Stand-by anlaşması ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan "Tarım Reformu Uygulama Projesi" noeliberal dönüşümün doğrudan tarım sektörünü hedeflediği sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilir (Günaydın, 2010). Bu süreçten itibaren gerçekleşen bir dizi antlaşma neticesinde dönemsel olarak dalgalanmalar olmakla birlikte tarıma yönelik destekler aşama aşama kaldırılmış ve en nihayetinde metnin başlarında işaret edilen piyasa bağımlılığının derinleşmesi ve yeni alanlara yayılmasının önündeki engeller ortadan kalkmıştır.

Bu çalışmada daha önce de vurgulandığı gibi, köylü hanehalklarının varlığını sürdürmeleri üzerindeki temel baskı unsuru olarak konumlandırılan neoliberal kapitalist piyasaya dayalı nedensel açıklamaların, köylülerin içerisinde hareket ettikleri bağlamsal koşulları oluşturması hususundaki ehemmiyeti kabul edilmekle birlikte, kendi başına beka üzerindeki tek nedensel unsur olarak değerlendirilemeyecek olduğu ve neoliberalizm ile beka arasındaki ilişkinin tek yönlü bir değişim sürecini içermediği iddia edilmektedir. Bu iddia, toplumsal yapının olumsal, ilişkisel, çok katmanlı ve çoklu nedensellik üzerine kurulu hüviyetinden hareketle ileri

sürülmektedir.⁹ Buna göre çalışmada köylü hanehalklarının bekalarını sürdürmeleri yönünde birer baskı unsuru olarak üç ayrı etken ayırt edilmektedir. Bunlar; neoliberal kapitalist piyasa koşulları, modernleşmeden bu yana toplumsal ve kültürel alanda meydana gelen değişim örüntüleri ile hukuki düzenlemelerin etkileridir. Bu üçlü yapının belirlenen zamanda ve mekânda bir araya gelişleri karşısında Işıklar Köyü hanehalklarının varlık koşullarını nasıl biçimlendirdiği ile hanelerin bu koşullarla mücadelelerine etki eden/şekillendiren içsel kaynak ve kurallarının neler oldukları, bunları örgütleme biçimlerinin ele alınması amaçlanmaktadır.

1.2. KURAMSAL İHTİLAFLAR: ATILIKTAN FAİLLİĞE AİLE ÇİFTÇİLİĞİ

Günümüz koşullarında aile çiftçiliğinin bekasına ilişkin temel kuramsal yaklaşımların anlaşılması her şeyden önce inceleme altında olan nesnenin nasıl kavramsallaştırıldığı ve kendine benzer diğer nesnelerden nasıl ayrıştırıldığına veya onlarla eş anlamlı olarak kullanıldığına açıklığa kavuşturulmasını gerektirmektedir. Bu anlamda içeriği aydınlatılması gereken kavramların başında köylülük, küçük üreticilik ve aile çiftçiliği gelmektedir. Öte yandan alana müdahil her türlü kuramsal tartışmanın burada ele alınma imkânı da bulunmamakta olup, aksine daha seçici davranmayı gerektiren hususlar vardır. Her şeyden önce tarım ve kırsal sosyolojisi alanındaki kuramsal ve ampirik bilgi üretimi, sosyolojideki diğer alanlara nazaran daha kısıtlı ve kendini tekrarladığı yönünde bir intiba uyandırıyor da¹⁰; tarihsel ve mekânsal anlamda oldukça geniş bir alana yayılı olması, aynı zamanda sürekli olarak iktisat, tarih, kültür, hukuk, siyaset, antropoloji ve hatta coğrafya ve ziraat disiplinleri ile yine sosyolojinin alt ilgileri olarak; modernleşme, küreselleşme, aile-küçük gruplar, toplumsal değişim, göç, kültür, sosyal politika gibi alanlarla ilişkili olması nedeniyle belirtilen bu temel kavramların içeriğinin de amaca ve konusuna bağlı olarak önemli ölçüde değişiklik gösterdiğine dikkat çekmek gerekir. Benzer bir biçimde sanayileşme, modernleşme ve kentleşmenin gelişimiyle kırsal çalışmalarına azalan ilginin belirli dönemler için doğruluk payı mevcut olsa dahi (Özügür, 2013, s. 23; Sirman, 2001, s. 251), bugünden bakıldığında, çağın can yakıcı sorunları olan ekolojik ve iktisadi krizler

⁹ Araştırmanın metodolojisinin ele alındığı Bölüm 4'te bu husus detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

¹⁰ Esasen bu tespit izlenimin de ötesinde, Türkiye'de yürütülen araştırmaların niceliği açısından da doğrulanmaktadır. Özügür (2013, s. 22) 2009 yılına kadar olan 40 yıllık süre zarfında sosyoloji alanındaki kırsal ve tarım alanındaki tez çalışmalarının sayısından yola çıkarak yapmış olduğu araştırmada tarım sorununun marjinal bir yere sahip olduğunu belirtmiştir.

karşısında, yeni düzenin inşasına ve buna olanak sağlayacak toplumsal hareket ve örgütlenmede tarıma/köylülüğe önem atfedildiği görülmektedir. Tüm bunlar bir kenara bırakılacak olsa dahi gıdanın insanların hayatındaki merkeziliği, tarım nüfusunun giderek azalmasına karşın halen dünya nüfusunun %45'i¹¹ için geçim kaynağını oluşturmaya devam etmesi alandaki bilgi üretiminin güncelliğini ve çeşitliliğini açık hale getirmektedir.

Burada elbette ki sözü edilen bu çeşitliliği tümüyle yansıtmak hem zor hem de amacın dışında kalmaktadır. Bu nedenle kuramsal tartışmalar, aile çiftçiliğinin varlığını geçmişte ve günümüzde hangi koşullar altında ve nasıl sürdürdüğü sorusu ekseninde ele alınacak ve esas olarak kapitalist dönüşüm ve gelişim sürecinde küçük üreticiliğin/köylülüğün varlığına ilişkin yaklaşımların temel argümanları incelenecektir. Bu bağlamda özellikle güncel tarım çalışmalarının konuları arasında yer alan, yeni köylü ve gıda hareketleri, sürdürülebilirlik ve ekolojik tarıma ilişkin tartışmalar inceleme dışında tutulacaktır.

1.2.1. Temel Kavramlar ve Açmazları: Köylülük, Küçük Üreticilik ve Aile Çiftçiliği

Köylülük, küçük üreticilik ve aile çiftçiliği kavramlarının çoğunlukla birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bernstein (2014, s. 12) bu durumun analitik sorunlara yol açacağı konusunda uyarılmaktadır. Dolayısıyla ilk olarak bu kavramlarla neye atıfta bulunulduğuna ve çalışma kapsamındaki kullanımlarına açıklık getirmek yerinde olacaktır. Zira söz konusu kavramların işaret ettiği belirli türden kuramsal anlayışlar söz konusudur.

Türkçede olağan kullanımda köylü kelimesi, köyde yaşama veya köyde doğmuş olma sıfatına atıfta bulunur¹². Kavramın bu kullanımı İngilizce'deki 'villager' kelimesinin bir karşılığıdır. Ancak, burada incelenmekte olan tartışmaların içinde köylü ve köylülükten kastedilen İngilizce 'peasant' ve 'peasantry' kelimeleri ile analitik veya betimleyici amaçlar bakımından neye atıfta bulunulduğu ile alakalıdır. Bu konudaki klasik tanımlamalardan birinde Wolf (2000, s. 16–19), köylüleri insanlığın evrim sürecinde ilkel rençperler (zürra) ile gelişkin bir örneği ABD

¹¹ ILO (<https://ilostat.ilo.org/data/>) verilerinden faydalanılmıştır (Erişim tarihi 30 Mayıs 2022).

¹² <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi 31 Temmuz 2022).

çiftçiliğinde bulunan zirai girişimciler, yani “...bir ürün pazarında ürünleri avantajlı olarak satarak kâr elde etmek amacıyla pazardan satın alınmış üretim girdilerini bir araya getiren bir iş girişimi” (Wolf, 2000, s. 16) arasında bir yerde yer alan kırsal rençperler olarak tanımlar. Onun tanımında köylüyü ilkel rençperden ayırt eden şey kırdaki yaşaması-yaşamaması veya dış dünya ile iletişimin az veya çok olmasında değil, bu iletişimin niteliğinde saklıdır. İlkel rençper kendi ailesi ve cemaatinin ihtiyaçlarının ötesinde üretim yapmaya zorlanmamış bir analitik kategori iken, köylüler bunu yapmaya zorlanmış ve ürettikleri artıklar (*surplus*) kendileri üzerindeki hâkim gruba aktarılan kırsal rençperlerdir. “Bu hâkim yönetici grup kendisine aktarılan mal ve hizmetleri hem kendi yaşama standartlarını desteklemek için kullanır hem de kendileri tarımla uğraşmayan fakat özel mal ve hizmetleri için beslenmesi gereken toplumdaki diğer gruplara dağıtır” (Wolf, 2000, s. 18-19). Ancak, kavramın içeriğinden ne anlaşıldığı Wolf’un tanımlaması ile sınırlı değildir.

Köylülük ilgili literatürde, bir yandan kapsayıcı bir kavram olarak; geçimin çoğunlukla tarım, hayvancılık, zanaat ya da kırsal alana ilişkin iktisadi faaliyetlerden oluşturduğu ve aynı zamanda kendine özgü ekonomik ve toplumsal örgütlenme yapısına sahip birimi işaret edecek biçimde kullanılmaktadır.¹³ Öte yandan köylülük kavramının kasıtlı olarak tercih edildiği haller; bu birime özgü kültürel, toplumsal ve ekonomik niteliklere vurgu yapıldığı; fakat aynı zamanda bu unsurların onu, geleneksel köylülüğün temel hüviyetini oluşturan ‘kendine yeterliği’ kazandırdığı anlayışını içermektedir. Buna göre Tönnies’in (2019) cemaat veya Durkheim’in (2014) mekanik dayanışma analizini hatırlatır biçimde köylülükle; kapalı ya da sınırlı etkileşim ağına sahip, kırsal

¹³ Esasen bu tanım için de pek çok istisnanın olduğunu belirtmek gerekir. Zira günümüzde yeni köy ve köylülük biçimlerine rastlanmakta ve bu tip köylülerin bu tanımda ima edilen türden ekonomik ve toplumsal örgütlenme biçiminden farklılaştığı görülmektedir. Örneğin, özellikle kıyı bölgelerde yer alan turizmin yoğun olduğu köyler, eko-köyler ve dahası göç yoluyla boşalmış ve genellikle salt hasat dönemi için geline köyler bu genellemenin dışında kalacak bazı hüviyetlere sahiptir. Öte yandan köylülüğü mekânsal bağımlılık çerçevesinde tanımlamanın da pek imkânı kalmamıştır. Zira çeşitli köylü tipleri içerisinde; sürekli şehir dışında ikamet edenler, çift ikametliler mevcut olduğu gibi daha geniş çerçevede kırsal alanın tanımlanması hususunda da tartışmalar söz konusudur.

Özellikle 2012 yılında, Büyükşehir Yasası ile birlikte mahalle statüsüne geçirilen eski köy/yeni mahallelerin her ne kadar yasal statüleri aşikâr olsa da toplumsal ve ekonomik örgütlenme biçimleri için bir değişim olup olmadığını teyid etmek ihtiyacı söz konusudur. Alan çalışmasının gerçekleştirildiği bölgeden örnek verilecek olursa, Nazilli’ye bağlı iki köy olan İsabeyli ve Arslanlı, merkeze olan yakınlıkları, şehir içi servis ağına dâhil edilmeleri yoluyla ulaşım erişimleri diğer merkez mahallelerle eşit hale gelmiş (diğer köylere de ulaşım kolay ve mümkün iken köy hatları periyodu geçerlidir) ve daha önemlisi, şehrin gelişmesiyle bağlantılı olarak; konutlaşma, planlama gibi etkenlerle bu alanların dönüştüğünü ve aynı zamanda geçmiş dönemdeki toplumsal ve ekonomik örüntülerinin de değiştiğini gözlemlemek mümkün iken benzer bir değişimden Işıklar Köyü için söz etmek pek mümkün değildir.

özgü faaliyetlerle geçimini sağlayan ve üretimin temel amacını tüketimin oluşturduğu, piyasa dışında kalarak yeniden üretim kabiliyetine sahip ancak bunun mümkün olmadığı koşullarda da ona içkin olan ‘kanaatkârlık’, ‘kapitalist birikim mantığından yoksunluk’ veya ‘muhafazakârlık’ gibi gerekçelerle sermaye birikimi amacı gütmeyen; birincil, geleneksel ilişkilerin ve dayanışmanın fakat aynı zamanda çatışmanın hâkim olduğu, homojen bir birim kastedilmektedir (Bernstein, 2014, s. 12; Foster, 1965, 1967; Mintz, 1973).

Küçük meta üreticiliği (petty commodity production) ya da küçük ölçekli üreticilik ise özellikle Marksist sınıf anlayışı ile hareket eden kuramcılarının yaygın olarak kullanmayı tercih ettikleri bir kavramdır. Bu kavram çoğu halde basit meta üreticiliği (*simple commodity production*) kavramı ile de eş anlamlı olarak kullanılan bir kavram olup-yani artı emek sömürsünün ilk üretim sürecinde ve üretim birimi içinde değil, bu birim dışındaki piyasa ortamında gerçekleştiği anlamında- ya emek sömürsü içerip içermediği ya da bununla birlikte veya alternatif olarak iktisadi kapasite ve çalışan sayısına göre bir kategorilendirme yapılmak istendiği durumlarda (küçük burjuvazi gibi) sınıfsal bir göndermeye sahiptir. Boratav (2004, s. 51–52) küçük meta üreticiliğini, “dolaysız üreticinin üretim araçlarına esas itibarıyla sahip olduğu, kendi ve aile emeğiyle, kısmen veya tamamen piyasa için fakat tüketim amacıyla (birikim yapmadan) üretimde bulunduğu bir durum” olarak tanımlamaktadır. Geçimin metalaşması ve piyasaya bağlılıkla birlikte köylülerin kapitalist, küçük meta üreticileri ve ücretli işçiler olmak üzere dönüşümünün üç biçiminden biri olan çelişik sınıfsal konumunu temsil etmektedir. Zira küçük meta üreticileri hem mülkiyet sahibi hem emekçidir ve bir başkasının emeğini sömürmedikleri tahayyül edilir (Bernstein, 1986, 2014).

Aile çiftçiliği özel olarak sınıfsal yahut kültürel-toplumsal göndermeye sahip olmaksızın; fakat ideal tip olarak geçimini tarımsal üretim/hayvancılıkla sağlayan ve bu faaliyetin hanehalkı üyelerince sürdürüldüğü bir aile işletmesini temsil etmektedir.¹⁴ Buna göre, hanelerin zorunlu

¹⁴ Sönmez (1998) hanehalkı ve aile kavramları arasındaki farklılığa işaret etmekte ve çiftliğin sürülmesinde analiz biriminin hanehalkı olarak ele alınması gerektiğini gerekçeleriyle açıklamaktadır. Buradan hareketle çalışmada da esas itibarıyla aile çiftçiliği ile hanehalkınca sürdürülen çiftçilik kastedilmiştir. Sönmez, hanehalkını “aynı keseye sahip olma” ilkesi etrafında inşa etmekte ve bu üyelerden oluşan birimi, çiftçiliğin sürdürülmesinin merkezine yerleştirdiği görülmektedir. Her ne kadar içerisinde yer alınan hukuki düzenlemeler gereği çiftçiliğin parçalanması ve aktarımında aile temel alınıyorsa da bu durum onu ekonomik bir birim haline getirmemektedir. Zira üretim ve yeniden üretimi örgütleyecek olan dinamik yine hanehalkının içerisinde örgütlenecektir.

olarak toprağa ve diğer üretim araçlarına sahip olması, ücretli emek gücü istihdam edip etmemesi, sahip olunan arazi alanına ilişkin (varsa eğer) sınırlamanın mevcut olmadığı, farklılaşan toplumsal konumları işgal eden birimlere atıfta bulunmaktadır. Bu haliyle birimlerin içerisinde yer aldığı üretim ilişkilerini perdeleyici bir kavram izlenimi sunmaktaysa da esas itibarıyla kuramsal anlamdaki belirgin ön kabullerden mümkün olduğunca uzak oluşu; fakat daha önemlisi gerek Türkiye’de gerekse de bu araştırmanın yürütüldüğü alandaki birimlerin hüviyetini daha iyi yansıtması ve kapsayıcılığı nedeniyle çalışmada kullanımı tercih edilmiştir. Bu doğrultuda aksi belirtilmediği müddetçe, metin içerisinde köylü, (küçük) üretici, hanehalkı kavramlarıyla aile çiftçiliğinin kastedildiğini belirtmek gerekmektedir. Kavramlara ilişkin açıklamanın ardından tarıma ilişkin temel kuramsal tartışmaların küçük üreticiliğin devamlılığı eksenindeki yaklaşımlarına geçmek artık mümkündür.

1.2.2. Tarımda Küçük Üreticiliğin Bekası veya Akıbeti Sorunu

Küçük üreticiliğin akıbeti sorununun daha açık bir ifadesinin, kapitalist dönüşüm ve gelişim sürecinde köylülüğün bekasına yönelik yürütülen teorik tartışmalardan doğduğunu söylemek yanlış bir genelleme olmayacaktır. Buna göre klasik tarım tartışmalarında esas itibarıyla iki ana çizgiyi belirlemek mümkün görünmektedir. Bunlardan biri Marksist yaklaşımın savı olan köylülüğün tasfiyesi iken diğeri kapitalist dönüşüm sürecinde köylülerin varlığını sürdürmeye devam edeceğini ileri süren anlayıştır.

İlerleyen süreçte, küçük ölçekli üretime dayalı tarımın varlığını sürdürmeye devam etmesi ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen değişimlerle birlikte, az gelişmişlik ve üçüncü dünya ülkelerine yönelik hız kazanan çalışmalar klasik tezlerin argümanlarının yeniden gözden geçirilmesini sağlamıştır. Zira Ortodoks Marxist kuramcılarının iddia ettiğinin aksine, kapitalist dönüşüm sürecinde küçük üreticilik tasfiye olmamış, bu ülkelerin pek çoğunda artan bir oranda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Aynı zamanda bu durumun kendi başına hanehalkının içsel dinamiklerine odaklanılarak açıklanamayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda geliştirilen yeni açıklamaları üç çizgi üzerinden takip etmenin işlevsel olacağı düşünülmektedir. Buna göre bir grup teorisyen tümüyle bir köylü ekonomisi vurgusu taşımamakla birlikte köylülüğün kapitalizm içerisindeki varlığını tarıma ve köylülüğe özgü dinamiklerden hareketle açıklamışlardır. Burada tarımın ve aile çiftçiliğinin kendine özgü niteliklerinden hareketle aile

çiftçiliğinin/küçük üreticiliğinin kapitalizm için işlevselliği ileri sürülmektedir. İşlevsellik temelinde değerlendirilebilecek olan bir diğer yaklaşım ise eklemlenme ve bağımlılık teorileridir.

İkinci ve Chayanovcu izlerin daha belirgin olduğu yaklaşım ise köylülerin varlığını bir direniş-mücadele olarak değerlendiren açıklamalardır. Özellikle Pleog'in içerisinde yer aldığı bu anlayışta, tarım krizinden çıkışa yönelik örgütlenmenin merkezine yerleştirilen yeni köylülüğün temel ayırt edici niteliği, piyasa dışında yeniden üretim gerçekleştirebilmenin alternatif yollarını üretebiliyor oluşudur.

Sonuncusu ise esas olarak Marksist savın daha açık bir uzantısı olarak bugün küçük ölçekli üreticilerin köylülük adı altında ele alınamayacak olduğunu zira onların içerisinde yer aldıkları yeniden üretim koşullarının piyasa ile olan ilişkileri ve diğer etkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiğini ve varlığını sürdürmekte olan köylüler içerisinde geleneksel anlamda köylü olarak değerlendirilebilecek olanların oldukça azaldığını ve varlığını sürdüren küçük ölçekli çiftçilerin emek sınıfı çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, klasik anlamda bir tasfiye tezinden söz edilemiyorsa da Lenin ve Kautsky'nin önünü açtığı farklı dönüşüm yolları anlayışının takip edildiğini görmek mümkündür. Özetlenen bu yaklaşımların temel argümanlarına takip eden başlıklar altında detaylı olarak yer verilmiştir.

1.2.2.1. Bekaya İlişkin Klasik Yaklaşımlar: Tasfiye ve Devamlılık Tezleri

Klasik yaklaşımlar kapsamında değerlendirilen tasfiye ve devamlılık tezleri en temelde Marx'ın kapitalist dönüşüm çözümlemesinden hareket etmektedir. Bu bağlamda Marx'ın köylülüğe ilişkin ifadelerinde öne çıkan iki meselenin altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, her ne kadar modern öncesi dönemde köylülerin ekonomik gelişme için önemi yadsınamazken, kapitalist dönemde tam aksi biçimde gelişmenin önünde engel teşkil ettikleri yönündeki tezidir (Katz, 1992, s. 61). Zira geleneksel mülkiyet ve etrafında örgütlenen toplumsal ilişki ağının kapitalist anlamda sermaye birikiminin oluşumunu engellediğini belirtmektedir. Ancak bununla da sınırlı olmayıp, aynı zamanda köylü kültürünü barbarlık olarak da tanımlamıştır (Katz, 1992, s. 61).

İkinci mesele, köylülüğün sınıf konumuna dair analiziyle alakalıdır. Buna göre köylülerin ekonomik koşulları, yaşayış şekilleri ve kültürleri itibarıyla kendilerini öteki sınıflara karşı

tuttukları ölçüde ayrı bir sınıf olarak değerlendirilebileceği; ancak salt komşuluk bağıyla sınırlı kalmaları ve çıkar ortaklıkları, birleşmeleri ulusal bir bağ veya politik bir örgüt yaratmıyorsa bir sınıf konumu teşkil etmeyecek olduklarını belirtmektedir (Marx, 1993, s. 24–25; Ulukan, 2009, s. 28–29). Öte yandan köylüler, hem üretim araçlarına sahip olmalarından kaynaklı olarak kapitalist; hem de kendi emeklerini kullanıyor ve aynı zamanda bir başkasının emek gücünü sömürüyor olmaları vasıtasıyla da işçi sınıfıyla benzeşmektedir (Katz, 1992, s. 58). Kapitalist dönüşümde köylülüğün konumuna ilişkin temel varsayımı, geleneksel köylülüğü kapitalizm öncesi sosyo-ekonomik ilişki biçiminin bir kalıntısı ve bu anlamda da kapitalist gelişmenin önünde bir engel olarak gören Marx'ın gözü, nicelik olarak da sahip oldukları güç hesaba katıldığında, azımsanmayacak bir öneme sahip olan köylülerin sınıf çatışmasında nerede yer alacak olduklarıyla alakalıdır (Katz, 1992).

İngiltere'de halkın/köylülerin zor ya da borçlanma yoluyla topraktan/üretim araçlarından çıkarılarak mülksüzleştirilmesi ve böylece büyük toprak sahipliğinin/kapitalist çiftliklerin ortaya çıkışı biçimindeki dönüşüm, tarımda kapitalistleşmenin klasik yolu olarak tarif edilmiştir (Dimmock, 2019; Marx, 2016, s. 689–713; Wolf, 2019, s. 369–370; Wood, 2002; Zmolek, 2019). İngiliz örneği bu sorunsala mülksüzleşen ve emek gücü olarak piyasaya dâhil olan köylüler yoluyla açık bir yanıt vermektedir. Köylülerin sınıfsal konumlarındaki ikilik üretim araçlarına sahip olmaları açısından burjuva sınıfıyla, üreticiler olarak kendi emeklerini kullanmaları anlamında ise işçi sınıfıyla benzeşmelerinden kaynaklanmaktadır. Klasik Marxist yaklaşımın tasavvurunda, küçük köylü mülkiyeti kapitalizmin artan baskısı altındadır ve bu sürecin sonunda küçük üretici köylüler üretim aracından el çektiler ve işçi sınıfına dâhil olacaktırlar (Katz, 1992, s. 58). Bu kabul köylülüğün tasfiyesi tezinin kökenini oluşturmaktadır. Ancak kapitalist gelişme tüm dünyada bu değişim çizgisini takip etmemiş ve 19. yüzyıl itibarıyla varlığını sürdürmeye devam eden küçük köylü üretiminin açıklanmaya muhtaçlığı, Kautsky ve Lenin'in çalışmalarının odağını belirlemiştir. Bu dönemde Popülistler, köylü aile çiftliklerinin çok büyük bir sayıya sahip olmasını, bu birimin faydalılığı ve de Rusya'nın tarihsel süreciyle olan uyumuyla açıklamaktadır. Öyle ki küçük aile çiftlikleri Rusya'nın dönüşümünde önemli bir unsur olarak görülmekte ve popülistlerin gözünde kapitalizmden ayrı bir üretim tarzını temsil etmektedirler. Böylece sosyalizme giden yolda kapitalistleşmenin her zaman zorunlu bir aşama olmadığı sonucuna varmaktadırlar (Sivakumar, 2001, s. 32–36). Kautsky ve Lenin ise, bu varsayımına karşı çıkarak, tarımda kapitalist gelişimin var olduğunu ve olacağını savunmaktadır.

Kautsky, kapitalizmin sanayiden farklı olarak tarımda neden daha ağır gelişim gösterdiğine ve sermayenin tarımı egemenliği altına almasının farklı biçimlerine işaret etmekte ve böylece alana günümüze dek ulaşan yeni bir boyut kazandırmaktadır (Banaji, 1976). Bu farklı gelişim süreci; bir üretim aracı olarak toprağın isteğe dayalı arttırılıp azaltılamayacak, yeniden üretilmeyecek nitelikte olması; yani sabit bir sermaye örneğini teşkil etmesi, mutlak ve farklılık rantı yaratması gibi özellikleriyle açıklanmaktadır (Aydın, 2016, s. 137; Banaji, 1976, s. 17–18). Köylülükteki değişimin temeline metalaşmayı koyan Kautsky, köylülerin bu süreçte artan nakit ihtiyaçlarını karşılamak adına öncelikle tarım ürünlerini ve ardından emeklerini piyasaya sunacaklarını ifade etmektedir. Metalaşma ve beraberinde gelen borçlanma mekanizmaları köylülüğün proleterleşmesine ya da yarı proleterleşmesine yol açacaktır (Banaji, 1976, s. 4–5).

Lenin de Kautsky ile benzer biçimde tarımda kapitalistleşme sürecinin farklı biçimlerinin varlığını Amerika ve Prusya örnekleriyle açıklamakta ve bu dönüşümün devrimci (Amerika) ya da reformist (Prusya) yollarına dikkat çekmektedir. Ancak onun fikriyatında küçük mülkiyetin kapitalist gelişme için bir engel olduğu ve ortadan kalkmasının zorunluluğu Kautsky'e göre çok daha belirgindir (Aydın, 2016, s. 38–46). Öte yandan Kautsky küçük üreticiliğin/köylü tarımının devamlılığını ele alırken, yoğunlaşma ve parçalanma eğilimlerinin aynı anda var olabileceğini de savunmuştur (Lenin, 1996, s. 38–46). Ona göre büyük ölçekli çiftlikler hem üretim hem kredi imkânları hem de ticaret anlamında avantajlıdır; ancak küçük üreticiler de varlıklarını aşırı çalışma saatleri ve daha az tüketim yollarıyla sürdürmeye devam ederler. Buna rağmen köylülerin sarf ettiği yoğun emek, kapitalist birikime imkân sunacak bir mahiyet taşımamaktadır (Kautsky, 1988, s. 96–104). Kendisinin de ifadesiyle elde ettikleri kar, ahırlarının dolu olduğu anlamına gelmemekte, aksine midelerinin boş olduğu anlamına gelmektedir (Banaji, 1976, s. 27). Onun gözünde küçük üreticilik tamamen yok olmasa da modernleşme dalgası onları da vuracaktır (Levien vd., 2018, s. 860). Bu sürecin sonunda köylü ile üretim araçları arasındaki bağ sadece bir görüntüden ibaret kalacak, köylü emeği belirli oranlarda metalaşacak ve sahip olduğu toprak itibarıyla da ihtiyaçlarını karşılayamaz olacaktır. Dolayısıyla da üretim araçlarına sahiplikten öte emeğin/ürünün piyasaya sunulması yoluyla sağlanan geçim, onları proletarya ile benzer bir sınıfsal konuma getirecektir (Lenin, 1996, s. 38–46).

1917 Bolşevik Devrimi sonrası Rusya'da köylülere toprak dağıtımı karşısında sol muhalefetin köylülerin kollektifleştirilmesi yönündeki görüşlerine karşı çıkan Chayanov, köylülüğü kapitalizmden ve sosyalizmden ayrı bir ekonomik yapılanma olarak tarif etmekte ve bu yolla

özgöl bir devlette, özgöl köylöl toplulukları politikasını desteklemektedir (Aydın, 1986, s. 145–149). Chayanov’a göre, köylöl ekonomisini kapitalist ekonomi ve işletmelerden ayıran temel nitelikleri; hanehalkının hem üretim hem de tüketim birimini temsil etmesi, üretimin temel amacının tüketime yönelik olması, kapitalist birikimden yoksunluk ve aynı zamanda yine klasik ekonomi mantığında var olan kar-zarar-birikim hesaplamasında kullanılan ücret unsurunun bulunmamasıdır. Köylöl hane halklarının varlıklarını sürdürmelerini sağlayan özgöl karakteri, geçimlerini sağlamak adına üst düzey emek performansı sergileyerek kendilerini sömürmeleri (*self-exploitation*) ve aynı zamanda zorunlu durumlarda tüketimlerini en az seviyeye indirebilmelerinde yatmaktadır. Hanehalkının temel gayesi hane içi üretim-tüketim dengesini optimum seviyede tutmak, başka bir ifadeyle üretken emek gücü ile tüketici dengesini sağlamaktır. Bu denge ailenin gelişimsel döngüsü içerisinde değişmektedir. Hanehalkları doğum-evlilik-ölüm gibi değişkenler çerçevesinde, belirli bir toprak üzerindeki üretken emek gücü ve tüketici dengesini sağlamak üzere parçalanma ya da birleşme eğilimi göstermekte ve ilaveten içerisinde yer alınan toplumun demografik nitelikleri ve tarım içi-dışı istihdam olanakları da bu süreçte belirleyici olmaktadır (Chayanov, 1966). Haneler arası farklılaşmanın nedeni bu anlamda sınıfsal değil, demografik temelde değerlendirilmektedir. Chayanov, hanehalklarının en uygun dengeye ulaştıklarında ise artık daha fazla emek harcama yoluna gitmeyeceklerini ifade eder (Aydın, 1986, s. 147). Zira ücretli emeğe dayalı ekonomilerde birikim sermayeye ulaşım ile paralellik arz ederken, köylöl aile çiftçiliğinde aynı zamanda angarya-emek dengesi de bu eğilimi sınırlandırmaktadır. Öte yandan Chayanov köylöl hanehalkları da dâhil tüm ekonomik birimlerin maksimum gelir hedefine sahip olduğunu da kabul etmektedir. Yüksek emek üretkenliğini sağlayan bir hanehalkı ekonomisi, tüketim ihtiyaçlarına ilaveten sermayenin yeniden üretimini ve aynı zamanda sermayenin olmazsa olmazı olan birikimi de sağlayabilecektir (Chayanov, 1966). Ancak teörinin odağında bunu gerçekleştiren köylöl hane halkları yer almamakta ve dolayısıyla da bu olasılığı mümkün kılan hususlar detaylandırılmamaktadır. Bu durum Chayanov’un homojen köylölük anlayışının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Oysaki Lenin yoksul, orta ve zengin olmak üzere heterojen bir nitelikte tanımladığı köylöl topluluğunda, bir grubun sahip olduğu sermayeden gelen avantajının onları kapitalist birikim yolunda ilerleteceğine işaret etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Bernstein, zengin köylölülerin genişlemiş yeniden üretime (*expanded reproduction*) girebileceklerini yani kendilerini ve üretken varlıklarını yeniden üretebilecek ve birikimin koşullarını yaratabileceklerini, ancak yoksul köylölülerin basit yeniden üretim cenderesinde kendilerini ancak işgücü olarak yeniden üretebilecek olduklarını ifade

edecektir (Bernstein, 2014, s. 132). Bu yaklaşım köylü hanehalkları tarafından ortaya konan farklı stratejilerin sınıfsal temellerinin anlaşılması açısından önemli bulunmaktadır.

Kapitalist gelişmeyi sermaye-emek ilişkisi temelinde ele alan görüşlerin aksine, Chayanov'a göre kapitalist birikim için ücretli emek kullanımı bir zorunluluk değildir. Ona göre ticaret sermayesinin köylüleri pazara bağımlı hale getirmesi ve böylece üretim, ürün kalitesi, tohum kullanımı, dağıtım, gübreleme ve ürün rotasyonu gibi konulara müdahalesi de kapitalist tarımın bir göstergesidir ve köylüler bunun içerisinde sözü edilen kendine has özellikleri sayesinde varlıklarını sürdürmeye devam edebileceklerdir (Aydın, 1986, s. 148–149). Chayanov'un dikkat çektiği bu süreç, bulunduğu dönemden çok daha ileriki zamanlarda küresel ölçekteki belirli bölgelerde belirli türden ürünlerin yetiştirilmesi anlamında bölgesel uzmanlaşmanın meydana geldiği; sözleşmeli tarım, organik tarım gibi uygulamalarda bir yanıyla aile çiftçiliği ile üretimini sürdüren ancak bu üretimin uluslararası güç merkezlerinin denetiminde ve piyasa zorunlulukları dâhilinde biçimlendirildiği gelişmelere işaret etmesi açısından değerli bulunmaktadır.

Chayanov köylü ekonomisini kendine has bir biçim olarak tarif etmekle tarımda kapitalist gelişmeyi yok saymamaktadır. Ancak bu kuramın kapsamının, değişen bağlamsal koşulların hanehalkının içsel dinamiklerinde yaratacak olduğu farklılaşmayı ve bunun sonucunda köylülüğün aldığı yeni biçimi analiz etmeye olanak sağlamadığını ifade etmek mümkündür. Buna ilaveten Chayanov, ücretli emeği aile çiftçiliğinin dışında bırakması, sınıfsal farklılıklara ilişkin kör tutumu ve bu nedenle birikim kapasitesinin yoksul ve orta halli köylü hanehalkları için mümkün olmadığını göz ardı etmesi gibi nedenlerle eleştirilmiş (Hunt, 1979, s. 255–256; Patnaik, 1979), ancak eleştirildiği kadar da kendisinden sonraki yazında etkisini hissettirmiştir.

1.2.2.2. Bekaya Yeni Yaklaşımlar: Eklemlenme, Proleterleşme ve Yeni Köylülük

20. yüzyıl iki dünya savaşına tanıklık edildiği, siyasi, ekonomik ve demografik dönüşümlerin yaşandığı ve dolayısıyla da küresel anlamda güç dengelerinin değiştiği bir dönemdir. Arrighi bu yüzyılı üç evreye ayırmaktadır. İlk evre, eski İngiliz sisteminin yıkılarak yeni Amerikan rejiminin yapılarının yaratıldığı 19. yy sonu ve 20. yy başı mali gelişmeler süreci; ikincisi, yeni Amerikan sistemi hâkimiyetinde dünya çapında ticaret ve üretimin genişlemesi; üçüncüsü ise bu sistemin krize girmesiyle yeni düzenlemenin doğuşu olarak özetlenmektedir (Arrighi, 2016, s. 8). Özellikle

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki çalışmalar, Üçüncü Dünya ülkelerindeki tarımsal üretiminin kapitalizmle olan ilişkisine odaklanmış ve şimdiye dek araştırmalara konu edilen Rusya, Amerika ya da gelişmiş Avrupa ülkeleri yerine; Afrika, Latin Amerika, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelere yönelmiştir. Böylece teorik düzlemde işaret edilen, sermayenin tarımı farklı mekanizmalar yoluyla ele geçirmesinin yerel düzeylerdeki yansımalarına dair somut verilerin ortaya konması yönünde adımlar atılmıştır. Levien yüzyılın sonlarına doğru, tarım piyasasının küreselleşmesi, tarımsal sınıf oluşumunun karmaşık yapısı, yarı-proleter ve çok faaliyetli hanehalklarının varlığı, yeni tarımsal siyasi mücadele biçimlerinin ortaya çıkışı, tarım endüstrisi ile alakalı kurumların yaygınlığı ve özellikle 1980 sonrasındaki neoliberal gelişmelerin agresif yansımaları gibi hususların ön plana çıktığını ifade eder (Levien vd., 2018, s. 855). Newby (1983, s. 77) artık tartışılması gerekenin, tarımda kapitalist dönüşümün gerçekleşip gerçekleşmediği değil, kapitalist üretim koşullarında küçük ölçekli köylü üreticilerin rolünün ve aynı zamanda niteliğinin ele alınması olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde üretim tarzlarının eklemlenmesi ve köylülüğün tasfiyesi tezinin gözden geçirilmiş hali olarak ele alınabilecek olan, köylülükten küçük meta üreticiliğine dönüşüme odaklanan yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır.

Modern köylülük ister kendine has bir ekonomik tarz olsun isterse de yeni bir hüviyete sahip olarak değerlendirilmiş olsun, köylü hanehalklarının toplumsal ve ekonomik varlıklarının ve bu varlık koşullarının yeniden üretim pratiklerinin, hanehalklarına aşkın olan etkenler göz ardı edilerek anlaşılamayacağı ve bu mevcut durumun karşılıklılık çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği aşikârdır. Zira neoliberal politikalarla, sermayenin özgür dolaşımı ve emek üzerinde ulusötesi güç odaklarının etkisi köylü hanehalklarının üretim faaliyetlerini şekillendirmektedir. Köylülüğün ilkel kabilelerden farklı olarak kapalı bir toplumsal ve ekonomik örgütlenmeye sahip olmadığı, pazar yoluyla diğer köylülerle ve aynı zamanda tüketicilerle etkileşime girdikleri ve vergilendirme yoluyla da kurumsal etkileşimlerini sürdürdükleri Shanin (1972) ve Wolf (2000) gibi yazarlar tarafından 20. yüzyıl için de vurgulanan bir gerçeklik olsa da, 21. yüzyıl ayrıca uluslararası tarım antlaşmaları, endüstriyel tarımda gerçekleşen biyoteknolojik ilerlemeler, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi ulus aşırı kurumsal örgütlerin varlığı, gıda sektöründe üretime devam eden küçük ölçekli aile işletmelerinin ulusötesi şirketlere sözleşmeli tarım, organik tarım gibi yeni pratikler yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı hale gelmiş olmaları neticesinde, yereldeki değişim örüntülerinin küresel ölçekte meydana gelen bu değişimlerden eskisine oranla çok daha doğrudan ve derinden bağlantılı hale geldiği bir dönem olarak düşünülmektedir. Bu değişim köylülerin tarımsal faaliyet ve karar mekanizmalarını

etkilemektedir. Pek çok alanda üreticilerin kendi tüketimlerine yönelik üretim faaliyetlerinin gerek getirisi götürüsünü karşılamadığı gerekçesiyle, gerekse tüm emek gücünü veya tarım arazisini, kendisine maddi anlamda daha fazla kar sağlayacağını düşündüğü faaliyetlere yönlendirmek adına, köylülerin diğer tüketime yönelik faaliyetlerinden geri durması, tüketim ürünlerinin daha ulaşılabilir ve ucuza temin edilebilir hale gelmesi, modernleşmenin de bir sonucu olarak kırsal yaşam alanlarının organize edilme biçiminin değişimi, tüketime konu olan ürünlerdeki farklılaşma, eğitimin ulaşılabilirliği ve köylülerce daha onaylanır hale gelmesi, ulaşım, teknolojik gelişime erişim gibi imkânların da varlığıyla köyün kentsel yaşamın örgütlenme biçimiyle benzeşmesi gibi hususlar özellikle de bu çalışmada konu edilen köye benzer türdeki diğer alanlara da genellenebilecek olan değişimlerdir.

Artan etkileşim düzeyi ve teknik gelişmelere kolay ulaşılabilirlik bir yandan daha fazla imkâna kapı açan diğer yandan da kendi içerisinde farklı türden kısıtları doğuran bir nitelik taşımaktadır. Örneğin günümüzde köylü hanehalkı için eğitim, toplumsal hareketlilik açısından olumlu bir araç olarak düşünülebilecekken, çiftçilikte geleneksel aktarımın halen önemli kabul edilmesi aynı zamanda onu tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine engel teşkil eden bir unsura da dönüştürebilmektedir. Benzer şekilde Noeliberal serbestleşme politikasında, ulus devletin küçük üreticiyle olan organik bağının mümkün mertebe aşındırılarak ulus ötesi güçlerle bağın kurulması, kimisi için daha iyi yaşam koşullarının bir fırsatı olarak değerlendirilirken kimisi için de bir yabancının merhametine kalmışlık olarak tarif edilir.

Kuramsal düzeyde değişen açıklamalara kaynaklık eden bir süreç olarak, bir yandan dünya çapında köylü nüfusunun azalması diğer yanda ise küçük üreticiliğin sayıca fazlalığını sürdürmesi (ki bu Türkiye’de de bu biçimde seyretmiştir) yönündeki eğilimleri açıklama çabasının neticesinde ortaya konan yaklaşımlardan biri, üretim tarzlarının eklemlenmesi anlayışı olmuştur. Bu yaklaşım, Chayanovcu gelenekten büyük oranda beslenerek, en temelde köylülük ve kapitalist üretim tarzlarının günümüzde eklemlenmiş bir biçimde varlığını sürdürdükleri savını benimser. Genel itibarıyla köylülüğün/aile çiftçiliğinin içsel mantığının onun kalıcılığını sağlayacak olduğu savı etrafında şekillenen bu tezde, Boltvinik (2016, s. 57–58), kalıcılığı sağlayan unsurları şu şekilde sıralamaktadır: (i) köylülerin toprak üzerindeki kontrolü onlara kendilerini toplumsal olarak yeniden üretmenin imkânını sunmaktadır, (ii) köylülükteki toplumsal normlar bireyin karının maksimizasyonuna değil yeniden üretime odaklıdır, (iii) demografik nitelikler ve mirasın bölünmesi toprağın belirli ellerde birikimini engellemektedir, (iv) köylülüğün kendini sömürme

kapasitesi ona esneklik ve direnç sağlamaktadır, (v) tarıma özgü nitelikler onu kapitalist açısından çekici kılmamaktadır ve (vi) son iki nitelikten hareketle, sermaye tarımı köylülüğün eline bırakmıştır. Dolayısıyla kapitalist sistem içerisinde üretim gerçekleşse de küçük üreticiler bu koşullar içerisinde üretim ilişkileri, örgütlenme biçimleri, sosyo-kültürel dinamikleri açısından büyük oranda kendilerini korumaya devam ederler.

Vergopoulos (1978), Amin (2012, 2018), Djurfeldt (1982) ve Bartra (2006) gibi kuramcılar küçük üreticiliğinin varlığını sürdürüyor olmasını, yukarıda da işaret edildiği gibi kapitalizme sağladığı faydadan yola çıkarak açıklamışlardır. Onların gözünde, aile çiftçiliği kentsel kapitalizme ucuz emek gücü ve ucuz tarımsal ürün sağlamanın en başarılı yollarındandır. Aile çiftçiliğiyle tarımsal ürünlerin daha ucuza mal edilebilmesini sağlayan mekanizma ise aile üyelerinin toprağın mülkiyetine sahip olması, bu mülkiyeti kendi emek güçleri ile işliyor olmaları ve aynı zamanda bu üretim sürecinin ailenin geçimini sağlamanın asli yolu olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle topraktan sağlanan farklılık rantı azaltılarak kentsel ekonomi için pozitif kazanç üretilebilmekte ve daha ucuza üretim mümkün kılınmaktadır (Boltvinik, 2016, s. 46-47, 63; Köymen, 1999, s. 136; Vergopoulos, 1978). Bu maksimum emek ve maksimum ürün çoğu halde teknik donanıyla dahi sağlanamayacak türden bir avantaj sunmaktadır. Keza bu çalışmanın sahasında da köylülerin kendi emekleri olmaksızın gerçekleştirilecek olan bir üretimin sağladıkları gelirin yarısına mal olacağını belirttikleri görülmektedir.

Amin (2018, s. 31), köylülerin girişimci olmadığı, ekonomik ve toplumsal hayatı birbirinden ayırmadıklarını ifade etmektedir. Bir köylü çiftliğinin almış olduğu kararların bazen ekonomik rasyonaliteye uymadığı görülebilir. Zira alınan kararlarda toplumsal hayatın tüm diğer yönlerinin de dikkate alındığı unutulmamalıdır. Yani bir çiftçi yeterli kar elde edemiyor olsa dahi üretmeye devam edebilir veya karlı olmayan bir toprağı satın alabilir. Bu karar bazen çiftçinin kendisinin hayat süresini de aşan bir mahiyet taşıyor olabilir. Yani daha evvel de ifade edildiği gibi bazen karşılaşılan sonuçlar görüldüğünden daha karmaşık ya da daha basit bir açıklamaya sahip olabilmektedir.

Bağımlılık kuramlarının bir boyutu eklemlenme çerçevesinde meseleyi tartışırken, Wallerstein ve Frank gibi teorisyenlerin içerisinde yer aldığı bir diğer grup ise, dünya ekonomisinin oluşumunu 15. yüzyıldan itibaren başlatarak, merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki tarımsal yapıyı hızla çözdüğü ve kendi çıkarları etrafında biçimlendirdiği, küresel eşitsizliği körüklediğini

savunmaktadır. Bu yaklaşımda az gelişmişlik dünya ticaret ilişkilerindeki eşitsizlik üzerinden ele alınmaktadır (Köymen, 1999, s. 136).

Tarımsal üretimde bir ürünün yetiştirilmesi için geçen sürenin tüm yılı ya da yılın büyük bir kısmını kapsıyor olması, üretim sürecinin ve verimin denetlenebilir ve kontrol altına alınabilirliğinin iklimsel koşullar ve doğa şartlarının varlığı da hesaba katıldığında, hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün olmadığı gibi değişkenler nedeniyle de tarımsal üretimin bazı alanları, sermaye açısından doğrudan sahiplik yoluyla sürdürülmesi cazip görünmeyen bir alan olarak tarif edilmektedir. Bu görüş Marx'ın emek-değer teorisine dayanmaktadır. Mann ve Dickinson (1978), bazı tarım alanlarının küçük üreticilere bırakılmasının sebebini, köylülüğün içsel dinamikleriyle değil kapitalist üretimin birikim mantığıyla açıklanabilir olduğunu savunurken sırtını Chayanovcu anlayışa dayamış olan teorisyenler, hanehalklarının içsel niteliklerinden hareket etme ısrarlarını sürdürmektedir

Hem üretim araçlarına sahip hem de üretim için gerekli emek gücünü kendi hanesi içerisinde temin eden bir birim olarak köylü aile çiftliklerinin yeniden üretiminin sağlanabilmesi için gerekli olan gelir, bir işçinin kendini emek gücü olarak yeniden üretebilmesi için gerekli olandan daha fazla olmasına karşın, köylü hanehalkının kazancının bir işçininki ile neredeyse eşit olduğu ya da zaman zaman daha düşük gelirle yaşamak durumunda kaldığına değinilmektedir. Boltvinik bu durumun köylülerin yoksulluğunun temelini oluşturduğuna ve bu yoksulluğun da aslen bir varlık stratejisi olduğunu savunmaktadır. Bunun yanı sıra kapitalist sistem tüccar ilişkileri ve borçlanma yoluyla aile çiftçiliğinin varlığını desteklemekte ve eş zamanlı olarak da kendisine olan bağımlılığını arttırmaktadır (Boltvinik, 2016, s. 46-47,63).

Basit bir biçimde ve bu çalışmada ele alınan vaka üzerinden özetlemek gerekirse, incirin üretimi de pek çok tarımsal üründe olduğu gibi tüm bir yıla yayılan emek faaliyetini içerir. Sene boyunca köylüler tarafından harcanan emeğin dağılımı ise değişkenlik göstermektedir. Kış ayları neredeyse hiçbir üretim faaliyetinin gerçekleşmediği bir aralık iken, özellikle hasat dönemi olan temmuz-ağustos ayları, köylülerin aralıksız çalıştıkları ve hatta kendi emekleri ile yetiştirmedikleri yerde ücretli emeğe başvurmak durumunda kaldıkları bir çalışma dönemini ifade eder. Dolayısıyla bu üretim sürecindeki çalışma zamanı ile üretim zamanı arasında sanayi tipi üretimde karşılığını bulan eşzamanlılık mevcut değildir. Üretim ve çalışma zamanı arasındaki bu büyük fark ve emek yoğunluğu derecelerinin değişken nitelikleri, tarımsal üretim faaliyetinde emek ve

ürünün standart bir fiyatının oluşumuna imkân sağlamamaktadır. Bu nedenle kendi geçimi için kendi toprağında üretim gerçekleştiren köylülerin hem manevi hem maddi anlamda sarf edecekleri emek, herhangi bir işçinin fabrikada sarf edeceği emekten nitelik olarak ayrılmaktadır. Öyle ki sanayi üretimi bir kenara, tarımsal üretim faaliyetinin kendisinde dahi, köylülerin aile içi-hane içi ya da en azından benzer ürünü yetiştirmekle meşgul olan diğer hısım/akrabalarının emeğini ücretli-mevsimlik işçilere her zaman tercih etmelerinin sebeplerinden biri burada yatmaktadır. Tarif edilen bu durum aynı zamanda çalışma kapsamında da ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeye ihtiyacı olan, köylülerin çok faaliyetli yaşam biçimini sürdürmelerine hem sebep olan hem de buna imkân sağlayan bir durumdur ki; bu husus beka stratejileri açısından önemlidir. Işıklar Köyü, hem emek yoğun üretim gerektiren bir ürünün yetiştirildiği hem de arazi koşulları açısından araç kullanımının elverişsiz olduğu ve bu nedenlerle tarımsal verimin teknik donanım yoluyla artırılmasının mümkün olamadığı ya da mümkün olduğu hallerde de beklenen karı getirmeyeceği düşünülen bir örneği temsil eder. Köy içerisindeki tüm tarımsal üretim birimlerinin küçük işletmelerden oluştuğu ve üretimde aile emeğinin yoğunluklu olarak kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan bu mevcut durumun ortaya çıkmasına kaynaklık eden asli mekanizmanın kapitalist üretim mantığından mı yoksa köylü üretiminin içsel niteliklerden mi kaynaklandığı veyahut piyasa konumlarının bir sonucu mu olduğu değerlendirilmesi gereken bir eksendir ve şüphesiz ki her üç boyut farklı örneklerde farklı yoğunluklarda meydana gelmektedir.

Köylülüğün bekasını dışsal mekanizmalar, üretim ilişkileri veya küresel süreçler bağlamında tartışan yaklaşımlardan farklı olarak Ennew vd.'nin (1977) de aktardığı gibi, Kroeber (1948), Foster (1960, 1965) ve Redfield (1956) gibi teorisyenler, köylü ekonomik faaliyetlerini bu birime özgü kültürel ve toplumsal nitelikler tarafından belirlenen bir mahiyette değerlendirmişlerdir. Örneğin Foster'ın '*limited good*' kavramı salt bir ekonomik gösterge değil, köylülerin üretim faaliyetleri ve hareketlilik örüntüleri üzerinde belirleyiciliğe sahip bir düşünce biçimini ifade etmektedir (Ennew vd., 1977, s. 313; Foster, 1960, 1965). Bu anlayışa göre köylülük, kültürel ve toplumsal yapının bütünlüklü ve homojen bir parçasını oluşturmaktadır ve kavramsal olarak evrensel bir birlik öngörülmektedir. Ancak köylülüğün ne kültürel ne de toplumsal sınıf konumları itibarıyla homojen bir kategori olmadığı artık çok açıktır.

Bernstein'ın (1996) aktardığına göre ise Byres köylülüğün kültürel bir oluşum olarak ele alındığı antropolojik yaklaşımlardan ziyade, ekonomik bir birim olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Byres, tarım sorununu tarımsal dönüşüm meselesi olarak yeniden

kavramsallaştırarak bu dönüşümün ilkelerine odaklanmıştır. Buna göre; (i) tarımsal ürün ve üretkenlikte gelişim (ii) tarım-sanayi arasındaki ticaret koşulları, (iii) sanayi ürünleri için tarımsal talebin gelişimi, (iv) tarımsal emeğin sanayi işçiliğine katılmak üzere azat edilmesi, (v) tarımda artığa el konulması ve (vi) tarımdan sanayi birikimine artığın transferi olarak sıralanan etmenler dönüşümün gerekli nitelikleri olarak değerlendirilmektedir (Bernstein, 1996, s. 38). Marxist gelenekten ayrılmayan yazar için kapitalist dönüşümün önündeki engel ise, varlığını sürdürmeye devam eden prekapitalist örüntülerdir (Bernstein ve Brass, 1996). Tarımsal dönüşüm her ne kadar artığın sanayiye-kente aktarımını gerektirse de bunun ortaya çıkış biçimlerinin çeşitliliğine de vurgu yapan Byres böylelikle kendisinde sonra gelen Banaji, Bernstein ve Patnaik gibi yazarların fikrîsel dünyalarında etkisini hissettirmiştir.

Bunlardan biri olan ve köylülüğün dönüştüğü tezinin önde gelen savunucularından olan Bernstein, kültürel bir bütünlük olarak köylülük, köylü üretim tarzı ve aynı zamanda eklemlenme kuramlarının kabullerini reddetmektedir. Ona göre, köylü üretim tarzı olarak ifade edilen şey prekapitalist ilişkilerdir ve bunlar bir kez kapitalist biçimlerle etkileşime girdiklerinde artık eskisi gibi kalmaya devam etmezler. Başka bir ifadeyle kapitalist sistem içerisinde üreten köylü aile çiftliklerinde prekapitalist ilişkiler belirli oranlarda varlıklarını sürdürmeye devam edebilirler ancak bu birim artık geleneksel köylülüğten farklılaşmıştır. Küçük meta üreticiliği ister tarımsal üretimin gerçekleştirildiği diğer birimlerden biri fakat en yaygın olanı isterse de tek biçimi olarak kabul edilmiş olsun, Bernstein'a göre modern dönem için bu birim tarım araştırmalarının odaklanması gereken yegâne unsurdur (Bernstein 1979, 2006, 2014; Bernstein vd. 2018).

Genel itibarıyla basit ya da küçük meta üreticiliğini geleneksel köylülüğten ayırt etmeyi sağlayan unsur ise, metalaşma üzerinden açıklanmaktadır. Değişen kabuller olmakla birlikte metalaşma, üretim birimi içerisindeki sermaye-emek dağılımı veya piyasa bağımlılığı gibi değişkenlerden hareketle ele alınmaktadır. Üretim birimindeki emek gücünün ücretli-hane içi emek kullanımına dayanmasına bağlı olarak ve/veya üretim girdi ve çıktıları açısından piyasaya bağımlılık ya da bu bağımlılığın derecesi, küçük meta üreticiliğini, kapitalist üretimden ve köylü hanehalkı üretiminden ayırt eden bileşenler olarak tarif edilmektedir (bkz. Bernstein, 1986).

Bernstein (1986, s. 13,25; 2014, s. 130–142) küçük meta üreticiliğinin farklılaşma eğilimlerini ve bunları üreten mekanizmaların neler olduklarını tartışmaktadır. Ona göre, meta üretim koşulları doğal ekonomiyi farklı noktalardan sekteye uğratarak, küçük üreticiliğin kendine yeterli üretim

ve yeniden üretim koşullarını ortadan kaldırmıştır. Bernstein, küçük meta üreticiliğinde bu farklılaşmayı tetikleyen asli unsuru sermaye ve emeğin bu birimdeki özellikli bir kombinasyona dayandırmaktadır: Yeniden üretim sürecinde, kendini emek ve/veya sermaye olarak yeniden üretebilme kısıt ve imkânları dâhilinde zengin, orta ve yoksul hanelerin varlık stratejileri ve koşulları çeşitlilik göstermektedir. Öte yandan tarım içi ve dışı istihdam olanakları da bu stratejilerin belirlenmesinde etki sahibidir. Sermaye ve devlet politikaları, Bernstein'a göre farklılaşma sürecinde etkili olan değişkenlerdir. Bu değişkenler doğrudan köylülüğü dönüştüren bir etken olarak değerlendirilemezler ancak köylü üretimi bu bağlamlar içindeki kısıt ve imkânlar dâhilinde gerçekleşmektedir. Bernstein kendini emek gücü olarak yeniden üreten yoksul köylüleri ücretli işçi eşdeğeri olarak tanımlarken, Banaji gizli proleter kavramını kullanmayı tercih etmiştir (Bernstein, 2014; Currie ve Ray, 1985, s. 575).

Bernstein ve Byres gibi kuramcıların analizleri Moyo ve Amin tarafından emperyalizmi göz ardı ettikleri gerekçesiyle eleştirilmiştir. Amin, tarım sorunun temelinde eşitsiz gelişimin yattığını ifade etmektedir (Shivji, 2019). Salt üretim tarzı odaklı yaklaşımlar bu anlamda küresel çapta gerçekleşen sömürü ilişkilerini görememektedir. Amin (2012, 2018) teorisinde, üçüncü dünya ülkeleri ve gelişmiş ülkelerdeki tarımsal dönüşümün gerçekleşme biçimlerinin ve de küçük tarım üreticilerinin varlık ve üretim koşullarının farklılaştığını öne sürmektedir. Bu farklılık ise emperyalizmin bir sonucu olarak görülmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde halen köylü tarımsal üretimine devam eden çoğunluğun Batı'daki modern ve teknik donanımına sahip küçük üreticilere kıyasla daha az verimde üretim sağlaması ve tarımsal ürünlerin ucuzlaması, iki farklı nitelikteki tarımsal üreticilerin rekabet koşullarının benzer olmadığını göstermektedir. Üçüncü dünya ülkelerindeki kapitalist değişimin, buradaki nüfusun yarısının mülksüzleştirilmesi biçiminde gerçekleşmesi halinde, hâlihazırda yoksul ve artık aynı zamanda kendi geçimlerini sağlama güçlerinden de olmuş nüfusun ne yapacak olduğu sorusunu cevapsız bırakacaktır. Çözüm üretilmesi beklenen husus burada gerçekleşen sistematik sürekli yoksulluğun nasıl çözülecek olduğudur ve Amin (2012) için bu kapitalizm içerisinde ve yakın zamanda çözülebilecek bir durum değildir. Ancak bu süreçte köylülüğün direnme gücüne bel bağlandığını görmek mümkündür. Amin en nihayetinde sosyalizme uzun soluklu bir geçişi işaret etmekle birlikte, bu süreçte piyasa ile köylü tarımı arasında bağ kurmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yapılacak olan düzenlemeler ulusal üretimi koruyan, gıda güvenliğini gözeten ve emperyalizmin gıda silahını etkisiz hale getiren nitelikte olmalıdır ve bunun olanağını bölgeler arası anlaşmalarda görmektedir. Aynı zamanda tarımsal fiyatların dünya pazarı fiyatlarıyla bağının koparılması

gerekliliğine de işaret etmektedir (Amin, 2016, s. 35). Köylülük ya da aile çiftçiliğinin mevcut kapitalist krize çözüm üretici güce sahip olabileceğine dair bu yeni bakış açısı aynı zamanda günümüz kuramsal tartışmalarının üzerinde ortaklaştığı zeminlerden biridir.

Bu zeminden hareket eden günümüz kuramcılarının önde gelenlerinden biri Van der Ploeg'dir. Kapitalizmin gelişmesi için zorunlu olarak aile çiftliklerini ortadan kaldırmaya değil onları bastırmaya ve lehine çevirmeye ihtiyacı olduğu kabulüne karşılık Boltvinik (2016), bunun tersinin yani köylülerin varlıklarını sürdürmek için kapitalizme ihtiyacı olduğu gibi bir olgunun söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Benzer bir temelden yola çıkan Ploeg (2008, 2013), köylülüğün failliği ve direnç mekanizmalarından hareketle mikrodan makroya ulaşabilecek bir dönüşümün mümkünlüğüne değinir. Aydın (2016, s. 53) Ploeg'in kırsal alanda üç farklı dönüşüm sürecine işaret ettiğini aktarmaktadır. Bunlar (i) tarımın sanayileşmesi, (ii) eski köylülerin veya köylülük dışı tarım üreticilerinin kendilerini korumak amacıyla geri çekilerek bağımsız bir üretim gerçekleştirmeleri yani yeni köylüleşme ve (iii) köylü, girişimci ve kapitalist olmak üzere üç farklı tipin kendini koruması ya da çözülüp diğerine dönüşmesinin olası biçimlerdir. Ploeg'in (2008) gözü ise ikinci tipte, yani yeni köylülüktedir. Zira yeni köylülüğün mevcut iklim, gıda ve ekonomik krizlere ilişkin çözüm üretici bir nitelik arz ettiğini düşünmektedir. Ploeg (2013, s. 127–131), günümüzde yeniden köylüleşme sürecinin söz konusu olduğu ve bu köylülüğün geleneksel tipten farklı bir nitelik arz ettiğini ileri sürmektedir. Yeni köylülüğün; (i) girdiler konusunda dışa olan bağımlılığın azaltılması ve (ii) çok fonksiyonluluk (yeni ürünler ve hizmetlerin üretilmesi ve yeni piyasalara pazarlanması) gibi birden fazla stratejisinin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Tarım turizmi, yüksek gelirli ürünler, organik üretim, doğrudan satış, enerji üretimi, su depolama imkânları, bakım özellikleri ile ilgili gelişmeler bunlardan bazılarıdır. Bu yenilikler birçok orta ve küçük ölçekli üreticinin varlığını sürdürmesine imkân sağlamaktadır. Yazarın çözümlemesinin stratejik önemlerinden biri şimdiye dek yürütülen tartışmalarda göz ardı edilen ya da ikincil kalan dönüşümün döngüsellliği ve eş zamanlılığını gündeme getirmiş olmasıdır. Ancak Aydın (2016) Ploeg'i, köylülüğün mücadele gücüne atfettiği aşırı öneme karşılık kapitalizmin zorlayıcı gücüne aynı önemi vermediği gerekçesiyle eleştirmekte, farklı bağlamsal koşullarda kapitalizmin farklı egemenlik biçimlerinin söz konusu olduğu ve dolayısıyla sözünü ettiği ve kurtarıcı bir vasıfta tayin edilen yeni köylülük tipinin esasen kısıtlı bir alanda geçerliliğini koruyabileceğini ifade etmektedir.

Son olarak, aile çiftçiliğinin piyasa ile yeni bağlar kurmasının gerekliliğine değinen ve aynı zamanda köylülüğü dünya-tarihsel bir perspektiften ele alan bir diğer yaklaşım da gıda rejimi kuramıdır. McMichael (2016, s. 649), gıda rejimleri yaklaşımının güncel sorunlar çerçevesinde yeniden yorumlanması gerekliliğine işaret ederek, önceki dönemde İngiltere ve Amerika merkezli siyasi-ekonomik politikalar temelinde ele alınan, ulusal-emperyal güçlerin gerilimini içeren yaklaşımların yerini noeliberel gıda rejimine bırakmış olduğunu ve bu rejimdeki asli çelişkinin soyut küresel ile somut yerellikler arasında yaşandığını ifade etmektedir. McMichael'in yeni gıda rejimi stratejisi ya da gıda egemenliği hareketi olarak ifade edilen oluşum, rejimin krizlerine karşı Ploeg gibi yazarlarda görülen, kurtuluşu köylülükte aramak türünden bir köylü ütopyasını yeniden kurmak değil ancak kırsaldaki seferberliğin sağlanması için imkânların oluşturulması üzerine düşünmek gerektiğini ifade etmektedir (McMichael, 2016, s. 653). Bu geleneksel köylülüğe sığınarak veya ona dönüşle yapılabilecek bir değişim değildir. 21. yüzyılda köylülük yeniden tanımlanarak, bu yeni köylülüklerin sınıfsal bir hareket odağında bir araya getirilmesinden çok dolaşım ve gıda düzeninin çelişkilerine işaret etmek üzere bir araya gelinmesiyle gerçekleşebilecektir. Gıda egemenliği hareketi, sadece köylülerle alakalı değil aynı zamanda devlet sistemlerinin anti-demokratikliği, toplumsal ve ekonomik erozyon ve bunun siyasi, ekonomik ve beslenme açısından giderek zayıflayan sonuçlarıyla da alakalıdır (McMichael, 2016, s. 653).

Son olarak Friedmann (2016) ise yeni teknolojiler sayesinde, üretim ve tarımsal faaliyete ilişkin geleneksel ya da bilimsel bilgilerin artık daha ulaşılabilir ve yaygın hale getirilebilir olduğunu, internet aracılığıyla üretici ile tüketicinin doğrudan bir araya gelebilecekleri yeni pazar imkânlarının yaratılabileceğini ve böylece, daha önceki dönemde küçük üreticilerin bağımlılık koşullarının yeni üretim ve satış imkanlarının yaratılmasıyla esnek hale gelebileceğini ifade etmektedir.

Yukarıda değinilen bu kuramsal tartışmalar, günümüzdeki köylü hane halklarının, küçük tarım üreticilerinin ya da aile çiftliklerinin beka stratejilerini ele alırken, dikkate alınması gereken unsurlara ilişkin kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmada tartışılan beka meselesi, köylülerin var olmaya nasıl devam edecekleri türünden romantik bir kaygıdan öte en temelde ve en basit haliyle köylü hanehalklarının nasıl ve neyle geçindikleri ve içerisinde yer aldıkları bağlamsal koşullarda var olan kaynaklarını nasıl ve neden belirli yönle sevk ettiklerini anlama ve açıklama kaygısını taşımaktadır. Araştırma kapsamında yukarıdaki kuramsal tartışmalar ve alandaki diğer

Çalışmaların sonuçlara göre bu vakanın zgl durumunun benzerlik ve farklılıkları dikkate alınarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1.3. TÜRKİYE’DE TARIM POLİTİKALARINDA DöNüşüM VE KÜÇÜK KÖYLÜLÜK

Tarımsal dönüşümü anlamının yolu, tarihsel süreçte iktisadi yapıdaki değişimleri, toprak düzenini, piyasa koşullarını ve tarım politikalarını dikkate almayı gerektirmektedir. Bu nedenle Işıklar Köyü vakasında gözlemlenen gelişmeleri anlayabilmek için Türkiye’deki tarımsal politikaları kritik eşikler, onlara eşlik eden yapısal dönüşümler ve küresel ölçekte meydana gelen değişimlerle birlikte kısaca incelemekte yarar bulunmaktadır.

Türkiye, tarımsal üretimin tarihsel olarak ve yaygın bir biçimde küçük üreticilik yoluyla gerçekleştirildiği bir ülke olma vasfını taşımaktadır. Bu yaygınlığı sağlayan en temel husus, küçük ölçekli aile çiftçiliğinin devlet politikalarıyla uzun bir dönem boyunca desteklenmiş ve korunmuş olmasıdır. Osmanlı’da tarımsal üretimden elde edilen vergi geliri devletin en düzenli ve önemli gelir kaynağı olduğundan, nüfusun olabildiğince yerleşik düzene geçirilip tarımsal artık üreticilerine dönüştürülmesi ve rençper nüfusun ürettiği artıklar üzerinde devlet dışındaki g merkezlerinin etkin bir talepte bulunmasının önlenmesi devletin kendi bekasının vazgeçilemez bir şartı olmuştur. Cumhuriyet döneminin başlangıcında da: (i) lke nüfusunun kabaca %85-90’lık bir kesiminin köylü veya tarımcılardan oluřması¹⁵, (ii) vergilendirme veya dışalım yoluyla sanayileşme için gerekli mali kaynağın oluşturulmasının temel kaynağının tarımsal üretim olması, (iii) dış ticaret açığına sebep olan en başat iki kalem ithal ürün grubunun kumaş-bez ve şeker olması ve bu açığın bir an önce kapatılabilmesi yanında nüfusun en temel ihtiyaçlarının yerli sınai üretimle karşılanmasının stratejik öneminde dolaylı, pamuk-lif ve şeker pancarı üretiminin hızlı ve kurulacak sınai tesislerle doğrudan bağlantılı bir şekilde geliştirilmesi zarureti ve nihayetinde (iv) geliştirilmesi arzulanan yerli sanayiinin ürünlerinin en önemli ve en büyük pazarının yine köylülerin kendileri olacağından, köylülerin bu ürünlerin satın alıcıları olabilmelerini temin

¹⁵ Kesin rakamlarla ifade etmek gerekirse; tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşan nüfusun istihdamdaki toplam nüfusa oranı 1923 yılında %89,9, 1927 yılında %87,7, 1940 yılında %86,0 ve 1950 yılında %84,3’tür (Bkz. DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-2002*, s. 156-157).

edebilmek adına onların piyasa için üretime yönlendirilmesi ve modernleştirilmeleri üstesinden gelinmesi gereken bir yapısal zorunluluklar takımı olarak önemli bulunmuştur.

Bundan dolayı ne geçmişte ne de günümüzde Türkiye’de (ve benzer durumda olan ülkeler açısından) köylülük sorununun, küçük üreticiliğin nasıl tasfiye edileceği ve büyük ölçekli tarıma nasıl geçileceği biçiminde değil, toprak üzerinde dikkate değer haklara sahip olan köylülerin bu haklarının, görünürde korunuyor olmasıyla birlikte, sistem için nasıl işlevsel kılınacağı, yukarıda sıralanan öncelik ve gerekliliklerin nasıl gerçekleştirilebileceğiyle alakalı biçimlendiği söylenebilir. Köylülerin kendine yeter olma vasıflarının tümüyle nasıl tahrip edilerek salt bir emek üreticisi konumunda tutulup-tutulmayacakları veya bunun iktisadi, siyasi veya toplumsal bakımdan arzulanır olup olmadığı sorunu her zaman bir tartışma konusu olsa bile bunun merkezi olduğunu söylemek çok isabetli olmayacaktır.

Türkiye, 1948’de başlayan ancak en nihayetinde 1980’li yıllardan itibaren hız kazanan uluslararası antlaşmalarla, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara sunduğu niyet mektuplarıyla tarımsal uyum politikaları kapsamında vermiş olduğu taahhütler doğrultusunda; ürün desteklerini kaldırarak ve/veya destekleme biçiminde değişikliğe giderek, gümrük hadlerini düzenleyerek, ürün alım ve girdi desteği sunan kooperatifler ve diğer türden kamu kurumlarını işlevsizleştirerek, kaldırma veya özelleştirme yönünde adımlar atmışsa da hiçbir zaman tarımdan tümüyle desteğini çek(e)memiştir.

Türkiye’de tarım politikalarındaki dönüşüm kapitalizmin küresel ölçekteki döngüsel sürecinden bağımsız değildir. Wolf (2019, s. 419) kapitalist gelişmeyi dönemlere ayırmanın kapitalist tarzın etkisinin her dönemde aynı olmadığını göstermeye yaradığını belirtmektedir. Kapitalist tarz, farklı zamanlarda gerektirdikleri ve farklı bölgelerin talepleri açısından değişkenlik göstermektedir. Bu minvalde dünya iktisadi tarihinde 1870-1914 arası dönem İngiliz hegemonyasındaki liberal ekonomi, 1945-1973 arası içe kapalı, ulusal kalkınma modeli ve en nihayetinde Amerikan hegemonyasında gıda rejiminin yeniden şekillenmesiyle 1980 sonrası ulusötesi şirket ve kurumların egemenliğinde neoliberal kapitalizmin hakimiyeti aşamaları ayırt edilmektedir (Bernstein, 2016, s. 612). Bu geniş dönemselleştirme içerisinde sermaye birikimi, düşüşler, büyümeler ve belirsizlikler birbirini izlemiş, her düşüş sermayenin akış yönünü ve biçimini değiştirmiştir (Wolf, 2019, s. 423).

Bu iktisadi dönüşümün Türkiye'deki aşamalarını ise Pamuk (2017) Osmanlı'dan itibaren kesintisiz bir süreç olarak; 1820-1913 yılları arasında dış ticarete ve yabancı sermayeye açılan tarım ağırlıklı Osmanlı ekonomisi, 1913-1950 yılları arasında iki dünya savaşı ve dünya bunalımını içeren erken Cumhuriyet dönemi ve devletçilik yoluyla içe dönük sanayileşme modeli, 1950-1980 arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası özel sektör önderliğinde ithal ikameci sanayileşme ve 1980-2010 arasında ise neoliberal politikalar ve küreselleşmeye açılış olarak kategorilendirmiştir. Bu dönemler içerisinde farklı eğilimlerin varlığı Boratav'ın (2019) sınıflamasında görülmektedir. Boratav 1923-1929 yıllarını açık ekonomi modeliyle betimlerken, 1930-1939 aralığını korumacı-devletçi sanayileşme adı altında ele almaktadır. Yine 1950-1980 arası dönemi ise; ilk aşama popülist tarım politikaları ve piyasaya eklemlenme, ikinci aşama tıkanma, yeniden dışa bağımlı genişleme ve nihayetinde yeniden bunalım olarak ayırmaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye'nin iktisadi tarihi oldukça dalgalı bir görünümde; ancak asli anlamda dünya piyasasına eklemlenme-krizler-yeniden uyum ekseninde ilerlemektedir.

Küçük üreticiliğin ve aile emeğine dayalı üretim faaliyetinin tarihsel kökeni ve yaygınlığının yanı sıra kapitalist gelişme sürecinde milli burjuva sınıfının geç şekillenmiş ve bu zamanlamasının dünya piyasasının çoktan emperyal güç odaklarının egemenliğine girdiği bir döneme tekabül etmiş olması Türkiye'deki kapitalist gelişmenin yönünü belirlemiştir. Ancak bu konuda ihtilaflı görüşlerin mevcut olduğunu belirtmek gerekmektedir. Köymen (2008) ve Önal (2010) Osmanlı'da büyük ölçekli işletmelerin söz edildiği kadar azınlıkta olmadıklarını; ancak bu büyük arazilerin kiracılık, ortakçılık yoluyla hanehalklarınca daha küçük parçalar halinde işlendiğini ileri sürmekte, Cumhuriyetin kurulması aşamasında da büyük toprak sahiplerinin, aynı zamanda ticari sermaye birikiminden de gelen güçle, geleceğin burjuva sınıfını oluşturduklarını, ilk dönemlerde mevcut sınıfsal yapılanmanın korunmasında da yine bu güç odaklarının belirleyici olduğunu savunmaktadırlar. Öte yandan Keyder (1998), Keyder ve Yenal (2015, s. 29-30), İslamoğlu (2016), İnalçık (1998) ve Pamuk (2017) gibi yazarlar ise, o dönemdeki büyük ölçekli tarımsal yapılanmaların varlığını inkâr etmemekle birlikte, bunların belirli bölgeler ve tarımsal ürünlerle sınırlı olduklarını, var oldukları yerlerde ise devlet kısıtlamalarına tabi olduklarından birer ekonomik ve siyasi güç odağı haline gelmelerinin engellendiğini, engellenemediği aşamada ise yine bu sınıfın sermaye birikimini kapitalist nitelikte yeniden yatırım amaçlı kullanım kapasitelerinin çoğu halde mevcut olmadığını başka bir ifadeyle kapitalist gelişmeyi sağlayacak potansiyeli taşımaktan uzak olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Osmanlı'da tımar sistemi hem toplumsal hem ekonomik hem de askeri alanı yapılandıran bir düzenlemeyi ihtiva etmektedir. Bu sistem içinde köylünün toprak sahipliğinin aslen, çıplak mülkiyeti (rakabesi) devlete ait olan miri araziler üzerinde bir tür irsî (yani bir kez elde edildikten sonra gelecek kuşaklara-ağırlıklı olarak erkek çocuklara-bedelsiz olarak aktarılan) kiracılık (Barkan, 1980) şeklinde düzenlenmiş olduğu ifade edilmektedir. Zira aynı vergi geliri sipahi beyinin maaşını oluşturan bu topraklardan köylü toprağını satarak değil, potansiyel gelir kaybını telafi etmek için *çiftbozan resmi* ödeyerek çıkmakta, devlet tarafından tayin edilmiş olan yıllık ekim gerektiren ürünleri (ağırlıklı olarak tahıl) üretmekteydi. Miri araziler üzerinde yapılan çiftçilikle ilgili hukuki ve idari düzenlemeler ve bu toprakların gelecek kuşaklara devri ile ilgili kısıtlar 1858 Arazi Kanunnamesi ve ardından hayata geçirilen yasal düzenlemeler ile önemli ölçüde değişmiş olmakla birlikte¹⁶ köylünün toprak üzerindeki tasarruf haklarının özel mülkiyet hakkına dönüştürülmesi Osmanlı dönemi hukukundaki kazanılmış bazı ayni hakların 1926 yılında yürürlüğe girmiş olan Medeni Kanun'un eşya hukuku bölümünde tanzim edilmiş olan ayni haklar ile uyumlaştırılması ve/veya aktarılmasını temin amacıyla çıkarılmış yasalarla sağlanmıştır.¹⁷ İslamoğlu'na (2016, s. 89–93) göre, miri arazi rejiminde kısıtlamalar sadece köylünün toprağı üzerindeki tasarruf biçimi veya hakların devri ile sınırlı olmayıp, ticari anlamda da ürün alım satımlarında hem miktar hem de bölgesel düzeyde kısıtların da işletilmesi yoluyla, ülke içerisinde farklı güç odaklarının oluşumunun engellenmesine, yani devletin merkezi gücünü korumaya hizmet etmiştir. Uzunca bir süre sorunsuz işleyen miri arazi sisteminde, 18. yüzyıl sonlarına doğru gözlemlenen bozulmalar, yeni düzenlemeler ve değişimlere kapı aralamıştır. Bu sürece zemin hazırlayan iç ve dış gelişmeleri ise ana başlıkları itibarıyla şu şekilde özetlemek mümkündür.

İlk olarak 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da sanayileşmeyle birlikte artan hammadde ihtiyacı ve eş zamanlı olarak pazarlanmaya hazır sanayi ürünlerinin miktarındaki artış yeni pazar arayışlarını getirmiştir. İkinci olarak, tarımsal ürün ticareti yoluyla bir miktar sermaye birikimi sağlayan ayanlar yeni haklar talep etmişlerdir. Vergi toplama düzeninde yaşanan aksamalar ve iktisadi anlamda yardım ihtiyacının hâsıl olması sonucu ülkenin borçlanma yoluna

¹⁶ Barkan'ın (1980, s. 361) *Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat* başlıklı makalesinde belirttiğine göre, miri arazide miras intikaline ilişkin en son düzenleme 21 Şubat 1922 tarihinde yapılmış olup, intikal hakkına sahip olanların dereceleri "1) evlat ve furu'u, 2) ebeveyn ve furu'u, 3) ecdat ve ceddât ve furu'u, 4) zevceyn" şeklinde tevsi edilmiştir.

¹⁷ Bu yasalar 864 Sayılı, Kanun'u Medeninın Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun (Resmî Ceride 19.6.1926, Sayı: 402) ve 837 Sayılı 7 Ramazan 1274 Tarihli Arazi Kanununun Bazı Mevaddının İlgasına Dair Kanun (Resmî Ceride 29.5.1926, Sayı: 384)dur.

gitmesiyle; İngiltere, Fransa gibi devletlerle olan ilişkilerde güç dengeleri değişmiştir (İslamoğlu, 2016; Kazgan, 2017, s. 11–30; Keyder ve Tabak, 1998; Önal, 2010, s. 44–45). Bu etkenler Osmanlı tarımının ticarileşme sürecini tetikleyen koşullarının bir özetidir.

Şüphesiz ki bu dönemde tarımda ticarileşme yolundaki en önemli gelişmelerden biri, Ege Bölgesi’ndeki incir üreticiliği ve bu kapsamda Işıklar Köyü’ndeki incir üreticiliğini de yakından ilgilendiren, 1890’lı yıllardaki İzmir-Aydın Demiryolu’nun inşasıdır.¹⁸ Yine bu kapsamda tarımsal dönüşümü şekillendiren diğer gelişmeler olarak; Tanzimat Fermanı, 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması, 1858 yılı Arazi Kanunnamesi ve artan borçların ödenememesi nedeniyle liberal kapitalist ekonominin ilk kurumsal oluşumlarından addedilebilecek olan Duyun-i Umumiye’nin kurulmasından söz etmek gerekmektedir. Tanzimat Fermanı ve ardından Arazi Kanunnamesi ile birlikte toprak mülkiyetindeki düzenlemelerin, ağaların toprak üzerindeki çıkarlarını ve özel mülkiyet taleplerini sağlamlaştıran gelişmeler olduğunun altı çizilmekte ve tarımsal arazi hukukunda özel mülkiyet yönünde gelişimi hızlandırdığı ifade edilmektedir (İnalçık, 1998). Kanunda işaret edilen, borçlanma yoluyla köylülerin toprağına el konulması yahut bütün bir köy arazisine tek bir kişinin sahip olmasını mümkün kılacak durumlara karşı alınan önlemlerle (istisnalar olmakla birlikte), köylülerin mülksüzleştirilmesinin önüne geçildiğine değinilmiş olsa da, ilerleyen aşamalarda gerek yasal düzenlemeler gerekse de uygulamada görülen farklılıklardan/aksamalardan kaynaklı olarak, iktisaden güçlü olan kesimin ve tefecilerin köylülerin elindeki bu toprakların alınmasının yolunu açtığı belirtilmektedir (Avcıoğlu, 2013, s. 115; İslamoğlu, 1998, s. 62; Önal, 2010, s. 48–51).

Osmanlı tarımsal yapısına ilişkin tartışmalı bulunan bir diğer eksen ise köylülerin işçileşme süreciyle alakalıdır. Bu hususta yine büyük topraklarda köylülerin emek gücü yoluyla çalışmaları biçimiyle işçileştiklerine işaret edenlerin yanı sıra, bunun yaygın bir biçim olmasının gerek hukuki düzenlemeler gerekse emek gücünün kısıtlı olmasından dolayı mümkün olmadığını ileri süren görüşler mevcuttur (Arıcanlı, 1998; Avcıoğlu, 2013; İslamoğlu, 1998, 2016, s. 63–67, 88–93).

¹⁸ Batı Anadolu Demiryolu’nun yapılması bu çalışmanın gerçekleştirildiği bölgeyi içeriyor olması hasebiyle üzerinde daha detaylı durulmasını gerektirmektedir. Ancak daha ayrıntılı değerlendirmeye piyasa mekanizmalarının ele alındığı Bölüm 5’te yer verilmiştir.

19. yüzyıldaki gelişmelerin Batı Anadolu açısından özel bir yeri olduğunu yeniden vurgulamak gerekmektedir. Zira İzmir, dönem itibarıyla yabancı sermaye akışının ve tarımsal ticaretin önemli merkezlerinden biri haline gelmiş, aynı zamanda Aydın Demiryolu hattı etrafındaki ağ da bölgenin günümüze dek ulaşan tarımda ticarileşme dinamiğini şekillendirmiştir. Bu ulaşım hattının yapısıyla birlikte, iç bölgelerle bağın kurulması tarımsal üretim üzerinde de etkili olmuş ve tarım vergilerinde artış gözlemlenmiştir (Kurmuş, 2007, s. 113–114). Ancak tarımsal ürünlerin ticaretinde yaşanan bu artıştan fayda sağlayan kesimin üreticiden çok tüccarlar olduğu ifade edilmektedir. Dış ticaret imkânının varlığı, aynı zamanda tarım arazileri açısından da verimli olan bu bölgedeki tarımsal üretimi etkilemiş ve değiştirmiştir. Örneğin pamuk üretiminin artırılmasına yönelik çabalar bunlardan biridir. Bölgede yabancı şirketlerin de yönlendirmeleriyle, bir yıllık süre içerisinde pamuk üretiminde dört kat artış yaşandığı ifade edilmektedir. Kurmuş (2007, s. 123–129), Nazilli dolaylarında bir çiftçinin 17.600 dönüm pamuk ektiğini söyleyip övündüğünü içeren bir anekdot aktarmaktadır. Dış ticarete yaşanan artışın nihayetinde tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk ve zeytinyağı gibi tarımsal ürünler temel ihraç ürünleri niteliği kazanmıştır (Pamuk, 2017, s. 103). Bu çalışmanın yapıldığı köyde de ilk olarak palamut ve ilerleyen tarihlerde incir tarımsal faaliyetin başlıca unsurlarını oluşturmuşlardır.

19. yüzyılda Osmanlı tarımının içerisinde bulunduğu durum, Batı Anadolu özelinde düşünüldüğünde bazı açılardan 1980 sonrasıyla benzerliklerle de anılmaktadır. Bunun nedeni, ticarileşmiş tarımın varlığı, önemli ihraç kalemlerini oluşturan tarımsal ürünlerdeki paralellikler ve devletin sürekli olarak borçlanması nedeniyle bağımlılık ilişkilerinin hâsıl olmasıdır. Geçmiş dönemin koşullarının günümüzdeki gibi olmadığı, o dönemde köylülerin tüketime yönelik üretim faaliyetlerinin baskın olması, geleneksel toplumsal ilişki ağlarının mevcudiyeti, piyasa koşullarının üretim süreci üzerindeki etkilerinin görece zayıf kalması gibi bulgularla aşikâr hale gelmekle birlikte, bu yapının bize hatırlatmış olduğu husus, bugün Batı Anadolu'da köylülüğün toprakla kurduğu ilişkinin ve de tarımsal üretim faaliyetlerinin Türkiye'nin birçok bölgesine kıyasla çok daha erken bir dönemde değişim içerisine girdiğidir. Diğer yandan belirli ürünlerde uzmanlaşma da yine bu tarihlerden itibaren başlamıştır. Ancak kapitalist bir tarımsal faaliyetin varlığından söz etmek için tek başına ticari tarım yeterli değildir. Buna ilaveten, üreticinin artı emeğiyle ortaya çıkan ürün fazlasının yarattığı değerden kimin faydalandığı dikkate alınmalıdır. Bir önceki başlık altında da değinildiği gibi tarımda kapitalizmin gelişmesinin kendine has nitelikleri ve ülkelerin toplumsal yapılarındaki farklılıklardan kaynaklı olarak bu ilişkiler farklı görünümsergilemiştir.

Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı tarımsal yapıda, yaygın olan küçük üreticiliğin yanında, söz edildiği üzere, boyutları tartışmalı olsa da büyük ölçekli çiftlikler ve burada çalışan yoksul köylülerin var olduğunu, iç kesimlerde geçimlik üretimin yoğunluğuna karşılık, kıyı kesimlerde ve özellikle de bu çalışmanın da kapsamında olan Batı Anadolu'da dikkate değer ölçüde pazara yönelik üretimin yaygınlaşmaya başladığını ve dünya pazarıyla eklemelenmenin böylece erken dönemde meydana geldiğini kabul etmek mümkündür. Bu anlamda yine özellikle araştırmanın içerisinde bulunduğu bölgede kırsal nüfusun, tüccar ve büyük ölçekli mülk sahiplerinin yanı sıra küçük üreticiler ve yoksul köylülerden oluşan geniş bir yelpazeye dayandığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte iktisadi ve toplumsal politikaların zorunlu olarak tarımsal kalkınma ve kırdan modernleşme üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu zorunluluğun bir yanı cılız bir sanayinin varlığı iken, diğer yanı savaştan çıkmış olan köylülerin toparlanması gereksinimidir. Bazı araştırmacılara göre, 1929 dünya iktisadi bunalımına dek yeni Cumhuriyetin tarım alanında gerçekleştirdiği düzenlemelerden en önemlisi aşarın kaldırılması (1925) olmuştur. Bu düzenleme Keyder'e (1982) göre küçük ve orta ölçekli aile işletmelerinin güçlenmesini sağlayan bir gelişme iken (akt. Pamuk, 2017, s. 177) Boratav (2019, s. 57) bu çıkarımı ihtilaflı bulmaktadır. Zira aşarın kaldırılmasından doğan açığın, şeker ve gazyağı gibi ürünlerden alınan vergiye aktarılmasıyla, bu kez de tüketicinin elinde kalan kısmın farklı bir biçimde elinden alındığını belirtmekte ve hedef kitle olarak ifade edilen küçük ve orta ölçekli üreticilerin durumlarında dikkate değer bir değişimin gözlemlenmediğini öne sürmektedir. Aşarın kaldırılmış olması, üreticiden alınan verginin aynı değil nakdi bir biçime dönmesi sonucu, üreticinin artı ürününü pazara sunarak sağlamış olduğu kazancıyla vergilerini ödemesine ya da diğer türden ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmesine yol açan bir değişimi getirmesi açısından da önemlidir. Farklı görüşler mevcut olmakla birlikte, her halde ve şartta bu değişimin toplumun tüm kesimleri için refah artışını getirdiği kabul edilen bir gerçektir. Dönemin tarımsal gelişmeyi desteklemeye yönelik diğer uygulamaları arasında ise Ziraat Bankası kredileri, tarım satış ve kredi kooperatifleri, destekleme alımları, tarımda makineleşme gibi alanlarda gerçekleşen girişimler yer almaktadır (Önal, 2010, s. 72).

1929 dünya iktisadi bunalımı birçok ülkede iktisat politikalarını yönlendirdiği gibi, Türkiye'de de etkisini hissettirmiş; ancak genelde uygulamaya konulan Keynesci politikaların aksine Türkiye ilk aşamada denk bütçe politikasını takip etmeyi tercih etmiştir (Pamuk, 2017, s. 197). Bu dönem içe kapalı, devletçi kalkınma modelinin izlendiği ve bir önceki dönemde görülen, dünya

piyasasına açılmayı amaçlayan, ihracat yönelimli kalkınma yerine ithal ikameci modele zorunlu bir geçişin yaşandığı ve böylece Türkiye gibi ülkelerde ulusal sanayileşmenin ilk adımlarının atıldığı bir aralıktır (Boratav, 2019, s. 63–70; Kazgan, 2013, s. 70). Ülkelerin kriz ve sonrası ulusal kalkınma ve kendine yeterli koşullarını inşa etme yönündeki girişimleri doğrultusunda ihracat oranlarındaki azalış, özellikle ekonomilerini tek ya da birkaç ürün ihracatına yaslamış olan ülkelerde ağır sonuçlar yaratmıştır. Türkiye'nin de temel ihraç ürünlerinin belli başlı tarımsal ürünlere dayalı olduğu düşünüldüğünde bu sonuçlardan nasibini aldığı anlaşılmaktadır. Hammadde fiyatlarında artış ve incirin de içinde bulunduğu temel tarımsal ihraç ürünlerinin fiyatlarında yarıya yakın düşüşlerin yaşanması tarımda bir önceki dönemde yakalanan ivmenin sürdürülemediğini göstermektedir.

Tökin (1990, s. 145), buhranın Türkiye tarımsal yapısı açısından kutuplaşma yarattığını ifade etmektedir. Borçlarını ödemekte zorlanan bazı köylüler arazi ve üretim araçlarını satmak durumunda kalmışlar ve bazı bölgelerde de tümüyle tarımdan-köyden uzaklaşmamışsa da hanereisleri çalışma amaçlı olarak kente göç etmişlerdir (Köymen, 1999b). Bunlara rağmen tarımsal üretimde düşüşün yaşanmamasını Pamuk (2017, s. 196–198) aşarın kaldırılmış olması, demografik iyileşme ve de düşük fiyatlara bir tepki olarak ailelerin daha fazla çalışma yoluyla daha fazla ürün ortaya koymuş olabilecekleriyle açıklamaktadır. Dolayısıyla bu dönemde hanehalkının yaygın bir beka stratejisi olarak Chayanovcu anlamda kendi emeğini sömürme yoluna başvurarak varlıklarını sürdürdüklerini, bunu başaramayan kesimin ise tarımdan uzaklaştığını söylemek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ise güç dengelerinin yeniden düzenlendiğine şahit olunmaktadır. Bu dönem iki teknolojik devrime ve nüfus artışlarına sahne olmuştur. Bir yandan savaş sonrası yoksulluğun, açlığın baş göstermesi öte yandan da özellikle az gelişmiş ülkelerde ölüm oranlarının azalmasıyla yaşanan demografik değişim gıda üretimi ve temini ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaca, tarımda makineleşmenin yanı sıra kimyasal gübre ve sulamaya duyarlı tohumların geliştirilmesi gibi yenilikler büyük oranda yanıt oluşturmuştur (Kazgan, 2013, s. 285). Dönemin savaş sonrası kazananı olan ABD, yeni iktisadi politikasını tam da bu ihtiyaçlar ve gelişmeler üzerine inşa etmiştir. Arrighi'nin (2016, s. 410) aktardığında göre Schurman (1974) bu politikayı; güvenlik ve gelişme için serbest bir biçimde harcama; yoksul uluslara yardım sağlama ve bu yolla bir yandan olası karmaşanın önüne geçilirken bir yandan da yoksul ulusların ekonomileri canlandırılarak piyasaya dahililiyetinin sağlanması olarak özetlemektedir. Planlanan

bu politika, 1944 yılında Bretton Wood kasabasında gerçekleştirilen konferansın sonucunda Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası olmak üzere iki kurumun ortaya çıkmasıyla somutlaşmış ve böylece Türkiye için de yeni bir dönemin başlangıcına gelinmiştir.

Küresel ölçekteki gelişmelerin yanı sıra, 1940'lı yılların sonu Türkiye için çok-partili sisteme geçiş ve iktidarın değişimi gibi önemli siyasi olayları barındırmaktadır. Hem 1929 iktisadi bunalımının hem de savaşın etkisiyle hâlihazırda geçim sıkıntısı içerisinde olan köylülerin bir de Toprak Mahsulleri Vergisi, Milli Koruma Kanunu kapsamında topraksız ve az topraklı köylülerin büyük ölçekli çiftliklerde devlet tarafından çalıştırılabileceği, binek ve çeki hayvanlarının ellerinden alınabileceği gibi çeşitli hükümlere tabi tutulmasının yarattığı hoşnutsuzlukların da bir sonucu olarak, Demokrat Parti tarım odaklı politikaları ile seçimi kazanmıştır (Aysu, 2014, s. 562; Kazgan, 2013, s. 56; Pamuk, 2017, s. 207–208). 1950'li yıllar dünya ekonomisinde yeni bir liberal dönemin başlangıcını oluşturmakta ve yeni iktidar bu politikayı benimsemiş görünmektedir. Bu dönemden itibaren aktarılabilecek olan gelişmelerde, tarımın dünya piyasasına nasıl bağımlı hale geldiğinin ve tarımda devlet korumacılığının aşama aşama uluslararası kurumların gözetiminde ortadan kaldırıldığının hikâyesi yer almaktadır.

Türkiye'nin 1948 yılında ABD ile yaptığı iktisadi iş birliği anlaşmasını, Demokrat Parti kaldığı yerden devralarak Marshall Planı'na dahil olmuştur. Dönemin az gelişmiş ya da çevre ülkelerine yardımlar yapılarak bu ülkelerin piyasaya dahiliyetinin sağlanabileceği bir gelişmişlik düzeyine eriştirilmesi, bu bölgelerin yeni teknolojilerin, tekniklerin, ürünlerin kullanılabileceği alanlara dönüştürülmesi ve yatırımlara uygun hale getirilmesi amacını taşıyan politikaların somut uzantılarından biri olan Marshall Planı, Önal'ın (2010, s. 102) aktardığına göre başlangıç aşamasında Türkiye'yi kapsamamakla birlikte, devletin ısrarlı talebi sonucunda Türkiye'nin de dahiliyetiyle sonuçlanmış; ancak karşılığında kendisine tanımlanan tarımsal kalkınma modelinden sapılmaması koşulu öne sürülmüştür. Bu hususta ihtilaflı olan konulardan biri, Marshall Planı'yla edinilen yeni teknolojilerin küçük ölçekli yoksul üreticileri nasıl etkilediği hakkındadır. Gerek tohum ve gübre kullanımı gerekse de makineleşmeyle birlikte ürün miktarında artış yaşandığı aşikâr olmakla birlikte yoksul köylülüğün bir kısmının daha bu süreçte tarımdan koptuğu ifade edilmektedir. Zira makineleşmeyle birlikte daha büyük arazilerin işlenebilme imkânının doğmasıyla, önceki dönemlerde büyük toprak sahiplerinin kira ya da ortakçılık yoluyla küçük üreticilere arazilerini kiralama yönündeki eğilimin tersine döndüğü, kendilerinin arazilerini işlemeye başladıkları, diğerlerinden arazi kiraladıkları ve/veya satın

almaya başladıkları yapılan araştırmalarla tespit edilen değişimler olmuştur. Aynı zamanda yine makineleşmenin emek gücü ihtiyacında yarattığı azalma da kırsal alandaki çözülmenin bir diğer nedeni olarak görülmektedir. Makineleşmenin yanı sıra, 1960 ve 70'lerde ekonomide yaşanan tıkanma, kırsal alanda geçinmekte zorlanan kesimin kente veya yurtdışına göçünü arttırmıştır (Akçay, 1999, s. 119–120; Köymen, 1999, s. 17–19; Margulies ve Yıldızoğlu, 2013, s. 465–467; Önal, 2010, s. 104–109).

Şüphesiz ki tarımsal yapıya ilişkin önemli veriler içeren gelişmelerden bir diğeri ilk olarak 1920'lerin sonlarında gündeme gelen ancak çeşitli sebeplerle ertelenen ve en nihayetinde yapılan değişikliklerle 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adıyla yasalaşmış olan toprak reformu girişimidir. Bu kanunla topraksız ve az topraklı köylülere toprak vermek, kredi ve tarımsal araçlar gibi köylünün üretim için gereksindiği bazı önemli vasıtaları sağlamak, toprakların belli bir büyüklüğün üstüne çıkmasını/altına inmesini engellemek ve son olarak toprağın sürekli kullanımını garanti altına almak amaçlanmaktadır (Karaömerlioğlu, 1998). Önal (2010, s. 94–102), yoğun tartışmalara neden olduğu bilinen bu reformun yarattığı anlaşmazlıkların temelinde, sınıfsal çatışmanın yattığını belirtmektedir. Siyasi gücün önemli ortaklarından olan büyük toprak sahipleri, ekonomik ve siyasi konumlarını koruma kaygılarının yanında olası düzenlemenin, mevcut ekonomik yapılanmanın etrafında şekillenen toplumsal ilişki ağlarını da zedeleyeceğini, dolayısıyla Türkiye için bu dönüşümün ekonomik değişimin çok ötesinde sonuçlar doğuracağını öne sürmektedirler.¹⁹ Sonuç itibarıyla tasarının kanunlaştığı son aşamada, topraksız köylülerin alacak olduğu pay, özel mülkiyete konu olmayan devlete ait ve kamu arazilerinden, göl ve bataklıklardan temin edilecek olup, ihtiyaç hâsıl olduğunda özel mülkiyete tabi toprakların kamulaştırılmasının ancak 5000 dönüm üzerinde (hane değil, bireysel mülkiyet düzeyinde) olan arazilerde mümkün olabileceği biçimde düzenlenmiş ve böylece mevcut ekonomik ve toplumsal yapı büyük oranda korunmaya çalışılmıştır. Yoksul köylüler bataklık gibi alanları tarımsal üretime uygun hale getirmesi için gerekli kaynağı çoğu halde sağlayamayacağından yine bu kesim için beklenen değişimin gerçekleşmediği düşünülmektedir. Öte yandan kanunda yer alan pek çok düzenlemenin de hayata geçirilmemiş olduğu işaret edilen

¹⁹ Toprak reformu çerçevesinde yaşanan tartışmalara ilişkin aktarım ve değerlendirmelere bazı örnekler için bkz: (Köymen, 1999, s. 12), (Avcioğlu, 2013), (Önal, 2010, s. 94–103), (Karaömerlioğlu, 1998).

bir gerçektir. Bunlara rağmen düzenlemenin küçük ve orta ölçekli üretici sayısında artışa yol açtığı kabul edilmektedir (Karaömerlioğlu, 1998).

Demokrat Parti'nin tarımın altın yılları olarak anılan ilk döneminde yaşanan gelişmeler arasında karayolları yapımıyla köy-kent ulaşımında ve taşımacılıkta ilerleme sarf edilmesi ve diğer türden altyapı hizmetlerine ağırlık verilmesi, sulama imkânlarının geliştirilmesi, zirai kursların açılması, kredi olanakları sunulması, tarımsal ürün desteklemeleri, daralma dönemlerinde kamu kurumlarınca zararına da olsa tarım ürünleri alımlarının gerçekleştirilmesi gibi uygulamalar yer almaktadır (Pamuk, 2017, s. 227–231). Ancak gerek uluslararası platformda uygun koşulların ortadan kalkması gerekse de hükümetin kötü gidişata rağmen 'hesapsızca' sürdürdüğü ifade edilen harcamalar sonucu bütçe açıklarının verilmesi, Türkiye'yi IMF ile masa başına oturmaya götürmüş ve tarım odaklılıktan ithal ikameci modele dönüş başlamıştır (Boratav, 2019, s. 119–123; Pamuk, 2017, s. 231–235). Bu dönem sonrası Türkiye'nin tarım politikaları AB'ye uyum kapsamında Ortak Tarım Politikası (OTP), IMF ve Dünya Bankası ile müzakere ve anlaşmalar çerçevesinde şekillenecektir. Kritik aşamalar olarak 1964 Ankara Antlaşması kapsamında Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET-sonraki dönemde Avrupa Birliği) ile Gümrük Birliği, 24 Ocak 1980 Kararları ile devletin iktisadi alanda sınırlarının daraltılması, ticaret ve sermayenin serbestleştirilmesi, kamu kurumlarının tasfiyesi-özelleştirilmesi ve ihracata dayalı büyüme modeline dönüş, 1990'larda desteklenen tarımsal ürün sayısında artışa gidilmiş olsa da 1994 krizi sonrası kemer sıkma politikası kapsamında 1980 paketini yeniden gündeme getiren 5 Nisan Kararları sonucu öne çıkan desteklerin ticarete zarar verdiği vurgusu ve nihayetinde tarımda neoliberal dönüşümün geri dönülemez bir biçimde başladığı kabul edilen 1999 yılı IMF ile yapılan Stand-by anlaşması karşımıza çıkmaktadır.

Ortak Tarım Politikası, Avrupa Ekonomi Topluluğu içerisindeki ülkelerde tarımsal verimlilik, piyasa ve köylü refahına yönelik düzenlemelerden ve aynı zamanda küçük üreticiliğin azaltılması-tasfiyesini öngören politikalardan oluştuğu ifade edilmektedir. İlerleyen süreçte Avrupa Birliği adını alan topluluğun, özellikle 2000 sonrasında politika değişimine giderek, topluluğa katılan yeni ülkelerle olan ilişkisini merkez-çevre ekseninde inşa ettiği ve bu ülkelerin kalkınma süreçlerine daha az bütçe ayırmak istediği belirtilmiştir (Günaydın, 2010, s. 95–118).

Türkiye'nin toplulukla olan bağı ise üyelik müzakereleri kapsamında imzalanan Ankara Antlaşması ile kurulmuştur. Pek çok alanda düzenlemeleri içeren bu antlaşmada, tarım

politikalarının OTP'ye yaklaştırılması kapsamında destek ve danışma sağlanacağı ve Türkiye'nin de ilerlemelerden topluluğu haberdar etme sorumluluğu olduğu belirlenmiştir. Bu antlaşmayla Gümrük Birliği kapsamına girilerek, tarım ürünlerinde vergi indirimi ve tarife kontenjanına geçiş gerçekleştirilmiştir. Örneğin, incir ve diğer bazı ürünlerde üç yıl süreyle tüm gümrük vergilerinin kaldırılacağı karara bağlanmıştır (Günaydın, 2010, s. 48–49).

1980'li yıllar teknik gelişmelerin de etkisiyle gelişmiş ülkelerde yeniden bir üretim fazlasının hâsıl olduğu ve pazarın buna göre düzenlenmesinin gerektiği, ilaveten biogenetik devrimle birlikte gıda niteliğinde değişimlerin yaşandığı ve dolayısıyla gıda güvenliği kavramının hayatımıza girdiği bir dönemdir (Kazgan, 2013, s. 286). Artık önceki dönemlerde borçlanmaya dair olan eski travmaların sanki bir kenara bırakıldığı; gelişme, modernleşme ve küreselleşmenin bir gereği olarak ve aynı zamanda siyasi, ekonomik çıkarlar adına Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda yardım, denetim, uyum, değişim, müdahale gibi pek çok hususun kabul edilebilir olduğu bir döneme geçildiği izlenimi edinilmektedir. Bu doğrultuda uluslararası kurumlarca talep edilenler, çoğunlukla küçük üreticilerin maddi dayanaklarının sarsılmasına sebep olsa da köylülerle ilişkilerin tümüyle gerginleştiği her aşamada ek destek paketleri sağlayarak devlet hem siyasi açıdan bu kesimin desteğini elinde tutmaya hem de her ne kadar kırsal nüfus azalma eğiliminde olsa da tarımın halen pek çok hanenin geçim kaynağını oluşturduğu göz önüne alınarak, hanelerin kendini geçindirmesi için asgari koşulların altına inilmemesine çabalamıştır. Ancak her bir değişimin kademeli olarak bu dayanakların tahribini içerdiğini de gözden kaçırmak mümkün değildir.

Ele alınan dönüşümde iki meseleyi odağa almakta fayda görülmektedir. İlki kırsal alanda tarımda kalma-tarımdan ayrılma döngüsünün nasıl işlediği ve kalanların-ayrılanların kimler oldukları, kararları doğuran mekanizmaların yapısal ve bireysel saiklerinin neler oldukları; ikincisi ise hâlihazırda bir şekilde tarımsal üretimi devam ettiren köylülüğün aldığı yeni biçimin nasıl tarif edilecek olduğudur. Bu iki yönün birlikte değerlendirilmesi toplumsal değişimi anlamak açısından önemlidir.

Bir diğer kırılma noktası olan 1973 Petrol Krizi'nin yarattığı iktisadi durgunluk, Türkiye'nin seçim süreciyle alakalı borçlanma kanallarını zorlaması ve artık borçların baş edilemez hale gelmesi neticesinde 1980 yılında 24 Ocak Kararları alınmıştır (Boratav, 2019, s. 151–165; Kazgan, 2013, s. 102–110). Kazgan (1999, s. 33) bu kararların kapsamını şu şekilde

özetlemektedir: İlk olarak tarımda korumacı-düzenleyici tavrın yerini piyasa koşullarına tabiiyete bıraktığı ve bu kapsamda dış ticarete korumacılığın azaltılması, girdi sübvansiyonlarının ve ürün fiyat desteklerinin kaldırılması/kapsamının daraltılması; ikinci olarak, tarım piyasalarını düzenleyen kurumlara verilen desteklerin kaldırılarak bu kurumların özelleştirilmesi/kaldırılması; üçüncü olarak ise yabancı sermayeye kapalı olan tarımsal alanların (tohum gibi) açık hale getirilmesi amaçlanmaktadır. 1999 sonrası Dünya Bankası ve IMF ile yapılan anlaşma ve ardından sunulan niyet mektupları da bu belirtilen hususlar çerçevesinde kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri kapsayan müdahale ve izleme pratiklerinden oluşmaktadır. Sunulan niyet mektuplarında, 24 Ocak Kararları'nın devamı niteliğinde hükümetin sübvansiyon ettiği girdi, kredi ve temel mahsullerdeki desteklerin azaltılması ve doğrudan gelir desteğine (DGD) geçilmesi hedefleri belirtilmiştir (Oyan, 2013, s. 365) DGD ile üretim-destek bağı kopararak, üretici odaklı olmayan ve asıl olarak tarıma ayrılan kamu harcamalarının azaltılması ve bir yandan da yoksul kesimin belirli miktar desteklenerek varlığını sürdürebilmesi amaçlanmaktadır. Sahip olunan arazi alanı üzerinden destek sağlayan bu uygulamayla, büyük toprak sahiplerinin daha fazla pay aldıkları, belirli bir miktarın altına destek verilmemesinin zaten bu arazi ile tarımsal üretimi sürdürmekte zorlanan kesimi tümüyle olumsuz etkilediği ifade edilmiştir (Günaydın, 2010, s. 167-169; Önal, 2010, s. 161-162)

Türkiye'de 2008 yılına kadar sürdürülen bu uygulama sonucunda, beklenenin aksine kamu harcamalarında tarıma ayrılan bütçede hedeflenen azalma görül(e)memiş ve özellikle küçük ölçekli üretim yapan köylülerin bu destekten ya hiç faydalanamadıkları ya da çok az oranda faydalanabildikleri saptanmıştır. Uygulamanın aynı zamanda bir kısım üreticinin tarımdan uzaklaşmasına yol açtığı anlaşıncaya yeniden ürün bazlı modele geçiş yapılmıştır (Önal, 2010, s. 161-162).

1980-2008 yılları arasında, dalgalanmalarla olsa da aşama aşama belirtilen hedefler doğrultusunda ilerlendiği görülmektedir. Bu süreç içerisinde kırsal nüfus kentsel nüfusun gerisinde kalmış, uygulamalar sonucunda yoksul köylü hanehalklarının büyük bir kısmı, yurt dışına ya da kentlere göç etmiştir. Önemli sayıda çiftçi ise, köydeki arazisini terk etmemekle birlikte gelir çeşitlendirme, ikili ikametgâh, kısa zamanlı göç gibi yollarla Türkiye'nin günümüzdeki tipik köylü ailesini oluşturmuştur.

2001 krizi sonrası iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) politikaları kaldığı yerden devralmıştır. Bu dönemde küresel gelişmelerle de paralel olarak ekonomide büyüme sağlanmasına karşın, 2007 kriziyle birlikte sorunlar baş göstermeye başlamış ve işsizlik oranlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. İhracatta yaşanan daralma, ithalat artışı ve demografik artışa karşın üretimdeki düşüşler orantısız bir biçimde ilerlemiş, ayrıca 2007 yılındaki kuraklıkla birlikte tarım olumsuz etkilenmiştir (Boratav, 2019, s. 241–244; Kazgan, 2017, s. 339–348) Bu durum Aydın'ın (2010) geline aşamada Türkiye'de aile çiftçiliğinin beka stratejilerinde sıkışma yaşandığı kanaatiyle uyumludur. Bu dönemde 2006 tarihli 5388 Sayılı Tarım ve 5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu, 2006 yılında gündeme getirilen Havza Modeli²⁰, sözleşmeli çiftçilik ve iyi-organik tarım gibi uygulamalarla tarımda uyum politikalarına devam edildiği görülmektedir.

2006 yılında çıkarılan 5488 Sayılı Tarım Kanunu'nun amaçlarına bakıldığında; a) tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi, b) yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması, c) tarımsal işletmelerin altyapılarının geliştirilmesi, ç) tarımsal faaliyetlerde bilgi ve uygun teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması, d) tarımsal girdi ve ürün piyasalarının geliştirilmesi ve üretim-pazar entegrasyonunun sağlanması, e) tarımsal üretimin tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayacak şekilde yönlendirilmesi, f) tarım sektörünün kredi ve finansman ihtiyacının karşılanmasına ilişkin düzenlemeler yapılması, g) destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması, ğ) doğal afetler ve hayvan hastalıklarına karşı risk yönetimi mekanizmalarının geliştirilmesi, h) kırsal hayatın sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi, ı) üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi, i) tarım bilgi sistemlerinin kurulması ve kullanılması, j) toplulaştırma, arazi kullanım plânının yapılması ve ekonomik büyüklükteki tarım işletmelerinin oluşturulması, k) toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı, l) Avrupa Birliği'ne uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü, idarî ve hukukî düzenlemelerin yapılması olarak belirlendiği görülmektedir (Tarım Kanunu, 5488).

²⁰ Tarım ve Orman Bakanlığı (o dönemki adıyla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı) tarafından 2006 yılında çalışmaları başlayan bu model, 2009 yılında tamamlanmış; ancak uygulamaya geçiş 2017 yılında gerçekleşmiştir. Konuya ilişkin haber ve değerlendirmeler için bkz.: <https://www.karasaban.net/ciftcinin-neoliberalizmle-imtihani/> (Erişim tarihi 1 Temmuz 2022), <https://www.dunya.com/ozel-dosya/akib/havza-bazli-destek-sektoru-nasil-etkiler-haberi-336134> (Erişim tarihi 1 Temmuz 2022).

5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu (Tohumculuk Kanunu, 5553) fikri mülkiyet haklarıyla birlikte, üreticilerin yerli tohum ve geleneksel üretim faaliyetlerini kullanmalarını sınırlandırmakta, kapsam dışındaki üretimler cezaya tabii tutulmakta ve belirlenen şartlara uymayan ürünlerin piyasada kendisine yer bulması olanaksız hale gelmektedir. 2007 yılında yürürlüğe konulan 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile arazilerin miras yoluyla dahi olsa belirli bir alandan daha küçük parçalara bölünmesinin önüne geçilmesi amaçlanmakta,²¹ ilerleyen yıllarda çeşitli kanunlar, yönetmelikler ve bakanlar kurulu kararlarıyla organik ve sözleşmeli tarıma yönelik esaslar belirlenmiştir.

Tarımda genç nüfusun azalmış olması ve yaşanan krizler neticesinde 2011 yılından itibaren ayrıca köye dönüş projesiyle destekler sunulmaya başlanmış, 2020 yılı itibariyle kırsal alandaki istihdam olanaklarının arttırılması ve tarımda sanayileşmenin, yeni teknolojilerin kullanımının teşvik edilmesini amaçlayan ekonomik yatırımların desteklenmesine başlanmıştır (Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, 2020).

Dönemin tarım özelinde öne çıkan projelerinden biri de Havza Modeli uygulaması olmuştur. Bu proje kapsamında, arz açığı bulunan, stratejik öneme sahip, bölgesel önem arz eden insan beslenmesi ve sağlığı açısından önemli 21 üründe (buğday, arpa, çavdar, çeltik, dane mısır, tritikale, yulaf, mercimek, nohut, kuru fasulye, pamuk, soya, yağlık ayçiçeği, kanola, aspir, çay, fındık, zeytin-zeytinyağı, patates, kuru soğan ve yem bitkileri) mazot-gübre, sertifikalı tohumluk kullanım, fark ödemesi, yem bitkileri, fındık alan bazlı gelir destekleme uygulamaları yürütüldüğü ifade edilmektedir.²² Ancak bu model önemli ihraç ürünlerini kapsam dışında bıraktığı, belirlenen havzalarda desteklenen ürünlerin uygun olmadığı gibi gerekçelerle eleştiriye tabi tutulmaktadır.²³

²¹ Bkz.: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070209-1.htm> (Erişim tarihi 12 Mayıs 2022).

²² <https://www.tarimorman.gov.tr/haber/4840/2021-yili-havzalarda-desteklenecek-urun-listeleri> (Erişim tarihi 12 Mayıs 2022)

²³ Aydın ili için bkz.:

<https://www.tarimorman.gov.tr/bugem/belgeler/m%20b01l%20b0%20tarim/2021%20yili%20havza%20bazli%20c3%9cr%20desen%20b0.pdf> (Erişim tarihi 12 Mayıs 2022)

Bu uygulamalar, doğrudan gelir desteğinden vazgeçilmiş olsa da bu kez tohum, ürün, üretim biçimi ve alan kullanımını spesifik olarak etkileyecek politikalara yönelindiğinin somut göstergeleridir. Öte taraftan tarım alanlarının amaç dışı kullanımı önemli sorunsallardan biri haline gelmiştir. Örneğin, 2017 yılında tarım arazilerinin kamu yararı gibi çeşitli nedenlerle uygun şartların sağlanması durumunda tarım dışı kullanıma açılabilceğine ilişkin maddeleri içeren bir yönetmelik yayınlanmıştır.²⁴

Destekleme ve hibeler farklı biçimlerde sürdürülmeye çalışıyor olsa da yoksul çiftçilerin bekalarını sürdürmelerinde etkili olmadığı görülmektedir. Salt tarıma yönelik destekler değil aynı zamanda diğer sosyal transferler aracılığıyla yapılan kaynak aktarımının halihazırda istihdam alanlarındaki sıkışma ve nüfusun tarımda ve köyde tutunmasını sağlamak üzere gerçekleştirilen geçici çözümlerden öteye gidememektedir. Söz konusu yardımlar yoksul köylülerin köylerinde kalmalarına belirli ölçüde olanak sunmakla birlikte tarımsal üretimin sürdürülmesinde benzer türden bir etkiye sahip olmamaktadır. Bu açıdan Bernstein'ın (2014) tarım ve köylükteki krizin destekleme politikalarının arttırılıp azaltılması yönündeki uygulamalarla çözülebilir olmadığı yönündeki tezi, Türkiye'deki tarım politikalarındaki dönüşüm dikkate alındığında karşılığını bulmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınan vakada burada ana hatlarıyla değinilen dönüşümün nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır.

²⁴Bkz.: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171209-3.htm> (Erişim tarihi 12 Mayıs 2022)

2. BÖLÜM

BİR YERLEŞİM BİRİMİ VE CEMAAT OLARAK IŞIKLAR KÖYÜ

Antropolojik veya sosyolojik araştırmalarda belli bir köy, kasaba veya kentte yapılmış olan vaka çalışmalarında, vakanın bir bütün olarak takdimi bu türden bir yerleşim yerinde yaşayan insan topluluğunun veya cemaatin kendisi ve onun içindeki hanehakları düzeyinde gözlemlenen faaliyetlerin anlaşılması için büyük önem taşımaktadır. Zira köy veya benzeri bir yerleşim yeri onların toplumsal varoluşunun içinde şekillendiği ve doğal olan ile kültürel, iktisadi veya insani olanın belli bir zaman ve mekânda nasıl kesiştiğinin ilk, en yakın ve en temel bağlamını teşkil etmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde konumu, tarihi, nüfusu, mekânsal özellikleri, ulaşımı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim durumu ile Işıklar Köyü'nün kısa bir takdimi yapılacaktır.

2.1. IŞIKLAR'IN İDARİ VE COĞRAFİ KONUMU

Işıklar, Ege Bölgesi'nde, Aydın/Nazilli'ye bağlı olan ve 2012 yılında 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu kapsamında idari statüsü 'mahalle' olarak değiştirilmiş olan bir dağ köyüdür.²⁵ Işıklar Köyü; Aksu, Karahallı, Bağcılı, Esentepe, Akpınar, Çaylı, Rahmanlar ve Kızıldere köylerine komşu ve Aydın dağları üzerinde, yamaçta kurulu olup, engebeli ve dar bir araziye sahiptir, yüz ölçümü ise 9.2 km²'dir. Köyde konutlar, işyerleri ve okul, cami gibi diğer sosyal tesisler yamacın alt tarafında, 425-515 metre rakımda konumlanırken, tarımsal faaliyetlerin hemen neredeyse tamamı yamacın üst tarafında, 1400 metre rakıma kadar uzanan dağlık alanlarda

²⁵ İdari anlamda yapılan bu tasarruf yasal olarak Işıklar'ın bir kentin içinde veya ona mücavir alanda yerleşik bir mahalle olarak düşünülmesini gerektiriyor olsa bile Işıklar ve benzer durumda olan kırsal yerleşim yerlerinin 7 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 442 sayılı Köy Kanunu'nda ifade edilmiş olan vasıflar bakımından hala bir köy olarak tanımlanması ve tanınması sosyolojik amaçlar için daha uygundur. Zira ilgili kanunun 1.maddesi köyü, nüfusu iki binden daha az olan yurtlar olarak tanımlamakla birlikte bunu yegâne kıstas olarak benimsememiş olup, 2.nci madde de "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler" hükmü ile nüfusu, içinde yer aldığı toplumsal ve iktisadi varoluş koşulları ile birlikte dikkate almıştır. Nitekim bu tür yerleşim yerlerinin kentin içine veya mücavir alanında bulunan yerleşim yerlerinden ayrı vasıflar taşıdığını ifade etmek için günlük dilde "kırsal mahalle" tabiri kullanılır olmaya başlamıştır. Işıklar Köyü'nün idari statüsünü değiştiren yasal düzenleme için bkz.: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>. (Erişim tarihi 20 Mayıs 2022).

gerçekleştirilmektedir. Köyde tarımsal üretimin üç temel ürünü incir, kestane ve zeytin olup, bunlardan ilki miktarı ve üretim alanı bakımından en temel ticari üründür. Bu nedenle Işıklar Köyü sakinlerinin iktisadi varoluşlarında incir temel bir öneme sahip olmakla birlikte incir alım satımı yahut paketlenme işlemi yapan ticari işletmeler, diğer esnafılık faaliyetleri ve müzisyenlik gibi faaliyetler de köy sakinlerinin geçimlerinde önemli bir mevkie sahiptir. Ancak tarım dışı bu faaliyetlerin herhangi bir hanenin asli geçim kaynağını oluşturduğu örneklerle oldukça az rastlanmaktadır.

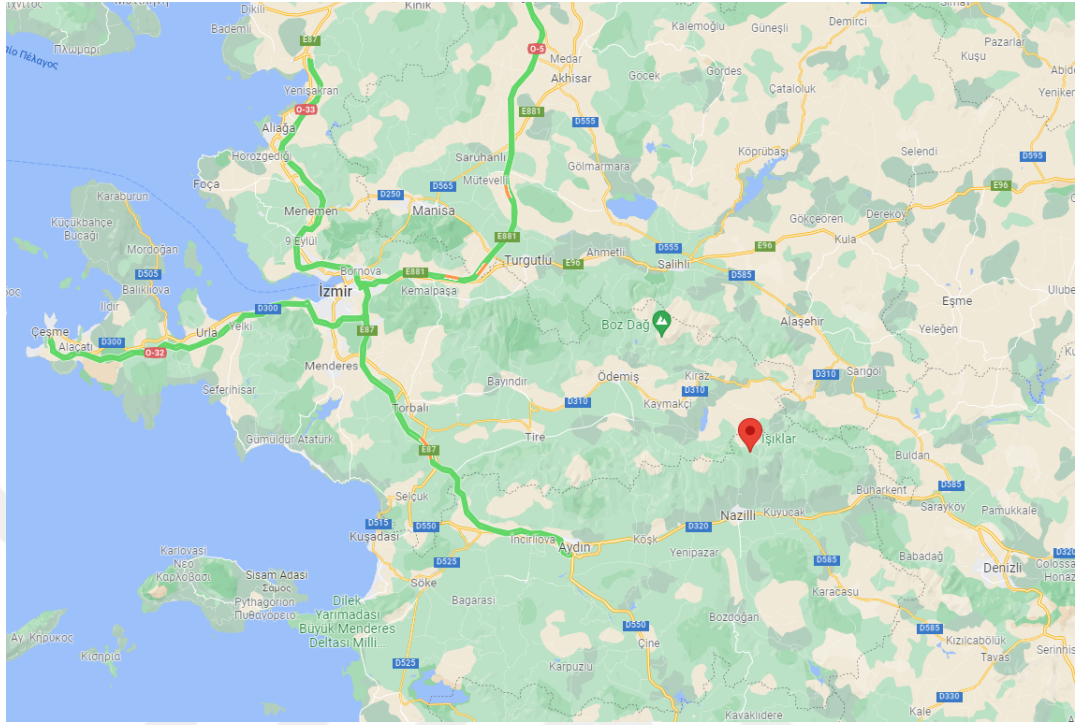
2.2. IŞIKLAR'A ULAŞIM

Işıklar Köyü, idari olarak bağlı olduğu Nazilli ilçe merkezine ve İzmir'in Beydağ ilçesine 20-25 km uzaklıktadır. Köy ile Nazilli kent merkezi arasındaki ulaşım, Işıklar Birlik isimli ulaşım kooperatifine kayıtlı dolmuşların yanı sıra diğer ilçe ve köylere ait olup Beydağ yolunu kullanan toplu taşıma araçlarıyla da sağlanmaktadır. Işıklar Birlik'e ait dolmuşlar her gün 07.00-21.00 saatleri arasında hizmet vermekte olup, her saat başında bir araç sefere çıkmakta ve yaklaşık 25 dakikalık bir seyahat sonunda Nazilli kent merkezine ulaşmaktadır. Dolmuş güzergâhında (Nazilli'den Işıklar yönüne) sırasıyla; Arslanlı, Sailer, Kocakesik, Kardeşköy, Gedikaltı, Bayındır, Kızıldere ve Rahmanlar köyleri yer almakta, Bayındır köyünden itibaren topoğrafya değişerek dağlık bir bölgeye geçilmektedir.

Işıklar'ın Aydın, İzmir ve Denizli gibi illere yakın oluşu ve sahip olduğu ulaşım kolaylığı, köy sakinlerine bu illerde yer alan fabrikalar ile özellikle Aydın'a bağlı turistik ilçelerde hizmet sektörü ve inşaatlarda sürekli ya da geçici istihdam olanağı sunmaktadır.²⁶ Yanı sıra yakın çevredeki çeşitli gıda işletmeleri (incir ve çilek başta olmak üzere) özellikle kadınlar için gelir kapısı oluşturmaktadır.

²⁶ Nazilli'de Uğur Soğutma, Aydın'da JANTSA Jant Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Denizli'deki çeşitli tekstil fabrikaları bunlardan bazılarıdır.

Görsel 1. Işıklar Köyü Ulaşım Haritası

Kaynak, Google Haritalar (Erişim Tarihi 2 Mayıs 2021)

2.3. İKLİM

İklim sınıflamasına göre Nazilli’de, kış mevsimi serin (7,34) ve yaz mevsimi ise sıcak (28,47) geçmektedir.²⁷ En sıcak aylar olan temmuz ve ağustosta ortalama en yüksek 36°C ve en düşük 21°C sıcaklık kaydedilmiştir. Yine bu aylar en az yağış alan dönemi oluşturmakta ve mayıs-kasım arası genel olarak kurak geçmektedir. Nem oranı yıl boyunca %3’de sabit seyrederken yaz aylarında bu oranda az miktarda artış yaşanmaktadır. Oldukça sıcak geçen temmuz ve ağustos ayları incirin hasadı ve kurutulması işlemleri için ideal şartları karşılamaktadır. Öte yandan ilçe merkezine göre Işıklar Köyü’nde, sıcaklık daha düşük seyretilmektedir. Bu durumun incirin kalitesine olan olumlu etkisi köy halkı tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir.

²⁷ <https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-siniflandirmalari.aspx?m=NAZILLI> (Erişim tarihi 12 Mayıs 2022)

2.4. IŞIKLAR'IN TARİHİ

Nazilli'ye ilişkin tarihsel veriler, bir yerleşim yeri olarak bölgenin geçmişinin M.Ö. 4000'li yıllara dayandığına işaret etmekte ve başlangıçta üç ayrı köy halinde iken zaman içerisinde bu köylerin birleştiği ve nihayetinde bugünkü Nazilli'ye dönüştüğü düşünülmektedir (Dikmen, 1952). Bu yerleşimlerden bugün Aşağı Nazilli olarak bilinen kısmın tarım bölgesini oluşturmakta olduğu, Pazar Köyü olarak anılan ve Yukarı Nazilli dolaylarına tekabül eden bölgesinin ise pazar ve ticaret merkezi, kervanların geçiş ve konaklama alanı olduğu belirtilmektedir. Seyahatnamelerde de ismine yer verilen ilçenin, Texier'in (2002, s. 110-113) eserinde İncir Pazarı adıyla anıldığı; Evliya Çelebi'nin (2011, s. 204-207) seyahatnamesinde ise 'İrem Şehri'ne benzetildiği görülmektedir. Evliya Çelebi (2011), sadece bu alanda 47 farklı tarımsal ürün ve ayrıca 23 farklı incir türünün mevcut olduğunu belirtmiş ve aynı zamanda önemli ticaret merkezlerinden biri olduğuna da dikkat çekerek ilçede 2000 dükkân, 2 büyük han ve 5 kervansarayın bulunduğunu kaydetmiştir.²⁸

Işıklar Köyü'nün tam olarak ne zaman kurulmuş olduğuna dair kesin ve güvenilir tarihsel kayıtlar olmamakla birlikte, bu tarihin 93 Harbi diye bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasına tekabül etmesi olasıdır.²⁹ Deniz'in (2013, s. 203-Dipnot 285) Cavid'den (2010) aktardığı üzere bir ihtimale göre ise Işıklar'ın aslen bazı kaynaklarda Dalıca Nahiyesi'ne bağlı Âşıklar Köyü olarak ismi geçen köy olabileceği düşünülmektedir. Bunu destekleyen rivayetlerden biri, müzisyenliğin de yaygın olduğu ve çevre tarafından 'çalgıcı köyü' olarak da anılan Işıklar Köyü'nün isminin aslen Âşıklar olup (ki âşık kelimesi eski Türkçe'de, örneğin Yunus Emre şiirlerinde "ışk" veya "ışık" olarak da telaffuz edilmektedir) sonradan Işıklar'a dönüştüğü yönündeki anlatıdır.³⁰ Salmelerinde ise köye ilişkin kayıtlar 1889-90 yıllarına ait iken (Akbaş 2016, s. 82), köyde bulunan eski bir çeşmenin, Osmanlı'ca kitabesinde yer alan yapım tarihine ilişkin kayıt, kuruluş tarihinin çok daha eskilere dayandığı fikrini vermektedir. Aşağıda görseli yer alan çeşmenin kitabesinde şöyle yazılıdır: "*Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Palazoğlu Hacı*

²⁸ Konuya ilişkin olarak daha fazla bilgi için bkz.: (Akbaş, 2016), (Buğdaycı, 2001), (Dikmen, 1952) ayrıca seyahatnameler ve tarih yazıcıların eserlerinde bölgeye yönelik anlatımlar için ise bkz.: (Çelebi, 2011) (Texier, 2002).

²⁹ İlçeye bağlı köylere ilişkin bilgi için bkz.: (Buğdaycı, 2001, s. 66-67).

³⁰ Benzer bir anektod yakın çevrede yer alan ve Karacasu'ya bağlı bir başka Işıklar Köyü için de anlatılmaktadır.

Mahmud Tarih Sene R1260” yani “Hayrat ve hasenat sahibi Palazoğlu Hacı Mahmut. Tarihi Hicrî: Rebîü'l-âhir 1260/ Mîlâdî: Mayıs 1844” yazdığı görülmektedir.³¹

Görsel 2. Köy Çeşmesi

Sözlü tarih mülakatlarından derlendiği kadarıyla, ilk yerleşim alanı bugün köyün eski mezarlığının bulunduğu yer olarak bilinen Edizler mevkiidir:

Esas köy ta burdan aşağıda. Edizler adı. Ermeni mi belli değil. Orada kurulmuş eski köy. Eski gabirle orlarda hep. Orlardan buralara dağılıp geldik. Eski gabirle zeytinlik oldu. Buranın kuruluşu tarihi belli değil. Bilmiyoz.(...) O Edizler dediğim yer var ya. Burdaki mezarlardan büyük ordakiler. Hurda annaқта mezarlık var ya oranın altı hep dolu. Toprak endi (indi) de yeniden mezarlık hep orası. İkinci gabirlik. Altında yine gabir var onların. Buranın kuruluşunu pek bilen yok gari. Ben zahten bilemicem (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

Yaygın rivayet; bölgeye ilk olarak üç Yörük’ün gelip yerleştiği yönündedir. Bu rivayetle uyumlu olacak biçimde bugünkü köy; Sarıahmetler, Kıran ve Avşar olmak üzere üç ayrı mahalle olarak kabul edilir. Her ne kadar bahsedilen Yörüklerin hangi sülaleleri temsil ettiği konusunda bir anlaşmazlık olsa da hikâyeler benzeşmektedir:

Üç gadeş (kardeş) çıkıyola ordan, gaçıyola, bu Alemdağı’na, çamın olduğu yere. Gızanlan (kızanların) birisi, orda mezarlık var, orada ölüyo, onu oraya gömüyola. Gışın buraya, yazın oraya. Burası Sarıahmatla Mahallesi. Yazın buraya gışın oruya. Üç gadeş yerleşiyola. Bi

³¹³¹ Osmanlıca kitabenin çevirisi Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Hulusi Lekesiz’e aittir. Lekesiz’e çeviri için ayrılmış olduğu vakit ve ilgisi için teşekkür ederim.

tanesi geliyor suyu endiriyo buraya. Çınarı dikiyo. Geçile (keçiler), koyunla (koyunlar) burda. Üç gadeş üreyo (ürüyor) bunladan. Sarahmet (Sarıahmet), Şahanoğlu (Şahinoğlu) bi de Molla (Sözlü Tarih 6, Erkek, 73).

2.5. NÜFUS VE GÖÇ

Nazilli, Ege Bölgesi'nin en yüksek nüfusa sahip üçüncü ili olan Aydın İli'nin merkez ilçesinden sonra, 160.581 nüfusuyla en kalabalık ilçesidir. Aydın il merkezi ve yakın çevresi özellikle turizm imkânlarıyla ülke ve il içi göçün gözde yerlerinden biri iken Nazilli, kıyı şeridinde olan uzaklığı nedeniyle turizmden ziyade tarım, sanayi ve diğer hizmet alanlarındaki istihdam olanakları ve daha önemlisi büyük şehirlere yakınlığıyla çekici hale gelmiştir. Özellikle 1937 yılında kurulan Sümerbank basma fabrikası bölgedeki önemli istihdam alanlarından birini teşkil etmiştir.³² 2000'li yıllara gelene değin daha yoğun olmakla birlikte, var olan fabrikaların özelleştirilerek kapatılması, ilçeye olan göçün azalmasının sebeplerinden biridir (Deniz, 2013, s. 126–135). Yoğun tarımsal nüfusu da barındıran ilçede, TÜİK verilerinden hareketle 1965 yılında şehir ve köy nüfusu birbirine yakinken, 1975'ten itibaren aradaki farkın şehir lehine açıldığı ve 2021 yılı itibarıyla da nüfusun %78'inin şehirde %22'sinin ise kırdaki ikamet ettiği bilinmektedir.³³

1890'lı yıllara ait bir Salname'de Işıklar Karyesi'nde 37 mahal/mevki bulunduğu ve köyün 340 nüfusa sahip olduğu bilgisi yer almıştır (Akbaş, 2016, s.82). Yerleşim birimleri açısından dar bir alana kurulu olmasına rağmen ilçeye bağlı 62 köy arasında en kalabalık nüfusa sahip dokuzuncu köydür. 2018 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre köyün nüfusu 902 olarak kaydedilmiştir. Köyde 450'ye yakın mesken-bina bulunmakla birlikte, bunların bir kısmı depo amaçlı kullanılmakta, bir kısmı terk edilmiş evlerden oluşmakta olup, fiilen ikamet edilen mesken sayısı 320 olarak tahmin edilmektedir. Haneleri ikametlerine göre; i) yıl boyu köyde ikamet eden, ii) yılın büyük bir çoğunluğunu diğer il ya da ilçelerde geçirerek yaz/hasat dönemi köye gelen ve iii) hem ilçe merkezi ve hem de köyde olmak üzere çift ikamete sahip olanlar biçiminde

³² Fabrikanın kurulduğu dönem sağlamış olduğu istihdam potansiyellerine dair Bigat (2017, s. 184–187) çalışmasında kapsamlı bir bilgi sunmaktadır. Fabrikaya, bilindiği kadarıyla, son toplu işçi alımı 1980'li yıllarda yapılmıştı. Araştırmaların haricinde fabrikanın aktif olduğu yıllarda gündelik yaşamın içerisinde de Sümerbak'ın bölge halkı için önemini kolayca gözlemlemek mümkündü. İlçenin yerli nüfusu arasında hanesinden bir üyenin ya da yakın akrabalarından bir ya da birkaçının fabrikada çalışan bir üyesi olması rastlandık bir durumdu.

³³ 2012 yılı sonrası verilerde kır ve şehir ayrımı olmamakla birlikte, mahalle statüsüne geçirilen köylerin nüfusları kır olarak hesaplanmıştır.

sınıflandırmak mümkündür. Buna ilişkin daha ayrıntılı bilgi, katılımcıların takdim edildiği Bölüm 4’te verilecektir.

Bölgenin etnik yapısına bakıldığında, Nazilli’de 1800’lü yıllarda yoğun olarak ikamet eden Müslüman nüfusun yanı sıra Rum, Ermeni ve Yahudilerin yaşadığı bilinmektedir (Akbaş, 2016, s. 9). Işıklar’da ise Sözlü Tarih Katılımcısı 5’in “Aynı din, aynı ırk bir kavim burası. Hiç göç yok burası. Savaş zamanından hiç göç arama.” yönündeki ifadelerinden anlaşıldığı üzere, köy sakinlerinin neredeyse tümünün yerli olduğu, göç edenlerin ise çoğunlukla yakın çevrelerden geldikleri anlaşılmaktadır. Ancak köyün tarihi ve sülalelerin kökenine dair sözlü tarih verileri oldukça kısıtlıdır.

Köyde bugün yaşamakta olan ailelere ait 70 farklı soyadı ve 18 sülale adı³⁴ tespit edilmiştir. Bunlar; Molla, Dombalaklar, Marazlar (Çamcılar), Marangozlar, Halla, Değirmenciler, Güzeller, Yalancılar, Gökçenoğlu/Gökçenler, Hacamatlar (Hacı Ahmetler), Şahinoğulları, Karabaşın Kızanları, Dokuzlar, Selek, Dilsizin Kızanları, Küçük Ahmetler, Dökmenler ve Akkozlar’dır. Sülaleler arasında Değirmenciler’in İzmir/Ödemiş’ten, Marazlar/Çamcılar’ın ise Maraş’tan geldiği söylenmektedir. Bu söylenti, Deniz’in (2013, s. 199) çalışmasında da aktarmış olduğu; bölgeye Mersin, Hatay, Maraş ve Toroslardaki konargöçer aşiretlerin yerleştiği bilgisiyle de örtüşmektedir. Son olarak, Marangozlar olarak bilinen sülalenin ise Arnavut kökenli olduğu dile getirilmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre Işıklar Köyü’nün Nüfusu

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1965	403	417	820
1970	389	412	801
1975	432	439	871
1980	500	486	986
1985	509	513	1022
1990	542	551	1093
2000	614	589	1203

³⁴ Bölgede bu isimlere lakap anlamında kullanıldığı düşünülen naap (ya da naab) ifadesi de kullanılmaktadır.

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2007	561	543	1104
2008	571	563	1134
2009	572	548	1120
2010	538	521	1059
2011	537	514	1051
2012	526	500	1026
2013	*	*	990
2014	*	*	969
2015	*	*	955
2016	*	*	947
2017	*	*	919
2018	*	*	902
2019	*	*	914
2020	*	*	903
2021	454	421	875

Kaynak, TÜİK

Türkiye’de köy nüfusunun azalmaya başladığı ve kente göçün kitlesel olarak gerçekleştiği dönemler olarak bilinen 1950’li yıllarda tarımda makineleşme ve aynı zamanda kente dair beslenen umutların çekiciliğiyle ve ardından 1960-70’li yıllarda benzer gerekçelerle; ancak bu kez yurt dışını da içeren göç dalgaları yaşanmıştır.³⁵ Ancak Işıklar Köyü’nde bu dönemlerde dahi yoğun bir göçle karşılaşmamaktadır. Tablo 1’de yer alan verilere bakıldığında köy nüfusunda yıllar içerisinde önemli bir düşüşün gerçekleşmediği ve köyün daimî nüfusunu büyük oranda koruduğu görülmektedir. (Ayrıca, esas ikamet yeri idari sebeplerle kent olarak kaydedilmiş olmakla birlikte aslen hem köy hem de kentte ikamet eden haneler de dikkate alındığında belki bir anlamda daimî/esas ikamet yerine göre bir kayıt sisteminin eski idari veya toplumsal işlevini büyük oranda yitirmekte olduğuna dikkat çekmek gerekir.) Bunun çeşitli gerekçelerinden söz etmek mümkündür.

³⁵ Konuya ilişkin genel bir değerlendirme için bkz.: (İçduygu ve Sirkeci, 1999), (Köymen, 1999a).

İlk olarak, köyün coğrafi yapısı itibarıyla yürütülen tarımsal faaliyetler makineli tarıma uygun olmadığından 1950’li yıllardaki zirai mekanizasyonun bazı bölgelerde³⁶ yarattığı emek artığından burada söz etmek mümkün olmamıştır. Karşıt bir örnek olarak Karadeniz Bölgesi de coğrafi koşulları gereği makineleşmenin en az gerçekleştiği yerlerden biri olmasına karşın aynı zamanda yoğun göç veren yerlerden biri olmuştur (Yıldırımaz, 2021). Dolayısıyla bu değişkenin kendi başına göçün nedensel unsuru olarak ele alınamayacağı aşîkârdır. Keza Yıldırımaz (2021, s. 107–109) Karadeniz’deki göçün niteliklerine ilişkin olarak; i) tarihsel temellere, ii) nüfus baskısına karşılık arazinin sınırlılıklarına, iii) tarımsal ürünlerin çeşitlendirilmesinin kısıtlılığına ve iv) tarımsal gelirlerin yeniden üretimi sağlamadaki yetersizliğine değinmektedir.

Bu doğrultuda ikinci olarak, köyde iktisadi faaliyetlerin dönüşümünün ele alındığı Bölüm 3’te belirtildiği üzere, köyün tarımsal faaliyetlerinin temel ihraç ürünlerinden oluşması ve aynı zamanda bölgedeki tarım içi ve dışı istihdam olanaklarının varlığı, merkeze olan yakınlığı ve kolay ulaşım imkânları, yürütülen tarımsal faaliyetin yıllık iş yükü dağılımı gibi etkenler bugün olduğu gibi o dönemde de nüfusun köyde kalmasını sağlayan diğer etkenler arasında sıralanabilir. Ancak bu seçim zorunlu olarak köylülerin daha fazla refah sağlama yahut yukarıya doğru toplumsal hareketlilik arzusunu barındırmamaktadır. Çoğu halde köyde kalma yönündeki tercih hanenin mevcut konumunu sürdürmesi yahut ‘karınlarının doymasını’ garanti altına almanın bir yolu olarak görülmektedir. Bu imkân var olduğu müddetçe haneler için göç, çoğu zaman rasyonel bir alternatif olmaktan çıkmaktadır.

Zincirleme göç kavramının da ifade ve ima ettiği üzere, göç; başka etkenler yanında, aynı cemaatten veya yakın çevreden birilerinin göç etmesinin cesaretlendirici ve teşvik ediciliğinden de etkilendiğinden (ki bu yukarıda verilen Karadeniz’deki göçün önemli açıklayıcılarından biri olarak kabul edilir), Işıklar’da bu geleneğin mevcut olmayışı köylülerin gençleri köyde tutma yönünde eğilim sergilemesine sebep olmaktadır. “Bir oğlunu yanında sığdıramamak.” sözleriyle dile gelen bu tutumun toplumsal hayattaki karşılığı, babalık vazifesinin yerine getirilememesine tekabül etmektedir. Köylüler arasında olumsuz göç vakaları da sıklıkla emsal gösterilerek kalma

³⁶ Bkz. Köymen (2008, s. 131–135), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin yürüttüğü *Zirai Makinalaşma (1954)* araştırmasından hareketle traktörleşmenin sebep olduğu kente göç sürecine dikkat çekmektedir.

eğiliminin pekiştirildiği görülmektedir. Bu durum Sözlü Tarih Katılımcısı 2'nin göç edenlerin yaşadıklarına dair ifadeleri ve diğer katılımcıların değerlendirmelerinde de açıkça görülmektedir:

Oldu ya giden, hiçbiri düzgün gelmedi be. A*** gitti, hiç! Buraya gelecek paraya zor bulmuş. Orda zevkine bakarken. Orda zevk çok dedi. Almanyalarda bir A***vardı o tutundu geldi. O aldığı paraya tuttu. Bizim bura pek gitmez. Eğirim olsun³⁷, sen kapıdan çıkı gideken, garı 'Sen nereye gidiyon?' dedi mi, kapıdan döne gelisin dedim ben. Aynı dediğim oldu. Bizim burda adam üç beş kuruş para gazancak, gazancağına biliyosa da garı sen beni bırakıp nere gidiyon deyivecek, dönüveriz biz hemen. Burda aç susuz geçinirle giderle, yine de gitmezle. Geri kafalı, zevk düşünö. Ben kimbili belki o zamanlarda gitmiş olsaydım, ben kim bilir ne kada zengin bir adam olcadım. Oludum ama şu yaptığım zevki de yapamazdım. Ben avcıyım. Ben haftada iki gün ava gitmezsem, dünyayı bene versele gene de gabul değıl. Neneyem (ne yapayım) ben dünyaya! Ölmicem mi ben? Ben böyle düşünürün. Ben o zaman satılırın. Ben Almanyaya'ya gitsen, satılırın. Çünkü burda yevmiye 5 lereyse (liraysa), o zaman için benim bildiğim 5 lere. Ben askerden geldiğimde 5 lereye yaptırdık bahçeye. E orda 15-20 lere alıyosun. Bu para değerenip gidiyoru boyna. Hatta daha bizim bu şey, H***'nın güveysi, sepetçi o. Almanyaya'ya yazıldı. Kaç dene evleri vardı, bilmem neleri vardı. Parayı bunla duttu işte. O zaman biz buna burda, deyelim ki iki lereye alıyosak, onla bir lereye alıyodu. Çok şey Mark o zaman için. Dış köylerden o zaman için giden oldu ama bizim burlardan pek olmadı (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Düşündüm de hindi bi yo da tutturamazsam, bu sefer taban olcam. Şimdi tüm mal varlığımı satıp da gidip de gittiğim yerde dükkân açsam ne olur? Onları düşündüm, vazgeçtim sonra (Katılımcı 118, Erkek, 47).

Şimdi burda yapamayan adam dışta karnını nasıl doyurcak? Orda da iş imkânı olsa da zordur yani nasıl olcak? Kendi memleketinde karnını doyuramayan orda nasıl doyurcak? (Katılımcı 12, Erkek, 44).

Köyde kalma yönündeki tercihin, önemli etkenlerinden bir diğeri maddi koşulların yanı sıra köyle kurulan manevi bağlar, alışkanlıklar, dayanışma ağlarının sunduğı desteklerle ilişkilidir. Bunu en açık haliyle Katılımcı 94'ün aşağıda aktarılmış olan ifadesinde görmek mümkündür:

Bülbüle dışa gomuşla da 'Git hadi nere gitcesen.' demişle. İlle de kendi vatanına gonmuş. Benim arazim burda olduğı için, burda doğduğum büyüdüğüm için, kendi arazim işte. Onun için burda duruyoz işte (Katılımcı 94, Erkek, 64).

³⁷ Bir yemin/and ifadesi olarak kullanılmaktadır.

Kurulan manevi bağlar, sorumluluklar göçün önünde en az maddi koşullar kadar engel teşkil etmektedir. Katılımcı 76 ve Katılımcı 100'ün aşağıdaki ifadeleri, köylüleri göç etmekten alıkoyan bu bağlara dair pek çok örnekten sadece bir kaçıdır:

(...) E artı o zaman da 8 baş nüfustuk burda. Nereye bırakıp gitcem babama? Yani gidemedim. Tabi o zamanlar Almanya'ya yazılınıyordu, gitmek istedim, şu bu. Ama bırakıp gidemedim. Çünkü en büyük olduğum için, hepsi dökülüp galcaklardı. 3 tane kız gardeşim var, bi tane oğlan. Dördü de yorganın altında. Baktık onlara (Katılımcı 76, Erkek, 61).

Yurt dışına gitmeye karar verdik. Libya'ya. Pasaportları çıkardık. Hanım da istemedi. Burda çocuğu çocuğu bırakıp da nere gitcen dedi. Malımız olmadan da kendimiz ilerlemeye çalıştık yani. İlerleyelim diye. Orda bi olay çıktı Libya'da. Savaş gibi bi olay çıktı. Gidemedik galdık gari (Katılımcı 100, Erkek, 47).

Türkiye'de son dönemde gerçekleştirilen alan çalışmalarına bakıldığında, köyde sürekli ikamet eden hane sayısının önemli ölçüde azaldığı ve Mutioğlu'nun (2014) yaptığı benzetmeyle ifade etmek gerekirse bazı köylerin "hayalet köylere"e dönüştüğü görülmektedir.³⁸ Bu tip köylerdeki genel eğilim; hasat döneminde yaşanan artışa karşılık yılın büyük çoğunluğunda az sayıda hanenin sürekli ikameti biçimindedir. Örneğin yine Mutioğlu (2014, s. 105), Çiçekpınar Köyü'nde yapmış olduğu çalışmada, hasat dönemi 250 haneye ulaşan köy nüfusunun hasat sonrası 70'e düştüğünü belirtmiştir.³⁹ Bu çalışma esnasında da köye işi sebebiyle dışarıdan göç etmiş olan bir katılımcının memleketi, tam da bu türden köylere örnek oluşturmaktadır. Ordu'ya bağlı bir köyde babadan kalma arazilerinde, hasattan hasata giderek fındık üretmeye devam eden Katılımcı 132, buradaki üretim sürecini ve köyün genel durumunu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

³⁸ Mutioğlu, M. (2018), "Fındıktan Sonra" Belgesel Gösterimi Söyleşisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Etkinliği. Ankara.

³⁹ Genel verilere göre, 2007 yılı itibarıyla kent nüfusunun kır aleyhine artış gösterdiği bilinmekle birlikte, artma veya azalma eğilimlerinde, bölgesel ve dönemsel farklılıkları dikkate almak gerekmektedir. Buna göre özellikle Ege ve Akdeniz Kıyı şeridinde yer alan köylerdeki değişim ile Güney Doğu Anadolu veya Karadeniz'deki köylerin nüfus-göç deneyimleri ve bunlara neden olan mekanizmalar birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin, kıyı şeridindeki turistik belgelerde yer alan köylerde son yıllarda yaşanan tersine göç, nüfus artışına yol açarken diğer yandan tarım arazilerinin azalmasına sebep olmakta ve bölgenin toplumsal ilişki ve ekonomik yapısını dönüştürmektedir. Öte yandan Karadeniz Bölgesi'nde yürütülen çalışmalar yukarıda da belirtildiği üzere mevsimlik göçlerle sürdürülme eğilimi taşıırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle zorunlu göç ve köy boşaltma gibi siyasi unsurların ve süregelen istihdam ve hayat fırsatlarına erişime ilişkin diğer engellerin de etkisiyle genç nüfus oranının azaldığı bilinmektedir (bkz. Sönmez, 2007). Ege ve Akdeniz Bölgeleri, verimli tarım arazileri, buralarda yetiştirilen yüksek piyasa değerine sahip ürünlerin ve diğer olanakların varlığıyla birlikte sürekli sabit bir nüfusu (ve dahası genç nüfusu) bünyesinde tutmayı başarmaktadır.

Yatılı işçi kullanıyorsun, iki öğün yemek veriyorsun, yol parasını ayrı veriyorsun. Orda bir nevi işi dayatmaya götürüyorlar tamam mı? Niye? (Köyün) %80'i zaten taşınmış. Mesela benim mahallem 7 hane şu anda, bir tek kişi yok. Eskiden burada her hanede 5 kişi, 35 kişi vardı. Şu anda canlı bir tek tavanda fareler var yani. 60 yaşının üzerinde kalanlar vardı. Hepsi öldü. Tek kalanlar da mecburen taşındı. Şimdi bu mahalleye gir, bütün mahalle senin yani. Hangi evde kalacaksan kal. Birer gece kal yani. Yiyecek içecek de var orda. Ama orda batı gibi bir hizmet yok. İlçeler arasında yol yok. Köylere ulaşım yok. Yani bugün burada bahçe yolundan daha kötü köy aralarının yolu. Hizmet sıfır. Bire dört derim yani. Burada bir yevmiye, orda 4 yevmiye. Öyle düşün yani. Bak ne diyorum ben sana; 1200 kilo fındık yaptım. 1200 kilo fındıktan hanımın benim yevmiyesini sayma bak, biz bir ay orda kaldık. 1500 lira para kaldı. 14 bin para aldık. 12 bin 500 yevmiye verdik. E benim yevmiyem nerde? Hanımın yevmiyesini verdim. Galanı da sayma yani, kendimiz geldik gittik (Katılımcı 132, Erkek, 54).

Bu alıntı, azalan nüfusunun haricinde, bölgeye özgü ulaşım, diğer türden hizmetlere erişim ve aynı zamanda yetiştirilen ürünün piyasa koşullarıyla emek sürecindeki farklılıkları karşılaştırma imkânı sağlayan, ilerideki bölümlerde ele alınan hususlara dair oldukça önemli ayrıntıları içermektedir. Özellikle de emek sürecinde ödenen yevmiye miktarı, üretimin sürdürülmeye devam edilmesinin nedenleri üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirmekte ve aynı zamanda Işıklar Köyü'ndeki incir üretiminde emeğin maliyeti ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan farklılık dikkat çekici hale gelmektedir. Çalışmanın gerçekleştirildiği köyün, yukarıda kısaca değinilen pek çok sebeple bu hayalet köylerden olmadığı nüfusun yoğunluğu ancak daha da önemlisi barındırdığı genç nüfus potansiyelinden de anlaşılmaktadır.

2.6. MEKÂNSAL YERLEŞİM VE BİNALARIN FİZİKİ DURUMU

Nazilli-Işıklar karayolu takip edilerek köye girilecek olursa, ilk olarak bir mezarlık sizi karşılamakta, ardından yol yokuş yukarı devam etmekte olup, yolun her iki tarafında bakkallar, kahvehaneler, evler, camiler, depolar ve incir işletmeleri belli bir yerleşim planına sahip olmaksızın sıralanmış halde durmaktadırlar. Toplu yerleşime sahip olan köyün üzerinde yerleştiği arazinin engebeli ve dağlık olmasından kaynaklanan yer darlığının nasıl bir mekânsal yerleşim düzeni ve mekân kullanımı sorunu yarattığını; arazinin eğiminden dolayı adeta birbiri üstüne binmiş gibi görünen evlerden, evlerin giriş kapılarının önünden geçilen yürüme yollarından, bulunabilen her bir boşluğa dizilmiş yakılacak odunlardan, dar yola park eden veya bir süreliğine duraklayan araçların araç veya yaya trafiğini engellemesi nedeniyle çıkan tartışmalardan kolayca gözlemlemek mümkündür. Öyle ki kahvehane önlerinde oturmak üzere sandalye konulacak kadar dahi yer bulmak bazen zor olmakta, bir araç gelirken yolda uygun bir köşeye çekilmek

gerekmektedir. Köylülerin bahçe işlerinde sıklıkla kullandıkları ciplerin⁴⁰ bazen yandaki evin çatısı seviyesine denk gelen depolarda muhafaza edildiğini görmek de mümkündür. Bu mekânsal yerleşim hali hayatın günlük idaresi ve komşular arasındaki olağan günlük ilişkileri olduğu kadar tarımsal faaliyetlerinin ve özellikle hayvancılığın kolayca sürdürülebilmesi üzerinde de olumsuz bir sosyal etki doğurmaktadır.

Görsel 3. Köy Sokaklarından Görünüm

Köydeki evler, birbirlerine çok yakın biçimde inşa edilmiş ve çoğunlukla betonarme diye tabir edilen yapılardan oluşmaktadır. Eski tip evlerde, dışarıdan merdivenle ‘hayat’⁴¹ adı verilen bölüme girilmekte ve tüm diğer oda kapıları bu alana açılmaktadır. Evlerin altında eskiden ahır olan yerler, şimdilerde depo olarak kullanılmaktadır. Bu eski evlerin tavanı ve zemin döşemesi tahta, duvarları tuğla olup; genellikle sonradan eklenen odalarla büyütülmüş oldukları görülmektedir. Bir odası yeni evlenen oğulun evlilik birimine ayrılan, ardından araya bir duvar örülerek ve zamanla ek bir oda ve bir banyo ve imkân varsa bir de mutfak ilave edilerek ayrı bir yaşam alanına dönüştürülen bu evler, artık yerini yeni yapılara bırakmaya başlamıştır. Ayrı bir mutfakın olmadığı evlerde ise yemek ya da bulaşık için ‘hayat’ denilen bölmenin bir ucuna yerleştirilen lavabolarla bu ihtiyaç karşılanmaya çalışılmaktadır. Bulaşık yıkamak için atık su

⁴⁰ 1960-70 yıllarına ait *Willys Jeep* marka arazi taşıtı köyde en yaygın kullanılan tarımsal ulaşım aracıdır. Zira bu araç hem engebeli arazi kullanımına hem de yük ve insan taşımaya imkân sunmaktadır ve aynı zamanda da aracın piyasa maliyeti düşüktür.

⁴¹ Evlerin girişinde bulunan hole benzer ancak oturma amaçlı kullanılan bir alan, oda.

giderinin olmadığı durumlarda ise dışarıdaki girişte merdiven başındaki boşluğa yerleştirilen lavabolar kullanılmaktadır. Yeni yapılmış olan evler ise şehirdeki müstakil evlere benzer biçimde inşa edilmekte, daha geniş alan kullanımı içinse çoğunlukla dikey yapılanma tercih edilmektedir. İki ya da üç katlı olarak inşa edilen bu evler aynı zamanda hanenin erkek çocuklarının gelecekte, baba evinde veya baba yanında kalmaları halinde ihtiyaç duyacakları konutu şimdiden temin etmeye yönelik bir yatırım niteliğindedir.

Görsel 4. Eski ve Yeni Yapı Evler

Kendileriyle mülakat yapılmış olan bireylerin meskenleri hakkında verdikleri bilgiye göre, evler 90-110 metrekare büyüklüğünde, çoğunlukla tek ya da iki katlı, yarıdan fazlası 30 yıl ve üzeri yaşta ve ortalama 3 odalıdır.⁴² Evlerde sıcak su ihtiyacı Ege Bölgesi'nde yaygın olan ve evlerin

⁴² Özellikle yeni yapılmış binaların ev olarak mı yoksa apartman olarak mı nitelendirilmesi gerektiği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması Hane Verileri Kodlama Kılavuzu-2017'de 'müstakil konut' "kaç katlı olursa olsun içinde bir veya iki konut birimi bulunan ikamete ayrılmış bina"; 'apartman' "kaç katlı olursa olsun içinde üç veya daha fazla konut birimi bulunan ikamete ayrılmış bina" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, aynı kılavuzda 'müstakil konut', bir arsa

çatısına kurulan güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri vasıtasıyla karşılanmaktadır. Biri dışında evlerin tamamında şebeke suyu mevcuttur. Esas veya daimî olarak köyde ikamet eden hanelerin biri hariç kalan hepsinde ev ısıtmasında soba, yakıt olarak da çoğunlukla odun kullanmaktadır.

Yine katılımcıların kendi beyanlarına göre, buzdolabı, çamaşır makinesi, ütü, televizyon gibi temel dayanıklı tüketim malları neredeyse her hanede mevcut olmakla birlikte; bugün en az bu sayılanlar kadar yaygın olması beklenen, bulaşık makinesine sahip hane halkı oranı sadece %25’dir. Diğerlerine kıyasla bulaşık makinesine sahip olan hane oranının nispeten düşük olması satın alma gücünün zayıflığından ziyade mekânsal kısıtlar, tesisat yokluğu ve bu türden işlerin zaten kadınların temel görevleri arasında olduğu anlayışının etkili olduğu görülmektedir. Örneğin kadın katılımcılardan biri bu soruyu “Ben bulaşık makinesi almam. Benim elim yok mu kızım?” diyerek yanıtlamıştır. Tablo 2’de esas ikamet yerlerine dayalı olarak hanelerin sahip oldukları ürünlere ilişkin verilere yer verilmiştir:

Tablo 2. Katılımcı Hanelerin Evlerinde Bulunan Dayanıklı Tüketim Malları

Evde sahip olunan eşya ve ürünler	Sadece köyde ikamet eden haneler (n=105)			Sürekli köy dışında yaşayan ve çift ikamete sahip haneler (n=25)			Toplam	
	Sahip olan hane sayısı	%	Sahip olunan eşya sayısı	Sahip olan hane sayısı	%	Sahip olunan eşya sayısı	Sahip olan hane sayısı	%
Buzdolabı	105	100	116	24	96	40	129	99
Çamaşır makinesi	103	98	106	24	96	38	127	98
Uydu yayını	101	96	109	25	100	25	126	97
Buharlı ütü	94	90	96	25	100	40	119	92
Elektrik süpürgesi	89	85	92	16	64	44	114	88
LCD/plazma TV	88	85	98	22	88	34	110	85
Güneş enerjisi	93	89	96	3	12	21	109	84
Elektrikli fırın	79	75	80	24	96	35	103	79
Kettle	70	67	72	23	92	34	93	72
Mutfak robotu	63	60	64	21	84	29	84	65

üzerinde tek başına inşa edilen yani başka bir konutla ortak duvarı olmayan konut şeklinde ise ‘bağımsız’ olarak, müstakil konutların duvarı başka bir binaya bitişik ise ‘ikiz ya da sıralı ev’ olarak nitelendirilecektir” denilmektedir.

Evde sahip olunan eşya ve ürünler	Sadece köyde ikamet eden haneler (n=105)			Sürekli köy dışında yaşayan ve çift ikamete sahip haneler (n=25)			Toplam	
	Sahip olan hane sayısı	%	Sahip olunan eşya sayısı	Sahip olan hane sayısı	%	Sahip olunan eşya sayısı	Sahip olan hane sayısı	%
Çay-kahve makinesi	31	30	31	16	64	22	47	36
Tüplü TV	32	30	36	11	44	14	43	33
Bilgisayar	30	29	30	9	36	11	39	30
Bulaşık makinesi	19	18	19	14	56	15	33	25
Derin dondurucu	24	23	24	8	32	8	32	25
Klima	11	10	11	15	60	15	26	20
İnternet bağlantı hattı	11	10	201	17	68	42	21	16
Mikrodalga fırın	8	8	8	11	44	12	19	15
DVD/CD oynatıcı	14	13	14	4	16	5	18	14
Yazıcı	2	2	2	2	8	2	4	3
Ödemeli TV yayını	0	0	210	1	4	49	1	1

Tablodaki verilerde dikkat çeken birkaç önemli hususa dikkat çekmekte yarar vardır. Bunlardan ilki dayanıklı tüketim malları sahipliğinde daimî olarak köyde ikamet edenler ile diğer hanehalkları arasında yapısal olarak benzer olsa bile oransal olarak önemli farkların olmasıdır. Örneğin, buzdolabı, çamaşır makinesi, ütü, televizyon gibi eşyalar artık kırdı veya kentte ikamet etmek fark etmeksizin her hanede mevcut olan eşyalar iken, diğerlerinde oranlar nispeten daha düşüktür. İkincisi, bulaşık makinesine sahip olma her iki kesim arasında da nispeten düşük olsa bile, daimî olarak köyde ikamet edenler arasında kentte ikamet edenler arasındakinin 1/3'ü düzeyindedir. Üçüncü olarak, internet erişimi bakımından iki kesimin nispeten düşük oranda olsa bile birbirleriyle eşit düzeyde olmalarıdır. Son olarak, henüz çok belirgin olmamakla birlikte, bu eşyalara sahip olmada ölçünün artık 'her evde bir adet' sınırını aşmaya başlamış olmasıdır.

Geçmiş dönemlerde yürütülen çalışmalarda her ne kadar hanelerin sahip oldukları dayanıklı tüketim mallarına bakılarak refaha yönelik çıkarımda bulunmak daha mümkünse de⁴³, bugün bir yandan ürün çeşitliliğinin sunduğu geniş fiyat politikası diğer yandan kredi mekanizmalarına

⁴³ Bkz. (Akşit, 1985)

erişim bu araçlara sahipliği kendi başına refahı ifade eden bir veri olmaktan çıkarmıştır. Özellikle tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzında meydana gelen dönüşüm, tüketim nesnelerinin türünden hareket edilerek yapılacak olan analizleri tümüyle olmasa da büyük oranda zayıf kılmaktadır. Dahası bireylerin ya da hanelerin bir malı satın alıp almama kararını yahut herhangi bir tören ya da hizmet için yapacak olduğu harcamanın büyüklüğünü belirleyen yegâne unsur refah durumu değil aynı zamanda öznel tercihler, atfedilen önemlerle de yakından alakalıdır. Dolayısıyla, bunlar arasındaki bağın mahiyeti ancak öznenin atfettiği anlam gibi nitel ve borçluluk-gelir durumu gibi nicel verilerin birlikte değerlendirilmesiyle bir anlam bütünlüğü oluşturmaktadır.

Saha çalışmasının yapıldığı tarihte, köyde hizmet veren ticari-sınai işletme ve sosyal ve idari hizmetler için kullanılan bina veya tesislerin sayıları ise şu şekildedir: 1 adet muhtar yazıhanesi, 2 adet cami, 1 adet camiye bağlı köy derneği, 1 adet ilkokul, 6 adet bakkal dükkânı, 2 adet motosiklet tamirhanesi, 1 adet demirci dükkânı, 5 adet kahvehane, 3 adet incir işleme/paketleme işletmesi, 1 adet düğün salonu, 3 adet berber dükkânı, 2 adet dönerci dükkânı/tostçu, 1 adet restoran.⁴⁴ Köyün girişinden itibaren sıralanma düzenine göre kahvehanelerin isimleri şu şekildedir: Dede Kahvesi (ismini köydeki türbenin yanında olmasından almıştır), Muhtar'ın Kahvesi (muhtar ve kardeşlerinin sırayla işletmiş olduğu bir kahvedir), Tahsin'in Kahvesi, Kıran Kahvesi (köy kahvesi de denilen bu kahve, köy meydanındaki caminin altındadır) ve Karaaslan Kahvesi.

⁴⁴ Köyde restoran olarak faaliyet gösteren bu işletmenin aynı zamanda pavyon-meyhane olarak da hizmet verdiği bilinmektedir.

Görsel 3. Köy Kahvesi ve Camisi

Sayılan bu işletme ve sosyal-idari tesislerin yanı sıra, köy içerisinde geçmiş dönemlerde 4-5 adet terzi dükkânı mevcut iken gününüzde sürekli açık bulunmasa da faaliyet gösteren sadece bir terzi dükkânı kalmıştır. Benzer şekilde gözden kaybolan bir diğer meslek semerciliktir. Mesleği icra eden son ustanın da vefat etmesiyle köyde bu işle uğraşan kimse kalmamıştır. Modernleşmeyle birlikte köyde işlevini yitiren bir başka meslek ise değirmenciliktir. Köy değirmeni yaklaşık olarak 20 sene önce hizmet vermeyi durdurmuştur. Bunların yanı sıra her ne kadar işletme olarak göze çarpmıyor olsa da köylülerin kendi aralarında gerek yardımlaşma gerekse ücret karşılığı gerçekleştirdikleri zanaat faaliyetleri söz konusudur. Örneğin, terzilik kadınlar arasında halâ devam etmektedir. Günün uygun bir saatinde sohbet etmek üzere bir araya gelen kadınlardan eli dikiş tutanlar, bu sohbet esnasında şalvar kesip, dikmektedir. Benzer şekilde giderek azalmış da olsa incirleri eşeğe yüklemek ya da çuvala koymak için gerekli urgan ve iplerin ya da çuvalların üretimine de kısmen devam edilmektedir. Dokumacılık ise geleneksel zanaatlarının arasında bulunmamakla birlikte, 1968 yılında Isparta'dan göç eden bir ailenin öncülük etmesiyle köyde bir halı dokuma işletmesi açılmış ancak bu işletme kısa süreli faaliyet göstermiştir. Köylü kadınların bir süre devam ettikleri bu iş sahası ailenin köyden ayrılması nedeniyle bir süre sonra kapanmış ve bu alandaki faaliyet sona ermiştir.

2.7. ALTYAPI VE ULAŞIM ALANINDAKİ GELİŞMELER

Çalışmanın sorunsalının tarifinde modernleşme, beka üzerindeki baskı unsurlarından biri olarak konumlandırılmıştır. Ancak köylülük ve modernlik arasındaki bağın esas itibarıyla iki yönlü bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bunlardan ilki, yeni bir toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak modernliğin (Giddens, 2012, s. 9), geleneksel olanı çözme yönündeki gücüne ilişkindir. Bu çözülme hukuki, siyasi ve iktisadi alandaki dönüşümlerin yol açtığı bir zorunluluk olduğu kadar aynı zamanda yeni bir yaşam tarzı olan modernlik sürecinde, köylülerin birer fail olarak dönüşümüyle yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla, modern olanın ideolojik olarak kendini geleneksel olana karşıt konumlandığı ve aynı zamanda tarımın ve köyün hem yapısal koşulları itibarıyla hem de bir yaşam tarzı olarak geleneksel olanla somutlaştırıldığı her yerde modernleşme, köylülükten ve tarımdan çıkma yönünde potansiyel olarak güçlü bir baskı unsuruna dönüşür. Öte yandan teknik ve bilimsel gelişmeler başta olmak üzere siyasi, hukuki, ekonomik ve fikri alanda yaşanan gelişmeler aynı zamanda köylülerin yaşamlarını göz ardı edilemeyecek ölçüde kolaylaştırmıştır. Bunun en somut örnekleri; ulaşım, su, elektrik gibi alt yapı ve hizmetlere erişim ve iyileştirme; kurumsallaşma ve sosyal-ulus devlet anlayışıyla bağlantılı olarak eğitim ve sağlık gibi kurumların gelişimi; tarım gibi yoğun bedensel emek gerektiren bir alanda, kas gücünden makineleşmeye doğru giden sürecin köylülere sunmuş olduğu rahatlık ve yaşam kalitesinde meydana getirdiği dönüşüm ve en nihayetinde iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla, üretim ve aynı zamanda pazarlama alanındaki genişleyen olanaklardır.

Bozdoğan ve Kasaba (1998), nasıl yorumlanırsa yorumlansın modernleşme süreciyle birlikte geçmişe nazaran insanların daha uzun yaşadığını, çocuk ölümlerinin azaldığını, daha fazla insanın eğitim imkânına sahip olduğunu, modern iletişim ve ulaşım araçlarına erişebildiğini ve kısaca hayat kalitelerinin gözle görülür bir şekilde iyileştiğini belirtmektedir. Dolayısıyla yazarlara göre, özgürleştirici potansiyel taşıyan tarihsel bir durum olarak modernlikle, siyasi bir tahakküm (hegemonya) projesi olarak araçsallaştırılmış modernliği birbirinden ayırt etmek gerekmektedir (Bozdoğan ve Kasaba, 1998, s. 4). Nitekim modernlik ve Türkiye’de modernleşme sürecinin bir yansıması olarak Işıklar Köyü’ndeki değişime ilişkin Katılımcı 68’in sözlerine kulak vermek yerinde olacaktır:

Sen 40 sene önce gelsen buraları bilemezdin. Burlarda ev mev yoktu ya. Şurda bi ev vardı, burda vardı, buralar boştu. Zeytinlik vardı burlarda. Sen burlardan geçemezdin, pislik,

tuvalet... Zaten o zaman boru moru mu vardı! Meydanda. Doğru dürüst tuvalet bile yoktu. Taştan örüyösün, dayakla kapadıyosun. Önüne eski çuval kapadıyosun. Böyleydi (Katılımcı 68, Erkek, 65).

Türkiye’de kırsalın modernleşmesi yönündeki girişimler Erken Cumhuriyet döneminde başlamışsa da⁴⁵ somut ilerlemelerin 1950’li yıllardan sonraya tekabül ettiği ifade edilmektedir (Karaömerlioğlu, 2016).⁴⁶ Zira bu dönem siyasi koşullar bir yana, Marshall Yardımları çerçevesinde küresel piyasayla eklemlenme sürecine denk düşmekte ve planlanan değişimler için nakdi anlamda da kaynak sağlanabilmektedir. Bu çerçevede atılan önemli adımlardan biri 1950’li yıllarda karayolları yapımına ağırlık verilmesi olmuştur ki böylelikle ticarete dair boyutu bir kenara, köy-kent arasındaki ilişkilerin ve etkileşimin artmasına, hizmetlerin daha erişilebilir olmasına zemin hazırlanmış olmaktadır. Yolların inşasında bazı köylerde devlet, bazı köylerde köylü, bazılarında ise hem devlet hem de köylü birlikte görev almışlardır (Keleş ve Türkay, 1962). 1950 yılında 1.642 km olan asfalt yolun, 1960’da 7.049 km’ye ulaştığı kaydedilmiş ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) çerçevesinde tüm köy yollarının tamamlanması amaçlanmıştır (Ahmad, 1995, s. 164; Tekeli ve İlkin, 2004b, s. 443). Böylelikle daha önce geçimlik tarım yapan bir yörenin ulusal ya da uluslararası pazara bağlanarak, pazar için ihtisaslaşmış tarıma geçebileceği öngörülmüş (Tekeli ve İlkin, 2004a, s. 331) ya da bunu gerçekleştirebilmek için gerekli ulaşım altyapısı oluşturulmuştur.

Işıklar Köyü, hükümetlerin kırsal alanı kentlere bağlayacak en azından stabilize bir yol ağı inşa etme sürecine erken bir safhada, 1950-55 döneminde dahil olmuş görünmektedir. Köyü kente bağlayacak stabilize bir yapımının yarattığı heyecan bu sürece tanıklık eden bazı katılımcılar tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

(...) Hurda ikimiz oturuverirdik (oturuyorduk) da dozer yollara kaktırıvatırı, yollara yarıp yarıp da. ‘Ooo! Toprağı yarıvatırı alet.’ diyor. Bizim millet biliyo mu? Yolun yapıldığına sevinmiyoru da hurlara düzeltmeli diyor. Ama ben askerden geldiğim zaman... Askere gittim burdan Nazilli’ye gadar yayan. İki sefer, 24 ay yaptım ben askerliğe. İki sefer izinli geldim yayan. Tezkereye geldim 59’da ikinci ayın 15’inde yine yayan. Bi tek bi jip va Deli

⁴⁵ Öncesinde gündeme gelen ‘köyücülük’ söylemi ve halkevleri oluşumu gibi faaliyetlerin hedeflenen başarıyı doğuracak sistematiklikten yoksun olduğu sıklıkla belirtilmiştir. Bu döneme ilişkin faaliyetler ve eleştirilerine dair örnekler için bkz.: (Berkes, 1997) ve (Karaömerlioğlu, 2016, s. 51-85).

⁴⁶ Benzer yıllara ilişkin durumun daha vahim olduğunu gösteren betimlemelere ise Makal (1950) ve Lowry’nin (2016) eserlerinde görmek mümkündür.

O*** diye bi adam vardı. N****'nin evinde duruyordun (duruyordun) geldiğimde. Yol kaç senesinde hatırlayamıcam (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

El gücünlen, imeceylen açıldı bu yol. Buraya yol çıkmıyordu. Hani çatal yol var ya ayrılan oraya gadardı. Sonradan buraya. O*** Amcam'ın muhtarlığında o oldu. M*** Amcam'ın muhtarlığında oradan buraya bu dedeye çıktı yol. En son burda galdı. Ondan sonra F*** deye birisi, F*** deye birisi, O*** deye birisi... Bunla şoförler. Burda epey durdu, benim çocukluğumda buraya kadar geldi (yol). Benim çocukluğumdan 57-58'den sonra 'bu mahallenin insanı insan da o tarafın insanı insan değil mi' diye... Yola bir manga asker, 10 gada asker geldi, insan gücünlen. Dozer mozer yok. Gittile köyün hani ya çeşmenin olduğu yere kadar gitti (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

Bir karayolu ağının olmadığı dönemde tarımsal ürünlerini deve veya eşek sırtında pazara taşıyan ve ürettikleri palamutları tüccarlar aracılığıyla İngiliz alıcılara satmaya yabancı olmayan köylüler için karayolu ile ticari tarımın başlaması arasındaki ilişki zorunlu bir ilişki değilse de bu sürecin kolaylaştırıcı bir etki oluşturmuş olması daha muhtemeldir. Ancak, aşağıdaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere yolun inşa edilmiş olmasının sağladığı ulaşım kolaylığı, rahatlığı ve artan temas olanakları onların hayatlarında hayli değerli ve önemli bir gelişmeye karşılık gelmiştir.

Ebru, burdan Nazilli'ye giderken ne yazıyo orda? Bi kıl fabrikası var, Arslanlı'ya sapıyo o yol, Ödemiş'e ayrılıyo. Ora bişey yazmışla aklıma gelmedi. Neyse, tam orası bizim ayakkabı giydiğimiz (yer). Böyle lastik ayakkabı olsa onlardan alır keyedik (giyerdik). Onla yok, hep pençe. O da yağmur yağdı mı açılıveri. Oraya vardık mı oradan alı keyedik. Nazilli'ye gitmez gari biz. Nazilli'de hinci (şimdi) yeni hastaneye biraz geçince köprü yok mu? Tahtıdandın oranın köprüsü, çınar ağacı var orda. İlk Nazilli'ye girdiklerinde oraya (orayı) öptürüledin. Ta evlenceğe zaman görüledin oraya. Ta o zamana kadar hiç görmezledin. (...) Köyde ilk cipi F*** aldı ama o burda değil şimdi Nazilli'de. Benlen yaşıt. 81 yaşında o da aynı beraber geldik biz. (...) Ciplen çalışa çalışa. Yolcu getirip götürüyodu. Binmek hôle dursun da sadece ayağın huracıya (buraya) gadar oldu mu yarı beline gadar arkasında dinlemek için öyle binerdik biz gide geliken. Toz, toprak... Biz Nazilli'ye vardığımız zaman traktörle mi geldiniz siz derledi tozdan, topraktan. Böyle kıyafeti nerde bulcan ya! Ne diyom ben sene? Biz cennetin içindeyiz (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Yolun yapımıyla birlikte motorlu ulaşım araçları da köy hayatına giriş yapmış ve daha önceden eşeklerle sağlanan ulaşımın yerini cipler almaya başlamıştır. Bugün artık gelişmiş durumda olan bireysel ve toplu ulaşım imkânları nedeniyle köyde ikamet edip, şehirde çalışabilmek mümkün iken geçmişte şehre gitmek ancak zorunlu hallerde gerçekleştirilen bir eylemdir. Öyle ki geçmişte çoğu genç evlilik veya askerlik sebebiyle ilk kez köyden çıkmakta iken bugün şehre 'inmek' günlük hayatın olağan bir parçasıdır. Aynı zamanda bahçelere ulaşım için inşa edilen yollar da köy halkı için rahatlık sağlamaktadır. Araba yollarının varlığı, köylülerin çok daha kısa sürede (ortalama 10-15 dakika içerisinde) ve yorulmadan bahçeye ulaşmalarına olanak tanımakta ve bir

seferde daha fazla ürünü taşıma imkânı sunmaktadır. Yolun yakınından geçtiği bahçelerin piyasa değeri artmakta ve köylüler birkaç incir ağacını bu yola feda etmekten yüksünmemektedir. Kaldırım taşlarıyla döşenen yollar, güzergâh üzerindeki bahçe sahiplerinin anlaşmaları ve kendi imkânlarıyla imece usulü inşa edilmektedir.

Köyde içme suyuna ve elektriğe erişim de Anadolu kırsalının genel durumu ile kıyaslandığında nispeten erken bir dönemde gerçekleşmiştir. Bazı katılımcıların köyün 1958 yılında su ve 1976 yılında elektriğe kavuşmasının yaşam kalitelerinde yarattığı etkiye dair ifadeleri durumu özetler niteliktedir:

Suya mı? Kaç senesinde... Biz askerden gelmezden eveli deme bu su? 58 deme? (Yanında oturan diğer kişiye soruyor) 58'de geldi. Suya endirmesine ön ayak olan amcam, muhtar. O gazdırdı. Davul zurnaylan. 6 davulcu, ikişer zurna. Ta buraya cami var ya caminin altına endirdile geldile. Suyu kazıldı ilk önce, onun başında da davul zurna çalmaca alem yapıp duru gibi. Bi güzel hayat geçti ama şimdi hayat öldü. O hayata şimdi arıyoz, yok. O düzen yok. Sen bene ben sene kuyu gazıyoz şimdi. (...) Bu elektirik geldiği zaman Bayındır'dan bu yana imeceylen. Ustabaşı imece olarak kaç kişi tutcak, sekiz kişi. Sırasıylan şahsıma ait ben bilen çalıştım direkler dikiliken. 76'da geldi. Kendimiz diktik. Burdan ötesine Aksu kendi, o şekilde yaptı. Fener biliyomun sen fener? Gece feneri vardın, onlan yaşardık. İlikmen⁴⁷ vardı, ilikmen. O ilikmen dediğimiz şey burdan, honi biliyon mu honi? Honi gibi böyle altı leyimli. Burdan açık böyle parmak kalınlığında aşağı bir küçük altında gaz var. Onlan çalışırdık elektrik gelmezden eveli, sen nerden bilcen ona. İlikmen derlerdi ona ilikmen, lamba. Burda garankıda (karanlıkta) yazan (yazalım) deye uğraşırdık. Bahçede el feneri, gaz yağı. Gaz yağı gatarlardı fenerlerin içine. Yatcağın zaman fener söndürülü (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

Çiftçilik iyiydi, ekip biçiyoduk. Yiceğimizi kaldırıyoduk. 6 çocuk... Çalıştım gızım... Gece çalıştım gece. İnşaata, sıvasına, çatısına. Üç gün düğüne giderdim gelirdim. Gece lambada ceryan yok. 76'da geldi ceryan buraya. El lambası, fenerlen giderdim boyaya. Çalışırdım sabaha gada. Böyle böyle baktım çocuklara (Sözlü Tarih 6, Erkek, 73).

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 1924 yılında çıkarılan 442 Sayılı Köy Kanunu'nun kırsal kalkınma ve modernleşme sürecinde köylülere yüklemiş olduğu sorumluluklar süreç içerisinde azaltılmışsa da Işıklar'da da görüldüğü üzere modernleşme sürecinde köylülerin dayanışma ağları ve emek güçlerinin bu sürece dahiliyeti yakın tarihe kadar sürmüştür. Bir yanıla köylülerin üzerine bindirilen bir yük olarak değerlendirilen bu durumun aynı zamanda onların yaşam alanlarıyla kurmuş oldukları doğal bağın bir sonucu olduğunu ve bundan doğan gücü de göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim süreç içerisinde hizmete erişim hususunda köy ve kent arasında

⁴⁷ İdare kandili.

eşitlik sağlanması yolunda hareket edilmişse de bu bağlamda gerçekleştirilen uygulamalar aynı zamanda, doğrudan amaçlanmamış olsa bile, bir cemaat olarak köylülerin kendine özgü ve özerk bir birim olma hallerini yavaş yavaş yitirmelerine yol açmaktadır. Bu hususa yönelik güncel dönemdeki en belirgin örnek olarak Büyükşehir Kanunu ile köylerin mahalle statüsüne geçirilmesi verilebilir. Böylelikle tüzel kişiliklerini yitiren köylerin hizmetlerinden büyükşehir belediyeleri sorumlu hale gelmiştir. Ancak bu yolla kırsal alanın özel ihtiyaçlarına yönelik etkili bir çözüm oluşturulamadığı gibi aynı zamanda vergi mükellefiyetleriyle yeni yükler gündeme gelmiştir. Değişiklikten en fazla tüketim amaçlı sebze üretiminin etkilendiği görülmektedir. K115'in bu hususa ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir:

Dağdan geliyo bu bizim. Hükümet buna varıp da çapaylan gazdırdı mı? Yo. Dağdan gelen suyu bile paraylan satıyola. Hindi (şimdi) üç aydan üç aya çıkamışla. Öyle duydum. Bakalım kaç para gelecek. Ama tamam da sen boru yatırsan, bu para gelse, benim yüreğim gam yimicek. Kendimiz çıkadık, beyimgiller (Katılımcı 115, Kadın, 64).

Kendileri ile mülakat yapılmış olsun veya olmasın köylüler, kendi emekleri ile köye getirdikleri suya el konulmasından ve üstüne vergi ödemekle yükümlü tutulmalarından sıklıkla yakınmışlardır. Bu sebeple bir kısmı bu tür faaliyetleri bıraktıklarını belirtmiştir. Köyde altyapıya ilişkin gelişmelerin değerlendirilmesi bu yönde iken modernleşme sürecinin en temel unsurlarından olan eğitim ve sağlık alanındaki dönüşüme ise bir sonraki başlıkta yer verilmektedir.

2.8. EĞİTİM VE SAĞLIK HİZMETLERİ

1894/1895 yılı Aydın Salnamesi'nde Işıklar Köyü'nde iki derslane ve bir muallim odasından oluşan Işıklar Karyesi Cami-i Şerif olduğundan söz edilmektedir. O yılda, Veli Efendi adlı bir muallimin olduğu bu mektepte 5 erkek 3 kadın olmak üzere 8 talebenin bulunduğu kayıtlara geçirilmiştir (Akbaş, 2016, s.111). İlerleyen yıllardaki kayıtlarda bu mektebin adı, Selimiye Cami'i Şerif olarak geçmekte ve Selimiye Mekteb-i İbtidaisi'nde 1896/1897 yılında 6 erkek 7 kadın olmak üzere toplam 13 talebenin kaydedildiği görülmektedir. Sahada gerçekleştirilen mülakatlardan da anlaşıldığı kadarıyla bu okul, köy girişindeki cami ve onun önünde sonradan da bir dönem ilkokul olarak kullanılan bölümden oluşan binadır.

Köyde ilk modern okul bu caminin yakınlarında 1965'ten itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır. Ardından 1985'te şu anda kullanımda olan yeni okul binası inşa edilmiştir. İlkokulun varlığı önemli olmakla birlikte, mülakatlardan anlaşıldığı üzere okulda eğitim almakta olan öğrenci sayısı giderek azalmaktadır. Zira köylüler eğitimin daha iyi olduğunu düşündükleri çevre köy okulları ya da ilçe merkezini tercih etmektedirler. Çalışmanın gerçekleştirildiği dönemde köydeki ilkokulda eğitim almakta olan öğrenci sayısının 30 olduğu belirtilmiştir. Ortaokul ve lise düzeyindeki eğitimler ise taşınabilir sistemle gerçekleştirilmektedir.

Kırsal alanda sağlık ve eğitim, toprak ve ulaşım meselesinden sonra köylülerin en temel sorunları arasında sıralanmaktadır. Bu alanlardaki çalışmaların erken dönemde başladığı bilinmekle birlikte (Keleş ve Türkay, 1962), 2003 yılına ait bir rapora göre, özellikle sağlık alanında eksikliklerin devam ettiği vurgulanmaktadır. Örneğin, bu raporda kadınların %48'inin doğum öncesi sağlık hizmeti almadığı belirtilmiştir⁴⁸ (Günaydın, 2010, s. 90-91). Esasen köyde sağlık ve eğitim alanındaki temel bilgilere erişim ve aktarım hususunda zorunlu askerliğin etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir. Ahmad'ın (1995) temizlik ve okuma yazma özelinde vurguladığı bu hususun benzer örneklerine Işıklar Köyü'nde de rastlanmıştır. Ayrıca köydeki önemli gelir kaynaklarından biri olan müzisyenlik mesleğinin edinilmesinde de askerliğin payı büyüktür.

Sağlık kuruluşlarına hızlı ve kolay erişim köyde yaşamaya devam etme hususunda önemlidir. Köye en yakın Aile Sağlığı Merkezi 3,5 km uzaklıktaki Kızıldere Köyü'nde yer almaktadır. Ayrıca, her perşembe günü düzenli olarak sağlıkçı gelmektedir. Bir katılımcı hizmetlere erişim hususunda köy ve kent arasındaki farkı aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Nazilli'ylen köyün arasında bir fark kalmadı ki. Hiçbir fark yok. Her yönden. Nazilli'de olan şeyin aynısı köyde var. Sade bir eczane yok bir banka yok. Gerisi olduğu gibi buraya, ayağına geliyo zaten. Bir hafta perşembeleri öğleden önce geliyo, bir hafta öğleden sonra sağlıkçı geliyo. Onun için ha şehirde oturmuşun ha köyde oturmuşun, bi şey farketmiyo. Ancak köyde oturan kira vermez, Nazilli'de oturan kira verir, evi yoksa (Katılımcı 126, Erkek, 65).

Her ne kadar imkânlara erişim açısından artık köy ve kent arasında bir fark kalmadığı vurgulanmaktaysa da özellikle belirli bir yaşın üzerinde olanların sağlık gerekçeleri ve eğitim

⁴⁸ Ayrıca yine bu rapora göre köylerin %94'ünde kanalizasyon altyapısı da bulunmamakta ve %2'sinin ise sağlıklı içme suyuna erişimi olmadığı belirtilmektedir.

çağında çocukları olan genç hanelerin eğitim nedeniyle ilçe merkezine göçmesi yahut çift ikametli yaşam alternatifler haline gelmektedir.

Bu alanlardaki gelişmelerin aynı zamanda kurumsal ulaşılabilirliğin dışındaki diğer verilerle de desteklenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Çalışma esnasında özellikle sağlığa ilişkin olarak spesifik bir veri toplanmadığı için çıkarımda bulunmak mümkün olmasa da gözlemlenen bazı aksaklıkları belirtmekte fayda görülmektedir. Bunlardan biri, yaşam kalitesinin önemli unsurlarından olan emeklilik-sağlık sigortası uygulamasıdır. Katılımcıların %56,2'sinin sağlık sigortası mevcut olmakla birlikte geriye kalanlar sağlık hizmetlerinden faydalanma hususunda zorluk yaşamaktadır. Sağlık olanaklarından faydalanmaya ilişkin iki örneğe aşağıda yer verilmiştir:

Allah'a şükür. Hasta sağ olmadıkça iyiyiz. Ama hasta sağlık oldu mu kötü. Ben sigortalı değilim, Bağkurlu değilim. Hanım da öyle ben de öyle. Hasta olsak bittik. Oğlan Bağkurlu diye, 18 dönüm yer va üzerinde diye yeşil kart vemiyola. Ben tarım Bağkuru'ndan borçluyun ya, oğlan üzerinden de bakılmıyomuş (Katılımcı 20, Erkek, 51).

Rahatsızlandım Nazilli'de. 28 gün hastanede yattım. O zaman Bağkurum vardı ama karşılayamıyodum. Üç ayda 150 lira parayı ödeyemiyodum. Allah razı olsun 72'de çıktı Bağkur. Demirel çıkardı kanuna. 72'de yazıldık. 3 ayda 150 lira parayı ödeyemiyoduk. Ama ben ödüyodum. Hastalık sağlık geldiği için, çoluk çocuk. Benim gocaman kız tam 3 sene çekti, çok uğraştım onlan. Gazandığım parayı ona verdim, kurtardım. Şu anda hepsinden şişman. Gece rahatsız olur Nazilli'ye git, araba yok, cip vardı, onlan. Bir günde 3 kez gittiğimiz oluyodu. Sabah oldu mu bir daha. Anada yok, babada yok, kardeşlerde yok. Kazanırsan (Sözlü Tarih 6, Erkek, 73).

Tarımsal üretimin beden gücüne dayalı olması ve aynı zamanda yapılan işin riskli yanları göz önüne alındığında, sağlık alanındaki güvencesizliğin sonuçları daha önemli hale gelmektedir. Köy yollarının dağlık ve dar olması köyde sıklıkla araba kazalarının yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca ürünlerin hasadı esnasında erkekler yüksek dağlık bölgelerde ve yamaçlarda güvenlik önlemi olmaksızın çalışmaktadır. Kadınlar ise sıklıkla ileriki yaşlarda diz ve eklem sorunlarıyla karşılaşmaktadır.

Sağlık alanındaki eksiklerin belirli ölçüde tamamlayıcı hizmetler ve sosyal yardımlarla telafi edildiğini de belirtmek gerekmektedir. Bu kapsamda, Nazilli Belediyesi tarafından 2014 yılında başlatılmış olan evde bakım hizmetleri projesi kapsamında, 65 yaş üstü ihtiyaç sahibi bireylere yönelik kişisel bakım hizmeti ve de SGK ile iş birliği içerisinde her yaştan ihtiyaç sahibine çeşitli

sağlık hizmetlerinin sunulduğu anlaşılmaktadır. Yerel olanakların yanı sıra, aynı zamanda genel sosyal politikalar kapsamında da sosyal yardımlara ayrılan bütçe artışının yansımalarını gözlemlemek mümkün olmaktadır. Hanelerin toplam gelirleri içerisinde transfer gelirin payı %11 olarak hesaplanmış ve birey düzeyinde kazanılan transfer gelirler içerisinde emekli maaşından sonra en yüksek payın %25,4 ile engelli-yaşlı bakım/gazi maaşı ile diğer sosyal yardımlardan oluştuğu görülmüştür. Köyde bakıma ihtiyacı olacak ölçüde engeli olan en az bir çocuğa sahip hane sayısı 6'dır. Bu hususa ilişkin son olarak Katılımcı 132'nin aşağıdaki ifadelerine kulak vermek yerinde olacaktır:

Bak şimdi burda ulaşım iyi. Ondan sonra sağlığa ulaşım iyi, kente ulaşım iyi, ondan sonra hava şartları hep böyle düzgün gittiği için yakıttan tasarrufun var, iyi. Ondan sonra yerler çamur olmadığı için, mesela Karadeniz olsa günde iki kere bunu değiştirisin. Şimdi aşağı mahalleye gittin geri geldin mi burdan aşağın çamur. E çünkü ulaşımı düzgün, bir de ayağını çamur eden yok. Orda şehirler arasında yok bu yol. Olmadığı için bu sefer ne oluyo? Bunu neyle yıkıyosun deterjanla yıkıyosun. E ona da gidiyo. E kurutmaya da gidiyo. Karadeniz'de 100 dönüm yerin olacağına, burda 15 dönüm yerin olsun yeterli (Katılımcı 132, Erkek, 54).

Yukarıda sıralanan temel hususlar bugün de belirli ölçülerde sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Dönem dönem gündeme getirilen projeler (Köy-Kent, Köydes vb.) ve kalkınma planlarından bunu çıkarsamak mümkündür. Bu projelerin asli gayesi köyü köyde tutarak kalkınmanın sağlanmasıdır (Çolakoğlu, 2007).⁴⁹ Genel itibarıyla Işıklar Köyü, Türkiye'deki kırsal modernleşme süreciyle paralel bir gelişim çizgisini izlemiş ve kente göç nedeniyle daimî nüfusunun çoğunu kaybetmiş birçok köy örneğinin aksine nüfusunu korumuştur. Buradaki sorun ise toprağın kısıtlı bir kaynak olma vasfı dikkate alındığında artan nüfus baskısıyla nasıl mücadele edilecek olduğuyla alakalıdır.

⁴⁹ Çolakoğlu (2007) bu hizmetlerin belirli merkezlerde toplanmasını ve oradan çevreye dağılmasını amaçlayan Köy-Kent Projesi'nin, maliyet açısından devletin yükünün azaltılması ve aynı zamanda bu türden sınırlılıklar nedeniyle yaşam koşulları kötüleşen köylülerin kentlere göçünü engellemek, köylüyü köyünde tutmak gibi amaçlara sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak bu türden projelerin çok fazla alana hizmet götürülmesini gerektirdiği ve bütçe sorunları sebebiyle istenilen başarıya ulaşmadığını belirtmektedir.

3. BÖLÜM

İŞIKLAR'DA İKTİSADİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: YÖRÜKLÜKTEN İNCİRCİLİĞE

Bu bölüm betimsel yapısı itibariyle bir önceki bölümde yapılmış olan takdimin bir devamı niteliğini taşımakla birlikte, konusu itibariyle köydeki iktisadi ve toplumsal değişimin tarihsel bir muhasebesini yapmakta ve bu yolla hanehalklarının beka stratejilerinin ele alındığı sonraki bölümlere geçiş için bir zemin teşkil etmektedir. Bu tarihsel muhasebenin merkezi konusu, kendi durumlarını tarif ederken köylülerin hallerinden memnuniyetlerini ifade etmek için kullandıkları “cennetin göbeğinde sallanmak” ifadesinin, onların durumunu yoksulluğun kırsallaştığı tezinden ayrı düşürüp düşürmediğinin değerlendirilebilmesi adına, sahadan derlenmiş nicel ve nitel veriler dahilinde, tam olarak tarifinin nasıl yapılacak olduğudur. Hikâyenin merkezinde ise zorunlu olarak iktisadi faaliyetlerin dönüşümü yer almaktadır. Bu dönüşümün ifade edilebilmesi sadece incirin nasıl bir süreç sonunda onların asli gelir kaynağı haline geldiği ve bu ürünün artan piyasa değeri değil, aynı zamanda mekânın ve arazilerin kullanımının ve toplumsal ilişki ağlarının da bu çerçevede yeniden nasıl örgütlenmiş olduğunun bir muhasebesinin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

3.1. DÖNÜŞÜMÜN ÖNCESİNDE İŞIKLAR

Dönüşümü tarif edebilmek, neyin dönüştüğünün sınırlarının çizilmesini önelemektedir. Akşit (1985), Türkiye’de kırsal dönüşümün farklılaşan biçimlerinin ortaya konabilmesi için şu hususlara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir:

Türkiye’nin değişik bölgelerindeki kırsal dönüşüm süreçleri, toprak dağılım yapıları, birikim potansiyelleri, ticarileşme ve sınıf ilişkileri, toplumsal, ideolojik ve kültürel yapılanmaları içinde saptanmalıdır. Bütün bunları yaparken sadece anket çerçevesinde kalınmamalı, değişik konumlardaki köylülerle, ortakçılarla, kiracılarla, traktör sahipleriyle, çiftlik sahipleriyle, çiftlik kâhyasıyla, ücretli işçilerle, muhtarla, bölgenin ziraat mühendisiyle, tüccarlarla ve köyden ayrılmış olanlarla görüşmeler gerçekleştirilmelidir. Değişik konumlardaki köylülerin ve köyün dönüşüm öyküsü ancak böyle kurulabilir (Akşit, 1985, s. 85).

Işıklar Köyü'ndeki dönüşümün izlerini sürebilmek için de geçmiş dönemde köyde hâkim olan yapının temel niteliklerinin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç bir önceki bölümde yer verilen; nüfus yapısı, bölgesel koşullar, yaşam şartlarının maddi unsurları ve göstergeleri olan mekânların niteliği ile temel tüketim malzemelerine erişim, bir bütün olarak köyün ulaşım-iletişim, altyapı, sağlık, eğitim ve diğer türden hizmetler açısından gelişmişlik düzeyi gibi unsurların yanı sıra esas itibarıyla; köyde toprak varlığı ve dağılımı ile toprağa erişim olanakları, yürütülen iktisadi faaliyetler, gelir düzeyi ve gelirin dağılımı, hanehalkı yapısı, toplumsal ilişki ve kültürel örüntüleri ele almayı gerektirmektedir.

Amacına bağlı olarak köyleri farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmalar: (i) iktisadi faaliyetleri açısından tarımda uzmanlaştıkları ürün türüne göre zeytinci, incirci, pamukçu, vb. şeklinde, (ii) tarım dışında uzmanlaştıkları işlere göre çanakçı, çömlekçi, dokumacı, demirci, turizmci vb. şeklinde, (iii) niteliği veya mahiyeti itibarıyla hangi üretim türünün başat veya yaygın olduğu dikkate alınarak geçimlik (yani doğrudan tüketim-*subsistence*) yahut pazara yönelik-ticari (*commercial*) şeklinde, (iv) nasıl bir coğrafya üzerinde kurulu oldukları dikkate alınarak dağ-ova/sahil-iç bölge köyleri şeklinde, (v) dış dünya ile ilişkilerinin derecesi ve sıklığı dikkate alınarak dışa kapalı veya açık şeklinde, (vi) toprak mülkiyetinin dağılımı dikkate alınarak ağa köyleri ve küçük üretici köyleri vb. şeklinde olmak üzere çok değişik biçimler alabilmektedir. Herhangi bir köy bu türden sınıflandırmaların ifade ettikleri etki veya etkenlerin vasfı, gücü veya miktarının belli bir şekilde bir araya geldiği bir bağlamda, bir 'vaka' oluşturmaktadır. Bu bölümün ve daha genelde bu çalışmanın amaçları bakımından bir vaka olarak Işıklar Köyü'nün durumunu ve değişme sürecini, toprak mülkiyeti ve üretim yapısına ilişkin iki etkene öncelik vererek tasvir etmek, diğer bölümlerde yapılacak olan analiz ve değerlendirmelere bir hazırlık olması hasebiyle önem taşımaktadır.

Türkiye'de köylülüğün dönüşüm biçimlerine ilişkin olarak Akşit (1985, s. 103), başlangıç itibarıyla üç farklı tipteki köyün 7 dönüşüm yolu ve nihayetinde 5 farklı köy tipine evirildiği bir tipoloji sunmaktadır. Buna göre, başlangıç itibarıyla a) büyük toprak mülkiyetinin ve feodal rant ilişkilerinin hakim olduğu b) küçük toprak mülkiyetinin ve birikim olanaklarının mevcut olduğu ve c) küçük toprak mülkiyeti yaygın olmakla birlikte birikim olanaklarının fazla olmadığı üç ayrı köy ayırt etmektedir. Akşit, birinci tipteki köylerin ağa ve köylü arasındaki mücadele ve bu mücadelenin küresel koşullara bağlı olarak alacağı şekle göre ; (i) kapitalist çiftliğe, (ii) kapitalist ve orta çiftliğin bir arada bulunuşuna veya (iii) küçük köylü üreticisine; ikinci tipteki köylerde

farklılaşmanın kente göçü içerip içermediği ve aynı zamanda ürünün emek yoğun vasfına bağlı olarak; (i) toprak parçalanması, yoğunlaşması ve kente göçle orta çiftçiliğe ya da (ii) farklılaşmış köylülüğe; üçüncü tipteki köylerde ise bir öncekine benzer biçimde ancak birikim imkanının olmadığı bir halde (i) varlığını korumaya veya (ii) göçle birlikte azalan nüfusa sahip köylere dönüştüklerinden söz etmektedir. Nihayetinde ise dönüşüm sürecinde kapitalist çiftçi köyü, zengin veya orta çiftçi köyü, kentle bütünleşmiş köy ve/veya faaliyetleri çeşitlenmiş yahut terk edilmiş köylerin meydana geldiğini ifade etmektedir. Keyder (1983a) ise Akşit'in (1987, s. 17–18) de dikkat çektiği üzere dört dönüşüm biçimi tarif etmektedir. Bunlar; i) geçimlik üretim yapan ve giderek kente veya yurt dışına göç yoluyla terkedilen köyler; ii) ekonomik faaliyetlerini çeşitlendiren ve ticarileşen köyler iii) orta toprak büyüklüklerinde modern araçlar ve aile emeği kullanarak birikim yapan ve kulaklaşan köyler ve iv) özgül feodal geçmişi olan ve büyük toprak sahipliğinin hâkim olduğu yerlerde meydana gelmesi muhtemel kapitalist çiftliklerdir

Bu ideal tipler genel eğilimleri yansıtmakla birlikte, süreç çoklu etkenlerin ve değişen bağlamsal koşulların ürünü olduğundan, her köyün hikâyesi bir ölçüde kendine özgü kalmaktadır. Burada Işıklar Köyü'nün erken dönemdeki dönüşümünde, köyün ilk aşamada, tarımsal arazi açma sürecinde cüce işletmelerden küçük ölçekli işletmelere doğru evirildiği ve zaman içerisinde nüfus artışı ile birlikte nadiren var olan büyük arazi mülkiyetlerinin parçalandığı bir seyir görülmektedir.

Türkiye'de tarihsel olarak Doğu-Güneydoğu Anadolu ve Çukurova gibi büyük ölçekli tarımsal üreticiliğin yoğunluk kazandığı bölgeler haricinde⁵⁰, tarımsal yapıda küçük köylü işletmelerin hâkim olduğu ve özellikle 1950'li yıllarla birlikte bu yapının pekiştiği öne sürülmektedir (Keyder, 1989; Margulies ve Yıldızoğlu, 2013; Seddon ve Margulies, 1984; Pamuk, 2017). Ancak Kazgan (1989) ve Boratav (1972) gibi yazarlar bu yaygınlığın toprak dağılımı hususunda eşitliği ifade etmediğinin altını çizmişlerdir. 1950 yılı tarım sayımına göre Köymen (1999, s. 19), Türkiye'deki en adaletsiz mülkiyet dağılımının sırasıyla; Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ege'de olduğunu

⁵⁰ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki tarımsal yapının dönüşümüne ilişkin olarak bkz.: (Sönmez, 2007).

belirtmektedir⁵¹. Nitekim genel tarım sayımları, tarımsal yapı araştırmaları ve çeşitli saha araştırmalarından derlenen veriler de bu çıkarımın isabetliliğini teyit eder niteliktedir.⁵²

Ege Bölgesi'nde tarihsel olarak her iki tipin örnekleri de mevcut olmakla birlikte ekseriyetle küçük ölçekli üretim yaygınlık kazanmıştır (Frangakis-Syrett, 1998, s. 106–107; Kasaba, 1993). Kasaba'nın (1994, s. 17) Mears'tan (1924) aktardığına göre; bölgede oldukça erken bir tarih olan 1909 yılında dahi toprakların %70'inden fazlasının her biri 0-5 hektarlık küçük parçalar halinde dağılım göstermekte, 5 hektarı aşan toprak mülkiyetinin oranı ise %27'yi geçmemektedir.⁵³

19. yüzyıla kadar *Karaosmanoğulları* ve *Araboğulları* Batı Anadolu'nun nüfuz sahibi iki varlıklı ailesi olarak kaydedilmiştir. Manisa'nın yarısını elinde bulundurduğu söylenen iltizam sahibi Karaosmanoğulları, aynı zamanda İzmir ve Aydın'da da hâkimiyet sahibidir (Kasaba, 1993, s. 89, 1994, s. 12; Keyder, 1998, s. 12). Ancak buradaki büyük toprak sahipliğinin Doğu bölgelerine benzer feodal ilişki örüntülerini içermediği ifade edilmiştir.⁵⁴ Keza Doğu'da bu yapıyı destekleyen zayıf ulaşım ağı ve ticarileşme örüntülerine karşılık Batı Anadolu tarihsel olarak yoğun ticari ilişkilerin egemen olduğu bir bölge özelliği taşımıştır.⁵⁵

Ege Bölgesi'nde kapitalist nitelikteki çiftliklere dair ilk örneklerin ise yabancılara ait büyük ölçekli çiftliklerden oluştuğuna işaret edilmiştir. Kurmuş (2007, s. 149, 155) 1868 yılında İzmir yakınındaki tarıma elverişli bütün toprakların üçte birinin İngilizlerin tapulu malı haline geldiğini ve dahası bu çiftliklerden birinde 135 kişinin çalıştığını aktarmaktadır. Ancak Kasaba'nın (1998) Batı Anadolu'daki çalışmalarından hareketle söz konusu emek gücünün yoğunluklu olarak göçmenlerden oluştuğu ve Kurmuş'un (2007, s. 155) da belirttiği üzere genel yapı içerisinde bu işletmelerin birer yama görüntüsü verdiği anlaşılmaktadır. Zira bölgedeki tarımsal ürün ticaretinin

⁵¹ TÜİK 2016 Tarımsal Yapı Araştırması verilerine göre, 100 dekardan küçük işletmelerin oranı %80,7 olarak hesaplanırken, bu işletmelerin tasarrufundaki arazilerin oranı %29,1 olarak belirlenmiştir.

⁵² Buna ilişkin olarak İslamoğlu vd.'nin (2008) ve İslamoğlu (2017) çalışmaları güncel veriler sunmaktadır.

⁵³ Ancak bu yıllara ilişkin verilerin kesinliği hakkında tereddütler mevcuttur.

⁵⁴ Ancak Boratav (1972, s. 792), bir şahsa, aileye veya sülaleye ait köylerin sayısının, yarı feodal ilişkilerin bir göstergesi olarak kabul etmekte ve çok daha ileri bir dönemde yani 1960-70'li yıllardaki Köy Envanter Etüdları'ne göre Gaziantep, Hatay, Mardin, Tunceli, Diyarbakır gibi illerin bulunduğu bu liste içerisine aynı zamanda Aydın ve Isparta'yı da eklemektedir.

⁵⁵ Bölgede erken dönemde başlayan ticari tarıma ilişkin nicel verilere ve aynı zamanda bölgenin sosyal tarihine dair ayrıntılı bazı çalışmalar için bkz.: (Kasaba, 1994), (Goffman, 1995), (Texier, 2002), (Yıldız, 2014) .

yoğunluğu ve pazar olanaklarının genişliği her ne kadar aynı zamanda tüccarlar yahut nüfuzlu aileler ve köylüler arasında borçluluk örüntülerinden doğan bağımlılıkları, mülksüzleşmeyi üretmişse de gelir için olanakların diğer bölgelere oranla gelişmiş bir yapıda olması ve aynı zamanda kooperatifçiliğin ve banka mekanizmalarının erken dönemde gelişmesiyle, alternatif kredi kaynaklarına erişim imkânı geleneksel iktidar yapılarının derinleşmesinin önünde engel teşkil etmiş ve köylülere görece özgürlük alanı yaratmıştır. Bu koşullar Cumhuriyetle birlikte küçük üretici köylülüğün yaygınlaşmasına yol açan politikaların bölgede başarı sağlamasına zemin oluşturmuştur. Her ne kadar hal böyle olsa da yabancı sermaye ve aynı zamanda yerel araçlar tarımsal üretimin şekillendirilmesinde etkili olmuşlardır. Bir sonraki başlık altında köyde bu durumun daha ileri tarihlerdeki yansımaları da aktarılacağı üzere, köylüler piyasadaki taleplere göre önemli ölçüde üretim örüntülerini uyarlamakta ve bu yönde teşvik edilmektedir.

Bölgeye ilişkin dönüşüm sürecinde ova ve dağ köyleri arasında bir ayrıma gidilmesi gerekmektedir. Zira yukarıda söz edilen türden büyük tarımsal işletme örneklerine dağ köylerinde rastlamak pek mümkün değildir. Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait bazı ziraat raporlarına bakıldığında, bölgede 1000 metre rakım üzerindeki arazilerin tarıma açılmasının daha geç dönemde meydana geldiği ve dolayısıyla ormanlık arazilerin yoğunlaştığı bu bölgelerde geçimin toplayıcılık veya hayvancılık yoluyla sağlandığı bilinmektedir. Tarıma açılan yerlerde ise daha ziyade bahçecilik tipi üretim yaygınlık göstermektedir. Bu bahçelerde ise ekseriyetle; incir, üzüm başta olmak üzere az sayıda kestane ve zeytin üretimi yapılmaktadır. Böylelikle tarım arazilerinin kıtlığı büyük ölçekli işletme tipine engel teşkil etmekte iken ikinci bir unsur olarak; yetiştirilen ürünün emek yoğun vasfı da çiftlik tipi üretime müsaade etmemekte, kira ya da ortakçılık yoluyla işlenmesi de istenen kârı üretmemektedir. Öte yandan ücretli emek kullanımı da yine kâr hesabı dolayısıyla tercih edilmemekte, edilse dahi buna imkân tanıyacak yeterli emek gücünü temin etmek de mümkün olamamaktadır. Ezcümle, bugün de olduğu gibi Ege'deki dağ köylerinde baştan itibaren küçük köylülük hâkim olmuştur (Keyder, 1983; Zirai İşler Umum Müdürlüğü, 1938). Işıklar Köyü de bunlardan biridir. Bununla birlikte, hemen her köyde olduğu gibi köylüler üzerinde nüfuza sahip güç odakları bu köyde de sivrilmiş ve bir süre köyün ekonomik ve toplumsal ilişkileri üzerinde denetimini sürdürmüştür.

Tökin (1990, s. 187), toprak ağasını “topraksız köylüyü borç esaretiyle kendine bağlayan toprak sahibi” olarak tanımlamaktadır. Çalışma kapsamında derlenen sözlü tarih verilerine göre, Işıklar'da köy arazisinin tümüne yahut büyük bir bölümüne sahip bir ağalık sistemi ortaya

çıkamamış olsa bile köyde geniş arazileri ellerinde bulunduran hanelerin yanı sıra tüccarlık vasfıyla da nüfuz sahibi olan kişilerin temayüz ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak, üzerinde köylülerin az veya çok ürün yetiştirebilecekleri ve aynı zamanda hayvanlarını otlatabilecekleri, henüz özel mülke dönüşmemiş geniş hazine veya orman arazileri her zaman mevcut olmuştur. Bu yapının oluşmasında Kasaba'nın (1998) da belirttiği üzere bölgenin hareketli ticari yapısının etkileri yadsınamaz durumdadır. Zira köylüler çeşitli ürünlerin yetiştirilebilmesine olanak sağlayan bu verimli arazilerden elde ettikleri ürünleri pazara sunabilme imkânı bulmakta ve böylece mülksüzleşme baskısına karşı direnebilmektedirler. Ancak bu koşullara rağmen gerek ticari faaliyetleri gerekse de diğer toplumsal ilişkiler bağlamında geleneksel egemenliğin kısıtlayıcı etkilerinden tümüyle azade oldukları söylenemez.

1930'lu yıllara gelene değin köyde ekonomik ve toplumsal anlamda güç sahibi en önemli isimlerinden birinin “hesap edilemeyecek kadar çok” araziye ve köyde dönemin tek bakkalına⁵⁶ sahip birisi olarak takdim edilen Dökmen isimli şahıs olduğu ifade edilmektedir. Adıyla anılan bir dağa sahip olan Dökmen'in çiftliğinin iktisadi cesameti ve köylüler üzerindeki denetimi şu şekilde anlatılmaktadır:

(...) Köyün ağasıymış Dökmen dedikleri. (...) İlk dikildiği zaman köyün ilk şeysimiş. Zeytin zaten bi onlarda varmışmış, iki üç ailede varmış. İnciri de o yetiştirmiş, varmış burda da. İnciri yetiştirdiğinde, ağaçlara ayaklarınla çıkarttırmazmış. Her ağacın altına bi merdiven yaptırmış. Ayak toz yapcak ağaca diye. O kadar kıymetli yani. İlk yetiştirildiğinde, fidanlıkkan. Dökmen'in dağı diyola ona (Katılımcı 57, Erkek, 44).

O köy emrinde gari bunun. Dökmen mesela, birinin bahçesi sulancak, huraya çapaya gidilcek dendiği zaman köylü olduğu gibi bitermişmiş, korkudan. Gitmezsen ertesi gün dayak va (Sözlü Tarih 1, Erkek, 53).

(...) Dökmen diye bi adam. Biyo Ç***' kendi başına Beydağı'na tek başına incir mi ne satmaya gitmiş de bi duyuyola, oraya yola iniyola, şırkıveriyola ağzına⁵⁷. Bi adamın elinde emir. Onun kes dediği kes. Padişah devri gibi. Naabı Dökmen. Toprağı ooo! Mesela bunun yerinin gıyında yer varsa gözdağı veri yarsını alı. Mesela o yandaki o çukur yatak

⁵⁶ Kasaba (1985, s.32), çalışmasında Manavgat'ta küçük üreticilerden oluşan bir köydeki bakkal-köylü ilişkisinden doğan sermaye birikim sürecinin bir örneğini aktarmaktadır.

⁵⁷ “Şırmak”; Ege Bölgesi'nde ‘dövmek, vurmak, hırpalamak’ vb. anlamda kullanılmakta olup, “ağzını şırmak” ağzını kırmak/ağzına vurmak biçiminde ifade edilebilecek olan, hırpalayıcı ve şiddetli bir biçimde dövmek anlamına gelen yerel bir deyimdir.

M***'nınmış. Gözdağı vemiş adamın elinden almış. E ben iki yaşındamışım, 38'de ölmüş o. Daha öncesi yani bunlar (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Dökmen'in büyük ölçekli arazilerini kapitalist bir mantıkla işletmediği aşikâr olmakla birlikte emek kullanımının mahiyetine dair sınırlı bilgi mevcuttur. Büyük arazilerin ortakçılık yoluyla işlendiği biçimden ziyade yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere büyük ihtimalle aynı zamanda bakkal olan Dökmen'in köylüleri borçları karşılığında bahçelerinde çalışmaya mecbur bıraktığı anlaşılmakta; ancak köylülerin tek geçim dayanaklarının bundan ibaret olmadığı da bilinmektedir.

Köylülüğün-tarımın dönüşümünde genel süreçlerin, yapısal etmenlerin belirleyiciliği kadar; birimlere özgü örgütlenmenin, ilişkilerin, bireysel farklılıkların ve dahası 'rast gelişlerin' etkilerini de ihmal etmemek gerekir ki değişim sürecinin birime özgül karakterini tüm bunların birleşimi vermektedir. Benzer bağlamsal koşullar içerisinde, baştan itibaren küçük ölçekli mülkiyetin egemen olduğu bir köy ile toprak ağalığına dayalı bir köyün dönüşümü veya ticari tarımın yaygın olduğu bir köy ile daha kapalı bir birimin dönüşümünün birbirine benzemeyeceği gibi, benzer niteliklerdeki köy tiplerinde farklı dönüşüm biçimleri söz konusu olmaktadır. Buna Sönmez'in (1993) Ordu/Kayadibi Köyü çalışması örnek verilebilir. Yazarın çalışmasını yürüttüğü köyde önde gelen isimlerden biri olan Nasuh Bey'in bu gücünü sürdürmesine olanak sağlayan varislerinin mevcut oluşu ve aynı zamanda kendisinin de altını çizdiği üzere, diğer sahil şeridi köylerinden farklı olarak, köye özgül niteliğini kazandıran bu varislerden Ferhat Ağa'nın, modernleşme çabalarına ilişkin olumlu katkıları ile 'gönüllü' toprak reformu stratejisi olmuştur (Sönmez, 1993, s. 73–88, 2001, s. 82–86). Ancak Dökmen'i anlatan köylülerin çizmiş olduğu ağa tipi Sönmez'in çalışmasından farklı olarak sahip olduğu kaynakları zor ve baskı yoluyla kullanan bir örneğe tekabül etmektedir:

Dökmen'in de o zaman bakkal dükkânı varmış burlarda, o zaman. Anamın ağzına baktım da gittim demiş.⁵⁸ Oturmadım demiş. Beni çağırdın hayrola demiş. Demiş, sen demiş, ordayken demiş anan benden alışveriş yaptı, 4 sarı lira borcun var bene demiş. Ben sarı lira veririm ama demiş anama soram bir demiş. Gidiyo anasına soruyo. Oğlum diyo ben onun bakkalının neredediğine (nerede olduğunu) bilmem diyo. Borcum yok diyo. Yalnız seni döve bunlar diyor. Vercesen ver diyor. Borcum olmadığı halde diyor, verdim parayı diyor. Çıkmiş gelmiş. Sonra o demiş ki: 'Allahım' demiş, o sarı lirayı verirken, 'Allahım' demiş 'Ölün

⁵⁸ Burada hikâyenin tümüne, kişilere ilişkin özel bilgiler içerdiğinden ve de uzunluğu sebebiyle yer verilmemiştir. Özetle ifade etmek gerekirse, bir sebeple bebekliği itibarıyla köy dışında yaşamak zorunda olan; ancak ailesi halen köyde yaşamını sürdüren bir köy sakininin, köye geri döndüğünde karşılaştığı borç sonrası yaşananlar aktarılmaktadır.

dokuzdağ ardında galsın.’ demiş. İlenmiş. Galdı da. İstanbul’da galdı onun ölüsü. Şu anda da zürriyetinden kimse, o soy ismini sürdürcek kimse yok şimdi (Sözlü Tarih 1, Erkek, 53).

Nüfuz sahibi olmanın kaynaklarından biri toprak varlığı ise bir diğeri de ticari sermayedir ve Ege’de buna örnek teşkil eden tüccarlar hiç de azımsanmayacak sayıdadır. Nitekim Dökmen de köylülerin borç temin edebileceği tek kaynak olmamıştır. Varlığı bugün de devam etmekle birlikte köylüler arasında kız-oğlan evlendirmek, sünnet yapmak gibi törenlerin gerçekleştirilmesi yahut tarımsal üretimin sürdürülebilmesi için köylüler genellikle köyde tüccarlık yapan Hacı⁵⁹ lakaplı kişiye başvurdıklarını ifade etmişlerdir:

Sözlü Tarih Katılımcısı 2: Bir de buraların sahibi va. Burlara bak köye bırakmış. Gayveye, camiye. Burda Hacı dayı diye birisi va köyde. Onun da evladı olmuyo, oğlu yok olmuyo. Allah vemiyo işte. O da zengin diye şimdi düğünü müğünü yaparmış yani. Şimdi sen fakirsin deme seni everip bakarıydın deme. Ama sen akaretini ona veriyosun gari mecbursun borçlusun. Biyo A***⁶⁰ ona mal vemiş de, gantar hôle durcak deme ya, gantara hôle ettirmiş. Alnına ince sapı demiş dosdoğru çek hunu demiş. O da tüccarmış.

Diğer Katılımcı:⁶¹ Mesela ben 55 doğumluyum benden de önce. Senin benim malımı alı satarken zengin olmuş. Nazilli’den ev aldıydın o ben çocukken. Benim çocukluğumda Nazilli’den ev almak herkesin işi değil. O da böyle gözdağı verdiyse bilmiyorum artık. Onu hiç duymadım.

Sözlü Tarih Katılımcısı 2: Köyde daha tuvalet yok o Nazilli’den ev almış.

Diğer Katılımcı: Ondan sonra o mallar işte köye galdı. Burlara işte köye bıraktı. Kendi öldü. Çocuğu olmadı. Evlatlık almış bir tane kız. O da sattı savdı. Bu camiye kahveye veriy o ki bu bakallara. Buranın kazancı kirasınlan, eskiden imam yok ya, hoca burda ezan okuyo, onun maaşına gaveye veriy o. Sonra devlet kanun çıkardı. Hocalar da aylıklı oldu. Burlar da satıldı (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Hindi eskiden Ebru bu tüccar, ben oğlan evercem, kız çıkarcam, benim bütün masrafı bu çeker. Eskiye karıştırıyosan. Ben ne yaparım? Bütün akarete, o tüccar ya, benim çocuğu everdi, onun merhametine galmış gari. İncir, eskiden palamut da vardın palamut, kestane hep buna veriyom. Bunun galemi nasıl yazarsa beğendiği gibi yazıyo gari. Ben sene deyiverem. Şimdi pazarlık bilen yapıyoz gari. Şimi gantar çekerken, çekilirken böyle dura. Ama tüccar nediyoru? Hôle (şöyle) ettiriveriyoru, belki 3-4 kilo çalıyo hôle ettirivermesi. Tamam diyor. Zaten borçlusun. Bişey diyemezsin. Diyemiyosun yani. Ne dicen? Zaten desen, zararlısın. Şimdi pazarlığını yaparsın. Oturak teraziler var şeyli, onlar da yalan da yok. İki alıcı geliyor burda. Hangisi sağlam ona veriyoz (Katılımcı 60, Erkek, 69).

⁵⁹ Bu kişinin köy çeşmesinde adı yazılı Hacı Mahmut ile aynı kişi olması muhtemeldir.

⁶⁰ Kişinin adı geçmektedir.

⁶¹ Mülakat köy kahvesinde gerçekleştirildiğinden zaman zaman diğer köylüler de dahil olmuşlardır. Bu köylülerin önemli bir kısmı da aynı zamanda çalışmanın katılımcılarından oluşmakla birlikte geriye dönük olarak kimlikleri belirlenemediğinden metin içerisindeki ifadelerine “diğer katılımcı” adıyla yer verilmiştir.

Dönemin geleneksel miras aktarım biçimi dikkate alındığında, adı geçen kişilerin varisi niteliğinde bir erkeğin mevcut olmamasıyla, kişilerin ölümleriyle birlikte sahip oldukları denetim gücünün de ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Geçmişten gelen varlıklı konumu sürdürebilen tek sülale ise köye göç yoluyla geldiği bilinen Marazlar'ın atalarıdır. Ancak bunların örneğinde diğer iki vakada var olan türden bir egemenlik biçiminden söz etmek mümkün değildir. Sülalenin sahip olduğu arazi varlığının kaynağına ilişkin rivayet şu şekildedir:

Buraya iki Yörük gelmiş, zamanında iki Yörük gelmiş, burlara yerleşmiş. O iki Yörük'ten mi çoğaldı gitti, yoksa arkadan mı gelen oldu? Taa şeyden gelen giden var buraya, Maraş'tan bilen gelip buraya yerleşenler var. Şimdi burda onlara diyola ki Marazlar diyola, Marazoğulları diyola. Onlar Marazoğulları değil, Maraş'tan. Köylüler işin kökünü bilmedikleri için öyle diyolar. Onların kökü Maraş'tan gelme. Onlar da Yörükmüş gelmişler. Garhallı'nın tepesine yerleşiyolar. Ordan kalkıyo bu tepeye yerleşio. Yerleşe yerleşe geliyola. Yaylaya yerleşio. Yaylada da o zaman için Kel Yörük deye bi efe varmış, Kel Yörük. Nazilli'de de Demirci Efe. Kel Yörük çok millete rahatsız etmeye başlamış, mesela senden para istiyor, sen para yok dediğin zaman yemek yaptığımız sacayı (sacı) ısıtıp senin boynunu ütülüyo. Onun için ya para vercen ya ölcen. Demirci Efe'nin adamları gelip öldürüyola bunu. Onun da para vamişmiş cebinde Kel Yörüğün. O Maraşlı'ya veriyo gari o paraya. O paraylan bütün o yaylalara, arazilere üstüne ahyo. O paraylan yani. Demirci Mehmet Efe o paraya nenecek (ne yapacak), ihtiyaçları yok. Ondan çok yoğun kestaneleri var onların. Ama hastalık burda gari gidiyo (Katılımcı 37, Erkek, 75).

Bu rivayetler büyük ölçüde 1950'li yıllara gelene kadar köyde hâkim olan yapıyı resmetmektedir. Verimli tarım arazilerine ilaveten yetiştirilen ürünlerin aynı zamanda piyasadaki değerli konumları ile pazarlama olanaklarına erişim imkânları, her ne kadar belirli ölçülerde denetime tabiiyet söz konusu olsa da köylülerin gelir elde edebileceği potansiyelleri oluşturmuştur. Köylülerin bugün banka kredileri yoluyla gerçekleşen borçlanma pratiklerinin geçmiş dönemde tüccar-tefeciler yahut köyün ileri gelenlerine borçlanması nedeniyle gerçekleşen mülksüzleşme, ürünü daha düşük değerden satma gibi literatürde de işaret edilen örneklerle bu köyde de sıklıkla rastlanmıştır. Ancak bahsedilen gelir potansiyellerinin varlığının, köylülerin geleneksel ilişki ağlarından bağımsızlaşması sürecine dayanak sağladığı söylenebilir. Bu çözülme ve aynı zamanda dönemsel olarak çözülmeye eşlik eden gelişmeler köyün yoksulluktan refaha giden sürecinin olduğu kadar üretim örüntülerinin de değişiminin başlangıcını oluşturmaktadır. Bugün köyde daha çok sayıda varlıklı hane olduğu halde bu varlık onlara köyün diğer haneleri üzerinde bir tahakküm veya denetim kurmaya izin vermemektedir.

3.2. TARIMSAL GEÇİM FAALİYETLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Işıklar Köyü’nde tarımsal üretim faaliyetlerinin dönüşüm sürecini en kestirme hali ile geçimin palamutçuluk ve hayvancılıkla sağlandığı bir geçmişten ağırlıklı olarak incirciliğe evrilmesi olarak tarif etmek mümkündür. Bu süreç niteliği itibariyle yeniden üretimin büyük ölçüde köyün kendi sınırları içindeki doğal ve hanehaklarının kendi tasarrufları altındaki iktisadi ve toplumsal kaynakların sınırları dahilinde adeta doğal bir döngü içerisinde gerçekleştiği, piyasaya bağımlılığın bugüne göre daha sınırlı olduğu bir durumdan, üretimin asli gayesinin tümüyle piyasaya yöneldiği ve yeniden üretim için gerekli kaynakların temininin giderek artan oranda piyasadan temin edildiği bir hale dönüşmesine karşılık gelmektedir. Piyasaya yönelik üretimin başlangıç safhasında pazarlamak için üretilen ürünler arasında incir yine başat bir konumda olmakla birlikte zeytin ve kestanenin de var olduğu; ancak bugün artık incir üretiminin geçmişe kıyasla çok daha başat hale geldiği görülmektedir.⁶² Ancak, geçmişte, geçimi destekleyici bir faaliyet olarak dışarıya tarımsal emek gücü de arz eden köyün, giderek bu vasfını yitirdiği ve hatta belirli ölçülerde dışarıdan ücretli emek istihdam eder hale geldiği de görülmektedir. Tarımsal üretimde emek temini ve örgütlenmesinin ele alındığı bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, gözlemlenen bu ikinci gelişmenin kendisine işaret edilen birinci gelişme kadar güçlü ve hissedilir olmadığını belirtmek gerekir. Sözlü Tarih Katılımcısı 4’ün anlattıkları bu sürecin birinci ağızdan en derli toplu özetini sunmaktadır:

İncir 60 -70 sene önce. Eskiden kestane. Mesela kestane de incirden eveli. Zeytin bundan aşağı yukarı 30-40 senelik. Komple palamutmuş bu memleket. Evin masrafını onlar gidermişler eski adamlar. Başka gelir mi var? O zaman için bağ bahçeylen uğraşmış, zeytini oralardan, aşağı köylerden sırtında getirmiş dikmiş, yetiştirmiş. Şimdi her taraf zeytin. (...) İncir o zaman bu kadar para nerde edecek canım! Üç beş kişide varmış bu incir. İncir değerli olduğundan bu sefer bu köyün insanı incire dönmüş, zeytine dönmüş. Şimdi bizim 25.000 ton incir çıkıyo köyümüzden. Aşağı yukarı kestane ağaçları gurumasaydı, 200 ton kestane çıkıyordu. Hastalık bulmasıyla en azından 75 ton düştü. Çok etkiledi. Köyümüzün şeysi bu gızım Ebru. Hayvancılık da önceden varmış. Koyun, keçi, inek, tavuk. Şimdi onlar da kalktı (...) Bu memlekette eskiden herkes yövmiyeye giderdi. Bizim burda bahçeye çapaylan

⁶²Metnin ilerleyen kısımlarında da vurgulandığı üzere Ege Bölgesi’ndeki köylerde ticari tarımın tarihi oldukça eskidir. Işıklar Köyü’nde de palamutçuluk üzerinden yürütülen tarımsal faaliyetin en baştan itibaren piyasaya yönelik olduğu bilinmektedir. Burada vurgulanmak istenen, geleneksel köylülüğün niteliklerinden olan ‘kendine yeterli’ koşullarının yitirilmesi yoluyla gerçekleşen piyasa bağımlılığı sürecidir. Bu bağlamda pazar için üretim piyasa bağımlılığının bir yönü iken aynı zamanda üretim için gerekli tüm girdilerin piyasa üzerinden temin edilme zorunluluğu ve aynı zamanda esasen köyü kentten ayıran unsurların başında gelen, kendi tüketimi için üretebilme gücünün yitirilmesi bağımlılığın bir diğer yüzünü oluşturur ki günümüzde ekseriyetli bu ikinci eksen vurgulanmaktadır.

gazmaya yövmiye deriz biz. Eskiden 50 kişi gidiyosa şimdi 10 kişi zor gidiyo. Çalışmıyo millet. Neden çalışmıyo? Para var (ondan) çalışmıyo. Bak ben sene şunu söyleyem; önce bu köye dıştan amele gelmiyodu. Şimdi Aksu'dan amele geliyo. Şimdi millet kendini yormak istemiyo. Para var. Mesela, gurbanlığı ben şimdi paraylan alcım. Şimdi evde avluda iki (koyun) beslesek olmaz mı? Şimdi ben diyom ki geline; 'Gızım...' 'Ee tamam yaparız.'... Şimdi her şey teknolojiyle değişti. (...) Mesela bizim burda çileğe gidiolar, şu işletme var karşıda. Bu nedenlerle de hayvan bakmaya buraya gelmek istemiyo. Şimdi gadınlarda rahatlık var yani anladın mı? Huzur var. Huzur olmadıktan sonra sen yaşayabilir misin? Yatsan uyuyamazsın. Bundan 50 sene önce, eski gadınlı dağa götürüyormuş çocuklarını, bakan yok. Sarıyomuş arkasına, yatırıyomuş oraya. Hem o çocuğuna bakıyomuş hem çalışıyomuş. Şu anda o ihtiyaç yok. O zaman öyleymiş de. Şimdi Allah'a şükür ulaşım süper. Rahatlık var. Benim şeyim bu gadar. Başka sorcağın şeyin var mı gızım? (Sözlü Tarih 4, Erkek, 65).

Bugün köyde incir üreticiliği hem tarımsal arazilerin kullanımı bakımından hem bu üretimi yapan hane sayısı bakımından hem de kendisinden sağlanan gelirin hane bütçesindeki ağırlığı bakımından köylülerin geçiminin temelini oluşturmaktadır. Zira katılımcılardan elde edilen verilerin gösterdiği üzere, tarımsal arazilerin⁶³ %84,7'si incir bahçelerine tahsis edilmiş olmakla birlikte temel ya da ek gelir faaliyeti çiftçilik olan hanehalklarının tümü⁶⁴ incir üreticiliğiyle uğraşmakta ve bu hanelerin toplam tarım gelirleri içerisinde incir satışından elde edilen gelir toplam hanehalkı safi gelirinin %90'ını bulmaktadır. Niceliksel olarak gözlemlenen bu durum köylülerin ifadelerinde de açıkça görülmektedir. Örneğin, Katılımcı 26'nın, "incir olmasa tut bacağımızdan sürüyüver." ifadesi bunun en yalın özetidir. Ancak incirin köylüler için kendisine bel bağlanan tek ürün haline gelmesi, yakın sayılabilecek bir dönemde gerçekleşmiştir. Burada bu dönüşümü, makro süreçlerle bağlantılarını kurarak biraz ayrıntılı bir şekilde tarif etmek gerekir.

Kasaba (1998, s. 125–126), Osmanlı döneminde Batı Anadolu'daki küçük üretici göçebelerin, salt canlı hayvan ve ulaşım aracı ihtiyaçlarını karşılayanlar olarak değil, aynı zamanda kökboyası, palamut gibi Anadolu'dan ihraç edilen yabani bitkileri toplayan kimseler olarak da önemli bir yer işgal ettiklerini belirtmektedir. Bu çıkarımın geçerliliğini uzun süre koruduğunu, bir Yörük köyü

⁶³ Tarımsal araziler ile kastedilen köylülerin piyasaya yönelik ürün yetiştirmek üzere ayırmış oldukları topraklardır. Bu arazilerde yetiştirilen temel ürünler incir, kestane ve zeytinden oluşmaktadır. Her ne kadar zeytin bahçesine sahip olan her hane piyasaya yönelik üretim gerçekleştirmiyorsa da bu alanlar da tarımsal araziler kategorisinde dahil edilmişlerdir. Zira zeytin ağaçları genellikle incir bahçelerinin içerisinde yer aldıklarından alanlarını ayırt etmek güçtür. İkinci bir neden ise, her ne kadar üretimin temel gayesi piyasaya yönelik olmasa da hanelerin yaygın olarak ürün fazlalığı ya da ihtiyaç gerekçeleriyle zeytinyağı satışı yaptıkları bilinmektedir. Bu nedenle metin içerisinde tarımsal araziler ile köylülerin sahip oldukları incir, kestane ve zeytin bahçelerinin tümüne atıfta bulunmaktadır.

⁶⁴ Katılımcılar arasında tarımsal geliri olmayan katılımcı hanehalkı sayısı sadece 2'dir.

olan Işıklar'ın tarihsel süreçteki geçim faaliyetlerine bakarak da çıkarsamak mümkündür. Zira yaklaşık 70 yıl öncesine gelene dek geçimin merkezinde palamutçuluk ve hayvancılık yer almış, yanı sıra köylüler yazın yaylada kışın köyde yaşamlarını sürdürmüş, ormanlık arazilerde hayvanlarını otlatmış ve aynı zamanda boş arazilerde hem hayvanları hem de kendileri için hububat ve sebze yetiştirmiş, tüketime yönelik ihtiyaçlarının önemli bir kısmını kendi emekleri yoluyla yahut çevre köylerden emek veya ürün takasıyla temin etmişlerdir. Nakdi gelirin önemli bir kısmı ise palamutçuluktan sağlanmıştır. Keza bu dönemde günümüzde olduğu gibi çeşitlenen ve bir zorunluluk olarak kabul edilen tüketim kalemlerinin yaratmış olduğu nakit baskısı henüz ağır bir şekilde hissedilmemekte, tarımsal üretim faaliyetleri de kendi doğal döngüsünü belirli ölçülerde korumaktadır. Katılımcılardan birkaçının dilinden geçmiş dönemdeki iktisadi faaliyetlerin neler olduklarını ve köydeki hayatın durumunu resmetmek mümkün görünmektedir:

Babam zamanında darı ekedik, çavdar ekedik, arpa ekedik. Şimdi nazikleştik gari. Eskiden herkes ekedi. Çavdar, arpa eker. Şimdi yok. Bahçalar... Eveli boş arazi vardı, şimdi boş arazi yok. Bahçanın içine eğer çavdar, arpa ekesen verimle gıdalıyo (azalıyor) (Katılımcı 40, Erkek, 69).

Önceden herkes dağa giderdi. Köyde pek galan olmazdı. (...) Sabah erkenden kalkıyosun. Sabahlan kalktığın zaman bir tana (tarhana) çorbası bişirili. Tana çorbasının içine ekmek... Bensumak vardı eskiden bensumak, aşamdan (akşamdan) ıslanır. O, sabaha gadar hamur gibi olur. Çorbanın içine doğrarlar mis gibi. Ondan sonra goyuna mı gitcen goyuna, oğlağa mı gitcen oğlağa, sığıra mı gitcen sığıra. Bağ bahçe mi va! Goyuve bu taraftan evimizin yanından, hurdan (buradan) bir goyuveridik taa Rahmanlar'ın⁶⁵ üstünden çeviridik mallara. Ondan sonra alır gelirdik (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

Verimli tarım arazilerine ve geniş bir ürün çeşitliliğine sahip olan Batı Anadolu, İzmir Limanı ve 1850'li yıllarda yapılan İzmir-Aydın Demir Yolu sayesinde dönemin en önemli dış ticaret merkezlerinden biri olmuş ve ticari amaçlı tarım oldukça erken tarihlerde gelişmiştir. Bölgeden ihraç edilen tarımsal ürünler arasında; palamut, kuru incir ve kuru üzüm, tütün, meyan kökü, pamuk, zeytin ve haşhaş yer almaktadır (Kasaba, 1998; Kurmuş, 2007). Bunlar içerisinde Işıklar'ın da temel gelir kaynaklarından olan palamut; dericilik, boya ve eczacılık alanlarında, pelit adı verilen meyvesi ise hayvan yemi, yakacak yahut gübre amaçlarıyla kullanılmıştır (İnal, 1952, s. 107-108). Türkiye'de yaygın bir biçimde yetiştirmekle birlikte palamut hem ulaşım yakınlığı hem de ürün yoğunluğu dikkate alındığında en fazla Ege'de üretilmiş ve uzun bir dönem

⁶⁵ Köye 2 km uzaklıkta ve yarım saat yürüme mesafesinde yer almaktadır.

köylülerin önemli geçim kaynaklarından biri olmayı sürdürmüştür.⁶⁶ 1840'lı yıllara kadar iç pazar için üretilen meşe palamudu, dericiliğin gerilemesiyle birlikte daha çok ihracata yönelik üretilmiştir. Nitekim bu tarihlerde fiyatının %100 artış gösterdiği belirtilmiştir (Kasaba, 1993, s. 76–79). Düşük maliyet, basit teknik donanım; ancak yoğun emek gücüne dayalı olması, üründen sağlanan geliri arttırmaktadır. İnal (1952, s. 111) Batı Anadolu'daki köylülerin geçimlerinin %30-80'inin bu faaliyetten sağlanan gelirden oluştuğunu ve özellikle Aydın ilinin bu hususta başı çektiğini belirtmektedir. Katılımcıların aktarımlarından da anlaşıldığı kadarıyla palamut, geçmiş yıllarda incire göre daha karlıdır:

Benim babamgiller, ondan öncekiler incir ağaçlarını söktürmüşler diyolar, palamut diktirmişler, palamut. Palamut o zaman değerlidir. İleğe giderdik biz ilek derdik palamudun hemen küçüğü, hemen doğup da ileğenlere ilek deriz. Onları biz sepetlerlen... Yalınayak çok gittik biz. O incirlerin olduğu yerler bütün palamut ağacıdır. Onların diplerini... Biz sepeti alıp da ilek toplamaya çok gittik. Satıyoduk. O zaman para ediyodu. İncirden daha değerlidi. Daha önceki nesil yapmış bunu. İncirleri söküp palamut diktirmişti. İngiliz demiş İngiliz. Ben incirleri söktürcem, palamut diktircem demiş (Katılımcı 125, Erkek, 63).

Gızım deyivedik ya. Arpa, çavdar bizim burda. Goyun, geçi vardı. Bizim de vardı bahçelerimiz de azdı. Böyle incir para mı ederdi! Şimdi eyi para değil de deli para var şimdi. Palamut da vardı. Silker satardık. Aşağılarda (Nazilli'de) nederlerdi bilmem yalnız. Ayakkabı boyası yaparlarmış derlerdi ya (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Salt köylüler için değil aynı zamanda bölgedeki endüstriyel gelişmeye de yansıyan bu ticaret, dericilikle alakalı küçük ölçekli birçok işletmenin yanı sıra yabancı sermayedarlar tarafından palamutözü fabrikalarının da kurulmasına vesile olmuştur.⁶⁷ Hatta 1917 yılında İzmir'de ürün fiyatı üzerindeki yabancı sermaye hâkimiyetini kırmak amacıyla, Türkiye Palamutçular Anonim Şirketi'nin kurulduğu bilinmektedir. Şirket uzun bir dönem kar elde etmeyi başarmış; ancak 1940'lı yıllardan sonra dalgalanmalar yaşayarak en nihayetinde 1967'de faaliyetine son vermiştir (Sarısır, 2017). İnal 1950'li yıllarda palamut ticaretinin halen önemini korumaya devam ettiğini belirtmişse de kimyasal ürünlerin daha hesaplı hale gelmesiyle talebin azalmaya başladığı

⁶⁶ Örneğin, Kurmuş (2007, s. 87), 1840 ve 50'li yıllarda İngiltere'nin palamut ithalatının %85,5'ini Türkiye'den sağladığını belirtmektedir. İlerleyen dönemde de Türkiye ve Yunanistan bu hususta başı çekmiştir. Yanı sıra İnal, 1930-40'lı yıllarda Türkiye'deki tarımsal ihraç ürünleri içerisinde pamuğun %4,1, incirin %3,6, üzümün %7,1 ve palamutun ise %2 paya sahip olduğunu belirtmektedir. Orman ürünleri için bu belirtilen oranın yüksek olduğu ifade edilmektedir (İnal, 1952, s. 113).

⁶⁷ İnal 1952 yılında Türkiye'de, 30'u ihracatçı ve 120'si ortak tüccar olmak üzere 150 şahıs ve şirketin palamut ticaretiyle uğraştıklarını belirtmektedir. Aynı zamanda 17.000 kişinin de bu sektörde işçi olarak çalıştığını ifade etmektedir (İnal, 1952, s. 111). Bu dönemde ilçe nüfusu ise 79.000 civarındadır.

bilinmektedir (İnal, 1958; Kurmuş, 2007, 94,197-198).⁶⁸ Işıklar'da palamutçuluktan incirciliğe geçişin ilk aşamalarının da bu döneme tekabül etmesi tesadüf değildir. Azalan talebin yanı sıra iktisadi faaliyetin dönüşümünün zeminini oluşturan, köylülerin içerisinde yer aldığı ekonomik-toplumsal koşulların ve mevcut politikaların etkilerinden de söz etmek gerekmektedir.

1929-1950'li yıllarda tarım sektöründe hem küresel hem de ulusal ölçekte önemli dönüşümlerin yaşandığı bilinmektedir. Küresel bir buhran ve aynı zamanda dünya savaşına sahne olan bu dönem, Pamuk'un (2007, s.186) da vurguladığı üzere bir yanıyla yıkımı diğer yanıyla yeniden yapılanmayı barındırmaktadır. Tarım alanında vurgulanan yıkıcı sonuçların, temel gıda ürünleri özelinde daha derinden hissedilmesinin, bu çalışmaya da konu edilen incir gibi meyvecilik yahut pamuk gibi sanayiye yönelik tarımsal üretim alanları üzerindeki etkilerinin aynı oranda olmadığını; aksine yeni dünya düzeninde küresel ölçekte oluşturulmaya çalışılan iş bölümü ve aynı zamanda benimsenen ulusal politikaların ihracata dayalı tarımsal üretime konu olan ürünlere vermiş olduğu ağırlığa paralel olarak farklılık gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Elbette bu çıkarım sözü edilen alanlarda üretim gerçekleştiren hanehalklarının dönemin koşullarının aksine refah içerisinde yaşadığı anlamını taşımamakla birlikte, bazı ayırsız hususları açıklığa kavuşturmaktadır. Keza İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımsal üretim ve yanı sıra ihracat oranlarındaki düşüşe rağmen incirin bundan en az etkilenen ürünlerden biri olduğu söylenmektedir (Pamuk, 2007, s. 186).⁶⁹ Salt politikalar çerçevesinde değil aynı zamanda ürüne dayalı piyasa avantajını da dikkate almak gerekir. Zira Türkiye incir ihracat piyasasında güçlü

⁶⁸Esasen palamudun ihracatına ilişkin olarak Birinci Ziraat Kongresi İhtisas raporlarında savaş sonrası yaşanan gerilemeden söz edildiği görülmektedir. Bu dönemde Avrupa ve Amerika'nın alternatif ürünlere yönelediklerinden söz edilmekte ve bu nedenle de palamudun rekabet gücünün düştüğü belirtilmektedir (Birinci Ziraat Kongresi Palamut Raporu, 1931). 1970'li yıllarda toplam palamut ihracatı 6.399,542 kg iken 1984'te bu miktar 907.740 kg'a düşmüştür (Çanakçıoğlu, 1985, s. 131–133). 2000'li yıllardan itibaren ise organik ürünlere yönelimle birlikte ürüne olan talebin yeniden canlandığından söz edilmekteyse de geçmişte var olan zaruretin olmayışı yani alternatiflerin varlığı, bu canlanmanın ürünün değerinde önemli bir artışı yaratmadığı anlaşılmaktadır. Ancak ciddi bir maddi yatırım gerektirmedikinden imkânların elverdiği ve ihtiyacın hâsıl olduğu alanlarda da palamut üreticiliğinin ek gelir faaliyetlerinden birini teşkil edebileceği öngörülmektedir. Işıklar için ise böylesi bir geri dönüşten söz edilemez. Zira ormanlık araziler çoktan meyve bahçelerine dönüştürülmüştür ve halihazırda incirden sağlanan gelir hanehalkları için tatmin edici düzeydedir. Palamutun ek gelir kapısına dönüştüğü bazı köylere ilişkin örnekler için ise bkz.: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/mese-palamudunda-dis-talep-yogun-uretim-yetersiz-13161945>(Erişim tarihi 1 Mayıs 2022); <http://www.banazguncelhaber.com/haber/785/mese-palamudu-koylunun-ek-gelir-kaynagi-oldu.html> (Erişim tarihi 1 Mayıs 2022).

⁶⁹ Yanı sıra Pamuk (1987, 2007, s. 179), bu süreçte Türkiye'nin buğday ithalatçısı konumundan ihracat yapan bir ülkeye dönüştüğünü de ifade etmektedir. Bunda özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın kalkındırılmasına yönelik faaliyetlerin payı büyüktür.

rakiplere sahip olmamıştır. Aynı zamanda savaş yıllarının etkileri tarla ziraatından ayrı olarak incir gibi uzun yıllık ağaçlarda üretime ilişkin etkilerini de daha geç hissettirmektedir (Hatipoğlu, 1936; Zirai İşler Umum Müdürlüğü Raporu, 1938).

Türkiye’de cumhuriyetin kurulmasının ardından meyvecilik alanındaki çalışmalar 1930’lu yılların ikinci yarısında hız kazanmıştır. Devletçilik dönemi tarım politikaları çerçevesinde Ziraat Vekâletleri tarafından tıpkı tohumda olduğu gibi, meyvecilik alanında da işletmeler kurularak fidan dağıtımları yapılmış, örnek bahçeler ve hatta köyler oluşturulmuştur.⁷⁰ Bu kapsamda 1939-1948 yılları arasında dağıtılan incir fidanı sayısı toplam 272.152’dir. Bu sayı bölgede yetişen diğer ürünler arasında yer alan zeytin için 171.949 ve kestane için ise 2080 olarak hesaplanmıştır.⁷¹ Aynı zamanda, belirli meyve türlerinde zaman içerisinde uzmanlaşma ile merkez mıntıklar tayin edilmiştir. İncirin merkez mıntıkası ise Küçük ve Büyük Menderes Havzaları olarak belirlenmiş ve yine bu kapsamda Aydın’da örnek incir bahçeleri oluşturulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1988, s. 65–73; Yılmaz, 2018, s. 381; Zirai İşler Umum Müdürlüğü Raporu, 1938). Hâlihazırda bölgenin doğal koşullarında yetişiyor olmakla birlikte, Işıklar Köyü’nde bu yıllarda, mevcut ağaçların ıslahının yapılması ve yeni bahçelerin açılması yoluyla sistematik olarak pazara yönelik üretime geçişten söz etmek için ise henüz erkendir. Bu yıllarda köyde incir, sayılı haneler tarafından üretilmekte ve dahası ürünün ticareti de bu egemen güçlerin kontrolünde bulunmaktadır. Aynı durum kestane ve zeytin için de geçerlidir. Ancak kestane dönem itibarıyla pek yüzüne bakılmayan, incir ise ‘zengin işi’ olarak tabir edilen bir konumdadır. Bu konuyla ilgili olarak, Sözlü Tarih Katılımcısı 5, köydeki durumu şöyle tarif etmektedir:

Bizim zamanımızda yetişti bütün bu dağın incirleri. 60-70 sene eveli incir bahçesi yoktu burlarda. Saysan sayardın. Derebaşı denen yer var ya hani burda. O yandan kadınla erkekle, o Işıklarda incir çuvalları dayanırken nasıl uyuyola diye söylerlermiş. 4 kişinin vardı burda incir bahçesi 4 kişinin. Birisi, Dökmen, bizim Çavuşoğulları, Arnavut dediğimiz kişi, Akgözler dediğimiz kişi. Bunlar çoğalttı incirleri. Bizleri görerek o yaptı, o yaptı o yaptı, yeri olan. Refah seviyesi iyileşme mi canım.! Eskiden palamuttan başka bişey yoktu ki. Sadece palamut vardı. Diğerlerini hep satın alıyoduk. Şimdi ben bir ton zeytinyağı sıkıyom. Hepsini de aldım bu bilek gücünlen yetiştirdim. Bu bileklen. Hepsinden aldım. Sen benim dibimi devşiremezsin. Herkes zeytinin dibini devşiri, kesenin içine gatarı sıkardı onun yağına yirlerdi. Kendi yemelik anca ya. Sende va, bende yok. İki kiloluk şişeler vardı sen onlara bilmezsin, eskiden. Onu elime aldım da eskiden burda zeytini olan bir kişi va, birkaç kişi.

⁷⁰ Örnek köylere ilişkin çalışma için bkz.: (Çetin, 1999).

⁷¹ İlgili veriler Tekeli ve İlkin’in (1988, s. 68–69) İstatistik Yıllıklarına ait verilere yer verdiği ilgili kaynakta yer alan Tablo 6’dan hareketle elde edilmiştir.

Gittim, bene vermediler. İki gün çalışıverisen o bir kilo zeytinyağına, öylesiye verdi bene. İki kilo zeytinyağına iki gün çalışıvercesin. Bu köyden (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

İncirciliğe geçişin yaygınlaşabilmesi için geleneksel ilişki ağlarının çözülmesi, tarım politikaları çerçevesinde gerekli uygulama ve kanunların devreye sokulması ve aynı zamanda, her ne kadar incir de tıpkı palamut gibi dışarıdan temin edilecek girdiler bakımından düşük yatırım maliyeti ve fakat yoğun emek gücüne dayalı bir ürün olsa da, köylülerin ağaçların yetişmesi için gereken sürede geçinebilmelerini ve ormanlık arazilerin bahçeye dönüştürülmesi yani toprak imarının maliyetini karşılayabilmelerini olanaklı hale getirecek ekonomik gücü/esnekliği kazanmaları gerekmiştir. Bu koşulların sağlanabilmesi ise ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası mümkün olmuştur. Zira her ne kadar incir gibi ürünler için dönemin genel çöküş havasından ayrıksı bir konumda olduklarına işaret edilmişse de savaş koşulları tüm köylülerin belini bükmemektedir.

1929 Buhranı'yla meydana gelen tarımsal ürün fiyatlarındaki düşüş, henüz toparlanmaya başlayan Türkiye tarımını yeniden sarsmıştır. Bu düşüşün çiftçilerin hayat koşullarını ciddi anlamda zora soktuğu, köylülerin bankalara veya tefecilere olan borçlarını ödeyemez hale geldiği belirtilmektedir (Boratav, 2019, s. 72; Pamuk, 2007, s. 178).⁷² Nitekim 1931 yılı İncir İhtisas Raporu'nda da tefecilerin yaklaşık yıllık %50-120 oranında bir faizle köylülere kredi verdikleri ve onların bahçeleri üzerine ipotek koydukları, alınan krediler ödenemediğinden bahçelerin tefecilere intikal ettiği örneklerden söz edildiği görülür (Tahsin, 1931, s. 480-481). Tarımsal üretimin ticarileştiği bölgelerin bu süreçte piyasadaki dalgalanmalardan yoğun bir biçimde etkilendiğinin altı çizilmektedir (Pamuk, 2007, s. 173-174; Tezel, 1982).⁷³ Ardından meydana gelen İkinci Dünya Savaşı ise adını dünya tarihine yeni bir toplumsal, ekonomik ve siyasi düzenin başlangıcı olarak yazdıracaktır. Ülkelerin uluslararası piyasadaki konumlarının yeniden şekillendiği bu süreçte, bir yandan emperyalist ülkelerin sermaye birikimlerini sağlama amaçları,

⁷² Buhranın hem tarımsal üretim ve ticareti üzerindeki etkilerini hem de köylülerin bu süreçteki somut koşullarını ele alan detaylı bir anlatımı Hatipoğlu'nun (1936) *Türkiye'de Zirai Buhran* eserinde bulmak mümkündür. Bu eserden bir alıntıyla kısaca bir örneklendirmek gerekirse: “köylülerin alım güçlerinin zayıflamasına ilişkin olarak, pazardan alışverişlerinin azaldığı ve genellikle heybeleri boş döndükleri, pazara daha ziyade nakit temin edebilmek adına ürünlerini satmak üzere gittikleri ifade edilmektedir. Bu dönemde tuz, şeker değerli malzemeler az idi. Kibrit dikkatli kullanılıyordu. Petrol yakmaktan vazgeçen köylüler geceleri karanlıkta oturuyor ve çoğu köy geceleri seçilemiyordu.” (Hatipoğlu, 1936, s. 98).

⁷³ Tüketime yönelik üretimin daha yaygın olduğu bölgelerin de derinden etkilendiği belirtilmekteyse de ticari tarımın yoğun olduğu bölgelere ilişkin yapılan bu özel vurgunun arkasında, ilk tipteki köylülerin bu türden kriz durumlarında kendine yeterli üretimi sağlayabilecek, içe kapalı bir yaşam biçimine daha yatkın oldukları kabulü yer almakta, başka bir ifadeyle geçimlerinin merkezinde piyasaya yönelik üretimden sağlanan gelirin daha düşük payının olmasıyla bağlantı kurulmaktadır.

diğer yandan teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler ile ilerleyen aşamada artan nüfusun gıda sorunu ve yanı sıra yaşam maliyetlerinin artması gibi etkenler, tarımsal alandaki dönüşümlerin önemli tetikleyicileri olarak özetlenebilir. McMichael ve Friedmann'ın (1989) ikinci gıda rejimi adını verdiği ve 1973 Petrol Krizi'ne dek sürececek olan bu dönemin birçok diğer sonuçları arasında iki temel sonucundan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkelerinin özellikle buğday gibi temel tarımsal ürünler bağlamında başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelere bağımlılaştırılması (zira bu ürünlerin ithalleri yerli üretimden daha ucuza tekabül etmektedir) ve karşılığında sağlanan desteklerle bu ülkelerdeki tarımsal üretimin sanayi mamulleri ve tropikal meyve-sebze üreticiliğinde uzmanlaştırılması yönündeki eğilimdir. İkinci önemli sonuç ise, tarımsal gıda sermayeleri tarafından tarım sektörünün ulusötesi yeniden yapılandırılmasıdır (Aydın, 2017, s. 124–125; Friedmann ve McMichael, 1989).

Bu süreçte henüz gelişmemiş bir sanayiye sahip olan Türkiye ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olmayı sürdürmektedir.⁷⁴ Geniş tarımsal arazilerin varlığına rağmen sıklıkla vurgulanan emek kıtlığı gerekçesiyle tümüyle faal olarak kullanılamayan araziler⁷⁵ ve aynı zamanda gelişmemiş tarımsal yapıların hakimiyeti nedeniyle, gerek tarımsal aletler düzeyinde gerekse de buna eşlik eden ve esas itibarıyla mülkiyet ilişkileriyle bağlantılı olarak varlığını sürdüren geleneksel toplumsal ilişkiler, düşük düzeyde makineleşme ve gelişmemiş ulaşım-iletişim imkanları şimdiye dek tarım alanında amaçlanan kalkınmanın ve verimliliğin sağlanmasını engellemiştir.⁷⁶ Savaşın başlangıcında hükümetin telkin edici açıklamalarına karşın⁷⁷ olağanüstü

⁷⁴ Tezel'in (1982) aktardığına göre 1946-1950 yıllarda gayri safi milli hasıla içerisinde tarım %43,4, sanayi %18, ulaştırma ve haberleşme %5 ve diğer hizmetler % 33.1 oranında paya sahiptir. Yine 1950 yılında istihdamın sektörlere göre dağılımına bakıldığında ise tarımın %77,7, sanayinin 10.9 ve hizmet sektörünün %12'lik paya sahip olduğu görülmektedir.

⁷⁵ 1927 Genel Tarım Sayımına göre ekime elverişli 231.5 milyon dekar arazi varken bunun sadece 43,6 milyon dönümünün işlendiği belirtilmekte ve bunun %5,5-6'ya tekabül ettiği belirtilmektedir (Avcıoğlu, 2013, s. 247).

⁷⁶ Bu dönemde Türkiye tarımının genel niteliklerine ilişkin geniş bir literatür mevcuttur. Bunlardan bazıları için bkz.: (Avcıoğlu, 2013, s. 333–349), (Keyder, 1989), (Köymen, 1999, 2008, s. 103–144), (Pamuk, 1987, 1999), Tekeli ve İlkin, 1988, 1999, 2014), (Timur, 1993, bölüm. 3,4), (Toprak, 1989).

⁷⁷ Bu duruma dayanak olarak kaynaklarda sıklıkla alıntılanan, dönemin Başbakanı Refik Saydam'ın konuşmasıdır: “Zirai istihsal vaziyetimiz emin ve sağlamdır. Gıda maddeleri üzerinde herhangi bir sıkıntı varid değildir. Bereketli ve iyi kaliteli bir mahsul yılını idrak etmiş bulunuyoruz. Evvelce de arzettiğim gibi, mevcudumuz yıllık ihtiyacımızın üstündedir. İstihsal kudretimiz eski devirlere nisbet edilmeyecek derecede yüksektir. Yalnız son sekiz-on yıl içinde ekim sahası asgari bir hesaplâ yüzde otuz, alınan mahsul ise ortalama yüzde elli artmıştır. Bu artış hızı bazı çeşitlerde yüzde yüzü bulmakta ve hatta aşmaktadır. Geçen Umumi Harpten evvel büyük şehirlerimizin ekmek ve un ihtiyacının dışardan temin edildiğini hepimiz hatırlarız. Bugün ise buğdayda ihraç edecek vaziyete geçmiş bulunuyoruz. Sekiz-on yıl evveline

koşullar ve aynı zamanda 1942 yılında baş gösteren kıtlık dikkate alındığında, yoksulluk içerisinde olan köylerden gerekli insan gücü, gıda, gelir ve sermaye aktarımını sağlamak adına yeni politika ve uygulamalar gündeme getirilmiştir (Pamuk, 1987, 2007). Bir kısmı geçmiş dönemde yürütülen çalışmaların sonucu olan bu uygulamalardan doğrudan tarıma ilişkin olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Milli Koruma Kanunu ve savaş sonrası gündeme gelen Marshall Yardımları başı çekmektedir. Burada, yayınlanmış çalışmalardan hareketle bu konuların her birinin içeriği ve sonuçlarına dair ayrıntılı bir anlatım yapmak yerine, bir yandan mevcut koşullar içerisinde köylülerin somut durumlarını tarif edebilmek ve aynı zamanda Işıklar Köyü'ndeki yansımalarını değerlendirebilmek amacıyla bazı hususlara dikkat çekmek yerinde ve yeterli olur.

1943-46 yılları arasında uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi kapsamında, hububat (akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kaplıca, kuşyemi, mahlüt, mısır, yulaf), bakliyat (bakla, bezelye, börülce, fasulye) ile afyon (sakız), antep fıstığı, ay çiçeği, fındık, kendir (tohum) , keten (tohum), kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün, zeytin ve ipek kozası gibi ürünler vergiye tabi tutulmuştur.⁷⁸ Yine Milli Koruma Kanunu Kapsamında köylülerin üretim araçlarına belirli bir çerçevede el konulması özellikle tarla faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerdeki yoksul köylüleri zora sokmaktadır. Bu yıllarda palamutçuluğun hâkim olduğu ve az sayıda kişinin incir-kestane ürettiği Işıklar'da, henüz tümüyle özel mülke tahsis edilmemiş olan geniş ormanlık araziler içerisinde köylüler; çavdar, burçak, arpa, fiğ, kumdarı gibi çeşitli hububatların yanı sıra bakliyat, sebze üretmekte ve bunların bir kısmını semt pazarlarında satarak ek gelir temin etmektedirler. Dolayısıyla üretimlerinin merkezinde yer almamakla birlikte, Sözlü Tarih Katılımcısı 2, savaş dönemi uygulamalarının köydeki yansımalarını aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

Köyde hayat gızım öyle... Zahten (zaten) devlet savaştan çıkmış. Savaştan çıkan devlet ne olu? O yok bu yok. Çok fakirlik geçirdik. Ekin ekedik, devlet elimizden alı giderdi yarısına. Çünkü devlet aç, ne etsin? Mesela ne gadar ekinin va, senin ihtiyacın gada bırakı giderlerdi.

gelinceye kadar 20-25 milyon kentali ancak bulabilen buğday rekoltesi bugün 35-40 milyon etrafındadır ki ihtiyacımızın fevkindedir. Toprak Mahsulleri Ofisinin silo ve depolarındaki buğday miktarı bir buçuk milyon kentaldır. Köylü ve tüccar elinde de en az iki misli bir stok kalmış olduğunu tahmin ediyoruz.”(Pamuk, 1987, s. 132-133).

⁷⁸ Bu dönemde bir yandan 1925 yılında Aşar Vergisinin kaldırılmış; ancak köylülerin ödemekle yükümlü olduğu sürekli ya da geçici birçok diğer vergi gündeme gelmiştir. Tarım Mahsulleri Vergisi'nin yanı sıra Ağnam (Hayvanlar Vergisi), Arazi ve Yol vergileri bunlardan bazılarıdır (Önder, 1989).

Arpa. Buğdey pek ekmezler. Burçak, çavdar ekerdik. Böyle babamgille bahçeye yaptığı zaman, 42'de kıtlaklık (kıtık) oldu. Bi şey yok. Ekin tam olmadı taha. Kelleri kırkıta, çul yordular anamlan. Kellesine sürteken tam altı ay ekin yapıla. Burda hemen iki ev vardı hemen kiremit. Ötü (öte) yanı hep toprak. (...) Dambaşında gurudupbatırı (kurutuyor) gari babamgille. Guruturken Ü*** geldi, benim çocukla temelli aç dedi. Bi şey galmadı dedi. Açık, bir ayağını vercesin A*** dedi. Çıkardı bubam, eyi geçiniledin onla, bir ayağını vedi bubam. El daşı var, yarma daşı. Onlan yardık yardık. Eleyola (eliyorlar) böyle kadınlar, incesine hamur yapıyola, ekmek ediyola. Ta hurda durubatırı (duruyor) bak dadı. Ne gıda açtım kim bilir ben? Hindi yarmaylan sen yirmin? Bulgur gibi ekmeğin içinde yarma. Biz bunları yaşadık. Şimdi şu anda, biz başımız ağrıdığı zaman devlete yöneliyoz. Ama geçen günlere şimdi yaşıcak çoğu intihar ede kendine. Böyle yaşantı mı olu diye (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Literatürdeki çeşitli çalışmalar buna benzer birçok örnekle doludur. Öyle ki Karabulut (2015) bu yıllarda, köylülerin hükümetin dağıttığı tohumlukları yemek zorunda kaldıklarından söz etmektedir. Bu aşamada bir parantez açmakta fayda vardır. Geleneksel köylülükten modern köylülüğe geçişin önemli niteliklerinden biri olarak sıklıkla altı çizilen ve esas itibarıyla kendine yeterli ve özerk bir üretim biriminden piyasaya bağımlılığa geçişin vurgulandığı bu dönüşümde, ilk halin 'cennet' ikincisinin ise yoksullukla eşdeğer kılındığı yaklaşımın atıfta bulunduğu durumla, her ne kadar tümüyle geleneksel köylülükten modern köylülüğe geçişin bir örneği olmasa da buradaki dönüşümde, tam aksi biçimde ilkinin yoksulluk ikincisinin ise cennet ile tabir edildiği görülmektedir. Köylülerin tümüyle kapalı bir toplumsal ekonomik birim olarak ele alınamayacağı her yerde, Wolf (2000, s. 20-23) onların varlığını sürdürebilmeleri için asgari kalori (yani beslenmek için gerekli ürün miktarı), ikmal-ikame (tarlalarını yeniden ekecek tohum, eskiyen eşya ve aletlerini yenilemek için gerekli ürün) fonu, içinde yaşadıkları cemaatin toplumsal hayatının veya inanç sistemlerinin gereklerini yerine getirmeleri için gerekli törenlerin masraflarını karşılayabilecekleri bir törensel fon ve kendileri üzerindeki egemen güçlerin taleplerini (tüccarın karı, devletin veya beyin vergi talebi) karşılamaya yetecek bir kira fonu üretmek zorunda olduklarını belirtir. Bahsedilen dönemde bunlar arasında egemen güçlere ödenmesi gereken fonun artan baskısı söz konusudur. Bu aşamada her ne kadar tüketime yönelik üretim tümüyle ortadan kalkmamış, bugünkü anlamda bir piyasa bağımlılığı henüz mevcut olmamakla birlikte sonuç artan yoksullaşmadır. Yoksullukla mücadelenin bir yolu olarak, Chayanov'un altını çizmiş olduğu hanehalkının kendi emeğini daha fazla sömürmesi, daha az tüketme gibi stratejiler de söz konusu olmakla birlikte bu yolların sağladığı esneklik sınırlıdır. Nitekim dönem itibarıyla da köylüler zaten refah içinde yaşamamakta, lüks tüketim kalemleri bulunmamakta, aksine anlatılanların içeriği çoğu açıdan mutlak bir fakirliğe işaret etmektedir. İçinde bulunulan bölgenin koşulları da gözetildiğinde bir diğer seçenek olan göçten ziyade, piyasada kârlı olan ürünlere yönelme en akla yatkın stratejilerden biri haline gelmektedir. Zira

palamudun azalan değerine karşılık incir bu süre içerisinde genel koşullardan etkilenmişse de temel ihraç kalemleri arasında kalmayı sürdürmüştür.⁷⁹ Köylüler nasıl ki geçmiş dönemde incirleri söküp palamut diktiklerini ifade etmişlerse, bu kez de palamudun artık yeterli geliri sağlamaktan uzaklaştığı gerekçesiyle, incire yöneldiklerini belirtmektedirler. Bu hikâye aynı zamanda fakirlikten refaha giden sürecin de başlangıcı olarak işaretlenecektir:⁸⁰

Katılımcı 112 (...) Yoktu tabii. Önceden fakirlik vardı ya. Bi şişe yağa dahi muhtaçtık biz önce.

Araştırmacı: Senin çocukluğunda daha çok meşelik falan vardı değil mi?

Katılımcı 112: Her taraf meşelikti ya her taraf meşelikti.

Araştırmacı: İncire nasıl geçtiniz?

Katılımcı 112: E zahten başka mahsul olmuyo ya. (...) Ya şimdi meşe ne yapcak, meyve vermeyen guru guru ağaç ne yapcak? Dura dura ne yapcak? Hiç olmazsa bunları keselim, incir dikelim, gelirimiz düzgün olsun, geleceğimiz düzgün olsun (Katılımcı 112, Erkek, 60).

Yayan çekedik palamuda, incire. Kömür çekerledi. Palamut ağaçlarından kesip, onlara kömür yaparlarmış. Bağ bahçe bizim kömürdü. Palamudun yerine incir, zeytin diktile. Ondan sonra ilerledi bu köyle. Böyle bi şey mi vardı? Nerde kızım ev! Hep toprak (Sözlü Tarih 3, Erkek, 85).

Katılımcı 114: (...) Şimdi bizim yüksek bi bahçe var. Ablamın da var. Biz ikimiz kaldırıyoz buna. Babam burdan bahçeye gelesiye gadar biz palamut ediyoz. Yevmiyeye ordan çıkarttırıyoz yani. Esas bizim hayat burdan başlıyo, palamuttan başlıyo. Sonra o palamut gittikçe kesti, incire döndü, kesti incire döndü.

Araştırmacı: Neden öyle oldu?

Katılımcı 114: İncir daha karlı. Kaç para baksana incir?

Diğer Katılımcı: Ben araya gircem. Bizim o çektiğimiz rezillik yok mu! Bu bahçelere o zaman bulamazsın. Tek tük, orda burda. 50'den sonra yetiştirme bu bahçeler. Bi kilo yağa biz bi gün iş işliyoduk. Bi kilo ete bi gün iş işliyoduk. Akaret 50'den sonra oldu böyle. Çalıştık, bahçeye yetiştirdik, ordan geliyo gelir. Önceden palamut vardı. (...)

Katılımcı 114: (...) Palamuttan geçinmek mümkün değil, palamut kaç para ya? Şimdi palamuda alan yok satan yok, gören yok, bilen yok. Şimdi var ama onlar boya yapıyola boya. Burdakiler de oluyomuştur da biz bilmiyoduk yani. Bizim burda araba mı va? Bizim buraya deve geliyodu deve. Biz palamutlara, deveye sarıyoduk. Dağlardan. Devele bi geli, hepsi burda yata. Ne olduğunu bilmiyoz o zaman, öyle satıyoz. Şimdi biliyoz, boya oluyo.

Diğer Katılımcı: İngiliz alıyo İngiliz. Palamuda.

Araştırmacı: Sen İngilizlerin aldığını nereden biliyorsun?

⁷⁹ Esasen incirin mevcut koşullarını koruyabilmesi küresel ve ulusal politikalar ve pazar koşullarının yanı sıra aynı zamanda Türkiye'nin kuru incir piyasasında kendisinden daha güçlü bir rakibe sahip olmamasının payı da büyüktür. Zira Menderes Havzası belirtildiği üzere incir için en uygun iklime sahiptir (Zirai İşler Umum Müdürlüğü, 1938).

⁸⁰ Bu ifade hikâyenin genel seyrini nitelemek amacıyla kullanılan ve köylülerin de anlatımlarına sirayet eden bir genellemedir. Ancak daha yakından ele alındığında hem refahın doğrusal bir çizgide ilerlemediği hem de geçmiş ve bugün arasında refah açısından yapılan karşılaştırmanın çok yönlü bir mahiyete sahip olduğu görülmektedir. Refahın değişen mahiyeti ilerleyen bölümlerde detaylandırılmıştır.

Diğer Katılımcı: Benim yaşım kaç ya? Biz o zaman palamutlara söktük incir diktik ya.

İngiliz, ben incirlere söktürcem palamut diktircem ben demiş İngiliz.

Araştırmacı: Siz o zaman da palamutları tüccara mı satıyordunuz?

Katılımcı 114: Tabii alıcı geliyordu (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Köyde, Çiftçi Topraklandırma Kanunu kapsamında istimlak edilen veya bu kanunun hedefinde olacak büyüklükte bir toprak temerküzünün varlığının kanıtı olacak somut verilere erişilememişse de bir önceki başlık altında az çok bir temerküze işaret eden büyük toprak sahipliğinin demografik veya başka nedenlerle çözülmüş olduğuna işaret edilmiştir. Türkiye tarımının 1950’li yıllardaki dönüşümün diğer önemli unsurlarından biri olarak işaretlenen Marshall yardımları kapsamında özellikle makineleşme yoluyla sağlanan; tarım arazilerinde, üretimde ve verimde artış; beraberinde gerçekleşen kırdan kente göç, ürün bazında bölgesel değişimler ve uzmanlaşma gibi etkilerden söz edilir. Aynı zamanda bu sürecin bölgesel olarak da farklı deneyimleri içerdiği vurgulanır ki Ege Bölgesi, bu bağlamda tarımsal emek göçü alan adreslerden biri olmasının yanı sıra sanayi ve hizmet sektörü alanlarındaki istihdam olanaklarıyla da çekiciliğini pekiştirmekte; fakat daha da önemlisi tarımsal ürünler bağlamındaki politikalarla paralel olarak içerisinde incirin de mevcut olduğu tarımsal ihraç ürünlerinin ve aynı zamanda pamuk gibi dokuma sanayiinin talep ettiği diğer ürünlerin ekim alanlarının genişlediği bir bölge niteliği taşımaktadır.⁸¹

Esasen Işıklar Köyü’nde yürütülen tarımsal faaliyetler dikkate alındığında, tarımda makineleşme sürecinin üreticilere doğrudan yansımaları olduğunu söylemek güçtür. Zira köyün dağlık arazi yapısı makine kullanımına izin vermemektedir. Ancak yakın bölgelerdeki dönüşümün dolaylı etkilerinden söz etmek gerekir. Bunlardan ilki, makineleşme yoluyla taban arazilerde (ova köylerinde-düzlük arazilerde) yürütülen tarımsal faaliyetlerde makine-traktör kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla meydana gelen arazi tahsisindeki farklılaşmalarla bağlantılıdır. Örneğin, 1938 yılı meyvecilik raporunda, incir üretiminin tabandan dağlık ve kır arazilere kaydığı ifade edilmiştir. Zira tarla ziraatına uygun alanlarda sulama olanaklarının gelişmesi ve verilen desteklerin de etkisiyle, pamuk gibi ürünlerin ekimi yaygınlaşmıştır. İkinci olarak, ekili tarım

⁸¹ Ulukan, 1950’li yıllarda makineleşme ile beraber tarıma açılan topraklarda en çok buğday ardından pamuk ve şeker pancarı ekimi gerçekleştirildiğini belirtmektedir (Ulukan, 2009, s. 103). Yanı sıra yine 1950 yılında Aydın’daki arazi tahsislerine bakıldığında, 184.175 hektar alanda hububat, 13.695 hektar alanda bakliyat ve 209.381 hektar alanda sinai bitkiler ve son olarak 26.124 hektar alanda ise meyve üretildiği belirtilmektedir (Karabulut, 2015, s. 374). Bu dönemde Ege Bölgesi genelindeki pamuk üretiminin özeti için bkz.: (Karabulut, 2015, s. 242–245); Aydın iline özgü pamuk üretimindeki değişimin kısa bir özeti için ise bkz.: (Yılmaz, 2018, s. 376–379).

arazilerindeki artışla birlikte tarımsal emek gücü ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Her ne kadar makineleşmenin köyden kente göçü artırıcı etkisine vurgu yapılmışsa da dönem itibarıyla sözü edilen makineleşme, bugünkü anlamda insan emeğini neredeyse tümüyle devre dışı bırakan bir teknolojik vasma da sahip değildir. Nazilli’de başta pamuk olmak üzere ürünlerin hasat ve çapalama dönemlerinde 1990’ların sonlarına kadar yoğun kol emeği gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Köylüler bu yıllarda sıklıkla diğer köylere veya ilçeye pamuk, zeytin ve fıstık gibi ürünlerin üretiminde gündelikçi veya yevmiyeci olarak çalışmaya gittiklerini belirtmişlerdir.⁸² Birkaç katılımcının ifadelerinden yapılacak alıntılar durumu resmetmek bakımından yeterli olacaktır:

Hamzallı, Sevindikli, Pirlibey, Arslanlı, Sultanhisar. Burlara hep gitim. Eskiden bi ben değil herkes gidedi. (...) Pamuk topladım, fıstık topladım, zeytin topladım. Şimdi araba parası pahalı olunca kimse gitmiyo. Mal sahibi veriyo araba parasına. Çalışan yok gari köyde (Katılımcı 130, Erkek, 68).

Sadece çocukluğumda 25-20 yaşlarında, pamuk falan toplamaya gittik biz. Fıstık toplamaya gittik. Hamzallı ovası, Nazilli ovası (Katılımcı 75, Erkek, 58).

Çapaya giderdik eveli pamuk çapasına. Gittiğim pamuk çapasıyla yaptırım ben buna. Hamzallı’ya, Arslanlı’ya giderdik çapaya 20-30 sene eveli. Pamuğa, fıstığa giderdim. Eveli çok giderdim yevmiyeye. Şimdi gitmiyom. (Katılımcı 8, Kadın, 54).

Bir ay, yirmi gün öyle zeytin çıpmaya giderdik dışa. Yeşildere’ye giderdik. İsabeyli’nin üstünde. Zeytine, pamuğa, fıstığa giderdik yevmiyeye. İncir bitti mi onlar başlardı. Gelir düzeyi mi azdı bilmiyorum. Şimdiki gençler gitmiyolar. Şimdi iş yok fazla. Pamuk yok, fıstık da yok. Onlar kalktı. 100-150 kişi giderdik. Bu incir biter bitmez herkes, enaracı vardı, götürülerdi. Şimdi yok (Katılımcı 42, Erkek, 65).

Salt tarım işçiliği değil aynı zamanda inşaat işçiliği, pazarcılık, müzisyenlik gibi tarım dışı faaliyetler de köylülerin geçimlerini sağlamalarının önemli kaynakları arasında yer almıştır. Ancak tarım içi yevmiyenin payı bugüne oranla daya yüksektir. Bu durum, köylüler için

⁸² Gelir çeşitlendirme stratejilerinin ele alındığı Bölüm 7’de daha ayrıntılı olarak değerlendirildiği üzere, bugün köyde, köy dışına tarım yevmiyesine gitmenin niteliği değişmiştir. İlk olarak yevmiyeye gidilen ürünler farklılaşmıştır. Geçmişte gidilen pamuk ve fıstık gibi ürünlerin yerini bugün yoğunluklu olarak çilek ve portakal almış ve köy dışı tarım yevmiyesi neredeyse tümüyle kadınların ek gelir faaliyetleri haline dönüşmüştür ve niceliksel olarak da azalmıştır. Çoğu halde ise yürütülen faaliyet süreksizlik arz etmektedir. Kadınların bu faaliyetlerden elde etmiş olduğu gelirler ise her ne kadar erkek katılımcılar tarafından “kadınların kendi ihtiyaçları” için kullanılan kaynaklar olarak tanımlanıyorsa da bu ihtiyaçların neler olduklarına bakıldığında genellikle çamaşır, bulaşık makinesi gibi ev aletleri yahut çocukların ihtiyaçlarına harcandıkları görülmektedir.

incirciliğe geçişte ikinci engel olarak belirtilen ekonomik esnekliğin belirli oranlarda sağlanmasına olanak sunmuştur. Konu daha ayrıntılı olarak gelir çeşitlendirme stratejilerinin ele alındığı Bölüm 7’de değerlendirileneceğinden, burada sadece kendisine işaret etmekle yetinilecektir.

Köylülerin faaliyetleri üzerindeki geleneksel güç odaklarının ortadan kalktığı, bölgeye özgü kalkınma ve istihdam olanakları itibarıyla görece ekonomik esnekliğin kazanılmaya başlandığı ve aynı zamanda dönemin hâkim tarım politikalarının da tarımsal ihraç ürünlerinin arttırılması yönündeki destekleyici tutumu dikkate alındığında, Işıklar Köyü için elverişli koşulların artık oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak çözülmesi gereken sorunlar da vardır ki bunlardan biri de kalabalık nüfusa yetecek bahçe arazilerine erişim sağlayabilmektedir. Zira bölgede doğal olarak yetişmekle birlikte, köylülerin incir üretimine geçebilmeleri için ormanlık arazileri açmaları gerekmektedir. 1950 (5653 sayılı) ve 1956 yılındaki (6831 sayılı) Orman Kanunu kapsamında pek çoğu özel mülkiyete ait olan palamut ormanlarının önemli bir kısmı orman vasfından çıkarılmış ve aynı zamanda devlete ait olanlar da köylülerin kullanımına açık hale getirilmiştir. Her ne kadar yasal düzenlemeler palamut ağaçlarının kesilmesi hususunda bir serbestlik anlamı taşımıyor ve yaptırımlar uygulanacağı ifade ediliyorsa da bu dönemde pek çok ağacın kesildiğine kayıtlarda yer verilmiştir (İnal, 1958, s. 20–21). Katılımcı beyanlarından, Işıklar’ın da bu köylerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

1950’li yılların başları tıpkı literatürde isimlendirildiği ‘altın yıllar’ ifadesine yakışır biçimde, köy sakinlerince de “gözlerinin açıldığı yıllar” olarak değerlendirilmekte ve incire geçişin bu ilk aşaması: “Millet zeytin dikmeye başladı, incir dikmeye başladı. Menderes başa geçti, herkes gözüne açtı.” sözleriyle aktarılmaktadır. Ancak ilk aşamada, ihtiyatlı bir geçişin olduğu görülmektedir. Yaygınlaşma 1970’lerde hız kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde köylüler, 6831 Sayılı 2B maddesi kapsamındaki arazileri, borçlanma yoluyla satın aldıklarından söz etmektedirler. Bu artışa olumlu yönde etki eden iki hususun daha altını çizmek mümkündür. İlki; 1973 yılında devlet tarafından desteklenen tarım ürünlerinin genişleyen kapsamına incirin dahil edilmesi ve daha mühimi 1974 yılında iklimsel koşullara bağlı olarak baş gösteren rekor tohumlukluğunun incirin piyasa fiyatında yarattığı artıştır. Öyle ki 1974 yılını köylülerin belleklerine bu artışla kaydettikleri görülmektedir. Türkiye’de tarımın liberalleşme yolundaki kritik yılları olarak ifade edilen bugünden bakıldığında, bu yılların devletin desteğiyle anılması da dikkate değerdir. Böylelikle tarımsal ihraç ürünlerini destekleme politikalarının alanda başarı sağladığı

bir not olarak düşülmelidir. Köylüler, ilk Ecevit Hükümeti (yani 26 Ocak 1974-17 Kasım 1974 tarihleri arasındaki CHP-MSP koalisyonu) döneminde yeni incir bahçelerinin oluşumu ve ürün fiyatlarındaki artıştan söz ettikleri anlatımları aşağıdaki gibidir:

(...) Ecevit zamanında. Önceden 25 kuruştı incirin kilosu. O 1 lereye çıkardı taban fiyatına. Ecevit'in iktidarından o taban fiyatını koydu 1 lire. Bahçeler o zamandan bu yana çoğaldı geldi zaten. 57'den 60'dan sonra (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

(...) Çok para da etmiyordu. Hele hele kestane hiç arayan soran yoktu o dönemlerde. 45 lira mı neydi incir, sonra 74'te Ecevit hükümeti döneminde bi 75 liraya mı ne çıktı incir. Birazcık onun dönemlerinde biraz para etti. Ondan sonra yavaş yavaş böyle (Katılımcı 66, Erkek, 64).

Her ne kadar Menderes ve Ecevit köylülerin 'gözünü açan' ulusal siyasal liderler olsalar da tıpkı daha evvel sözü edilen rast gelişlerin bir diğer örneğini hatırlatır biçimde, Işıklar Köyü'ndeki dönüşümün görünmeyen aktörünün 70'li yıllarda köyde görev yapan bir ormancı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sözü edilen Ormancı'nın o dönem köydeki varlığı, incir bahçelerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır:

70'den sonra açıldı burası. Ormancılar geldi buraya. Uşak var ya. Çok ormancı geldi de her taraf ormandı. Yer açamıyoduk. Her taraf ormandı. Palamut, ağaç, çalılık. Ormancı geldi buraya bir. Gavede boşuz ya gençler. Yine işini bilenler çalışıyo, işini bilmeyenler. Terbiyesiz adamlar ne oturuyosunuz gayve köşesinde, bahçenizin kenarında çalı ağacı yok mu? Göçürün bir incir dikin dedi. Ötekinle korkadı ormancılardan. O ormancı 5-10 sene durdu. Herkes çalıştı. 70'den sonra herkes bahçe etti (Sözlü Tarih 6, Erkek, 73).

Ya yönlendiren şu oldu. Burda çalışan bir görevli bi ormancı vardın. O esasında yasak. Ormancı bizi görmezden geldi. Bak ben burdayım, ben burdayken bu bahçelere, bahçe yapın. Ben gidersem yapamazsınız. O bize göz yumdu, görmezlikten geldi yani. O gitti başka ormancı geldi. Zorlandık. Adam dağda geziyo. Elindeki çapayı alıyo, elindeki baltayı alıyo. Şimdi adamın evine gidiyo, yalvarıyo. Ormancının evine. İhh diyo mih demiyo.(...) O zaman için, daa! 76-75'lerde. Biz bi ormancıya rüşvet verdik. Burdan Aksu'nun kenarına oduna sardık cipe, ora gada gittik. Kuyucak, oraya gada gittik. Oraya indirdik. Ormancıya rüşvet verdik. Dedik yarın bizim köye gelme, ben bahçe yapcam. Tamam. Resmen rüşvet vermek bu. O olmayınca olmuyo. Ben senin garnını doyurmayınca bizim iş yürümüyo (Katılımcı 114, Erkek, 60).

İki ürünün gelişim döngüsü ve gerekli üretim araçları açısından benzerlikleri de geçiş sürecini kolaylaştırmıştır. İncir, palamuta göre daha derin bir çift ihtiyacı dışında çoğu halde fazla bakım istememektedir. İnal'ın aktarımına göre palamudun hasadı 15 Ağustos-15 Eylül aralığına tekabül etmekte, iki aşamalı (bazen üç) olarak toplanmakta, bir kısmı kuruyarak kendiliğinden ağaçtan

düşmekte, kalan kısmı ise sııklar vasıtasıyla düşürölerek yerden toplanmakta, 7-12 gün arası kurumak üzere sergilerde yahut damlarda güneş altında, dönem dönem karıştırılarak bekletilmekte ve ardından tüccarlara ayrı ayrı ya da toplu olarak satılmaktadır (İnal, 1952, s. 10). Benzer şekilde katılımcıların ifadelerinden derlenen incir üretim döngüsü ise şu şekildedir:

Şubat-Mart aylarında bahçeler sürölür, ökülzen veyahut atlan. Bakımı, çifti, çapası yapılır. Nisan da öyle. Mayıs, Haziran oldu mu ilek atılır. 15 Ağustostan sonra toplanmaya başlanır. Önce ovadakiler, onlar biraz daha erken başlar. Burda daha sonra. Bu sene erken geldi yalnız (...) Öyle bir günde bitmiyor. Her gün aynı iş oluyo. Hepsi bir anda dökölümüyo (...) Ondan napıyoz bir ay içinde biz bu bahçelere topluyoz. Mesela Ağustos 20-Eylöl 30 gibi. (Sözlü Tarih 1, Erkek, 53)

Bir bahçeden biz yılda 3 kere incir toplanır. (...) Sabah ezanı ile kalkardık, incirimizi toplamaya giderdik. Öğleyin bırakırdık, akşamüstü yine toplamaya giderdik. Bahçelerde ev var bizim. Bizim buranın adıyla kümöl deriz biz ona. Orada incirleri depolardık, hayvanla depoladıktan sonra çekerdik. Sabah ezanında başlar akşama kadar incir çekerdik. (...) Bir ay bir zamanda biter de normalde 45 güne yayılır. (Katılımcı 1, Erkek, 53)

Elimizle toplanır ağaca çıkarız, dayakla sepet vardır. Birer birer alırız. Sergenlere sereriz birer birer (Sözlü Tarih 6, Erkek, 73).

Bu incir ağaçtan toplanıyo, düşüyo yere. Burdan alınıyo sepete katılıyo, sepetten sergiye döküyösün, sergiye seriyösün. Gurusu bakılıyo, alınıyo, yaşı çevriliyo. Gurusunu aldın çuvala gattın. Ordan getirdin eve. Evde dökötün. Orda çarığı çürüğü. Orda sergende yaşı gurusu ayrılıyo, altını üstünü çeviriyösün. Ondan sonra eve getiriyösün, evde bi daha seçiyösün. Çarığı çürüğü alıyösün, ufağına alıyösün seçiyösün. Çatlağına atıyösün, iyisini ayırıyösün (Katılımcı 26, Erkek, 69).

Bu süreçte salt incir dikimi değil aynı zamanda zeytin üreticiliğı de yaygınlaşmıştır. Ancak zeytinlikler hiçbir dönem salt piyasa temelli üretime konu olmamış, üretim fazlalığı ya da ihtiyaca göre pazara sunulan bir ek gelir kapısı düzeyinde kalmıştır. Köyde müstakil olarak zeytin üretimine tahsis edilmiş bahçeler mevcut olmakla birlikte zeytin ağacı dikimi genellikle kuruyan incir ağaçlarının yerine yahut incir bahçelerinin sınırlarının belirlenmesi amacıyla kenara dikim şeklinde yapılmaktadır. Kestane ağaçlarında ıslah çalışmalarının ise görece daha geç bir döneme tekaböl ettiği bilinmektedir (Ufuk vd., 2001, s. 395). Kestane, köylöler için incirin de öncesinde palamutçulukla birlikte ikinci ürün vasfında iken maddi gelir kaynağı olarak önemi zaman içerisinde artmışsa da günümüze yaklaştıkça iklimsel koşullar, zirai hastalıklar, ihraç piyasasında Çin gibi ölkelerin varlığı gibi gerekçelerle bu vasfını da giderek yitirecektir. Özetle belirtmek

gerekirse; 2017-2018 üretim yılı arasında kestane üretim alanı %16, üretim miktarı %45 ve elde edilen gelir ise %50 oranında azalmıştır.⁸³

1950’li yıllardan 1990’lara kadar ormanlık arazilerin açılmasına ilişkin dönem anlatıları zihinlerde, kendi geçimleri ve gelecek kuşaklar için ellerinde baltalarla büyük bir telaş, çaba ve heyecan içerisinde çalışan bir köy cemaati ve köylülük portresi çizmektedir. Bu portre aynı zamanda toprağın metalaşması ve kapitalizmin derinleşmesi anlatımlarında mevcut olan, toprağın her bir karesini gelir sağlayacak hale getirmek ve bunu olanaklı kılacak zamanı ve emek gücünü de bu yönde rasyonel bir biçimde tasarruf etmek yönündeki anlatıyla da örtüşmektedir. Zira geçimin tümüyle nakde dayalı hale geldiği bir yerde, köylülerin elindeki tek olmasa da en güvenilir kaynağı olan toprağını buna hasretmesi kadar rasyonel başka bir şey yoktur. Bu uğraş her ne kadar tarımda derinleşen kapitalizmin bir sonucu ise de eylemi gerçekleştiren faillerin zorunlu olarak kapitalist bir zihniyetle hareket etmelerini gerektirmemektedir. Bundandır ki köylüler incir bitmeyen yere zeytin, kestane bitmeyen yere ceviz dikerek bu alanları değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu uğraş geçim ve beka mücadelesinin bir parçasıdır. Uygun piyasa koşulları, yeterli emek gücü ve kendini yeniden üretmeye yetecek bir gelir olduğu müddetçe köylüler açısından köyü terk etmenin çok az geçerli sebebi kalmaktadır.

1990’lı yıllara gelindiğinde köydeki tarıma uygun arazilerin neredeyse sınırlarına ulaşılmıştır. Yapılan mülakatlarda, günümüzde köylülere ait henüz tarıma açılmamış kayalık-kıraç ve ormanlık arazilerin oranı sadece %1,65 olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde köylülerin ifadeleri de bu durumu desteklemektedir:

Bu gördüğün bahçaların çoğunu biz gazdık yaptık. Ormandı bura eskiden. Ormancı çok yakaladı bene. Çok cezalar ödedim ben. Ormancı dedi, ‘Le her gün seni görüyom ya.’ dedi. ‘Üle arkıdeş.’ dedim ben. ‘Çalışmazsak garnımız doymacak. Hırsızlık mı yapalım, napalım?’ dedim ben ya. Yine iyisini yaptık. Öyle yapmamış olsak çoğu yerler mesela, öbür tarafa git. Orlar öyle galdı işlenmediği için. Biz işledik bahçe oldu. Çoluk çocukla sebeplendi. Sahablardan (Sahiplerinden) aldık. Tabii çalışan adam aç galmaz (Katılımcı 68, Erkek, 65).

Ben 78’de geldim askerden yavrum. 78’den bu yana bu köyde çalışmak kalktı. Yetiştircek bi yer galmadı. Yetişse dahi az kaldıysa 5-6 incir dikcek yerler öyle. 78’den önce yetiştirdi bunların hepsi. Arazi yok ki nerden genişlice? (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

⁸³ Zeytin ve kestane üretimine ilişkin ayrıntılı verilere tarımsal üretimin ele alındığı Bölüm 7’de yer verilmiştir.

İş imkânı olmadığından gızım. Arazi olsa da yapsak. Boş arazi yok. Diğer köyler mesela Derebaşı diyelim mesela, Esentepe. Sen orlara çıkmadın. Aksu. Buralar, bu Bekirler, Bağcılı'nın üst tarafları. Sen bi dağa çıkcasın bütün o köyleri görceşin, böyle yüksek yerden görceşin. Yeni yeni öyle bi bahçeler var (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Şimdi çiftçilik yapmak eskisinden daha zor, köyde arazi yok yeni açacak (Katılımcı 44, Erkek, 51).

Salt bahçecilik değil aynı zamanda hayvancılık alanında da değişimler yaşanmaktadır. Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan itibaren hayvancılığın bir çöküş sürecine girdiği belirtilmektedir (Usumi, 1999). Bunun en temel gerekçelerinden biri olarak, mera ve ortak kullanım alanlarının özel mülkiyete ve yapılaşmaya açılması gösterilmektedir. Zira hayvanların otlatılabileceği alanların azalması ve kapalı sisteme geçişle alan tahsisi ve yem ihtiyacı bakım maliyetini arttırmaktadır. Dolayısıyla, hayvancılık geçmiş dönemde yoksul köylüler için bir geçim kapısı olma vasfını yitirerek kendisine yatırım yapılması gereken bir faaliyete dönüşmektedir. Nitekim Nazilli’de de buna paralel olarak hayvancılık daha çok ova köylerinde, başka bir ifadeyle, ekim alanının uygun olduğu alanlarda belirli ölçülerde varlığını sürdürmeye devam etmişken, Işıklar gibi ekime elverişli arazinin kıt olduğu yerlerde aynı zamanda ormanlık arazilerin de yukarıda tarif edildiği üzere özel mülke ait bahçelere dönüşümüyle giderek önemini yitirmiştir.

Dağlık bölgelerde, yaylak-kışlak yaşam biçimine sahip olan Yörükler’in ise çoğunlukla küçükbaş hayvancılıkla uğraştıkları bilinmektedir (Alpkaya ve Duru, 2017, s. 193–195). Bu faaliyetin hanelerin geçimlerindeki ağırlığı Tökin’in (1990, s. 45–47) de değindiği üzere bölgenin tarımsal faaliyetlere uygunluğu ve piyasa avantajları gibi gerekçelerle farklılaşmaktadır. Bu bağlamda bir Yörük köyü olan Işıklar için de hayvancılık, köylülerin uzunca bir dönem uğraşları arasında yer almışsa da esasen yerleşik yaşama geçişin çok erken tarihlerde meydana gelmesiyle birlikte, tarımsal faaliyetlere yönelen köylüler için daha ziyade tüketime yönelik bir biçimde yürütülmüş ve aynı zamanda ihtiyaç fazlası olan canlı hayvan ve ürünler satılarak gelire dönüştürülmüştür. Boş veya ormanlık-ağaçlık arazilerin özel mülke ait bahçeler haline gelmesiyle birlikte hayvancılığın zorunlu olarak yapılamaz hale geldiğini köylüler şöyle ifade etmektedir:

Araştırmacı Hayvancılık?

Katılımcı 128: Önceden vardı akaretimiz. Bakıyoduk öyle. E şimdi arazilerimiz hep kapalı olduğu için.

Araştırmacı: Önceden var mıydı yeriniz?

Katılımcı 128: Vardı vardı.

Araştırmacı: Şimdi ne oldu oralar?

Katılımcı 128: E şimdi onla hep parçalandı gari gızım ya. Bölündü. Ben senin yerine girmiyom, sen benim yerime girmiyosun. Biraz bi höle kenarından güdelim desek hayvana, hemen ordan bağıryola. En eyisi mi dedim bırak, mal mülk yetiştirme. Gurban olduğu zaman bi hayvan alıyoz işte. O da yetiyo artıyo bize. Hayvancılık galmadı bizim burlarda hindi (Katılımcı 128, Erkek, 65).

Tabi ki başka alternatifimiz ne var? Alternatifimiz yok, şu anda köyde hayvancılık yapamazsın. Yapsan da devamlı paraylan alman lazım. Paraylan aldığı zaman ne olur? Hayvan kendini yiyo. Kendi biççek yerinin, sulak arazinin olması lazım. O bizde olmadığı için (Katılımcı 56, Erkek, 52).

Hayvancılık bizim burda olmaz gızım. Bizim burda incir olduğu için, bu incir var ya bizim. Şu bi incir buraya gururdur. Mahsulümüz her yerden birincidir, incirimiz bir numaradır, kestanemiz. Durumu iyidir (Katılımcı 61, Erkek, 54).

Bakamıyoz artık. Hanım da dağa gidemiyor, ben de gidemiyom. Gitsek bile, zorlanıyoz yani. Önceden yem mi vadi ya! Palamutların pelitleri olurdu onları yem yerine verirdik. Döverdik buna, hayvan yedi (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Babam zamanında hayvanlarla incir satmaya giderlerdi. Hayvancılık ederdik. Goyunumuz vardı, ineğimiz vardı, eşiğimiz vardı, tavuğumuz köpeğimiz vardı. Ama şimdi bi şey galmadı. Bi gari gocayız evde. Mahallede nerde bakcan? Bahçede yer galmadı. Bahçede bi boş yatak yok bizim hinci (şimdi). O boş yatağa hemen bi zeytin dikeriz, bi incir dikeriz, bi meyve dikeriz. Hayvan nerde yicek? Ekin eken de yok. Nere ekcen? İncir bahçesinin içinde ekin yetiştiremezsin. İncir bizim ganımız, canımız. İncir olmasa bizim bacağımızdan tut sürüyüve (Katılımcı 26, Erkek, 69).

Mesela biz önceden ekin ekiyoduk; buğday, arpa. Böyle boy atıyordu, bi gariş kelle oluyodu. Gurtarıyodu ettiğin masrafına. Mesela ben 3-5 senedir hiç bi şey ekmiyom. Ondan önce ekiyodum, bırakıverdim. Neden bıraktım? Tam ot bitiyo böyle büyümeye başlıyo, arpa olsun, buğday olsun, fiğ olsun. Ondan sonra hava bi gurak gidiyo, çombaz⁸⁴ galıyo, boysuz. Şu gadar şu gadar kelle oluyo. E bi torba gübre, bilmem kaç para, e bi gün çift bilmem kaç para. E bi kilo aldığımız buğday tohumu bilmem kaç para. E bunun yolması va, gübresi va, biçmesi va, çapası var dediğin gibi. Adam bi hesap yapıyo, ben diyo parayla alsam samanı, arpayı, buğdayı bundan karlıyım diyo yani. Ne ekem diyo (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Katılımcılar arasında temel geçimi hayvancılık olan sadece bir hane bulunmakla birlikte ek gelir olarak bu işle uğraşan 14 hane mevcuttur.⁸⁵ Hayvancılığın azalmasını salt iktisadi gerekçeler,

⁸⁴ Çombaz ya da combaz; İzmir ve çevresinde yerel bir kullanım olup, esasen başın tepe kısmında bırakılan saçlar, perçem anlamına gelmektedir (Kurt, 2017).

⁸⁵ Köyde 2021 yılında çekilen bir televizyon programında muhtarın beyanına göre 11 hayvan işletmesi bulunmaktadır (bkz.: <https://www.youtube.com/watch?v=cT0np8pjmıc> Erişim tarihi 20 Nisan 2022). Saha çalışması sırasında devlet desteklemeleri kapsamında hayvancılığa yönelen iki hanenin varlığından

arazi yapısı ve tarımsal arazilerin özel mülke dönüşümüyle açıklamak yeterli değildir. Zira bu durum modernleşme sürecinin bir uzantısı niteliğindedir. Hayvan bakımının mekâna bağlılığı gerektirmesi modern köylülüğün yaşam biçimi ile uyuşmamaktadır. Bugün köylüler için; eğitim, sağlık, sosyal hayat yahut ekonomik sebeplerle çift ikametlilik, günlük gidiş gelişlerle ya da sadece hasat dönemlerinde köyde bulunarak sürdürülen bir yaşam hiç de nadir rastlanır bir durum değildir. Öte yandan sürekli köyde ikamet ediliyor olursa dahi tarımda uzmanlaşma; salt tarımsal arazilerin bir ürüne hasredilmesinin ötesinde aynı zamanda zamanın ve emek gücünün de bu ekseninde yeniden örgütlenmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda, hâlihazırda sıkışık bir arazide konumlanmış olan köyde, hayvan bakımı için kullanılan ahırlar bugün incir depoları olarak yeniden düzenlenmiştir. Öyle ki bunun yeterli gelmediği ya da deposu mevcut olmayan köylülerin evlerinin bir odasını depo olarak kullandıkları örneklere de rastlanmaktadır. Hayvanların bakımı için ayrılacak olan zaman ya da emeğin de yine diğer tarımsal faaliyetler için örgütlenmesi daha karlı bulunmaktadır. Ancak sıralanan bu hususlardan belki de daha mühimi, modernleşen köy ve köylülüktür. ‘Sosyetikleşmek’ yahut ‘nazikleşmek’ olarak ifade edilen modern yaşam tarzının sonuçlarını köylüler aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

Önceden sürüsüyle vardı. Şimdi yok. Millet sosyatik olduğundan hayvancılık sevmiyo. Evimizin altı depo oldu şimdi, nereden bakcan? İncir deposu oldu hepsi (Katılımcı 128, Erkek, 65).

Katılımcı 31: 5 sene oldu ben hayvancılığı bırakalı. Onlan uğraşcak apayrı bi insan olcak ya. İnşaatçımım, bağ bahçeyle mi uğraşam, hayvanla mı uğraşam? Hangi birinle uğraşam?

Araştırmacı: Eşin baksa?

Katılımcı 31: Eşim kendisine zor bakıpduru. Ona nasıl bakcak?

Araştırmacı: İstemiyor mu eşin?

Katılımcı 31: Asıl ben istemiyom. Şimdi çoluk çocuk... Bi kere insanın elini ayağını bağlıyo. Çocuğun eğitmimiş, yemeğimiş evin şeysimiş derken. Hiç uğraşma. Şimdi bizim bura bi de hayvacılığa elverişli değil burası. Devamlı dışardan ot, saman aldığın zaman kazanmış olduğun para olduğu gibi yem samana verdiğin zaman onun da gıymatı galmiyo (Katılımcı 31, Erkek, 37).

haberdar olunmasına rağmen kendileriyle, katılıma rıza göstermedikleri için, mülakat gerçekleştirilememiştir. Bunlar haricinde ise hayvancılıkla geçinen bir hanenin dışında aynı zamanda yine bu faaliyete yönelmiş ve henüz gelir elde etmiyor olmakla birlikte gelecekteki geçimini temin edeceği düşüncesiyle hayvancılığa yatırım yapan bir katılımcı daha mevcuttur. Ancak kalan hane reislerinin bu faaliyete ek gelir kapısından öte bir anlam atfetmedikleri izlenimi edinilmiştir.

Sıkışmış bir alana gurulmuş köy. Nerde bakcan? İki tavuk baksan bakamıyosun. Burda bir arkadaşın var iki koyunu, her seferinde laf oluyo, kokuyo diye. Sulak arazin yok. İncirin yanında başka bi iş yapamıyosun. Sütü, eti yoğurdu paraylan alıyosun. Neden? Bizim arazi yapımızın işi (Katılımcı 42, Erkek, 65).

Önceden besliyoduk şimdi bizim evler ahşap olduğundan dolayı, şimdi dam dediğimiz yerde af buyur bi çişini yapması, ne bileyim dışkısını bırakmasından dolayı eve çıkacak olan bir koku olduğundan dolayı ben yapmıyorum (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Buraya kadar köyün geçmişten bugüne dek tarımsal üretim faaliyetleri eksenindeki dönüşüm süreci ele alınmıştır. Bu sürecin sonunda Işıklar bir ya da birkaç üründe uzmanlaşmış, emek yoğun ve ihracata yönelik tarımsal üretim gerçekleştiren ve ihtiyaçlarının büyük bir çoğunluğunu piyasadan temin eden tipik modern bir köydür. Bundan sonraki bölümlerde köylülerin bu yeni varoluş biçiminde bekalarının temel koşullarının neler oldukları ve bunun için izledikleri stratejiler incelenecektir.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE KATILIMCILARIN TAKDİMİ

4.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Moses ve Knutsen (2020, s. 22-23) metodolojiyi bilim felsefesinin üç temel taşından biri olarak konumlandırmakta ve “Nasıl biliriz?” sorusuna aranan yanıtla şekillendiğini belirtmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal gerçekliğe dair ontolojik ve epistemolojik bir ön kabulü gerektirir. Ancak bu kabuller, giyilen bir deriden ziyade, kişinin gideceği yere ya da yapmak istediği şeye göre giyip çıkarabileceği ceketlere benzetilmektedir. Benzer şekilde, Della Porta ve Keating (2015, s. 386) de sosyal bilimcilerin bunlardan birine ilke ya da dogma gibi kendilerini adamalarını değil, sorulan sorulara uygun bir yaklaşım, bir metodoloji ve özgül yöntemler seçmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Harper (1991) kırsal sosyolojide özellikle 1980’li yıllara kadar hâkim olan metodolojik tekçiliğin yerini giderek çoğulculuğa devrettiğini belirtmektedir. Bu kapsamda nicel araştırma tasarımlarının yanı sıra nitel araştırma tasarımları, yapısal analizlerle birlikte özneyi ve anlam dünyalarını ve eylemi odağa alan anlayışlar yaygınlaşmaktadır. Harris (1995, s. 585) kırsal alanları şekillendiren ekonomik ve sosyal güçleri anlamak için bu çeşitliliğin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Zira sosyal olguya/olgulara bütünselik bir bakış, kırsal kesimdeki insanların ve yerlerin daha eksiksiz değerlendirmesini olanaklı kılmaktadır. Bu minvalde Helley ve Jones (2012) da kırsal alanda ilişkişel perspektifin öneminden söz etmektedirler. Genel sosyal bilimlerdeki tartışmalarla paralellik arz eden bu süreç, uzunca bir dönem sosyolojinin kadim iki kutbu olarak ifade edilen pozitivist ve yorumsayıcı yaklaşımlara alternatif arayışlarıyla da örtüşmektedir. Son yıllarda bilimsel gerçekçilik yahut realist yaklaşımlara ilişkin ufuk açıcı nitelikte tartışmalar yürütülmüş (Bhaskar, 2013; Sayer, 2017) ve ikiliklere dayalı bir sosyal bilim anlayışı yerine metodolojiler arası köprü kurma arayışları gündeme getirilmiştir (Moses ve Knutsen, 2020, s. 389).

Daha önce de belirtildiği üzere, bu çalışma tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin giderek zorlaştığı bir yerde, aile çiftçiliğinin varlığını nasıl sürdürdüğü ya da sürdüremediğini, her iki

sonucu üreten mekanizmalardan hareketle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu uğraş, zorunlu olarak toplumsal gerçekliğin farklı katmanlarının ve farklı mekanizmaların dikkate alınmasını gerektirmektedir. Örneğin, bir hanehalkının varlığını sürdürüp sürdürememesi, kendi başına tarımsal politikalar, küresel siyaset, iktisadi faktörlere içkin nedensel unsurların doğrusal sonuçları olarak ifade edilemezler. Benzer biçimde, yine bir hanehalkının tarımsal üretimini sürdürüp sürdürememesi, o hanehalkının nüfus dağılımı, hanehalkı yapısı gibi unsurların doğrudan nedensel sonuçları olarak da değerlendirilemezler. Ancak aynı zamanda, bunlardan her birinin meydana gelen sonuçlar üzerindeki etkisini dikkate almak gerekmektedir ve bu etki mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Bu aşamada realizmin toplumsal gerçekliği ele alış biçimi ve onun bilgisine nasıl erişilebileceğine ilişkin bazı kabullerine değinmek gerekmektedir. Sayer'e (2017, s. 157–161) göre, toplumsal dünya tabakalaşmış bir yapıya sahiptir. Bu esasen bütünün tek tek parçalardan daha fazlası olduğu fikriyle benzerdir. Dolayısıyla bekayı ele alırken, makro-mezo ve mikro düzeydeki etkenleri birlikte dikkate almak gerekmektedir. Böylelikle bir hanenin bekası; küresel gıda rejimleri, ülkelerin iktisadi kapasite ve öncelikleri, hükümet politikaları, hukuki düzenlemeler, çiftçi örgütlerinin varlığı ve kapasiteleri yanında toplumsal yaşam ile ilgili gelişmeler, arzular, beklentiler; köyde hanehalkları arasındaki dayanışma örüntüleri, hanehalklarının kendi kaynak durumları, kendi üyeleri arasında ve içinde yaşadıkları cemaatin üyeleri ile olan toplumsal ilişkileri ve aynı zamanda öznelere bilgi ve kabiliyetlerinin bazen birbirlerini destekleyen bazen de engelleyen bütünleşik etkilerinin bir ürünüdür. Tüm bu etkenlerin beka üzerinde ne türden sonuçları nasıl yarattıkları sorusuna ise realizmin yanıtı, her bir nesnenin ve bağlamın kendine has güç ve kabiliyetleri olduğu; ancak bu güç ve kabiliyetlerin her defasında açığa çıkmadıkları yönünde olmaktadır (Öğüt, 2013, s. 339–341; Sayer, 2017, s. 140–154).⁸⁶ Sayer'e (2017) göre,

⁸⁶ Öğüt (2013, s. 333–338), realist düşünürlerin yapı ve mekanizmalar kavramlarını kullanım biçimlerinin tümüyle örtüşür olmadığını altını çizmektedir. Bhaskar'ın (2013) çalışmasında yapı ve doğurgan mekanizma arasındaki farkı nasıl değerlendirdiğini ifade ettiği alıntılardan hareketle yazarın, ilk aşamada her ikisini benzer şeylermiş gibi kullandığını; ancak sonrasında doğurgan mekanizmaları sadece yapılaşmış şeylerin eyleme yollarına ait nedensel güçlere atıfla ele aldığını belirtmektedir. Elder-Vass'ın (2007, s. 170) ise mekanizmayı parçalar arasındaki ilişkilerin ürettiği bir şey olarak kavradığından söz etmektedir. Bu aşamada Öğüt'nin bu farklı görüşlerden hareketle özetlediği sosyal yapı ve mekanizma ayrımından yararlanmak faydalı görünmektedir. Buna göre; bir yapının somutta nasıl işlediğini açıklayabilmek için yapıdan doğan ve somutta işleyen mekanizmayı tanımlamak ve bunu yapıdan ayrı kavramsallaştırmak gerekmektedir. Yapılar, mekanizmaları doğurmaktadır. Öyleyse yapı nesnedir, mekanizmalar ise yapıdan doğan şeyler olarak nesneldir. Keşif ise ters istikamette yani nesnelden nesneye, mekanizmalardan yapıya doğru ilerlemektedir.

söz konusu güç ve kabiliyetler onları harekete geçirecek diğer nesneler ve bağlamsal koşullar mevcut olduğunda açığa çıkmaktadır. Bu toplumsal hayatın arızı (*contingent*) bir mahiyet taşıdığı fikri ve kabulünün bir ifadesidir (Bhaskar, 2013, s. 116). Bir örnek vermek gerekirse, nüfus artışının toprak üzerinde yaratmış olduğu baskının tarımdan çıkış yönünde bir etkiye sahip olabilmesi salt demografik gelişmelerin tayin ettiği bir sonuç değildir. Aksine ekilebilir veya tarıma açılabilir yeni alanların mevcut olup olmadığı, miras sisteminin murislere ve varislere toprağı paylaşmak veya devretmek için ne tür haklar tanıdığı veya onları kısıtladığı; üretim teknolojileri, ulaşım, iletişim imkânlarının çiftçilere bir yandan üretimlerini sürdürürken diğer yandan tarım dışı istihdama katılma imkânı verip vermediği; toprağı terk etmenin hukuken veya toplumsal olarak mümkün olup olmadığı, iktisaden daha avantajlı olup olmadığı gibi diğer birçok etkenin neler oldukları ve sürece nasıl müdahil olduklarına bağlı olarak gerçekleşen veya gerçekleşmeyen bir sonuçtur. Sonucun yine nüfusun bir kısmının tarımdan çıkmasını içerdiği bir durumda bile bunun hangi etkenlerin tekil veya müşterek etkilerinin birleşik bir sonucu olduğunun değerlendirilmesi ve mekanizmaların nasıl çalıştığının tarif edilmesi gerekmektedir.

Perri 6 ve Bellamy (2012, s. 202–205) mekanizmayı, belirli bir değişken ya da etkenin belli bir sonucu nasıl ürettiğinin tarif edilmesi olduğunu ifade etmekte ve bir sonucun birden fazla mekanizmanın ürünü olabileceği gibi benzer mekanizmaların farklı türden sonuçları üretebileceğini belirtmektedir. Mekanizmaların tarif edilebilmesi; (i) ‘zorunlulukları’ yani bir yanıtı tetikleyen olguların neler olduklarını, (ii) ‘süreçleri’ yani insanların bu tetikleyicilere hangi yollarla yanıt verdiklerini ve (iii) ‘sonuçları’ yani bu verilen yanıtların sonuçlarını ele almayı gerektirmektedir. Mekanizmalar bu üç unsur arasındaki nedensel bağlantılardan oluşmaktadır ve bir sonucu açıklamak, bu bağlantıların belirli bir vaka ya da vakalarda nasıl iç içe geçtiği hakkında bir teori inşa edilmesine dayanmaktadır. Aynı zamanda mekanizmalar bir bağlamdan bağımsız hareket etmemektedir (6 ve Bellamy, 2012, s. 184-187). Bu türden bir yaklaşım, vaka çalışmasının hüviyetini de şekillendirmiş olmaktadır.

Benzer sonuçların farklı mekanizmalar tarafından üretildiğine dair bir farkındalık, sosyal politikalar üretilebilmesi ve başarı sağlanabilmesi açısından da önemlidir. Keza değişimin tarif edilebilmesi bu farkındalığı gerekli kılmaktadır. Zira bazı hallerde sonuçlar benzer görünmesine karşın onları üreten mekanizmalar değişebilmektedir. Dolayısıyla, görünen sabitliğin ardında meydana gelen bir sosyal değişim söz konusudur. Aynı zamanda bu tür bir durumda varlığını sürdürmekte olan nesnenin hüviyetinin de aynı kalmadığını değerlendirmek gerekmektedir.

Örneğin, bugün yeni köylülük ile atıfta bulunan üretim birimi ile geleneksel köylü ailesinin birbiriyle aynı vasıflarda olmadıkları aşikârdır. Geleneksel köylü hanehalkının varlığını sürdürebilmesine etki eden mekanizmalar arasında geleneksel dayanışma örüntüleri merkezi bir önem taşıırken bugünün köylülüğü için piyasa mekanizmaları ve yeni teknolojilerin ne biçimde elde edilebildiği daha ön plana çıkmış görünmektedir. Ancak, aynı etkenlerin ürettikleri sonuç tarımdan çıkma ya da sürdürme yönünde olsa bile, bazı hallerde bu sonuç benzer mekanizmaların farklı bağlamsal koşullardaki farklı kombinasyonlarının sonucu olabilir. Söz gelimi, neoliberal kapitalizmin rekabete dayalı piyasa düzeni köylülerin çiftçiliği sürdürmeleri üzerinde baskı oluşturduğu bir gerçek olmakla birlikte, bu zorunlu olarak tüm çiftçiler üzerinde tarımdan çıkma yönünde bir etkiyi doğurmamakta yahut etki derecesi tüm haneler üzerinde benzer yoğunlukta gerçekleşmemektedir. Piyasa için üretim yapmayan, girdiler anlamında bağımlı olmayan bir hane için bu tür bir baskının yoğunluğundan söz etmek güçtür.

Benzer şekilde, neoliberalizmin destekleme politikalarında meydana getirdiği değişimin sonucunda köylülerin dayanaksız hale gelmeleri, kooperatiflerin desteğini çekmiş olması beka üzerinde sonuçlar üretebilecek potansiyele sahipken, bugün Işıklar Köyü'ndeki çiftçiler için, bu dönüşümlerin köylülüğten çıkışı ürettiğini söylemek güçtür. Keza tam tersi olarak desteklerin artırılmasının da ne ölçüde devamlılığa yol açacak olduğu da araştırılmaya değerdir. Zira ilgili bölümde de tarif edildiği üzere, ürünlerin kooperatif yoluyla satışı bu araştırmadaki köylüler için uzun süredir gündemde değildir. Tarımsal destekler ile üretimin sürdürülmesi arasında bağın mevcut olmadığı bir yerde söz konusu değişikliğin etkisinden de söz edilememektedir. Yine bir başka örnek olarak, organik tarım uygulamaları ve bunlara eşlik eden sözleşmeli tarım bazı yerlerde, örneğin Ulukan'ın (2009) çalışmasında, köylülerin üretim araçları üzerinde biçimsel egemenliğinin bir örneğini temsil etmekte iken, yine Işıklar için bu türden bir sonucun mevcudiyetinden de söz etmek güçtür.

Yukarıda sıralanan gerekçeler halen bekanın ele alınması hususunda eksikleri barındırmakta ve özellikle farklılıkların açıklanması için yeterli bir çerçeve sunmamaktadır. Zira beka ile hanehalklarının karşılaşmış oldukları engeller, yapıların kısıt ve kaynakları ile aynı zamanda birimin kendisine içkin potansiyellerin karşılıklılığını içeren, hanenin kendini bütünsel bir toplumsal varlık olarak, yani ekonomik ve toplumsal bir birim olarak yeniden üretebilmek için ortaya koyduğu ve bir sürece yayılı rasyonel eylemler seti kastedilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, bekanın aynı zamanda faillik temelinde ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

Realizmde faillik, yorumsayıcı paradigmada mevcut olan, kişilerin anlam dünyalarına göre eylemlerini yönlendirdiği türden bir kabulü içermemektedir. Yapısal bağlamsal koşullar içerisinde üretiliyor olmakla birlikte nihayetinde eylem, öznelerin bu koşullar içerisinde neyi seçebilir oldukları kadar seçilebilir olanlar arasında da neyi seçtikleriyle büyük ölçüde bağlantılıdır. Örneğin, geçinmekte zorlanan bir hane için göçün ya da arazi kiralamanın ulaşılabilir iki seçenek olduğu bir yerde, hanehalklarının bunlardan hangisine yönelecek olduğu esas itibarıyla öznenin neyi istediğiyle yakından bağlantılı olmakla birlikte bu istek de diğer nedensel unsurlar tarafından biçimlendirilmiş haldedir. Göç etmeyi seçen bir hane, şehirdeki sosyal koşulların çekiciliğini hesaba katıyor olabilir. Zira onun gözünde modern yaşamın önemli imleyicilerinden olan bu unsur, yaşamını üzerine kurduğu temel vasıflardan biri konumunda yer alabilir. Arazi artırımı yolunu tercih eden bir hane için köy-tarım kendisinden vazgeçemeyeceği bir ata mesleği olarak tanımlanıyor olabilir. Bu tanım da bir ölçüde toplumsal ve kültürel kodlarla bağlantılıdır. Genellikle tarım alanındaki çalışmalarda Sönmez (2001, s. 77) öznel amacın göz ardı edildiğini ima etmektedir. Bu ihmal, tüm şartların mevcut olduğu, mekanizmaların işaret edildiği bir yerde köylülerin halen üretimini nasıl sürdürüyor olduklarının ya da aksinin açıklanmasının bir yolunu oluşturmaktadır.

Son olarak, faillik bakımından öznenin konumu söz konusu olduğunda, toplumsal hayatın aşkınlığı karşısında öznenin sınırlılığını ilave etmek gerekmektedir. Bu sınırlılığın araştırma açısından önemi; bir etkenin bir sonucu doğurup doğurmadığına ilişkin kararın nasıl verilecek olduğu yanıtıyla bağlantılıdır. Fail öznel, her daim eylemlerini tüm aşkın yapının farkında olarak ve onu yeniden üretmek yahut ihlal etmek için gerçekleştirmemektedir. Zira çoğu halde bu durumların farkında olmadan eylemlerini sürdürdükleri görülmektedir (Bhaskar, 2013, s. 48). Örneğin, köylülerin bekalarının bir unsuru olarak ifade edilen kendi emek gücünü sömürme yoluyla sağlanan bekanın, kapitalizmin küçük üreticilik üzerindeki egemenlik biçiminin bir türü yahut mevcut yapı içerisinde varlığını sürdürmesinin bir biçimi olarak görülebilir. Ancak çoğu halde köylülerin bu eylemi gerçekleştirirken, kapitalizmle eklemlenme yahut kendine özgü ekonomik yapısını sürdürme gibi bir farkındalık ya da amaçla hareket etmediklerini belirtmek gerekmektedir. Asıl sorun böyle bir durumda araştırmacıların somut verileri nasıl tarif edecekleriyle ve daha geniş kavramsal-kuramsal anlayışa dayalı nasıl bir açıklama getirecek olduklarıyla alakalıdır. Tıpkı faillerin eylemselliklerinde olduğu gibi toplumsal hayatın aşkınlığı ve olumsuzluğu, araştırmacıların nesneleri hakkındaki bilgilerinin de sınırlarını çizmektedir.

Martin (2017, s. 16–17), araştırma sorusunun aynı zamanda araştırmanın yöntemi ve tasarımına ilişkin bir çerçeve çizdiğinden söz etmektedir. Bu çalışma ‘neden’ değil ‘nasıl’ sorusundan yola çıkmıştır. Sayer, yoğun ve yaygın araştırma tasarımlarını değerlendirirken, yoğun araştırmalarda birincil sorunun, nedensel süreçlerin belli bir örnekte ya da sınırlı sayıda örnekte nasıl çalıştığıyla, yaygın (yani survey tipi) araştırmaların ise bütün bir nüfusun ortak özelliklerinin ve genel örüntülerin bir kısmının keşfedilmesiyle ilgilendiklerini belirtmektedir (Sayer, 2017, s. 298). Daha ayrıntılı bir biçimde ifade etmek gerekirse; yoğun araştırmalar, az sayıda vakada bir sürecin nasıl çalıştığı, faillerin fiilen ne yaptıkları, genelleme amacı olmayan, nedensel grupların analiz birimi olarak belirlendiği, zorunlu olmamakla birlikte daha çok derinlemesine mülakatlar ve katılımlı gözlemler gibi nitel teknikleri temel alan çalışmaları kapsamakta iken; yaygın araştırmalarda düzenlilikler, ortak kalıplar, ayırt edici özellikler, süreçler, dağılım oranları gibi meraklarla yola çıkmaktadır. Bu sonraki tür araştırmalarda ilgilenilen gruplar gerçek gruplar değil, bir nitelik bakımından aynı kategoride yer alan nesne veya bireylere atıfta bulunan taksonomik gruplar olup, araştırma sonucunda betimleyici genellemelere gidilmekte, veriler ekseriyetle anket, standartlaştırılmış görüşmeler yardımı ile derlenmekte ve çıkarımsal istatistiksel analiz tekniklerinden faydalanılmaktadır. Sayer (2017, s. 299-306), nadiren de olsa bu iki çalışma biçiminin birlikte görüldüğü örneklerden de söz etmekte ve bunları birbirlerinin alternatifi ve birbirleri ile rekabet eden tasarımlar olarak değil, biri diğerinin yerine ikame edilemeyen ve fakat birbirlerini tamamlayıcı çalışmalar olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Tasarım biçimi bakımından bu araştırma Sayer’in ifade ettiği türden tamamlayıcılığı dikkate alan ve uygulayan bir çalışmadır. Araştırmada bir bütün olarak köyün kendisi ikincisi ise hanehalkları olmak üzere iki katmanlı bir analiz biriminden hareket edilmektedir. Teorik tartışmaların atıfta bulunduğu evren içerisinde bir analiz birimi olarak köyün ele alınması, onun betimsel düzeyde nüfus, toprak varlığı ve dağılımı, hanehalklarının gelir miktarı ve dağılımı, hanehalkı büyüklüğü gibi çeşitli değişkenler çerçevesinde sahip olduğu eğilimler, farklılıklar, özellikler açısından betimlenmesini gerektirmektedir. Bu betimlemede hem köy hem de hanehalkı düzeyinde derlenmiş olan bazı nicel veriler bulunmaktadır. Söz gelimi, bir hanehalkının ne kadar toprağı olduğunu az veya çok sıfatları ile ifade etmek nitel analizlerde kullanılabilecek bir ifade biçimi olsa bile halen belirli muğlaklıkları içermektedir. Bu sıfatların tam olarak ne kadar bir toprağa sahip olmaya atıfta bulunduğu açık değildir ve bu türden nitelendirmelerle benzerler veya farklılar arasında bir değerlendirme yapmak mümkün olamamaktadır.

Ancak aynı zamanda bekanın ele alınmasında temel alınan analiz birimi hanehalklarıdır ve beka esas itibarıyla; her defasında bu birimlerce belirli bağlamsal koşullarda gerçekleştirilen bir başarı ya da başarısızlık hikâyesidir ve dolayısıyla da birime özgüdür. Bu nedenle bir fail olarak hanehalklarının ne yaptıklarına odaklanmak gerekmektedir. Böylelikle, örneğin aynı ailede yetişmiş kardeşlerin hayatta elde etmiş oldukları farklı başarıların ve farklı ailelerde yetişmiş olan aynı kuşaktan bireylerin benzer türden başarılarının bir arada olarak nedensel bakımdan incelenmesi ve değerlendirilmesi sorunu olduğu gibi, aynı köyde ve aynı faaliyetler aracılığı ile varlıklarını sürdüren hanehalklarının bunu tam olarak nasıl başardıkları veya başaramadıklarının bir değerlendirmesini yapmak yoluna gidilmektedir. Özetle, bu çalışma esasen yoğun araştırma tasarımına sahip olup, gözlem birimlerinin durumlarını veya konumlarını betimlemeye ve bu suretle nitel analizi ilerletmeye yarayacak nicel verilerden de yararlanmaktadır.

Türkiye’de, sosyal bilimlerdeki köy çalışmalarının önemli bir kısmı bir ya da birkaç köyün vaka içi yahut vakalar arası karşılaştırmasını içeren araştırmalardan oluşmaktadır.⁸⁷ Vaka ya da örnek olay çalışmaları biçimindeki mikro ölçekli araştırmaların en önemli niteliklerinden biri, alandaki verilerden hareketle farklı mekanizma ve örüntüleri açığa çıkarabilme kabiliyetleridir. Ancak Sirman’ın (2001, s. 253) da belirttiği üzere, istisnaları mevcut olmakla birlikte, genel sosyal bilim geleneğinde de hâkim olduğu gibi, bu çalışmalar ekseriyetle kuram teyit edici vaka çalışmalarının⁸⁸ birer örneğini oluşturmaktadır.

Venesson (2015, s. 288), vaka çalışmalarındaki güçlüklerden biri olarak bilişsel önyargıdan söz etmektedir. Buna göre, George ve Bennet’in (2005)⁸⁹ çalışmasından hareketle yazar, araştırmacıların kendi inançlarını onaylayan bilginin izini sürebileceğini ve onlarla çelişecek olanların üzerini örtme eğiliminde olabileceklerini ifade etmektedir. Bu önyargının kuram teyit

⁸⁷ Türkiye’de kır sosyolojisi alanındaki çalışmaların, tematik ve yöntemsel açıdan değerlendirilmesini içeren çalışmalar için bkz.: (Arslan, 2019); (Nerse, 2021); (Özügürlü, 2013, Bölüm 1).

⁸⁸ Knutsen ve Moses’in (2022, s. 183-184) aktardığına göre Lijphart (1971, s.691), vaka çalışmalarının altı türünü ayırt etmektedir. Bunlar; teorik olmayan, yorumlayıcı, hipotez üreten, teori onaylayan, teori güçsüzleştiren ve sapkın vaka çalışmalarıdır. Teori doğrulayıcı vaka çalışmaları, belli bir vakanın genel bir önermeye ne derecede uyumlu olduğunu araştırmaktadır.

⁸⁹ İlgili çalışma için bkz.: (George ve Bennet, 2005)

edici çalışmalarda daha sık rastlanır bir durum olduğu düşünülmektedir. Nitekim Sirman (2001) da alandaki vaka çalışmalarının öngörülemeyen keşifler yapmaktan uzak kaldıklarını belirtmiştir.

Toplumsal araştırmalarda vakalar bazen kendine has biçimlerinde dolaylı olarak bir şeyin örneği olarak konumlandırılmakla birlikte çoğunlukla ‘vakalaştırma’ olarak ifade edilen ve araştırmacının çeşitli kuramsal tartışmaların varsayımlarından hareketle inşa ettikleri ve sınırlandırdıkları bir alan ve zamandaki örnek olayları temsil etmektedir. Öte yandan vakalaştırma süreci çalışmanın başından itibaren tüm yanları ile sonuçlanmış bir nitelik taşımayabilir. Verili bir örnekte kuramsal tartışmaların işaret ettiği mekanizmaların ne derece geçerli olduğu, ne türden farklı biçimleri içerdiği alana temas etmeden kestirilebilecek bir nitelik taşımamaktadır (Venneson, 2015, s. 271–290). Dolayısıyla herhangi bir olayın, nesnenin veya durumun vaka olarak seçilmesi/oluşturulması kuramsal bir değerlendirmeden bağımsız olarak gerçekleşmemektedir. Ragin (1992, s. 3) de, bir vakanın seçiminin teorik, ampirik hususlar yahut her ikisi birden gözetilerek yapılabileceğini ifade etmektedir. Çoğu halde ve bu araştırmada da olduğu üzere, bu sürece eş zamanlılık hâkimdir.

Bu çalışmada Işıklar Köyü’nün bir vaka olarak seçilmesi ve incelenmesi kuram teyit edici veya zayıflatıcı bir yönelimden hareketle yapılmamıştır. Zira Sayer (2017, s. 264-272) ve Perri 6 ve Bellamy (2012) tarafından da ima edildiği üzere, bu tür araştırmalar esas olarak bilimsel bilginin ilerletilmesini tümevarım veya tümdengelim (yani *inductive* veya *deductive*) ikiliği içinde ele almakta ve bilimsel bilgimizin ilerletilmesinin önemli yollarından birisi olan belli bir durumun niçin ve nasıl meydana geldiğine yönelik rekabet halindeki yaklaşım ve açıklamaların bir arada değerlendirilmesi ve daha yeterli bir açıklamanın nasıl olabileceği ile ilgilenen eleme yöntemini (*abduction*) ihmal etmektedir. Çalışmanın temel kuramsal ilgisinin aile çiftçiliğinin bekasını nasıl sürdürdüğü veya sürdüremediğine dair tartışmalar ve bu kapsamda mekanizmaların nasıl işlediğine dair iddiaların değerlendirilmesi olduğu dikkate alındığında, burada izlenen yöntemi esas olarak eleme yöntemi olarak nitelendirmek daha isabetli olacaktır. Bu değerlendirmede amaç genelleme yapmak değil, 6 ve Bellamy’nin (2012, s. 1) ifade ettikleri üzere “... insanların dünya

hakkında düşünme biçimlerinden kaynaklananlar da dahil olmak üzere, gözlemlemiş olduğumuz şeylere nelerin yol açtıkları hakkında savunulabilir sonuçlar çıkarabilmektir”.⁹⁰

4.2. ARAŞTIRMANIN SAHA ÇALIŞMASI SÜRECİ

Bu araştırmanın saha çalışması süreci, daha önce Giriş bölümünde kısaca ifade edildiği üzere, 24.07.2018-18.12.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup, bu kapsamda alanda çok çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. Belirtilen süre içerisinde, yaklaşık 14 günlük bir ara vermenin haricinde, her hafta 6 gün çalışma yapmak amacıyla köye gidilmiş ve çoğu halde sabah 09:00 ile akşamüzeri 18:00 saatleri aralığında köyde kalmak suretiyle çalışmalara devam edilmiştir. Köye yapılan günlük çalışma ziyaretleri esnasında, mülakat yapmaya ek olarak, köyün olağan yaşam akışının, hasat dönemi öncesi ve sonrasında köydeki gündelik telaşın değişiminin, yine bu dönemlerde köylülerin maddi durumundaki dalgalanmaların yansımalarının, kadınların gündelik yaşamlarında ev, iş, sosyal hayatlarının dışarıdan ve sınırlı ölçüde gözlemlenebilmesi mümkün olmuştur. Yine saha araştırması süresince tarımsal üretim faaliyetlerine ilişkin olarak incir ilekleme⁹¹, incir hasadı, kestane hasadı, kuyulama⁹², kestane patozu⁹³ ile ayıklama gibi faaliyetlere tanık olunmuştur. Ayrıca, incir hasadı döneminde bir gün bizzat hasat faaliyetine dahil olunarak katılımlı gözlem⁹⁴ yapılmıştır.

⁹⁰ Bu paragrafın içerdiği temel iddia ve değerlendirmeler aslen danışmanıma aittir.

⁹¹ Dişi incirin döllemesine verilen isimdir.

⁹² Kuyulama, kestanelerin toplanmasının ardından bir süre kuyularda (yere açılan çukurlarda üzeri toprakla örtülerek) bekletilmesine denmektedir.

⁹³ Kestane patozu, kestanelerin dikenlerinden ayrılması işlemidir. Eskiden el yapımı araçlarla ve emek gücüyle yapılan bu işlem, günümüzde çoğunlukla patoz adı verilen makineyle gerçekleştirilmektedir.

⁹⁴ Neuman'ın (2016, s. 554) Junker (1960), Denzin (1989), Roy (1970) ve Gans'ın (1982) çalışmalarından hareketle özetlediği ve saha araştırmacısının benimsediği farklı rollere tekabül eden araçlardan biri olarak tanımladığı katılımlı yahut katılımcı gözlem, temel etnografik veri toplama araçlarından biridir ve bu teknik esasen bir alana tümüyle ya da farklı derecelerde dahil olmayı içermektedir. Burada gerçekleştirilen katılımlı gözlem ise, yine Neuman'ın Adler ve Adler'den (1987) hareketle ele aldığı saha rollerinden biri olan yerli olma modelinden ya da tüm süre zarfında köyde yaşama biçiminden ziyade bir günlüğüne incir hasadının deneyimlenmesi yoluyla yapılan gözleme tekabül etmektedir. Bu süreçte bir hasat günü süresince geçirilen süre zarfında; iş bölümü, işin yoğunluğu, insanlar arasındaki ilişkiler gibi şimdiye dek mülakat yoluyla bilgisine sahip olduğu verilerin bir kısmını gözlemleme imkânı bulunmuş ve aynı zamanda bu süre içerisinde doğrudan hasada dahil olunarak süreç de deneyimlenmiştir. Bir günlük dahiliyet işin zamana yayılı vasfını tarif edebilme kabiliyetinden uzak olmakla birlikte, alana yabancı bir araştırmacı için değerli kazanımlar sağlamıştır.

Alan çalışması esnasında toplam 136 birey ile hanehalkının gelir-refah durumu ve üretim faaliyetleri hakkında bilgi derlemek amacıyla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlar, 11 ana bölümden oluşan ve her bölümde açık uçlu ve yarı yapılandırılmış soruların mevcut olduğu, bir örneği Ek-4'te sunulmuş olan soru formu aracılığıyla yürütülmüştür. Bu mülakatların 2 adedi yeterince güvenilir olmamaları ve/veya yeterli bilgi içeriğine sahip olmamaları, 2 adedi ise aynı hanehalkından bireylere ait olmaları nedeniyle elenmiştir. Sonuç itibarıyla araştırmada 132 mülakattan derlenen veriler dikkate alınmıştır. Aynı zamanda bu hanelerden 2 adedi, kişilerin köy dışından olmaları sebebiyle, mülakat cetvelinde yer alan bazı nicel verilere dayalı sorulara uygunluk taşımadıklarından, sadece bu sorular özelinde, değerlendirmeye dahil edilmemişlerdir. Bu kapsamda yapılan görüşmelerden en kısası en 50 dakika en uzununu ise 165 dakika sürmüştür.

Kendileriyle mülakat yapılan 132 bireyin, 126'sı hanehalkı reisi, 4'ü reisin yetişkin oğullarından biri, 2'si ise reisin eşidir. Mülakatların hanehalkı reisleri ile yapılmasının nedeni esas olarak soru cetveli içeriğine dair konularda onların diğer hanehalkı üyelerine kıyasla daha ayrıntılı ve yeterli bilgiye sahip olmalarıdır.⁹⁵ Bu durum reis yerine diğer üyelerle yapılan görüşmelerde de dikkat çeken bir husus olmuştur. Mülakatlara ilişkin ayrıntılı bilgiler, katılımcıların sosyo-demografik bilgilerinin takdim edildiği bu bölümde takip eden başlıklar altında yer alan Tablo 6'da sunulmuştur.

İkinci olarak, çalışmada köyün tarihi, geçmişten bugüne sosyo-ekonomik yapısı ve tarımsal üretime yönelik verilerin elde edilmesine hizmet edecek biçimde, sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Creswell'in (2013, s. 73) Plummer'dan (1983) aktardığına göre sözlü tarih tekniği, olaylar ve bu olayların sebep ve sonuçlarına ilişkin bir ya da birkaç kişiden sağlanan kişisel düşünceleri içeren bir anlatı araştırması tekniğidir. Bu kapsama dahil edilecek olan kişiler amaca bağlı olarak seçilmektedir. Araştırmada sözlü tarih çalışmasına dahil edilen kaynak kişiler, mümkün olduğunca köydeki ileri yaşlı ve hafızası kuvvetli, anlatma kabiliyeti ve hevesi olan kişilerden seçilmeye çalışılmıştır. Köyde bulunulan süre zarfında bu kişiler cemaat üyeleri

⁹⁵ TÜİK tarafından survey çalışmalarında geçmişte aynı gerekçelerle hanehalkı reisleri ile görüşme yapılıyor olmasına rağmen son dönemde (2006 yılı ve sonrasında), diğer ülkelerdeki benzer kuruluşların veri derleme usulleri ile uyumlu hale getirmek amacıyla artık 'referans kişi' ile görüşme yapma uygulamasına geçilmiştir. Bu kişi çoğu halde yine hanehalkı reisi olmakla birlikte, hanehalkının durumu hakkında yeterli bilgi sahibi olduğu müddetçe anketler yetişkin üyelerinden herhangi birinin katılımı ile de doldurulabilmektedir.

tarafından da işaret edilmişlerdir. Böylelikle çalışma kapsamında 6 birey ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada onlara köyün tarihi, geçmişten bugüne sosyo-ekonomik yapısı ve tarımsal üretim süreçleri hakkında sorular yöneltilmiş olup, bu amaçla kullanılmış olan soru cetveli yarı-yapılandırılmış ve açık uçlu sorulardan oluşmaktadır ve örneğine Ek-6'da yer verilmiştir. Aynı zamanda mülakatlar esnasında anlık sorular (*ad hoc*)⁹⁶ da kullanılmıştır. Köyün tarihine ilişkin verilerin elde edilmesinde aynı zamanda araştırma sorunsalı bağlamında kahvede, evlerin önlerinde gerçekleştirirken sohbetlerden de faydalanılmıştır. Bu türden sohbetler, bir kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmamış, aksine alan notları şeklinde kaydedilmiş ve betimsel analizi destekleyici oldukları durumlarda kendilerinden yararlanılmıştır. Mülakatların tümünde Gönüllü Katılım Formu kullanılmış olup bu formların örneklerine Ek-3 ve Ek-5'te yer verilmiştir.

Mülakatlar çoğunlukla kahvehanelerde ya da kişilerin evlerinde ve orada hazır bulunanların da yakına gelip dinledikleri bir ortamda yapıldığından, 10 farklı görüşme kendisiyle mülakat gerçekleştirilen bireyin haricinde diğer cemaat üyelerinin de dahil oldukları bir görüşme-mülakat sürecine evrilmiştir. Ancak, bu şekilde yapılan mülakatlar tek bir mülakat olarak kabul edilmiş ve esas katılımcı haricindeki diğer üyelere katılımcı numarası atanmamıştır. Bununla birlikte bu kişilerin büyük çoğunluğunun da aynı zamanda kendileriyle mülakat yapılan katılımcılar olduklarını da belirtmek gerekir. Bu kapsamdaki mülakatlardan yapılan alıntılarda diğer üyelere ait aktarımlar “Diğer Katılımcı” ibaresiyle belirtilmiş ya da bu kişinin katılımcının yakını olması halinde (örneğin, evde yapılan mülakatlarda bulunan ve sorulara yanıt veren katılımcının eşi gibi) kişi bu yakınlık üzerinden tarif edilmiştir. Ancak bu mülakatlar araştırmacının bir kişi yerine çok kişiyle aynı anda gerçekleştirdiği görüşmeler için kullanılan ve esas gayenin bir grup etkileşiminden faydalanmak olduğu (Punch, 2014, s. 168) odak grup görüşmesi niteliğine sahip değildir. Zira kişiler amaçlı olarak belirli nitelikleri dikkate alınarak seçilmemiş, mülakatlar bu amaçla hazırlanan bir soru formuna dayalı yürütülmemiş ve aynı zamanda odak grup görüşmelerinde olması beklenen asgari katılımcı sayısına çoğunda erişilmemiş (ki amaç dahilinde olmadığından bunun için çaba gösterilmemiştir) ve katılımcıların evlerinde gerçekleştirilen ve böylelikle diğer hane üyelerinin de dahil oldukları 4 mülakat haricinde geri kalan diğer mülakatlarda diğer cemaat üyeleri tüm mülakat sürecine dahiliyet sağlamamışlardır. Ancak yine

⁹⁶ Mayring (2011, s. 76) *ad hoc* veya *anlık sorular* ile, kılavuzda gösterilmemiş yeni durumlar karşısında mülakat esnasında formüle edilen soruları kastetmektedir.

de bu kapsamdaki mülakatların, birebir görüşmelerden bazı açılardan ayrıldığını ve kendine özgü avantaj ve dezavantajlarının olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Sözü edilen 10 mülakatta diğer cemaat üyelerinin kısmi/sürekli dahiliyeti, bazı hallerde verileri zenginleştirirken veya iletişimi kolaylaştırırken bazı hallerde de kendisiyle mülakat yapılan katılımcının düşüncelerini ifade edebilmesine bir oranda engel de teşkil etmiştir. Olumlu katkılarına ilişkin verilebilecek olan örneklerden biri, bazı hallerde diğer üyelerin sorunun başka biçimlerde ifadesine imkân sağlamış olmasıdır. Bilindiği üzere alan araştırmalarında ve özellikle kendine has ağza ya da jargona sahip olan yerlerde yürütülen çalışmalarda, sahadaki dil kullanımına olan hâkimiyet hem soruların istenildiği şekilde karşı tarafa aktarılabilmesinde hem de verilen yanıtların yorumlanabilmesinde avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal araştırmalardaki dil sorunu ilk akla geldiği gibi salt yabancı dile hâkimiyetle alakalı ya da çevirmen kullanımının yarattığı genel güçlüklerle sınırlı değildir. Araştırmanın gerçekleştirildiği köyde, Ege şivesi yoğun olarak kullanılmaktadır. Esasen araştırmacının da bu şiveye yatkınlığı ve aşinalığı olduğundan ilk aşamada bu hususta bir engelle karşılaşılacağı öngörülmemiştir. Süre içerisinde köyün konuşma ritmine, özel kavram kullanımlarına ve dahası dilin ahengine aşinalık kazanılmış olmakla birlikte, ilk haftalarda bu husus bazı zorlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu gibi durumlarda mülakata dahil olan ikinci, üçüncü kişilerin, araştırmacının sorduğu soruyu farklı biçimlerde ifade ederek, mülakat yapılan kişinin soruyu daha rahat kavrayabilmesine imkân sağladığı çokça örnek olmuş ve bunların her biri diğer mülakatlarda araştırmacı tarafından da kullanılan anahtarlar haline gelmişlerdir.

Gündelik yaşama dair çalışmaların da başlıca sorunlarından olan sıradan, rutinleşmiş işlerin miktarı, zamanı hakkındaki ayrıntılı ve kesin bilgileri katılımcıların hatırlamaları her türden çalışmada olduğu gibi köy çalışmalarında da belli ölçülerde sorun oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu mülakatların ikinci bir avantajı, bu türden durumlarda, katılımcıların unuttukları, göz ardı ettikleri bazı verileri daha kolay elde edebilme imkânı sunmuş olmasıdır. Katılımcılara yöneltilen sorulardan bir kısmı geçmiş yıllara ilişkin üretim, maliyet, gelir miktarı gibi bilgileri talep eden türden verilerdir ve fakat bunlar çoğunlukla köylülerin aslında kaydını tutmadıkları veya modern bir işletme mantığı içerisinde muhasebesini yapmadıkları girdi-çıktı bilgileridir. Nitekim, AB ile üyelik sürecinin bir parçası olarak Türkiye’de hükümet 2007 yılında yine AB’nin mali desteği ile AB Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) sistemi uygulaması başlatmış olup, bu konuda yürütülen

faaliyetler henüz kılavuz (pilot) çalışma safhasındadır.⁹⁷ Bu çok katılımcılı mülakatların aynı zamanda uzun ve detaylı soru formunun yarattığı bıkkınlık hissini ve soruyu geçiştirme eğilimlerini de belirli ölçülerde engellediğini ifade etmek gerekmektedir. Örneğin, çoğunlukla tarım politikalarına yönelik soruları katılımcılar kısa yanıtlarla geçiştirme eğiliminde olurlarken, bu türden mülakatlarda köylüler arasındaki uzlaşmazlıklar farklı verilerin elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Mülakatların büyük çoğunluğu köy kahvehanelerinde gerçekleştirilmiş olup, bir kısmı ise kendileriyle mülakat gerçekleştirilen bireylerin hanelerinde (5 adet), köydeki bir incir işletmesinde (1 adet), köyde bulunan bir bakkal dükkânında (1 adet) ve tostçu dükkanında (1 adet) gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda ilçe merkezinde de 2 mülakat yapılmıştır. Saha çalışması sürecinde hane reisi/yakını dışında incir ticaretinin önemli aktörleri ve aracıları olan incir işletmesi sahipleriyle (4 kişi), tüccar-aracılara (4 kişi) ek olarak İlçe Ziraat Odası yetkilileri ile de görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen tüm mülakatların sadece üçünde katılımcı onayı bulunmaması nedeniyle ses kaydı alınamamış olup toplam ses kaydı süresi 172 saat olarak hesaplanmış ve kayıtlar Maxqda veri analiz programı aracılığıyla deşifre edilmiştir. En nihayetinde toplam 3750 sayfa⁹⁸ veri yığını elde edilmiştir. Bu veri yığını metninin haricinde aynı zamanda gözlem, saha notları ve saha sürecinde araştırmacı tarafından çekilen fotoğraflar da mevcuttur. Nitel veri analiz programından sadece ses kayıtlarının deşifresi, verilerin kodlanması ve temaların oluşturulması aşamasında yararlanılmıştır.

Çalışma metni içerisinde katılımcıların açık isimlerine yer verilmemiştir. Esasen adı belirli olan bir köy çalışmasında kişilerin gerçek hüviyetlerini anonim kılmak başlı başına etik bir sorun doğurmaktadır. Bu gibi hususların en aza indirilmesi amacıyla doğrudan kişilere işaret eden alıntılara ya yer verilmemiş ya da bunlar içerisinden ilgili kısımlar çıkarılmıştır. Bu ya da başka sebeplerle çıkarılan kısımlar “(...)” biçiminde belirtilmiş, alıntı içerisinde katılımcıların işaret

⁹⁷ Bu sistem yanında diğer muhasebe sistemlerine göre muhasebe kayıtlarının nasıl tutulacağına dair bir çalışma için bkz. (Çelik, 2014).

⁹⁸ Bu sayfa sayısına mülakat cetvelindeki sorular da dahildir.

ettiği kişi adlarında ise ilgili ismin ilk harfine yer verilerek kalanı “****” simgesi ile gizlenmiştir. Yine de bazı hallerde, bir yandan çalışmanın sorunsal itibarıyla elzem olan ancak aynı zamanda dikkatli bir takiple izi sürüldüğünde katılımcıların anonimliğine gölge düşürebilecek ayrıntılar söz konusu olmaktadır. Bununla mücadele etmenin bir biçimi olarak; kişilere ilişkin özel, mahrem bilgileri açığa çıkaracak, söz konusu bilgi/paylaşım vasıtasıyla cemaat içerisinde kişinin konumu, statüsü, itibarını etkileyecek, cemaat üyeleri arasındaki ilişkilere zarar verecek türden verilere yer verilmemiştir. Bu hususta bir istisna niteliğinde değerlendirilebilecek olan örnek, sözlü tarih çalışması kapsamında, köyde geçmiş dönemde söz sahibi olan ve bu kişi hakkında dile getirilen iktidar pratiklerine dair yer verilen bazı aktarımlardır. Ancak söz konusu kişinin günümüzde hayatta olmaması sayılan olumsuz durumların yaşanmasına bir engel teşkil etmektedir.

Katılımcıların anonimliğinin sağlanması fakat aynı zamanda metnin akışkanlığının bozulmamasının bir yolu olarak çalışmalarda genellikle takma/kod isimlerin tercih edildiği görülmektedir. Ancak katılımcı sayısının fazla olduğu bu türden çalışmalarda bu yöntem idaresi zor bir hal alabilmektedir. Bu nedenle katılımcılar; “Katılımcı 1”, “Katılımcı 2” biçiminde kodlanmış, sözlü tarih çalışması katılımcıları ise “Sözlü Tarih Katılımcısı 1” veya “Sözlü Tarih 1” biçiminde ifade edilmiştir. Metin içerisinde zaman zaman “K1” veya “ST1” biçiminde kısaltmalar da kullanılmıştır. Aynı zamanda kişilerden yapılan alıntılarının sonunda cinsiyet ve yaş bilgilerine “(Katılımcı no, cinsiyet, yaş)” biçiminde yer verilmiştir.

Köy araştırmaları, veri toplamanın salt mülakatlar yoluyla sınırlandırılmayacak olduğu özel bir alanını oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin bir yıla yayılan iş yoğunluğu ve aynı zamanda gelirin de yılın bir ya da birkaç döneminde kazanılması bağlamında sahip olduğu yaygınlık vasfı, köyde farklı zaman dilimlerinde farklı türden örüntülerin gözlemlenmesine zemin hazırlamaktadır. Örneğin, herhangi bir köyde hasat döneminin koşturmacasıyla kış aylarının dinginliği yahut ürünlerin satışından sonraki belli bir süre içerisindeki tüketim örüntüleri ile yeni hasat dönemine yaklaşan süreçteki tüketim örüntüleri birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bu farklılık bazı hallerde iki ayrı dönemde köylülerin kendi hallerini tarif etme biçimlerine dahi yansımaktadır. Bu bağlamda köy araştırmalarında köyde geçirilen süre zarfının olabildiğince bu farklılığı gözlemleyebilecek ölçüde yayılabilmesi daha bütünlüklü bir anlatım ve betimlemenin sunulabilmesine imkân sağlamaktadır. Bu durumu bazı katılımcıların tasvirlerinden hareketle örneklendirmek de mümkündür:

(...) Sen yılbaşından sonra gelersen buraya göreceksin. Bak şimdiden başladı bile. Abim dediği diyeceksin. Şimdi cıvı cıvı oluyodu ortalık incir vakti. Saat 11’de kahvede insan kalmıyo. (...) Yani saat 13.30’da kovalardım insanlara: ‘Arkadaşlar gidin, ben yatcam.’ Şimdi nerde! Gidiyolar yatıyorlar eve. Harcam yapmamak için. Yok. Şimdikten (şimdiden) öyle. Sen bakma yani insanların dediğine (Katılımcı 39, Erkek, 53).

Bizim burda işin sıkılığı eylül, ekim, kasım. Bayanların. Eylülde incir toplanır, ekimde kestane toplanır, kasım. Sen var ya incir zamanı gelsen var ya bilmezsin bizi valla, üstümüzden başımızdan (Sözlü Tarih Katılımcısı 1’in eşi, Kadın, 51).⁹⁹

Mayıstan sonra kimsede 2-3 ay para kalmaz gari. Tüketimi kırsal gari o aylarda. Fuzuli ihtiyaçlardan kaçınırsın. İçki içmezsin, gayvelere gitmezsin çok sık böyle. Kendini kasarsın yani. Bahçeden mecbur kasamazsın yani. Para varken, yaşam geniş yani. Nazilli’ye gitmezsin gari, neden gitcen? (Katılımcı 10, Erkek, 61).

Geçmişte özellikle antropolojik araştırmaların yapılmasında hem bir topluluğu onun içinde yaşayarak tanıma ve anlama zorunluluğu hem de ulaşım kısıtları nedeniyle araştırmacıların çalıştıkları köyde ikamet etmeleri saha çalışmalarının olağan biçimi olmuştur. Stirling’in (1965) Kayseri’de 1950’lerin ortasında yaptığı *Turkish Village* çalışması yahut Joe Percy’nin (2003) *Bir Türk Köyünde Yaşam* isimli çalışması bunun örneklerini oluşturmaktadır. Bu araştırma bunlara benzer şekilde köyde ikamet ederek değil, ulaşım imkânlarının sağlamış olduğu kolaylıktan yararlanarak günübirlik olarak köye gitmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte araştırmacı Nazilli kent merkezinde ikamet etmiştir. Bu durum şüphesiz ki köydeki hayatı orada yaşayarak görmek, toplumsal olarak kabul gördüğü ve araştırmanın amaçları bakımından gerekli olduğu durumlarda katılımlı gözlem yapmak açısından bazı faaliyetlere bizzat katılmak için bir kısıt oluşturmuş olmakla birlikte, mutlak bir kısıt olmamıştır. Bu kapsamda 1 kere hasat faaliyetlerine katılım sağlanmış, bu esnada katılımcılarla sohbet etmek fırsatı da yakalanmış ve bu katılım sırasında çekilmiş fotoğraflardan ikisi Görsel 5 ve Görsel 6’da verilmiştir. Araştırmacının kendisinin çocukluğunun da aynı yörede benzer faaliyetlerin yürütüldüğü bir ortamda geçmiş olması katılım sürecinde araştıran özne bakımından da kolaylık sağlamıştır.

⁹⁹ Bu mülakat katılımcının evinde gerçekleştirilmiş olup, katılımcının eşi ve annesi de mükakata dahil olmuşlardır.

Görsel 5. İncir Hasadından Bir Gün**Görsel 6. Sergi ve Kerevetteki İncirler**

Saha araştırmalarında kendileriyle mülakat yapılan kişilerin nasıl seçildikleri konusu bu tür araştırmalardan elde edilen veriler ile ne tür bir analiz yapılabileceğinin ve ne tür çıkarımlarda bulunulabileceğinin sınırlarını da tayin eder. Bu kapsamda işaret etmek gerekir ki, Goldthorpe (2000, s. 89-90) etnografik çalışmaların değeri hakkında yapmış olduğu bir değerlendirmede, etnografisi yapılan vakanın neyin temsili olduğu, kendisiyle görüşülen kişilerin seçiminde tesadüfi seçim ilkelerine riayet edildiği ve örüntüler değil, mekanizmaların mevcudiyeti ve işleyişini teyit edici veya yeni mekanizmaların mevcudiyetini göstermeyi amaçladıkları müddetçe etnografik çalışmaların sosyal bilimlerde bir yer ve öneme sahip olabileceklerini belirtir. Aksi halde, bu çalışmalara atfedilen bağlamı içinde bütüncül bilgi sağlama işlevinin kendi başına bir değer taşımadığını belirtir. Goldthorpe'ın bu değerlendirmesi dikkate alınarak, araştırmacıya saha araştırmasını tamamlamak için idari olarak verilmiş olan izin süresi yeterli olmadığı için, köydeki bütün hanehalklarının reisleri ile mülakat yapmak yerine onları en azından ilk olarak: (i) sahip oldukları tarımsal arazi büyüklüğü ve (ii) daimi olarak köyde oturup oturmadıkları dikkate alınarak oluşturulacak iki eksenli bir dağılım tablosunun her bir kutucuğunda yer alan birimlerin sayısını belirlemek, ardından da her bir alt kategoriye ait hanehalkları arasında oransal olarak eşit sayıda ve basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiş bir örneklem oluşturulması düşünülmüştür.

Fakat bu seçimin başarılı bir şekilde yapılabilmesine temel teşkil edecek ön bilgiler mevcut olmadıklarından ve ancak bütün hanehalkları ile ön görüşme yapılması halinde oluşturulabilir görüldüğünden, bu sorun başka bir yolla aşılmış olup, izlenen usulün ayrıntıları ve sonuçta ortaya çıkan katılımcı profili, aşağıda mülakat yapılan hanelerin profiline (bkz. Başlık 4.5) ve hanehalklarının temsil kabiliyetlerine (bkz. Başlık 4.5.2.) yer verilen başlıklar altında tarif edilmiştir.

4.3. DERLENEN VERİLERİN TÜRÜ VE ANALİZ TEKNİKLERİ

Bir önceki başlık altında yürütülmüş olan faaliyetlerin ima ettikleri üzere, bu araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek üzere saha çalışması esnasında derlenmiş olan veriler nitel ve özellikle hanehalkı reisleri ile yapılmış olan mülakatlar vasıtasıyla derlenmiş olanlar söz konusu olduğunda, betimlemelere kesinlik ve belirginlik kazandırabilmek için nicel verileri de içermektedir. Ayrıca, araştırmada kullanılmış olan ikincil nicel ve nitel veriler de mevcut olup, bunlar idari istatistikler ve dönemsel ziraat raporlarında yer almaktadır. Dolayısıyla, türüne, kapsamına ve araştırmanın amacına bağlı olarak bu veriler hem betimsel istatistik hem de nitel veri analiz teknikleri kullanılmak suretiyle değerlendirilmiştir.

Nitel ve nicel araştırma tasarımlarını birbirlerinin muhalifi olarak gören yaklaşımlar henüz sosyal bilimlerde bütünüyle aşılmış olmamakla birlikte, bu tutumun niçin benimsenmemiş olduğu daha önce ana hatları ile belirtilmişse de burada biraz daha ayrıntılı olarak ifade edilmesinde yarar bulunmaktadır. Bazen karma yöntem olarak da adlandırılan yeni yaklaşımlar geçmişte nicel ve nitel ayrımının dayatmış olduğu kısıtları aşma yönünde bir çaba olup, bu araştırma kapsamında hanehalklarından derlenmiş olan verilerin içeriği bakımından en belirgin olan hususun, aynı vakalarda bir sürecin nitel ve nicel boyutlarını ve işleyiş örüntülerini birlikte takip etmektir. Bu vasfı ile bu araştırmanın birincil verileri, nicel bir tasarım yoluyla evren veya örneklem tarayarak, bu evrenden az sayıda örnek vaka ile yapılan mülakatlar vasıtasıyla istatistiksel birlikte değişme ilişkilerinin ardında yatan mekanizmaların neler olabileceği hakkında bir fikir edinmekle ilgilenen biçime karşılık gelen karma araştırma tasarımından üretilmemektedir. Ancak, yukarıda ikincil veriler olarak ifade edilmiş olan verilerin araştırma sürecinde kullanılma biçiminin bu ikinci tür araştırmalara bir oranda benzediği söylenebilir.

Punch (2014, s. 225–238), karma yöntemin ele alınması ve farklı biçimlerde kategorilendirilmesine ilişkin olarak çeşitli yazarların birbirinden ayrılan görüşlerine yer vermektedir. Bunlar içerisinde önde gelen isimlerden biri olan Creswell’in (2018) gözünde karma yöntemin tam karşılığı; her iki araştırma tasarımının tümüyle birleştirildiği biçime tekabül etmektedir. Bunun yanı sıra diğer bazı biçimlerde, nitelin ya da nicelin ağırlık taşıdığı, birinin diğerini öncelediği yahut birinin başat olmasının yanında çoklu yöneme tekabül edecek biçimde salt teknikler bağlamında çoğulculuktan faydalanan tipler ayırt edilmektedir.¹⁰⁰

Bir araştırmanın yönteminin belirlenmesinde esasen yönelttiği sorunun ve aradığı yanıtın belirleyiciliği merkeze alındığında, bu çalışmada, değişkenler arası nedensel ilişkiler ya da genellenebilirlik türünden bir sorunsalın mevcut olmadığını; en temelde belirli bir bağlamsal koşuldaki durumun anlaşılıp açıklanmasının hedeflediğini ve dolayısıyla nitel bir araştırma hüviyetine sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Bu haliyle, karma araştırma tasarımları arasında “çoklu yöntem” olarak vurgulanan biçime yakındır.

Çalışmada nicel verilerin ve analizlerin konumu, ele alınan vakanın bağlamsallaştırılması ve nitel verilerin anlaşılması hususunda destekleyici dayanaklar sunabilmek amacıyla kullanılmıştır. Köylülerin hallerinden memnuniyetlerini ifade ederlerken “yuvarlanıp gittikleri”, “idare ettikleri” biçiminde dile getirdikleri bu yuvarlanıp gitme halinin, maddi anlamda karşılık geldiği borçluluk, gelir döngüsü dikkate alınmaksızın değerlendirilmesi mümkün olamamaktadır. Mümkün olsa dahi bu esas itibarıyla yorumsayıcı anlayışta baskın olan türden bir ‘öznenin gözü’ yaklaşımına karşılık gelmekte; ancak onun bağlamsal koşullarını tarif etmek hususunda eksik kalmaktadır. Aynı zamanda yine çalışma kapsamında yer verilen değişkenler arasındaki ilişkisel analizler genellenebilirlik amacı taşımamaktadır. Bu gerekliliği, bekanın ele alınış biçiminden hareketle açıklamak gerekmektedir. Bekanın bu çalışmada kurgulanış biçimi, esas itibarıyla her hane özelinde ancak belirli bağlamsal koşullarda yeniden üretilen bir eylemsel bütünlük olarak değerlendirilmekte ve her seferinde tüm değişkenlerin her bir hane için dikkate alınmasını gerektirmektedir. Peşinen hanelerin bekalarını sürdürüp sürdürememeleri onların sahip oldukları arazi varlıkları, gelirleri, yaşları ya da sınıfsal konumlarının sonuçları olarak değil, bunların tümünün ve diğerlerinin bütünlüklü bir sonucu olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma bir

¹⁰⁰ Karma yöneme ilişkin temel yaklaşımların özeti niteliğindeki kısa bir çalışma için bkz.: (Toraman, 2021). Ayrıca bu hususta ele alınmış temel metinlerden biri için bkz. (Creswell ve Creswell, 2018).

yönüyle her biri birbirinden ayrı 130 beka hikâyesini anlatırken aynı zamanda bu 130 ayrı hikâyenin birbiriyle benzeştiği ya da farklılaştığı biçimleri, mekanizmalar üzerinden tarif etmeyi amaçlamaktadır. Bu haliyle ilişkilerin somutlaştırılmasında istatistiksel analiz teknikleri işlevsel bir araç sunmaktadır. Ancak her bir hanenin özgün hikâyesini anlatmakta yetersizdir. Dolayısıyla, çalışma kapsamında nicel verilerin ve analizlerin amacı, değişkenler arası ilişkilerin yorumlanmasını değil, olsa olsa bir halin, durumun, sürecin somut tarifini vermektedir.

Moses ve Knutsen (2020, s. 20), belli metodolojik yaklaşımların (yani pozitivist-natüralist, inşacı veya realist) çoğunlukla veya ağırlıklı olarak kullanmayı tercih ettikleri belirli yöntemler ve teknikler olmakla birlikte, belli bir metodolojik yaklaşıma zimmetlenmiş bir yöntemler kümesi fikrini reddetmekte ve bunların her birinin aynı yöntemleri farklı biçimlerde ve farklı hedefler doğrultusunda kullandıklarına dikkat çekmektedir. Bu nedenle vaka çalışması yöntemi nicel tasarımlarda da kullanılabileceği gibi tam tersi biçimde istatistiksel yöntemler de nitel araştırmaların istifade edebileceği şekilde değerlendirilebilir.

Çalışma kapsamında sözlü tarih tekniğinden elde edilen veriler, yeniden hikâyeleme yöntemi kullanılarak işlenmiştir. Özellikle ikinci ve üçüncü bölümlerde bu teknikten yoğun olarak faydalanılmıştır. Creswell (2013, s. 74–75), araştırmacıların aktarılan hikâyelerin anlamlılığını sağlamak için belirli bir çerçevede onları yeniden kurgulayabileceklerini ifade etmektedir. Yazar, bu tekniği aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Yeniden hikâyeleme, kuramsal çerçevenin bazı genel çeşitleri kullanılarak hikâyelerin yeniden düzenlenmesi sürecidir. Bu çerçeve hikâyelerin toplanması, hikâyenin anahtar kelimeler çerçevesinde analiz edilmesi ve kronolojik bir sıra halinde düzenlenmesini içerebilmektedir. Bireyler kendi hikâyelerini anlattıkları zaman genellikle kronolojik bir sıra takip etmezler. Bu yeniden hikâyeleme sürecinde araştırmacı, düşünceler arasında nedensel bir bağ kurmaktadır (Creswell, 2013, s. 74–75).¹⁰¹

¹⁰¹ Creswell'in yeniden hikâyeleme tekniğine ilişkin açıklamasının aktarıldığı esas kaynak için bkz: (Ollerenshaw ve Creswell, 2002).

Bu çalışma nitel araştırma tekniğinde yaygın olarak kullanılan türden bir tematik analize dayanmamaktadır. Esas itibarıyla, verilerin betimsel tasvirinden faydalanılarak ve aynı zamanda araştırma sorunsalına ilişkin kuramsal tartışmalarda işaret edilen yapısal/bağlamsal etkenlerden hareketle, mevcut ilişki, mekanizma ve örüntülerin anlaşılıp açıklanması ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Saldaña'nın (2019, s. 2) belirttiği gibi nitel araştırmalar tek bir kodlama biçimine sıkıştırılamayacak çeşitliliğe sahiptir ve her bir araştırma; problem(ler)i, metodolojisi, kavramsal çerçevesi ve veri toplama süreçlerine bağlı olarak ve elbette ki araştırmacının belirli bir sistematik içerisinde kalarak ilerlediği, en uygun yolu/yöntemi izlemektedir. Dahası yazar, *“Bazen verilerin kodlanması kaçınılmaz bir gerekliliktir, ama bazen de elinizdeki çalışmada en son yapılacak şey kodlama yapmaktır.”*¹⁰² ifadesini dile getirmektedir (Saldaña, 2019, s. 2). Ancak bu çalışmada olduğu gibi katılımcı sayısının yüksek olduğu türden nitel çalışmalarda, veri yığınının sadeleştirilmesi ve idaresi için birincil düzeyde kodlamaya ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. Bu kapsamda, hane reisi veya yakınıyla gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler, iki aşamalı bir okumaya tabi tutulmuştur. İlk olarak yatay okuma gerçekleştirilmiştir.¹⁰³ İkinci aşamada nitel veri analiz programı aracılığıyla, her bir soru kodlar haline getirilmiş ve tüm mülakatlardaki yanıtlar ilgili sorulara kodlanmıştır. Böylelikle tüm veriler yeniden yatay olarak taranmış olmakla birlikte dikey okuma için de zemin hazırlanmış ve bu kez her bir soru özelinde dikey tarama yapılmıştır. Yani bu kez her soru özelinde okuma gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte kullanılan nitel veri analiz programının “geri çağırma” özelliğinden faydalanılmıştır. İkinci aşamada veriler, kuramsal tartışmalardan da hareketle oluşturulmuş olan ve bekayı ele alabilmenin temel unsurları niteliğinde değerlendirilen; toprağa erişim, piyasa örgütlenmesi, emeğin örgütlenmesi, gelir çeşitlendirme, krediye erişim ve borçluluk başlıkları çerçevesinde ve her başlık altında verilerden hareketle belirlenen unsurlara göre yeniden kodlanmıştır. Böylelikle ilişki, örüntü ve mekanizmaların anlaşılması ve tarifi mümkün hale gelmiştir.

Aynı zamanda mülakatlar esnasında derlenen verilerin bir kısmı belirli gruplar altında kategorilendirilerek, nicelleştirilmiştir. Örneğin, katılımcıların meslekleri, uluslararası Çalışma

¹⁰² Vurgu yazara aittir.

¹⁰³ Yatay okuma her bir mülakatın başta sonra okunmasını ifade eder. Burada soru yahut tema bazlı bir okuma yapılmamaktadır. Dikey okuma ise, belirlenen temalar ya da soruları merkeze alarak gerçekleştirilen bir tarama okumasıdır. Yatay okuma her bir mülakatın/hanenin kendi içindeki bütünselliği kavramaya olanak sağlamakta iken, dikey okuma belirlenen temalar ya da sorular özelinde bir bütün olarak köyün/katılımcıların yanıtlarının taranmasına ve böylece o bağlamdaki benzerlik ve farklılıkların, genel eğilimlerin veya sapkın örneklerin seçilmesine imkân sunmaktadır.

Örgütü'ne ait ISCO-08 meslek kodlarından¹⁰⁴ faydalanılarak kodlanmıştır. Ayrıca, hanehalkı türü, toprağa erişim biçimleri (tapulu-mülk, yarıcı, miras, vb.), ücretli işçi çalıştırma durumu (evet-hayır) gibi pek çok soru verilerden hareketle belirli kategoriler haline getirilmiştir. Bu aşamada bir bütün olarak hane verileri ile hanehalkı üyelerine ilişkin veriler ayrı dosyalar halinde kodlanmış ve böylece uzun veri yığını görece daha iyi idare edilebilir hale getirilmiş, sadeleştirilmiştir. Nicel veriler ile nicelleştirilen tüm veriler SPSS programına aktarılmış ve betimsel analizler için hazırlanmıştır. Bu kapsamda, sıklık (*frequency*), betimleyici (*descriptive*) ve çapraz tablo (*cross-tab*) tekniklerinden faydalanılmış, aynı zamanda bazı değişkenler arasındaki ilişkilerin analizinde Ki-kare (*Chi-square*), Kruskal-Wallis ve Man Whitney-U ve post-hoc testlerden yararlanılmıştır. Ancak bu testlerden genel eğilimlerden hareketle genelleyici sonuçlara ulaşmak için değil, hanehalkı düzeyindeki benzerlik ve farklılıkların değerlendirilebilmesi amacıyla faydalanılmıştır.

4.4. ARAŞTIRMANIN KISITLARI, SINIRLILIKLARI VE BAZI MÜCADELE BİÇİMLERİ

Ampirik (görgül) araştırma süreci, teori ile fiili durum arasında bir bağ dokuma gayretidir ve bağın sağlam ve uyumlu bir şekilde kurulabilmesi, saha sürecindeki olası aksaklık ve zorlukların aşılabilmesiyle yakından alakalıdır. İkinci bir husus araştırmacı ile alan arasındaki gerilim-uyum dengesini sağlama çabasıyla alakalıdır. İncelenmekte olan vakadan hareketle yapılabilecek teorik çıkarımlar ve literatür bilgisi olası gerilimi azaltmaya bir nebze fayda sağlasa dahi her iki tarafın (araştırmacı ve alanın) canlı ve dinamik nitelikte olması, saha süresince aşılması gereken farklı türden zorluklara gebe dir. Bu hususlar dahilinde araştırmanın saha sürecinde karşılaşılan bir takım aksaklık ve zorlukların kaynaklarına ve bunlarla baş etme biçimlerine değ inilecektir.

Burgess (2005, s.1) saha çalışmasını, araştırmacıların hem kendilerinin hem de sahadaki aktörlerin eylem ve aktivitelerini anlamak zorunda olduğu bir öğrenme süreci olarak ifade etmiştir. Bu süreçteki önemli araçlar arasında; yerel dilin araştırmacı tarafından öğrenilmesi ve sahada olabildiğince zaman geçirilmesi yer almaktadır. Böylece günlük faaliyetlere de dâhil

¹⁰⁴<https://vergidosyasi.com/2017/12/29/sgk-iskur-meslek-kodlari-listesi-kod-numarasina-gore-sirali/> (Erişim tarihi 3 Mayıs 2022)

olunarak alana dair daha detaylı ve kapsamlı bilgiye erişim sağlanabilmektedir. Genel anlamda bilimsel araştırma yapmak gayesiyle alana giden araştırmacıların dil kullanımı, az ya da çok, bir biçimde şekillenmiş ve tabiri caizse günlük hayatın bir tarafına körleşmiş, kıvraklığını bir ölçüde yitirmiş olabilmektedir. Araştırmacının kendi iletişim dilini kuramsal ve kavramsal jargondan ve hegemonyadan arındırması ve olabildiğince yalın bir ifade biçimine sahip olması, bu türden alan araştırmalarında zengin ve doğru veriye ulaşabilmek açısından değerli bir yetenektir. Bahsedilen bu zorluk, tüm alan araştırmaları açısından ortak olmakla birlikte bazı özel alanlarda daha belirgin biçimde kendini göstermekte ve köy çalışmaları da bu alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu araştırma özelinde alanda geçirilen sürede tarif edilen ideal dile tam anlamıyla ulaşıldığını söylemek güç olsa da belirli ölçüde uyum sağlanabilmiştir. Bir önceki başlık içerisinde bu husus üzerinde durulduğundan burada yeniden detaylandırılmayacaktır.

Araştırmacı ile saha arasındaki ilişkiyi Neuman'ın (2016, s. 566) aktardığı üzere Van Maanen (1982, s. 110), “saha çalışmanı ötekileri incelemeye koyulurken ötekiler de saha çalışanını incelemeye koyulur” ifadesiyle özetlemektedir. Sahadaki aktörlerin gözünden bir yabancı olarak algılanan araştırmacının kendisi de bir o kadar sahaya yabancıdır. Çalışmanın yapıldığı bölgede yaşamayan ve alana dışarıdan dâhil olan her araştırmacı, araştırmacı rolüne dair farklı stratejiler benimsememişse (alana yerlilik sıfatıyla dahil olma gibi), yabancı statüsünde tanımlanır ki bu durum köy gibi hemen herkesin birbirini tanıdığı bir topluluk için kaçınılmazdır. Zira köyün bir başından diğerine “Kimlerdensin?” sorusuyla karşılaşmaksızın yürüyebilmek pek de mümkün değildir.

Sahaya erişimde yabancılık algısını yaratan ilk izlenim şüphesiz ki görsel olana, yani kılık kıyafete ilişkindir. Maanen'in yukarıdaki ifadelerini hatırlatır bir örnek olarak, araştırmacının çalışma esnasında yeni alınan bir ayakkabıyla köye gittiği bir günde, kahveye oturulur oturulmaz ilk karşılaştığı soru ayakkabıların yeni alınıp alınmadığı hakkında olmuştur. Dolayısıyla kırsal alanda yürütülen bir çalışmada, tam anlamıyla yöre halkıyla aynı kıyafetlerin (örneğin köyün gündelik kıyafetlerinde genç kadınların tercih ettiği şalvar, başörtüsü gibi) giyilmesi türünde değil; ancak aktörlerce yadırganmayacak, kendilerinin de kent merkezine geliş gidişler için kullandıkları türden gündelik kıyafetlerin tercih edilmesine, aksesuar kullanılmamasına, makyaj gibi uygulamaların tercih edilmemesine, herhangi bir siyasi, dini görüşü temsil edecek türden simge-işaret içeren veya üst sosyo-ekonomik sınıfa hitap eden tanınmış markalara ait ve bunların amblemlerini taşıyan giyim ve eşyaların kullanılmamasına özen gösterilmiştir. Genellikle diz

altına/bileğe dek inen geniş kesimli pantolon ile düz renkli kısa/uzun kollu tişört ve spor ayakkabı kullanılmıştır. Bu türden hassasiyetlere gösterilen özen alana uyum ve erişimin sağlanabilmesinin ilk basamaklarındanındır.

Görsel hususların yanı sıra davranış ve tutumlarda tutarlı ve güvenilir bir izlenim yaratmak da önem taşımaktadır. Araştırmacı ile muhatapları arasındaki gerilim dengesinin sağlanması bu açıdan mühimdir. Zira araştırmacı olarak tatmin edici sayıda ve çeşitlilikte katılımcıya ve veriye ulaşma ihtiyacı ve arzusu, bir bilgi kaynağı olarak kendileri ile yine kendilerinin ne yaptığının öğrenilmesi amacıyla kurulan bir sosyal ilişkiyi ve iletişim sürecini tek taraflı bir çıkar ilişkisine dönüştürme tehlikesi taşımakta ve bu durum muhatapları tarafından samimiyetin sorgulanmasına neden olabilmektedir. Örneğin, alanda bulunulan süre dışında ilçe merkezinde fark etmediğim için kendisine selam vermediğim bir köylü ertesi gün sitemde bulunmuş, kendisiyle de mülakat yapılmış olan bir diğer katılımcı ise ilerleyen günlerde taktığı boyunluğunu fark edip sağlık durumunu sormadığımdan ötürü sitem etmiştir.

Neuman'ın (2016, s. 555) saha çalışmalarındaki kısıtlara ilişkin sözünü ettiği hususlara cinsiyet konusunu da dahil etmek mümkündür. Saha çalışması sürecinin büyük bir kısmı köy kahvehanelerinde geçirilmiştir. Erkeklerin mekanları olan kahvehanelerde kadın olarak geçirilen süre hem köylüler için belirli ölçülerde rahatsızlık yaratmış hem de araştırmacı için gündelik sohbetlere dahil olmak hususunda erkek bir araştırmacıya göre kısıt oluşturmuştur. Kendileriyle mülakat yapılan kişilerle ilk temas çoğunlukla köydeki anahtar kişiler aracılığı ile sağlanmıştır. Yine bu nedenlerle, katılımcıların evlerinde gerçekleştirilen mülakatlar sınırlı tutulmuştur. Oysa kısıtlı da olsa, evlerde yapılan mülakatlarda hem kişilerin yaşam ortamlarının gözlemlenmesine olanak sağlanmış hem de diğer hanehalkı üyeleri de mülakata dahil edilerek daha zengin verilere ulaşılabilmektedir. Aynı zamanda kişilerin bu mülakatlarda kendilerini daha rahat ifade edebildikleri gözlemlenmiştir. Ancak tüm mülakatların katılımcıların hanelerinde gerçekleştirilmesi hem zaman kullanımı açısından elverişsizliği hem daha kısıtlı sayıda kişiye erişim imkânı sunacak olması; ancak daha önemlisi cemaat üyelerinin evlerinde bir yabancıyı ağırlama konusunda her zaman istekli olmayabilecekleri, hanelerinin buna uygun olup olmaması gibi etkenler göz önüne alınarak tercih edilmemiştir. Araştırmacı açısından da hane dışında yürütülen mülakatların olası aksaklıkları önlemek açısından daha güvenli bir alan sağlayacağı düşünülmüştür.

Çalışmada gözlem birimi hanehalkıdır. Bu kavram ile atıfta bulunulan sosyal birim ise gelir ve kazançları aynı bütçeye dâhil olan ve dolayısıyla geçimlerini birlikte sağlayan bireylerden oluşan, bir meskenin tamamında veya bir bölümünde yaşayan ve fakat bir birim olarak üyelerinin bir kısmı veya hepsi mevsime veya faaliyetlerinin gereğine bağlı olarak farklı yerleşim yerlerinde ikamet edebilen bir birimdir. Hane reisiyle ise evin ve çiftliğin geçimini üstlenen kişi kastedilmekte olup, bu kişinin peşinen erkek veya kadın olacağı veya olması gerektiği varsayılmamaktadır. Ancak sahada söz konusu konum genel itibarıyla evin babası veya büyük oğlu vasfındaki erkeklerce üstlenildiğinden katılımcıların çoğunluğu erkeklerden oluşmuştur. Kadınların reisliği üstlendiği örnekler sadece 4 haneden ibaret kalmıştır. Bunlar ise erkeğin vefat ettiği, varisin mevcut olmadığı ya da sağlık gerekçeleriyle kadınların çiftlik ve evin mesuliyetini üstlendikleri örneklerden oluşmaktadır. Her ne kadar burada bir hanehalkı işletmesinin bekası temel alınıyorsa da veri toplama aşamasında kadınlarla kurulan kısıtlı sayıdaki temasın çalışmanın sınırlılıklarından biri olduğunu itiraf etmek gerekmektedir.

Esasen bir hanehalkının ve çiftliğin geçimi bütün olarak hane fertlerinin sorumlulukları ve kararları doğrultusunda mümkün olabilmektedir. Ancak bir tarafın karar sürecindeki etkisi daha baskın konumda olmakta ve ekseriyetle pazarla olan konumlarının yarattığı avantaj ile ataerkil hanehalkı/piyasa/toplum yapısı erkekleri daha baskın bir konuma yerleştirmektedir. Saha çalışması süresince, zaman zaman bu rolün tayin edilmesi ve reisin tanımlanabilmesi hususunda zorlanıldığı, gücün eşit dağılım gösterdiği yahut otorite çatışmalarının hâkim olduğu örneklerle karşılaşmıştır. Benzer bir süreç hanehalklarının ayırt edilmesi hususunda da yaşanmıştır. Örneğin, yeni evli bir aile kendini baba ocağından ayrı konumlandırmakta ancak babanın gözünde bu aile halen kendi himayesinde ve sorumluluğunda olarak tanımlanmaktadır. Her iki kişiyle de mülakatların gerçekleştirildiği hallerde karar vermek daha kolay iken aileden sadece bir kişiyle yapılan mülakatlarda, verilen yanıtlar doğrultusunda ilerlenmeye gayret edilmiştir. Bu zorluk esasen kavramlar yoluyla çizilmeye çalışılan sınırların gerçek hayatta kendisini böylesi bir keskinlik içinde sunmamasından kaynaklanmaktadır. Bununla bağlantılı ve daha mühimi köylü tipi işletmelerde çoğu halde ekonomik ilişkiler ile toplumsal ilişkiler birbiri içerisine geçmiş bir hal almaktadır.

Bir saha araştırması sürecinde alandaki tüm aktörlerin ikna edilebilmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Neuman (2016, s. 561) işbirliği yapmaktan kaçınan bu kesime ‘direnenler’ adını vermektedir. Bu çalışma kapsamında da hiç ikna edilememiş ya da katılımı için daha fazla çaba

harcanması gereken aktörler olmuştur. Bu çekimserliğin pek çok farklı sebebi olabileceği gibi bunlardan birinin mülakat süresinin uzunluğu ve katılımcıların gözünde “sorulmadık bir şeyin bırakılmaması” olduğu söylenebilir. Bu araştırmada kullanılan türden bir mülakat cetveli ile hareket edilmesi veri zenginliği sağlamakla birlikte aynı zamanda katılımcıların araştırmaya dahililiyeti hususunda caydırıcılık da arz etmekte ya da mülakat esnasında dikkatlerinin dağılmasına, sıkılmalarına, kısa veya birbiri ile örtüşmeyen yanıtlar vererek geçiştirmeye çalışmalarına sebep olabilmektedir. Katılımcı 113 ve Katılımcı 88’in verdikleri tepkiler bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Araştırmacı: Sence çocuklarına bırakacağın bahçeler onların geçimlerini sağlamaya yeter mi? Toprakтан geçinebilirler mi?

Katılımcı 113: Başıma ağırı girdi ya (Katılımcı 113, Erkek, 61).

Araştırmacı: En çok ne zaman nakde ihtiyaç oluyor? Çapa zamanı mı, çift zamanı mı? En çok ne zaman paraya ihtiyaç duyuyorsun?

Katılımcı 88: Gışın ihtiyaç oluyo, yazın tabii çift parası. Çapa parası... Yete mi gari yete mi?

Araştırmacı: Yok daha bitmedi.

Katılımcı 88 Yete gari canım (Katılımcı 88, Erkek, 58).

Şüphesiz ki çalışmanın en önemli sınırlılığı, köyden göç etmiş, toprak ve tarımla irtibatını koparmış olanlar hakkında sistematik bir veri derleme faaliyetinin planlanmamış ve bu nedenle de yapılmamış olmasıdır. Yine de çalışma kapsamında bu kişilerin durumu hakkında doğrudan veya yapılan mülakatlar nedeniyle dolaylı olarak bilgi edinmek mümkün olmuştur. Doğrudan bilgi edinmek adına köy dışında ikamet eden, tarımsal faaliyetleri asgari düzeyde olan ya da hiç bulunmayan 5 kişi ile görüşme yapılmıştır. Fakat bilgilerin çoğu kendileri ile mülakat yapan kişilerin tarımdan uzaklaşmış çocukları, kardeşleri ya da diğer yakınları hakkında mülakatlar esnasında kendileri tarafından yapılmış açıklamalardan dolaylı olarak edinilmiş türden bilgilerdir. Ancak bu veriler hem içerdiği birim bakımından sayıca hem de nitelik olarak sınırlı olup, ayrı bir kategori olarak onların durumunun niteliksel analizi için yeterli vasıfta değildir. Bu durumun araştırmayı bir karşılaştırma ekseninden mahrum bırakmış olduğu aşikârdır; ancak çalışmanın böyle bir eksene sahip olması içereceği pratik zorluklar nedeniyle zaten peşinen planlanmamıştır. Zira böyle bir çalışma grubunun üyelerini yaşadıkları yerleşim yeri itibarıyla önceden belirlemek ve ardından bunları temsil etmeye yeterli sayıda katılımcıya erişebilmek pratik olarak büyük zorluk içermektedir.

Mülakat cetvelinde yer alan ayrıntılı sorular her ne kadar suç, sapma, siyasi görüş ya da özel-mahrem hayata dair sorular olmasa da köylüler böyle bir araştırmada kendileriyle mülakat yapılmasını kabul etmede sık sık çekingenlik göstermişlerdir. Bunun nedenlerinden birinin, bazı sorulara verilecek gerçek cevabın onların kendi durumları hakkında aynı zamanda incitici veya üzücü buldukları ve başkaları ile paylaşmayı istemedikleri öznel değerlendirme ve duygularla ilişkili haller hakkında konuşmak zorunda kalmaları olarak yorumlanabilir. Katılımcı 121'in gelir durumuna ilişkin yöneltile soruya verdiği yanıt bu duruma çarpıcı bir örnek sunmaktadır:

Araştırmacı: Sen bir yerlere yevmiyeye falan gidiyor musun?

Katılımcı 121: Az gızım üç beş. Sen orlara boşve. Orlardan belki yalanım meydana çıka. Çıkma deme? Ben var ya işte incirle bitti mi... İşte aç galmayen diye, Arslanlı'da bizim gardeşimiz var. Orda iki ay çalışyon. Onlan galıyon. Günlük yevmiyemiz 60 lira oluyoru. Yorulduğum zaman gitmiyom. Yaşlılık ya... Ellerim acıyıveriyö, deliniveriyö, ağlıyom. Üzülyö ellerim. Nasıl çalışem ben deye (Katılımcı 121, Kadın, 55).

Bu örneğin de gösterdiği üzere ister nicel ister nitel türden olsun, mülakat sorularına verilen cevapların “gerçeği bütün çıplaklığı ile ortaya koyan cevaplar” olmaktan ziyade “cevaplayanların sorulardan anladıkları çerçevesinde paylaşmak istedikleri kadarıyla” kendi durumları hakkında bilgi sağlayıcı bir içeriğe sahip olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bununla birlikte, alanda geçirilen süre ve kendileriyle mülakat yapılan birey sayısı arttıkça onların duydukları çekingenlik, bu araştırma sürecinde olduğu gibi, nispeten azalabilmekte ve araştırmacının da onların durumları ve hangi konular hakkında daha çekingen davrandıkları hakkındaki farkındalığı ve duruma vaziyet etmedeki yetkinliği artmaktadır. Nitel araştırmalar bunun yapılabilmesine imkân ve uygun bir zemin sağlayan araştırma tasarımlarıdır. Jensen (2018, s. 78), sahada geçirilen sürede yapılan bu gözlemlerin aktörlerin anlam dünyasının anlaşılması açısından, Weber'in “...doğrudan anlaşılabilir bir eylemin ait olduğu, öznel olarak kastedilen anlamına karşılık gelen, anlam bağlamının saptanması” olarak ifade ettiği açıklama gayretinin bir parçasını oluşturduğuna işaret etmektedir.

Tarımsal üretim faaliyetlerinin hane içinde yaşa ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü yanında köy içi emek örgütlenmesi ve dışarıdan sağlanan ücretli emeği bir araya getirerek nasıl örgütlendiği ve yürütüldüğü hakkında bir fikir edinmede bir günlük dahi olsa hasat sürecine katılımlı gözlem yapmak amacıyla iştirak etmiş olmak işe yarar veriler sağlamıştır. Aile çiftçiliğiyle yürütülen tarımsal üretimde, verili bir yılda üretim faaliyetlerinin yürütülmesi için ihtiyaç duyulan işçi-amele sayısı, yardıma gelen/gelebilecek olan komşu veya aile üyesi sayısı

değişkenlik göstermektedir. Zira ne kadar çalışana ihtiyaç duyulacağı ve bunun ne kadarının hane içinden ne kadarının dışarıdan sağlanabileceği hava şartları, kişilerin sağlık-iş koşulları, genç kadın üyelerin hamilelikleri ya da bakıma ihtiyacı olan küçük yaştaki çocukların varlığı, o yılki hasat döneminde verimin nasıl olduğu, askere-okumaya giden çocuklarının olup olmadığı gibi pek çok husustan etkilenmektedir. Bunlar bir hanenin üretim faaliyetlerini kuşatan ve etkileyen arızı bağlama dair hususlar olup, bunların niteliğinin anlaşılması tam yapılandırılmış bir anket formu aracılığıyla mümkün olamayabilmektedir. Çünkü aile çiftçiliğinde üretim süreci her gün düzenli olarak belli sayıdaki işçinin bahçeye veya tarlaya gidip geldiği, sınırları ve süresi belirli bir mesai biçimi değildir. Aksine, bazen iki bazen üç bazen ise on kişi ile birlikte yürütülebilen, saatleri sınırlı olmayan, esnek ve değişken bir mahiyet taşımaktadır. Belli bir yılda belli bir faaliyet için, örneğin hasadın yapılması için, yakın aile üyelerinden ya da köyden hiçbir desteğin olmamış olması kendi başına aile ya da köy içi dayanışmanın olmadığını göstermemektedir. Bunlar da yine bu tür destekleri sağlayabilecek olanların arızı bağlamından etkilenen hususlardır. Wolf'un (2000, s. 39) “[h]akkındaki “çok uyuşuk” türü edebi klişelerin aksine köylülük daima dinamik bir haldedir” tespitinin içerdiği keskin eleştiriye benzer şekilde, bir fabrikada veya bürokratik bir örgütte çalışanların işlerinin rasyonel düzenini kıstas alarak durumu tasvir etmeye çalışanların gözünde “akılcılıktan uzak bir üretim örgütlenmesi” gibi görünen bu halin esas olarak anlık, günlük veya dönemlik olarak sürekli değişen durumların üretimin sürdürülmesi ve başarılı kılınması adına etkin bir şekilde gözetlenmesi ve buna akılcı ve dinamik bir tepki vermenin bir biçimi olduğunu belirtmek gerekir.¹⁰⁵

Kişilerin sahip oldukları tarım dışı meslekler veya ek gelir temin etmek amacıyla yaptıkları tarım içi veya dışı faaliyetlerde de benzer bir durum söz konusudur. Örneğin, kendilerinin sürekli yaptıkları bir iş olmadığı için, mülakat esnasında ticaretle uğraşmadığını ifade eden, zeytinyağı satışı yapmadığını söyleyen ya da salt tüccara satış yaptığını belirten katılımcıların bir başka gün kendilerinin eş-dost yardımıyla paketledikleri incirleri tüccara değil de doğrudan tüketiciye sattıklarını ya da birinden alıp bir başkasına sattıklarını yani al-sat yaptıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bazen de vergilendirme dışı kalan bir faaliyet olduğu için, köyden üç veya beş kadına günlük yevmiyeleri ödenerek merdiven altı paketleme yaptırılıp, ürünün satıldığı fakat bunun gizli tutulmak istendiği durumlarla da karşılaşmaktadır. Bu türden faaliyetler salt vergiden kaçınmak sebebiyle değil aynı zamanda gıda işletmelerinin tabi oldukları iş yeri açma,

¹⁰⁵ Bu tasvir aslen danışmanıma aittir.

denetleme ve sağlık yönetmeliklerine uygunluk vasıflarının karşılanması zorunluluğuyla da alakalıdır.¹⁰⁶ örneğin, incir işletmelerinde aflatoksinli kuru incirlerin ayıklanması amacıyla bulunması gereken karanlık oda ve bu odada gerekli olan koşullar kayıt dışı işletmelerde mevcut değildir. Gıda güvenliği ile iyi ve organik tarım uygulamalarıyla gündeme gelen yeni yönetmelik ve uygulamalar ile artan denetleme mekanizmalarının etkilerini katılımcıların aşağıda yer verilen ifadelerinde de görmek mümkündür:

Önceden işletme pozisyonu yoktu. Bu merdiven altı tabir edilen yerdı. Burdan alıyoduk hemen evin altında işliyoduk. Aslında birkaç senedir yaygınlaştı bu. Biz işletme pozisyonuna ondan sonra düştük zaten. Çok şikâyet oldu. Yollarda arabalarımız yakalandı. Mallarımızı satamadık İstanbul'da. Ondan sonra karar verdim ben. Biz bu işi yapcaksak işletme açalım dedik. Ama yine eski usul geliyo yani. Bizi sıkıştırdıkları gibi şimdikleri sıkıştırmıyola. şurda adam incir işliyo. Inciri ekiyo şurda evin atında işliyo, aynı yere satıyola. Biz algımızı vergimizi her şeyimizi faturalandırıp satıyoz. Adam hiçbir şeyi yok. Tabi o iki üç lira aşağıya satıyo. Bizden avantajlı yani. Durum böyle giderse millet işletmeye kapatcak. şu an maliyeti incirin 1 kilogramı 2-2,5 lira masrafı oluyo. Ama onda o masraf yok yani. O işleyip gtryo (Katılımcı 87, Erkek, 40).

Eskiden yle yapıyoduk. Ben yapıyodum kutulara mesela gtryodum İstanbul'a toptancılara kendim veriyodum. şimdi şikâyet ediyolar artık işletmeler. Eskiden bunlar yoktu. Kendimiz yapıyoduk. Ben yapıyodum eskiden. şimdi işletme sahipleri işletme yok ya şey olarak resmi olarak, onsuz yapamıyosun. Ondan (Katılımcı 39, Erkek, 53).

Mağaza kira da kendim açtım işletmeyi. Açarken borlandım yani. 15 sene önce ticarete atıldım, işletmeyi 2 sene oldu aalı. şimdi şöyle, sağlıkçı bu işe el atmadan önce normal burda işliyodum. Ama sağlıkçı el atınca, tabii işletme belgesi gelir belgesi oldu onun. Almak zorunda aldık (Katılımcı 44, Erkek, 51).

Bu gibi durumlarda veri içeriği bakımından sorun olan şey yalan veya kasti bir eksik beyan sorunu değil, uğraşların süreklilik arz etmemesinden ötürü cevaplayan açısından bu hususların da cevabın bir parçası olup olmayacağına karar verme sorununu içermesidir. Dolayısıyla, araştırma sorununun aydınlatılmasının bu tür ayrıntılarının bilinmesini gerektirdiği bir durumda mülakat soruları artma eğilimi göstermekte ve bu durum sürecin uzamasına ve dolayısıyla katılımcıların yorulmasına ve sıkılma belirtileri göstermelerine yol açmaktadır. Aksi yönde ilerlendiğinde ise bu kez önemli hususların yakalanamamasına yol açmaktadır. Ayrıca, fırsat olduğuunda al-satılık

¹⁰⁶ 17.12.2011 tarihli ve 28145 Sayılı Gıda Hijyeni Yönetmeliği, 3.10.2017 tarihli ve 30199 Sayılı Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Parekende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ, 26.09.2008 tarihli ve 27009 Sayılı Gıda Güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelik ve 29.12. 2011 tarihli 28157 Sayılı Türk Gıda Kodeksi Mikrobiyolojik Kriterler Yönetmelikler'i bunlardan bazılarındır.

yapmak veya merdiven altı incir paketlemesi yaptırmak ve ürünü satmak bunu yapan kişileri bir tüccar ya da bir iş sahibi yapmamakta veya mülakat esnasında anlattıklarını gerçek dışı hale getirmemektedir. Ancak önemli bir katkı olarak bu türden gözlemler, köylü üreticilerin geçim-gelir mücadelesinin farklı parçalarının birleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Anket uygulamak suretiyle toplanan verilerde gözden kaçırılması muhtemel bu uğraşlar küçük dahi olsalar beka açısından kayda değer katkılar sağlamaktadır.

Köylü üreticiler için tarımsal üretim çoğu halde tarladan ürünü elde edip hasadı kaldırmakla nihayete eren bir süreç değildir. Piyasaya yönelik üretim yapan ve geçimini buradan sağlayan köyüler için bu süreç aynı zamanda, ürünü en karlı ve garantili biçimde nasıl piyasaya sunacak olduklarını da içermekte ve dolayısıyla buna yönelik faaliyetlerini de kapsamaktadır. Piyasaya bağımlılığın bir boyutu olarak ifade edilen bu durum, tarımsal üretim faaliyetinin pazar-piyasa ilişkilerinden kopuk ele alınamayacağını ve de bu köy özelinde ticari faaliyetlerin de bir anlamıyla tarımsal üretimin bir uzantısı niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Bu örnekler hem alan deneyiminin verileri nasıl zenginleştirdiğini göstermek hem de Weber'in (2012) ifade ettiği gibi toplumsal gerçekliğin belirli kategoriler ya da sınırlılıklarla sunulamayacak olduğunu örneklendirmek için dikkate değerlidir. Dolayısıyla, bu tez araştırması kapsamında da her ne kadar alanın tasviri ve belirli türden değişimlerin analizi için, belirli analitik kategorilerden faydalanılmışsa da her bir durumun kendi içinde istisnaları olduğu akılda tutularak, bu istisnai gibi görünen ama aynı zamanda gerçekliğin birer parçası olan hususlarla birlikte alanın olağan halinden bir kesit aktarılmasına çabalanmıştır.

4.5. REİSLERİ İLE MÜLAKAT YAPILAN HANELERİN PROFİLİ

Bir durumu ya da problemi tarif edebilmek üzere belirli analitik kategoriler üzerinden yapılan sınıflamalar, anlayışı ve anlatımı güçlendirdiği kadar aynı zamanda sonuçlar üzerinde de yönlendirici etkilere ve tek yönlü değerlendirmelere yol açabilmektedir. Toplumsal araştırmalarda nesnelerin doğası yukarıda da tarif edildiği üzere en basit ifade ile karmaşıktır. Dolayısıyla, onları tanımlamak için ne kadar çok nitelik dikkate alınırsa, bütün bu özelliklere sahip bireylerin (ya da hanelerin) o kadar az oldukları anlaşılır (Sayer, 2017, s. 297). Bu nedenle çalışma boyunca katılımcıların belirli vasıflar üzerinden kategorilendirilmesinden kasıtlı olarak

kaçınılmıştır. Bu başlık altında katılımcılar takdim edilirken kullanılan gruplamalar, analitik kategorilerden ziyade betimleyici bağlamda ele alınmıştır. Ancak öncelikle kendisinden hareket edilecek olan hanehalkı birimini açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

4.5.1. Hanehalkı Kavramı ve Işıklar Köyü’ndeki Hanehalklarının Yapısı

Sosyolojik ve antropolojik araştırmalarda hanehalkı ve aile kavramları genel olarak farklı toplumsal nesnelere atıfta bulunmaktadır. Tam olarak neye atıfta bulundukları konusunda uzlaşmazlıklar mevcut olmakla birlikte üzerinde anlaşılan temel varsayım; ailenin daha ziyade akrabalık (kan bağı, kayınlık bağı ve/veya tasavvuri akrabalık bağı) bağları ile birbirlerine bağlanmış olan belli kişilerin (karı-koca, ebeveyn-evlat ve kardeş) ilişkilerini içerdiği; hanehalkının ise bir akrabalık bağı zorunlu olmaksızın, üyelerinin ortak üretim-tüketim faaliyetlerine dâhil olduğu, iş bölümü içeren, ekonomik ve toplumsal alanda yaşam için gerekli kaynak ve imkânların bir araya getirildiği, kazançların paylaşıldığı, içerisinde uzlaşma, müzakere veya çatışma türünden ilişki biçimlerini barındıran; ancak en nihayetinde çoğunlukla bir bütün olarak hareket etme kabiliyetine sahip, tek tek üyelerinin ekonomik veya toplumsal konumuna indirgenemeyecek, aksine onların birlikte işleyişlerinin ürünü niteliğindeki yerel bir sosyo-ekonomik birim olarak tarif edilmektedir (Ball, 1972; Bender, 1967; Bokemeier, 1997; Wilk ve Netting, 1984). Bu anlamda aile kavramında ayırt edici konumda yer almayan ancak hanehalkında temelde yer alan husus; sosyal ve ekonomik örgütlenme vasfına sahip oluşudur. Tanımlamalardan çıkarım yoluyla elde edilen bir diğer sonuç ise bu birimin aynı zamanda salt mekanik ve amaç rasyonel bir mahiyetten öte, üyelerinin birbirileri için kaygılanma, sevinme, üzülme, derdini dert edinme türünden duygusal bağları da içerdiğidir.

Wilk ve Netting’in (1984, s. 5) Hammel’den (1980, s. 251) aktardığına göre, hanehalkı kırsal alanda ele alınabilecek maksimum bileşik işlevli en küçük analiz birimidir. Bokemeier (1997, s. 3) hanehalkının; ekonomik, toplumsal ve kültürel yeniden yapılanma sürecindeki kritik ve stratejik toplumsal organizasyon olduğunu ifade etmektedir. Yazar, hanehalkına içkin olan akrabalık ya da diğer türden toplumsal bağlarla ifade edilen toplumsal sermayenin ona, içinde bulunduğu koşullarla mücadele etme gücü sağladığını ve dolayısıyla bireylerin değişimi nasıl deneyimlediklerinin de önemli ölçüde içerisinde yaşadıkları hanehalkı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Alan çalışmalarından sağlanan verilerin de gösterdiği üzere, köylü hanehalklarının tarımsal üretim faaliyetlerini sürdürme, iyi ve kötü zamanlarda birbirlerine destek olma, karar alma, tercihte bulunma, geleceğe dair planlar yapma ve bu planlara ilişkin stratejiler belirleme, kaynakların tespiti ve işe koşulması, gündelik ev içi ve dışı uğraşların paylaşımı, yaş döngüsü içerisinde bakıma muhtaç üyelerin bakımının sağlanması, düğün, cenaze, asker uğurlaması gibi çeşitli törensel faaliyetlerin yürütülmesi gibi yaşama dair pek çok alanda karar merci, maddi ve beşeri kaynak deposu olarak hanehalkı yer almaktadır. Dolayısıyla, araştırmaya konu edinilen köydeki hanehalkı yapılarının açıklanması hem kendi başına araştırmanın konusu itibarıyla önem arz etmekte hem de bu uğraş eş zamanlı olarak beka stratejilerinin değişen veya benzeşen yönlerinin analiz edilebilmesi, köylülerin refah durumlarının açıklanması, pazar-piyasa koşullarındaki konum ve eylemlerinin anlaşılması türünden diğer açıklama alanlarının tarifinde de bir araç mahiyeti taşımaktadır.

Hanehalkının nasıl tanımlanması gerektiği ve bu gruba kimlerin dahil edilip kimlerin dışarıda tutulacağına ilişkin belirlenmesine ilişkin çabalarda; akrabalık bağları ve hanehalkı arasındaki ilişkinin belirlenmesi, mekânsal paylaşımın sınırlarının çizilmesi, görev ve işlevler üzerinden sınırların açıklığa kavuşturulması gibi hususlar gündeme getirilmektedir. Bender (1967) ve Sönmez'in (2003) aktardığında göre, Bohannan (1963, s. 98) ve Gonzales (1960) gibi isimler aynı veya yakın mekanda ikametgah ilkesini tanımlarına dahil ederlerken; Carter (1984, s. 45) ortak hanede yaşamadan ziyade grup tarafından bir takım işlevlerin yürütülmesine vurgu yapmaktadır. Buna karşılık Wilk ve Netting (1984, s. 5); üretim, bölüşüm, aktarım, yeniden üretim ve ortak yerleşim gibi işlevsel unsurlara değinmekle birlikte aynı zamanda bu hususların tümünün her hanede eş zamanlı olarak var olması türünden bir zorunluluğun olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bu işlevlerden bazıları, hanehalkı üyeleri dışındaki diğer kişi ya da gruplarca da gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin, yaşı itibarıyla tarlasını işleyemeyen hanehalkının arazilerini çocukları onların yerine işleyebilmekte ve karşılığında hiçbir ayni ya da nakdi ödeme, karşılık talep etmeyebilmektedir. Yahut çocuk bakımı da yine üyeler dışındaki diğer kişilerce gerçekleştirilebilmektedir. Tartışılabilen bu hususlar işe yarar bir analitik kategorinin imkânsız olmasından ötürü değil, farklı kültürel bağlamlarda farklı türden normların varlığı ve dolayısıyla da genel geçer bir tanımsal kategori üretmenin zorluğundan kaynaklanmaktadır (Yanagisako, 1979, s. 163). Ancak bu hususlara rağmen kendi içerisinde tutarlı bir tanımsal kabulün benimsenmesi ve her vakanın bu tanımın ilkeleri çerçevesinde kendine özgü bir biçimde

değerlendirilmesine taahhüt edildiği müddetçe işe yarar ve açıklayıcı çerçevelerin elde edilebilir olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma kapsamında araştırma birimi olarak benimsenen hanehalkı kavramıyla; Shanin'in (1973, s. 68) Rus köylü ailesinin tarif ederken kullandığı aynı çanakdan yiyen kişiler ifadesi; aynı zamanda Sönmez'in (1993, s. 261; 2003) dile getirdiği kesede birlik edenler tanımlamalarından hareket edilmiş; herkesin gücü oranında kazanca dâhil olup gelirden ihtiyacı oranında aldığı (dağıtıldığı), zorunlu olarak kan bağı ya da akrabalık bağlarına sahip olmayan ancak mekanik bir rasyonel hesaplamaadan ziyade aynı zamanda birbirlerine dair kaygılanma gibi duygusal bağlara da sahip, zorunlu olarak aynı mekânda ikameti içermeyen, bir veya daha fazla kişiden oluşabilecek olan, evlilik ilişkisi içeren ya da hiç içermeyen, varlık mücadelesi çerçevesinde gerekli iş ve işlevleri gerek kendi emekleri gerekse diğerlerinin yardımıyla; ancak sorumluluğunu üstlenerek sürdüren bir sosyo-ekonomik örgütlenme birimi olarak tarif edilmektedir. Bu tarife uygun olarak Işıklar Köyü'nde katılımcılar arasında tespit edilen hanehalkı sayısı 132'dir.

Hanehalklarının türünün tarifinde dikkate alınabilecek olan farklı değişkenler mevcuttur ve amaca yönelik olarak farklı hanehalkı kategorilerinin oluşturulması mümkündür. Bu kategorilere ilişkin olarak Sönmez (2003, s.131-132), Timur'un (1972) evli çift sayısı ve kuşakların genişliğini dikkate alırken Laslett'in (1972) evlilik birimi sayısına yönelik bir tasnif ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bunlardan hangisinin tercih edilecek olduğu, alanda neyin var olduğu ve aynı zamanda birimin örgütleyici ilkesinin hangi unsurlar üzerinden farklılaştığına dair sahip olunana kavrayışla alakalıdır. Buradan hareketle çalışma ekseninde hanehalkı tiplerinin belirlenmesinde evlilik birliği ve hane içerisindeki kuşak-nesil sayısı dikkate alınarak 4 ana kategori içerisinde 8 farklı tip ayırt edilmiştir. Belirlenen ana kategoriler; (i) tek kişilik; (ii) basit; (iii) geniş ve (iv) parçalı hanelerden oluşmaktadır. Bu kategorilerde merkeze reisin konumu yerleştirilmiştir.

Tek kişilik haneler, sadece bir üyeden oluşan birimleri temsil etmektedir. İkinci kategoride yer alan basit hanehalkları, hanede çocukların olup olmamasına göre iki ayrı alt birime ayrılmıştır. Buna göre basit hanehalkının birinci kategorisinde (Basit Hane 1) sadece evli bir çift bulunmaktadır. Burada iki ayrı nitelikte hanelerle karşılaşılır. İlki henüz yeni evlenen genç haneler ile diğeri hanehalkı döngüsünün ileri aşamalarında olan ve çocukların haneden ayrıldığı hanehalklarıdır. Bu iki basit hane tipi aynı kategoride yer alsalar da esasen beka açısından

konumları ve bu bağlamda başvurabilecek oldukları stratejilerin çerçevesi birbirlerinden ayrışır.¹⁰⁷ İkinci tip basit hane kategorisinde (Basit Hane 2) ise, evli bir çift ve evlenmemiş çocuk/çocuklardan oluşan haneler yer almaktadır. Bu kategoride en fazla iki nesil bulunmakta ve bunlar alt kuşakları içermekte ve tek bir evlilik birliği bulunmaktadır.

Geniş hanehalkları yine kendi içerisinde üç ayrı alt kategoriye ayrılmıştır. Birinci tip geniş hanehalkı (Geniş Hanehalkı 1) evli bir çift ile en az biri evli çocuk/çocuklardan oluşan haneleri kapsamaktadır. İkinci tipte (Geniş Hanehalkı 2), evli bir çift ile üst kuşak üye/üyelerin mevcut olduğu birimler kastedilmektedir. Burada üst kuşaktaki üyeler bir evlilik bağına sahip olabileceği gibi yalnızca bir üst kuşak üyenin mevcut olduğu tipler de bu kategoride değerlendirilmiştir. Üçüncü tip geniş hanehalkı (Geniş Hanehalkı 3), evli bir çift ve hem üst hem de alt kuşaktan üyelerin mevcut olduğu hanehalklarından oluşmaktadır. Burada üst ya da alt kuşaklardaki üyeler evlilik birliği içerisinde olabilir, olmayabilir ya da sadece biri evli iken diğer kuşak tek olabilir. Buradaki kurucu vasıf, biri alt biri üst olmak üzere üç kuşağın birlikte mevcudiyetidir.

Parçalanmış haneleri ise iki kategoriye ayırmak mümkündür. İlkinde (parçalı hanehalkı 1) sadece annenin ya da sadece babanın mevcut olduğu; yani içerisinde bir evlilik birliği bulunmayan ve aynı zamanda çocuk/çocuklardan oluşan birimler kastedilmektedir. İkinci tipte ise; reisin bir evlilik bağının olmadığı, yatay ve/veya üst kuşaklardan üyelerin mevcut olduğu haneler kastedilmektedir. Aşağıda, Tablo 3'te hanehalklarının bu kategorilere göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere, hanelerin önemli bir kısmı basit hane olarak tarif edilen kategoride yer almakta olup, ortalama hanehalkı üye sayısı ise 3,5'tur. Bu görünüm anlık durumu tarif etmeye yetmekte iken köylülerin hanehalkı yapılarındaki dönüşümü değerlendirmek açısından yeterli değildir. Bunun için hanenin nereden nereye ve nasıl evirildiğinin de anlaşılması gerekmektedir.

¹⁰⁷ Esasen bu kategoriye çocuk sahibi olmayan fakat döngüsel olarak genç ya da ileri aşamalara da tekabül etmeyen hanehalklarını da dahil etmek mümkündür. Ancak sahada buna örnek teşkil edecek birim bulunmamaktadır.

Tablo 3. Örneklem Kümesindeki Hanehalklarının Hanehalkı Türüne Göre Dağılımı

Hanehalkı türü	Hanehalkı sayısı	Hanehalkı (%)	Yaş (ortalama)	Üye sayısı (ortalama)
Tek kişilik hane	2	1,5	52	1,0
Basit hane	95	72	52	2,9
Basit hane 1 (evli çift)	32	24,2	59	2,0
Basit hane 2 (evli çift+çocuklar)	63	45,7	45	3,7
Geniş hane	30	22,7	50	4,6
Geniş hane 1 (evli çift+en az bir evli alt kuşak üyesi)	10	7,6	55	5,2
Geniş hane 2 (evli çift+üst kuşak üye/üyleri)	5	3,8	54	3,4
Geniş hane 3 (evli çift+alt ve üst kuşak üye/üyeler)	15	11,4	42	5,2
Parçalı hane	5	3,8	52	2,8
Parçalı hane 1 (boşanmış anne/baba+çocuk/çocuklar)	3	2,3	48	2,3
Parçalı hane 2 (bekar hane reisi+üst ve/veya yatay kuşak üye/üyleri)	2	1,5	55	3,2
Toplam	132	100	50	3,5

Köyde hanehalklarının bekasının önemli belirleyicilerinden olan aile içi dayanışmanın ilk örneklerinden biri, yeni evlenmiş olan erkek evladın evlilik biriminin refahından bir süre babanın sorumlu olmasına dair kültürel normlara dayanmaktadır. Köyde tipik olarak hanehalkı döngüsünün başlangıcı; geçmişte, yeni evlenen erkek bir evladın evlilik birimine “kendi kanatlarıyla uçabilecek hale gelene değin” baba ocağında evin bir odasının, yani aynı mesken içindeki odalardan birinin tahsis edilmesi ve sofraya bir tabak daha ilave edilmesi ile işaretlenmektedir. Bu işaretleme günümüze doğru yaklaşıldıkça yeni evli çiftte baba ocağının bitişiğinde, üstünde veya yakınında bir ev inşa etmek, eğer bu mümkün veya pratik değilse ayrı bir ev kiralamak ve ayrı bir yaşam alanı sunmak suretiyle işaretlenmektedir. Fakat başka bakımlardan bu yeni evli çift, hanehalkının üyesi olmaya devam etmekte, üretim, kazanç ve tüketimde birlik sürdürülmektedir.¹⁰⁸ Ancak bazen yeni evlilik birimi başlangıçtan itibaren ayrı

¹⁰⁸ Dayanışma örüntüleri ve beka arasındaki ilişki, 6., 7. ve 8. bölümlerde farklı eksenler (hane, aile ve köy içi dayanışma biçimleri; sermaye -özellikle toprak-, emek, gelir, kredi eksenleri çerçevesinde) dahilinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bugünkü hanehalkı tanımında geçmiş dönemde “aynı çatı altında yaşamak” unsurunu aramak daha pratik bir ayırt edici unsur iken bugün çoğunlukla evlilikle birlikte yeni bir mekâna

bir hanehalkı olarak kurulabilmektedir ki Katılımcı 115’in hikâyesinde ebeveynin desteğinin basit bir mekân temini ile sınırlı kaldığı görülmektedir:

Katılımcı 115: Gelin geldim işte caminin altına. Orda bi göz ev veriyola öyle burda. Oraya girdim. Bi göz ev, bi ayazlık var böyle. Benim evim ayrıdı o tarafta. Bi içer, dışarı böyle bi ayazlık. Biz ayazlık deriz, dırbızanlı ayazlık oluyoru. Altı dam. İçerde bi göz ev. Öyle girdim. Onlar ayrı evde. Ben garşıdaydım. Epey aramız va. Üç tane çocuğu orda doğum ettim ben. Üç tane çocuğu orda doğum ettim. Ondan sonra Nazilli’ye göçtük. Eveli öyle gatarlardı.

Araştırmacı: Siz evlendiğinizde bütçeleriniz ayrı mıydı eşinin babasıyla?

Katılımcı 115: Biz ilk evlendiğimizde gana¹⁰⁹ hiçbi şeyimiz yoktu ki. Hiç olmadılar destek. Bize bi kilo bile yağ vemedile. Ayrıldık. Hiç bişeyimiz yok, kendi başımızı kendimiz gurtardık. Olan destek oluyo da bizimkiler olmadı. Yok, hiç bişey yok. Ailen sene ne olu? (Katılımcı 115, Kadın, 64).

Yeni evli çiftin erkeğin baba ocağı veya evi içinde başlayan hikâyesi şüphesiz ki her defasında bir süre sonra ayrı bir hanehalkı oluşturma biçiminde ilerlememektedir. Aksine yeni evli çift gelecekte aynı birimin içinde yaşamaya ve onu sürdürmeye devam da edebilir ki bu durum, ilgili literatürde çoğu halde geleneksel ataerkil hane düzeninin sürdürülmesi olarak tarif edilmektedir. Ancak bunlardan hangisinin söz konusu olacağı birçok demografik, kültürel ve toplumsal etkene bağlı olduğu kadar aynı zamanda iktisadi etkenlere de alakalıdır. Bu iktisadi etkenlerden biri yeni çifti baba ocağında kalma ve buna eşlik eden diğer sorumlulukları üstlenmeye ikna edici bir iktisadi kaynak temin etme ile ilgilidir. Bu durumu Sözlü Tarih Katılımcısı 2’nin aşağıdaki anlatımıyla örneklendirmek mümkündür:

(...) ¹¹⁰ Önceden üçte bir. Ben onları bilmiyom. Cumhuriyet gurulmazdan o. Gızlara üçte bir hisse verilemiş. Nasıl olcak o? Şimdi bir örnek verelim. Senin gızı ben aldım, benim gızı da sen aldın. Nasıl olcak? Üçte bir hisse ben senden alcam, benim gız da üçte bir hisse sene vercek. Ha Arap Hasan ha Hasan Arap. Aynı hesap. Cumhuriyetten sonra hep eşit tabii. Erkeğe olsa olsa ne olur gızım biliyomun? Şimdi örnek verelim, senin kaç kız var? 2. Bi de oğlan va. O çocuk doğuşundan bugüne gada yanında çalışıyor. Öteki sapan daşı gibi. Geldi, gitti. Bu buna maddi yönünden mecburen o çocuğun geleceğine düşünmesi lazım. Onları da

geçildiği görülmektedir. Ancak yeni bir mekâna geçmek zounlu olarak ayrı bir bütçeye sahip olmak anlamına gelmemektedir. Hane reisinden beklenen sorumluluklar salt genç aileye yeni bir mekân sunabilmenin de ötesinde, karınlarını doyurmayı, tarladan geleni bölüşmeyi de beraberinde getirmektedir. Nitekim bunun mümkün olmadığı hallerde köyde kalmanın, tarımsal üretmi sürdürebilmenin de imkânı daralmaktadır.

¹⁰⁹ “Gana” kelimesi tıpkı Ege Bölgesi’nde yine sıklıkla kullanılan “gari” kelimesiyle benzer bir kullanıma sahiptir. Kullanım yerine göre, “artık”, “herhalde” veya “haydi” gibi anlamlara gelecek biçimde kullanılan yerel bir kelimedir. Kelimenin kullanımına ilçe merkezinde ve ova köylerinde rastlanmazken, dağ köylerinde daha yaygındır. Kimi zaman “gari gana” biçiminde de kullanıldığı ve anlamın pekiştirildiği görülmektedir.

¹¹⁰ Konuşmanın öncesinde miras hukukundan söz edilmektedir.

onla düşünsün. Ama kızla gibi aynı tutasa... Mesela; e yanında duruyo, e yanında durduğu için biraz bu desteklemedikten sonra o çocuk sonra ayazda galı. Doğru değil mi yani? Böyle yapamayanla, bakıyor görüyor babasından umut yok ayrı gidiyor. Başının çaresine bakıyor (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Baba olmanın asli vasıflarından veya sorumluluklarından biri yeni evlenen erkek evladın evlilik biriminin refahına dair sorumluluktur ve bu sorumluluğun yerine getirilmemesi bireylerin kendileri kadar cemaat tarafından da hoş karşılanmamaktadır. Reisleri ile mülakat yapılan hanehalklarının %76'sı evliliğin başlangıcında babanın reisliğini yaptığı hanenin bir parçası olarak kurulmuş ve yaklaşık 4-5 yıl süre ile geçim birlikte sağlanmıştır. Daha yeni evliliklerde bu sürenin 2-3 yıla düştüğü görülmektedir. Evliliğin başlangıcından itibaren ayrı bir hane olarak kurulan 22 birimde¹¹¹ ise esasen reisin tarım dışı bir meslek sahibi olduğu ve bunlardan sadece 9'unun ilerleyen süreçte tarıma dönüş yaptığı tespit edilmiştir. Evliliğin başlangıcından itibaren ayrı bir hanehalkı kurmada tarım dışı bir meslekte ihtisaslaşmış olmanın yanı sıra, babanın arazi varlığının kısıtlı oluşu, ailevi gerekçeler (babanın erken vefatı yahut aile içi anlaşmazlıklar gibi) ve kentte yaşama isteği gibi hususlar da etkili olmuş görünmektedir.

Baba ocağında kurulmuş bir evlilik biriminin babanın hanehalkından ayrı, bağımsız bir hanehalkına dönüşmesi ise genellikle düğün esnasındaki borçların ödenmesi, genç çiftin çocuklarının olması ya da varsa evlenecek diğer erkek kardeşlere baba ocağında bir yer açmak amacıyla gerçekleşmektedir. Bazı hallerde ise birlikte yaşamının yarattığı aile içi huzursuzluklar da ayrılığın tetikleyicisi olabilmektedir. Dahası, nasıl ki evliliğin başında birlikte yaşama beklentisi mevcutsa bu sürenin uzaması da benzer şekilde eleştiri sebebi olarak görülmektedir. Ayrılık süreci ise çoğu halde aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Katılımcı 129 kendisinin ayrı bir hanehalkı oluş sürecini şöyle ifade etmektedir:

Araştırmacı: 8 sene sonra neden ayrıldınız babadan?

Katılımcı 129: Şimdi arkadan gelecek olan kardeşlerimin evlenmesi için yol açmak lazım.

Araştırmacı: Sen evlendiğinde evde diğer kardeşlerin de var mıydı?

Katılımcı 129: İki tane daha kardeşim vardı. (...) Aynı ayrılış da beraber onun malını işliyoduk. Benim hakkımı veriyodu yani. Beraberken bi lira veriyosa, ayrıldıktan sonra 3 lira verdi. Şimdi aynı yerde çalışıyosun ya (Katılımcı 129, Erkek, 54).

¹¹¹ Bunlar içerisindeki 2 hane evliliğin başında tarımla uğraşmaktaysa da birinin genç yaşta evlilik yaptığı, diğerinin ise hayvancılık ve yevmiye ile geçinirken nihayetinde bir süre sonra geçinebilmek için köy dışına göç ettiği bilinmektedir.

Baba ocağında veya evliliğin başlangıcında bağımsız olarak bir hanehalkı kurma ve akabindeki ayrılma sürecine dair beyanlar, anlatılan hikâyeler esasen hanehalklarının kısıtlı tarım arazileri karşısında artan nüfusa karşılık varlıklarını nasıl sürdürdüklerinin sosyo-ekonomik dayanaklarından birine işaret etmektir. Zira evliliğin başlangıcında hanelerin geçiminde tarım dışı uğraşların ne kadar merkezi bir yer işgal ettiği yahut tarımdan çıkışta, kuruluş ve ayrılış süreçlerinin nasıl deneyimlendiği etkili olmaktadır. Katılımcı 88 bu olağan döngünün dışında kalan örneklerden biridir. Kendi dışında 5 erkek kardeşi daha olan K88, yakın zamana kadar geçimini önemli ölçüde inşaatçılıkla sağlamıştır:

Ben askerden geldikten sonra ayırıverdi. Beni ayırıverdi, pirinç, fasulye birer bişirim yani. Bi şişe yağ. Bunların hepsini almıyom dedim. Ben dedim Nazilli'ye gitçem, ben kendi kazandığıma kendim çalıştığım yetiyo bene dedim ben (Katılımcı 88, Erkek, 58).

Bir diğer örnek olan Katılımcı 51'in hikâyesinde ise ayrı bir hanehalkı haline geliş daha erken gerçekleşmiş olduğu halde hanelerin gerek iş gerekse yaşam alanlarındaki ortaklıklar aile bağlarından kaynaklı olarak devam etmiştir:

Araştırmacı: Sadece tarıma dayalı gelirin olsa bu senin geçimini sağlamaya yeter miydi?

Katılımcı 51: (...) Sadece eşim olsa sağlardı mesela (tarım gelirinden söz ediyor). Ama şimdi tabii iki tane oğlanın kendisi var. Üç tane çocuğu var. O zaman zor olurdu. Oğlan ayrı olsaydı benden, olurdu. Ben ayırsam da oğlan ayrılmıyo ki. Kendileri de geçinirler de ayrılmak istemiyolar. Herhalde kendisine göre daha avantajlı. Kazandığı kendine, yemesi bene ait olduğu için o da ayrılmak istemiyö.

Araştırmacı: Sen memnun musun peki böyle olmasından?

Katılımcı 51: Ya biz zaten çoluk çocuk için çalışıyoruz. Ben onların yediği içtiği şeyi kıskanmam (Katılımcı 51, Erkek, 57).

Hanehalklarının bir kısmı ise aynı hanede kalarak varlığını sürdürmüşlerdir. Bunun en önemli nedenleri arasında; aile birliğinin erken dönemde bozulması gelmektedir. Böylelikle evin ve çiftliğin yeni varisi olan tek, en büyük ya da ocakta kalan en küçük erkek çocukların reisliği de devralarak mevcut düzeni sürdürdükleri görülmektedir. Bunun haricinde tümüyle kendi rızalarına dayalı olarak aynı hanede kalmaya devam edenlerin sayısı oldukça azdır. Bunun mümkün olabilmesi hane içerisindeki güç ilişkilerin uzlaştırılabilmesi ile doğru orantılıdır. Buna göre hanehalklarının %16'sı baştan beri ayrı hane olarak kurulmuş iken, %64'ü bir süre birlikte

yaşadıktan sonra ayrılmış, %14'ü hane reisliğini bir önceki kuşaktan devralmış ve baba ocağında yaşamaya devam etmiş, %4'ü ise ayrı bir hane değil ancak evlilik yoluyla reisliği devralmıştır.¹¹²

Hanehalkının döngüsel sürecinin anlaşılabilmesi için mevcut halin yanı sıra hangi halden hangi hale dönüştüğünü de dikkate almak gerekir. Bunu yapabilmek için mevcut durumu resmeden kategoriler dışında yeni kategorilere de ihtiyaç vardır. Örneğin, kendileriyle mülakat yapılan hanelerin evlilik birliklerinin ilk aşamasındaki hanehalkı türlerinde, bugünkü durumun tasvir edilebilmesi için ayırt edilen tek kişilik hanehalkı türüne rastlanmamaktadır. Bir başka örnek olarak, baştan itibaren ayrı birer hane olarak kurulan birimler haricinde yine Tablo 3'te yer verilen Basit Hane 1 türü de geçmiş dönemdeki hanelerde mevcut değildir ve nitekim yine Basit Hane 2 olarak ifade edilmiş olan evli çift ve bekâr çocuklarından oluşan hanelere de geçmiş dönemdeki hanehalklarının hallerinin tasvirinde karşılığı bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra evliliğin başındaki hanehalkı türlerinde geniş hane türünün daya yaygın olduğu görülmekte ve bu kapsamda iki ayrı geniş hane biçimini daha ilave etmek gerekmektedir ki bunlar Bileşik-Geniş Hane adı altında ayırt edilmiştir. Buna göre mülakata dahil olan hanehalklarının evlilik birliklerinin başında içerisinde yer aldıkları hanehalkı türleri, 5'i farklı geniş hanenin türleri ve diğer ikisi Basit ve Parçalı Haneler olmak üzere 7 ayrı kategori altında tanımlanmıştır. Parçalı Hane, içerisinde evlilik birliği bulunmayan Tablo 3'teki Parçalı Hane 2 tipine tekabül eden biçimi oluşturmaktadır. Basit Hane ise sadece evli çiftten oluşan haneleri içermektedir.

Katılımcı hanehalklarının şimdiki hane reisi ve eşinin merkeze alınarak (bu hane "katılımcı hane" olarak belirtilmektedir) oluşturulan 5 ayrı geniş hanehalkı türünün kapsamı ise; (i) katılımcı hane ve ebeveynlerden sadece birini ve varsa kardeş/kardeşleri içeren Geniş Hane 1, (ii) katılımcı hane ve evli ebeveynleri içeren Geniş Hane 2, (iii) katılımcı hane ve evli ebeveynler ile yatay kuşakları (kardeşler gibi) içeren Geniş Hane 3, (iv) katılımcı hane, evli ebeveynler ve evli bir alt kuşağı (evlenmiş çocuk/çocuklar) içeren Bileşik-Geniş Hane 1 ve (v) katılımcı hane, evli ebeveynler ile aynı zamanda iki üst kuşak üye/üyeleri (anneanne-dede vb.) içeren haneler Bileşik-Geniş Hane 2 olarak belirlenmiştir. Tablo 4'te bu kategorilere göre hanehalklarının dağılımına yer verilmektedir:

¹¹² 2 hanenin bu kapsamdaki verilerine ulaşılammıştır.

Tablo 4. Evliliğin Başında Hanehalkının Türü

Hanehalkı türü	Hanehalkı sayısı	Hanehalkı (%)	Üye sayısı (ortalama)
Geniş hane 1	7	5,3	3,1
Geniş hane 2	48	36,4	3,9
Geniş hane 3	43	32,6	5,6
Bileşik - geniş hane 1	3	2,3	10,0
Bileşik-geniş hane 2	5	3,8	5,8
Parçalı hane	1	0,8	3,0
Basit hane	22	16,7	2,0
Toplam	129 ¹¹³	97,7	4,3

Reislerin kendi evlendikleri dönemde içinde yaşadıkları hanehalkı üye sayısı (Tablo 4) ile şimdi içinde yaşadıkları hanehalkının üye sayısı (Tablo 3) dikkate alınarak hesaplanmış olan ortalama hanehalkı büyüklükleri, her ne kadar çok uzun bir tarihsel dönemi kapsamıyor olsalar bile, ortalama hanehalkı büyüklüğünde aşağı yönlü (4,3'ten 3,5'e) bir değişim olduğunu göstermektedir. İkinci olarak, iki tablodaki veriler reislerin %80'inin geniş hanehalkı biçimlerinden biri içinde kendi evlilik birimlerini oluşturdukları halde şimdi içinde yaşadıkları birim itibariyle böyle bir hanehalkı tarifine uyanların oranının %23 seviyesine gerilediğini göstermektedir. Üçüncü olarak, reislüğünü yaptıkları başat hanehalkı biçimi basit hanehalkı (%72) olmakla birlikte, parçalanmış (%3,2) hanehalkı biçiminde bir artış olduğu görülmektedir. Tek kişilik (%1,5) hanehalkı biçimi ise, kendileriyle mülakat yapılmış olanlar arasında, evlilik öncesinde sadece kendinden oluşan bağımsız bir hanehalkı kurmuş olan bir hanehalkı biçimi tespit edilemediğinden, ne ölçüde yeni bir durum olduğu bilinmeyen bir biçimdir.

Hanehalkı biçimi ve ortalama hanehalkı büyüklüğünde gözlemlenen bu değişimin ülke genelinde hem genel hem de çiftçi hanehalkları arasında gözlemlenen değişime benzer bir örüntüye sahip olduğunu söylemek mümkündür. *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması* (2018, s. 22) verilerine göre kentte ortalama hane büyüklüğü 3,5 kırdaki ise 3,6 olarak belirtilmiştir.¹¹⁴ Bu çalışmada basit hanehalkı olarak belirtilen ve TÜİK 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre çekirdek aileye tekabül eden birimde Türkiye genelinde, 2014 ve 2017 yılları arasındaki oran

¹¹³ Üç hanenin bu kapsamdaki verilerine ulaşamamıştır.

¹¹⁴ TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine bakıldığında da ortalama hanehalkı büyüklüğünün yıllar içerisinde düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. 2008 yılında ortalama üye sayısı 4 kişi iken 2017'de 3,45, 2021'de ise 3,23 kişi olarak belirlenmiştir. Aydın ili ise genel ortalamanın altında seyretmekte ve 2008 yılında ilin ortalama hanehalkı üye sayısı 3,30; 2017'de 2,96 ve 2021'de ise 2,81 kişi olarak belirtilmiştir.

%67,4'ten %65,1'e; geniş hanehalkı ise benzer şekilde %16,7'den %15,8'e gerilemiştir. Yine bu kapsamda, Işıklar Köyü'ndeki katılımcılardan elde edilen verilerle de örtüşür biçimde, parçalı hane oranının da artış gösterdiği vurgulanmaktadır.¹¹⁵

Genel veriler bu yönde olmakla birlikte, TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması 2002 ve 2017 verilerine göre, tarımla uğraşan hanehalkları arasında bu araştırma verileriyle örtüşür biçimde çekirdek aile oranı belirtilen yıllar arasında %60,7'den %67'ye yükselmiş iken, geniş ailelerin oranı %33,4'ten %28,7'ye gerilemiş, içinde tek yetişkin bulunan hanehalklarının oranı ise %5,6'dan %4,3'e gerilemiştir.¹¹⁶ Çekirdek/basit ya da geniş hanelerin kırd/tarımda başat hale gelmesi ya da birinden diğerine dönüşümün gerçekleşmesi yönündeki dönüşümü meydana getiren mekanizmaların açıklanmasında Wolf (2000, s. 109-121) toprak (ya da avcı toplayıcılıkta yiyecek), emek, ek işlerin çeşitliliği gibi etkenlerle birlikte aynı zamanda içerisinde bulunan kültürel bağlamın belirleyiciliğine dikkat çekmektedir. Bu gelişme eğiliminin ardında şüphesiz ki, modernleşme sürecinin çekirdek aileyi önceleyen ve yücelten değerleri yanında hanehalklarının iktisadi kaynak miktarının, özel olarak sahip olunan toprak alanının her miras bölüşümü sürecinde daha da küçülmesinin ve tarımsal üretimi sürdürmek için emeğin kesin olarak hane içinde biriktirilmesi mecburiyetinin büyük oranda azalmış olması gibi pek çok etken vardır. Ancak, bütün bu gelişmelerin, ilgili literatürde sıkça işaret edildiği üzere, hanehalklarını kendi iç çevrelerinden sağlayabilecekleri emek konusunda daha da zorladığına dikkat çekmek gerekir. Dolayısıyla, Chayanov'un hane içindeki üretici-tüketici dengesini gözeterek ifade ettiği döngünün bu bağlamda mevcut olduğu kabul edilmesi gereken bir husus iken, bunu tek nedensel unsur olarak tayin etmek güçtür. Zira salt iktisadi hususlar olmuş olsa idi, hâlihazırda başka işlerde çalışarak da hane birliği korunmaya devam edilebilirdi. Bu nedenle, otoriteden özgürleşme arzusunun ve de modernliğin etkisini de dikkate almak gerekmektedir.

¹¹⁵ Bkz.:<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632> (Erişim tarihi 2 Temmuz 2022).

¹¹⁶ TÜİK verileri danışmanım tarafından sürdürülmekte olan bir araştırma kapsamında yapılmış hesaplamalara dayanmakta olup, çalışma henüz yayınlanmamıştır.

4.5.2. Katılımcı Hanehalklarının Temsil Kabiliyeti

Sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmalarda sahayı temsil gücüne sahip yeterli katılımcının belirlenmesi nitel ve nicel çalışmalarda farklı kıstaslar gözetilerek belirlenmektedir. Nicel çalışmalarda örneklem belirlenirken evreni temsil gücüne sahip yeter sayıda kümeye ulaşmak gerekli iken; nitel araştırmalarda yeter sayı vurgusunun önüne, anlayışı derinleştirme gücüne sahip verilere ulaşma kaygısı gelmektedir (Neuman, 2016, s. 319-320). Bu çalışmada her iki temsiliyet gücüne olabildiğince yaklaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sürecinin başlangıcında, 24 Haziran, 2018 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler için oluşturulmuş olan seçmen listelerinin incelenmesi ve köy muhtarı ve diğer sakinlerle yapılan görüşmeler sonucunda köyde yaklaşık 312 hanenin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Ancak tüm hanelere erişmek mümkün olmadığından başlangıç itibarıyla bunların yarısına erişim sağlanması planlanmıştır. Eldeki seçmen listesinden hareketle, belirli bir matematiksel yöntem izlenerek tesadüfi seçim yoluna gidilmiş ve 150 hanehalkını içeren bir liste oluşturulmuş; ancak yukarıda tarif edilen kısıtlar nedeniyle bu liste çalışmanın hiçbir aşamasında takip edilememiştir. Mülakatların ilk aşamasında katılımcılara erişimde durumu uygun olan her kim ise (*convenience*) ve/veya kartopu (*snowball*) örneklem yöntemi kullanılmıştır. Böylelikle 120 hanehalkına erişim sağlanarak, alan çalışmasına kısa bir ara verilmiştir.

Sahip olunan tarımsal arazi büyüklüğü, daha önce de belirtildiği üzere, beka üzerindeki asli nedensel unsur değilse de önemli etkenlerinden biridir ve aynı zamanda ilk aşamada kendisinden hareket edilebilecek olan en somut kuramsal kırılma noktalarından birini teşkil etmektedir. Bu nedenle yapılan 120 mülakat toprak varlıkları (arazi) ¹¹⁷ açısından değerlendirmeye tabi tutulmuş ve sonucunda; 0-5,0 dekar arası araziye sahip 24; 5,1-10,0 dekar arası araziye sahip 17; 10,1-30,0 dekar arası araziye sahip 45; 30,1-50,0 dekar arası araziye sahip 19; 50,1-70,0 dekar arası araziye sahip 6; 70,1-90,0 dekar arası araziye sahip 4; 90,1-110,0 dekar arası araziye sahip 2 ve 110 dekar

¹¹⁷ Bu değerlendirmenin yapılmasında kullanılan arazi alanı ile tarımsal üretime konu olan toprak varlığı kastedilmektedir. Bu kapsamda, İlçe Tarım Müdürlüğü'nden elde edilen arazi varlığı verilerine göre, bu kapsamdaki arazilerde yetiştirilen ürünler arasında incir, kestane ve zeytinin yanı sıra arpa, buğday, yonca, ceviz, nar, üzüm, patlıcan, patates, domates, biber için ayrılan alanlar yer almaktadır. Bu bağlamda, hanelerin sahip oldukları ev ve eve ait bahçe ile depo ve aynı zamanda tarıma elverişsiz diğer tapulu arazi alanları bu kapsama dahil değildir.

üzerinde araziye sahip 1 haneyle mülakat yapıldığı görülmüştür. Sahip olunan tarımsal arazi büyüklüğü bakımından köyün genelindeki dağılımla eldeki dağılımı karşılaştırabilmek için ise, ikincil veri kaynaklarından veri sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda alana geri dönülerek, köyün ileri gelenleriyle, mülakat gerçekleştirilemeyen diğer sakinlerin yaklaşık arazi mülkiyetlerine ilişkin bilgi talebinde bulunulmuştur. Kesinlik arz etmemekle birlikte, itimadi olarak elde edilen verilere göre özellikle 0-5 dekar arası ile 10,1-20 dekar arasında araziye sahip hanelerle yapılan mülakatların diğerlerine nazaran eksik kaldığı anlaşılmıştır. Elde edilen liste doğrultusunda bu kez amaç yönelimli örneklem tekniği kullanılarak, yapılan ilk 120 mülakatın sonuçlarına göre, temsil edilme oranı eksik olan kategorilere dahil olan 16 haneye daha erişim sağlanarak bunların reisleri ile mülakat yapılması yoluna gidilmiştir. Ancak öncesinde de belirtilen gerekçelerle bu mülakatlardan dördü elenmiş ve en nihayetinde 132 mülakat analizlerde dikkate alınmıştır.¹¹⁸ İtimadi bilgiler de dikkate alınarak oluşturulmuş olan köyün genelinde toprak varlığı bakımından köydeki hanehalkları ile katılımcı hanehalklarının sahip oldukları toprak varlığı bakımından nasıl bir dağılım gösterdikleri aşağıda, Tablo 5’te gösterilmektedir.

**Tablo 5. Katılımcı Hanehalkları ve Diğerlerinin Sahip Oldukları Arazi Alanı
Büyükliğüne Göre Dağılımları**

Arazi alanı (da)	Katılımcı hanehalkları		Diğer hanehalkları		Bütün hanehalkları		Toplam tarımsal arazi alanı (da)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Arazisi yok	14	10,8	15	8,2	29	9,3	0	0
0,1-5,0	10	7,7	36	19,8	46	14,7	179	2,8
5,1-10,0	22	16,9	25	13,7	47	15,1	388,9	6,2
10,1-20,0	31	23,8	50	27,5	81	26,0	1249,08	19,9
20,1-30,0	16	12,3	20	11,0	36	11,5	959	15,3
30,1-50,0	22	16,9	26	14,3	48	15,4	1830	29,1
50,1-70,0	8	6,2	4	2,2	12	3,8	701	11,1
70 da üzeri	7	5,4	6	3,3	13	4,2	980,43	15,6
Toplam	130	100,0	182	100,0	312	100,0	6287	100,0

¹¹⁸ Bu 132 mülakatın içerisinde yer alan iki hanehalkından biri köyde aylıkçı diğeri ise kamu görevlisi olarak çalışan üyelerden oluşmaktadır. Bu haneler kendi memleketlerinde tarımsal araziye sahip olmakla birlikte, söz konusu katılımcıların toprak varlıklarına ilişkin veriler, hanelerin refah-geçim-yaşam-beka koşullarının değerlendirilmesinde göz önüne alınmış; ancak çalışma kapsamında bir bütün olarak köydeki tarımsal arazi varlığı-dağılımı-oranlarının ve tarımsal üretim sürecine ilişkin niceliksel verilerin yer aldığı değerlendirmelere dahil edilmemiştir. Bu kapsamda oluşturulan tablolarda toplam katılımcı hane sayısı 130 hane dir.

Nazilli İlçe Tarım Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre, köydeki toplam (tarımsal) arazi alanı 6.027,86 dekadır. Buna göre, itimadi olarak sağlanmış bilgiler de dikkate alınmak suretiyle köydeki bütün hanehalklarının sahip oldukları toplam (tarımsal) arazi alanına dair yapılmış olan hesaplama sonuçları (yani 6287 dekar) ile resmi veriler arasında çok az bir fark vardır. Bu farkın önemli bir gerekçesi, İlçe Tarım Müdürlüğü'nden elde edilen verilerin 2018 yılında Çiftçi Kayıt Sistemi'nde (ÇKS) kaydı bulunan 222 hanehalkına ait (tarımsal) arazilere ait olması ve dolayısıyla kaydı bulunmayan diğer üyelerin sahip olduğu arazi alanlarının elde edilen resmi verilerin içerisinde yer almayor olmasından kaynaklanmaktadır. Keza, gerek köydeki toplam hane sayısı (312) gerekse Bölüm 5'te yer alan Tablo 11'deki verilerden hareketle, katılımcılar arasında ÇKS kaydı bulunanların oranı (%83,6) dikkate alındığında, itimadi olarak hesaplanan toplam tarımsal arazi alanındaki fazlalığın nedeni anlaşılır hale gelmektedir. Cemaat üyeleri arasında ÇKS kaydı bulunmayan üyelerin bir kısmının da tapulu tarım arazisine sahip olmadıkları dikkate alınacak olursa, geri kalan hanelerin önemli ölçüde 5 dekarın altında (yaklaşık 2 dekar) tapulu araziye sahip olanlardan oluştuklarını söylemek mümkündür.

Resmi ve hesaplanan veriler arasındaki fark aynı zamanda anlaşılabilir bir husus olarak köyde kendilerinden bilgi derlenmiş olan kişilerin kendileri veya komşularının sahip oldukları arazi alanına dair verilerde kusurları aşağı ya da yukarı yönlü yuvarlamış olmalarının bir sonucu olsa gerektir ve bu haliyle arazi varlığı ile ilgili olarak derlenmiş olan verilerin güvenilirliği hakkında mükemmel denilebilecek niteliktedir. Tablodaki kategorilere göre yüzdelik oranlar dikkate alındığında ikinci kategoride (0,1 -5 dekar) daha belirgin olmakla birlikte, aynı zamanda dördüncü (10,1-20 dekar) kategoride yapılmış olan hanehalkı mülakat oranı genel orandan biraz eksik olup, genel olarak örneklem kümesinin arazi varlığı bakımından temsil oranının da aynı zamanda çok yüksek olduğu söylenebilir.

Resmi veriler dikkate alındığında, köyde hane başına düşen ortalama arazi alanı 19,3, bizim derlediğimiz verilere göre ise 20,1 dekadır. Buna karşılık, katılımcı hanelerin sahip oldukları ortalama arazi alanı 23,4 dekadır. Ne kadar bir arazi varlığının bir hanenin geçimini sağlamaya yetecek olduğuna dair köylülerin beyan ettikleri rakamların ortalaması ise 20,4 dekadır. Bu veriler dikkate alındığında, köydeki hanehalklarının %65'inin bu genel kıstas olarak düşünülen ortalamadan daha az toprağa sahip olduğu ve bu kıstastan daha az toprağa sahip olanların toplam arazi alanının %28,9'una sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak 4, 5 ve 6. kategorilerdeki yığılma dikkate alındığında köydeki haneler arasında toprak dağılımı hususunda gözlemlenen

farklılıkların bir kutuplaşmaya değil, aksine adeta bir normal dağılım eğrisinin şekline benzer bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

4.5.3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Reisleri ile mülakat yapılan hanehalklarının toplam nüfusu 469 olup, Mülakat Cetvelinde de görüleceği üzere, bütün üyeler hakkında temel sosyo-demografik veriler de derlenmiştir. Ancak, esas gözlem birimi hanehalkı olduğu için, bu bölümün amaçları ile uyumlu olarak, hanehalkları düzeyinde takdimi mümkün kılacak bir tablo (Bkz. Tablo 6) oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu tablo aynı zamanda bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kendilerine atıfta bulunulan hanehalkının hangisi olduğunun takibi için de esas referans tablosudur.

Tablo 6. Kendileriyle Mülakat Yapılan Kişilerin ve Hanehalklarının Sosyo-Demografik Durumu

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Asli geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 1	Reis	E	E	53	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	19
K 2	Reis	E	E	44	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	6
K 3	Reis	E	E	44	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	6,2
K 4	Reis	E	E	45	Evli	İlkokul	Müzisyen	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	4
K 5	Reis	E	E	36	Evli	Ortaok.	Müzisyen	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	11
K 6	Reis	E	E	51	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	23
K 7	Reis	E	E	69	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	110
K 8	Reis	K	K	54	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 2	3	2	8
K 9	Oğlu	E	E	58	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	7	4	64

¹¹⁹ E: Erkek, K: Kadın

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 10	Reis	E	E	61	Evli	Lise	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	5	3	25
K 11	Reis	E	E	55	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	4	32
K 12	Reis	E	E	44	Bekar	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Parçalı Hane 2	3	0	80
K 13	Reis	E	E	50	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 2	3	2	52
K 14	Reis	E	E	56	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	5	3	17
K 15	Reis	E	E	48	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	12,6
K 16	Reis	E	E	38	Bekar ¹²⁰	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	5	2	10
K 17	Reis	E	E	33	Evli	İlkokul	Tüp Dağıtım Elemanı	Işıklar	Geniş Hane 3	5	3	5
K 18	Reis	E	E	40	Evli	İlkokul	Tesisatçı	Işıklar	Geniş Hane 3	6	2	8
K 19	Reis	E	E	58	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 2	6	3	0
K 20	Reis	E	E	51	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	18
K 21	Reis	E	E	63	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 1	2	3	40
K 22	Reis	E	E	57	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Diğer	Basit Hane 2	5	4	17,5
K 23	Reis	E	E	49	Bekar ¹²¹	Ortaok.	Tarımsal Ürün Tüccarı	Işıklar	Tek Kişilik Hane	1	1	0
K 24	Reis	E	E	63	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	25

¹²⁰ Eşi vefat etmiş. (Geçmiş dönemde eşi vefat etmiş kadın ve erkek için ‘dul’ ibaresi kullanılmışsa da kavramın ekseriyetle kadınlara ithafen tercih edilmesi ve dolayısıyla atıfta bulunduğu ayrımcı söylem nedeniyle bu çalışmada kullanılması uygun bulunmamıştır. Keza nüfus cüzdanlarından da bu ibare kaldırılmıştır. Ancak çalışmanın konusu itibarıyla, kişilerin hiç evlenmemiş, evlenmiş boşanmış ve eşi vefat etmiş olmasının birbirinden ayrılan yanları olduğundan tablo içerisinde bu kapsamdaki katılımcıların durumları dipnotla belirtilmiştir.)

¹²¹ Eşinden Boşanmış.

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 25	Reis	E	E	47	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	7
K 26	Reis	E	E	69	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	3	21
K 27	Reis	E	E	42	Evli	İlkokul	Kıraathane İşletmecisi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	5
K 28	Reis	E	E	52	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	20,5
K 29	Reis	E	E	43	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	7	3	72
K 30	Reis	E	E	53	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	31
K 31	Reis	E	E	37	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	8
K 32	Reis	E	E	56	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	36
K 33	Reis	E	E	39	Bekar ¹²²	İlkokul	Tüp Dağıtım Elemanı	Nazilli	Parçalı Hane 1	2	1	9,5
K 34	Reis	E	E	63	Evli	İlkokul	Tarımsal Ürün Tüccarı	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	3	4	0,2
K 35	Reis	E	E	29	Evli	Ortaok.	Müzisyen	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	0
K 36	Reis	E	E	45	Evli	Üniv.	Öğretmen	Nazilli	Basit Hane 2	5	3	1,6
K 37	Reis	E	E	75	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	3	4	110
K 38	Reis	E	E	64	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 1	2	3	39
K 39	Reis	E	E	53	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	23,5
K 40	Reis	E	E	69	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	75
K 41	Reis	E	E	49	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	4	2	15
K 42	Reis	E	E	65	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	58
K 43	Reis	E	E	55	Evli	İlkokul	Garson	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	7

¹²² Eşinden boşanmış.

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 44	Reis	E	E	51	Evli	İlkokul	İşletme Sahibi (incir)	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 1	2	1	6
K 45	Reis	E	E	40	Evli	Lise	İşletme Sahibi (incir)	Nazilli	Basit Hane 2	4	2	9
K 46	Reis	E	E	30	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	5	3	14,4
K 47	Reis	E	E	68	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	4	1,2
K 48	Reis	E	E	60	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	40
K 49	Reis	E	E	39	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	5	2	24
K 50	Reis	E	E	48	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	3	30
K 51	Reis	E	E	57	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	52
K 52	Reis	E	E	27	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	9
K 53	Reis	E	E	38	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	5	3	0
K 54	Reis	E	E	42	Evli	İlkokul	Motosiklet Tamircisi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	6
K 55	Reis	E	E	59	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	29
K 56	Reis	E	E	52	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	41
K 57	Reis	E	E	44	Evli	Lise	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	36
K 58	Reis	E	E	51	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	3	14,1
K 59	Reis	E	E	58	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	47
K 60	Reis	E	E	69	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	25
K 61	Reis	E	E	54	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	5	2	31
K 62	Reis	E	E	40	Evli	İlkokul	Kapıcı	Nazilli	Basit Hane 2	5	3	0
K 63	Reis	E	E	37	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	0

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 64	Oğlu	E	E	58	Evli	İlkokul	İşletme Sahibi (incir)	Hem Işıklar Hem Nazilli	Geniş Hane 1	6	2	20
K 65	Reis	E	E	44	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	4	2	11
K 66	Reis	E	E	64	Evli	İlkokul	Tarımsal Ürün Tüccarı	Nazilli	Basit Hane 1	2	3	11,5
K 67	Reis	E	E	52	Evli	Lise	İmam	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	3	3	31
K 68	Reis	E	E	65	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	43
K 69	Reis	E	E	58	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	3	3	45
K 70	Reis	E	E	32	Evli	Ortaok.	Kıraathane İşletmecisi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	0
K 71	Reis	E	E	39	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	4,5
K 72	Reis	E	E	45	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	5	4	0
K 73	Reis	E	E	57	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	4	3	36,3
K 74	Reis	E	E	55	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Geniş Hane 2	3	2	33
K 75	Reis	E	E	58	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	4	2	19,5
K 76	Reis	E	E	61	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	30
K 77	Reis	E	E	53	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	12
K 78	Oğlu	E	E	64	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	19,5
K 79	Reis	E	E	55	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	3	19
K 80	Eşi	E	K	60	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	6

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 81	Reis	E	E	41	Bekar ¹²³	İlkokul	İnşaat İşçisi	Işıklar	Parçalı Hane 1	3	3	0
K 82	Oğlu	E	E	70	Evli	Okur-Yazar	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	2	36
K 83	Reis	E	E	59	Evli	İlkokul	Müzişyen	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 1	2	3	57
K 84	Reis	E	E	68	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	9
K 85	Reis	E	E	52	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	3	6,2
K 86	Reis	E	E	42	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	12
K 87	Reis	E	E	40	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	4	2	30
K 88	Reis	E	E	58	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	3	36
K 89	Reis	E	E	60	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	14,5
K 90	Reis	E	E	61	Evli	İlkokul	İşletme Sahibi (incir)	Nazilli	Geniş Hane 1	7	2	33,5
K 91	Reis	E	E	54	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 1	6	4	57
K 92	Reis	E	E	28	Evli	Ortaok.	Motosiklet Tamircisi	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	0
K 93	Reis	E	E	52	Evli	Üniv.	Tarımsal Ürün Tüccarı	Nazilli	Geniş Hane 3	5	2	38,5
K 94	Reis	E	E	64	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	15
K 95	Reis	E	E	49	Evli	İlkokul	Bakkal	Işıklar	Geniş Hane 1	5	3	12
K 96	Reis	E	E	53	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	6	2	45

¹²³ Eşinden boşanmış.

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 97	Reis	E	E	37	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Basit Hane 2	3	2	8
K 98	Reis	E	E	42	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	15
K 99	Reis	E	E	39	Evli	İlkokul	Kıraathane İşletmecisi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	6
K 100	Reis	E	E	47	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	5	2	52
K 101	Reis	E	E	42	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	20
K 102	Reis	E	E	57	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	14
K 103	Reis	E	E	29	Bekar	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	5	0	24
K 104	Reis	E	E	28	Evli	Lise	Şoför	Nazilli	Basit Hane 2	3	1	0
K 105	Reis	E	E	37	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	4	1	14,5
K 106	Reis	E	E	35	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	5	3	24
K 107	Reis	E	E	56	Evli	İlkokul	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Nazilli	Geniş Hane 2	3	3	110
K 108	Reis	E	E	34	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	20
K 109	Reis	E	E	38	Evli	Lise	Şoför	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	5
K 110	Reis	E	E	48	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	12
K 111	Reis	E	E	32	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	0
K 112	Reis	E	E	60	Evli	İlkokul	Çiftçi	Nazilli	Basit Hane 1	2	2	30
K 113	Reis	E	E	61	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	22
K 114	Reis	E	E	60	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	14

Hane/ katılımcı no:	Kendisiyle mülakat yapılan kişinin ve hane reisinin kim olduğu ve demografik durumu						Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu					
	Kendisi ile mülakat yapılan kişi		Hanehalkı reisinin				Aşıl geçim kaynağı	Esas ikamet yeri	Hanehalkı türü	Toplam üye sayısı	Toplam çocuk sayısı	Sahip olduğu arazi alanı (da)
	Kim olduğu	Cinsiyet ¹¹⁹	Cinsiyet	Yaşı	Medeni hali	Eğitim durumu						
K 115	Reis	K	K	64	Bekar ¹²⁴	Okur-Yazar Değil	Çiftçi	Işıklar	Parçalı Hane 1	2	4	8
K 116	Eşi	K	E	64	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	3	15
K 117	Reis	E	E	29	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	1	0
K 118	Reis	E	E	47	Evli	İlkokul	İnşaat İşçisi	Işıklar	Geniş Hane 3	4	3	9,8
K 119	Reis	E	E	60	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	3	36
K 120	Reis	E	E	24	Evli	Ortaok.	Şoför	Nazilli	Basit Hane 1	2	0	0
K 121	Reis	K	K	55	Bekar ¹²⁵	Okur-Yazar	Çiftçi	Işıklar	Tek Kişilik Hane	1	2	3
K 122	Reis	E	E	37	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	6	2	15
K 123	Reis	E	E	43	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	4
K 124	Reis	E	E	29	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Geniş Hane 3	6	3	110
K 125	Reis	E	E	63	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	5	4	13
K 126	Reis	E	E	65	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	3	41,5
K 127	Reis	E	E	61	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	8,2
K 128	Reis	E	E	65	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	4	2	15
K 129	Reis	E	E	54	Evli	Ortaok.	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 1	2	2	8
K 130	Reis	E	E	68	Evli	İlkokul	Çiftçi	Işıklar	Basit Hane 2	3	3	69,5
K 131	Reis	E	E	31	Bekar	Ortaok.	Çiftçi	Hem Işıklar Hem Diğer	Parçalı Hane 2	3	0	95 (köy dışı)
K 132	Reis	E	E	54	Evli	Üniv.	İmam	Işıklar	Geniş Hane 3	4	3	15 (köy dışı)

¹²⁴ Eşinden boşanmış.¹²⁵ Eşi vefat etmiş.

Tabloda görüldüğü üzere, kendileri ile hanehalklarının durumu hakkında mülakat yapılan kişilerin 126'sı hanenin reisi, 4'ü reisin eşi, 2'si ise oğludur. Kadının hanenin reisi olduğu birim sayısı 4 olup, katılımcıların %3'ünü oluşturmaktadır.¹²⁶ Hane reislerinin medeni hallerine bakıldığında ise 3'ü hiç evlenmemiş, 4'ü eşinden ayrılmış ve 2'si de eşleri vefat etmiş bekar üyelerden oluşmaktadır. Katılımcıların en genci 24, en yaşlısı ise 75 yaşındadır. Hane reislerinin %80'i ilkokul, %11'i ortaokul ve %5'i lise mezunudur. Sadece 3 hanenin reisi üniversite mezunudur.

Kendileri ile mülakat yapılan bireylerin %76,9'u, hanehalkı düzeyinde kendilerinin köyün yerlisi olduklarını belirtmişlerdir, diğerleri ise eşlerden biri veya her ikisi köy dışında doğmuş ve/veya sonradan evlilik veya ikamet göçü yoluyla köy cemaatine katılmış kişiler olup, kendilerini bir anlamda köyün yeni sakinleri arasında saydıklarını ifade etmişleridir. Katılımcı hanehalklarının %80'inin sürekli/daimî ikamet yeri köy, 15'inin hem köy hem köy dışı (yani ikili ikamet) olup, daimî ikamet yeri köy dışında olanların sayısı ise 10'dur. Sözlü tarih çalışması kapsamında ise 6 mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcıların hepsi 53 ile 85 yaşları arasındaki erkek üyelerden oluşmaktadır.

¹²⁶ H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2018 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na (2018, s. 21) göre, Türkiye'de hanelerin %16'sında kadınlar hane reisi konumundadır. Kırdaki ise bu oran %13,4 olarak tespit edilmiştir

5. BÖLÜM

NEOLİBERAL PİYASA DÜZENİNDE ÜRETİMİN ÖRGÜTLENMESİ

Işıklar Köyü’nde tarımsal üretimin örgütlenme biçimini incelemeye başlarken, Bhaskar’ın (2013, s. 52) “Her şeyi açıklamak için işe koşulmuş bir rasyonalitenin, kolaylıkla hiçbir şeyin açıklanmamasıyla sonuçlandığını” belirttiği gibi, her şeyi açıklamak için işe koşulan bir neoliberalizmin de köylülüğün bekasının açıklanması sorununda benzer bir sonuç üretme potansiyeline sahip olduğuna dikkat çekmek gerekir. Neoliberal piyasa koşulları ve bununla ilişkili olarak uygulamaya konulmuş olan politikaların ve toplumsal, ekonomik, siyasi ve hukuki düzenlemelerin mevcut köylü ve tarım sorununu belirli bir yönde değişime uğrattığı aşıkardır ve bunlar değerlendirilmeksizin bekayı ele almak imkansızdır. Ancak, neoliberalizmin nesinin köylülerin yeniden üretimine engel teşkil ettiğinin ya da mevcut piyasa koşullarının neden aynı köydeki hanelerden bazıları için refah artışına yol açarken diğerleri için tarımdan çıkışa neden olduğunun tatminkâr bir açıklamasını yapmak için basitçe neoliberalizme işaret etmek yeterli değildir. Bu nedenle, köylü hanehalklarının varlığını sürdürmeleri üzerindeki temel baskı unsuru olarak konumlandırılan neoliberal kapitalist piyasaya işaret eden nedensel açıklamaların, köylülerin içerisinde hareket ettikleri bağlamsal koşulları ortaya koymasına hususundaki ehemmiyeti kabul edilmekle birlikte, kendi başına beka üzerindeki tek nedensel etken olarak değerlendirilemeyecek olduğunu ifade etmek gerekir. Aynı zamanda bu koşullar tek yönlü bir değişime de yol açmamaktadır. Zira, böyle bir açıklama tarzı toplumsal yapı ve süreçlerin arızı (olumsal-*contingent*), ilişkisel, çok katmanlı ve çoklu nedensellik üzerine kurulu hüviyetini göz ardı etmektedir ve bunu yaptığı oranda da yapıldığı varsayılan açıklama o ölçüde yetersiz kalmaktadır.

Her ne kadar tekil bir neoliberalizmden değil ‘neoliberalizmler’den söz etmek gerektiği yönündeki sav, bu çeşitliliğin de dikkate alınması gerektiğine dikkat çekici bir vasıf taşımakla birlikte, bu ve ilerleyen bölümlerde yapılan analizlerde ifade edilen farklılıkların gözetilmesi meselesinde tekil yerine çoğul neoliberalizm ikame edilerek ilerlenmemektedir. Aksine açıklama, ilgili temel sorun bunlardan hangisinin benimseneceği sorunu değil somut durumun incelemesinden hareketle bu açıklama biçimlerinin yeterliliği hakkında ne söylenebileceğidir.

Bu nedenle bu bölümde öncelikle neoliberal dönüşümün tarım politikalarının neler oldukları ve bunların Işıklar Köyü'ndeki incir üreticiliğine yansımaları incelenecektir. Bu kapsamda köylüleri ulusal korumacılıktan küresel piyasaların kaderine bıraktığı öne sürülen bu sürecin önemli unsurları arasında yer alan devlet desteklerindeki değişim, kooperatifçilikten tüccara bağlı üretime geçiş ve yeni tarım uygulamaları ile ilgili olarak incir piyasasının örgütlenme biçimleri üzerinde durulacaktır.

5.1. DESTEKLEME POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE İNCİRCİLİK

Tarımda neoliberal dönüşümün önemli aşamalarından biri olarak gösterilen GATT-Uruguay antlaşması, 1986 yılında başlayan görüşmeler sonucunda 1994'te imzalanmıştır. Bu antlaşmayla imzacı ülkelerin tarım piyasalarına ve tarımsal emtianın dış ticaretine müdahale edilmesi yönündeki düzenlemelerin yolu açılmıştır. 1995 yılında ise GATT'ın yerini, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Bankası (DB) almıştır (Kazgan, 2013, s. 285–287). IMF ve Dünya Bankası tarafından yapısal uyum politikaları çerçevesinde, gelişmiş ülkelerdeki krizlerle başa çıkma uğraşının bir sonucu olarak üçüncü dünya ülkelerine yaptırımlar uygulanmaktadır. Uyumun mantığı öncelikli olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin yanı sıra, ücretler ve sosyal harcamaların budanmasını, fiyatların serbestleşmesini, sübvansiyonların kaldırılmasını ve devalüasyonları içermektedir (Amin, 2016, s. 112). Tarım özelinde kamu kurumlarının tasfiyesi, devletin sunduğu alt-yapı hizmetlerinin özelleştirilmesi, destekleme politikalarının dönüştürülmesi ve nihayetinde tarım girdi ya da çıktılarındaki mali destek ya da diğer türden yardımların kaldırılması yoluyla tarım piyasasına yönelik müdahalelerin sıfırlanması amaçlanmıştır. Tarım sektöründeki dönüşümün uluslararası oluşumlarından bir diğeri olan Avrupa Birliği ve onun bünyesinde gerçekleştirilen Ortak Tarım Politikası (OTP)'nın talepleri de bu seyrinde gerçekleşmiştir (Aydın, 2017, s. 244). Buna göre 2000 yılı OTP reformunda, piyasalarda rekabet gücünün artırılması amacıyla tarımsal emtia fiyatlarının düşürülmesi ve bunun sonucu meydana gelen üretici gelir kayıplarının ise üretimle bağlantısı bulunmayan doğrudan gelir desteğiyle telafi edilmesi planlanmıştır (Günaydın, 2010, s. 106). Aynı zamanda fındık ve çay gibi üretim fazlası olan ürünlerde de alternatif ürün desteği sunularak yönlendirme yoluna gidilmiştir (Demirdöğen ve Olhan, 2017, s. 7). Yine bu çerçevede uygulanan Gümrük Birliği antlaşmaları, tarım ürünlerinin ticaretine ilişkin koşulların şekillenmesinde etkili olmuştur.

Politikadaki değişimlerle paralel olarak, sürecin şekillenmesine etki eden üç eksen den daha söz etmek gerekmektedir. Bunlar: (i) genetik ve kimyasal alandaki gelişmelerin tarıma yansımaları, (ii) fikri mülkiyet hakları ile ilgili hukuki düzenlemeler ve (iii) gıda sektöründeki şirketleşme sürecidir. 1980’lerde gen mühendisliği ve biyokimyasal alandaki bilgiler tarımda ve hayvancılıkta verimin artırılması amacıyla uygulanmaya başlanmıştır (Köymen, 2008, s. 79). Aynı zamanda tarımın modernleştirilmesi kapsamında da ele alınan bu uygulamalar; sertifikalı tohum kullanımı, gübre ve ilaç gibi diğer girdilere de uygulanmış, toprağın kalitesinden başlayarak, imarı-bakımı, kullanılan araç gereçlere değin standartlaştırma ve denetim mekanizmaları işletilmeye başlanmıştır. Denetimin sağlanabilmesi adına kayıt sistemleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda aynı zamanda sözleşmeli tarım, iyi ve organik tarım uygulamaları devreye sokulmuştur. Böylelikle girdiler, faaliyetler ve pazarlama sürecine ilişkin olarak işleme, paketleme, ulaşım ve satışa ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Türkiye’de fiyat, girdi ve kredi desteği hususundaki uygulamaların dönemsel olarak değişkenlik gösterdiği sıklıkla vurgulanmaktadır. 2000’li yılların başında aşamalı bir biçimde gerçekleşen geri çekilmeye karşılık, yeni destekleme biçimlerinde başarı sağlanamamış olmasıyla, 2005’ten itibaren kredi ve girdi desteklerine yeniden dönüş yapılmıştır. 2009 yılında doğrudan gelir desteği kaldırılarak gübre, mazot, tohum ve prim ödemelerine geri dönülmüştür (Şahinöz, 2014, s. 434–435). Ayrıca, organik ve iyi tarım uygulamaları ile diğer sertifikalı tarımsal üretimler için sunulan destekler (sertifikalı tohum-fide kullanımı, biyolojik ve biyoteknik mücadele, organik-iyi tarımda yapılan alan bazlı destekler, toprak analiz desteği vb.), havza bazlı ürün destekleme sistemi, genç çiftçilere yönelik desteklemeler, yem bitkileri desteği, aşı desteği, hayvancılık hibeleri, küçük aile işletme desteği, tarım sigortası desteği gibi çeşitli kalemler devreye sokulmuştur (Abay vd., 2019; Demirdöğen ve Olhan, 2017; Yılmaz, 2021). Aynı zamanda Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından yapılan alımlar da piyasaya müdahalenin örneklerini oluşturmaktadır. Demirdöğen ve Olhan (2017, s. 7–8) Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hız kazandığı bilinen serbestleşme sürecine rağmen tarıma aktarılan kaynağın küçümsenmeyecek ölçüde arttığını ifade etmektedirler. Ancak tarımsal GSYİH’nin neredeyse sabit kaldığını ve bu durumun uygulanan politikaların yeniden değerlendirilmesi zarureti getirdiğini belirtmektedirler.

Türkiye’de incir, zaman zaman ürün bazlı fiyat desteklemeleri kapsamına dahil edilmişse de çoğunlukla genel kapsamlı tarımsal desteklerden (mazot, gübre vb.) faydalanmıştır. İlk kez 1962 yılında incir, genişletilen ürün fiyatı desteklemelerine dahil edilmiştir (Kazgan, 2013, s. 326).

Ancak ürüne ilişkin destekleme politikalarının daha ziyade ihraç piyasasının genişletilmesi yönünde daha fazla ağırlık kazandığı görülmektedir.

Bugün bir incir üreticisine; yeni tesis edilen bahçeler için asgari 5 dekar olmak şartıyla sertifikalı ve standart fidan desteği, standart fidan kullanıcılarına 100 TL/da, sertifikalı üreticilere 280 TL/da; mazot 15 TL/da, gübre 4 TL/da; toprak analizi 40 TL, organik incir yetiştirenlere 1. kategori kapsamında sertifikalı olanlara 100TL/da, grup sertifikası olanlara 50 TL/da; iyi tarım uygulamaları yapan üreticilere 2. kategori kapsamında bireysel sertifikalıları 40 TL/da, grup sertifikalıları 20TL/da destek verilmektedir (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2021). Aynı zamanda 2019 yılında ilk kez TMO incir alımı gerçekleştirmiş ve bu alımla birlikte incirin piyasa değerinin yükseldiği ifade edilmiştir (Yılmaz, 2021, s. 84).

Işıklar'da köylülerin yukarıda sıralanan destekleme kalemlerinden büyük oranda faydalandıkları anlaşılmaktadır. Köyde fidan desteğinden yararlanan hanelere rastlanmamakla birlikte, sadece iki hane hayvancılık hibe desteği almıştır. Her ne kadar köy arazisinin hayvancılık için uygun olmadığı belirtilmekteyse de özellikle genç çiftçiler arasında gelir çeşitlendirmek ve aynı zamanda köyde yaygın olarak yürütülen organik tarım için gübre sağlamak amacıyla hayvancılığa yönelmek isteyen haneler de vardır. Ancak bu alandaki desteklere erişimin yetersizliği vurgulanmaktadır. K117'nin aktarımına aşağıda yer verilmiştir:

Valla ben geçen sene ilçe tarıma şey yaptım bu destek için. Her köyden mi ne bi kişi çıkıyomuş. Ona da zaten adamın olcak da öyle hayvan desteği. Kefilden değil de arkanda sağlam bi dayan olmadıktan sonra olmuyo. Destekleri yeterli bulmuyorum. Dediğim gibi koca köyden bir kişi. Şimdi bir de şöyle bişey. Adam destek vercek, damını kurcaksın, ben mesela tavuk alcaktım. Damını kur diyo, sistemini otuttur, ondan sonra bizi arıcaksın ondan sonra gelcez biz bakcaz. E zaten ona kurcak para olmuş olsa ben zahten senden 500 tane tavuk almam (Katılımcı 117, Erkek, 29).

Koruma politikaları ve risk yönetimi programları kapsamında devlet destekli tarım sigorta uygulamaları yürütülmektedir. Buna göre, 2005 tarihli 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanununa¹²⁷ dayalı olarak 'Tarım Sigortaları Havuzu' kurulmuştur. Bu kapsamda yapılan sigortalar için devlet, riskin türüne göre değişmekle birlikte %50 oranında katkı sağlamakta ve aynı zamanda ilk kez sigorta yaptıracak olanlar için %5, devam eden yıllarda ise (şayet bir önceki yıl hasarsız

¹²⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5363.pdf> (Erişim tarihi 2 Haziran 2022).

geçmişse) %10 indirim sağlanmaktadır. Bitkisel ürünler için dolu, fırtına, hortum, yangın, deprem, heyelan, sel ve su baskınlarında uğranabilecek zararlar da sigorta kapsamında yer almaktadır. Ek olarak, meyvelerde don riskinin neden olduğu kayıplar da isteğe bağlı olarak kapsama dahil edilebilmektedir¹²⁸. Uygulamadan ÇKS'ye kayıtlı olan üreticiler faydalanabilmektedir.¹²⁹ Tarımda doğal afetler, iklimsel koşullarla mücadele kapsamında devreye sokulan bu uygulama olumlu yanlarına ve arttığı ifade edilen sigortalı üretici sayısına rağmen,¹³⁰ katılımcılar arasında bu kapsamda sigorta yaptırmış olan 3 hane olduğu görülmüştür.¹³¹ Bunlardan biri olan Katılımcı 79, sigortaya ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Bahçe aldım kardeşimden. Bir de aldığım bahçeye hem sigorta yaptırdım, dolu vurdu. Sigortaya müracaat ettik. Sigorta hiç, oyalama taktığı. Ben 25 milyar kredi çektim o akarete güvenerek Ziraat Bankası'ndan. Onda da darbe yedim. Gittim dilekçeyi verdim, ben bu şekilde darbe yidim. Naptılar? Ertelediler. Tarım ilçe nazaretinde erteledi. E noldu? Yine faizi yürüyo. E benim faiz yükümü sırtımdan almadı. Ben almasına isterdim. Ana para bi sonraki mahsulde ödensin demesi gerekir bence devletin. Ama aynı yük üzerimde. Seneye de bir daha ben darbe yersem nolcak? (Katılımcı 79, Erkek, 55).

Köyde yaygın olarak faydalanılan destek türü mazot-gübre ve organik tarım kapsamındaki ödemelerdir. Ancak bu desteklemeler, tapulu arazisi olmayan ve 1-10 dekar arasında araziye sahip olan hanelerin pek çoğu için erişilebilir durumda değildir. Aynı zamanda, 10 dekar altındaki arazilerin verimli olmadığı gerekçesiyle toplulaştırılma politikasının benimsendiği dikkate alındığında, desteklerin bu türden küçük üreticilerin ihtiyaçlarını dikkate almama yönünde bir eğilimi açıktan veya zımni olarak bünyelerinde barındırmaları da mümkündür. Ancak, üretimin sürdürülmesi ve destekler arasındaki bağın kuvvetinin sorgulanabilir olması kadar, ilerleyen

¹²⁸ Hasarın türüne ve ürüne bağlı olarak sigortanın kapsamı değişmektedir. Detaylı bilgi için bkz.: <https://www.tarsim.gov.tr/pages/insurances/sigorta-bitkisel-urun.jsp> (Erişim tarihi 2 Haziran 2022).

¹²⁹ <https://ankara.tarimorman.gov.tr/Belgeler/liftet/Tarim%20Sigortalari-Tarsim.pdf> (Erişim tarihi 2 Haziran 2022).

¹³⁰ Tarsim faaliyet raporlarında 2006 yılında 12.330 olarak belirtilen poliçe sayısının 2020'de 2.235.626'ya yükseldiği belirtilmiştir (TARSİM Faaliyet Raporu, 2020).

¹³¹ Mülakat sorularında üreticilerin tarım sigortası olup olmadığı ve bunun nedenine yönelik doğrudan bir soru bulunmamaktadır. Ancak yararlanılan desteklerin neler olduğunu öğrenmeye yönelik yöneltilen sorulardan faydalanılmıştır. Bu nedenle tarım sigortasından faydalanan hane sayısının belirlenebilmesinde veri kaybının olabileceği; ancak bu kaybın ancak birkaç haneyle sınırlı olduğu düşünülmektedir. Zira mülakatlarda sıklıkla üretim sürecinde karşılaşılan zorlukların başında hava koşullarından kaynaklı sorunlar ifade edilmiş ve bu nedenle yaşanan kayıplardan yakınılmış; ancak bu durumlarda sigortaya sahip oldukları, bu sigortadan memnuniyet ya da memnuniyetsizliklerine dair bir aktarımda bulunmadıkları görülmektedir. Dahası yaşanan afetler karşısında önlem olarak sigorta yaptırılabilir olduğu; fakat köyde bundan faydalanan az sayıda hane olduğunun belirtildiği mülakatlar olmuştur.

bölümlerde ifade edileceği üzere, küçük toprak sahibi hanelerin bekalarını sürdürmelerinde başat konumda olan başka türden etkenler de söz konusudur.

2017 yılında katılımcıların %68,5'i mazot/gübre, %59,2'si organik tarım desteğinden faydalanmıştır. Alınan desteklerle sahip olunan arazi alanı arasında istatistiksel olarak da anlamlı bir ilişki mevcuttur. Örneğin, destek aldığını ifade eden hanelerin ortalama olarak 13,4 TL/da mazot-gübre desteği, 58,8 TL/da organik tarım desteği aldıkları hesaplanmıştır ki bunun anlamı ortalama toprak alanına (22,6 da) sahip bir çiftçi hanesinin sırasıyla 304 TL mazot/gübre ve 1330 TL organik tarım desteği alabildiğidir. Borçluluk örüntülerinin incelendiği 8. Bölümde de belirtildiği üzere, esasen bu destekler hanelerin ortalama yıllık borçluluk kalemleriyle paralellik arz etmekle birlikte desteklemelerin zamanlaması (hasat sonrası yapılan ödemeler veya gecikmeler gibi) borçluluğu üreten etkenlerden biri haline gelmektedir. Ancak bu bölümde asıl değinilmek istenen husus, söz konusu destekler ile beka arasındaki bağa ilişkindir ki mülakat verileri, köylülerin sunulan tarımsal destekler ile üretimin sürdürülmesi arasında nedensel bir bağ kurmadıklarını göstermektedir.

Katılımcılar mazot-gübre desteğini yetersiz bulmakla birlikte organik tarım kapsamında sağlanan destekle üretim arasında daha kuvvetli bir bağ kurmaktadır. Ancak bu bağ üretimi sürdürüp sürdürememenin temel mekanizması olarak konumlandırılabilir mahiyette değildir. Buna karşılık genel ortalamanın üzerinde araziye sahip olan haneler ile diğerleri arasında tarımsal destekler ve üretim arasındaki ilişkinin niteliğinin farklılaştığı görülmektedir. İlk gruptaki haneler, mevcut desteklerin toplam üretim maliyetlerindeki payının çok düşük olduğunu ve dolayısıyla destekleme alıp almamalarının mevcut üretimlerini etkilemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹³² Esasen diğer grup için de benzer yaklaşımın mevcut olmakla birlikte bu kez sunulan desteklerin, tarımsal üretimin ötesinde aynı zamanda hanenin diğer tüketim masraflarının karşılanabilmesine katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin kurbanlık satın almak, eve eşya satın almak, tadilat yaptırmak, çocuklarına ya da torunlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmek bu kapsamdaki harcamalardan bazılarıdır. Köyde 70 dekar ve üzeri araziye sahip olan hanelerden olan Katılımcı

¹³² Öte yandan sayısal verilere bakıldığında 30 dekar altında araziye sahip olan hanelerin aldıkları desteğin çiftlik için yaptıkları harcamalara göre daha az olduğu görülmektedir. 2017 verilerine göre, 30 dekarın altında araziye sahip olan hanelerin toplam tarımsal üretim için yapmış oldukları harcamaya alınan desteğin 5,7 katı, diğerlerinde ise 3,1 katı olarak hesaplanmıştır.

107 ve Katılımcı 68 desteklerin kendileri ve daha az toprağı olanlar açısından taşımış olduğı işlevi ve önemi şu şekilde ifade etmişlerdir:

Politikaları bilemicem ben. Gübreler biraz pahalı. Ama ben gübre atmıyorum zaten. Destek olmasa da geçimimizi sağlarız yani. Devletin verdiğı mazot parası nolcak? Benim bir senelik mazot param değıl ya o. Küçük çiftçileri etkiler. Benim gelirim çok olduğundan etkilemiyo fazla (Katılımcı 107, Erkek, 56).

Araştırmacı: Yeterli mi bu destekler size?

Katılımcı 68: Yeterli olmuyo ama şimdi ne dicen? Elinden gelen bişey yok ki. Hükümet ne destek olcak? Hükümet fakirlere birer çuval... Sosyal yardımla 100 milyon 200 milyon paraylan, süt parasınlan... Bunlar zaten boş laf, iş. Bileğın gazanırsa garnın doya. Bileğın gazanmazsa yok bi şey. Süt parası nolu? Çiftçiliklen ilgisi yok bunların. Çiftçilikle ilgisi olsa, her şeyden önce gübreleri bi kere düşürü. Ondan sonra benzine indirim yapıp, çiftçiye... Çiftçiyle normal bi kamyoncunun arasında ne fark var? Var mı bir fark? Çiftçi de aynı paraya aliyo, kamyoncu da aynı paraya aliyo, bilmem neci de aynı paraya aliyo. Ama çiftçiye bi ayrıcalık olması lazım. Elinde bir kart. Mesela ben çiftçiyim ya, çiftçilik kartı olması lazım. Ben de benzin alırken o kağıdımı göstermeliyim ki, arkadaş ben çiftçiyim diyip de adamın bene ona göre para vermesi lazım.

Araştırmacı: Destekler azken çiftçiliğı sürdürmek zor mu?

Katılımcı 68: Tabii zor. Devletten yardım olmadığı müddetçe, bu şekilde destek olmadığı müddetçe, elbet zor.

Araştırmacı: Bu köy için de geçerli mi?

Katılımcı 68: Tabii ki geçerli. Neden geçerli? Malın azsa geçerli, malın çoksa umruna gatzmazsın. Onu da senin kafaylan benim kafa aynı olmaz. Ben ileriye düşünürün, bunun yarınına düşünürüm mesela. Ben mesela 73'te gittim askere. Askerden geldim hemen toprağı sarıldım. Benlen yaş olanların çoğı sarılmadı, sürünüyo. Hata bazen kendimizde oluyo. Her zaman devlet vercek değıl ya. Birazcık kendin düşünceksin (Katılımcı 68, Erkek, 65).

Değışen destekleme politikaları içerisinde köylülerin üretimleri üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olan unsurun, taban fiyat uygulamalarının kaldırılması olduğı anlaşılmaktadır. Köylüler, üretim yılı boyunca yapacak oldukları harcamaları yıl sonunda elde edecekleri gelirden habersiz olarak gerçekleştirmektedir. Genellikle bir önceki yıl baz alınarak yapılan harcamalar, yıl sonunda elde edilen gelirden keskin bir düşüş yaşandığında, bu durum zararlı sonuçlanan bir üretim yılı anlamına gelebilmektedir. Kimi zaman da özellikle son yıllarda, köyde sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak, ürünün yükselen fiyatlarına güvenerek yatırım yapanların (ilçede bir ev satın almak, yeni bir bahçe satın almak, ticarete atılmak gibi) böyle bir durumla karşılaşıldığında uzun soluklu bir borçluluk döngüsüne girdikleri görülmektedir. Ürün fiyatında düşüş, verili bir yılda tarıma özgü denetlenemeyen risklerin sonucu (örneğin ürünün aşırı yağmur nedeniyle zarar görmesi ve kalitesinin düşmesi bunlardan bazılarıdır) gerçekleşebildiğı gibi, ürün değerinin çok değışkenli serbest piyasa koşulları içerisinde belirleniyor oluşu ve bu koşullarda

ürün taban fiyat uygulamasının olmayışından da kaynaklanabilmektedir. Katılımcı 105, ürün fiyatlarındaki değişkenlik ve öngürülemezliği şöyle ifade etmektedir:

Yani elimizden bi tutan yok yani, onu demek istiyom. Biz çiftçiyiz, dediğim gibi kendi kendimize oluyoz. Yani üç-dört tüccarın ağzına bakıyosun. İncir 10 lira (dediler mi) 10 lira, 20 lira (dediler mi) 20 lira. Şimdi 5 lira dese vercez yani. Devlet bir şey goysa, incir bu sene 15 liradan aşağı düşmücek dese... Taban fiyat yok yani. 3-4 tüccarın ağzına bakıyoz yani biz. Onlar ne derse o (Katılımcı 105, Erkek, 37).

Neoliberal dönemde destekleme politikalarındaki dönüşümün üreticiler açısından sonuçları, salt sağlanan desteklerin niceliksel oranlarına bakılarak değerlendirilebilecek bir mahiyet taşımamaktadır. Yeni dönemde köylülerin piyasa karşısındaki korunmasızlığı, sunulan desteklerin niceliği kadar aynı zamanda karşılaşılan diğer tüm engeller veya riskler karşısında da gerekli dayanakların sağlanmamasıyla alakalıdır ve dolayısıyla daha genel bir siyasetin sonucu olarak değerlendirilmelidir. Tarım krizi bugün sürdürülebilirlik ve gıda güvenliği eksenlerinde de tartışmaya açılan, çok daha kapsamlı bir sorundur. Küresel riskler ve özellikle iklimsel sorunlar köylülerin geleneksel yöntemlerle ve kendi başlarına mücadele edebileceği engellerin çok ötesindedir. Her ne kadar uluslararası ve ulusal gündemde doğa dostu, ekolojik üretim ve kırsal kalkınma odaklı tartışmalar gündeme getirilmeye başlanmışsa da uygulamaların sürdürülebilirlik zemininde geleceğe yönelik somut sonuçlar üretebilme kabiliyetleri şüphelidir. Doğal kaynakların kullanımına ilişkin hoyrat (agresif) tutum varlığını sürdürmeye devam etmekte ve zirai hastalıkların ilerleyen bilim ve teknolojiye rağmen önüne geçil(e)memektedir. Her ne kadar afetlere yönelik sigorta desteği gibi uygulamalar mevcut olsa da bu uygulamalar yeterli çözümü sunamamaktadır. Dolayısıyla köylülerin yeni dönemde piyasa karşısındaki güvencesiz konumu aynı zamanda artan risklerle bireysel olarak mücadele etmek zorunda kalmalarıyla da yakından bağlantılıdır. Sorunların tespiti ve önlenmesine yönelik daha bütüncül politikalar benimsenmeksizin, salt kaynak aktarımı ya da destek alımları çerçevesindeki uygulamaların sürdürülebilirliği her iki taraf için de işlevsel ve uzun soluklu olmayacaktır ki Türkiye’de bunun somut örneklerine 1950’li yıllarda rastlanmıştır.

Genel itibarıyla köylüler, geçmişe kıyasla kendilerini daha dayanaksız hissettiklerini belirtmektedir. Destekleme alımları, taban fiyatı uygulamaları, kooperatiflerin piyasadaki azalan gücü bunu üreten etkenlerin bir boyutu olmakla birlikte katılımcılar aynı zamanda zirai hastalıklarla mücadelede, tarımsal üretimde bilim ve teknolojiye faydalanma hususunda da

yeterli desteği bulamadıklarını belirtmişlerdir. İncirde de görülmekle birlikte özellikle kestanede karşılaşılan ve verimde yarıdan fazla düşüşe neden olan hastalıklarla mücadelede yeterli ve işlevsel araştırma, uygulama ve bilgilendirmelerin yapılmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcı 74 bu süreçteki zararlarını şu şekilde aktarmıştır:

Çiftçiye destek versin işte ya. Bak şimdi atıyorum bazı bahçelerde hastalık var, atıyorum kestone. Mesela buna önlem alınmasını isterim. Ziraatçılar gelmeli, araştırmalılar. Şu anda şu yaylanın gayıbı kestanenin olmayışı, Işıklar Köyü'nün yarısını çökeltti demek yani. Gelirin %50'si gitti (Katılımcı 74, Erkek, 55).

Köylüler bahçelerindeki hastalıklara mücadelede geleneksel yöntemlerle, sosyal ağlardan elde edilen bilgilerle deyim yerindeyse denemeye yanılma yoluyla sonuca ulaşmaya çalıştıklarından söz etmişlerdir. Genel politikaya ilişkin ifade edilen bu durum, kurumsal düzeyde de benzer biçimde seyretmektedir. Son yıllarda bölgede yaygınlaşan jeotermal enerji tesislerinin incir ve diğer ürünlerin kalitesini düşürdüğünden şikâyet edilmektedir. Konuyla alakalı çalışmalarda ikisi arasında nedensel bir ilişki olduğu yönünde uzlaşmaya varılamamış olmakla birlikte genel eğilim söz konusu tesislerin bölgedeki tarıma zararlı etkilerinin olduğu yönündedir.¹³³ Köylüler bu ya da diğer gerekçelerle bahçelerinden daha fazla verim almalarını sağlayacak uygulamalar hususunda ilçedeki yetkili birimlerin gerekli duyarlılığı göstermediklerini ve bilgi aktarımında kopukluklar olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı 37 ve Katılımcı 79'un buna ilişkin değerlendirmelerine aşağıda yer verilmiştir:

Politikalarında bir değer vermediğim bir kuruluş varsa, ziraat kuruluşu. Neden dicesen olursan, Türkiye'de en sorumsuzca yaşayan ziraat odaları. Bir günden bir güne şöyle bir köy yerine gelip de köyleri bir gezip de 'Arkadaşlar budama şu şekilde yapılır, ilek şu şekilde asılır, bahçenin temizliği şu şekilde yapılır.' diye ne gördüm ne de duydum. Gittim bi zaman ziraat odasına bu durumu böyle anlattım. Dedim ki bir gün gelin, köylüler çok bilinçsiz, çok bilinçsiz hareket ediyola, siz yönlendirin dedim. E siz ordan toplanın bi araba gelin, size burda ders verelim diyorlar. Biz burdan gitcemişiz de orda ders vereceklermiş. Ziraat dedin mi hepsi de sıfır (Katılımcı 37, Erkek, 75).

Benim beklentim çiftçiler için şu başımıza gelen olayın bir an evvel araştırılması. Bazıları diyo ki bu jeotermallerin etkisi büyük. Kafamda soru işareti... Jeotermal onlardan mı kaynaklanıyo, nereden kaynaklanıyo? Biz 4 gün hiç açılmadan yağmur gördük. Bizim incir bu dereceye düşmedi. Hem kestone hem zeytin hem incir. Şu anda git ağaçtaki zeytin,

¹³³<https://yesilofke.com/wp-content/uploads/2018/07/2009JEO-13.pdf>; (Erişim tarihi 23 Mayıs 2022) <https://www.jeotermalhaberler.com/jeotermal-enerji-ve-incir-uretimi-iliskisine-istatistiksel-bir-yaklasim/> (Erişim tarihi 23 Mayıs 2022). Konu hakkında yapılmış bir çalışma için bkz: (Dağ, 2015)

ağacında guruyupdurur. Araştırma yok. Kayıtlı olduğumuz ziraat odası var, tarım ilçe var. Biz buraya aidatlar ödüyoruz. Bunlar bizim sorunumuza bu şekilde engel olmucaksa, biz buralara ne kayıtlıyız ne ücret ödüyoruz? Doğru değil mi dediğim? Sahip çıkılmıyo. Ben siyasete bağlıyorum. Destekleri yeterli bulmuyorum (Katılımcı 79, Erkek, 55).

Aynı zamanda yine bu tutumun sonuçlarından birinin, tarımsal üretimdeki teknolojik gelişmeler alanında da devam ettiği düşünülmektedir. Özellikle dağ köylerindeki tarımsal üretimin hala büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle sürdürüldüğü belirtilmektedir. Her ne kadar bu durumun gençlerin tarıma yönelmelerine engel teşkil ettiği ifade edilmişse de buna ilişkin kesin bir hüküm belirtmek doğru olmayacaktır. Zira diğer etkenler de gözetildiğinde üretim halen çekici vasıflarını korumaktadır. Ancak emek gücüne bağımlılığa karşılık bölgede aynı zamanda iş gücü kıtlığının yaşandığı ve dolayısıyla emek maliyetinin arttığı görülmektedir. Katılımcı 48 üretimde karşılaşılan bu türden sorunların çözümüne yönelik olarak yeterli dayanağı bulamadıklarını aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

Şimdi bir mühendis göndermiyorlar. Şimdi biz ne biliriz. Şimdi çağ ilerlemekte, teknoloji ilerlemekte yani. Biz... Sen okumuşundur etmişindir. Yeni teknikler bulmuşundur mühendis olarak. Gelirsin çiftçiye, mühendisin görevi ne? Halkı bilinçlendirmek mi? Öyle. E gelip de bakıyo... Muhtar diyebilir yani, falan gün mühendis gelecek. Burda bir toplantı olur. Eskiden burda toplantı yapardık devamlı. Burda halk dinlerdi yani. Muhtarlık yapardı toplantıya. Şimdi onlar kalktı yani. Şimdi herkes dağıldı yani. Bu durumu yozlaşmak diye çeviriyom ben yani. Herkes kendi başına galmış gibi geliyo bana. Doğru mu? Herkes kendi gücünün kalmış gibi geliyo bana. Kimse kimseye destek olmuyo yani (Katılımcı 48, Erkek, 60).

Sonuç itibarıyla, neoliberal tarım politikalarının özellikle azalan desteklemelerin bir sonucu olarak köylüleri piyasa karşısında korunmasız bıraktığı ifade ediliyorsa da incir üretimi için söz konusu etkileri üreten mekanizmaların azalan kaynak aktarımıyla açıklanabilir olmadığı görülmektedir. Keza incir için tarihsel olarak sunulan desteklerde belirgin kırılmalardan söz etmek mümkün değildir. Aynı zamanda üretim sürecinin aktarıldığı kısımda da değinildiği üzere düşük girdi maliyeti her ne kadar yükselen mazot-gübre fiyatları söz konusu olsa da bu ürün özelinde tarla ziraatında olduğu ölçüde paya sahip değildir. Üretimin sürdürülebilmesinde yeni dönem politikaların iki temel mekanizması belirleyici konumdadır. Bunlardan biri ürünün neredeyse tümüyle ihracata dayalı olduğu bir alanda piyasaya ilişkin değişkenler, ikincisi ise emeğin teminine yönelik olanak ve kısıtlardır. İkinci hususa Bölüm 7’de yer verilmiş olup bu bölümde takip eden başlıklar altında piyasaya ilişkin süreçlerin etkisi incelenecektir.

5.2. İNCİR ÜRETİCİLİĞİNDE PİYASA ÖRGÜTLENMESİ

İncir tıpkı üzüm ve fındıkta olduğu gibi pazara yönelik üretimin oldukça eskiye dayandığı ürünlerden biridir. Serçe'nin (2019, s. 84) belirttiğine göre 17. yy'dan itibaren ihraç ürünleri arasında yer alan incirin 19.yy ortalarına kadar ihracattaki payına dair kesin veriler mevcut değildir. 1851 yılında İzmir'den ihraç edilen incir miktarının 8 ton ve en büyük alıcının ise ABD olduğu belirtilmiştir. Erken dönemde üreticilerin incir satışlarının önemli ölçüde aracilar-tüccarlar vasıtasıyla yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bölgedeki incirler deveçiler aracılığıyla toplanmakta ve İzmir'e sevk edilmektedir. Serçe (2019, s. 89-91), bu dönemdeki ticarete nakliyenin maliyetini tüm üretim sürecinin 2/5'ini oluşturduğunu ve üreticilerin üründen elde edecekleri gelirin deveci-aracıların insafına kaldığını belirtmektedir.

Tekeli (2004a, s. 249-250) de 1930'lu yıllarda yöredeki piyasanın örgütlenme biçimini benzer tarif etmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi incirler, İzmir'deki Yemiş Çarşısı'na getirilmekte ve buradaki komisyoncular tarafından ihracatçılara satılmaktadır. İhracatçılar incirleri kendi firmalarının özelliklerine ve pazarlarına göre lokum, layer, bonbon, natürel olarak sınıflandırarak ihraç etmektedirler. Öte yandan bu dönem az sayıda ihracatçı firma olduğundan aralarında anlaşma olanakları da yüksek olmaktadır. Tekeli (2004a, s. 249-250), üreticiden ihracatçıya ürünün erişimi için iki yol izlendiğinden söz etmektedir. Bunlardan biri, deveçiler aracılığıyla yapılan ticarettir. Bu yolun, daha çok küçük işletmelerin olduğu yörelerde hâkim olduğunu belirtmektedir. İkincisi ise Aydın, Nazilli, Bozdoğan, Ödemiş gibi incir üretiminin yoğunlaştığı ve büyük üreticiliğin de var olduğu bölgelerde, malın İzmir'e tüccarlar aracılığıyla gönderilmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Serçe'nin (2019) de vurgulamış olduğu gibi aracılı satış ve üreticilerin piyasaya olan uzaklığı, ürün geliri üzerindeki hakimiyeti kısıtlamaktadır. Deveçiler küçük üreticilerden malı almakta, Yemiş Çarşısı'na malı götürerek avans almakta ve bunu bahçe sahiplerine dağıtmaktadır. Karşılığında ise belirlenen bir pay (bir kantar incirden altın para olarak 7 kuruş) almaktadırlar. Komisyoncu malı ihracatçıya satmakta ve deveciye kesin hesap vermektedir. Komisyoncu için de belirlenen bir pay söz konusudur. Aynı zamanda bu süreçteki çuval kirası, çuval dikenler, çuval ağzı açanların, kaldıranların da ücreti üreticilere ödenilmektedir. Bu süreçte üretici, malının ne kadarının natürel ya da hurda olduğunu, malın ne kadara satıldığını bilmediğinden, alacak olduğu pay konusunda bilgi sahibi olamamaktadır (Tekeli, 2004a, s. 167-168). Özgün (2006, s. 113-114) çalışmasında Aydın ve çevresinde da deveçiliğin komisyonculukla iç içe geçtiğinden söz etmektedir. Deveci ağaları, incir sezonundan önce

komisyoncudan aldığı avansları üreticiye dağıtmakta ve komisyoncunun malını garantilemektedir. İncir fiyatının yükselmesi halinde ise komisyoncu kazanmaktadır. Deveci ağaları da aynı zamanda incir üreticisi olduklarından köylülerin ürünlerini de kendilerinininkiyle birlikte teslim alarak satışa götürmekte ve burada köylü kendi malının ederi hakkında hak iddia edememektedir (Anaç, 2012, s. 167–168)

Kesin olmamakla birlikte, 19.yüzyıl sonunda bölgede irili ufaklı 80-100 arası incir tüccarı ve simsar bulunduğu not edilmiştir. Kaynaklara göre incir piyasasında erken dönemde de önemli yabancı sermayedarlar yer almıştır. Serçe (2019, s. 92) bunlar arasında en büyük işletmenin Duilth A.Ş. olduğunu ve yanı sıra Aliotti, Ballardur ve Oğulları, Barry Kardeşler, Belhomme Kardeşler, Arthur Bon, Cousinery ve Oğulları, Elmasian, Hamparzumian, Marcopoulou, Pagy ve Oğulları, Reggio, Vemian ve Whittall gibi işletmelerin de büyük alımlar yaparak incir piyasasını belirlediklerini söylemektedir. II. Meşrutiyet döneminde piyasaya, Kemahlızade, Postacızade, Balcızade, Salepçizade, Yemişçizade gibi Müslüman-Türk işletmelerin de dahil olduğunu eklemektedir. 1927 yılına ait Salnamelere göre Nazilli’de 7 incir tüccarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; Urgancı Mustafa, Terzi Hacı Ömerzade Mehmet, Hacı Veli oğlu Hasan Çavuş, Hıcazade Mehmet Emin, Osman Efendi oğlu Tahir, Giridi İsmail Efendi mahdumu Mehmed Ali ve Müftizade Fehmi olarak sıralanmıştır. Aynı zamanda 12 komisyoncunun da isimleri mevcuttur (Akbaş, 2016, s. 243–268).¹³⁴

Demiryolunun inşası ile bölgedeki ticarete önemli değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Bu değişimlerden ilki ulaşım maliyetinin ve nakliye esnasındaki kayıpların azalmasıyla alakalıdır (Kurmuş, 2007, s. 139–140). Ulaşım ağındaki genişlemeyle birlikte artan yabancı sermaye akımı, incirde “Smyrna Dried Furit” ve “Smyrna Fig Packers” adında iki önemli şirketi yaratmıştır. Bu şirketlerin sadece ihracattaki hakimiyetlerinden değil aynı zamanda üretim sürecindeki denetimlerinden de söz edilmektedir (Anaç, 2012, s. 175–176). Bu hakimiyetin Milli İktisat politikaları çerçevesinde çözülüşü ve ardından neoliberal tarım politikaları çerçevesinde bu kez kooperatifçiliğin geri çekilişinin çalışma alanındaki yansımalarına bir sonraki başlık¹³⁵ altında yer verildiğinden burada ayrıca söz edilmeyecektir. Bu ara dönem göz ardı edildiğinde, ki sözü edilen

¹³⁴ Ayrıca; 9 palamut tüccarı, 8 pamuk tüccarı yanı sıra kereste, mısır, sabun, deri gibi ürün tacirleri ile pamuk, zeytinyağı, sabun fabrikaları kaydedilmiştir (Akbaş, 2016, s. 243–268).

¹³⁵ Bkz. Başlık 5.2.1. Kooperatifler: “Var da mı Satmıyoruz?”.

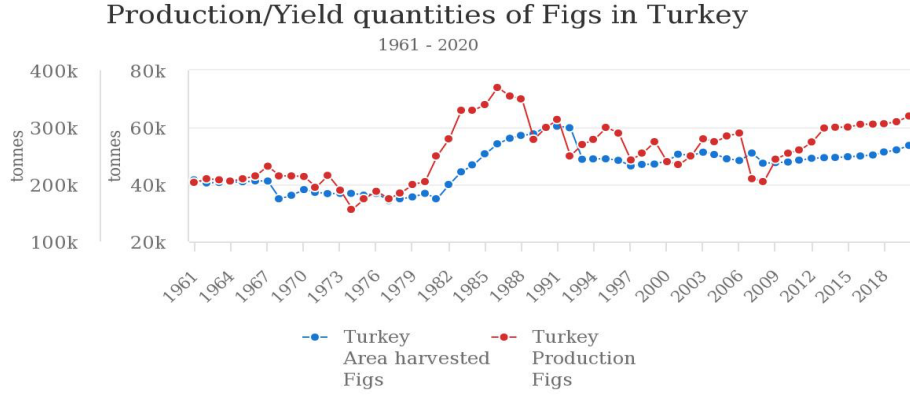
başlıkta görüleceği üzere köydeki üretim sürecinde kooperatifin etki düzeyi oldukça düşüktür, incirde bugünkü piyasa yapılanması görünüş itibarıyla geçmiş yıllarda tarif edilenle benzerlik taşımaktadır. Tıpkı 1900’lü yılların başında yabancı sermayelerin var olduğu bir ticaret ağı gibi bugün de özellikle organik tarıma dayalı ihracat sektöründe büyük şirketlerin egemen olduğu bir yapı mevcuttur. Ancak günümüzde aynı zamanda genişleyen piyasa ve olanaklar pek çok yerli, küçük ve orta ölçekli işletmeler için alan açmıştır.

Gençdağ vd. (2019), Aydın ve İzmir’de faaliyet gösteren 150 kuru incir işletmesi olduğunu belirtmişlerdir. Nazilli Ziraat Odası yetkilileri, geçmişte pazarın İzmir’de yoğunlaşmış olmasına karşılık günümüze doğru Aydın ve Nazilli’nin payının arttığından söz etmişlerdir.¹³⁶ İlçe Tarım Müdürlüğü’nden edinilen verilere göre Nazilli’de 2021 yılı itibarıyla toplam 83 meyve-sebze işletmesi ve Işıklar’da 3 incir işletmesi bulunmaktadır. Köydeki işletmelerin tümü yine köy sakinlerine aittir. Köylülerin ifadesiyle “Tüccarın ayaklarına kadar gelmiş” olması onları nakliye konusunda önemli bir harcama kaleminden ve zayıttan kurtarmaktadır. Ayrıca işletmelerin haricinde 10-13 arası tüccar da köyde incir alımı yapmaktadır.

FAO verilerine göre 2017 yılında incir üretiminin yaklaşık %26,3’ü, toplam ihracatın ise %59,4’ü Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³⁷ Incir üretim alanı ve miktarına ilişkin verilere bakıldığında Grafik 1’de görüldüğü üzere 1980’lerden itibaren üretim alanında önemli bir artış gerçekleştiği, son yıllarda dikili alanda belirgin değişim olmamakla birlikte ürün miktarının 2009 yılından bu yana yüksek seyrettiği görülmektedir. TÜİK verilerine göre ise 2018 yılında 513.893 dekar alanda 306.499 ton incir üretilmiştir.

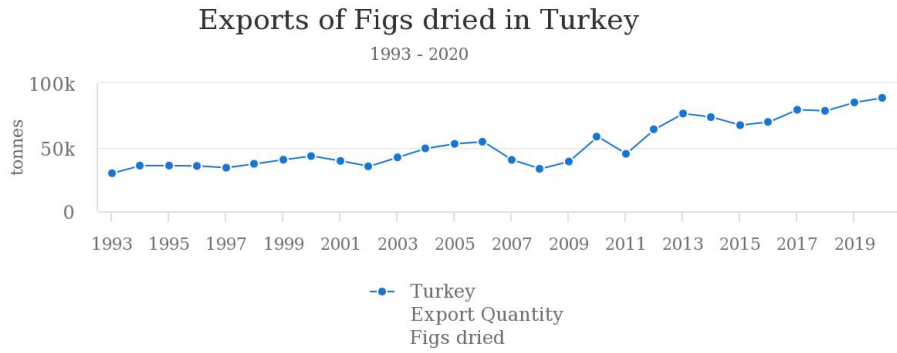
¹³⁶ Nazilli Ziraat Odası yetkilileri ile gerçekleşen alan öncesi görüşme notlarından hareketle aktarılmıştır.

¹³⁷ 2020 yılında ise toplam incir üretiminin %25,2’si, ihracatın ise %60’ı Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir. Son üç yıldaki üretim payındaki düşüşe karşılık ihracatın arttığı görülmektedir.

Grafik 1. Türkiye İncir Üretim Alanı ve Ürün Miktarı (1961-2018)

Kaynak: FAO, (Erişim tarihi 9 Mayıs 2022)

Grafik 2’de ise 1993-2019 yılları arasında kuru incir ihracat verileri yer almaktadır. Buna göre 2017 ‘de 79,326 ton, 2018’de 78,370 ton ve 2019’da 84.923 ton kuru incir ihraç edilmiştir. Çakan (2020), çalışmasında 2025 yılında 2018 yılına göre, kuru incir ihracatında %19 artış yaşanacağını öngörmektedir.

Grafik 2. Kuru İncir İhracat Miktarı (Türkiye)

Kaynak: FAO (Erişim tarihi 23 Mayıs 2022).

TÜİK, FAO ve Ziraat Mühendisleri Odası 2019 incir raporundaki¹³⁸ verilerden hareketle yapılan hesaba göre 1960-2018 yılları arasında üretim alanı %23, üretim miktarı %50 ve ihracatı ise %231 artış göstermiştir. Kırıcı'nın (2018) belirttiğine göre Türkiye 2016 yılında 100 ülkeye kuru incir ihraç etmiştir. 2019 yılı incir raporuna göre ihracatın yarıya yakını Fransa, Almanya, İngiltere, Rusya ve Amerika'ya yapılmaktadır. Özellikle son yıllarda Uzak Doğu Ülkeleri'ne doğru piyasanın genişlemeye başladığı belirtilmektedir. Bektaş ve Tosun (2019, s. 260) incir ihraç değerinin 2004-2008 yılları arasında 142.2 milyon dolar iken, 2014-2018 yılları arasında 274 milyon dolara yükseldiğini ve 2018'de %63,48 artarak 289,1 milyon dolara ulaştığını belirtmişlerdir. Tablo 7 ve Tablo 8'de ihracat miktarı ve değerleri ile en çok ürün ihraç edilen ülkelerin listesine yer verilmiştir.

Tablo 7. İncir İhracat Miktarı ve Değeri

İncir (Taze ve Kuru)		
Yıl	İhracat değeri (dolar)	İhracat miktarı (ton)
2009	176 870 683	51 747
2010	184 631 351	58 232
2011	180 779 723	58 349
2012	196 610 819	63 933
2013	241 538 841	76 268
2014	280 539 183	73 457
2015	252 179 787	67 186
2016	249 501 402	69 683
2017	298 673 414	79 302
2018	289 142 230	78 452

Kaynak: Bektaş ve Tosun, 2019, s. 265 (UN Comtrade. (2019). United Nations Comtrade Database verileri)

¹³⁸ https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=31958vetipi=38vesube=13 (Erişim Tarihi 23 Mayıs 2022)

Tablo 8. Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Kuru İncir İhracatı

(Kuru incir+incir ezmesi+hurda incir+kesme incir ihracatı)										
Ülkeler	2015/16		2016/2017		2017/18		2018/2019		2019/2020	
	Mikt.	Değer	Mikt.	Değer	Mikt.	Değer	Mikt.	Değer	Mikt.	Değer
	(Ton)	(Bin\$)	(Ton)	(Bin\$)	(Ton)	(Bin\$)	(Ton)	(Bin\$)	(Ton)	(Bin\$)
Almanya	6.638	24.413	7.138	36.914	7.312	34.944	6.547	27.825	5.836	25.072
Fransa	6.792	24.505	8.287	39.321	8.361	39.965	8.212	36.616	5.815	24.484
İtalya	3.492	12.632	2.924	14.637	2.200	11.356	2.602	12.050	2.838	11.822
ABD	1.865	5.713	5.253	18.666	7.997	33.142	8.863	30.221	6.752	19.600
İsviçre	1.588	6.768	1.744	10.181	1.804	11.633	1.535	8.757	1.190	6.228
Hollan- da	1.872	6.620	1.411	6.679	1.677	8.123	1.210	5.698	1.137	4.745
İngiltere	2.279	4.488	3.128	10.532	3.026	8.700	2.462	6.398	1.532	4.009
İspanya	1.046	3.543	1.131	5.249	919	4.177	807	3.198	858	3.371
İsrail	672	2.645	894	5.077	1.020	5.632	709	3.549	825	3.571
Rusya	1.013	656	2.178	5.015	1.357	3.130	788	1.691	918	2.111
Diğer ülk.	12.965	41.258	22.955	97.656	28.973	117.074	25.027	89.488	22.259	71.355
Toplam	40.220	135.485	57.043	249.927	64.646	277.876	58.762	225.491	49.690	176.368

Kaynak: Kuru İncir Raporu, 2019

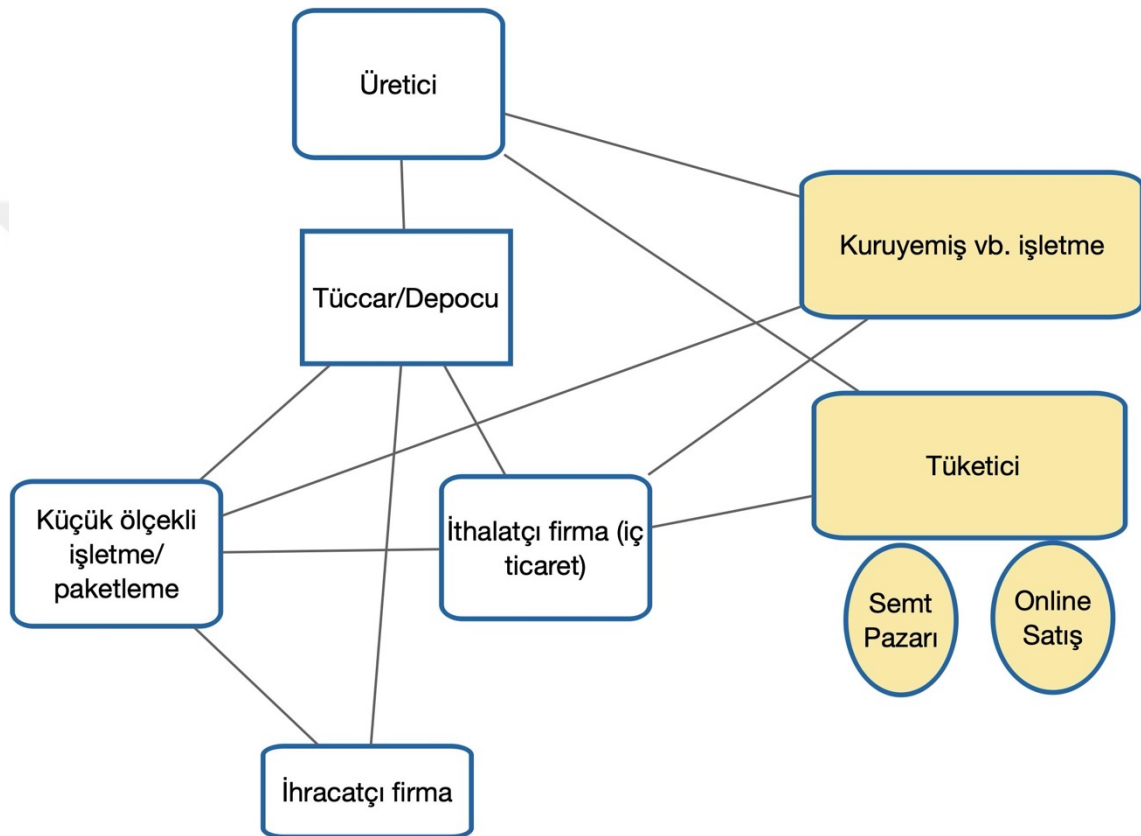
Işıklar'da üreticiler ürünlerini doğrudan ve/veya tüccar/işletme aracılığıyla satmaktadır. Köyde geleneksel, hiyerarşik piyasa örgütlenmesi hakimdir. Ploeg (2022), bu piyasayı aralarında doğrudan bir ilişki olmayan çok sayıda üretici ve tüketicinin olduğu bir sistem olarak tarif etmektedir. Bu sistemde gıda endüstrileri, ticari şirketler, büyük perakende kuruluşları (veya gıda imparatorlukları) bulunmaktadır. Ürünler, bu kuruluşlarca tanımlanan ve yönetilen kanallardan geçerek tüketicilere ulaşmaktadır. Aynı zamanda sözleşmeli ve organik tarımla ilgili başlık altında¹³⁹ ele alınacağı üzere köyde geleneksel üretimin yanı sıra yaygın bir biçimde organik tarım kapsamında üretim gerçekleştirilmekte ve aynı zamanda bu üretimin bir kısmı sözleşmeli tarım biçiminde yürütülmektedir.

Özbek ve Sarılatın (2016, s. 20) incir ihtiyaç analizi raporunda, piyasadaki aktörler ve bunların temaslarından söz etmektedir. Buna göre çiftçi, kuru incir tüccarları-depoculara, depocular ise ihracatçı firmalara satış yapmaktadır. İhracatçı firmalar, gıda sanayine, gıda imalatçısına veya

¹³⁹ Bkz.: Başlık "5.2.2. Işıklar'da Sözleşmeli ve Organik Tarım."

diğer paketleme firmalarına ya da ithalatçı toptancılara satış yapabilmektedir. Alandaki pazar örüntüleri çeşitlilik arz etmekle birlikte köydeki geleneksel piyasa örgütlenme biçiminin genel şemasına aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 7. Işıklar Köyü’nde İncir Piyasa Örgütlenmesi

Geleneksel piyasa örgütlenmesi çerçevesinde, üreticiler ürünlerini köydeki tüccar veya depoculara belirlenen piyasa fiyatından satmaktadır. Bu aşamada Tariş de bir seçenek olmakla birlikte köyde kooperatife satış yapan hiçbir katılımcı bulunmamaktadır. Depocu ya da tüccarların bir kısmı serbest alım satım yapmaktayken bir kısmı diğer küçük ölçekli gıda paketçisi ya da üreticisi işletmelerle veya organik tarım kapsamındaki firmalar adına çalışan işletmelere bağlı olarak çalışmaktadır. Üreticiler eğer bu kapsamda antlaşmaya sahiplerse ürünlerini ilgili firmaların bölgedeki üye işletmelerinde görevli tüccarlara ürün satışını gerçekleştirmektedir. Bunun dışında kalan diğer üreticiler ya da organik tarım yapanların önemli çoğunluğu ürünlerinin bir kısmını, daha yüksek satış olanağı bulduklarında diğer tüccarlara satabilmektedir. Aracılar

yoluyla gerçekleşen bu satışta, ürün karşılığında üreticilere ödenen fiyatın üzerine; nakliye, paketleme, diğer işlerin yapılması için harcanan emek ücretleri eklenmekte ve en nihayetinde ürünün piyasa fiyatı ile satış fiyatı arasında ciddi fark oluşmaktadır. Söz konusu bu fark özellikle organik ürünler bazında çok daha belirgindir. 2017 yılında en üst kalite ürün için üreticilerin elde ettikleri gelir kilo başına 18-20 TL iken ürünün raf değeri 80-100 TL arasında değişmektedir.

Çiftçiler için tek pazarlama yolu bunlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda dört farklı doğrudan satış biçimi de ayırt edilebilir haldedir. Doğrudan satış kapsamındaki en geleneksel yol semt pazarlarında gerçekleştirilen satışlardır. Ancak köyde 10 sene öncesinde kadar Nazilli ya da diğer ilçe pazarlarında ürünlerini pazarlayan köylüler görmek mümkün olmakla birlikte bugün pazarcılık yoluyla geçinen ya da ek gelir sağlayan hane sayısı iki ya da üçü geçmemektedir. Dolayısıyla incir için pazarcılık yoluyla satış yok denecek kadar azdır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek olan bir diğer yöntem ise akraba-tanıdıklara yapılan satışlardır. Bu yolla gerçekleştirilen satışlarda aracılardan komisyonu söz konusu olmadığından daha fazla gelir sağlanması mümkün olmakla birlikte, bu satış biçimine konu olan ürün miktarı oldukça düşük ve kimi zaman hatır ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirildiğinden bazı hallerde daha az gelir sağlanmasına da sebebiyet vermektedir. Yine bu çerçevede değerlendirilebilecek olan iki türü daha ayırt etmek mümkündür. Bunlardan ilki, üreticilerin ürünlerini işleyerek sosyal ağları aracılığıyla kuruyemişi vb. işletmelere pazarlamalarıdır. Bu kapsamda üreticiler kendi ürünlerinin yanı sıra diğer köylülerin de mallarını satın alarak, “merdiven altı” geçici işletmelerde yahut aile-akraba emeği yoluyla işleyip-paketleyerek piyasaya ürün sunmaktadır. Köyde genellikle toprağı az olan ve ek gelir arayışında olan üreticilerin bu türden satış işlerine yöneldikleri görülmektedir. Her ne kadar bu yolla satış gerçekleştirdiklerini belirten katılımcı sayısı az olsa da köy içerisinde geçirilen süre zarfında gözlemlendiği kadarıyla bu işe girişenlerin sayısının/oranının hiç de az olmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Doğrudan satışın yeni döneme ait bir diğer biçimi ise gelişen iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla yapılan satışlardır. Ploeg vd. (2022), köylülerin, emperyal piyasa koşullarıyla mücadelenin bir biçimi olarak yeni köylü pazar olanaklarından söz etmektedir. Bu kapsamdaki örneklerden biri de online satış platformları yoluyla üreticilerin doğrudan tüketicilerle iletişime geçtiği biçimleri içermektedir. Özellikle ekolojik (organik) ürün satışlarının geleneksel piyasa geleneğinde üreticiler ve tüketiciler açısından üretmiş olduğu yüksek fiyatların alternatif pazarlar vasıtasıyla aşılabilecek olduğuna ilişkin örneklerini sunmaktadır. Son dönemlerde Türkiye’de de

üreticilerin bu platformları kullandıkları örnekler çoğalmaktaysa da çalışmanın yürütülmüş olduğu köyde Ploeg'in belirttiği türden kolektif bir alternatif pazar mevcut değildir. Ancak özellikle genç çiftçilerin online satışı da bir seçenek olarak kullanmaya başladıkları görülmektedir.

Piyanın örgütlenme biçimine dair sunulan bu genel çerçevenin ardından tartışmaya konu olan iki husus üzerinde durulacaktır. Bunlardan biri, tüccara dayalı satışın hâkim olduğu incir piyasasında, kooperatiflerin konumunun Işıklar Köyü'ndeki yansımalarıyla alakalıdır. İkincisi ise özellikle son yıllara tartışmaların merkezinde yer alan sözleşmeli ve organik üretim sistemlerinin köylüler için bir olanak olarak mı yoksa bağımlılığın yeniden üretilmesi kapsamında mı değerlendirileceğidir.

5.2.1. Kooperatifler: “Var da mı Satmıyoruz?”

Tarım Satış ve Kredi Kooperatiflerinin, tarım politikalarındaki serbestleşme yönündeki eğilimin bir uzantısı olarak, aşamalı bir biçimde; fakat özellikle 2001 yılı Tarımda Reform Uygulama Projesi kapsamında gerçekleştirilen yeniden yapılandırma girişimiyle özelleştirilmesi, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren kurumların; tarımda kalkınma, köylünün üretimi sürdürmesi ve refahı yönündeki merkezi vasıflarını büyük ölçüde yitirmelerine sebebiyet vermiştir. Bu değişimin yansımalarını Işıklar Köyü'nde de görmek mümkündür. Bugün köydeki hanehalklarının hiçbirinin Tarış'e üyeliği mevcut değildir. Öyle ki kooperatife neden satış yapmadığı sorusuna bir katılımcı “Var da mı satmıyoruz?” yanıtını vermiştir. Bu yanıt, kooperatiflerin adı itibarıyla varlığını sürdüren; ancak üreticilerin faaliyetleri üzerinde belirleyiciliğini yitirmiş bir kurum haline geldiklerini göstermektedir.

Kentel'in (2017) yürütücülüğünde gerçekleştirilen, Türkiye genelini kapsayan araştırmanın¹⁴⁰ sonuçları da bitkisel ürünlerde ve özellikle de meyvecilikte, piyasada ağırlıklı olarak tüccarların bulunduğunu göstermektedir. Bahsedilen çalışmada, bitkisel ürün gruplarına göre satış kanalları

¹⁴⁰ Proje kapsamında kullanılan veriler; 26 istatistiki bölgede 30 köyde yürütülen odak grup tartışmaları, 1222 haneyle gerçekleştirilen anket uygulamasının yanı sıra araştırma yapılan 201 köyde köy bazlı anket çalışması ile 1965-2016 yıllarına ait nüfus istatistikleri, TODAİE Yerelnet.org sitesinden köylere ait çeşitli veriler ve ayrıca TÜİK tarım istatistiklerinden oluşmaktadır (Kentel ve Emre, 2017).

ve paylarına ilişkin olarak; tüccar/esnaf/aracı/toptancıya yapılan satışlar arasında en yüksek payın %77,6 ile meyveye ait olduğu ve kooperatife satış yapan üreticilerin sadece %6,3'lük paya sahip olduğu belirtilmiştir. Nitekim Işıklar Köyü'nden elde edilen veriler de bu bulgularla örtüşür mahiyettedir. Tablo 9'da¹⁴¹ da görüldüğü üzere, hanehalklarının tamamı tüccara ürün satmakta; ancak %9,3'lük bir kesim ise aynı zamanda doğrudan tüketicilere de satış yapmaktadır.

Tablo 9. İncir Satışının Yapıldığı Yere Göre Hanelerin Dağılımı

Satış yapılan yer	Hanehalkı sayısı	Hanehalkı (%)
Sadece tüccara	106	89,8
Hem tüccara hem doğrudan tüketicie	11	9,3
Henüz satış yapmadı	1	0,8
Toplam	118	100

Satış kooperatiflerine ilişkin genel seyir bu yöndeyken, kredi kooperatiflerinin görece daha etkin kullanıldığını belirtmek mümkündür. Borçlanma örüntülerine bakıldığında, köylülerin tarımsal üretimi sürdürmek ve tarımsal yatırım amaçlı borç aldıkları kurumların çoğunluğunu banka kredileri ve tüccarlar oluşturmakla birlikte, borçlananların %20'sinin kredi kooperatiflerine başvurdukları anlaşılmaktadır. Toplam borç miktarı içerisindeki ağırlık da aynı oranda dağılım göstermektedir.¹⁴²

Yukarıdaki veriler kooperatiflerin incir piyasasının birer aktörü olmadıkları anlamını taşımamakla birlikte mevcut konumlarının hem oransal hem de niteliksel olarak farklılaştığı gerçeğini de değiştirmemektedir. Bu genel izlenimlerden hareketle, neoliberal tarım politikaları bağlamında devlet desteğinin azaltılmasının önemli bir parçası olan kooperatiflere ilişkin özerkleşme sürecinin, çalışmanın gerçekleştirildiği alanda nasıl karşılık bulduğuna daha ayrıntılı bakmak yerinde olacaktır. Ancak öncelikle, genel itibarıyla Türkiye'deki kooperatifçiliğin

¹⁴¹ Çiftçilik yapmayan ve var olan arazilerini başkalarına devrederek gelirinden istifade etmeyen hanehalkları kapsam dışı bırakılmıştır.

¹⁴² Borçlanma örüntülerine ilişkin ayrıntılı değerlendirme Bölüm 8'de yer almaktadır.

tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü ile alanda faaliyet gösteren kooperatifleşme pratiklerinin neler olduklarından söz etmekte fayda vardır.

Kooperatifçiliğin ilk örnekleri olarak belirli bir meslek ya da topluluk üyeleri arasındaki dayanışma yoluyla gerçekleştirilen faaliyet ya da örgütlenmeler gösteriliyorsa da günümüzdeki anlamda modern kooperatiflerin, İngiltere’de 19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte oluşmaya başladığı kabul edilmektedir (Aysu, 2021, s. 16). Üretim, tüketim ve kredi olmak üzere üç farklı kategoride ele alınabilecek olan kurumlardan; üretim amaçlı olanlar, tüketicinin kolektif belirlenmesi ve yaşama dair işlerin kolektif gerçekleştirilmesi gibi amaçlara sahipken; tarım alanında yaygın olarak görülen kredi kooperatifleri köylülerin gereksinim duydukları araç-gereçleri, gübre ve ilaç gibi girdileri sağlamak; satış kooperatifleri ise ürünlerin tefeci olmaksızın değerinden satılmasını amaçlamaktadır (Aysu, 2021, s. 16–22; İlbaş, 1999, s. 242).

Osmanlı Dönemi’nde daha ziyade üretim-kredi kooperatiflerine örnek oluşturacak mahiyette ve yardımlaşma-dayanışma temelli oluşumlar mevcut olmakla birlikte¹⁴³, bugünkü kooperatifçilik anlayışına yakın örgütlenme biçimine sahip ilk deneyim olarak 1914 yılında kurulan ‘Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı Şirketi’ gösterilmektedir (Aysu, 2021, s. 26; Hazar, 1970, s. 32–33). Sonradan ‘Tariş İncir Birliği’ adıyla anılacak olan ve halen faaliyetini sürdüren bu kurumun, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ihracatçıların kurduğu “Fig Packers” adlı bir tröst¹⁴⁴ nedeniyle incir fiyatlarının düşürülmeye çalışılmasına karşılık oluşturulduğu kaydedilmiştir. Tekeli’ye göre, aynı zamanda “milli tüccar” yaratma girişiminin de hâkim olduğu bu dönemde, İnovası üreticileri İzmir’e mal gönderilmesini engellemek için telgraf hatlarını kesme, trenlerin işleyişini engelleme gibi çeşitli eylemlere girişmişlerdir. Bunun üzerine Meclis-i Mebusan Reisliği de yapmış olan Halil Menteş, bir üreticiler kooperatifi kurulmasını önermiştir. Esasen öncesinde “Aydın Hümayei Zürra Anonim Şirketi” kurulmuş olsa da bu girişim kaynak kıtlığı nedeniyle başarılı olamamıştır. Ardından üreticiler ve tüccarların da içerisinde bulunduğu ve bu kez finansman sorununun “Milli Aydın Bankası”nın kurulmasıyla çözüldüğü, “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı Şirketi” faaliyete geçirilmiştir. Kooperatifin etkinliği savaş süresince kesintiye uğramışsa da 1924 yılında yeniden 170 ortakla aktif hale gelmiş ve Ticaret

¹⁴³ Buna ilişkin detaylı bilgi için bkz.: (Aysu, 2021), (Hazar, 1970), (Yercan ve Kınıklı, 2021).

¹⁴⁴ Aynı alanda iş yapan çeşitli ortaklıkların hisse senetlerinin, bir denetim teşkilatına teslim edilmesi ve yönetimin bir teşkilatı yöneten gruba aktarılmasıyla oluşan, tekeli sermayedarlığa dayanan ortaklar birliği. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi 23 Mayıs 2022)

Kanunu'ndaki değişikliklerle birlikte anonim şirket niteliğinden kooperatifçiliğe geçilmiştir (Aysu, 2021, s. 28–29; Tekeli, 2004, s. 250–252, İlbaş, 1999, s.242).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, nüfusun çoğunluğunun geçiminin tarıma dayalı olması ve sanayileşmenin zayıf mahiyeti göz önüne alınarak, savaş sonrası kalkınmanın ancak tarımda örgütlü hareket yoluyla gerçekleşebileceğine kanaat getirildiğinden, kooperatifleşmeye önem verilmiştir. Bu minvalde takip eden yıllarda Ödemiş İncir Müstahsilleri Kooperatifi'nin yanı sıra; Karapınar, Ortaklar, Erbeyli (İncirliova), Köşk, Germencik depoları da birer kooperatif haline getirilmiş ve nihayetinde 1936 yılında “İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri” ne katılacak olan “Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadı” kurulmuştur (Aysu, 2021, s. 28–29; Tekeli, 2004, s. 250–252, 260-261; İlbaş, 1999, s.242). 1949 yılında, ortak çalışma esası kabul edilmek suretiyle üzüm, pamuk ve zeytinyağı kooperatiflerinin her biri ayrı birer birlik olarak kabul edilmiş ve oluşum Tariş adını almıştır (akt.Yercan ve Kınıklı, 2021, s. 151). Bugün Tariş İncir Birliği'nin sadece Aydın'a bağlı 17 ilçenin 12'sinde birimi bulunmaktadır.¹⁴⁵ İç ve dış piyasaya ürün satan kurum, aynı zamanda organik tarım kapsamında da alım-satım yapmaktadır. Germencik'te kuruma ait depolama ve işleme faaliyetlerinin yürütüldüğü birimi mevcuttur. Doğrudan tüketime yönelik kuru incirin yanı sıra aynı zamanda, farklı biçimlerde işlenerek lokum, ezme, şekerleme, reçel haline getirilen incir hammaddeli ürünlerinin yanı sıra kolonya üretimi de yapılmaktadır.¹⁴⁶

Kooperatifler özellikle kriz-kıtlık dönemlerinde köylülerin daha az zarar görmesine vesile olmakta ya da en azından “arkalarında bir dayanak” olduğu hissini uyandırmaktadır. Bu sürecin belirgin örneklerinden biri olarak, öncesinde ciddi bir kuraklığın da yaşandığı 1929 Büyük Buhran sonrası verilmektedir. Bu dönemde tarım ürünlerinde meydana gelen talep ve fiyat düşüşleriyle paralel olarak, Ege Bölgesi'nin 22.800 ton ihracatının değeri 8,1 milyon iken 1932 yılında fiyatlar yarı yarıya düşmüş ve düşüş ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. 15 kuruş/kg olan incir fiyatı üreticinin malını 6-7 kuruşa satması anlamına gelmektedir. 1930 yılında İzmir piyasasına götürülen 1 kg incirin maliyeti 16,2 kuruş olarak hesaplanmaktadır. Bunun içerisinde çiftçinin emeği, nakliye masrafı, arazi ve incir ağacına yatırılan paranın faizi ve amortismanı

¹⁴⁵ Bu birimler; Buharkent, Erbeyli, Germencik, Horsunlu, İncirliova, Köşk, Nazilli, Ortaklar, Selçuk, Söke, Sultanhisar ve Söke'de yer almaktadır (<https://tarisincir.com.tr/kooperatiflerimiz> Erişim tarihi 23 Mayıs 2022).

¹⁴⁶ <https://tarisincir.com.tr/> (Erişim tarihi 23 Mayıs 2022).

bulunmaktadır. Ancak bu zor koşullarda dahi çiftçinin ürününün elinde kalmamasını sağlaması açısından Tariş'in faaliyetleri bir başarı olarak değerlendirilmiştir (Tekeli, 2004, s. 246–247). Kooperatifler ve tarıma yönelik diğer kamu kurumları, salt girdi ya da kredi desteği değil aynı zamanda teknik personel ve üretici eğitimi, bilgilendirme çalışmaları da gerçekleştirerek özellikle 1930 sonrası köylerdeki modernleşme sürecinde önemli bir yer teşkil etmişlerdir. Tarımsal nüfusun yanı sıra kente ve sanayiye aktarılacak istenen sermaye ile aynı zamanda tarımsal ürünlerin dünya pazarında ihracatına yer açmak adına üretim süreci ve ürünlerde kalite artırımı ve standartlaşma yolunda gayret gösterilmiştir. 2016 yılı Kooperatifçilik Raporuna göre Türkiye'de 1.625 Tarım Kredi Kooperatifi, 306 Tarım Satış Kooperatifi bulunmaktadır.¹⁴⁷

1990'lara kadar devlet tarafından kooperatiflere sunulan destekler sürdürülmüşse de 1994 yılında mali destek sınırlandırılmış ve nihayetinde 2000 yılında demokratikleşme adı altında çıkarılan yasayla birlikte tümüyle kaldırılmıştır (Yercan ve Kınıklı, 2021, s. 152-153). Ancak dönem Türkiye'nin tarımda noeliberalleşme sürecinin her aşamasında olduğu üzere, devlet kanallı alımların gerçekleştirildiği görülmektedir. Her ne kadar incir özelinde destekleme alımları veya ürün bazında nakit ödeme çok sık gerçekleşmemişse de 2019 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığıyla yapılan incir alımı, bu durumun en yakın örneğini teşkil etmektedir. Nitekim 2006-2019 yılları arasında Tariş'in incir alım oranını gösteren Tablo 10'da bu etkiyi görmek mümkündür:

Tablo 10. Tariş İncir Birliği Yıllara Göre İncir Alım Miktarı

	Tariş İncir Birliği alım miktarı (ton)	Türkiye rekoltesi (ton)	Alım miktarının Türkiye üretimi içindeki payı (%)
Yıllar			
2006/07	5.925	60.393	9,8
2007/08	2.355	48.012	5
2008/09	3.738	50.604	7,4
2009/10	4.144	56.590	7,3
2010/11	3.668	58.662	6,3
2011/12	2.192	55.563	3,9

¹⁴⁷ Ayrıca Tarımsal Kalkınma (7.201), Sulama (2.523), Pancar Ekicileri (31), Yaş Sebze Meyve (29) Kooperatifleri de tarıma yönelik diğer oluşumlar arasındadır. (<https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44177313b8764330655452/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf> (Erişim tarihi 22 Mayıs 2022)).

	Tariş İncir Birliği alım miktarı (ton)	Türkiye rekoltesi (ton)	Alım miktarının Türkiye üretimi içindeki payı (%)
2012/13	2.309	56.935	4
2013/14	3.624	61.909	5,8
2014/15	1.023	69.731	1,47
2015/16	2.215	74.505	2,9
2016/17	2.098	72.000	2,9
2017/18	2.312	78.200	2,9
2018/19	2.019	80.000	2,5
2019/20	4.002	90.000	4,4

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2019 Yılı Kuru İncir Raporu, s. 11

Serbest piyasa düzenlemeleri çerçevesinde kooperatifler özelinde gerçekleştiği ifade edilen bu dönüşümü, hukuki düzenlemeler ve bunlara ilişkin yürütülen tartışma ve çalışmalardan hareketle kavramak mümkün olmakla birlikte, esasen alandan elde edilen verilerin kendisi de dönüşümün kırılma noktalarını ve farklı açılardan sonuçlarını sunmaktadır. Aşağıdaki alıntılar özellikle 1990'lı yıllardan sonraki dönüşümün izlerini ortaya koyar mahiyettedir:

Devletin tüccardan fazla alması gerekiyo ama. Bir zaman öyleydi 89'larda. Ben Köşk'ten incir alıyodum o zaman için. Devlet tüccardan fazlaya alıyodu. Fiyat da yüksek, daha çok alım da yapıyodu. 88-89'dan sonra devlet gevşedi, 87'den sonra. Gübresini veriyolardı, her şey güvenceliydi. Şimdi neden böyle bilmiyom ki. Tariş'ten devlet uzak kaldı onun için (Katılımcı 127, Erkek, 61).

Kooperatif yok ki. Olsa daha güzel olur, süper. 74 yıllarında, benim çocukluğumda, Ecevit iktidardı o zaman. Tariş vardı, incir alıyodu. Sağlam! Tariş incir alıyodu, tüccar değil de. Veriyodun tabi adedine göre. Şu adet şu para, bu adet bu para. Parayı da ödeme günleri vardı. Hem devlet kazanıyodu hem biz kazanıyoduk, sağlam. Şimdi neden yok? Siyasetten böyle oldu şimdi. Şimdi olsa hemen üye olurum. Şimdi almyo ki Tariş. O zaman deposu vardı hatta hatırlıyom, üyeydim önceden, almadı incir. Nazilli'de vardı, Kızıldere'de vardı. Haftanın belli günlerinde alırdı. Şimdi mecbur tüccara. Tariş olsa süper olur, garanti olur. Şimdi acaba tüccar kaçacak mı? Güveniyosun ama... Tüccar kredi kullanmış devletten. Şimdi ekim kasım ayında napacağını bilmiyosun (Katılımcı 21, Erkek, 63).

85-86-87'lerde verdim Tariş'e. O zamanlarda Tariş daha iyiydi. Fiyat iyi gelirdi. İnsanları memnun ederdi oranın alışverişi. Hem devlet destekli olduğu için. Eveli (önceden) bu devlete bağlıydı. Ama şimdi yokmuş, devlet desteğini çekmiş dediler. Bilmiyom doğru mu yalan mı. O zaman veriyoduk. Sonra vermedik. Demek ki öyle bir vermememiz gereken bir şey mi oldu... Ben eveli ortakım oraya. Mal vermiyo diye bizi sildiler (Katılımcı 55, Erkek, 59).

İslamoğlu vd. (2008, s. 30), kamu desteklerini kaybeden kooperatiflerin, kredi ve girdi piyasalarında tüccar ve bankalarla rekabet etmek zorunda bırakıldığını, çiftçilerin de piyasa karşısındaki en temel dayanaklarını yitirdiklerini belirtmekte ve buna ilişkin olarak da 2000 yılında Tariş'in üye sayısındaki %20'lik düşüşü örnek göstermektedir. Esasen bir üretici birliği niteliğinde ve üyelerinin “kendi başına elde edemeyecekleri işleri ve kazançları birlikte elde etmeleri, yürütmeleri, piyasa içerisindeki rekabet kabiliyetlerini ve bekalarını sürdürmelerine olanak sağlamaları” düsturuyula yola çıkan kooperatiflerin (Hazar, 1970, s. 40–43), herhangi bir şirkete eşdeğer hale gelmesi, kurumların üreticilerle arasındaki organik bağın aşınmasına neden olmuş ve aynı zamanda piyasa koşullarında büyük şirketler karşısındaki eşitsiz konumları, her ne kadar “ideal”deki düzenin öznesi olarak kurgulanmaya devam edilseler de bu ideal, köylülerin gerçek hayattaki pazar stratejilerini yönlendiren bir nitelik taşımamaktadır. Köyde bir işletme sahibi olan Katılımcı 45'in aşağıda alıntılanan sözlerinde de belirttiği gibi “şimdi herkesin pazarı kendine ait”tir. Her ne kadar asli mesleğinin ticaret/işletme sahipliği olmuş olması K45'in ifadesini keskinleştirmişse de açıklamaları İslamoğlu'nu destekler niteliktedir:

Tariş son zaman zayıfladı ya. Olsa da bizim işimizi etkileyemez artık. Açık pazar oldu gari. Tariş bi kafasına göre fiyat çıkarıyo, buna kimse uymuyo yani. Önceden iyiydi aslında yani. Tariş güzeldi. Mecburdu insanlar yani. Bi geliyodu bilmem ne yardımı ediyodu. Köylü onu arkasında bi güvence olarak görüyodu. Eskisi gibi olunmaz ama şimdi. Şimdi herkesin pazarı kendine ait. Tariş'in ağzına bakıp da kimse malı Tariş'ten almak zorunda değil yani. Alamaz. Onlar mala kafasına göre fiyat yazıyodu, şimdi noldu? Pazar genişledi, tüccar genişledi, tüccar çoğaldı. Böyle daha güzel. Bir yere bağlı olmak hiç iyi değil. Herkes memnun. Şimdi sen nasıl memnun olmazsın? Bak kaç tane tüccar geldi, 6-7 tane tüccar geliyo. Şimdi bu adamlar gelmese, Tariş'e bağlı olsan, O adam burda 17-18 milyona incir satıyo. Tariş'e 13'ten satcak (Katılımcı 45, Erkek, 40).

Kooperatifçiliğin ideal düzenin bir ögesi olarak konumlandırılmasının gerekçelerini; devlet dayanaklı satışların geleceğe yönelik (emeklilik gibi) güvence olanağı sağlaması, yine bu kapsamda faturalı satışların bugün köylülerin sıklıkla karşılaştığı sorunlardan biri olan dolandırılma-verilen ürünün parasını alamama ya da belirlenen tarihte ödemenin yapılmaması gibi riskleri ortadan kaldıracak olması, sağlayacak olduğu markalaşma ve standardizasyon ile ürün fiyatında artış ve daha elzemi bu artıştan doğan kârın doğrudan üye üreticilerin faydalanabilecek olması, başka bir ifadeyle, araçların devre dışı bırakılması, bugün piyasada hakim olan fiyat belirsizliğinin yaratmış olduğu olumsuz sonuçların etkisini azaltacak olması gibi gerekçeler yer almaktadır. Son husustan başlayarak ifade etmek gerekirse; geçmiş dönemde uygulana gelen taban fiyat mekanizmasının işlevini yitirmesi, onları kendi deyimleriyle “tüccarın insafına” bırakmakta, yani çok değişkenli ve aynı zamanda kaygan bir zeminde şekillenen piyasa

fiyat belirlenimi karşısında mücadelelerini desteksiz bir biçimde yürütmelerini zorunlu kılmaktadır. Katılımcı 106 ve 118, sabit bir fiyatın olamamasının yarattığı sonuçları aşağıdaki gibi dile getirmişlerdir:

Kooperatif olsa iyi olurdu. Çünkü o zaman bu köyde de istihdam olacak. Yani hanımlar olsun beyler olsun... İşleme de paketlenme burda olcaksa... Mesela Tariş kendisi ihracatı yapacak olsa o zaman mükemmel olur. Çünkü kadınlar, erkekler bütün istihdam burada olur. Bizim incirimiz dağdan gelir Tariş'in fabrikasına. Ordan direkt ihracata. Süper olur yani. Şimdi iki tane tüccar geliyo, biri 15 diyo incire öteki geliyo 18 diyo. Yani fırsatçılık olmaz ara yerde (Katılımcı 106, Erkek, 35)

Kooperatif çok önemli aslında, olsa. Şimdi kooperatifin burda bütün incircilere faydası olur. Ne gibi faydası olur? Şimdi burda dıştan satıcı geldiği zaman senin malına 10'a alıyo, onunkine 12'ye alıyo, 15'e alıyo. Bir dengesizlik var yani. Ama burda kooperatif olduğu zaman mecbur kooperatifin istediği paraya verilecek. Kimseye haksızlık edilmemiş olacak. Daha az ürünü olanlar da fazla kazancak yani (Katılımcı 118, Erkek, 47).

Fiyat belirsizliği beraberinde iki sonucu doğurmaktadır. İlk olarak ürününü ne kadara satacağını bilemeyen haneler, tarımsal üretim ve hayatın diğer alanlarına ilişkin yakın ya da uzun soluklu rasyonel planlama olanaklarını yitirmektedir. Katılımcı 86, kooperatifler yoluyla uygulanan taban fiyat politikasının gelir-gider hesaplarına olan yansımaları aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

Kooperatif olsa gidersen mesela kafan ağrımaz en azından ya. İndirirsin malı kooperatife, parayı verir yani. İyi mi kötü mü? Eskiden Tariş vardı, alıyordu. Tariş bitti. Almıyo. Eskiden mesela incirin bi taban fiyatları olurdu geçmiş zamanlarda. Ecevit zamanında, incirin taban fiyatı olurdu. Şimdi yok. Taban fiyat olsa, tüccar Tariş'ten de daha fazla alır. Şimdi mesela diyelim Tariş açıklardı. Diyelim incirin toplanmasına 10-25 gün var mesela. Açıklardı, üzüm şu kadar, incir şu kadar. Sen hee, diydün. Zaten harcamana ona göre yapıyodun yani. Tariş'in açılış fiyatı bu. Kafadan zaten tüccar Tariş'e geçiyo zaten. Tariş mal alamaz oldu, bir de Tariş'e üye olman lazım (Katılımcı 86, Erkek, 42).

Taban fiyat uygulaması, Kip'in (Kip, 1988, s. 146) Çivi'den (1977) aktardığı değerlendirmesinde de belirttiği gibi alternatif kazanç hesabı veya ürün satış kanalları ve zamanına ilişkin seçim yapmasına olanak sağlamakta ve dahası çiftçilerin üretim sürecindeki girdi hesaplamaları, ev ya da tüketim amaçlı ihtiyaçlarının düzenlenmesi ya da yatırım planları gibi pek çok süreci etkilemektedir. Halk arasında "evdeki hesabın çarşıya uymaması" deyiminin köylülerin sıklıkla kullandıkları bir deyim haline gelmiş olması esasen bu hesabın yapılabilmesine ilişkin gerekli zeminin mevcut olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu durum köylüler açısından sürekli hale

gelen borçluluk döngüsü, bahçe bakımının aksatılması ya da yapılamaması gibi sonuçları üretmektedir.

İkinci olarak; mevcut koşullarda rekabet kabiliyeti düşük üreticilerin ürünlerini çeşitli gerekçelerle daha düşük fiyattan satmalarına, daha az gelir elde etmelerine zemin hazırlayarak eşitsizliğin derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle erkek egemen piyasa düzeninde pazarlık ağı cılızlaşan kadın üreticiler bu süreçten en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadır.

İdeal bir düzende, kooperatifler yoluyla sağlanacağına inanılan markalaşma ve kâra doğrudan erişimle alakalı olarak Katılımcı 114'ün ifadelerine kulak vermek yerinde olacaktır:

Katılımcı 114: Bak şimdi... Aşağı yukarı... 2018... 10 senedir Tariş bizim burdan incir alsaydı, bizim incir kaç para şu anda biliyomun? 30-40 lira. Tariş 5000 ton mal alcak bizden, incirciden. İncir şu anda 30-40 arasında satardık yani. Tariş özelleşti. İşin suyu çıktı.

Diğer Katılımcı: Hankısı galdı özelleşmeyen?

Katılımcı 114: Ben burdan taa Trabzona'a incir satmaya gittim. İlla Tariş'in inciri diyo. Tamam sattım da dokuz oğlan doğurduk yani. İlla Tariş'in incirine istiyö. E madem Tariş'in golu o kadar uzun da neden Tariş incir almıyo? Öyle değil mi? E illa Tariş inciri istiyö. Rize Trabzon, Giresun, Ordu'ya gadar böyle Tariş'in incirine istiyö. Önceden bu. O zaman da yine almıyodu. Biz orlara satmaya gidiyoduk. E incir para etmiyodu (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Sıralanan gerekçeler her ne kadar kooperatifin uzun dönemdeki getirileri itibarıyla değerli bulunuyorsa da yukarıda da belirtildiği üzere bu düşünce, üreticilerin eylemleri üzerinde etkili olamamaktadır. Bir yandan kooperatifin olmasını isteyen fakat aynı zamanda tüccarla alışverişin daha karlı olduğunu belirten köylülerin çelişik gibi görünen ifadelerini açıklığa kavuşturan en temel sebep, kooperatif fiyatlarının tüccarın gerisinde kalmasıdır. Aynı zamanda, salt biçilen fiyatın haricinde; tüccarla alışverişin, nakliye gibi diğer masrafları da ortadan kaldırması ve bir o kadar önemli bulunan, sağlamış olduğu zaman tasarrufu ve depolama sürecinde olası aksaklıkları bertaraf etmesi bu tercihi perçinlemektedir. Konuya ilişkin bazı aktarımlara aşağıda yer verilmiştir:

Burda tüccarlar varken, Nazilli'de kooperatife burdan incire götürüp satmak bir sürü eziyet oluyo. Bizim incir zamanımızda bir günümüz çok önemli. Tüccara telefon ediyorum, ben incirime satçam diyorum paraya ihtiyacım oluyo. Geliyor mesela baktı, kaç ton geliyor ortalama? 2 ton. Fiyatını anlaşırsız. Benim paraya ihtiyacım var. Çıkariyo 300-500, kapıda veriyo bana. Ben şimdi onu kooperatife götürmek istesem. Çuvallara koycam ya da kasaya koycam, cipe yüklicem, Nazilli'ye götürcem. Bir sürü eziyet oluyo. O yüzden. Eğer burdaki

tüccarlar gibi kooperatif de burda depo depo gezerlerse o zaman kooperatife veririm (Katılımcı 2, Erkek, 44).

Tabii. Tüccar kendi geliyo bak. Köylünün ayağına geliyo, incire bakıyo, değerlendirio, analiz yapıyo, fiyat veriyo. Karşılıklı anlaşma oluyo. Adam bir iki gün içinde alıp götürüyo. Parası daha hızlı oluyo. Ama kooperatifte öyle değil. Kooperatifin hiç bi avantajı yok. Tüccar daha iyi. Öyle bi durumla oldu ki. Şimdi bu Tariş'e döküyorsun malına. Senin malın şu, benim mal şu. Benim mal iri senin mal ufak. Bu torbalara değiştirme yapıyo. Senin dökülükten gördüm ben. Benim malın adeti 40, senin malın adedi 70. Benim mal o kadar adetli olduğu halde 5 lira. Öteki 70 adetli olduğu halde 25 lira. (...) Hindi (Şimdi) böyle daha iyi. Kooperatif olmaz. Bak şimdi kooperatif bize bir seneden bir seneye ödedi para. Bir mahsülden bir mahsüle ödeyemedi. Ama şimdi adam o parayı cebine sokmuş, senin malına alıyo, çekiyo al parana diyo. Sen git Tariş'e işin gaydın yok, gel git, gel git. En iyisi serbest meslek (Katılımcı 37, Erkek, 75).

Böyle ayağına geliyo yani adam. Şimdi bak; bu incire ben çarşıya götürsem, ayakta. Ayak pazarında daha başka. 7'ye sattım ya sen gördün, ağza alınmıca bi hurda. Çıkıp da ben bunu şimdi Nazilli'ye götürsem, arabaya binsem gatsam götürsem gitsem, en çok yapıverceği 4 milyon 5 milyon. Ayak pazarlığı daha güzel bişey. Gidip gelmek hariç daha. Onlar cebe zarar. Onlar yine ayrı bi zarar. Ne olmuş oluyo? O paraya yemiş gelmiş oluyosun. Beşerden, 10 yol parası. E çarşıya indikten sonra yiyip içmemenin mümkünü var mı? Yok. Mutlaka yiyip içcesin. Hiç yapmasan bile oturcasın bi gavede bi çay içcesin (Katılımcı 68, Erkek, 65).

Özetlenen bu süreci, makro düzeydeki ekonomik dönüşümün bir parçası olarak değerlendirmek kaçınılmaz olmakla birlikte, kooperatiflerin etkinliğini yürütememelerinin iki ayrı nedeninden daha söz etmek gerekmektedir. Bunlardan biri, kuruma dayalı işleyiş ve yönetsel sorunlarla alakalı iken ikincisi çiftçilere ilişkin hususlardan oluşmaktadır.

Kuruma özgü etkenlerden ilki Tariş'e ürün verilen dönemde mal alımı esnasında karşılaşılan usulsüzlüklerle alakalıdır. Köylüler geçmiş dönemde yaşanan deneyimlerin bugünkü önyargının oluşmasındaki etkilerinden söz etmektedir:

Kooperatif olsa bence daha iyi yani. Ama bizim köylü vatandaş kooperatif dedin mi, bi şekil alerji oluyo. Esasında kooperatif çok iyi. Ben taa, 20-25 yaşındayken burda kooperatif vardı. İşte usulsüz bir işler olmuş. Kapandı gitti (Katılımcı 126, Erkek, 65).

Katılımcı 114: Kooperatif de zor bak o da... Biz sabah namazına kooperatifin içinde gıldığımızı biliyoz. Arabanın içinde gıldığımızı biliyoz. O günleri de geçirdik biz. Neler geçirdik neler!

Araştırmacı: Nasıl yani? Para mı alamamıştınız?

Katılımcı 114: Tabii. Kooperatife de sattığı yerden para gelmiyo.

Araştırmacı: Kaç senelerinde bu dediğin?

Katılımcı 114: Şimdi 75-76. Tariş'in üyeleri çok. Üye olan da veriyo üye olmayan da veriyo. Aliyo (...) Şimdi Tariş almıyo, alsa da tam içindeki ekiplere incirin durumuna bilmiyo. Senin

incirin va şimdi 50'lik-60'lık, benim incir var 35'lik 40'lık. Hatır işine böyle çok yanan oldu (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Üçkâğıtçı olduğundan gitmiyoz yani. Onların elemanları adamına göre muamele yapıyolar. Şimdi bak sen incirini dökersen. Adam numuneye irisinden alıyo. Seninkini böyle alıyo. Noluyo? Benim incir 45 tane bir kiloya geliyo seninki 60'la geliyo. Noluyo? Renk değişio. Adam seninkini irilerinden katıyo benimkini avuçla katıyo. Esasında avuçla katılacak. Hakkı o yani. Para ödemesinde sorun yok ama numune alırken böyle şeyler yapıyola. Tüccarda olmaz. O malını bakar parayı verir geçer. O kendi malına kendi karıştırıyor (Katılımcı 10, Erkek, 61).

Şimdi Ebru, ne ettile biliyomun? Senin incirin kaliteli. Sen de kooperatife bağlısın ben de bağlıyım emme (ama), benim incir zayıf. Benim aram eyi kooperatiflen. Senin incirin fiyatına seninkine takıyola, seninkine bene. Ondan herkes vazgeçti. Kendi adamlarına eyi, öteki tarafa zayıf bildiriyo. Öyle olmasa, ayrıyeten galleşlik yapmasalar kendi akrabalarına şeyine. Daha iyi kar ederiz de şimdi benim demek istediğim ne biliyomun? Şimdi adam kooperatif açtı mı buraya, sen ben mal veriyoz ya, buraya arkadaşının fiyatına fazla yazıyo, sene az yazıyo (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

İkinci olarak yönetime getirilen idarecilerin de alana yabancı olmalarının ya da ehil kişiler olmayışlarının etkin ve verimli bir işleyişe engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Katılımcı 127 yetkili kişilerin seçimlerine yönelik şikâyetini dile getiren köylülerden sadece biridir:

Şimdi Tariş'e de aldıla geldile, Ağrılı bi adama diktile başına. Şimdi Ağrılı adam incirden ne anla? Incirden anlamıyo adam. Doğulu getiriyo bir tane. Adam incir ağacının dikmesini bilmez budamasına bilmez. Incire fiyat biçio. Onun için vermek istemedim. Tüccar sağlam yere verdikten sonra. Belli kişiler geliyo buraya zaten. Önüne gelene vermiyoz (Katılımcı 127, Erkek, 61).

Köylüler aynı zamanda sürece ilişkin kendilerine yönelik özeleştiri de yapmaktadırlar. Katılımcı 68 ve Katılımcı 78'in değerlendirmeleri şu şekildedir:

Kooperatif vardı bizim burda. Kızıldere'nin girişinde. Çalıştırmadıla. Şimdi bizim bu çevrede kooperatif yürümüyo. Neden? Benciliz, vefasız (Katılımcı 68, Erkek, 65).

Mesela benim çocukluğumda Tariş incir alırdı ama Tariş'e vermek istemezlerdi. Fiyatlar düşük olurdu. Ortak kesintisi daha çok olurmuş. 80 öncesi bu. Türkiye'de kooperatifler bir türlü yerinde olmadı. Çok nadirdir başarılı kooperatifler yani. Kooperatiflere ne zaman ihtiyaç duyar köylü? Ürünü iyi para etmediği zaman. Keşke kooperatif olsaydı der. Ürün para edecek, kimse yüzüne dönüp bakmaz yani. İki üç senedir iyi para ediy o incir tamam ama bunu bi garantisi yok ki. Yarın bi gün bi akıntı olayı çıkar, ihracatında sorun çıkar, incir 5 lira 10 lira. O zaman herkes şikâyetçi olmaya başlar, şu olsaydı, bu olsaydı... (Katılımcı 78, Erkek, 64).

Yukarıdaki ifadelerde öne çıkan, köylülerin de söz konusu birliği kurma ve sürdürme yönünde gerekli dayanışma ağına sahip olmadıkları, bu yönde isteklilik sergilemedikleridir. Ancak geline aşamanın, geçmişte kooperatiflerde somutlaşan bir dayanışmanın bugün, katılımcılardan birinin dile getirdiği “Şimdi, herkesin pazarı kendine” ifadesinde karşılığını bulan, piyasanın hâkim bireyselleşme-rekabet niteliklerinin bir sonucu olarak yitirildiği bir süreç biçiminde okunması doğru değildir. Bu çalışmada söz konusu çözülme, bir nedenden öte bir sonuç olarak görülmektedir. Bu sonuç Türkiye’de kooperatifleşmenin oluşum ve gelişim süreçlerinin nasıl şekillendiğiyle yakından alakalıdır.

Aysu (2021, s. 29–46), üreticilerin ortakları olduğu bağımsız kuruluşlar olması beklenen Tarım Kredi ve Satış Kooperatiflerinin Türkiye’de bu vasa sahip olamadığını belirtmektedir. Keza, yazara göre kredi kooperatiflerinin sermayesine Ziraat Bankası hakimdir ve bu oluşumlar bir nevi köy bankaları olarak işlev görmektedir. Satış kooperatiflerinde ise üreticilerin seçebildiği bir yönetim belirleme sistemi olması gerekli iken mevcut uygulama genel müdürün Ticaret Bakanlığı’nca atandığı biçimde ilerlemiş ve böylelikle yapı, devlet denetimine tabi, bağımsızlık vasfı taşımayan bir nitelik arz etmiştir. Yazar, yönetime gelenlerin ise genellikle ağalar ve tüccarlar olduklarını belirtmektedir. Keza Tarih’in kuruluş sürecine bakıldığında da benzer bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kooperatif sermayesinden ortaya çıkan paydan üreticiler faydalanamamıştır. Yanı sıra, Türkiye’de yaygın olan küçük üreticilerin refah koşulları dikkate alındığında da belirli bir sermayeyi bu oluşuma aktarabilecek güce-esnekliğe sahip nüfusun mevcut olmadığı aşikardır. Nitekim bu çalışmanın üçüncü bölümünde aktarılmış olan köydeki iktisadi dönüşümde vurgulanan hususlar, bu savı destekler mahiyettedir. Günümüzde de köylüler ürünlerini olabilecek en iyi fiyata satmayı ve en kısa sürede nakde ulaşmayı amaçlamaktadır. Zira geçimlerini bu gelirle sürdürmektedirler ve aynı zamanda pek çok hanenin refah düzeyi ve yıllık bütçe yönetimi, elde ettiği geliri bir yıla yayılı idareli bir kullanım sağlamasına veya gelirinin bir kısmını sonraki yıla/bir sonraki hasat dönemine aktarabilecek esnekliğe sahip olmasına olanak vermemektedir. Bu nedenle tüccardan hasat öncesi ön ödeme alma ve ürün satışı sonrası kısa sürede ödemenin yapılabilmesi olanakları kooperatifle alışverişte mümkün olamamaktadır.

Mevcut yapının bir sonucu olarak devlet vesayetinde başlamış olması bir yönüyle anlaşılır olan kooperatifleşme girişimi, süreç içerisinde giderek daha fazla üreticiye yaklaşmaktansa piyasada etkin bir tüccar niteliğinde varlığını sürdürmüştür. Esasen bu oluşumlar, işletmeleri, fabrikaları, çalışan sayısı yani istihdam olanakları, ihracattaki payları, piyasadaki ürün fiyat dengesini koruma

yönündeki etkileri itibarıyla çiftçiler için önemli bir yer teşkil etmektedir. Ancak Aysu'nun (2021, s. 37) da belirttiği üzere, 1980'lerden sonra destekleme politikalarındaki dönüşümle paralel olarak kooperatiflerin işlevsel olmadığı yönündeki söylemler aynı zamanda bu sonucun çiftçilerin ürettiği sonuçlar olarak gündeme getirilmişlerdir. Yukarıdaki alıntılarda öne çıkan, geline aşamadan üreticiye biçilen pay vurgusunun bu gözle de değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

5.2.2. İşıklar'da Sözleşmeli ve Organik Tarım

Sözleşmeli çiftlik ya da tarım “firmalar ve üreticiler arasında yazılı ya da sözlü olarak, belli bir ürünün ekimi, dikimi ve hasadını kapsayan, üreticinin üretimi gerçekleştirme yükümlülüğü karşısında firmanın da ürünü belli koşullarda satın almayı taahhüt ettiği anlaşmaya dayalı bir üretim ve pazarlama şekli olarak tanımlanmıştır (Ulukan, 2009, s. 66–67). Rehber (2007) sözleşme ilişkilerinin kapsamının değiştiği kadar somut uygulamaların da oldukça farklı biçimler aldığından söz etmektedir. Kohls ve Uhl'un (1985) ayırımından hareketle yazar, üç kategori ayırt etmektedir. İlki pazar yönlü sözleşmelerdir ve bu kapsamda üretim kararı çiftçiye bırakılmışken bazı ürün özellikleri ve ürün bedellerinin ödenmesinde izlenecek olan yollarla ilgili düzenlemeler mevcuttur. İkincisi kaynak yönlü sözleşmelerdir. Bu kapsamda üretim sürecindeki girdilerin bazı özellikleri belirlenmektedir. Genellikle firmalar bir dereceye kadar girdi desteği sağlamak ve fiyatlar serbest piyasa koşullarına göre saptanmaktadır. Üçüncü sözleşme biçimi ise yönetim ve gelir garantili antlaşmalar olarak ayırt edilmiştir. İlk iki gruba ek olarak burada tarımsal üretimle ilgili kararların önemli bir bölümüne sahip olan sanayici, üreticinin fiyat ve gelir riskinin tamamını veya bir kısmını üstlendiği belirtilmektedir. Genel itibarıyla sözleşmeler; fiyat, ödeme zamanı, destekler ve üretim sürecine ilişkin denetimlerin kapsamına göre farklılaşmaktadır (Rehber, 1998).

Ulukan (2009) sözleşmeli çiftçiliğe ilişkin olumlu ve eleştirel yaklaşımları birbirinden ayırt etmektedir. Buna göre, olumlu yaklaşımların sözleşmeli çiftçiliği, işletme maliyetlerindeki artış ve piyasa aksaklıklarına karşı bir çözüm olarak gördüklerini belirtmektedir. Key ve Runtsen (1999), Kirsten ve Sartorious (2002), Patrick (2004) gibi yazarların çalışmalarından hareketle bu sistemin üreticiler açısından piyasaya, krediye, teknolojiye ulaşma kolaylığı sağlarken; firmalar açısından da maliyetleri düşüren, denetimi kolaylaştıran, tarımda verimi ve kaliteyi arttıran, riskleri azaltan bir gelişme olarak değerlendirildiğini özetlemektedir. Eleştirel yaklaşıma göre ise

sözleşme çiftçilik, eşit olmayan güç ilişkilerine dayalı, bağımlılık üretici, risklerin üreticiye devredildiği bir üretim biçimi olarak değerlendirilmektedir. Clapp (1994) ve Watts'ın (1994) bu sistemi maskelenmiş proleterleşme olarak tanımladıklarına yer vermektedir (Ulukan, 2009, s. 74–87).

Türkiye'deki sözleşmeli tarımın ilk örnekleri 1926'da şeker fabrikalarının kurulmasıyla başlatılmakta; ancak özellikle 1980'lerde itibaren hem ürün hem de şirketler düzeyinde genişlemenin gerçekleştiği belirtilmektedir. Süreç içerisinde birçok sebze ve meyvede olmakla birlikte özel olarak; tütün, bezelye, üzüm, domateste; hayvancılıkta, süt ürünleri, tavukçulukta, yem sanayiinde; mısır, soya fasulyesi gibi alanlarda sözleşmeli çiftçilik yaygınlık kazanmıştır. Hukuki alandaki düzenlemeler 2008 yılına ait 5488 sayılı Tarım Kanunu ve Sözleşmeli Üretim İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'e dayanmaktadır (Aydın, 2017, s. 275–280; Kılıç ve Bor, 2009; Ulukan, 2009, s. 128–131).

Organik tarım, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren tarımda daha fazla verim sağlamak ve daha az maliyetle gıda üretimini gerçekleştirebilmek amacıyla zararlı kimyasalların aşırı kullanımı sonucunda sürdürülebilirliği giderek azalan doğal kaynaklar ve tarımsal üretim sorunu ile aynı zamanda bu yolla elde edilen gıdaların insan sağlığına zararlarıyla alakalı olarak tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamındaki uygulamalardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu iddialarla yola çıkılmış olmasına karşın sağlıklı gıda ve yaşamın aynı zamanda yeni düzenin pazarladığı yeni bir metaya dönüştürülmesini içermektedir. Organik üretim, standardizasyon ve fikri mülkiyet hakları kapsamındaki sertifikasyon süreçleriyle birlikte; tohum-fide, toprak, arazi işleme, gübre kullanımı, hasat, depolama gibi her aşamanın standardize edildiği ancak aynı zamanda bu standartlara uygun üretimin, ancak belirli şirketlerin hâkim olduğu piyasalar aracılığıyla gerçekleştirilebildiği bir alternatif üretim sistemidir. Sisteme giriş için üreticiler, belirlenen üst kurumlara başvuru yapmakta, kurumun yetkilileri toprak, su vb. materyalleri analize tabi tutmakta ve sonucuna göre üreticiler 1-3 yıl süren geçiş süreci sonrasında organik tarım belgesi alabilmektedir (Erzincanlı, 2017, s. 49–50). Salt üretim değil, depolama, taşıma, pazarlama süreçleri de denetime tabidir. Sürecin işleyişi 2004 yılında çıkarılan 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu kapsamında belirlenmiştir.

Organik tarım, sözleşmeli çiftçiliğin bir alt birimi olmamakla birlikte genellikle bu kapsamdaki üretimler aynı zamanda sözleşmeli olarak yürütülmektedir. Sözleşmeli tarımı; üretici ve firma arasında ürünün bir kısmı ya da tamamına yönelik ön antlaşmanın mevcut olduğu halleri içerecek biçimde tanımlayacak olursak, pek çok organik üretim faaliyetini de sözleşmeli kapsamında saymak mümkün olacaktır.

Türkiye’de organik tarım Ege Bölgesi’nde 1984-85 yıllarında kuru incir ve üzümde ihracata yönelik olarak başlamıştır. Yenal (2015, s. 117), ilk kez Hollandalı Good-Food ve Alman Rapunzel şirketlerinin organik tarımın bu ülkedeki ilk şirketleri olabileceğini belirtmiştir. Nitekim Good-Food Işıklar’da da organik tarımı başlatan ve uzun yıllar tek şirket olarak varlığını sürdürmüş olan bir şirkettir. 1990 yılında Türkiye’deki organik üretim kapsamındaki ürün sayısı 8, organik üretim yapan üretici sayısı 313 organik üretim yapılan alan 1.0317 hektar olarak hesaplanmıştır. 2018 yılında bu kapsamdaki ürün sayısı 313, üretici sayısı 79.563 ve üretim alanı ise 6.268.850 hektara yükselmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre 2017 yılında en çok organik ürün ihracatı yapılan ülkeler; İngiltere, ABD, Almanya, Hollanda, Fransa, İsviçre, İtalya ve Kanada iken en çok ihracatı yapılan ürünler sırasıyla; mısır, meyve ve meyve ürünleri, üzüm, sebze ve sebze ürünleri, incir ve fındık olarak belirtilmiştir (Bektaş ve Tosun, 2019, s. 274-275).

Tablo 11’de görüldüğü üzere Işıklar’da ise 2018 yılında toplam tarım arazilerinin %85,2’sinde sistemde kaydı olan 222 üreticiden 167’si organik tarım yapmaktadır. Katılımcı hanelerde ise tapulu araziye sahip olanlar arasında 97 hane (%83,6) ÇKS kaydı olduğunu ve bunlardan 77’si (%66,4) organik tarım yaptıklarını belirtmişlerdir. Sisteme toplam arazilerin %95’i kayıtlı iken fiili olarak tüm arazilerin %63,6’sında (%61,7’sinde incir üretilmektedir) organik tarım yapılmaktadır. Kapsam dışındaki hanelerin önemli çoğunluğunu 1-10 dekar arası araziye sahip olanlar oluşturmaktadır. 1-10 dekar arası araziye sahip 32 hanenin 25’i organik tarım yapmamaktadır.

Tablo 11. Işıklar Köyü ÇKS ve Organik Tarım Verileri

Yıl	ÇKS kapsamındaki üretici sayısı	Organik tarım yapan üretici sayısı	Organik tarım yapılan arazi alanı (da)	Toplam tarım arazisi alanı (da)
2017	223	159	4.949,82	5.842,66
2018	222	167	5.137,73	6.027,86
2019	225	79	1.559,09	6.047.153
2020	218	157	5.014,80	5.979.327
2021	219	işlem devam ediyor	işlem devam ediyor	5.957,91

Kaynak: Nazilli İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü

Konak vd.'nin (2013) Aydın'da kuru incir, domates ve broiler (tavuk)¹⁴⁸ özelinde yürütmüş oldukları çalışmada, sözleşmeli tarımın örnekleri yer almaktadır. Yazarlar, ekolojik incir üretiminin sözleşmeli olarak yapıldığı bölgeler arasında; Buharkent, Nazilli, Sultanhisar, Köşk, İncirliova, Germencik ve merkez ilçelerinin adını zikretmektedir. Kısıtlı verilerden hareketle ifade edilmiş olmakla birlikte çalışmada, incir üreticiliğindeki sözleşme üretimin bu araştırma alanındaki verilerle de örtüşen sonuçları olduğu görülmektedir. Buna göre Konak vd. (2013) incirdeki sözleşmeli organik tarımda; üretim programının şeklinde üreticinin inisiyatifinin baskın olduğunu, firmaların ilaç, kredi, nakliye ve bilgi desteği sağladığını ve fiyatların ise hasat sonrası piyasa koşullarına göre belirlendiğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda sözleşmeli tarım yerine sözleşmeli pazarlama kavramının daha uygun bir çerçeveye sunacağını dile getirmişlerdir.

İşıklar'da organik tarım ikisi yabancı sermayeye ait olan İzmir merkezli üç ihracatçı firma tarafından yürütülmektedir. Büyük ölçekli ihracatçı firmalar Aydın ve Nazilli'deki diğer küçük ölçekli işletmeler ve/veya tüccarlarla anlaşmalı olarak çalışmakta, üreticiler bu anlaşmalı tüccarlara ürünlerini satmaktadır. Aracılar yoluyla yürütülen satış üreticilerin organik tarım kapsamında sağlayacak olduğu karı da azaltmaktadır. Katılımcı 1 bu pazarlama sürecindeki aksaklıkları aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Şöyle aslında biz ilk kişiyle muhatap olmuyoruz. Üçüncü kişiyle muhatap oluyoruz. Biz ilk kişiyle muhatap olsak, daha fazla verim elde etcez. Bizim buradakiler aracı. Organik yapmasaydım, daha mı az kazanırdım? Evet. Adam, tüccar organik diye kalkıyo bizden 50 kuruş ya da 1 liraya fazla alıyor. Ama diğer türlü o adam bizim malı almak zorunda. Anlaşma var. Biz vermediğimiz zaman da nasıl sözleşme imzalıcız? İmzalamayız ki. Biz halen daha organikte sözleşme imzalamadık daha. Soruyorum, biz fatura niye imzalamadık? Bizim yerimize başkasının inciri mi gitti? Araştırıyorum ben. Eğer böyle bir şey varsa sıkıntı olur. Alıcı artık bize bişey anlatmıyor. Sadece, zamanı geldiğinde inciri alıp gidiyor. Ama o sene alacak mı almayacak mı haberin olmuyor. Ama biz de başkasına satabiliriz aslında ama ben gitmiyorum. Neden? En azından aldığım para 1400 lira, en azından bunu organik tarıma verirsem hiç olmazsa helal kazanmış olurum diye düşünüyorum. Satsam başka yere bir daha fatura kesilcek, faturayı önüme koyacaklar. Ben bir daha imzalamak zorunda kalcam. Vermediğim mala imzalamak zorunda kalcam. Tam anlamıyla bu işi yapan yok yani. (...) Bizim sözleşmemiz büyüklerle aslında. Biz onlarla yaptık da aracılar artık bizim malımızı alıyorlar oraya gönderiyorlar. Ama sözleşmeden tam bilgi sahibi değiliz yani. Hasattan önce geliyorlar. Ne kadar incir var ne kadar satarsın diyorlar senin sorduğun gibi. Biz şu kadar incir satarız diyoruz. Onlar ona göre kayıt yapıyorlar. Biz de o inciri onlara vermemiz lazım. Ben o gün ne vaad ettim? 5 ton. 5 ton incire ben fatura imzalamak zorundayım. Bu sene gelen

¹⁴⁸ Özellikle et üretimi için yetiştirilen tavuk cinsidir.

giden olmadı daha. Şirketi aradık. Siz ÇKSleri elinizde tutun biz geleceğiz diyorlar. Orada da mı bir sıkıntı var bu sene bilmiyorum (Katılımcı 1, Erkek, 53).

Işıklar'daki köylüler sözleşmeli tarım kapsamında yer almadıklarını ancak organik tarıma dahil olduklarını belirtmişlerse de üreticilerin aynı zamanda bağlı bulundukları firmalarla ürün satış sözleşmeleri bulunmaktadır. Bu sözleşmelerin niteliği yukarıda tarif edilenle örtüşmektedir. Katılımcı 10 ve Katılımcı 90 sözleşme biçimini ve piyasanın yapılanmasını şöyle tarif etmektedir:

*** diye bir firmaya kayıtlıyız. Oraya veriyoz. Onlar buraya geldiler, kaydettiler. 3 sene sonra para vermeye başladılar. Onun firmasına satıyoruz. Onun burda adamı var o alıyo yani. Mesela K *** var Nazilli'de onun burda adamı var. Şu şu kişilerden al gel diyo ani. Faturayı oraya kesiyoz yani. Onun burda temsilcisi var. Satmaya mecbursun. Satmazsan organiklikten çıkarırlar yani. Her sene gelip bahçelere bakıyola. Soruyola. Gübre kulağın mı, ne ilacı kullandın? Her sene sözleşmeyi yeniliyoz. Okumadım da anladıyola bize. İçeriği şu; hayvanın var mı, ne zaman budadın, ne zaman çift sürdün, ne zaman ot biçtin soruyola. Fiyatta anlaşıyoz tabii ama sezonda. İncir çıktı mı adam geliyo. Bu incir 10 lira diyo. O günün şartına göre. Hasatta gelir. Önce gelmez. Senin incir 12 lira diyo. Ama her incir aynı değil ki. İncirin biri 20 yapar biri 10. Ona satmıcam da deyebilirsin. 3 sene vermedin mi çıkarırlar zaten. Başka müdahale yok (Katılımcı 10, Erkek, 61).¹⁴⁹

Araştırmacı: Siz neden anlaşmalı yapmıyorsunuz?¹⁵⁰

Katılımcı 90: Şimdi haklısın gızım da o organik tarımda olur. Şimdi burda... İşin aslını söyleyem ben sene. Burda tam uygulama yok. Ben çalıştım. Çünkü nasıl dicesin. Organik incir alınan fiyatları normal incirin arasında dağlar kadar fark var. Ne kadar dicesin. Şimdi normal incir 5 liraysa, organik 15 lira.

Araştırmacı: Ama köyde organik yapmayanlar da aynı fiyata satıyor.

Katılımcı 90: Öyle satıyola işte ona dedim ya. Şimdi gübre atmıcam. Ha bunlara sözleşmeli olanlara kışın sen geliyosun, denetleyip gidiyosun yani. Öylelerle biz de çalıştık ben de çalıştım yani. Senin gibi böyle elemandım, çalıştım İzmir'de. Ben denetlemeye gidiyodum bahçeye.

Araştırmacı: Üreticinin bir taahhütü oluyor muydu? Şu kadar incir satacağım gibi?

Katılımcı 90: Tabii tabii

Araştırmacı: Satamazsa?

Katılımcı 90: Eğer bizim dediğimiz gübreyi atmamışsa, ben ona haber veriyom mesela. Naylon torbasının içine ağaçtan yaprak koparıyodum, İzmir'e gönderiyoduk. İzmir'den sonuç geliyodu. Sonuç onaylı diye. Ha diyelim ki senin inciri 15 liradan aldık. Aradan 6 ay geçti ilek zamanı geldi. Sana 1000 lira da pirim gönderiyo firma.

Araştırmacı: Şimdi var mı böyle bir şey?

Katılımcı 90: Yok. Buna ara yerde çalışsan bazı ufak tefek mühendisle var. Bu paraya çarçur ettiler. İş yeri sahibi denetledi bunları gizlice. Şöyle, köylü geldi nabız yokladı senden. Hana (Hani) sen, Ahmet'e vemişin Mehmet'e vemişin diye. Bu adama görevden aldılar.

Araştırmacı: Bu firmalar sözleşmeli mi?

Katılımcı 90: Valla onların nasıl yaptıklarını bilmiyom. Yalan söylemiyem şimdi. Hana ben kendi yaşadığım olayı anlattım sana. Ha şimdikinle, normal yığından ben senin incirin beyaz,

¹⁴⁹ Firma ve kişi isimleri gizlenmiştir.

¹⁵⁰ Katılımcının kendisine ait bir incir işletmesi bulunmaktadır. Soruda işletmelerinde neden organik tarım kapsamında alım yapmadıkları yöneltilmiştir.

senin inciri aldım, dedenin incirini aldım, nenenin incirini aldım. Döküyorum. Biz o zaman öyle yapmadık. Mesela senin kaç tane çuvalın var? 10 tane. Bağlıyorum, Fadime'nin senin incirin ağzında yazılı böyle. Bu direkt Hollandalılar'a soğuk havaya gidiyo. Zaten soğuk havada şeyi çıkmaz yani (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Üreticiler çoğunlukla mallarının bir kısmını anlaşmalı olduğu firmalara hasat sonrası satmayı taahhüt etmektedir. Sürecin başlarında firmalar aynı zamana girdi desteği de sağlamakta iken köylüler son yıllarda bu türden bir desteğin sunulmadığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda antlaşmanın tek tarafın lehine evirildiği görülmektedir. Öte yandan firma yetkililerin üretim sürecindeki denetlemelerinin de esnekleştiği belirtilmektedir. Ürün fiyatı hasat sonrası piyasa koşullarına göre belirlenmektedir. Köylüler bazı hallerde taahhüt ettiklerinden daha az ürünü firmaya satarak geri kalan ürünlerini daha yüksek fiyattan alıcı bulduklarında diğer tüccarlara satabilmektedir. Bu nedenle anlaşmazlık yaşayan örneklere rastlanmamışsa da Katılımcı 57 hem sözleşmenin içeriğini hem de süreçteki aksaklıkları şöyle özetlemiştir:

Organikle mesela anlaşmışsın. Mecbur satmak zorundasın. Dönüm başına 100 lira almamız bi yani. Mesela bizim organik tarım sözleşmelerimize herkes imza atıp geçiyo, ben tek tek okuyom. Şu anda mesela benim... Organik 8 ton incir yazdırdım ben. Mesela 4 ton yazdırdım. Senin kaç ton gelir diye önceden sözleşme yapıyosun. Üç aşağı beş yukarı söylüyosun. Türkiye'de bütün incir kalsa dahi, köyde kimsenin inciri alınmasa dahi benim incirimi almak zorunda. Mesela sen benlen sözleşmelisin, benim incirime almak zorundasın ve herkesten bir milyon iki milyon fazla almak zorundasın. Çünkü ihraç ederken sen onu ona göre Avrupa'yla şey ediyosun. Benim şu kadar ürünüm var şu kadar organikçim var diye oraya fakslandiyo. Sene şu kadar organik incir göndercem diye şey yapıyosun. Tüccar benden almıyo, gidiyo ötekinden alıyo, sonra benim imzama benim kaşeme, benim ismimi gullanarak organik olarak oraya gönderiyo. Sonra geliyo benden alıyo inciri mesela. Orda okudum ben, muhakkak onlan anlaşmalı olduğu tüccar, benden inciri almak zorunda. O inciri bırakmamak zorunda. Benden kimsenin inciri olmasa dahi benden o inciri almak zorunda. Ben de o iki ton inciri vermek zorundayım ona. Geldiği zaman vermezsem mesela benim sözleşmeye iptal etme hakkı var. Fakat o bizden almadığı zaman biz hiçbir şey yapamıyoz. Elimiz kolumuz bağlı. Araştıran soruşturamız yok. Sizin incir mi gitti, faturanız nerde diye. İki senedir bizim şeyci gelemiyö benim yanıma mesela. Mahkemelik falan olcaz nerdeyse. Çünkü benden incir almadan benim adıma kamyonu satmışla, mesela herkes dosyaya imza atmış bi ben kalmışım. Ben atmıyom dedim gittim. Sen benim incir daha mağazada duruyo dedim. Sen benim incir gitmeden sen benim nasıl dedim.... E hadi kamyon geri kalcak, ihracat geri kalcak. Yalvardı şey yaptı seninkini halletcez şey yapcaz diye. Neyse, hadi dedim ben hatırı gırılmasın imza atıvedim. E incire gittim başkasına sattım. Piyasa değerinin altından söylüyo bene nasıl olsa. İncir fiyatı düştü diye. İncirin fiyatı düşse de etse de incirin sabit bi fiyatı vardır organik (Katılımcı 57, Erkek, 44).

Ulukan (2009, s. 259-266) çalışmasında domates üreticiliğindeki sözleşmeli tarımın köylüler için en başta fiyat ve satış garantisi sağladığı gerekçesiyle tercih edildiğini; ancak bunun bir tercihten öte aynı zamanda yüksek girdi maliyetleri ve riski azaltmak üzere uygulanan zorunlu bir strateji olduğunu belirtmiştir. Ele aldığı örneklem dahilinde, köylülerin diğer değişkenlerle birlikte

içerisinde yer aldıkları sözleşmeli üretim koşullarına bağlı olarak, büyük üreticiler arasında kapitalistleşmeye küçük üreticiler arasında ise işçileşmeye doğru bir evrimleşmeye zemin hazırladığı sonucuna ulaşmaktadır. Işıklar'daki sözleşmeli ve organik tarımın ürün ve piyasa koşullarından kaynaklı olarak bu türden bir eğilimi ürettiğini belirtmek güçtür.

İlk olarak incir üretim sürecinde girdi maliyetleri tarla ziraatına kıyaslandığında düşük kalmaktadır. Aynı zamanda uzun ömürlü bitkilerle yapılan bahçe ziraatlerinde yıllık tohum gereksinimi söz konusu olmamaktadır. Bektaş ve Miran'ın (2005) da ifade ettiği ve bu çalışma kapsamında üretim sürecinin ele alındığı kısımda da belirtildiği üzere incirde geleneksel ve organik üretim arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Dolayısıyla organik üretime geçiş ve sürdürülmesinde ek maliyetler ortaya çıkmamaktadır. Katılımcılar da üyelik sürecindeki dosya masrafları haricinde bu türden bir maliyet farklılığından söz etmemektedir. Dosya masrafı nedeniyle üyeliğinin olmadığı belirten katılımcıların 5 dekarın altında tapulu arazisi olanlardan oluştuğu görülmektedir. Bunlardan biri olan Katılımcı 127 kendisinin niçin sözleşme yapmadığını şöyle ifade etmiştir:

Ben arazim az olduğundan, gideri çok olduğundan yapmadım. Önden çok para alıyolar. Girdiğinde 50-60 lira para yatırıyor. 250-300 bir daha para alıyola. Zaten az diye tercih etmedim. İyi para veriyola ama iyi de senden para alıyola (Katılımcı 127, Erkek, 61).

Organik olan veya olmayan iki üretim süreci arasında zirai hastalıklarla mücadele, ağaç başı sağlanan verim ve kullanılan organik gübre-ilaçlara dair maliyet farkı oluşup oluşmadığına bakıldığında, bazı üreticiler organik üretimin daha maliyetli olduğundan söz etmişse de genel itibarıyla elde edilen gelirin düşmesine yol açacak bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Yılmaz'ın (2021, s. 52–53) Aydın'da incir üreticileriyle gerçekleştirmiş olduğu çalışmanın sonuçlarına göre ise geleneksel ve organik üretimde maliyet açısından farklılıklar olduğu ifade edilmekle birlikte hesaplanmış olan farkın kg başına net kazanç bakımından organik üretimin lehine olduğu görülmektedir. Zira, bahsedilen çalışmada geleneksel üretimde 1kg incir satış fiyatı 13,46 TL, değişken masraflar 5,64 TL olarak hesaplanmış olup, aradaki fark 7,82 TL'dir. Buna karşılık organik tarımda ise satış fiyatı 16,05 TL ve değişken maliyet 4,95 TL olarak hesap edilmiş olup, aradaki fark 11,1 TL'dir. Bu haliyle organik üretim kg başına elde edilen net hasıla bakımından daha karlı görünmektedir. Dolayısıyla hangisinin sonuç itibarıyla üretici açısından daha yüksek getiri sağladığına karar vermede fiyat-maliyet hesabı yeterli değildir aksine verim farklılıklarını da dikkate alarak bir değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Nitekim aşağıda Katılımcı

57'den yapılan alıntıda görüldüğü üzere, organik üretimde verim düşük görünmektedir. Ayrıca, bu çalışmada tespit edildiği şekli ile, organik tarım kapsamındaki üretimde diğerlerine göre kök uyuzu, çelik marazı gibi hastalıkların daha fazla görülmesidir. Maliyet farklılığına ilişkin Katılımcı 57'nin değerlendirmesi şu şekildedir:

Tabi canım mesela organik tarımda hayvan gübresi şudur budur derken... Diğer gübrelerde kimyasal gullanmadığın için. Kimyasal gullansan mesela bi ağaçtan 10 kilo olcaksa mesela kimyasal gullandın mı bi ağaçtan 20 tane çıkıyo. Sen organik davranıyosun. Ben organik katkı maddesi getiriyom mesela. Geçen sene benimkinden numune aldılar gittiler, %2 sadece. 100 incirde 2 incir şey çıkmış. Teşekkür belgesi verdiler bene. Diğerlerinde bu organikçiyim diyenlerden hepsinden alsılar gitseler, hepsi de bozuk çıkar. Çünkü gübre kullanıyo herkes, şey kulanıyola (Katılımcı 57, Erkek, 44).

İkinci olarak, piyasada incire olan yüksek talep nedeniyle üreticiler ciddi bir pazar arayışı sorunuyla karşılaşmamaktadırlar. Sözleşmeli üreticilikte fiyat ve satış garantisi vurgulanmış olsa da katılımcı üreticilerin büyük çoğunluğu organik tarım kapsamında üretim gerçekleştirmemiş olsalar dahi ürünlerini piyasada rahatlıkla satabileceklerini belirtmişlerdir. Sözleşme şartlarının esnekliği, pazarlama alanının genişliği, üretim sürecindeki maliyetlerinin benzerliği gibi etkenlerin varlığı, satışın araçlar yoluyla gerçekleştiriliyor oluşu, satış fiyatının düşüklüğü, girdi desteklerinin temin edilememesi gibi hususları içeriyorsa olsa da Işıklar'da üreticiler arasında bu etkenlerden kaynaklı olarak organik üretimin üreticilerin üretim süreci ile olan bağını koparan ve süreç üzerinde onların denetimini ellerinden alan bir biçime evirildiği yorumunu destekleyecek bir durumdan söz etmek mümkün görünmemektedir.

6. BÖLÜM

TOPRAĞA ERİŞİM ÖRÜNTÜLERİ VE BEKA

Bu bölümde tarımsal üretimi sürdürebilmenin asli şartlarından olan toprak varlığı ve toprağa erişimin hanehalklarının bekalariyle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Toprağın bekanın sürdürülebilmesindeki merkeziliği, bir üretken sermaye olarak araziye erişimin ve aynı zamanda sahip olunan arazinin büyüklüğünün köylülerin tarımsal üretimlerini sürdürüp sürdürememelerinin belirleyici vasıflarından biri olarak konumlandırılmasıyla alakalıdır. Ancak sahip olunan arazi alanı ile çiftliğin yeniden üretimi arasındaki ilişki onu kesen diğer pek çok nedensel mekanizma nedeniyle tek yönlü bir biçimde değerlendirilememektedir. Bunlar arasında; arazi alanının yeterliliği, arazinin konumu, verimi, yetiştirilen ürüne ve aynı zamanda salt tarımsal üretimin gelir-gider dengesinin ötesinde ondan geçimini sağlayan kişilerin de yeniden üretimini sağlayabilmesine yetip yetmediği gibi eksenler mevcuttur. Bu hususlar sürdürülebilirliğin maddi koşullarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda köylülerin toprakla kurmuş oldukları bağ ve diğer öznel süreçler de belirleyiciliğe sahiptir.

Tarımda bekanın sürdürülebilmesinde toprak varlığına dair hususların çok değişkenli ve katmanlı yapısına bir mülakatın¹⁵¹ sonunda araştırmacı ve bazı katılımcılar arasında geçen ve aşağıda aktarılmış olan karşılıklı konuşma somut bir örnek teşkil etmektedir. Bu konuşmalarda dile getirilen hususlar esas itibarıyla bu ve bundan sonraki bölümlerin tartışmaya açtığı toprak kısıtı, toprağa erişim, miras, emeğe erişim, gelir çeşitliliği, bireysel kabiliyetler, hane refahı gibi konularda gündeme gelen meselelerin birer özeti niteliğindedir:

Araştırmacı: (Çiftçiliği sürdürebilmenin önünde) başka ne gibi engeller var?

Katılımcı 101: Engeller... Başka engel şey olmuyo... Başka bu tarım şeysinden (verimin düşmesinden söz ediyor). Başka engel olmaz diyom ben ama bilmiyom.

Araştırmacı: Mesela miras yoluyla toprakların bölünmesi gibi...

Katılımcı 101: Tabii engel. Ben ondan yapsınlar (çiftçilikten söz ediyor) istemiyom zaten.

Araştırmacı: Diğer meslekleri yapmalarının önünde bir engel var mı?

Katılımcı 101: Valla öyle bişey diyemicem şimdi ya. Çalıştıkları zaman bulurlar. Sanayi bölgesine gidecek, çaresi yok.

Araştırmacı: Mesela öğretmen olsa atanır mı?

¹⁵¹ Bu mülakat, Katılımcı 101 ile yapılan görüşmenin sonunda kahvehanede bulunan diğer cemaat üyelerinin de dahil olduğu ve anlık olarak gelişen karşılıklı bir fikir tartışmasını içermektedir. Yapılan alıntıda, tartışmaya/konuşmaya katılan diğer cemaat üyeleri “Diğer Katılımcı 1, 2 ve 3” olarak belirtilmiştir.

Katılımcı 101: O zor.

Diğer Katılımcı 1: Ona yandaş olman lazım. Atanman için.

Araştırmacı: Hangi işleri daha rahat bulurlar, yaparlar?

Katılımcı 101: Valla şimdi... Ne bulursa yaparla gari. Nazilli'ye indiği zaman bi mağazaya girer. İş görür.

Araştırmacı: Çiftçilik yerine mağazada çalışsa daha mı iyi olur?

Katılımcı 101: E kendisi bilir gari. Hiç olmazsa sigortası olur bir şeysi olur.

Araştırmacı: Sen çiftçiliğin geleceğini neden görmüyorsun?

Katılımcı 101: Durum bu. Gidişat görmüyom ben. Kestaneler bu şekilde, incirler... Hastalıktan ötürü. Bundan 15-20 sene önce nüfus kaçtı şimdi nüfus kaç? Hem ileride ne olacağı belirsiz. Bu yerler de büyücek değil ya. Geri geri gitcek.

Diğer Katılımcı 1: Çiftçilik konusunda aslında çok tartışılacak şey var da. Benim kendi şahsıma benim 5-10 günlük yerim olsa ben çalışcam diye uğraşmam. Zaten aileni böldüğün zaman asgari ücretten fazla geliyo yani. Kendi sigortanı da bağkurunu da yatırırsın yani.

Katılımcı 101: E çocuğun çocuğun napcak?

Diğer Katılımcı 1: Ona devretçen.

Katılımcı 101: E bi çocuğun mu var senin? Bölündü mü bu yataklar nereye gitcek? Artmıyo ki bu şey.

Diğer Katılımcı 1: E bölüncek de onlar bi senin verdiğinle kalmıcak ki belki onlar da yer alacak. Nerden biliyon?

Katılımcı 101: Yer alacak diyosun da o uyanık olan insanlar için geçerli.

Diğer Katılımcı 1: E tamam da bilemezsin ki onu, yarın ne olacağına. Şimdi bi günlük yer değer, babandan-atandan neyse, sen kalkar bi gün daha yer alırsın ordan, ekleme yaparsın.

Katılımcı 101: Benim demek istediğim ben çiftçinin sonu diyom ben sen anlamıyorsun. Sen satsan öylesiye alacak o. Hem zahten bi günlük yerlen bi günlük yer alamazsın sen.

Diğer Katılımcı 2: Sen tutumlu olduktan sonra... Mesela abim, biz kendi bahçemizi böldük, 3 tane hissemiz var. Tut ki abim satçak oldu e ben almak istedim. E ben yani eğer ben kendime güveniyosam alırım. Yani o kişinin, kendi ayağının üstüne durabilmesine bağlı. Kendine güçlendireceksin o şekilde. E sen hep böldü, hep böyle bölücü olarak hesaplırsan.

Katılımcı 101: Şimdi bi günlük bahçeylen 1 günlük bahçe alman mümkün değil. 4 günlük bahçen olması lazım ki, oraya talip olman lazım. Gelirin yüksek olacak oraya almak için.

Diğer Katılımcı 2: Mesela gözünün önünde yaptım? Bahçe almıcam diyodum ben. Çalılık olan yere, meşelik olan yere. Ben meşeliğe bahçe yaptım.

Diğer Katılımcı 1: E tamam ben şimdi asgari ücretle çalışan bi insanım ben nasıl alam o zaman senin dediğin gibi bi meslek sahibi olsam veya da bi yerde çalışıyo olsam? Çalışıyom şu anda. Benim sadece karlı olan tarafı ne biliyomun? Sigorta.

Katılımcı 101: E biz de onu demek istiyoz.

Diğer Katılımcı 2: E sigorta, ben de diyom ki kendin de yaptırabilirsin diyom. Kendi malın mülkün varsa.

Katılımcı 101: E yoksa netcez?

Diğer Katılımcı 2: Yoksa, ama senin var da öyle konuşuyom ben.

Katılımcı 101: Gelecek için diyom ben. Kendim için demiyom ki. Şimdi benim kız bundan 2 sene sonra 3 sene sonra çoluk çocuk sahibi olacak. 15-20 sene sonra o çocuk da mallan içine girmeye çalışacak. Benim oğlan da evlencek, onun da çoluk çocuğu olacak. Bir günlük yer kaç parçaya bölüncek? 4 parçaya bölüncek ikişer ikişer olsa.

Diğer Katılımcı 2: Herkesin kendi konumu farklı da. Bilmiyom yani, düşünce farkı var.

Katılımcı 101: Demek istediğim çiftçilikte böyle çok şey değil.

Diğer Katılımcı 3: Kaç tane sigortalı çalışan va bizim köyde? Hep çiftçi. Sadece bi yerde çalışmak sigorta. Mesleğin varsa o zaman karlısın, tamam.

Katılımcı 101: Ben dükkânda çalışsın diyom. Çiftçilik zor şey.

Diğer Katılımcı 2: Sen şu anda senin oğlana mesela bi berber işi öğrense, bi meslek sahibi olsa, ileride senden fazla olabilir. Ama meslekten bahsediyom. Herhangi bi yerde çalıştığın zaman zaten onun sonu yok.

Diğer Katılımcı 1: Şey de yapabilirler abi mesela, bir iki gün bahçen olduktan sonra hem çalışıp hem de yapabilirler, cumartesi pazar.

Diğer Katılımcı 3: E cumartesi pazar diyosun, sadece cumartesi pazar tatil olacağını biliyomusun? Her yer aynı değil ki. Benim bi pazarım var yapamıyosun mesela. Abime verdim bahçeye.

Diğer Katılımcı 2: Bir günlük bahçeye istesen yaparsın. Evli, eşin olsa yaparsın yani.

Katılımcı 101: Hayatta yapamaz.

Diğer Katılımcı 3: Eşi olsa yapar (Mülakat 101).

Aşağıda öncelikle bekanın sürülmesinde arazi alanın büyüklüğünün belirlenmesine yönelik bazı sorunsallar üzerinde durulmaktadır. Ardından köyde toprak sahipliği ve toprağa erişimin diğer biçimleri, bunları olanaklı kılan ya da kısıtlayan yapısal unsurların neler oldukları ile hanehalklarının bu bağlamsal koşullardaki konumları ele alınmaktadır. Aynı zamanda Işıklar Köyü’nde yarıcılık ve diğer türden toprağa erişim biçimlerinden söz edilmekte ve son olarak bekanın sürdürülmesinde toprağa duyulan güvenin ekonomik olduğu kadar diğer gayri-iktisadi değişkenleri üzerinde durulmaktadır.

6.1. TARIMSAL ARAZİNİN YETERLİLİĞİNİN BELİRLENMESİ SORUNU

Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu (2005 tarihli 5403 Sayılı) kapsamında biri asgari diğeri yeter gelirli olmak üzere tarımsal işletmelerin verimi gözetilerek sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla bazı alt sınırlar belirlenmiştir. Buna göre asgari tarımsal arazi büyüklüğü ile “Üretim faaliyet ve girdileri rasyonel ve ekonomik olarak kullanıldığı takdirde, bir tarımsal araziden elde edilen verimliliğin, söz konusu tarımsal arazinin daha fazla küçülmesi hâlinde elde edilemeyeceği bakanlıkça belirlenen en küçük tarımsal parsel büyüklüğü” (Madde 3 ve 4); yeter gelirli tarımsal arazi ile de “bölge farklılıkları göz önünde bulundurularak il ve ilçelere göre belirlenen ve hesaplanmasında aynı kişiye ait aralarında ekonomik bütünlük olduğu tespit edilen tarım arazileri” kastedilmektedir (Madde 3 ve 5). Buna göre kanun maddeleri; hem araziden alınabilecek verimin düşmesine neden olacak asgari toprak bütünlüğünü hem de üreticilere yeterli gelir sağlama potansiyelleri gözetilerek yapılan hesaplamayla sürdürülebilirliği amaçlamaktadır. Bölgesel olarak belirlenen yeter gelirli tarımsal arazi alanları Nazilli’de sulu tarımda 50, kuru tarımda 130, dikili tarım arazilerinde 10 ve örtü altı tarım için ise 3 dekar olarak hesaplanmıştır (Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 2014). Dikili tarım arazisi: “Mutlak ve özel ürün arazileri dışında kalan ve üzerinde yöre ekolojisine uygun çok yıllık ağaç, ağaççık ve çalı formundaki bitkilerin tarımı yapılan, ülkesel, bölgesel veya yerel önemi bulunan arazileri” ifade etmektedir (Arazi Toplulaştırma Uygulama Yönetmeliği, 2017) Bu kapsamda Işıklar’da

yürütülen piyasaya yönelik tarımsal faaliyetlerin niteliği dikili tarım arazilerine tekabül etmekte ve 10 dekarlık bir arazi alanı yeterli bir alan olarak düşünülmektedir.

Ancak, katılımcıların beyanlarına dayalı olarak yaptığımız hesaplamaya göre, köyde orta halli bir hanenin geçinebilmesi için gerekli alanının 20 dekar; yoksul bir hanenin 9 dekar ve zengin bir hanenin ise 67 dekar araziye sahip olması gerektiğinin düşünüldüğü görülmektedir.¹⁵² Buna göre, sözü edilen kanun kapsamında da belirlenen yeterli arazi alanının sahadaki karşılığı yoksul bir hanenin geçimi için gerekli alana denk düşmektedir. Dahası köylülerin sahip oldukları tapulu arazi alanları arttıkça geçim için yeterli olduğunu düşündükleri asgari arazi alanı da artış göstermektedir. Örneğin, hiç arazisi olmayan hanelerin gözünde 3 dekar incir bahçesi yoksulluğa tekabül etmekte iken, 70 dekar ve üzeri bahçeye sahip olan hanelerin gözünde bu alan 10 dekara yükselmektedir. Yeterli alana dair farklılaşan anlayışların gerekçelerini ele almadan evvel, 10 dekar tarım arazisinden elde edilmesi muhtemel gelir ve ürünün neye tekabül ettiğini somutlaştırmakta fayda vardır.

Katılımcılardan derlenmiş olan 2017 yılı tarımsal üretim verilerinden hareketle yapılan hesaplamalara göre, 10 dekar tarım arazisinde ortalama 300 incir ağacı bulunmakta¹⁵³ ve bu ağaçlardan yine ortalama 2 ton ürün elde edilebilmektedir. Buna göre 2017 yılı ürün satış fiyatları dikkate alındığında (ortalama satış fiyatı 10 TL olarak belirlenmiştir) yıllık 20.000 TL kazanç sağlanabilmektedir. Köydeki dağılım oranlarına göre ise ortalama arazi varlığının 23 dekar olduğu gözetildiğinde ortalama bir hanenin yine yoksulluk sınırının altında geçimini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak aynı zamanda bu hanelerin bekalarını sürdürmelerinde, sahip oldukları

¹⁵² Bu değerlere katılımcıların her bir kategori için belirtmiş olduğu tarımsal arazi alanlarının ortalaması alınarak ulaşılmıştır ve katılımcıların zihninde bu alan incir bahçesi olarak tasavvur edilmiştir.

¹⁵³ Katılımcılara sahip oldukları arazilerde kaç ağaçları olduğu sorusu yöneltilmişse de sadece yarısı bu konuda bilgi verebilmiştir. 10 dekar arazideki ortalama incir ağacı sayısını gösteren bu veri, 50 katılımcıdan elde edilen veriler ve aynı zamanda zirai raporlardan hareketle belirlenmiştir. İdeal dikim sıklığı, taban arazide 8 x 8 m, kır taban arazide 7 x 6 m, kır arazide ise arazi meyline göre dikim aralığı 6 x 6 m olarak belirtilmiştir (Göçmez ve Seferoğlu, 2014). Dikim aralığı arazinin konumuna göre değişiklik gösterdiğinden verili bir alanda dikili ağaç sayısı farklılaşmakta ve dolayısıyla alana göre elde edilen verimi de etkilemektedir. Yanı sıra verim, ağacın yaşı, arazinin konumu gibi diğer değişkenlerin etkisine de bağlıdır. Bu hususlara bu başlık içerisinde yer verilmektedir.

arazi alanına göre diğerlerine nazaran en fazla gelir çeşitlendirme ve aynı zamanda tarımsal arazilerin arttırılması gibi beka yollarına başvuran kesimi oluşturdukları bilinmektedir.¹⁵⁴

Bu nedenle salt arazi varlığı, bekanın sürdürülebilmesinde ve aynı zamanda hanehalklarının konumlarının tarif edilebilmesinde kendisinden hareket edilebilecek kesin, yegâne ve yeterli bir neden veya etken değildir. Bu iddia elbette ki bir sermaye olarak sahip olunan araziler arasındaki farklılıkların hanelerin iktisadi durumları ve çiftliğin bekası açısından belirleyici olmadığı anlamına gelmemekte aksine, çoğu halde verili bir alanda bazı kırılma noktalarının mevcut olduğu kabul edilmektedir. Buna göre pek çok değişken temelindeki değerlendirmeler çalışmanın gerçekleştirildiği köyde 10 dekar ile 30 dekarın bu kırılma noktalarını oluşturduğunu göstermiştir.

110 dekar incir bahçesine sahip olan bir hane ile örneğin 8 dekar incir bahçesine sahip olan veya hiç toprağı olmayan bir hanenin geçim konusunda aynı durumda oldukları, aynı veya benzer kısıt ve imkanlara sahip oldukları elbette söylenemez. Ancak bekanın sürdürülmesi hususunda arazinin yeterliliğini değerlendirmek için toprağı-tarıma dayalı etkenleri ürün ve piyasaya dayalı hususlar ve hanehalkına dayalı koşullar ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle, herhangi bir köyde hanelerin geçimlerini sağlamaya yetecek olan alanın belki titiz bir çalışmayla maddi koşullarının sınırlarını çizmek mümkün olabilse dahi, bekayı toplumsal bir mesele olarak değerlendirmek ve gerçekte var olan mümkün olduğu ölçüde tüm yönleriyle ele almak istendiğinde, bu sınırların dışında kalan pek çok vakayla karşılaşılacaktır.

İlk olarak herhangi bir araziden elde edilebilecek olan ürün miktarı; arazinin konumu, dikili tarım arazilerindeki ağaç sayısı, bu ağaçların verimliliğine ve iklimsel koşullara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Köylüler ortalama bir hanehalkına yetebilecek arazi alanının bu gibi sebeplerden dolayı kesin bir şekilde ve sırf alan üzerinden ifade edilebilir olmadığını farklı biçimlerde dile getirmişlerdir:

Katılımcı 106: Şimdi arazi büyüktür, verim azdır. Ne kadar arazi değil de ne kadar incir gelmesi lazım diye sorulursa daha güzel olur. Şu anki duruma göre 2-3 ton incir bi aileye yeter. Yani geçinmesini, harcamasını bildikten sonra.

Araştırmacı: Peki ne kadar yerden gelir tahminen?

¹⁵⁴ Gelir çeşitlendirme stratejilerinin ele alındığı Bölüm 7’de bu örüntüler üzerinde durulmaktadır.

Katılımcı 106: Yani ne bileyim, 20 dönüm yerden verim olursa 5 ton incir gelir. Verimsiz bi yerse, 1,5 ton 2 ton incir anca gelir. Yani yerine göre yani. Mesela güneye bakan yer var, incir az geliyo, bozuk incir oluyo mesela. Mesela kuzeye bakan yerler var, yılına göre değişıyo, ordan daha kaliteli incir geliyo, daha tonajlı geliyo (Katılımcı 106, Erkek, 35).

O da ağacın durumuna göre değişir yani. Ağaçlar yeni olursa 6 dekar yerden geli. 6-7 dekar yerden. Ağaçlar güzel, canlı olursa. Değilse dekar yükselir (Katılımcı 119, Erkek, 60).

Yani bilemem ki? Verimli arazi olmalı. 30 dönüm mesela benim yer verimli olsa benim gelirim 70-80.000 lirayı geçer. 100'e yanaşır yani. Bu sene ürünlerimiz biraz zahiyat oldu, doğal afetler, çürüme oldu şu oldu bu oldu da (Katılımcı 73, Erkek, 57).

Şimdi Ebru yer vardır, on bin metre, geliri vardır 2 ton. On bin metre yerden iki ton incir gelir. Yer vardır 5000 metre, ağaçlar güzeldir, bakımlıdır, geliri güzeldir, inciri güzel olur. Gelir 3 ton incir. Onu kıyaslayamazsın, muhit muhit değişir. Mesela şöyle anlatayım ben sana, anıcağan şekilde konuşem. Bir kıraç yerlen bi de biraz güneş... Mesela bizim bu arka taraf güneşli olur. Şu karşı taraf, köyün karşıısı, öğleden sonra güneş bu tarafa geçer. Ağaçlar fazla su istemez. Orası daha verimli olur bizim karşı taraf. O sebeplen, öyle yerlerde 5 dönüm yerden iki, ikibuçuk, üç ton incir gelir. Bu taraftan beş dönüm yerden bi buçuk, iki ton incir gelir. Senlen benim beşyüzden bi ton arasında düşer yani gelir. O şekilde (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Şimdi demin dediğimiz gibi adamın 50 dönüm arazisi vardır 20-30000 akaret sata bazısının 15 dönüm vardır 100.000 satar. Şimdi güney yer var kuzey yer var. İklim şeyisine göre (Katılımcı 58, Erkek, 51).

Bu ifadelerde de görüldüğü üzere konuma ve iklime dayalı farklılıklar aynı ölçekteki bahçeden sağlanan verimin farklılaşmasına yol açmaktadır. Nitekim köyde özellikle kestane bahçelerinde iklime ve zirai hastalıklara dayalı verim farklılığının kimi haneleri piyasaya yönelik üretimden dahi alıkoyduğu görülmüştür.

Arazinin yeterliliği aynı zamanda yetiştirilen ürüne ve bu ürünün piyasa değerine göre de farklılaşmaktadır. Ancak bu görece ölçülebilir bir durumken, ürün değerinin serbest piyasa koşullarında belirleniyor oluşu benzer durumlarda yıldan yıla farklı gelirlerin elde edilmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda yine ürüne bağlı olarak; ürün miktarlarının eşit olduğu bir yerde ürünün kalitesine göre de sağlanan gelir değişmektedir.

Arazinin yeterliliğin belirlenmesi sorunun ikinci eksen, hanehalkına ilişkin değişken durumlara dayanmaktadır. Buna göre, yukarıda kendilerine işaret edilen değişkenler bakımından bütün hanehalkları özdeş bir durumda olsalar dahi bu araziden geçimini sağlayacak olan hanehalkının

yapısı yeterliliğin bir diğer ölçütünü teşkil edecektir. Bu durum söz konusu hanenin büyüklüğüne dayalı olarak değişkenlik gösterebileceği gibi aynı zamanda hanehalkının içerisinde bulunmuş olduğu döngü, hane içi ilişkilerin niteliği gibi diğer etkenler tarafından da biçimlenmektedir. Zira hanehalkı döngüsünün ileri aşamalarındaki basit hane için yeter arazinin koşulları ile basit hanehalkı 2’de belirtilen genç ve henüz evlenmemiş çocuklara sahip bir hanenin tüketim ihtiyaçları birbirlerinden farklılık göstermekte ve dolayısıyla araziye ilişkin maddi değişkenler sabit olsalar bile değişen tüketim kalemleri belirleyici olmaktadır. Ancak, tüketim kalemlerindeki değişkenliğin tek belirleyicisi hanenin döngüsel süreci ya da üye sayısı değil aynı zamanda hanehalklarının benimsemiş oldukları yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları ve ne ölçüde tutumlu davrandıkları/davranabildikleriyle de ilişkilidir:

Valla insandan insana denişiy o. Bazı evde iki kişi vadır, diyelim 10 ton incir geli. Onun yaşıntısı benim yaşıntıma sıfır geli. Ama benim fazla bi şeyim yok. Senlen benlen bi yiecek iccek gada bi param oldu mu bene yete o. Sorun bu (Katılımcı 128, Erkek, 65).

Katılımcı 68: Şimdi gızımız bak, ben sene söyleyiverem. Şimdi burda ağa diye bişey yok, sadece burda, açık kılarsa onun hali vakti eyidir, zengindir. Kısmassa, zengin değildir bizim burda.

Araştırmacı: Ama onun arazisi çok durumu iyi dediğin yok mu hiç?

Katılımcı 68 Canım bak kısasan. Arazin çok olmuş, dibi delik olduktan sonra nolkak? (Katılımcı 68, Erkek, 65).

O kişinin kendine galmış bişey. Bazısı paraya gıt harcanır idare eder. Bazısı parayı savurur 10 ton incir gelse yine de yetmez. 2-3 ton incir yeter yani normalde (Katılımcı 119, Erkek, 60).

Burada kendilerine işaret edilen birçok değişken, arazi-verim-gelir ve beka arasındaki ilişkinin doğrusal bir nedensel süreç olarak ele alınamayacak olduğunu göstermektedir. Bunlara ilaveten, herhangi bir hanenin bekasını sürdürebilmesi, kendi başına tarımsal üretim faaliyetlerine dayalı olarak da ele alınamamaktadır. Zira günümüzde çok gelire dayalı yaşam, köylülüğün neredeyse tanımlayıcı vasıflarından biri haline gelmiştir; ancak bu husus Bölüm 7’de ele alınmak üzere bu aşamada sadece kendisine işaret etmekle yetinilecektir. Aşağıdaki iki başlık altında bekanın sürdürülebilmesinde toprağa ilişkin nitelikler burada dikkat çekilen eksenler gözetilerek ele alınmaktadır.

6.2. HANEHALKLARININ TOPRAĞA ERİŞİM YOL VE BİÇİMLERİ

Tarımın geçimlerinin bir parçası olduğu hanehalklarının bekalarını sürdürebilmelerinde toprağa erişim olanakları ve bunun biçimleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Araziye erişimin değişen nitelik ve niceliği farklı dönüşüm ve beka stratejilerini de beraberinde getirmektedir. Bu başlık altında miras edinme, satın alma ve diğer yollarla toprağa erişim ile bunlardan biri ya da birkaçı vasıtasıyla edinilmiş olan toprak alanının toplam işlenen alan içindeki payları incelenmektedir.

6.2.1. Özel Mülk Olarak Araziye Erişim Örüntüleri

Araziye sahip olmanın yani mülkiyetini elinde bulundurmanın üç ayrı biçimi mevcuttur. Bunlar; satın alma, miras ve hibe yoluyla edinilen arazilerden oluşmaktadır. Işıklar Köyü'nde daha önce de değinildiği üzere arazi dağılımı genel itibarıyla eşitlik göstermekte ve tapulu tarım arazisi olmayan 14 hane dışında, en az arazisi olan hanenin 0,2 dekar ve en fazla olanın ise 113 dekar toprağı bulunmaktadır. Hanehalkları sahip oldukları tarımsal arazilerin önemli bir kısmını miras yoluyla kazanmış olsalar da satın alma yoluyla edinilen arazi oranı (%47,9) da dikkate değerdir. Tablo 12'de katılımcıların tapulu/mülk arazi varlığının dağılımı ve bu arazileri edinim biçimlerini gösteren verilere yer verilmiştir.

Tablo 12. Katılımcı Hanehalklarının Tapulu-Mülk Tarımsal Arazilerinin Dağılımı ve Bu Araziyi Edinme Biçimleri

Sahip olunan tarımsal arazi alanı (da)	Hanehalkı		Tapulu-mülk tarımsal arazilerin		Tapulu-mülk arazi edinme biçimi				
	Sayısı	(%)	Toplam alanı (2018) (da)	Toplam arazi içindeki payı (%)	Miras yoluyla (da)	Satın alma yoluyla (da)	Toplam tarımsal alan (da) ¹⁵⁵	Miras (%)	Satın alma (%)
Arazisi olmayanlar	14	10,8	0	0	0	0	0	0	0
0,1-5,0	10	7,7	33,5	1,1	43,2	21,3	64,5	67,0	33,0
0,5-10,0	22	16,9	169,9	5,6	125	80,2	205,2	60,9	39,1
10,1-20,0	31	23,8	472,08	15,5	270,7	224,2	495,0	54,7	45,3
20,1-30,0	16	12,3	406	13,4	289,1	149,6	438,7	65,9	34,1
30,1-50,0	22	16,9	565,5	27,3	361,8	238,3	600,1	60,3	39,7
50,1-70,0	8	6,2	724	15,2	350,0	409,0	759,0	46,1	53,9
70 da üzeri	7	5,4	667	22,0	292,0	468,0	760,0	38,4	61,6
Toplam	130	100,0	3037,98	100	1731,8	1590,6	3322,4	52,1	47,9

Toprağa erişim olanakları birçok hukuki, demografik, iktisadi ve toplumsal etken ile ilişki içinde şekillenmekte olup öznel tutumlar (çiftçilik yapmayı isteyip istememe gibi) ve hanehalkının yapısal unsurları (içinde bulunulan hanehalkı döngüsünün aşaması gibi) da bu etkenlerle bir şekilde eklemlenmektedir. Arazilerin kıt, nüfusun yoğun ve ürünün piyasa değerinin yüksek olduğu yerlerde, ki Işıklar Köyü bunlardan biridir, toprağın piyasa değeri artmakta ve dolayısıyla erişime ilişkin rekabet artmaktadır. Kazgan'ın (2013, s. 81) da belirttiği üzere; toprak fiyatının belirlenmesinde; nüfus ve gelir artışı, ürün talebi ve ürün fiyatı, teknolojik değişme gibi etkenler, tarıma özgü pek çok diğer vasa ilaveten (arazinin verimi, konumu gibi) belirleyicilik arz etmektedir. Ek olarak bölgesel koşullar da bu değer belirlenmesinde etkili olmaktadır. Nitekim

¹⁵⁵ Tablonun bu sütununda (Sütun 8) yer alan toplam tarımsal arazi alanları ile Sütun 4'te (Tapulu-mülk arazilerin /Toplam alanı-2018) yer alan veriler arasında farklılık mevcuttur. Bunun nedeni Sütun 8'deki verilerde hanelerin şimdiye dek satmış oldukları mülk arazi alanlarının da dahil olmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcı hanelere arazi varlıklarına ilişkin yöneltilen sorularda, toplam tarımsal arazi varlıkları, satın aldıkları ve miras yoluyla elde ettikleri arazi alanlarına dair sorular yöneltilmiştir. Hanehalklarının güncel haliyle tapulu tarımsal arazi varlıklarına ilişkin yanıtları, araştırma sahasının gerçekleştirildiği 2018 yılındaki tapulu tarımsal arazi alanlarını içermekte iken, satın aldıkları ve miras yoluyla tapu erişimini sağladıkları tarımsal arazilere ilişkin soruların yanıtlarında, aynı zamanda sattıkları araziler de dahil ederek yanıtlanmış ki kendilerinden de bu yönde yanıt vermeleri beklenmiştir. Keza, aksi yönde bir hesaplama yapmak mümkün olmayacaktır.

Keyder ve Yenal (2015, s. 97) Akdeniz ve Ege kıyılarındaki istihdam olanaklarıyla bağlantılı olarak buradaki köylerin nüfuslarının diğer bölgelerle kıyasla neredeyse hiç azalmadığından söz etmişlerdir.

Nüfus baskısı ve sayılan diğer etkenlerle paralel olarak toprağın artan değeri, toprak satın almayı zorlaştıran bir husustur. Bu durum olası bir aksilik ya da krizde toprağın elden çıkarılmasının gerektiği hallerde, kaybedilen arazinin yeniden kazanılmasını zorlaştırmakta ve bazı hallerde geri dönülemez bir mülksüzleşmeye yol açma potansiyeli taşımaktadır. Fakat aynı zamanda toprağın değerli vasfı, ona eklenilen toplumsal niteliklerin etkisiyle ve alternatiflerin daha çekici yahut mümkün olmadığı durumlarda (örneğin tarım dışı istihdamın kısıtlılığı, yaş veya diğer gereklilikler itibarıyla başka mesleklerin edinilmesinin seçenekler dahilinde olmadığı ya da var olanların tarıma göre daha düşük gelirli olması gibi), toprağın elde tutulması yönünde de güçlü bir güdülenme ve kararlılık sağlamaktadır. Katılımcı 112 ve Katılımcı 46 Işıklar'da toprağın zaman içinde kazanmış olduğu değerden şöyle söz etmişlerdir:

Araştırmacı: Sattığın yerleri tanıdık alsın diye de uğraştın mı?

Katılımcı 122: Uğraştım, tanıdık biri alsın diye uğraştım. O zaman da incir aşırı para etmiyordu. Millet de yanaşmıyordu. Hatta kendi bahçemize yalvardım yani alın diye. Ama şu anda sattığım yere 30 liraya sattıysam, şu anda 150 lira (Katılımcı 122, Erkek, 37).

Şimdi 11 dekar olan yere geçen sene 162.000 lira aldım. Geçen sene 55.000 liraya incir sattım. Bu sene 45.000'e incir sattım. 100.000 lira iki yılda. Eskiden büyüklerimiz aldığın bir toprak 7 yılda parasına çıkarırsa bahçe bedavaya gelmiş derlerdi bize. Ama ben şimdi 100.000 liralık sattım. Seneye çıkarmazsam öbürkü sene çıkarcam yani parasına (Katılımcı 46, Erkek, 30).

Alandan elde edilen veriler bugün köyde ekilebilir arazilerin sınıra dayandığını göstermektedir. Buna karşılık artık bundan sonra hiç artış göstermese bile mevcut haliyle köyün nüfusu yoğundur ve yakın bir gelecekte miras bölüşümü nedeniyle hane başına düşen toprak alanı daha da azalacaktır. Şöyle ki, köy nüfusunun %50'si 15-40 yaş aralığındaki genç üyelerden oluşmaktadır. Mevcut haliyle hane başına düşen ortalama arazi miktarı günümüzde 23 dekar iken, her bir hanenin çocuklarının (ortalama 2-3 çocuk) da ayrı birer potansiyel hanehalkı olduğu ve göç gibi diğer seçeneklerin de olmadığı bir durumda, hane başına düşen toprak alanının yakın bir gelecekte 6-7 dekara dek düşecek olduğunu tahmin etmek mümkündür. Nüfusa karşılık arazi kısıtlılığı köylülerin de sıklıkla vurguladıkları etkenlerden biridir:

Katılımcı 126: Herkes çiftçilik yapmak ister köyde oturduktan sonra. Ama yapabilirlese. İşler düzgün gitmezse...

Araştırmacı: Arazi var mı peki yeteri kadar?

Katılımcı 126: Yok, yok arazi yok. Köyde insan çok, arazi az (Katılımcı 126, Erkek, 65).

(...) Zaman öyle gösteriyor. Şimdi arazi yok çünkü. Olsa da alsala, yok o da yok. 5-10 dönüm yer olsa alcam. Yok. O da yok (Katılımcı 130, Erkek, 68).

Bugün itibariyle yetiştirilen ürünlerin piyasa değerinin yüksek oluşu toprağı elde tutma ve imkân olduğunda toprak satın alma eğilimini güçlendirmekte veya en azından bu isteğı diri tutmaktadır. Bundan dolayı da satın alma veya zilyetlik yoluyla toprak edinme konusundaki rekabeti yoğunlaştırmaktadır. Bu durumun oluşturduğu zorluklar katılımcıların ifadelerinde de açık bir şekilde görülmektedir:

Göç eden çok fazla yok. Almanya'ya gidip çalışan falan olmamış hiç. Neden öyle oldu? Önceden beri tarım yapıyordu, araziler vardı. Şu anda satılık arazi bulamazsın. Son iki senedir hiç bulamazsın zaten. Bir iki anca bulursun. Zaten gizli satılıyo, duyan kapatıyo. Ama para etmediğı zamanlar öyle olmuyo işte. Bu sefer günlerce kahvede asılır satılık yerim var. 2 yıldır durum böyle (Katılımcı 28, Erkek, 52).

Yok, yani burda satılık bahçe olsa, herkes havada karada kapar. Çünkü incir parasını iyi edipduru (ediyor). İncir çok güzel para ediyo (Katılımcı 99, Erkek, 39).

Şimdi burda herkes bi bahçe satın alsa. Bugün bu bahçe satılık mı? 10 lira. 10 lira alcak olsa bu 15 lira önce çıkar. Ama hakkı 10 lira. Sen alcan, ben alcam fiyat veriz. Bunun fiyatı yukarı çıkar. Satılık arazi yok (Katılımcı 38, Erkek, 64).

Çeşitli gerekçelerle borçlanma yahut göç gibi (ki göçün her hali toprağın elden çıkarılması sonucunu doğurmamaktadır) zorunluluklar olmadığı müddetçe köyde satılık arazi bulmanın zor olduğu bir yerde aynı zamanda mevcut hukuki düzenlemeler de süreci şekillendirmektedir. Söz edildiğı üzere, arazi toplulaştırma yönetmeliğıyle (2017) belirlenen asgari arazi satış alanına ilaveten, arazi satışlarında 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'yla mirasçılara ve sınırdışlara öncelik (önalım hakkı) tanınmaktadır. Aydın (2017, s. 269), bu uygulamaların ellerindeki toprakları satın alma, kiralama ya da ortakçılık gibi yollarla genişletemeyen yoksul hanelerin topraklarını satmasına ya da kiralamasına yol açacağını düşünmektedir.

Ancak, çalışma kapsamında söz konusu yasa kapsamında yapılan uygulamanın meydana getirdiği sonuçları üç biçimde değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre; ilk aşamada alıcılara yönelik getirilen kısıtlamalar, arazilerin köyde belirli ellerde toplanmasının önünde engel teşkil etmektedir. İkinci olarak köylüler, aile arazilerini kaybetmemek gibi manevi bir bağla; ancak bu bağ aynı zamanda miras arazilerin bahçe sınırlarını oluşturduğu hallerde sınırları koruma niyetiyle de birleşerek, genellikle borçluluk yoluyla arazi edinmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu durumlara ilişkin bazı örnekler şöyledir:

Araştırmacı: Peki köyde satılık arazileri genelde hep aynı kişiler mi alır?

Katılımcı 85: Parası olan mevkisi olan veya o araziye en yakın kim varsa.

Araştırmacı: Belli bir elde toplanma durumu var mı?

Katılımcı 85: Hayır hayır. Önce zaten mirasçılara sorarlar. Onlar alamazsa öyle paralı olanlar (Katılımcı 85, Erkek, 52).

Son çıkan kanun, mesela ben burayı satcaksam mirasçısına, etrafındakilere sorcaksın. İyi bir şey aslında. Ya yanındaki alcak ya sağındaki solundaki alcak. Aslında iyi bir şey. Ama almıcam diyip de kıllık yapanlar oluyo. Satıyosun başkasına, sonra dava açıyo. Benim haberim yok diyip, çıkıp gidiyo işin içinden. Orası iyi değil sadece. Normalde iyi bi şey aslında (Katılımcı 97, Erkek, 37).

(...) Şimdi şöyle bi şey var. Burası benim yerim, burası satılık. Buraya seni sokmuyorlar yani. Ya burdaki alcak ya burdaki. Kendi yerinin yanına başka birini sokmak istemiyorlar. 100 bin liralık yere adam 150 bin lira veriyo. Benim yerin dibi diyo. Nasıl olsa ben bu bahçeye gitçem her gün diyo. Bu da benim olsun diyo. Sıkıntıya giriyo, alıyo (Katılımcı 92, Erkek, 28).

Ama arazi yok. Arazi az. Çocukla çift işinden anlıyo ama arazim az. Diğer işe girse iş bulamıcam. Önünü açması gerekiyor kendi. Devlet toprak alcağı zaman yardım ederse... Ben sene git gızım oğlum, gepgenç bi adam, 25 yaşında diyelim. Çiftçilik yapcam diceksin. O da bi iş kapısı deme? Hem de işveren kapısı deme? Ben buraya alcam. 5 senede mi ödücün 5 senede. 10 senede öde ya! Devletin yapcağı bu. Onu yapıncaya kadar beli gırılmasın. Kendini garantiye alsın. Yarısı da elinde galisa ticaret yapma avantajı olu. Böyle giderse devam edemezler. Çıkmak zorunda kalır. Böyle olursa fakirin işi olmaz. Şimdi öyle bir terslik var ki tersin tersi. Şimdi 10 dönümün altındaki yerler bölünmüyor. Napcak bu çocuk? Bi iş yeri aççak diyelim. Burda çiftçilik de yapılmıyor, iş yeri de açılmıyor. Orta yerde kıstı kaldı. Nolicak bu? Satsın, bölünmesin satılsın. İşte yasa çıktı. Eyi değil bu. Satamıyosun ki. Hiç satamıyosun. Kendi yerine benim hanım satamadı. Yok, 10 dönüm yok yeri. Napcaz biz? Mirasta 5 dönüm yer kaldı, ora üçe bölüncek, nasıl olcak o? Kişi öldüyse satılıyo, alabiliyo. Dıştan bi kişiye satamıyo. Ama ben ölmeden satam ki bunlara, oğlanlara çay su olmasın parası. Eyi değil bu (Katılımcı 14, Erkek, 56).

Öncelikli olarak geçim kaynağı. Ama tabi dediğiniz gibi bahçelerimizin yanında bir bahçe satılık olduğunda da onu alıyoruz mecbur. İhtiyaç olmasa da alıyorsun. Ama aynı zamanda da birikim tabi, geleceğe yatırım (Katılımcı 124, Erkek, 29).

Şimdi mesela bak, 5 kardeşiz. Mesela bak, buna ayrı ayrı tapu verilmeli. Şimdi bak bu 5 gardeşin en büyükleri olmadı mı bahçe satılmıyo veyahut da işlenemiyo. Kendi üzerine alamıyo, iyi değil. Ne olur bak bu bölündükten sonra bir kişinin üzerine tapusunu üstüne alması gerekiyo buna. Öteki gardeşler ne yicek o zaman? (Katılımcı 125, Erkek, 63).

Katılımcıların ifadeleri, Aydın'ın yukarıda yer verilen, yoksul hanelerin aleyhine işlediğini ifade ettiği durumu hatırlatmakla birlikte, hanelerin önemli bir kısmı aynı zamanda bu yolla arazilerini genişleterek tarımda tutunma kabiliyetlerini kuvvetlendirmiştir. Toprak satın almak için yeterli ekonomik güce sahip olunmadığı hallerde, toplumsal dayanışma ağları yahut kredi yoluna başvuran pek çok hane mevcuttur. Ancak üçüncü bir etken olarak, arazi satışında mirasçılara tanınan öncelik köy içerisinde toprağın belirli ellerde yoğunlaşmasına engel teşkil ederken, hane içerisindeki yoğunlaşmayı desteklemiş olmaktadır. Yeterli arazinin mevcut olmayışı yahut diğer sebeplere köyden göç eden haneler topraklarını işletmek üzere köyde kalan aile üyesine devretmekte yahut satmaktadır. Aşağıdaki alıntılar bu yolla arazilerini genişleten köylülere aittir:

Babamın vardı. 30 küsur dönüm yeri vardı. Annemin de vardı 20 dönümü geçik. 4 kardeştik. Ben zenginin gari şimdi. Daha çok arazim var. 40 dönüm yatak. Babamın 30 dönüm mesela, anneminkiyle 40-50. O zaman bu kadar para etmiyordu. 6 kişi, tabii geçim zor. Mesela onlar hayvancılığınlan gelmişle böyle. Önce palamut varmışmış. Her taraf orman gari. E onlar çabalamış, yetiştirmiş. Ebelemiz, dedelemiz. Mirasçılar satıyo, annemin gardeşleri satıyo yerlere, babam alıyo aynı benim gibi. Orlardan ilerliyo gari (Katılımcı 69, Erkek, 58).

Birinden aldık. O annemin kardeşinin yeri oluyo bunlar, dayım oluyo. O öldükten sonra mirasçılar sattılar. Onunkini bir aldık. Seninkini bir aldık. Öbürünkiler hepsi bize verdiler. Akraba diye (Katılımcı 60, Erkek, 69).

(...) Dedem benim imammış. Aşırı derece tutumlu. Bizim sülale de öyle. Büyükler tutucu, yapıcı yani. Şu anın şeysiyle söylüyim size, 4-5 katlı bina bırakmış. Ondan sonra bi 7-8 günlük bahçe bırakmış, aşağıda Sailer dediğimiz bi köy var, orda da en az bi 150-200 tane zeytin ağacı olan bi şey bırakmış. Yani bunlara adam çalıştığı paraylan almış. Bi de 4 çocuk büyütmüş okutmuş. Yani kolay değil. Bunlar bölünmüş. Amcam sattı burdaki bağını bahçesini, evden de hisse galdı. Birer daire galdı birer şey, bina. Sattı, amcam gitti. İki tane halam vardı. Aynı şekilde onlar da hepsini sattı. Bi babam satmadı. Ev, oturduğu ev, bi de bahçe dedemden galan bahçe. Diğerleri hepsi de sattılar. Onlar şehre yöneldiler yani. Aydın'da biri, biri Marmaris'te, biri Nazilli'de (Katılımcı 85'in oğlu, Erkek, 25).¹⁵⁶

¹⁵⁶ Adı geçen katılımcı ile de ayrı bir mülakata gerçekleştirilmiş ve katılımcı onam formu alınmıştır. Ancak saha çalışması sonrası yapılan değerlendirmede baba ile ortak hane oldukları gerekçesiyle bu mülakat ayrı bir hane olarak konumlandırılmamıştır.

Ancak geçmiş yıllara göre toprak satışından ziyade kullanım hakkının devredilmesi yönündeki eğilimin daha yoğun hale geldiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Hanenin tüm üyelerinin göç ettiği hallerde satarak elden çıkarma yoluna gidilebilirken, halen köyle bağı olan haneler için az da olsa sahip olunan arazi, köyle kurulan manevi bağın bir temsili olarak tutulmak istenmektedir. Bu hallerde arazinin elde tutulmaya devam edilmesi kendisinden kar elde etmek gibi bir niyetten öte, emeklilikte geri dönülecek bir yeri muhafaza etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Arazisinin olmaması nedeniyle köyden göç ederek bir sahil kentinde site bekçiliği yapan Katılımcı 62 bunlardan biridir. Köyde çocukları ve kendi için geçimin mümkün olmayacağı gerekçesiyle ve sigortalı bir işe girmek üzere köyden göç eden Katılımcı 62, her yıl annesinin bahçelerini işlemesine destek olmakta ve gelecekte miras yoluyla arazi edinme ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca, saha çalışmasının gerçekleştirildiği dönemde eşi de miras yoluyla bir miktar arazi edinmiştir. Onun açısından bu araziler satış yoluyla değerlendirilecek bir sermayeden ziyade gelecekte dönülecek bir sığınak mahiyeti taşımaktadır. Bir başka örnek olarak, uzun süre köy dışında ikamet eden Katılımcı 17, şimdiye dek borçluluk nedeniyle 15 dekar arazisini satmış olmasına rağmen elinde kalan 1,5 dekardan az bahçesini manevi gerekçelerle satmayacak olduğunu belirtmektedir. Katılımcı 62 ve Katılımcı 17'nin aktarımlarına aşağıda yer verilmiştir:

(...) Düşünmedim (köyde-tarımda kalmayı). Çünkü sigortamız yoktu, hani sigorta için gittim. Burda nasıl diyem? Diyelim aldım, diyelim bi incir bahçası aldığımızda, o sene muhakkak oluyo, bi afatlar, bi sel, yağmur, dolu. Adama da aldığın kişiye de parasını ödemek zorundasın. Çocuklar için yani. İlerde emekli oldum mu, 10 senem var, 10 sene sonra emekli oldum mu geri gelirim. Bağımı koparmam tabii canım. Köyümü çok seviyorum tabii. O zamana kadar çocuklar belki evlenile. O zaman nere gitcekler kim bilir? (Katılımcı 62, Erkek, 40).

Valla Allah bilir ama şu an elimde olan arazi o. Onu satmam o babadan bana kalan bir miras. Koyabilirim de üstüne koymayabilirim de (Katılımcı 17, Erkek, 33).

Köyde bir miktar araziye elinde bulundurma konusundaki bu istek şüphesiz ki gelecek kuşakların da aynı şekilde bir tavır sergileyeceklerinin bir teminatı da değildir. Aksine, bazı katılımcılar kendi çocuklarının bu şekilde davranacakları konusunda bazı tereddütler de yaşamaktadır:

Onların hiç bi tanesi de gelip bu arazilere yapamazlar. Ben bugün Allah gecinden versin ölürsem, üç gün sonra bizim kestaneler varmış, satalım gitsin derle (Katılımcı 66, Erkek, 64).

Nasıl yani? Gurur duygusu var tabii yani. Dedenin hatırası, nenenin hatırası. Bunu mutlaka... Her ailede var zaten bu duygusallık. Zaten o duygusallığı yaşamayan satar gider. Satamazsın diye bir şey yok da ama mutlaka bi duygusallığı vardır yani (Katılımcı 73, Erkek, 57).

Eldeki verilerden hareketle, bir hanenin kuşaklar boyunca sahip olunan araziye elde tutma eğilimini güçlendiren veya zayıflatan birçok unsura işaret edilebilir. Hanedeki çocukların cinsiyet dağılımı, sayısı, eğitim durumları, gelir düzeyleri, yaşları ve bireysel olarak toprak ile nasıl bir bağ kurmak istedikleri bu unsurlardan bazılarıdır. Örneğin, ailenin tek erkek çocuğu olmak ve aynı zamanda diğer kız kardeşlerin evlilik yoluyla tarım ve köy dışına yerleşmiş olmaları, arazilerin köyde kalan erkeğin elinde toplanmasına yol açabildiği gibi aksi yönde örnekleri de bulmak güç değildir. Esasen her birinde öznel tutumların belirleyiciliğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Aşağıda yer verilen alıntılar farklı tipteki iki örneği temsil etmektedir:

Babamın şu anda 5 dekar yeri var, bu 24 dekarın içinde. Ona ben bakıyorum. Tapusu babamın üstüne. Orda zeytin var. İki senede bir oluyo. 5.5 dekar kadar. O da miras olcak. Bölüncek. İki kardeşim var, biri ablam biri kız gardeşim. Onlar sattı mı ben alcam (Katılımcı 79, Erkek, 55).

Araştırmacı: Kalan arazilerin yeter mi çocuklarını geçindirmeye?

Katılımcı 114: Yetmez. Nazilli'deki oğlan satar. Gız alır. O seviyo bahçeye (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Loughrey vd. (2013), Gale (1993) ve Gasson'un (1986) çalışmalarında yer alan toprağa erişime ilişkin bazı bulgulara dikkat çekmektedir. Gale (1993), tarım sektörüne giriş ve çıkış süreçlerinin kendine özgü yapısına işaret etmektedir. Çalışmasında çiftçiliği, yalnızca miras yoluyla giriş yapan ailelerin egemen olduğu bir kapalı endüstri olarak tanımlamaktadır. Gasson (1986) da bu argümanı desteklemekte ve aynı zamanda çiftçiliğe yeni başlayanların genellikle çiftlik içinde yetişen sınırlı bir genç erkek havuzundan geldiğini eklemektedir. Çiftçiliğe giriş ve çıkışın neredeyse tamamen demografik etkiler tarafından yönlendirildiğini ve potansiyel yeni girenlerin sayısının değişim sürecinde ataleti tetikleyebileceğini ve ekonomik koşullar uygun olduğunda bile çiftçi sayılarının azalmasına yol açabileceğini iddia etmektedir.

Bu çalışmada derlenen veriler de toprağa erişim ve çiftçiliğin sürdürülmesine kapalı bir yapının mevcut olduğuna ve cinsiyetin önemli bir etken olarak ayırt edilmesi gerektiğine işaret etmekle birlikte, çiftçi sayısının azalması yönünde bir eğilimin mevcut olmadığı görülmektedir. Bu durum sözü edilen çalışmalarda demografik değişime yapılan vurgunun diğer değişkenlerin etkisinin yaratacağı farklı sonuçların varlığını göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır. Işıklar'da sözü edilen çiftçiliğe giriş koşullarındaki kısıtlara rağmen aynı zamanda köyün konumu ve ürüne bağlı diğer değişkenlerin bütünsel sonucunu, azalma eğilimini ortadan kaldırmaktadır.

Arazi satın almada özellikle, yukarıda ifade edildiği üzere, toprağın değerinin her geçen gün arttığı bir yerde, hanelerin iktisadi cesametinin veya kapasitesinin de farklılaştırıcı bir unsur olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Cesamet ve kapasitenin nasıl ölçülecek olduğu kendi başına bir mesele olmakla birlikte mevcut sermayenin ne yönde değerlendirildiğinin de dikkate alınması gerekliliği doğmaktadır.

Köyde geniş araziye sahip birkaç hane dışında yüksek gelirli hanelerin ellerinde yoğunlaşan arazi varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Zira modern hayat ile miras ve arazi hukuku toprakların bütünlüğünün uzun süreli olarak korunmasına olanak sunmayacak biçimde örgütlenmiş haldedir. Belirli dönemlerde bazı hanehalkları görece büyük arazi sahipliği konumuna yükselmiş olsalar dahi, onlar bu konumlarını miras bölüşümü sürecinde yitirmişlerdir ya da bunun tehdidi altındadırlar. Hanehalkı tiplerinin ayırt edildiği kısımda¹⁵⁷ işaret edildiği üzere, yakın süreç içerisinde dahi hanehalkı üye sayıları ve hane içerisindeki kuşak sayısı azalma eğilimindedir. Bugün köyde bu hanelere örnek verilebilecek olan 70 dekar üzerinde araziye sahip 7 haneden üçü, tapulu arazilerinin önemli bir kısmına miras yoluyla erişim sağlamış olanlardır. Geri kalan 4'ü, kendilerine miras kalandan daha fazla arazi satın alarak tarım içinde yukarıya doğru bir hareketlilik örüntüsü sergilemişlerdir. Örneğin Katılımcı 29 ve Katılımcı 124 bu yolla arazilerini 5 katına ulaştırmıştır. Bu hanelerin ortak vasıfları, her ikisinin de Geniş Hane 3, yani üç kuşağın bir arada yaşadığı geleneksel tipteki hanehalkı yapısına sahip olmalarıdır. Aynı zamanda biri tümüyle tarımdan gelir sağlamakla birlikte, diğerinde sadece bir üye aynı zamanda incir ticareti ile uğraşmaktadır. Geleneksel hanehalkı dayanışmasının varlığı, toprağa yatırımı olanaklı ve aynı zamanda zorunlu hale getirmektedir. K124 dayanışmanın sağladığı faydayı aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

Dedemin babamdan daha fazla idi toprak varlığı. Biz de 18 dönüm yer daha ekledik bunların üstüne. Giderek artıyor arazilerimiz. Bunda da en büyük katkı aslında birlik olmamız. Bizim de iyi olacağımızı düşünüyorum. Aile olmak demek bir, beraber olmak demek benim anladığım. Bir arada olmamız, dayanışma içinde olmamız burada çok etkili oldu (Katılımcı 124, Erkek, 29).

Öte yandan geniş hane halkı ve büyük ölçekli arazi sahipliğinin hane refahını arttırdığı sonucuna erişmek güçtür. Katılımcı 124 ile benzer koşullarda yer alan bir diğer hanehalkı olan Katılımcı

¹⁵⁷ Bkz. Başlık “4.5. Reisleri ile Mülakat Yapılan Hanelerin Profili” ve onun alt başlıkları.

29'un daha fazla üyeye sahip olmasına rağmen K124'ün hanesine göre kişi başına düşen gelir daha yüksektir. Zira K29 aynı zamanda tarım dışı gelir çeşitliliğine sahiptir. Geçimin salt tarıma dayalı olma vasfı, topraktan sağlanacak olan maksimum gelirin sınırlarına erişildiğinde mevcut gelirin artabilmesi için daha fazla arazi alımına gidilmesini gerektirmektedir. Ancak toprak kısıtı ve üretimin emek yoğun vasfı bu yolla sağlanabilecek refahı sınırlandırmaktadır. Büyük ölçekli arazi sahiplerinin çocuklarını da önemli ölçüde tarımda tutma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bunlardan biri olan Katılımcı 107'nin aktarımı ise aşağıdaki gibidir:

Çalışıyola ya. İşlerini biliyola yani. Diğer meslek hiç yok ki zaten. Ben okutmadım da yani kafası çalışıyordu benimkilerin de. Öğretmenleri yalvarırken öldüler bene, okudalım bunlara diye. E benim arazim çok. Yarın okutcağın, okuttuktan sonra bir memur olacak. Hangi memlekete gitcek kim bilir? O da gelecek benim dırnağımları gazdığım arazilere satcak. Napcak bakamadıktan sonra? Ya kiraya vercek ya satcak. Ben satmasınlar isterim. Arazi satılır mı ya! İşlenir arazi. Çiftçiliği daha rahat görüyom ben. Şimdi bi memur iki bin lira ayda maaş alsın neler, üç bin lira ayda maaş alsın neler? 12 ayda napar bu? 35-40 bin lira yapar. Bizim zaten gelirimiz 100-150 bin lira. Canın istedi mi saat 9-10'da kalk. Bugün gitmicem de, çalışma. Memur öyle değil ki! Sabah 8 akşam 5, sabah 8 akşam 5. Arazisi az olanlar okusunlar. Nasıl geçimini sağlıcaklar? Benim durumum iyi. Köyde mesela 100 genç varsa bunların en azından 70 tanesi okuyupbatı (okuyor). Gidiyo bir yerlere. Onlar zaten hep yerlere satcaklar satcaklar, geriye kalan 30 kişi alacak zaten bunlara. Bizim sülale olsun, benim oğlanlar olsun. Çiftçiye galsın yani. Yetişen satıyo, yetişen satıyo. Zaman gelecek, bakarsın 10 sene sonra, çok satılacak. Şimdi herkes daha işliyo yani. Zamanı gelecek satcaklar. Şimdiki gençler zahten işlemicek ya. Adam bahçedeki ağaçlarını bilmiyo. Annenin babanın gabahatı. Göstermiyor. Kendi evladından korkuyo. Ben kendi... mesela, kendi oğlum çalışmicam ben diyo, sen bilisin diyo götürmüyo. Anne baba çalışıyo. Yarın anne baba galdıktan sonra bu işi napcak? (...) Çok okuyan çok. Aşağıya işe giren de çok okuyan da çok. Gelirin varsa çiftçilik daha garanti. 10 dönüm yerden ne gelecek. 1-2 ton incirle hiçbi şey yapamazsın ki. Onlar okusunlar. Okusa da onlar da fakirin diye okudamıyolar. Zengin de benim param çok diye okuduyo. Mallar boşa gidiyo. Durumu iyi olanlar da hemen hallediyola, alıyola. 100-200 milyar neyse. Üstüne bir daha alıyo. İkiyken dört yapıyor. Öyle geçinebilisin yani. Hiç çalışmasan dahi git kiraya ver aldığın yere. Gene 200.000 gelir olsa sene en aşağı 100.000 gelir. Yine sigortan, emeklini alsan. Emekli olursan... (Katılımcı 107, Erkek, 56).

Ancak bu eğilim düşünüldüğü gibi üyelerin tümünün tarımda tutulması ve tarım içinde büyüme yoluyla arazilerin belirli ellerde yoğunlaşması sonucunu üretmemektedir. Modern hukuk ve yaşam koşullarına bağlı olarak bu yönde belirli bir dönemde ortaya çıkan büyük ölçekli arazi sahipliğinin ilerleyen süreçte yeniden çözülmeye girdiğini göstermektedir. Bu nedenle köyde hâkim olan küçük ya da orta ölçekli tarımsal üreticilik yaygınlık vasfını sürdürmektedir.

Toprak satın almanın maddi koşulları, sahip olunan arazi varlığı ya da gelir üzerinden değerlendirilmek istendiğinde, bunlardan hiçbirinin kendi başına anlamlı bir ilişki üretmediği görülmektedir. Ancak satın alma gücünü etkileyen maddi koşullar arasında haneye aktarılan miras

arazinin büyüklüğü kolaylaştırıcı bir unsur olarak ayırt edilebilir. Zira bu durum, sadece söz konusu arazilerin sunduğu maddi dayanağın da ötesinde, hanenin tarımda kalmasına imkân sağlayarak, geçimini ve gelecek planlarını tarım merkezinde kurgulayabilmesine olanak sunmaktadır. Kendilerine 10-30 dekar aralığında arazi miras kalan hanehalklarının, diğerlerine nazaran toprağa daha fazla yatırım yaptıkları görülmektedir. Katılımcı 11 miras aktarımı ve dolayısıyla aile içi dayanışma ağının varlığının tarımda kalma yönündeki olumlu katkısından söz ederken bunun aksi yönde seyrettiği biçime bir örnek olarak ise Katılımcı 19'un ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

Yetmicek. Mümkün değil. Böyle rezillik... Bu rezillik böyle sürcek yani. Fakirlik. Fakir daima fakir olur. Hiçbi zaman zengin olmaz. Malsız, parasız kişiyle görüyo. Fazla zayıf kaldığı için fakir daima aşarı aşarı gide. Heç bi zaman ileri çıkmaz. İleri çıkması için elindeki mal biraz üstün olcak, bi de fabrika gibi bi yer olcak ki işi olmayanla çalışmak zorunda galcak. Mecbur galcak yani. Acından ölmek için gitçekle mecburen çalışcakla yani orda (Katılımcı 19, Erkek, 58).

Gelir gelirdir mesela. Şimdi başını kurtarsalar... Şimdi ben yapmadığım halde sene devrederim ama parası gelir. Birken iki olur iki iken dört olur. Babadan anneden miras. Şimdi el yümeyince yüz yümez diyola¹⁵⁸. Katımak katımdır (katkı katkıdır) mesela. Annenden babandan yardımcı olan olmazsa o hayat yürüyemez. Annen hu (bu) golundan tutcak buban hu (bu) golundan tutcak, o zaman gönenirsin (Katılımcı 11, Erkek, 55).

Borçlanma yoluyla arazi satın almanın yaygınlığı bu ilişkideki doğrusallığı kıran ikinci bir etkidir. Banka kredisiyle arazi satın alma, köylüler için oldukça sık rastlanan bir yöntemdir. Bölüm 8'de de yer verilecek olduğu üzere köylülerin borç kalemlerinin önemli bir kısmını bu türden borçlanmalar oluşturmaktadır. Öte yandan bu yolla araziye erişim imkânı ancak bir teminatın varlığını, başka bir ifadeyle belirli bir arazi sahipliğini gerektirmektedir. Borçluluk yoluyla satın almanın geleneksel biçimi ise toplumsal dayanışma ağlarının harekete geçirilmesidir. Bu yol günümüzde özellikle köy içi dayanışma (cemaat dayanışması) bağlamında birincil kaynak olma vasfını yitirmiş olsa dahi, halen aile içi dayanışma ekseninde mevcudiyetini sürdürmektedir. Buna ilişkin olarak aşağıdaki ifadelere yer verilebilir:

¹⁵⁸ “Yümek” ya da “yünmek” kelimesi halk arasında “yunmak” olarak da kullanılan, yıkanmak veya yıkamak anlamına gelen bir sözcüktür. Burada “el yumayınca yüz yumaz/yunmaz” olarak ifade edilen, kişinin kendisinin/ailesinin mal varlığı olmayınca, kendisi gayret göstermeyince, yüzünün gülmeyeceği, daha ileri gidemeyeceğidir.

Eskiden mesela sen şimdi yer alcasın, sene altın olarak neyin va? Sen bana ödünç veriyosun yani. Mesela beraber gidiyoz çarşıya, yazdırıyosun guyumcuda. ‘Abe (ağabey), ben iki bilezik verebilirim.’ diyosun. Mesela kaç, 6 ay sonra veya ben şöyle diyodum. Bana haber et diyodum yani. Bene bir ay eveliden haber et diyom ben sene. Sen bene o gün belki de yanında olmayabili o açıdan diyom (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Eskiden birbirimizin paraya ihtiyacı oldu mu, biz yardımcı olurduk yani. Senin ihtiyaç oldu mu ben yardımcı olurum. Bağ bahça alırdın. Altınsa altın, paraysa para. Eskiden mark vardı, Euro oldu şimdi o. Veririrdik. Biz bağ bahçeleri böyle ettik. Şimdi kimse vermiyo artık. Şimdi bankalar var. Bankalara artık gidiyosun, boyna (sürekli) faiz ödüyosun (Katılımcı 48, Erkek, 60).

Yardımlaşma vardır bizim sülalede. Bana da destek olan oldu. Mesela bir şey alcak olsam giderdim enişteme, amcama durum böyle böyle derdim. Onlar çıkarır bir altın iki altın verirlerdi yani. Onlar da kendi satın aldı ya da babadan anneden miras. Öyle yani (Katılımcı 13, Erkek, 50).

Araziye erişimde toplumsal dayanışma ağlarının somut bir örneğini genç hanenin bağımsız bir çiftçi haline gelmesini sağlayan düğün sermayesiyle satın aldığı topraklar oluşturmaktadır. Bir yanıyla hanelerin arazilerini elden çıkarmalarına neden olan bir harcama kalemi olan düğün, aynı zamanda yeni hanenin iktisadi varlığı için de bir başlangıç sermayesi vasfını taşımaktadır. Türkiye’nin pek çok yerinde mevcut olmakla birlikte bazı bölgelerinde ve özellikle kırsal alanda belki de bu işlevinin de bir sonucu olarak düğünde yapılan yardımlaşma (takı) toplumsal olarak önem verilen bir tören ve sosyo-kültürel bir zorunluluktur. Köyde arazi satışlarının kaynağı olmakla birlikte çoğu halde arazinin elden çıkarılması, hane-aile dışına satıştan ziyade, borçların ödenebilmesi için yeni evli çiftte düğün takıları karşılığında bir miktar arazinin devredilmesi biçiminde yürütülmektedir. Böylece toprağın aile içinde kalması sağlanmış olmakta ve aynı zamanda gelecek kuşağın tarımda kalmasının zemini oluşmaktadır. Aşağıdaki ifadeler bu duruma ilişkin örnekleri içermektedir:

Parayla almadım. Miras oluyo yani. Şimdi eşim altınlarını verdi. Ziyet eşyalarını verince, gızım dedi ben sene dedi yer vereyim, arazi vereyim. Dediğim yeri, 3,5 dönüm olan incir bahçesini vereyim dedi. Sen bene dedi ziyet eşyalarını ver, ben sene orayı verem dedi. Düğün borcunu ödeyem diye (Katılımcı 75, Erkek, 58).

(...) Hatta oğlana düğün yapcağım zaman ben onun bahçesinin bir alt kısmında ufak bi bahçem vardı benim. Oğlum dedim, gelini de çağırdım. Oğlum dedim ben bu yere size vercem. Yalnız neden vercem? Ben dedim altın yapamıcam. Ben dedim bu yeri size vercem. Tapusunu da verdim. Şimdi o yönden demin de anlattım ya sene, o yönden baya bi sıkıntı geçirdiğimden dolayı, şey yapamadım yani (Katılımcı 89, Erkek, 60).

Takıyı da gereksiz demem. Neden gereksiz demem? Yeni evlenmiş bi insanın hiç bi şeyi yok. Sadece bi takıları var. Takıyla bağ bahçe aldıktan sonra o takıları yerlerine goyabilir yani. O çok güzel bi şey bence (Katılımcı 106, Erkek, 35).

Bizim burda altın akçe takılır gelin adayına. Onun ne bileyim, hakkıdır derle. Bilmiyorum şimdi modern yerlerde ben bunları düşünmem. Şimdi mesela örneğin, aksesuar olarak düşünen, onun geleceğine garanti altına almak için elinde bi sermayesinin olmasını isteyen, düşünceler var. Mesela köy köy farklı farklı. 6 Adana burması, 3 tane kafalı dediğimiz büyük altından yapmıştık biz. O günün şartlarıyla, 93'te evlilik yaptım, 95'te bahçeye satın aldım. Hep o altın akçenin sayesinde. O altınların elindeki sermayen o. 106 lira falan tutmuştu o zamanın parasıyla. Onlan 330 lira karşılığında bi bahçe aldım. O bahçenin sayesinde çiftçiliğe düzgün bi şekilde yaptık yine. Yapmaya çalıştık yani (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Biz evlendik iki sene sonra kadar ayrıldık (baba ocağından). Ayrı evde idik ama bütçeler ortaktı. Babam geçindiriyodu, ben yapıyodum. Farketmiyodu ya. Ayırmak zorunda kaldık sonra. Şimdi bizim de kendimize göre şeylerimiz olduğu için. Önümüzü görmek için. Babam bana yer verdi ama kendi paramla aldım. Düğünden gelenlerle (Katılımcı 52, Erkek, 27).

Buraya dek tarımsal üretimi sürdürebilmek için gerekli olan araziye, satın alma yoluyla erişimi mümkün kılan yahut zorlaştıran etkenlere yer verilmiştir. Toprağın tapu hakkını elde etmenin diğer biçimlerinden olan miras ve hibeye ilişkin son birkaç hususa daha değinmek gerekmektedir. Hibe ile kastedilen; karşılığında bir ödeme yapılmaksızın edinilen arazilerdir. Bu araziler genellikle, aile üyelerinin çocuklarına geçimleri için sözlü olarak tahsis ettikleri ya da kullanım hakkını devrettikleri ve sonrasında mülk olarak da edindikleri küçük bahçeler yahut çalılıklardan oluşmaktadır. Bu erişim biçimleri yukarıda değinilen yasal zeminlerin dışında aynı zamanda kullanım/yararlanma (intifa) hakkının devredilmesinin toplumsal normlar yoluyla yapıldığı örnekleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de 1926 yılı Türk Medeni Kanunu ile birlikte kadın-erkek arasında miras eşitliğinin getirilmesine karşın pratik anlamda uygulamanın daha geç tarihlerde benimsenmeye başladığı ve bölgelere göre farklılaştığı bilinmektedir. 1940’lı yıllarda yapılan alan çalışmaları bunlara ilişkin bilgiler sunmaktadır. Timur (1993, s. 109-dipnot 20), Berkes’in, Ankara köylerinde yapmış olduğu çalışmada köylülerin miras hukukunu uygulamama yönünde hileye başvurdıklarından söz ettiğini, Boran’ın ise Manisa köylerinde bu yasaya önemli ölçüde riayet edildiğini belirttiğinden söz etmektedir.

Günümüze yaklaştıkça mirasta eşitlik hakkının toplumsal olarak da istisnaları ve bölgesel olarak farklı yoğunluktaki eğilimlerinin varlığı göz ardı edilmemekle birlikte bu hususta gelişme

sağlandığı bir gerçektir. Nitekim Işıklar Köyü'nde de hane reisinin vefatı sonrası eşit dağılım ilkesine uyulması yasal zorunluluk olduğu kadar toplumsal olarak da desteklenmektedir. Keza katılımcıların önemli bir kısmı kız ve erkek çocuklarına arazilerin eşit dağılacağını ifade etmişlerdir.

Hayır, ben hiç öyle şey etmem. Kolunun neresini kessen acımaz? Kız da aynıdır bende oğlan da aynıdır. Babasının yanında duran az fazla yir. Mesela o üç yirse öteki beş yir gari (Katılımcı 11, Erkek, 55).

Bizim burda eşit paylaşılır. Her şey eşittir. Şimdi ben okumalarını istiyorum. Hangisi okur hangisi okumaz onu bilmem yani. Okumayan bu işe devam eder yani (Katılımcı 57, Erkek, 44).

Buna karşılık, hane içi arazi dağılım örüntüleri katılımcıların eşitlik söylemlerinden farklılaşan örüntüler sunmaktadır. Tablo 13'te yer verilen hane içi arazi dağılım oranlarına bakıldığında, mülk arazilerin %76'sının erkek üyelere ait olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Katılımcı Hanelerde Tarımsal Arazi Mülkiyetinin Üyeler Arasındaki Dağılımı

Mülkiyetin kime ait olduğu	Mülkiyeti edinme biçimi		Toplam arazi	
	Satın alma yoluyla (da)	Miras yoluyla (da)	Alanı (da)	(%)
Hane reisi (erkek)	1308,48	904,97	2003,58	66
Reisin eşi (kadın)	141,62	549,85	633,7	21
Erkek çocuk	13,5	18,5	28,5	1
Kız çocuk	0	0	0	0
Anne	3	98,5	85,5	3
Baba	125,5	87,5	202	7
Diğer erkek üyeler	0	60	60	2
Diğer kadın üyeler	0	20	25	1
Toplam	1592,1	1739,32	3038,28	100

Hanehalkının sahip olduğu tapulu tarım arazilerinin, erkeklerin ve hane reislerinin elinde yoğunlaşmış olmasına sebep olan birincil etken, evlilik sonrası satın alma yoluyla edinilen

toprakların, erkeklerin mülküne geçirilmesi yönündeki belirgin eğilimdir.¹⁵⁹ Genellikle hane içerisinde üzerine istişare edilen bir husus olarak görülmeyen bu durumun sorgulanması köylülerce “ayrı gayrılık yaratmak” olarak kabul edilmektedir. Mülkün erkek elinde toplanması doğrudan kaynakların kullanımı hususunda eşitsizliği oluşturmamakla birlikte, buna uygun zemini sağladığı inkâr edilemez. Zira mülk üzerindeki hakimiyet kendisini aynı zamanda piyasa koşullarında ve elde edilen gelirin idamesine karar verme konusunda da sürdürmekte ve böylece ideal bir tip olarak hanehalkı tanımında belirleyici bir vasıf niteliğinde tayin edilen “herkesin güçleri oranında katkı yapıp ihtiyaçları oranında tükettiği” (Sönmez, 2003, s.130) yönündeki zımnî anlaşmanın, farklı hanelerde değişen niteliklerde gerçekleştiğini ifade etmek gerekmektedir. Kırsalda kadın olmanın doğrudan araziye erişim üzerinde hukuki bir kısıt oluşturduğu söylenemese de çeşitli yapısal koşullar ve bunlara ilaveten farklılaşan hane içi ilişkiler ve bireysel tutumlar cinsiyete dayalı eşitsizliği üretmektedir. Cinsiyetin tapulu araziye erişimde yarattığı zorluğa ilişkin olarak Katılımcı 115’in aşağıdaki ifadeleri çarpıcı bir örnek sunmaktadır:

Araştırmacı: Bir yer de almadınız?

Katılımcı 115: Neylen alam annem? Bi kadın ne alabili? Eli bağlı duvara çıkılır mı? Çıkılmaz (Katılımcı 115, Kadın, 64).

¹⁵⁹ 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun Dördüncü Bölümünde Eşler Arasındaki Mal Rejimi, Beş Ayrımda ele alınmaktadır. Kanunda, kişisel ve edinilmiş mallar arasında bir ayrıma gidilmiştir. Madde 219’da “Edinilmiş mal, her eşin bu mal rejiminin devamı süresince karşılığını vererek elde ettiği mal varlığı değerleri” olarak tanımlanmakta ve Madde 202, eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejiminin uygulandığını belirtmektedir. Bunun haricinde mal ayrılığı, paylaşmalı mal ayrılığı ve mal ortaklığı olmak üzere üç biçim daha belirlenmiştir. Bunlardan birinin seçilmediği hallerde, ki genellikle Türkiye’de diğer sözleşme biçimlerine başvurmak yaygın değildir, edinilmiş mallarda ortaklık hükümleri uygulanmaktadır. Sözleşme biçiminde değişikliğe gitmenin yanında aynı zamanda evlilik birliğinin ölüm veya boşanma gibi nedenlerle tasfiyesi durumunda, eşlerin edinilmiş mallarda ortak paylaşım hakkına tabi oldukları ifade edilmiştir. Bu paylaşımın nasıl gerçekleşecek olduğu ayrıca detaylandırılmıştır ve aynı zamanda tarımsal işletmelere özgü koşullara Madde 233, 234, 375’te yer verilmiştir. Mal Rejimine ilişkin hususların değerlendirilmesine yönelik bazı çalışmalar ve açıklamalar için ayrıca Demir ‘in (2005) ve Türkiye Barolar Birliği’nin Hukuk Okur Yazarlığı Projesi kapsamında hazırlamış olduğu rapora başvurmak mümkündür (bkz.: Saraç vd., 2019). Kanunda meydana gelen mal varlığına ilişkin değişiklik, bu çalışmada da gündeme getirilen ve genel itibarıyla edinilen malların erkeğin tapulu mülkü olarak belirlenmesi yönündeki geleneksel örüntünün, özellikle evliliğin sonlanması halinde eşler için doğuracak olduğu eşitsizliği belirli ölçülerde gidermekle birlikte, burada daha ziyade evlilik birliği içerisinde, söz konusu mal varlığının tapusuna sahipliğin beraberinde getirdiği tasarruf hakkına ilişkin özgürlüğün/kısıtın yaratabileceği sonuçlardan söz edilmektedir. Elbette ki bu durum salt tapulu mülkler üzerinde geçerli değil, bazı hallerde ortak hisseli tapulu araziler ya da eşin üzerindeki tapulu mülkün ikna ya da zor yoluyla tasarrufu ya da satılması gibi örneklerde de söz konusu olabilmektedir. Ancak tapuya sahip olmak diğer örneklerdeki yasal engeli ortadan kaldırmakta ve hareket rahatlığı sağlamaktadır.

Köyde bu hususların farklı biçimlerde eklemelendiği pek çok örnek mevcuttur. Olağan halde her ne kadar hanehalkının iktisadi kaynakları üzerindeki denetimini yetişkin erkek veya erkek reis elinde bulunduruyorsa da kaynaklar üzerindeki tasarruf biçiminin belirlenmesinde hane üyelerinin ortak katılımının söz konusu olduğu birçok hanehalkı birimi mevcuttur. Bunun dışında söz konusu eşitliği aynı zamanda biçimsel olarak da yani ortak tapu ile koruyan hanehalklarına da rastlanmıştır. Örneğin, düğün takılarıyla edinilen yerler söz konusu olduğunda, takılar kadının hakkı olarak görüldüğünden, bu tür arazilerin mülkiyeti de kadınların üzerine geçirilmektedir. Aynı zamanda bazı hane reisleri, kendilerinin eşlerinden önce ölmeleri halinde eşlerinin çocukları tarafından bakılması, kendini güvende hissetmesi için de eşinin üzerine arazilerin bir kısmını geçirme eğiliminde olmaktadır. Ancak kimi hanelerde ise eşini korumaya, güvenceye almaya yönelik böyle bir yolun izlenmesinin tam aksi yönde ilerleyen ve mevcut kaynakları kişisel başka ilgilere harcayan bireyler-eşler de vardır. Eşinin üzerinde tapulu tarım arazisi olmayan Katılımcı 84'ün aşağıdaki ifadeleri bunlardan birini oluşturmaktadır.

Katılımcı 84: Tabii canım ya. Çalışıyoduk ya, para da vadın. Bu köyü alcak gada para vadın bende. Heey!

Araştırmacı: Noldu paralara peki?

Katılımcı 84: İçki, gumar, hovardalık, ıvrır zıvrır.

Araştırmacı: E eşin kızmıyor mu sana?

Katılımcı 84: Eşim ne gızcak bene. Allahın bi zır cahili. Haa dedi mi tamam. (Katılımcı 84, Erkek, 68)

Hane içerisindeki evlilik sonrası tapulu araziye dair eşitsizliklerin olumsuz örneklerinden bir diğerini ise Katılımcı 55'in aşağıdaki aktarımından çıkarsamak mümkündür:

İlk evlendiğimde üstümde arazi yoktu. Sonra gelen altınlan parasıylan bir bahçe satıldı. Gabaklı mevkisinden. Orayı aldık. O zamanın parasıylan 600 lira para çok para. Yarısi altınlarlan, yetmedi. Yarisini babam kendi cebinden verdi. Bir oğlanın diye bene kurtardı yani. Eşimle ikimizin üstüne müşterek oldu (olacaktı) tapusu. Hatta bu yüzden de biraz can sıkıntısı oldu. Şu yönden 2/3'ü şeyin 1/3'ü benim üstüme yapmışlar senedi. Bunlar biraz can sıkıntısı oldu. Öyle uzun sürmedi yani bu yine. Sonra tapular geldi. Tapularda da yine benim üstüme yazmışlar. Ben söyledim tapuculara bunu biz eşimlen müşterek aldık dedikken yine benim üstüme yapmışlar. Ama bunu eşim zaman zaman yüzüme vuruyor. Buraya diyoru tapusuna benim üstüme verceksin diyoru. 8 dönüm kadar bir şeydi (Katılımcı 55, Erkek, 59).

Erkek çocuklara hibe yoluyla devredilen araziler de miras hukuku eşitliğini bozan bir diğer etkendir. Çalışmanın başında da ifadelerine yer verilen Sözlü Tarih Katılımcısı 2'nin "kız sapan taşı gibidir" sözleri bu durumun kanıtı niteliğindedir. Kadının geçiminden ve refahından gelin gittiği hane veya eşi sorumlu tutulmakta ve bu yol kıt kaynakları kullanmanın bir biçimi olarak

akılcılaştırılmaktadır. Ancak bu hususlar kız evlatların baba ocağının refahından-servetinden yararlanmaktan tümüyle mahrum bırakıldığı, hiçbir desteğin sunulmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine ona sunulan desteğin biçimi ve niteliği değişmektedir. Katılımcı 73'ün aşağıda yer verilen ifadeleri hane içindeki kaynak dağılımına bir örnek sunmaktadır:

Abim rahmetlik de araba aldıydı. (Babam) hak yimeyem diye evlatlar arasında çağırttığı kişiyi de yazdırdı. Önce sordu bize arazi mi alcaksınız dedi, araba mı alcaksınız dedi. Hayırdır dedik biz. Bakın dedi abiniz araba alcak dedi. Araba 14 ton incir parasıyla ödeyemiyordu dedi bu arabaya. 14 ton incir parası o arabaya. Benim yarın nolacağım belli değil, araba alcaksanız düşünüyorsanız ona göre yazcam dedi. Senet yazacak gari. Mukavele, sözleşme gibi bişey yazacak. Yarın kardeşler arasında bişey olmasın diye. O zamanlar bizim kız daha evde bekar. Ona siz bakacaksınız benim başımda bişey olursa dedi. Biz de karar verdik, arazi alalım dedik. Abim almış oluyo gari alcağına, arabayla. Bu 7-8 dönüm araziyi babam bize cebel olarak verdi. Cebel deriz biz, işlenmemiş arazi. Meşelik yani. Ben bunu kendi imkanlarımla kazdırdım, işte gelirimiz ordan. Birine araba alıverdi, öbür kardeşimiz de daha evde bekardı o. Bekar olduğu için herhangi bişey verilmedi. O kız yani ona arazi bişey verilcek değil dedi. Bu kız dedi bunun da hakkını yimezsiz dedi. 7-8 dönüm arazi ordan gelme (Katılımcı 73, Erkek, 57)

Arazi yoluyla destek sağlamak erkek çocukları için daha sık kullanılırken, kadınlar için daha ziyade gelir-ürün desteği ya da tarım dışı diğer yatırımlar kapsamında destekler sunulmaktadır. Son dönemde kısıtlı sayıda da olsa bazı hane reisleri, kadınların evlilik yaşamlarında ekonomik özgürlüklerini elde etmelerinin önemli bir aracı olarak eğitimlerine yatırımı öncelemektedir. Ancak kadınların eğitime ilişkin bu örneğin genele sirayet eden bir yaklaşım olmadığını peşinen söylemek gerekir. Keza arazi erişimiyle bağı bulunmasa da katılımcıların kız çocuklarının eğitimlerini devam ettirmelerine engel olduğu örnekler de mevcuttur:

İki oğlan okumadı. Kız okucam dedi. E ben okudurmum, okutmadım. Evlendi şimdi iki tane çocuğu var. Onlar zengin şimdi durumları iyi. Kızın durumu iyi (Katılımcı 30, Erkek, 53).

İki tane oğlan var, ikisine de okuyun dedik okumadılar. Kız okucan dedi. Kızı da okutmadık. Okutuyodum da biz köy yerindeyiz. Bazı kız arkadaşlar sigara içiyordu baba dedi. Söylemesi ayıp, tuvalete muvafık gidip sigara içiyordu baba dedi. O yüzden göndermedim. Okusa iyi olurdu da yine okudu. Diplomasını aldı o. Oğlanlar okumadılar. O kadar okusun istedim okumadılar. Biriniz olsun okun dedim okumadılar. Okusalar iyi olcaktı (Katılımcı 32, Erkek, 56).

F*** dediğimizi¹⁶⁰ okutmadığıma ben çok pişmanım. Hemşirelikte gözü vardı. İsterdim daha (okusun). Onun şansına ben çünkü yanıyom. Onun hakkını yedim gibi geldi bana. Yanıyo

¹⁶⁰ Kızından söz ediyor.

yani. Ben de yanıyom o da. İşte eskiden araba mı vardı burda, servisler. İmkân yoktu yani. Şu bu yoktu. Bunlar sonra sonra açıldı burda. Şimdi daha kolay (Katılımcı 125, Erkek, 63).

Katılımcı 106: Yani okumak isterlese okutmak isterim. Şöyle diyim, açıkçası ben kız oldukları için liseden sonrasını korkuyom yani. Yani bi başka şehre gidip, orda değişik ortamlara girmelerine. Duyuyoruz biliyomun. Ondan korkuyom. Ama onların kendi özgüvenlerini, büyüdükçe onları görmek istiyom yani. Ona büyüdükten sonra karar vercem. Ama gitmeseler de problem değil benim için. Ben kendim onlara bi gelecek bırakmak için çalışıyom. E bi plan yapıyom. E tabii evlendikleri kişi de önemli. İnşallah iyi birilerine nasip olurlar da.

Araştırmacı: Erkek çocuk için?

Katılımcı 106: O da aynı okumak istiyomu istemiyo mu? Daha 7 aylık. Onun evini iyi kötü hazırladım yani. Üçüne de bırakılacak bi şeylerim var. Evim de var. Tabii erkek mesela o daha okuma heveslisi veya derslerinde daha başarılı görüsem o da olur yani. Üçünde de sıkıntı yok yani okumak isterlerse (Katılımcı 106, Erkek, 35).

Eğitim hususunda genel eğilim, evi geçindiren erkeğin mümkünse arazi aktarımı; ancak değilse evi geçindirmek üzere ikinci aşamada bir zanaata yönlendirilmesi ve son olarak eğitim yoluyla meslek edindirilmesi yönündedir. Kadınların refahı ise her ne kadar son yıllarda farklılaşmaya başlamışsa da önemli ölçüde erkeklerin üzerinden tanımlanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, tapulu araziye erişim örüntülerine göre köyde arazinin nüfusa göre kısıtlı ve değerli vasfı karşısında, hukuksal, toplumsal normların da şekillendirdiği örüntülerin nihayetinde köyde arazilerin belirli ellerde yoğunlaşmadığı, bunun gerçekleştiği hallerin süreklilik arz etmediği, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu koşullar altında araziye erişim hususunda hane içerisinde toplulaşma eğilimlerinin varlığına ve aynı zamanda özellikle kaynak aktarımındaki farklılıklara dayalı olarak cinsiyete dayalı kısıtlara dikkat çekilmiştir. Mülkiyet yoluyla araziye erişim birçok açıdan önemli sonuçları beraberinde getiriyorsa da toprağa erişimin ve bu sayede tarımsal üretimi sürdürmenin tek yolu değildir. Bu kapsamda bir sonraki başlık altında köyde araziye erişimin diğer biçimleri, bunlara ilişkin genel örüntülerin neler oldukları ve bazı sonuçları üzerinde durulmaktadır.

6.2.2. Araziye Erişimin Diğer Yolları

Tarımsal üretimde bekanın sürdürülmesinin önemli stratejilerinden biri, işlenen arazilerin artırılması yoluna gitmektir. Ancak bu yol hem yukarıda değinilen araziye erişimi zorlaştıran unsurlara dayalı kısıtlara hem de hanehalklarına özgü koşullara bağlı olarak biçimlenmektedir.

Aynı zamanda araziye erişimdeki nitel ve nicel farklılıklar farklı tarımsal yapılar ve dönüşüm eğilimlerine işaret etmektedir. Aksoy (1971, s. 117) Simiand'ın¹⁶¹ “Tarım üretim rejimlerinin karakteri yalnız insanlar arasındaki ilişkiler değil, fakat aynı zamanda ve belki de daha önemli olarak insanlar arasında toprakla ilgili ilişkiler ve toprak üzerindeki haklar” olduğu yönündeki ifadesini alıntılıyarak, toprak üzerindeki haklar ve üretimden kaynaklı olarak, insanlar arasında meydana gelen hukuki ilişkilerin öneminden söz etmektedir.

Literatürde, mülkiyet yolu dışında toprağa erişimin başka yol ve biçimleri ayırt edilmiştir. Bunların başında ortakçılık ve kiracılık yoluyla erişim gelmektedir. Boratav (2004, s. 31) bunlardan biri olan ortakçılığı, “ürünün kaldırıldıktan sonra toprak sahibi ile ortakçı (yarıcı, maraba vb.) arasında önceden belirlenmiş bir oranda ve aynı olarak paylaşılmasını öngören bir işletme biçimi” olarak tanımlamaktadır. Bu biçimde emek dışındaki girdilerin yerel adetlere göre taraflar arasında paylaşıldığını belirtmektedir. Kiracılığı ise Aksoy (1971)'dan hareketle “...ürün miktarına bağlı olmaksızın ürün girdilerine katılmayan toprak sahibine götürü bir kira bedeli ödenmesine dayalı bir işletme biçimi” olarak tarif etmektedir (Boratav, 2004, s. 32). Araziye erişimin bu biçimlerinin feodal-yarı feodal üretim ilişkilerinin bir kalıntısı olarak değerlendirilebilmesi mülkiyet ilişkilerine ve artığa el konulma biçimlerine göre farklılaşmaktadır (Boratav, 2004; Erdost, 1984). Boratav (2004, s. 35), bu ilişkilerin değerlendirilmesinde, “...toprak sahibi ve işletmecinin göreceli güçleri, nesnel durumları ve kira bedelinin oluşmasına egemen olan ekonomik süreçlerin niteliği ve içeriğine bakılmasını”, bir sömürü ilişkisinin var olup olmadığının taraflar arasındaki bu ilişkiye göre belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Timur (1993, s. 196), eski Tarım Bakanı Şevket Hatiboğlu'nun konuşmasından da hareketle, ülkenin farklı bölgelerinde bu sözleşmelerin farklı biçimlerde uygulandığı hallerin mevcut olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁶² Keza Akşit (1985), Stirling (1965, s. 54-56), Sönmez (2007, s. 293-295) ve Akçay (1987) gibi isimler de çalışmalarında bu çeşitlilikten söz etmektedir. Işıklar

¹⁶¹ Aksoy, yazarın atıfta bulunduğu kaynağın künyesini belirtmemiştir.

¹⁶² İlgili konuşa metni şu şekildedir: “Memleketimizde ortakçılığın türlü tipleri olmakla beraber, şartları yerine göre değişmekle beraber, bu geniş memleket içinde her çeşidinin de umumi karakteri bir ekonomik istismar sistemi olmasıdır ... Murabahanın (tefeciliğin) köylünün kucağına çöreklenişi biraz da bu ortakçılık yoluyla olmaktadır ... Ege mıntıkasından tutunuz, Van'a kadar bütün memlekette derece derece bu işletme sisteminin istismar şekillerini göreceksiniz ... Bizde ortakçılık Türk çiftçiliğinin kanseridir.” (akt. Timur, 1993, s. 196).

Köyü'nde tapulu araziye sahip olan katılımcı hanelerin %60'ının mülk arazilerinin tümünü kendi tasarruflarında bulundurdıkları görülmektedir. Ancak aynı zamanda tarımsal üretim gerçekleştiren hanehalklarının yarıdan fazlasının, farklı sözleşme biçimlerine¹⁶³ dayalı olarak tasarruflarındaki arazileri arttırma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Ancak tespit edilmiş olan bu sözleşme biçimlerinin yukarıda Boratav ve diğer yazarlar tarafından tarif edilen biçimlere tümüyle uymadığı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında hanehalklarının tapulu arazileri dışındaki tarımsal arazilere erişimlerinin üç farklı biçimi ayırt edilmiştir. Bunlar: i) yarıcılık, ii) müşterek tapulu mülk veya paylaşımı kesin olarak yapılmamış miras arazilere erişim ve ii) aile dayanışması kapsamında yararlanma hakkı kazanılan arazilere erişimdir. Metin ve tablolar içerisinde bu biçimlerden yarıcılık, miras yoluyla erişim ve aile dayanışması kapsamında erişim olarak söz edilecektir.

Köylüler arasında yarıcılık¹⁶⁴ olarak ifade edilen ve literatürde ortakçılığın karşılığı olan araziye erişim biçiminin şartları; ürünün satışından elde edilen gelirin taraflar arasında eşit bir biçimde bölündüğü; ancak emek dahil tüm girdi maliyetinin yarıcı hanehalkı tarafından karşılandığı sözleşmeye dayanmaktadır. Bu haliyle, toprak sahibine ödenecek olan miktar ürün gelirinden koparılmamış olmakla birlikte, üretim girdileri açısından toprak sahibinin payı sıfırlanmaktadır. Dolayısıyla olası bir aksilikte hanehalkının zarardaki payı artmaktadır. Katılımcı 83 kira (icar) ile yarıcılığın ayrımını aşağıdaki gibi özetlemektedir:

Ben icar filan yapıyodum. Yaşlı bayanlar vardı akrabalarımız. Onlar bahçelerini yarıya veriyodu bene. İcar yaptığımız yerler vardı. Yani icar dediğin zaman, misal 10.000 gelir varsa, 3000-5000 alıyo, üstündeki kar senin oluyo. Yarıya olduğu zaman da yarısı senin oluyo, yarısı mal sahibinin (Katılımcı 83, Erkek, 59).

Aksoy (1971, s. 121) toprak kirasının yükselmesinin, sözleşme şartlarının mülk sahibi lehine değiştirilmesi sonucunu ürettiğini belirtmektedir. Nitekim, son yıllarda incirin artan piyasa değeri ve dolayısıyla artan toprak kirası, köydeki araziye erişim biçimlerinin de ortakçılığa evrilmesine

¹⁶³ Burada sözlü bir antlaşmadan söz edilmektedir. Taraflar arasında yukarıda detayları belirtilen hususlara ilişkin yazılı bir antlaşma yapılmamaktadır.

¹⁶⁴ Aksoy (1971, s. 120), ortakçılığın Marmara ve Trakya bölgesindeki karşılığının yarıcılık olduğundan söz etmektedir.

yol açmıştır. Böylelikle toprak sahipleri olası yüksek kâra tümüyle ortak olmayı amaçlamaktadır. Katılımcı 105'in ifadeleri bu durumu desteklemektedir:

İcar yapmıyolar zaten. Neden yapmıyolar? Bu sene incirin fiyatları çok güzeldi. 15 senedir... Belki de seneye 5 liraya satcaz. Nasip. Adam diyo ki, yarıya olursa... Ne kazansak yarıya ne kaybedersek yarıya. O şekilde düşünüyö (Katılımcı 105, Erkek, 37).

Yarıcılık/ortakçılık dışında, toprağa erişimin bir başka yolu olarak ayırt edilen, miras yoluyla erişim sağlanan arazilerle; veraset ilamı alınmış olduğu halde paylaşımı yapılmamış topraklar üzerinde tarım yapmak kastedilmektedir. Bu topraklar üzerinde varislerin mülkiyet hakkı hisse olarak kesin olmakla ve işlemek için de kimseye bir bedel ödenmemekle birlikte bu biçimin tapulu mülk arazilerden ayrı tutulmasının sebebi, paylaşımın tam olarak nasıl yapılacağına henüz kesinleşmemiş olması ve bundan dolayı da halen işlenmekte olan arazinin paylaşım sonunda üzerinde malik olarak tasarrufta bulunulacak arazi olup olmayacağına belirsiz olmasıdır. Zira, henüz tapusu alınmamış ya da tapu işlemlerinin sürdüğü ancak durumu kesinleşmiş olan araziler tapulu/mülk arazi kategorisinde değerlendirilmiştir.

Köyde mülkiyet dışında araziye erişimin üçüncü biçimi ise aile dayanışması kapsamında işlenen, mülkiyeti yine aile üyelerinden birine ait olan arazilerde yürütülen tarımsal faaliyetleri içermektedir. Bu kapsamda işlenen arazilerin sözleşme biçimi, toprak kirası ve toprakla kurulan bağ açısından farklılık sergilemektedir. Yarıcılıktan farklı olarak aile dayanışması kapsamında erişim sağlanması yoluyla işlenen arazilerde, toprak kirası ya hiç talep edilmemekte ya da toprağın bedeli, elde edilen gelirin yarısını aşmayacak biçimde belirlenmektedir ve bu hususta esneklik sağlanmaktadır. Yine yarıcılıktan farklı olarak bu kategoride, girdiler hususunda yarıcılıkta olduğu türden bir kesinlik söz konusu değildir. Bu durum, işlenen arazilerin aile arazisi olması ve dolayısıyla toprak sahibiyle olan aile bağlarından (dayanışma örüntülerinden) kaynaklanmaktadır. Örneğin, tipik bir yarıcılık sözleşmesinde yarıya arazi işleyen hanenin ürün satışından elde ettiği gelirin 10.000 TL olması durumunda, bunun 5.000 TL'si mülk sahibine ait olmakta ve aynı zamanda yarıcı hane kendi payına düşen gelirden, girdi maliyetini de karşılamakta iken; aile dayanışması yoluyla erişim sağlanan arazilerde, yine toplam ürün gelirinin 10.000TL olduğu varsayıldığında, mülk sahibine genellikle 5.000 TL'den az ve yıldan yıla değişen, mülk sahibinin ihtiyacına göre şekillenen bir ödemeyi içermekte ve girdi maliyetlerinin nasıl karşılanacak olduğu da taraflar arasındaki yakınlığın derecesine ve ailelerin refahlarına bağlı olarak değişmektedir. Yanı sıra toprak kirası nakit ödemenin dışında, özellikle söz konusu araziler

zeytinlik ise, aynı olarak (ürünün bir kısmını toprak sahibine vermek ya da yarı yarıya paylaşmak suretiyle) veya toprak sahibinin bakımının üstlenilmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi biçiminde de gerçekleştirilmektedir.¹⁶⁵ Bazı hallerde, ödemenin toprak sahibinin diğer bahçelerinde sunulacak olan emeğin teminatı biçiminde de yürütüldüğü görülmektedir.

Bu üç yolla işlenen araziler aynı zamanda araziye erişim sağlanan zamana göre de kendi içerisinde farklılık sergilemektedir. Bunlar: (i) sürekli erişim (ii) aralıklı erişim ya da (iii) dönüşümlü erişim olarak ayırt edilmiştir. Sürekli erişim ile bir kişinin mülkü dışındaki tarımsal arazileri her yıl düzenli olarak işlemesi kastedilmektedir. Bu süreklilik, sözleşme karşılıklı olarak feshedilene kadar devam etmektedir (Örneğin, 2 yıl veya 10 yıl gibi farklı süreleri kapsayabilir). Aralıklı erişim sağlanan araziler, belirli bir döngüye veya periyoda sahip olmaksızın hanelerin ihtiyaçlarının hasıl olması ve/veya araziye erişim imkânı bulmaları, hanenin bu araziye işlemeye uygun emek gücünü, zamanı ya da maddiyatı karşılayabildiği dönemlerde başvurduğu araziye arttırma yolunu içermektedir. Son olarak dönüşümlü erişim ise aile arazilerinin genellikle kardeşler/çocuklar arasında belirli aralıklarla, periyodik olarak işlenmesini ifade etmektedir. Örneğin, babanın/annenin sahip olduğu 10 dekar incir bahçesini her sene sırayla 4 çocuğuna dönüşümlü olarak işletmesi, çocukların araziye dönüşümlü erişimini sağlamaktadır. Zamana ilişkin bu farklılıklar, hanelerin mülk dışındaki araziye erişim biçimleri de dikkate alındığında, üzerinde tarımsal üretim gerçekleştirilen toprak alanının yıldan yıla birbirinden farklılık

¹⁶⁵ Aile büyüklerinin bakımı, iktisadi ve toplumsal bağları olan bir husustur. Bakıma ihtiyacı olan bir aile büyüğüne karşı bu görevi kimin yerine getireceği özellikle bakımı üstlenmesi beklenen birden fazla kişinin olduğu durumlarda bazı hallerde herkesin ya da bazılarının bu sorumluluktan kaçınmasından bazı hallerde ise herkesin ya da bazılarının bakıma daha fazla istekli olmasından kaynaklı yaşanan tartışmalara neden olabilmektedir. Ailelerin yapısına göre bu sorunların birden çok pratik çözümü bulunmaktadır. Türkiye genelinde de var olmakla birlikte özellikle cemaat tipi toplumlarda bakım ya da huzur evleri bu yolların başında gelmemektedir. Refah durumuna bağlı olarak ücretli bakıcı/yardımcı tutulması da bir alternatif olmakla birlikte yine bunun da birinci sırada yer almadığını söylemek mümkündür. Ekseriyetle, söz konusu kişinin bakımı, çocukları/torunları arasında sırayla üstlenilerek ya da aile içerisinde birine bu sorumluluğun verilmesi ve karşılığında bu kişiye ödeme/destek yapılması biçiminde yürütülmektedir. Bazı örneklerde bakımın üstlenilmesi, araziye erişim sağlanmasının da bir yolunu oluşturmaktadır. Öncelikle kullanım hakkını edinme biçiminde gerçekleşen bu erişim, aile büyüğün vasiyetiyle söz konusu arazinin (ya da kişinin yaşamış olduğu evin) mülkiyetinin edinilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Katılımcı haneler içerisinde bu yolla araziye ve/veya yaşamış olduğu konuta erişim sağlayan örnekler mevcuttur. Bunlardan biri olan Katılımcı 96'nın ifadeleri şu şekildedir: “*Bunun (mülk arazilerinin) 4 dönümüne ben, 4,5 dönümüne ninem benim yanımda vefat etti ya babaannem. Ölmeden dedi ki, çocuklarını topladı, iki kızı iki oğlu vardı, onları topladı. Benim dedi hastalığımda sağlığımda bu gelin baktı bene dedi, bunlara vercem dedi. Benim dedi üç günlük hayırına, 52 hayırına ölümde dirimde bu yapcak, bu bahçe bunun olacak dedi. 4 dönüm burdan geldi bene, babaannemden. Aslında sadece hayır için verilmezdi o arazi de sadece kahrına çektim diye.*” (Katılımcı 96, Erkek, 53).

sergilediği ve dolayısıyla birbirini takip eden iki yıl içerisinde dahi işlenen arazi alanlarında önemli değişimlerinin yaşanabileceğini göstermektedir. Örneğin, bir hane aynı anda mülk arazileri haricinde burada sıralanan üç ayrı sözleşme biçimi dahilinde araziye erişim sağlayabilmekte, bunlardan bir kısmı sürekli erişim niteliğinde olup, biri aralıklı ve diğeri dönüşümlü biçimde gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla, bunun bir çetelesini tutmak oldukça güçtür.

Türkiye genelindeki verilere bakıldığında, Sönmez (2007, s. 284) 1991 ve 2001 tarım sayımlarından hareketle, sadece kendi mülk arazileri işleyen işletmelerin oranlarının %31’lik bir gerileme gösterdiğini ve 1991’de %92,2 olan oranın 2001’de %85,9’a düştüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte, bu işletmelerin tasarrufundaki arazi alanlarında da gerilemenin yaşanmasıyla ortalama işletme büyüklüklerinin nerdeyse sabit kaldığını belirtmiştir. Diğer toprak tasarruf biçimlerinde ise (mülk+kiracılık, sadece kiracılık, sadece ortakçılık, bedelsiz tasarruf hakkı ve bunların çeşitli kombinasyonları) artış yaşandığı ifade edilmekte ancak en fazla artışın mülk araziye ek olarak toprak kiralama biçiminde görüldüğü belirtilmektedir. İşletme sayılarındaki artışın yanı sıra bu kapsamda arazi işleyen hanelerin işlemiş oldukları arazi alanlarında da artış yaşandığının altı çizilmektedir (Sönmez, 2007, s. 23). Teoman ve Tartıcı’nın (2012, s, 167) 2006 yılı Tarımsal Yapı Araştırması verilerinden hareketle ifade ettiklerine göre ise yalnız kendi işletmesinde üretim gerçekleştiren işletme sayısı daha düşük düzeyde de olsa azalmaya devam etmiş, bu işletmelerin işlemiş oldukları arazi alanının toplam işlenen alan içindeki payı ise daha belirgin bir şekilde düşüş göstermiştir. (2006 yılında sadece mülk arazileri üzerinde üretim gerçekleştiren hane sayısı %85,1 işletilen alan ise %71,4’tür.). Aynı zamanda mülk araziye ek olarak diğer tasarruf biçimleriyle de arazi işleyen işletme sayısı ve işlenen arazi alanı artış göstermekte ve “sadece kira ya da sadece ortakçılık” biçimindeki tasarruf biçimlerinin ise azaldığına işaret edilmektedir (sadece kiracılık ve sadece ortakçılık ile arazi işleyen hane sayısı oranı %2, erişim sağlanan alan %1,9’dur).

Tablo 14’te Işıklar Köyü’ndeki hanehalklarının sahip oldukları tapulu tarımsal araziler, bu araziler haricinde erişim sağladıkları tarımsal üretim alanı ve aynı zamanda kendilerinin diğerlerine işletmek üzere verdikleri arazi alanlarının dağılımı ve oranları ile hanehalkı sayılarına yer verilmiştir. Yine bu tablo içerisinde, hanelerin işlemiş oldukları toplam arazi alanına ilişkin veriler mevcuttur. Bu veriler, yukarıda toprağın tasarruf biçimlerine ilişkin ifade edilen karmaşık ve değişken durumun yarattığı zorlukları aşmanın bir yolu olarak hanelere yöneltilen, işledikleri

arazilerin ne kadarının mülk ne kadarının diğer erişim yolları dahilinde işlendiği yönündeki soruya verilen genel yanıtlar üzerinden oluşturulmuştur. Dolayısıyla, 2017 ve 2018 yılında işlenen arazi alanları arasında farklılıklar olması muhtemeldir. Aynı zamanda yine bu tablo içerisinde dönüşümlü, aralıklı ya da sürekli ulaşım biçimleri ayırt edilmemiştir. Bu nedenle katılımcıların içerisinde, dönüşümlü işlenen araziler bağlamında düşünüldüğünde, aynı ailenin üyesi olanların mevcut olabileceği hallerde, bu kapsamdaki arazilerin birden fazla dahil edilmesinin yarattığı bir yanılma payının da mevcut olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Katılımcı hanelerden elde edilen verilere göre, köyde dönüşümlü olarak erişim sağlanan/işlenen toplam arazi alanı 102 dekar, bu kapsamda araziye erişimi olan katılımcı hane sayısı 19 ve araziye erişimin ortalama döngü süresi 2,6 yıldır. Bu hanelerin 4'ü yarıcılık yoluyla toplam 27 dekar arazi alanına ortalama 3,25 yıllık döngü süresiyle erişim sağlamakta iken, 15'i (bunun içerisinde yer alan 3 hane aynı zamanda sürekli olarak da mülk dışı araziye erişim sağlamaktadır) aile içi dayanışma kapsamında 75 dekar araziye, ortalama 2,4 yıllık döngü süresi ile erişim sağlamaktadır. Aynı zamanda araziye aralıklı erişim kapsamında (belirli bir periyodu olmaksızın) yarıcılık yoluyla erişim sağlayan iki hanehalkı da 12 dekar alanda tarımsal üretim gerçekleştirmektedir. Süreklilik arz etmeyen bu türden erişim biçimlerinin, hanelerin tarımsal üretimi sürdürmeleri ve bekaları üzerindeki etkilerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Zira kimi zaman bu arazi 30 dekar gibi niceliksel olarak da kayda değer bir alana tekabül edebilmekte ya da söz konusu alanın 2-3 dekar olduğu hallerde de hanelerin mevcut haliyle işlemiş oldukları tarımsal araziler ve varsa diğer gelir faaliyetleri yoluyla sağladıkları yıllık kazançlarıyla gerçekleştiremedikleri/gerçekleştirmekte zorlandıkları; eğitim masrafları, emeklilik sigortası ödemesi, devamlılık gösteren borçların ödenebilmesi, çocukların sünnet, düğün gibi törensel harcamaları ile tarımsal üretim için gerekli bazı araçların veya ev eşyası ya da ulaşım aracı gibi olağan harcamaların dışındaki masraflar vb. türden ihtiyaçlarına kaynak ayırabilme fırsatı sunmaktadır ki bunlar da bekanın sürdürülebilmesinin önemli unsurlarını oluşturmaktadır.

Tablo 14. Hanelerin Tapulu Tarım Arazileri ve İşledikleri/Erişim Sağladıkları Tarımsal Arazi Alanları

Tapulu (mülk) tarımsal arazi						Tapulu araziler (mülk) dışında işlenen tarımsal arazi		Diğerlerine işletmek üzere arazi verme		Toplam işlenen tarım arazisi		
Alan aralığı (da)	Hane sayısı	Hane yüzdesi	Toplam alanı (2018) (da)	Top. arazi içind. payı (%)	Hane başına düşen arazi alanı (da)	Erişim sağlayan hane sayısı	Erişim sağlanan alan (da)	Hane sayısı	Diğerlerine işletilmek üzere verilen alan (da)	Alanı (da)	Hane başına düşen arazi alanı (da)	Toplam işlenen arazi içindeki payı (%)
0	14	10,8	0	0	0,0	11	94,5	0	0	94,5	8,6	3,2
0,1-5,0	10	7,7	33,5	1,1	3,4	6	53	1	1,6	84,9	8,5	2,9
0,5-10,0	22	16,9	169,9	5,6	7,7	12	157	5	33	293,9	13,4	9,9
10,1-20,0	31	23,8	472,1	15,5	15,2	21	279,5	5	29,8	721,8	23,3	24,4
20,1-30,0	16	12,3	406	13,4	25,4	9	88,5	5	70	424,5	26,5	14,4
30,1-50,0	22	16,9	827,8	27,3	37,6	5	50	11	208	669,8	30,4	22,6
50,1-70,0	8	6,2	461,5	15,2	57,7	1	7	5	147	321,5	40,2	10,9
70 üzeri	7	5,4	667	22	95,3	0	0	6	320	347	49,6	11,7
Toplam	130	100	3037,8	100	23,4	65	729,5	38	809,4	2957,9	22,8	100

Tabloda yer alan verilere göre, hanehalklarının mülkiyetine sahip olduğu toplam tarımsal arazi alanı 3037,8 dekar, tapulu arazileri haricinde diğer yollarla (yarıcılık, miras ve/veya aile içi dayanışma kapsamında) erişim sağladıkları arazi alanı toplamı 729,5 dekar ve hanelerin diğerlerine işletmek üzere vermiş oldukları arazi alanı toplamı 809,4 dekardır. İki alan arasındaki fark, köylülerin tümüyle mülakat gerçekleştirilmediğinden, bu kapsamdaki arazilerin bir kısmının kendisiyle mülakat yapılmayan hanelerin arazilerini de içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Yani başkasına işletmek üzere verilen ya da erişimine sahip olunan arazilerin sahipleri /işlemek üzere kendilerine verilen kişiler zorunlu olarak mülakat yapılan hanelerin içerisinde yer aldığı örneklem kümesinden olmayabilir. Tablonun sonunda ise hanelerin mülk ve diğer yollarla erişim sağlamış oldukları toplam arazi alanları da dikkate alınarak elde edilen toplam işlenen arazi alanı verilerine yer verilmiştir. Buna göre ise, katılımcı hanehalklarının işlemiş oldukları toplam arazi alanı 2957,9 dekardır.

Tapulu tarım arazisi olmayan 14 hanehalkından 11'nin yukarıda sözü edilen üç yoldan biri ya da birkaçına başvurmak suretiyle tarımsal üretim gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu haneler toplam işlenen arazi alanının %3,2'sine erişim sağlamaktadır. Böylelikle katılımcı haneler

arasında ortalama mülk arazi alanı 23,4 dekar iken, tapulu araziye sahip olmayan hanelerin de toprağa erişim sağlamalarıyla, işlenen ortalama arazi alanı 22,8 dekara tekabül etmektedir. Dolayısıyla köyde geçimin sağlanması için yeter alan olarak ifade edilen 20 dekar altında araziye sahip olanların oranı yaklaşık %65 iken, işlenen arazi alanı dikkate alındığında bu oran %52,3'e düşmektedir.

Sahip olunan toprak varlığına göre araziye erişim örüntülerine bakıldığında, mülk dışında araziye erişim yolunun önemli ölçüde 30 dekarın altında tapulu araziye sahip olan haneler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle 10,1-20 dekar aralığında tapulu araziye sahip olan haneler bu yolla işledikleri arazi alanını en fazla arttıran gruptur. Hanelerin tapulu arazi varlığı arttıkça, mevcut arazilerini diğerlerine işletmek üzere farklı sözleşme koşulları çerçevesinde devretme eğilimlerinin ve devredilen alanın artış gösterdiği ve böylelikle hane başına düşen tapulu mülk araziden daha az büyüklükte arazi işledikleri görülmektedir.

Tablo 15 ise, hanehalklarının tarımsal araziye erişim biçimlerinin farklı kombinasyonlarını ve bu kapsamda araziye erişim sağlayan hanehalkı sayısı ile işlenen arazi alanları ve oranlarını göstermektedir. Bu tablo, yukarıda ifade edilen toprağa erişimin karmaşık örüntü ağının ve bununla paralel olarak aile çiftçiliği yoluyla sürdürülen tarımsal üretimin iktisadi ve toplumsal dayanışma ağlarına içkin olan rasyonalitesinin veya işleme biçiminin girift halinin de somut bir örneğini sunmaktadır:

Tablo 15. Hanehalklarının Tarımsal Araziye Erişim Biçimlerinin Dağılımı

İşlenen tarımsal araziye erişim biçimleri	Hanehalkı		İşlenen tarımsal arazi alanı (da)					
	Sayısı	(%)	Mülk/tapulu arazi		Hane mülkü dışında erişim sağlanan		Toplam	
			Alan(da)	İşlenen arazi içindeki payı (%)	Alan (da)	İşlenen arazi içindeki payı (%)	Alan (da)	İşlenen arazi içindeki payı (%)
Tarımsal üretimi olmayanlar	3	2,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sadece mülk arazilerde	63	48,5	1377	46,6	0	0,0	1377	46,6
Sadece aile içi dayanışma (Mülk arazisi yok)	8	6,2	0	0,0	59	2,0	59	2,0
Sadece yarıcılık + aile içi dayanışma (Mülk arazisi yok)	3	2,3	0	0,0	35,5	1,2	35,5	1,2
Mülk+yarıcılık	15	11,5	200,73	6,8	108	3,7	308,73	10,4

İşlenen tarımsal araziye erişim biçimleri	Hanehalkı		İşlenen tarımsal arazi alanı (da)					
Mülk+miras	9	7,7	256,5	8,7	51	1,7	307,5	10,4
Mülk+ aile içi dayanışma	13	10,0	130,85	4,4	229	7,7	359,85	12,2
Mülk+yarıcılık+miras	4	3,1	64	2,2	48	1,6	112	3,8
Mülk+yarıcılık+ aile içi dayanışma	10	6,2	139,5	4,7	160	5,4	299,5	10,1
Mülk+ aile içi dayanışma+miras	3	2,3	59,8	2,0	39	1,3	98,8	3,3
Toplam	130	100	2228,38	75,3	729,5	24,7	2957,88	100

Tablo 15’te yer alan verilere bakıldığında, hanehalklarının %48,5’inin sadece mülk arazileri üzerinde tarımsal üretim faaliyetlerini sürdürdükleri, araziye erişim yoluyla hiçbir tarımsal üretim faaliyeti bulunmayan %2,3’lük kesim haricinde geri kalanların (yani ilk iki kategori haricinde kalan %49,2 oranındaki katılımcı hanehalkının) en az bir en fazla üç ayrı araziye erişim biçimine başvurdıkları görülmektedir. Toplam işlenen arazi alanının %46,6’sı sadece mülk araziler üzerinde yapılan üretime ayrılmış iken, geri kalan alanlarda ilk sırada aile içi dayanışma kapsamında işlenen araziler (%25,6) yer almakta bunu, miras yoluyla işlenen araziler (%7) takip etmekte ve en nihayetinde üçüncü sırada ise yarıcılık yoluyla işlenen araziler (%6,5) gelmektedir. Aile içi dayanışma kapsamında ya da miras yoluyla işlemenin farklılıkları mevcut olmakla birlikte esas itibarıyla dayanışmanın farklı biçimlerini içerdikleri dikkate alındığında ve dahası yarıcılık kapsamında işlenen arazilerin de bunlar kadar olmasa da belirli türden dayanışma biçimlerinin ürünü oldukları hatırdta tutulduğunda, toprağa erişime ilişkin farklı kiralama/erişim sözleşmelerinin esas olarak kapitalist bir mahiyetten öte bir dayanışma biçimine tekabül ettiğini ya da en azından sonuçları itibarıyla bu yöne evrimleşen örneklerini bulmak mümkün ise de aktörlerin zihinlerinde ve ortaya koymuş oldukları eylemlerinde peşinen bu amaçla hareket ettiklerini belirtmek güçtür. Başka bir ifadeyle, Işıklar Köyü’ndeki araziye erişim biçimleri, kapitalist üretim tarzı içerisinde şekillenmekle birlikte, bu ilişkiler, taraflara zorunlu olarak kapitalist işletme vasfı kazandırmamaktadır. Keza, burada en yaygın biçim olan aile içi dayanışma kapsamında araziye erişim sağlamadaki örüntünün, Sönmez’in (2007, s. 295-296) bedel ödemeksizin toprağın tasarrufuna erişim olarak tarif ettiği hallerle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamdaki erişim biçimlerinin bir kısmında (en azından nakit) ödeme talep edilmemekle birlikte diğerleri için talep edilen bedel de oldukça düşüktür. Ancak bedelin azlığından ziyade, Sönmez’in altını çizdiği, geride olanı destekleme, ortak sorumluluğu birlikte yürütme, emek birliğini sağlama ya da diğer türden toplumsal ilişkilerin sürdürülmesi gibi

örüntüler merkezi konumdadır. Bazı örneklerde ise ki buna yarıcılık da dahil olmak üzere, ürünün emek yoğun vasfı dikkate alındığında ve aile işletmesinin sahip olduğu emek gücünün sınırları kapasitesinde düşünüldüğünde, bu kapasitenin karşılayamayacağı ölçekteki tarımsal arazilerin âtil kalmaması, gelir sağlanması amacı da bu sözleşme biçimlerinin bir diğer gerekçesini oluşturmaktadır. Bu alanın büyüklüğü hakkında ise genel geçer bir veri sağlamak güçtür zira erişim sağlanan alan hanenin koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Bunların yanı sıra köy ve tarım dışındaki küçük ölçekli işletme sahiplerinin de yarı ya da aile içi dayanışma kapsamında arazilerini yakın akrabalarına ya da hısımlarına devrettikleri biçimler mevcuttur.

Araziye erişim biçimlerinin kapitalist bir mahiyet arz etmedikleri yönündeki çıkarımı destekler nitelikte olan bir başka veri, mülk arazilerinin tümünü ya da bir kısmını işletmek üzere başkalarına veren hanehalklarının kimler olduklarıdır. Hanelerin %25'i aile içi dayanışma kapsamında ve %13'ü yarıcılık yoluyla mülk arazilerini işletmek üzere diğerlerine vermektedir ve yine burada da 30 dekar alana tekabül eden bir kırılma noktası mevcuttur. Ancak bu hanelerin ayırt edici bir biçimde belirli bir arazi alanının üzerinde ya da altında alana sahip olan hanelerden oluştuğunu da ifade etmek güçtür. Dahası, bazı hanelerin kendi mülk arazilerinin bir kısmını diğerlerine işletmek üzere devrederlerken aynı zamanda kendileri de mülk arazileri dışındaki alanlarda tarımsal üretim faaliyeti gerçekleştirdikleri örnekler mevcuttur. Örneğin, kendisi yarıcılık yoluyla araziye erişim sağlayan bir hane, mülk arazilerinin bir kısmını çocuklarına işlemeleri üzere devredebilmektedir.

Mülk dışındaki arazilere erişim her ne kadar bekanın sürdürülebilmesinin önemli yollarından biri olsa da bu kapsamda yürütülen tarımsal üretim faaliyetleri mülk üzerinde yürütülen biçimden niteliksel olarak ayrılmaktadır. Yazılı bir sözleşme biçiminin mevcut olmaması ve bu yolla elde edilen gelirin süreksizliği bu nitelikler arasındadır. Bu ilişkilerde toprak sahibi üretim üzerinde denetim gücüne sahiptir ve bu güç sözleşmenin sonlandırılması, ürünün pazarlanması, arazilerin bakımı gibi sürecin pek çok aşamasına sirayet etmektedir. Köylülerin, bu sebeplerle ellerindeki arazileri kaybetmeleri sonucunda bekalarını sürdüremedikleri yönünde aktarımlara rastlanmamışsa da bu türden arazilerin her daim ulaşılabilir olmadığını belirtmişlerdir. Öte yandan bazı toprak sahiplerinin de burada ifade edilen biçimde sözleşmeyi sonlandırdığı nadir örneklere rastlanmaktadır.

Daha önce başkalarına da verdim. Bahçeye bakmayanın elinden aldım bahçeye. Şimdi ona o kalkınsın diye... Oğlum bunlara bunlara yapcasan dedim başkasına vemedim yani (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Toplumsal hareketlilik ve sınıf çalışmalarında sıklıkla ele alınan, birimlerin sınıfsal konumları, toplumsal hareketlilikleri ya da en basit haliyle ekonomik refahlarının değerlendirilmesinde, birey odaklı yaklaşımlar veya hanehalkı temel alınsa dahi ona içkin olan yapıların, hanelerin içerisinde yer aldığı daha geniş toplumsal ilişki ağlarının niteliği ile bunlara yönelik olarak faillerin anlayışlarına dayalı gerçekleştirdikleri ya da gerçekleştir(e)medikleri eylemleri dikkate alınmadan yapılacak olan açıklamaların eksik kalacak olduğu vurgusu yer almaktadır (Sönmez, 2006; Strauss, 1971; Savage, 2000). Wolf'un (2000) ifade ettiği gibi bir köylü işletmesinin iktisadi vasfının yanı sıra toplumsal mahiyeti de kaynakların kullanımı üzerinde belirleyici olmaktadır. Yazar, toplumsal ilişkilerin çevrili olduğu törensellerin gerçekleştirilebilmesinin, emek, eşya mal ya da nakit olarak ödenmesi gereken masrafları olduğunu ve ilişkilerin bu yolla sürdürülebildiğini ifade etmektedir. Ancak bu ilişkilerin sadece faydacı ya da yarar elde etmeye yönelik olduğunu göstermemektedir. Bunlar o ilişkilerin sembolik örüntüleridir. Örneğin, hane içerisinde anne babanın çocuklarının geleceği, sağlığı, refahı, evliliğine yönelik olarak ya da tam tersi yönde çocukların anne babalarına dair belirli türden sorumlulukları mevcuttur ve bunlar da kendisine harcama yapılması gereken ve dolayısıyla hanenin üretken faaliyetini etkileyen fonlardır. Bu kapsamdaki ödemeler miktar olarak az ya da çok olabilir ve dahi bu azlık ya da çokluk da görecelidir (Wolf, 2000, s. 23-26). Çocuğunu evlendiren bir aile, geleneksel olarak kendisinden yapılması beklenen, kendisinin de anne ya da baba olmanın sorumlulukları arasında gördüğü gerekleri yerine getirmek istemektedir. Örneğin, bu köyde erkek çocuğa ev yaptırmak bunun tipik örneğidir. Kimi haneler için bu ödemenin nakit olarak karşılanamadığı durumlarda haneler sahip oldukları kaynaklarını farklı biçimlerde bu yönde kullanmak üzere ayırmaktadır. Kişilerin bu kapsamda ne kadar harcama yapacak oldukları refahlarının yanı sıra bu ilişkilere ne ölçüde önem verdikleri, ilişkileri sürdürmek isteyip istemedikleriyle de alakalıdır ki Savage (2000, s. 44) ve Wolf (2000) de toplumsal hareketliliğin bazı hallerde kişilerin bu ilişkileri ne ölçüde reddedilebildiğiyle de alakalı olduğunu dile getirmişlerdir.

Köyde kendilerinin de geçimini sağlamaya yetmediği 10 dekardan az araziye sahip hanehalkları arasında, aile içi dayanışma kapsamında arazilerin bir kısmının ya da tümünün çocuklara karşılıksız ya da düşük ödemeler karşılığında işletmek üzere devredildiği örnekler mevcuttur. Bu örneklerde mevcut arazi hanehalkının geçimine zor yeter bir halde iken çocuklarına bir kısmını

işlemeleri üzere vermeleri ya da buradan sağlanan gelirden pay ayırmaları, esas itibarıyla törensel fonun ayrılmasının bir biçimidir.

Katılımcı 8, geçimini transfer ve tarım içi-dışı gelir çeşitlendirme yollarıyla sürdüren, katılımcı haneler arasında refah düzeyi en düşük birimlerden biri olmasına karşın, arazilerinin bir kısmını sürekli olmamakla birlikte aile içi dayanışma kapsamında çocuklarına işlemeleri üzere vermektedir. Bu strateji herhangi bir işletme için irrasyonel bir eylem olarak değerlendirilebilecekken yukarıda ifade edilen koşullar, eylemin rasyonel çerçevesini sunmaktadır. Katılımcı 8, arazilerini çocuklarına sözlü olarak verme gerekçesini aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Bu yıl gıza verdim. Onlar yapcak. Bene hiç vermedin hep oğlan yapıyo dedi. Hep ona gitti gari gana. Evin kirasına yetiremedi. O zaman birlikti. Güzel geçinsinler diye hep yardım ederdim. Şimdi bir sene ben yapam anne dedi. Biz de yetiremiyoz. Gelcek sene kendimiz yapalım dedik. Yardıma gelecek. Bu yıl verdiğime pişman oldum. Bene 2-3 milyar veriyoz. Oğlana yardım ediyoz gene gıza vermiyoz. Açık o borçlu olduğundan bu yıl açık verdik de. Kendimiz yiyoz gari yetiremiyoz işte (Katılımcı 8, Kadın, 54).

Bu kapsamdaki örneklerden bir diğeri ise, törensel fonun karşılanması bir biçimini temsil etmektedir. K16, toplumsal ilişkileri sürdürebilmenin bir gereği; ancak aynı zamanda tarımsal üretim sürecinin önemli girdi kalemlerinden olan emek gücünün yine bu dayanışma ağının aracılığıyla yürütülebilmesinin bir yolu olarak kardeşlerine aile içi dayanışma kapsamında işlemeleri üzere bahçe verdiğinden söz etmektedir:

Şurda bir arazim var mesela az. Oraya veriyom her sene bizim gıza bir sene sen ek, bir sene sen ek diyom. Bir Nazilli'deki ablama veriyom, bu sene sen ek diyom. 8 dekarın içinde. Orda bir iki mandallık bi yatak var. Oraya veriyom ben. 250-300 kilo incir geliyor. 10'dan satsalar 3.000 yapar. Hem onlara kazandırısın, destek olursun hem vermezsen senin büyük bahçene gelmezle. Yani büyük ana bahçeye gelmezler. (...) Ne çağırcam işçiye ya. Şimdi işçi çağırmak ayrı konu. Ben ona yardım amaçlı veriyorum, o da bana yardım amaçlı geliyor. Ama mal vermediler ya. Bir de gardeş, ya o da faydalansın diye. Yarın onlar sana iş için geldiklerinde diyorlar yani. Başkasının işine gitceğime, 80 lira yevmiye diyorlar. Ben burda yaparım bizim oğlan diyor. Sadece işçi bulma konusu değil, destek amaçlı. Mesela düğün yaptı bu sene. Dedim ki bizim kız buraya sen yap dedim. İstemesem vermem. Ben dedim altın maltın bozamam dedim yani. 3-5 bine altın bozcağıma dedim huraya yap. Parasınla dedim damadına oğluna ev mi yardım etcen, buzdolabı mı alcan napcasan yap. (Katılımcı 16, Erkek, 38).

Bu çalışma kapsamında derlenmiş olan veriler, Erdost'un (1984) ifade ettiği ortakçılık veya kiracılık ilişkilerinin mülksüzleşmeye yol açacağı yönündeki dönüşümün her durumda mevcut olmadığını göstermektedir. Kiralama ilişkilerinin niteliksel boyutunun yanı sıra bunun gerçekleşebilmesi için aynı zamanda köylülerin alternatif istihdama erişim imkanlarının olması gerekmektedir. Son yıllarda transfer yoluyla sağlanan gelir ve aynı zamanda diğer türden yardımların destekleyici vasfı, tarımdan çıkmaya engel olmasa da tarımda kalmayı kolaylaştırmaktadır. Her ne kadar köyde yaşamı yeniden üretebilmenin maliyeti, tüketim kalemlerinde artış ve kendine yeterli üretim kabiliyetinin yitirilmesi gibi gerekçelerle artıyorsa da yine de tarım hala daha kısıtlı gelirle sürdürülebilirliğini yani güvenli alan olma vasfını korumaktadır. Bu vasıf metnin ilerleyen kısımlarında da daha ayrıntılı olarak ele alınacağı bazı hallerde tarım gelirinin sağladığı refahtan faydalanma anlamını taşıırken çoğu halde "alternatifsizliğin" yani tarımdan çıkmanın tarımda kalmaktan daha fazla riskli ve daha büyük bir yoksulluk üretme tehdidi taşımasının bir sonucudur.

Kısıtlı gelirle yaşamın sürdürülebilirliği ya da Harrison'un ifadesiyle geçimlik seviyesinin belirlenmesi sorunu (akt. Aydın, 2018, s.65) hanehalkının yapısına, hane içindeki ilişkilerin mahiyetine, toplumsal arzulara ve tüketim biçimlerine göre farklı esnekliklere sahiptir. Toprakten ve tarımdan çıkışın önemli sebeplerinden birisi şüphesiz ki belli bir yerde belli bir ürünün üretimi ile bir hanehalkını geçindirmeye yetecek ölçüde toprağa sahip olmamaktır. Ancak, bir örneğini Işıklar Köyü'nde gördüğümüz üzere, topraktan çıkmaksızın da yetersiz geliri telafi etmenin alternatif yolları mevcuttur ve bugün ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmiş olmasından ötürü, köyden kente göç etmiş olanlar hala tarımsal üretimlerini sürdürmeye devam edebilmektedirler. Dolayısıyla 10 dekarın altında araziye sahip olan haneler için tarımdan çıkışın en temel nedeni yetersiz araziye sahiplik olarak ifade edilmekteyse de bunun dışında kalan ve aynı zamanda çıkışın gerekçesinin farklılaştığı da pek çok örnek mevcuttur. Zira bu haneler, kategorik olarak kendileri ile aynı koşullarda yer alan diğerlerinden daha zorlu şartlar içerisinde olduklarından değil aksine bazı durumlarda ilk örnekte yer verilen hanelere nazaran daha iyi koşullara sahip olsalar da tarım dışına yönelmelerinde öznelerin kendileri ve geleceklerine ilişkin sahip oldukları hedef ve istekler belirleyici olmaktadır. Aşağıda iki katılımcının köyden göç etmiş olanların durumları hakkındaki rivayet ve yorumları sorunun basitçe toprak yetersizliği ile açıklanamayacak olduğuna dair dikkate değer bir içeriğe sahiptir

15 kişidik biz köyde kendi akranlarımdan. 4 kişi kaldık yani köyde. Diğerleri çalışmaya gitti. Nazilli'de var, Denizli'de var. Çoğunlukla gidenleri ailesiyle geçimsiz. Şimdi benim babam şey olmamış olsa, dedim ya sana, her şeyimiz... Olmamış olsaydı ben de giderdim. Bazıları anlaşılmadıkları için gittiler. Öyle yani. Kalanlar babalarıyla iyi anlaşıyorlar. Bazıları babaları alkol aldığı için. Oğlu namaz kılıyo babası alkol alıyo, rahatsız oluyo. Adam gaveden içeri geldiğinde, senin baban napmış öyle muhabbeti olduğunda, canı sıkılıyo ister istemez (Katılımcı 92, Erkek, 28).

Katılımcı 83: Tonaj olarak bu muhitte belki en fazla gelir düzeyi yüksek olan bizim köy vardır. O son zamanlarda arazileri bazı kişiler sattı şehre gittiler, bazı kişiye başalarına devretti şehre gitti. 50 yıldır... Muhabbetin birine bırakıp birine geçmez. 50 yıldır bu köyden dışarlara gelin olan kişilere, evlenip olmayıp burdaki şeylere satıp giden kişilere, şöyle bi düşündüm ben. Dışarı gidenlerin %80'i işleri kayıp. Aile düzeni diye bişey kalmadı, geriye dönüp de burdan bahçesinin bi tanesine geriye almalarının imkânı yok. Bu köydeki arazilerini satıp da gidenler...

Araştırmacı: Çok giden oldu mu öyle?

Katılımcı 83: Mesela eskiden gelin olarak gidenler oldu. Öyle gabul edelim mesela şimdi ben bi tanesine istemişim. Köyde duruyo diye adam şehre gidiyo, 10-15 sene sonra geçtikten sonra var ya o köydeki adamın yarısı bile olamıyo.

Araştırmacı: İncirin çok para etmediği zamanlarda köyden malını maşratını satıp giden oldu mu?

Katılımcı 83: Çok fazla olmadı. Tamamen malına... Zaten burlarda senin dediğin hadise çoğunlukla kan davası olan yerlerde oluyo. Bizim Allah'a şükür köyümüzdeki kavgala bile kendi aile arasında, sülale arasında hemen barıştırıla insanlara. Mahkemelik dahi insan fazla yoktur yani bizim köyde (Katılımcı 83, Erkek, 59).

Yetersiz arazi varlığının tarımdan çıkışta kesin belirleyici olmadığı aksine sahip oldukları araziler köydeki cari ölçüye göre yetersiz olduğu halde tarımla ve toprakla ilişkilerini sürdürmeye devam etmenin, hatta bu ilişkiyi kapitalist nitelikli bir varoluşa eklemlenmiş bir şekilde yürütmenin biçimleri de vardır. Örneğin, aynı zamanda kardeş olan Katılımcı 36 ve Katılımcı 45, 10 dekardan az tapulu araziye sahip olmalarına rağmen, K36 aynı zamanda 10'dan fazla işçi çalıştıran bir işletme sahibidir. Köy dışında ikamet eden katılımcının eşi ise öğretmendir. 1,6 dekar tapulu arazisi olan K36 kendi arazilerini yarıya vermesine rağmen, dönüşümlü olarak aile dayanışması ekseninde bahçeye erişim sağladığı dönemlerde aynı zamanda tarımdan da kazanç elde etmekte ve tarımsal üretim sürecinin neredeyse tümünü ücretli emek kullanarak sürdürmektedir. Benzer biçimde Katılımcı 45'de aynı arazilere erişim imkânına sahip ve kendisi de köy dışında öğretmenlik ve yanı sıra incir ticareti yoluyla geçimini sürdürmektedir. K45 kardeşinden farklı olarak üretim sürecine de dahil olmaktadır. Dolayısıyla arazi varlığı yahut araziye erişim biçimleri kendi başlarına işletmelerin büyüklükleri dikkate alınarak çıkarımda bulunmayı sağlayacak vasfa sahip değildir.

Genel itibarıyla bu çalışmada tespit edilen haliyle arazilerini başkalarına kiralamanın çalışmanın metodoloji bölümünde yapılan takdimde basit hanehalkı 1 olarak tanımlanmış olan, hanehalkı döngüsünün ilerleyen aşamalarında yer alan ve yaşları 50'nin üzerinde olan kişiler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu kişiler sahip oldukları bahçeleri çocuklarına yahut diğer tanıdıklara yarıya ya da diğer sözleşme biçimlerine dayalı işletmek üzere devretmekteler. Arazilerini kendilerinin işlemesi yerine çocuklarına böyle bir yolla devretmelerinin sebeplerinden birisi çocuklardan en az birinin tarımda kalmasına bir gerekçe ve dayanak sağlamaktır. İkinci gerekçe ise mevcut hanenin yeniden üretimi sürdürebilmek için gerekli emek gücünü aile içinden temin edebilmenin koşullarını oluşturmaktır. Son olarak toprak sahipleri açısından bu durumu üreten bir diğer etken ise ileriye yönelik bir sosyal güvence oluşturmaktadır. Toprak sahipleri genellikle arazilerin tapusunu çocuklarına devretmektense mülkiyeti ellerinde tutmaya devam etmekte ve sadece kullanım hakkını sözlü olarak çocuklarına devretmektedir. Katılımcı 30 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Tapusunu vermedim oğlanlara ama bahçeyi onlara veriyom onlar işliyor. Tapusunu neden vercemişim ya satarlarsa? Ben ölünceye kadar etsinler ama tapusunu vermeyem. Her sene değiştirişim verdiğim tarlaya. Benim kendi bahçem ayrı (Katılımcı 30, Erkek, 53).

Köyde bu yollarla toprağa erişim sağlayan hanehalkları 30 dekar veya daha küçük araziye sahip olan ya da hiç tapulu arazisi olmayan birimlerden oluşmaktadır. Tapulu arazisi olmayan 14 hanehalkından üçü tarımsal üretimde bulunmamakta iken, geriye kalanlardan 5'inde tarım aslı geçim kaynağı, diğerleri için ise ek gelir kaynağıdır. Aslı geçimlerini çiftçiliğin oluşturduğu topraksız hanelerin tarımda kalmalarına olanak sağlayan temel unsur aile içi dayanışma kapsamında erişim sağladıkları arazileri işleme olanağına sahip olmalarıdır. Bu hanehalkları bu yollarla en az 2 en fazla 21 dekar araziye erişim imkânı sağlamaktadır. Dahası, diğer tarım içi gelir çeşitlendirme yollarıyla birlikte hiç tapulu araziye sahip olmamalarına rağmen hane geçiminin tümüyle tarımsal gelire dayalı olduğu örneklere de rastlanmıştır. Aile dayanışmasının niteliği, hanelerin geçimlerinin merkezini belirlemesindeki en önemli etkidir. Zira bu desteğin çeşitli gerekçelerle sunulmadığı hallerde tarımsal üretimi sürdürebilmenin imkanları daralmaktadır. Geçimini kahvehane işletmeciliğinden sağlayan Katılımcı 70, araziye erişim imkanları üzerindeki kısıtın tarımsal üretimi sürdürebilmesinin önünde engel teşkil ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Benim bi birader va başımda. Bütün akaret ona gidiyo. Ben askere gittim 2010'da şu an 2018, bütün akaret ona indi. (...) Bahçe aldık. Bahçe aldığımız kişi de bu köyden, halamız. Onun oğlu var. 150 milyara verdi. 120 si peşin 30'u bi hafta sonra. (...) İşte biz bu hem bahçe aldık hem düğün etcez (kız kardeşinin düğünü). İki tane bahçe verdilerdi bene, bi tanesine elimden aldıla. Bi tane bahçe o da zaten... Ben de şey yapmadım artık. Hiç bi destekleme yok, hiç bi gazancım yok. Kendi gavem va, iş yerim va. Şimdi şöyle bişey, bi adam yevmiyesi 70-80 lira gavede. 80 lira vedikten sonra ben ne iş yapcam? Zaten incir yok. En iyisi ben kendim çalışım dedim, siz kendi işinize bakın. (...) Senede en az 100-150 milyar akaret satıyo en az. Her şey biraderin elinde. Babamı görsen sanki çok fakir, çok rezillik görüyo. Öyle bi kişi. Oturup bi yerde bi çay içmez. Her şey bizim biraderin elinin altında. Bazen ben biraderle tartışıyom neden böyle yapıyon diye. Bene vemiyosun bari ona ve. Aynı eşyalarla dolaşıyo bi sene. Fakir sanısın ama hali vakti senden benden iyidir. Bütün suç ondan zahten. Bütün akareti onun eline vedi, bizim biraderin. Bizim birader hayatını yaşıyo. Ben sene öyle söyleyem (Katılımcı 70, Erkek, 32).

Son olarak bekayı temin amacıyla sahip olunan veya işlenen arazi alanını artırmanın kademeli bir karaktere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Buna göre, ilk kademe basit yeniden üretim döngüsü içinde toprakta geçinememe tehdidi altında olan hanelerin geçimini temin edecek ölçüde sahip oldukları yahut işledikleri küçük arazileri genişletme yoluna başvurmalarıdır. İkinci kademe, geçinememekle mücadelenin bir aracı olarak değil, bunun üzerinde bir refah seviyesine sahip olan hanehalklarının yaşam standartlarını daha da yükseltmek, kendileri ve çocukları için daha iyi bir gelecek inşa etmek için sahip oldukları/işledikleri arazileri genişletme yoluna başvurmalarıdır. Bu kademe bir anlamda bir hanehalkının mirasçısı olacak olan her yeni birimin de asgari bir geçim seviyesini temin edecek bir kaynak miktarına ulaşma çabası olarak da yorumlanabilir. Bu iki kademedeki temel amacın an itibariyle daha aşağı düşmekten korunmak, ikincisinde ise kuşaklar arası yatay hareketliliği temin etmek ya da genişletilmiş yeniden üretimi (*expanded reproduction*) temin etmek olduğu söylenebilir. Tarım içinde ve/veya dışındaki faaliyetler yoluyla tasarruf edilmiş gelirleri tarım tabanlı bir sınıf hareketliliği sağlamak amacıyla toprak genişletme ise üçüncü bir kademe olarak tarif edilebilir.

Katılımcılar arasında işledikleri arazileri genişletme yoluna başvuran haneler arasında önce çıkan örneklerden biri Katılımcı 46'dır. Henüz genç bir hane olan K46'nın sahip olduğu tapulu arazi alanı 14 dekadır. Ancak o hem yarıcılık hem de diğer yollarla erişim sağladığı ilave araziler yoluyla yaklaşık 85 dekar bahçe işlemektedir. Hanenin yıllık safi geliri (2017 yılı itibariyle) 240.000 TL'ye ulaşmaktadır ve bu haliyle köyde gelir seviyesi en yüksek hanelerden biridir. Hanenin yıllık toplam geliri içerisinde tarımsal üretimin payı %89 olarak hesaplanmıştır. Üç çocuğu olan Katılımcı 46, bir yandan çocuklarına daha iyi bir gelecek sunmayı amaçlamakta fakat aynı zamanda yeniden tarıma yatırım yoluyla sahip olduğu arazileri genişletmeyi

hedeflemektedir. Fakat bu belli bir sınır içinde bir genişletme gayretidir ve kendisi bunu şöyle ifade etmektedir:

Onlara yetcek kadar alcam ben yani. Gücümün yettiği kadar alcam. Toprak alcam. 15'er ton incir bırakmayı düşünüyom. Onları geçindiri o. Biraz kendi imkanları şey olur geçindirir (Katılımcı 46, Erkek, 30).

Bir diğer örnek olarak Katılımcı 31, işlediği araziye arttırma imkânı bulmasının tarımda kalmasına dayanak sağladığını ifade etmektedir:

Katılımcı 31: Şimdi şöyle, benim bağ bahçem olmasa ben burda 5 dakika bile durmam yani.

Araştırmacı: Senin bahçen de az ama sanırım?

Katılımcı 31: Az. Zaten benim arkadaşın verdiği incir bahçesinlen yetiniyom. O olmasa zaten durmam. Kendi bahçeme icara veririm ya da yarıya verim. Başka yere çalışmaya giderim.

Araştırmacı: Peki neler yapabilirsin?

Katılımcı 31: Benim elimden her iş gelir. Her şeyi yaparım yani.

Araştırmacı: Seni alıkoyan ne gitmekten? Halinin daha mı kötü olacağını düşünüyorsun?

Katılımcı 31: Yok. Şimdi ben yarıya yaptığım yerden Allah'a şükür hemen hemen 5-5,5 ton civarında incir satıyoz. Ne bileyim, bunun iki buçuk tonu onun iki buçuk tonu benim. En kötü ihtimalle şu anda inciri iki buçuk tondan satsam, yine iki buçuk ton incir beş milyar para eder. Bu da bi aile için ideal bi para. Hemen ben de ne bileyim, onunla da kalmıyorum ben. Hani ne bileyim, inşaatda da çalışıyorum, sandalye işi var onlarla uğraşıyorum. Yani bi nevi elim ayağım bağlanıyo yani (Katılımcı 31, Erkek, 37).

Satın alma ve/veya kiracılık ve ortakçılık yoluyla işlenen arazilerin genişletilmesi konusunda Işıklar'da tespit edilmiş bu tavrın ona has olduğu söylenemez. Aksine bu husus daha önce Stirling (1965) ve Sönmez (1993) tarafından da işaret edilmiş olan bir husustur. Ayrıca gerek tarım sayımları gerekse TÜİK Bütçe Araştırması verilerinde Türkiye tarımında kiralamanın ve kiralananabilecek alanın mevcut olmasına rağmen tarımsal işletmelerin sürekli bir şekilde genişleme eğiliminde olmadıkları da görülmektedir.

Tarımda kapitalist dönüşüm tartışmalarında, bu dönüşümün bir yolu olarak mülk arazilerin arttırılması ayırt edilirken buna karşılık yarıcılık/kiracılık gibi erişim biçimlerinin de bu dönüşümün farklı yol ve biçimlerinden olduğuna işaret edilmektedir. Bu vaka özelinde ifade edilen araziye mülkiyet ya da diğer yollarla erişim biçimleri özelindeki sınırlılıklar yeniden dikkate alındığında (ekilebilir arazinin sınırları, toprağın ve ürünün değerli vasfı, alternatifsizlik sorunu, nüfus baskısı gibi) ve buna ilaveten mülk dışındaki arazilere erişim örüntülerinin gerek söz konusu arazilerin niceliği (hanehalkı düzeyindeki ortalama alan bazında) gerekse niteliği bu yolla arttırılan, tasarruf edilen toprak alanının kapitalist bir vafsa sahip olmadığını göstermektedir.

Katılımcılar arasında, yukarıda K46 örneğinde görüldüğü gibi, daha geniş arazi alanına erişim sağlayan haneler mevcutsa da bunların aynı zamanda tarım dışı gelirleri yoluyla bu hareketliliği sağlayabildikleri anlaşılmaktadır. Tarım kendi başına bu türden bir hareketlilik için yeterli olmamakla birlikte diğer alanlara erişim ve mevcut konumun sürdürülmesi için önemli ölçüde gerekli bir kaynak vasfındadır.

Toprak ve beka arasındaki ilişki salt yeterli tarımsal araziye sahiplik ya da erişimle sınırlı değildir. Aynı zamanda yukarıda da yeri geldikçe işaret edildiği üzere, toprağın güvenilir bir alan olarak konumlandırılmasının mahiyeti de değişmekte olup bu durum hanehalklarının üretimi sürdürüp sürdürmemelerinde belirleyici olmaktadır. Bir sonraki başlıkta bu konuya ele alınacaktır.

6.3. TOPRAĞA GÜVENİN DEĞİŞEN MAHİYETİ

Akram-Lodhi (2007) toprağın tarımsal yeniden yapılanmadaki konumuna dair arazinin mülkiyetinden ve kontrolünden sağlanan faydayı en üst düzeye çıkarmak için tahsis edilmesi gereken ekonomik bir kaynak olduğu yönündeki varsayıma karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışın temelinde, toprağın birçok insan için sadece bir geçim kaynağı olması rolünden daha fazlasını içerdigi kabulü yatmaktadır. Ona göre birçok insanın toprak anlayışı; belirli bir toplumsal, politik, ekonomik, ekolojik ve kültürel ilişkiler dizisini barındırmaktadır. Böylelikle toprağın kimliğin inşasını dokuduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda kırsal kimliklerin, topluluklar bir yana aynı topluluk içinde bile bireyler arasında tek tip olmadığını veya böyle bir rolün zaman içinde, politik ekonominin karakteri değiştikçe farklılık gösterebileceğini ilave etmektedir. Yazar, toprağın ekonomik bir kaynak olarak karakterine yapılan aşırı vurgunun hatalı olduğunu ve mevcut politikaların başarısızlıklarının temelinde bu anlayışın yattığını iddia etmektedir.

Bu çalışmada da toprak ve beka arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde Akram-Lodhi'nin kabulü benimsenmektedir. Her ne kadar araştırma sahası, tarif edildiği üzere bölgesel ve ürüne bağlı koşulları itibarıyla ekonomik olarak da bekanın sürdürülebilmesi için çoğu halde uygun koşulları sağlamaktaysa da üretimin sürdürülmesi aynı zamanda; i) köylülerin toprağa ve tarıma attıkları anlam ii) tarımın diğer sektörlere göre konumu ve hanenin bu alanlardaki potansiyeli iii) üretimi sürdürecektir bir varisin olup olmamasına bağlı olarak değişmektedir.

Sermayenin tarımı egemenlik altına almasının farklı biçimlerinin, köylülerin üretim araçları üzerindeki biçimsel hakimiyetini sürdürdüğü ancak bağımlılık ilişkilerinin üretildiği yönündeki savın aksine Işıklar Köyü sakinleri için tarım, özgürlük ve özerklik kaynağı olarak konumlandırılmaya devam etmektedir ve bu günümüz şartlarında oldukça kıymetli bir veridir. Özerklik peşinen, gerçekleştirilen üretim sürecinde sömürü ilişkilerine tabi olmamak anlamına gelmemektedir. Daha doğru bir ifadeyle, sömürüyü tanımlama biçimine bağlı olarak küçük ölçekli aile çiftçiliğinin üretiminin bağımlılık-özerklik konumlandırması kuramsal olarak değişkenlik gösterecektir. Ancak bunların hangisinden hareket edersek edelim, sonuç itibarıyla faillerin gözünde çiftçilik, toprak veya tarım kendilerine özgürlük alanı sunmakta ve bu onların tarımda kalmaları yönündeki eğilimlerini kuvvetlendirmektedir.

Stock ve Forney (2014) İsviçre ve Yeni Zelanda’da yapmış olduğu çalışmada, çiftçilerin özerkliği, benlik tanımlamalarının önemli bir parçası olarak konumlandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaya göre çiftçilerin gözünde kavram, birbiriyle ilişkili üç değer üzerinden tanımlanmaktadır. İlk olarak, çiftçilikle bağlantılı bir yaşam tarzını çağrıştırmaktadır. İkincisi, kendi işinin patronu olmanın eşdeğeri olarak anlaşılmaktadır. Üçüncü olarak ise, olumsuz koşulları sınırlandırmanın bir aracı olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Buna göre özerklik aynı zamanda çiftçi olmanın deneyimlerini hafifletmek, yönlendirmek ve dönüştürmek için bir araç olarak görülmektedir. Bu araştırma kapsamında da köylülerin çiftçilik ve tarıma ilişkin ifade etmiş oldukları özerklik vurgusu, Stock ve Forney’in bulgularıyla büyük ölçüde paralellik göstermektedir.

Özerkliğin inşasının önemli unsurlarından olan “kendi işinin patronu olmak” ve tarım dışı işlerin ise tam aksi biçimde “kölelik” ya da “emir altına girmek” olarak değerlendirildiği mülakatların sayısı az değildir. Patronluk ile kastedilen bir başkasının üzerinde otoriteye sahip olmaktan ziyade kendine ait bir alanda, kendi işiyle uğraşmak ve bunda herhangi birinin doğrudan denetimine tabi olmamaktır. Aşağıdaki alıntılarda bu kapsamdaki yaklaşımlardan bazılarının yer verilmiştir:

Bahçelere, arazileri neden satıp dışa gidem ben şimdi? Senin benim kölesi olam? Nazilli’de bir yerde çalışan bir kişi, onun emrindesin artık. Burda kendi işinin patronusun. Afedersin ben bugün çalışmaya gitmicem ben dedin mi yatarsın öğleye gadar. Kimse sene bi şey diyemez (Katılımcı 96, Erkek, 53).

Ben şahsıma ait bugün genç olsam, mesela 15-20 yaş arasında genç olsam, ben kimsenin emrinde 1 ay 1600-1700 liraya çalışmam. Çalışmam ya! Bir günlük kestane yevmiyesi 300 lira. 1 gün atla çift yevmiyesi 300-400 lira. 10 gün çift sürcem ben 4000 para alcam. Bir ay çift sürcem 10 milyar para alcam. E şimdi ben 10 milyara Uğur Dondurma'da çalışsam, 1600 liradan, kaç ayda alcam? 7 ayda alcam. Anlayabiliyo musun? Ben gençlere her zaman bunu söylüyom. Oğlum, ben bir ay 1600-1700 liraya kimsenin emrinde çalışmam. Yapmam yav! Kimsenin emrinde bir ay 1600-1700 liraya kölelik yapmam (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Gençlerden yaşayabilenler yaşasın. Ama şimdi yaşamazlar. Neden yaşamazlar? Herkesin az çok arazisi var, karınımı doyurayım yeter diyo. Yani elin işinde çalışmayayım, elin kölesi olmayayım. El işi zor iş. Kendi işimi yaparım diyo. Az kazanırım diyo ama bir şekilde yaşarım diyo (Katılımcı 85, Erkek, 52).

Her ne kadar üretimin ve geçimin piyasaya bağımlılığı ya da çeşitli sözleşmelerle denetime tabiiyeti söz konusu olsa da çalışma saatleri, koşulları, üretim süreci üzerinde bir başkasının denetimine tabi olmamak köylülerin ifade ettikleri özerklik alanını yaratmaktadır. Aynı zamanda arazinin mülkiyetine sahiplik bu güveni pekiştirmektedir. Her ne kadar Stock ve Forney (2014) özerklik duygusunda zorunlu olarak tapulu araziye sahipliğin koşut olmadığını vurgulamışlarsa da bu araştırma kapsamındaki veriler, mülkiyetin özerklik hissinin inşasında önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Aşağıda da örneklerine yer verildiği gibi katılımcıların gözünde, çiftçilik kimliğinin inşasında emek ve sermaye belirleyici faktörler olarak konumlandırılmaktadır:

Biz çiftçi sayılmayız aslında ya. Ama köylüyüz. Ne kadar tarım arazisi var da biz de çiftçi olcaz ya. İşte görüyorsunuz adam koşup geliyo gaveye (Katılımcı 39, Erkek, 53).

Arazim olduğu için çiftçi olarak görüyom mesela. Köylü olarak da görürüm. Köyde doğdum, büyüdüm. Neden köylü olmayayım? Çiftçi olmak... mesela çalışan, üreten bir kişi. Ama şehirlerde oturduğün zaman, üretimden de anlamazsın, çiftçiden de anlamazsın, milletin halinden de anlamazsın. Ama köylü olduğün zaman, çalıştığın için şey yaparsın, herkesin bi halinden anlamış gibi görünürsün (Katılımcı 44, Erkek, 51).

Araştırmacı: Arazisi olmayana da çiftçi der misin?

Katılımcı 101: Sonuçta köyde büyüdüyse çiftçidir bu benim bildiğim.

Diğer Katılımcı: Arazisi olmayana ben çiftçi demem hamal derim.

Katılımcı 101: Ben kimseyi küçümsemem ya.

Diğer Katılımcı: Hayır, küçümseme anlamında değil. Yani arazisi olmayan kişiye ben yevmiyeci veya hamal derim.

Katılımcı 101: Şimdi öyle diyosun ama, A***'nın oğlu mesela adam isteyerek mi şey oluyo onlara bakarsan. Çiftçi derim ben. Çalışıyo sonuçta, köy işinde çalışıyo bunlar (Katılımcı 101, Erkek, 42).

(Çiftçi) değilim. Kendim yapmadığım için değilim. Emeğim geçmiyo yani. Yani alın terinle o işi severek yapmak lazım yani. Biz kendi paramızla yaptırmaya çalışıyoz, o oluyo. Yoksa birebir uğraşmıyoz yani (Katılımcı 93, Erkek, 52).

Tarımsal üretimde artan belirsizlik ve risk koşullarının üreticilerin tarımdan uzaklaşmasına neden olduğu yönündeki sav, söz konusu koşulların sisteme özgü boyutunu göz ardı etme tehlikesini içermektedir. Zira içerisinde bulunulan dönemde yoksulluk, iş güvencesizliği gibi sorunlar neoliberal kapitalizmin kronik problemleri olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu riskler tarıma özgü nitelikler olarak değerlendirildiklerinde, köylülerin neden/nasıl üretimi sürdürmeye devam ettiklerinin anlaşılması zorlaşmaktadır. Tarımda kalmak, belki daha iyi bir refah ya da yukarıya doğru hareketliliğe olanak sunmayacaksa da diğer sektörlerin hanenin mevcut refahını korumaya yeterli olmadığı hallerde, belirsizlik ya da kriz anları, tarımdan çıkmaya yol açan bir sonuç üret(e)memektedir. Aynı zamanda bir önceki paragrafta da değinildiği üzere, tarımda üretim aracına sahip olmanın hala belirli ölçülerde sağlamaya devam ettiği manevra alanı, köylülerin gözünde toprağı daha güvenilir bir alan olarak konumlandırmaya yol açmaktadır. Katılımcıların toprağın güvenilirliğine dair bazı ifadeleri ise şu şekildedir:

Oraya bakcak olursan hiçbi şeyin bi garantisi yok. Devlet garantin var mı? Bugün mesela ağustosun sonunda verilecek olan organik paraları hani verilmedi daha. Devlet vermicem dese napcan? (Katılımcı 96, Erkek, 53).

Oğluma şimdi söylüyorum. Benim babam rahmetliğin bi nasihatı var, ben de oğluma söylüyorum bu nasihata. ‘Oğlum meslek insanı aç bırakır toprak aç bırakmaz.’ derdi. Aynı düşünüyorum. Neden düşünüyorum? E şimdi oğlan geçen sene düğünde soğuktan şundan bundan bir yüz felci geçirdi. Biz zaten kızlan (hastalığından söz ediyor) uğraşıyoz. İzmir’e şuya buya gittik geldik onun önlemini aldık. Şimdi Allah muhazafa ses tellerinde bi problem çıktı. Gittik doktora, sen müzisyenlik yapamazsın, şarkıcılık yapamazsın dedi. Napcak o? Yani ne yapabilir yani? Biriktirdiğiniz paraya imkânınız varsa bi toprağa bağlayın. Her ata verir bu nasihate (Katılımcı 73, Erkek, 57).

Şimdi bazıları satcaz bir iş şey etcez diye satıyolar, parası çarçur olup gidiyoru. Bir ateş çıksa toprak elinde kalır. Toprak gibi garanti başka bişey yok (Katılımcı 55, Erkek, 59).

E bi güvence olsun. Bi güvence olur. Toprak gibisi var mı? Düşün mü toprağa sarılcan. O seni kaldırır. Bak, babam biz dışta durduğumuz halde, o yıllarda babam hiç bi tane dahi miras yoktu. Miras olmadığı halde, 15000 metrekare yer aldı parayla. Bunları hep parayla aldı. Hana (hani), bu kadar bahçeye alabilmek öyle herkesin harcı değil. Bunlar hep parayla alındı teker teker. Ağaçlar teker teker sayıldı, alındı. Bir ağaç bin liraya geldi yerine göre. Hiç yoksa 700-800 tane ağacımız var bizim. Bunlar hep biner lira tanesi, şu anın parasıyla (Katılımcı 85, Erkek, 52).

Köylüler tarımı pek çok diğer mesleğe göre daha güvenilir bir alan olarak tayin ederken büyük ölçüde kendi güç ve kabiliyetlerini hesaba katarak, piyasada erişebilir konumda olan mesleklere dayalı bir karşılaştırmadan hareket etmektedirler. Bu durumda yaş ve eğitim durumunun bu konumlanmayı etkileyen diğer değişkenler olarak ayırt edilmesi mümkündür. Hane reislerinin %80'i ilkokul, %10,8'i ortaokul mezunu oldukları hesaba katıldığında, katılımcıların %90,8'i için istihdam olanaklarının önemli bir kısmının kendilerine kapalı olması ve ekseriyetle mevcut işlerine göre daha düşük gelir getiren süreksiz işlerden oluşma potansiyeli yüksektir. Katılımcı 29, bugün tarım ve ticari gelirlerine dayalı olarak köyde ortalamanın üzerinde gelire sahip olmakla birlikte, geçmişte geçinmekte zorlandığını ifade eden hanelerden biridir. Bugün sahip olduğu arazilerin büyük bir kısmını satın aldığını belirten Katılımcı 29, neden tarımda kalmayı seçtiği yönündeki soruyu aşağıdaki gibi yanıtlamış ve aynı zamanda çocuklarının geleceğini de tarımda planladığını belirtmiştir:

(Köyden/tarımdan ayrılmayı) düşünmezsin. Çünkü tahsil durumun ilkokul. Dışarda barınırım barınamazmım, ederim mi, başaramazmım? Bu stresler var. Çünkü o duruma elverişli değilsin. Bunun gibi. Dışarda yaşamak da zor. Ben çocuğum mesela üniversite okuyo, 4 yıllığına tutturdu. Tahsilli çiftçi yapcam yani. Okuyup da nolcak yani? 3000-4000 lira maaşı olsa nolcak? Tabi canım, hiç olmazsa burnunun dibinde (Katılımcı 29, Erkek, 43).

Çocuklarının eğitim durumlarına bakıldığında da erkek evlatların %52'si kız evlatların ise %43,6'sı en fazla ortaokul mezunudur. Bu durumda kendileri için olduğu kadar çocukları için de eğitim yoluyla hareketliliğin olanakları sınırlıdır. Dahası, bazı hanelerin gözünde salt düşük gelirli, geçici iş kolları değil aynı zamanda öğretmenlik, bankacılık, müdürlük gibi belirli bir eğitimi gerekli kılan ve görece itibar sahibi iş kollarına göre de çiftçiliğin daha değerli atfedildiği örneklere rastlanmıştır. Bunlardan biri olan Katılımcı 46, çiftçilik ve diğer meslekler arasındaki karşılaştırmayı aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

Çiftçi olmak, köylü olmak... şehirden bir kat üstünüz yani biz. Her açıdan yani. Maddi açıdan manevi açıdan. Misal bak biz İstanbul'a maça gittik bu sene. Fenerbahçe-Galatasaray maçına gittim ben. Biz burdan 5 kişiydik köyden. Nazilli'den bir otobüs abi vardı. 55 kişiydik. Bizim biletlerimiz çıkmadı oraya giderken. A bankasından abi var, B bankasının güvenliği var, ondan sonra C Bankasının müdürü vardı. Bilet sıkıntı oldu bizde, çıkmadı. Başkan dedi ki ya arkadaşlar dedi biletlerde sıkıntı var. Eğer dedi karaborsadan bilet almak isteyen varsa girsin dedi, yani parası olan varsa girsin dedi. Bizlen gidenlerin içinde sade bizim köyden, burdan gidenler girdi maça. Ya ben dedi, ay sonu dedi, hesabıma kitabıma ona göre yaptım dedi adam. Ben dedi 500 milyona bilet alıp burda maça girmem dedi, Nazilli'den giden arkadaşlar. Bizim köyden giden 5 kişi girdik. 500'er lira bilet aldık girdik. Ben kafamdan düşündüm ki

demek ki dedim ben, asgari ücretle çalışan bi kişide para yok. Köylüde para var. Memurdan asgari ücretliden biz daha iyiyiz yani (Katılımcı 46, Erkek, 30).¹⁶⁶

Eğitimin yanı sıra yaş da benzer bir biçimde toprakla olan bağın niteliğini etkilemektedir. Bu etkiyi nedensel bir ilişki olarak tayin etmek doğru olmamakla birlikte, hane reislerinin ortalama yaşının 50 olduğu hesaba katıldığında, yeni bir işe yönelmek çoğu halde zorlaşmaktadır. Uzun yılların çiftçilikle sürdürülmüş olması da bu anlamda belirleyicidir. Katılımcı 76 ve aynı zamanda müzisyenlik de yapan Katılımcı 86'nın bu husustaki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Nereye gitçez? Ben 61 yaşından sonra başkasına amelelik yapamam ki. Ama kendi işimde kendi işimi yapıyorum. Başkasının işini yapmam. Biz 2-3 aydır çalışıyoruz, ağustostan beri. Kendi işin hem daha zevkli oluyor. Hem kendin bir şeyler ekmek... Para kazanıyoruz, daha zevkli oluyo (Katılımcı 76, Erkek, 61).

(...) Olmaz olur mu ya! Neden satem bahçe ben? Verim veren toprağa? Yaş 50. Müzisyenliği nasıl yapcan? Nereye gadar yaparsın? Bir iki sene değil ki. Köylünün topraktan başka bir güvencesi ne var? Bi fabrikada çalışsan, fabrika yok. Nerde çalışcan? En güzel şey toprak (Katılımcı 86, Erkek, 42).

İnsanların genellikle, belirli bir yaşam standardına sahip olduklarında, mevcut alışkanlıklarını değiştirmeye daha az meylettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün belirli ölçülerde kırılmış olmakla birlikte baba mesleğinin sürdürülmesi yine de nadir rastlanan bir durum değildir ve özellikle aile şirketlerinde, zanaata dayalı mesleklerde ve çiftçilikte bu eğilimin en azından aile üyelerinden birine işin aktarımının sağlanması yoluya sürdürülmesi eğilimi kuvvetlidir. Köylüler, içerisine doğdukları topraklarda babalarının-annelerinin meslekleri olan çiftçiliği çok erken yaşlarda öğrenmeye ve esasen bunu sonradan seçilen bir geçim faaliyetinden öte yaşam tarzı ve bir kimlik olarak benimsemeye yatkınlardır. Öyle ki katılımcılara “ne zamandan beri çiftçilikle uğraştıkları” sorulduğunda yanıtları “doğduğumdan beri” olmaktadır. Böylesi bir bağın çözülmesi de düşünüldüğü kadar kolay değildir. Katılımcı 130'un aşağıda ifade ettiği gibi “gözünü toprakta açmak” la başlayan çiftçilik “göz yumulana kadar” sürdürülen bir kimlik ve dahi bir yaşam tarzıdır:

¹⁶⁶ Banka isimleri gizlenmiştir.

(...) Evet tabii canım. Gözümüz toprakta açılmış. E verim veren topraktan vazgeçilir mi? Gözümüz burda açılmış. Garnımız ordan doycak ablam. Ben topraktan vazgeçmem. Anca gözümü yumarım, öyle vazgeçerim (Katılımcı 130, Erkek, 68).

Köylülüğe veya çiftçiliğe özgü yaşam tarzına içkin olarak tanımlanan ve özerklik vurgusunda ön plana çıkan unsurlardan biri, köyün her ne kadar giderek şehirden bir farkı kalmadığı vurgusunu da içermekle birlikte, doğa ile kurulan bağıdır. Köylülerin çoğu, şehirde yaşamının kendilerini “boğduğunu” ifade etmekte ve köyün bu anlamda daha yaşanılır bir hayat sunduğunu belirtmektedir:

Aşağılarda duramam ben, şehirde duramam, edemem. Ben illa ki tavuklarlan, keçilerlen, bi şeylerlen uğraşcam. Yüz küsur tane tavuk var evde. Bi geçi (keçi) var. Akşam sabah 3-4 kilo süt sağıyoz ondan. Yetiyo o bize, yememize, içmemize. Napalım? Hayat devam ediyö. (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Yaşam biçimi diyem. Köyde toprak olmadıktan sonra yaşamın bir anlamı yok yani. Benim görüşüm ö. Ben şimdi bahçeye giderim akşamüstü, bahçeye bir dolaştık mı, kafamız yerine gelir. Doğayla iç içe. Şehir kısmının her tarafı beton. Biz cennetteyiz (Katılımcı 15, Erkek, 48).

Mesela örneğin, diyelim ki şimdi başka bi şehre taşındı. Olur ya insanın başına her an her şey gelebilir. Şehirde kimse kimseye bi parça bi şey vermez. Ama bu, köyde öyle değil. Komşuluk başkadır ya. Köy yerinde komşuluk başkadır. Köyü seviyorum derken, köy hayatı başkadır. Temiz hava, sakinlik... (Katılımcı 65, Erkek, 44).

Piyasaya yönelik üretimde uzmanlaşan köylülükte, tüketim amaçlı üretim faaliyetlerinin azalan oranına karşılık köyler hala belirli ölçüde tüketim maliyetini azaltmaya imkân sağlayan evde/doğrudan tüketim amaçlı üretimi sürdürmektedir. Köylülüğün modernleşmesi sürecinin beraberinde getirdiği artan tüketim masraflarının yarattığı baskıya karşılık yine de kente göre köy, tüketimin masraflarının azaltılabilmesine olanak sunmaktadır. Tüketim amaçlı üretim imkânı bunun bir boyutu iken ikincisi köyde birincil ilişki ağlarına dayalı dayanışmanın varlığıdır. Elbette bu dayanışma ağları da giderek çözülme ve dönüşme eğilimi göstermektedir; ancak daha kapalı bir grup içerisinde sürdürülüyor olsa da bu bağ, köyü güvenli bir alan olarak konumlandırmaya olanak sunmaktadır. Katılımcıların bu yöndeki bazı ifade ve değerlendirmeleri ise şöyledir:

Bak Ebru! Köy yerinde aç galan, geçinemeyen bir vatandaş, şehirde hiç geçinemez. Doğru mu? Biz burda, hindi yağmurlar yağdı. Bizim burlarda otlar biter. O laleler, gırmızı laleler

var ya. Onlar yeni çıktığı zaman onların ot pidesi süper olur. Ondan sonra, ısırgan otları. Onların şeyleri çok güzel olur. Onlar çıkıyo şimdi şu anda. Ondan sonra turp otu deriz biz. Turpun bi de kendi yerden çıkan ayrı otu olur. Turp yaprağına benzer ama onun gibi büyük olmaz. Onların gavurması da çok güzel olur. Hana demek istediğim, köy yerinde çevir bi 1500-2000 metrekare yere, at içine 300-500 tane tavuk. Günde 150-200 yumurta alsan 300-500 tavuktan, birer liradan 200 lira. Bu tavuğun ortalama da masrafı günlük 50 lira olur. 50 liralık yem yimez. Ee, sen hiç bi şey yapma, otur akşama gadar, gavelerde daş döşe (okey oyna), ondan sonra akşam eve git. Nolcak o evde? Nolur o evde? Ancak guru soğanla ekmek varsa yirsin (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Köylü demek... Kendi ihtiyacını kendin karşılayabiliyorsun en azından. Şehirde durmaktan iyidir yani. Bu Türkiye'nin şartlarında şehirde yaşamaktan çok iyidir yani. Şimdi şöyle, köyde yaşayan çoğu kişiler birbiriyle bağlantılı, akraba. Aç galsan da susuz galsan da yardım edecek olan var. Ama şehirde bir evde, bi apartmanda duruyosun, yan yana kimse birbirine karışmaz (Katılımcı 57, Erkek, 44).

Hiç düşünmedim (buradan gitmeyi). Çünkü dışarıdan daha buraya geldim. 4 sene dışarıda çalıştım ben, buraya geldim. Neden? Çünkü biz köylü bir hayat yaşadığımız için, şehirdeki hayat bizim için hayat değil. Biz burada rahata, huzura alıştık. İstedığımız zaman tarlaya gidiyoz, iki tomatez (domates) koparıyoz, iki saltalık koparıyoz, iki patlıcan topluyoz... Onlan zevkimizi alıyoz (Katılımcı 1, Erkek, 53).

Şehirde yaşayan genç katılımcılardan biri olan Katılımcı 120'nin ifadeleri de yukarıdaki aktarımları teyit eder niteliktedir:

Ya benim için zor (ilçede yaşamak). Nasıl zor? Bi giriyosun markete, 250-300 lira alışverişi oluyo. Ama burda hani, köy yerinde gidiyosun, marulunu, soğanını kopartıp gidiyosun yani. Burda böyle. Ama Nazilli'de öyle değil. En ufak şeyi dahi gidiyosun marketten alıyosun yani. Benim hanım işte Nazilli'ye alıştığı için, orda durduğu için yani. (...) Yani ben de memnun değilim her ay 650, 650 kira vermeye. Geç onu 250 lira da elektirik parası geliyo. Klima yakıyosun. Soba yaksak, yukarı çıkarcaksın odunu, kömürü (Katılımcı 120, Erkek, 24).

Tarımın “karnın doyurulduğu yer” olması güvenin önemli unsurlarından olmakla birlikte tarım ve toprakla kurulan bağ bu anlamda salt iktisadi faaliyetle kurulan bağın ötesinde aynı zamanda köylülerin anne-babalarıyla, çocukluklarıyla, hatıralarıyla donatılmış bir maneviyata sahiptir. Dolayısıyla toprağın satılması, kendi başına gelir kaynağının elden çıkarılmasından daha fazlasını ifade etmektedir. Ata toprağı ve ata mesleğı belirleyici bir role sahiptir. Bunun yanı sıra manevi bağın kurulması, nesiller arası aktarımla değil aynı zamanda satın alınan yeni arazilerin de köylülerin emek güçlerinin, alın terlerinin ürünü olmasıyla da mümkündür. Aşağıda katılımcıların bu yöndeki ifadelerine yer verilmiştir:

Kaptırdık paralara. İki tane bahçe gitti, 16 dönüm. 2 tane arabam vardı onlar da gitti 93'te. Şimdi almaya kalksan o araziler zor alınır yani. O bahçelere hem kendim yetiştirmiştim ben. O kadar üzuldüm ki. Kendim yetiştirdim ya! Dalını dahi kendim. Kimseye diktirmedim. Ben çok seviyom rençberliği (Katılımcı 48, Erkek, 60).

Ben sattığım yerleri var ya, rüyamda görüyom, ağlıyom bazen. Eşim şahit bak. Orda ekmek yidin, garnın doydu. Hatıran oluyo. Çok rüyalarım giriyö. Akrabalarım alan da ama giremiyosun gari başkasının şeyine. Kendi bahçen gibi olmuyo. Ne kadar akrababan olursa olsun giremiyosun. Hemen 'Şşşt! Ne elliyon?' diyola (Katılımcı 127, Erkek, 61).

Toprak ayrı bi özelliği var. Canın sıkıldığı zaman gidersin, bahçede oyalanırsın, stres atarsın. Eskiden ben burda şunu yaptım, bunu yaptım der gibi. Toprak başkadır ya. Ya bunlar zorla alınmış hep. Anadan, babadan, dededen kalmış topraklar. Niye satsın ki? Sattığın zaman geriye alması zor olur (Katılımcı 41, Erkek, 49).

Toprak sahibi olmanın... Yani dedemden kalan malların anlamı. Dedemin elleri var. Ben dedemi severim. O da beni sever (Katılımcı 64, Erkek, 58).

Köyün ve tarımın güvenilir bir alan olarak belirlenmesinde, diğer etkenler kadar birincil konumda olmayan; ancak yine de hanelerin kararlarında etkili bir başka unsuru dezavantajlı gruplar özelinde ele almak mümkündür. Yakın dönemde engellilerin istihdama daha fazla katılmalarını temin için yeni yasal düzenlemeler¹⁶⁷ hayata geçirilmişse de kente göre köyün sahip olunan engelin mahiyetine göre avantajlı görüldüğü ve böylelikle bireylerin kararlarında etkili olduğu örneklere rastlanmaktadır. Aşağıda yer verilen alıntılar bu kapsamdaki hanelerden bazılarıdır:

Şöyle şimdi, biraz sesimden rahatsızım da pek dışarı çıkmak istemedim. Toplum beni tanıyo. İnsan eksik gözüküyo daha doğrusu. Ben daha çok ileride olabilirdim. Bu yüzden ileri gidemem; ancak her gücümle ileri gittim. Konuşma gücümü kullanamadım. Daha doğrusu o fırsatım olmadı. O yüzden çıkamadım. Olmasa çok ilerlerdim çok. Bodrum'dan arsa aldım bak. Bir tek kişi çıksın görem ben. İzmir'den arsa aldım. Onları o zaman sattım ama nerde o zaman o insanlarda o ileri görüş. 70-80'lerde yaptım bu işi. Gidemedim oralara ondan sattım. 200 metre Bodrum'da 175 metre İzmir'de idi. Nazilli'de arsa aldım, ev yaptım. Bende şey

¹⁶⁷ 1965 Tarihli 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53. Maddesi ile 2003 Tarihli 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 30. Maddesi bu husustaki düzenlemeleri içermektedir. Buna göre özel ve kamu kurumlarında engelli personel çalıştırmaya ilişkin belirlenen asgari kotalar, belirlenen kotanın üzerinde engelli personel çalıştıranlara ilişkin devlet destekleri, engelli çalışanların sigorta-prim koşulları ile bu hükümlere aykırılık halinde uygulanacak olan cezalar ve diğer çeşitli düzenlemelere/uygulamalara yer verilmektedir. İlgili yasalar için bkz.:

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>(Erişim Tarihi 30.06.2022).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf> (Erişim Tarihi 30.06.2022).

çok. Hangi birine saycam ben? Sonra sattım onu da. Şimdi istesem yine alırım hemen de... (Katılımcı 7, Erkek, 69).

Ben zaten köyde oturduğum için, köyün geliri ne? İncir. Onun için öyle ettik. Başka bir iş kurmak istesem de olmaz. Sağlığım da yetmez. Ama burda olduğum zaman, biraz da babadan gelse, biraz da kendimin olsa, ben burda geçimimi sağlarım (Katılımcı 9'un oğlu, Erkek, 30).¹⁶⁸

Yok yok hiç düşünmedim. Burda şimdi özürü oğlum olduğundan, kımıldayamadım yani sağa sola. Zaten bu işi¹⁶⁹ de yapıyodum daha önceden de hani bu kadar şey değildim. Kendim öğrendim bu işe. Ustanın yanında da çalıştım. Eskiden de motor merakı bende çok fazla idi böyle. Mesela hiç işim olmasa da motora biniyodum ben. Beydağ'ında bir motorcu vardı bizim arkadaş. Onun yanına gidip iki üç saat ona yardım ediyordum. Orda göz hırsızlığıyla aldım yani ben buna. Ben çocuktan ötürü fazla şey yapamadım zaten. 4-5 sene çocuğunla uğraştım ben. İzmir'e git gel İzmir'e git gel. Duymuyodu, konuşamıyodu. Sonra bir cihaz şey yaptık. Beyninden ameliyat oldu. İşte beyninin içine bir jel yerleştirdiler. İşte böyle yani. Ayrılmak istemedim çocuğun bakımı için (Katılımcı 54, Erkek, 42).

Buraya dek sıralanan hususlar köyün, tarımın ve toprağın güvenilir bir alan olarak konumlandırılmasına ilişkin genel eğilimleri ve tavır alışları içermekle birlikte toprağa atfedilen ve atfedilebilecek olan güven her hane için aynı ölçüde geçerli değildir. Bu kapsamda kendi durumlarına göre hanelerin üretken bir sermaye olarak toprak sahipliğini üç biçimde konumlandıkları görülmektedir.

İlk olarak, toprak bazı haneler için aç-açıktaki kalmaya karşı bir güvence olmakla birlikte mevcut arazinin gelecek kuşaklar için yeterli bir kaynak olarak konumlandırılmadığı hallerde bu güven, bekaya dair uzun erimli bir yeniden üretimin kaynağı olmaktan çıkmaktadır. İkinci olarak, toprak bugün ve gelecek kuşaktaki haneler için kendi başına yeterli bir geçim kaynağı olacak büyüklükte olmasa da uzun erimli yeniden üretim sürecinde kendisine güven duyulabilecek olan bir sermaye olarak konumlandırılmaktadır. Bu hallerde toprak, emeklilikte geri dönülecek bir alan yahut tarım dışına ek olarak hanenin yeniden üretimini mümkün kılan bir ek gelir kapısı olması anlamında kıymetlidir. Güvenin üçüncü biçimi ise toprağın geçimin yegâne unsuru olarak konumlandırıldığı ve haneye yatırım olanağı sağlayan bir üretken sermaye olarak sunduğu güvenle alakalıdır. Her üç kategori için de toprağa güven kuvvetlidir; ancak bu güvenin uzun erimli yeniden üretim

¹⁶⁸ Katılımcı 9 ve oğlunun görme engeli bulunmaktadır. Hanede hem baba hem de oğlu ile iki ayrı mülakat yapılmış; ancak bu mülakatlar tek bir hane olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶⁹ Motosiklet tamirciliğinden söz ediyor. Katılımcı 54, hem çiftçilik hem de motosiklet tamirciliğinden kazanç sağlamakta.

döngüsündeki sonuçları birbirlerinden ayrılmaktadır. Toprakla kurulan manevi bağın bekanın sürdürülmesindeki önemi vurgulanmışsa da en nihayetinde Katılımcı 58'in "Ne kadar duygusal olsa da garnın doymayınca duygusal olsa nolcak?" ifadesini burada aktarılan tüm hususların ön şartı olarak kabul etmek gerekmektedir.

7. BÖLÜM

KÖYDE TARIMSAL ÜRETİM VE GELİRE YÖNELİK STRATEJİLER

Bu bölümde köydeki tarım ve tarım dışı iktisadi faaliyetler ve aynı zamanda hanehalklarının bekalarını temin adına gelire yönelik stratejilerinin neler oldukları incelenecektir. Bekanın temininde ya da bir çiftçi hanesi olarak varlığın sürdürülebilmesinde hanenin kendini yeniden üretebilmesi için yeterli bir gelir temin edebilmesi merkezi bir öneme sahip olmakla birlikte tarımsal üretimin sürdürülmesinde kaynağın türü, dağılımı, gelir temininde merkeze konumlandırılan faaliyetin ne olduğu, bugün ve geleceğe yönelik planların nasıl şekillendirildiğinin ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle de tarımsal gelirin hanehalklarının yeniden üretimine yeterli bir kaynak sunmaktan giderek uzaklaştığı yönündeki temel tezin bu araştırmanın sahasında nasıl karşılık bulduğu, bununla mücadelede hanehalklarının başvurdukları stratejilerin neler oldukları ve onları üreten mekanizmaların incelenmesi gerekmektedir.

Gelire ilişkin stratejiler salt gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda buna eşlik eden tüketime yönelik örüntüler ve toplumsal dayanışma ağlarının harekete geçirilmesini, hanelerin üretim sürecindeki emek kullanımı ve borçlanma mekanizmaları gibi diğer türden faaliyetleri de kapsamakla birlikte bu hususlar metin içerisinde müstakil bölümler halinde ayrıntılı olarak incelendiğinden bu bölümde konu ilgili literatürde çoklu geçim faaliyetlerine dayalı yeni köylülük tartışması ile bağlantılı olarak ele alınacaktır.

7.1. BİR BEKA STRATEJİSİ OLARAK GELİR ÇEŞİTLENDİRME

Yeni köylülük ve tarım sorunu ile ilgili günümüzdeki önemli tartışma alanlarından biri, tarımsal gelirlerin hanehalklarının geçimlerindeki payının giderek azalmasıyla bağlantılı olarak, tarımdan çıkış veya köylülüğün değişen hüviyetine ilişkindir. Küresel ölçekte meydana gelen bu değişim Türkiye’de de benzer bir biçimde seyretmiştir. Sönmez’in (2022, s. 3) 2022 yılı TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması verilerinden hareketle yapmış olduğu hesaplamalar, çiftçi haneler içerisinde tarımdan elde ettikleri gelirin toplam gelirlerindeki payı %50’den az olanların oranı 1994 yılında %27,8 iken 2017’de bu oranın %64,9’a yükseldiğini göstermektedir. Dolayısıyla çiftçilikle bağı

bulunan hanelerin yarıdan fazlasının gelirlerinde tarım dışı faaliyetlerin payının önemli ölçüde arttığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁰

Esas itibarıyla birden çok geçim faaliyetine dayalı yaşam yeni bir mesele olmadığı gibi salt tarıma özgü de değildir. Modern kapitalizmin nüfusun önemli bir kesiminin üzerinde yaratmış olduğu geçim baskısının sonucunda, çoklu geçime yönelme kendisine sıklıkla başvuru stratejilerden biri haline gelmiştir. Ancak bu genel durumun tarım özelinde farklı türden anlamları ve sonuçları söz konusudur. Hanelerin geçiminde tarımsal gelirin azalan izafi önemi iki tartışmayı beraberinde getirmektedir. Bunlardan ilki, bu durumun tarımsal üretimi sürdürüp sürdür(e)meme yönünde ne türden sonuçlar doğuracağı ile bağlantılı iken ikincisi bugün çoklu geçim faaliyetlerinin köylülerin büyük çoğunluğunun yaşam biçimlerinin bir parçası haline geldiği düşünüldüğünde, köylülüğün değişen hüviyetinin nasıl ele alınması gerektiğiyle alakalıdır.

Köylülerin ve/veya aile çiftçiliği yapan hanehalklarının geçimlerini sağlamak ve refah seviyelerini artırmak için gelir kaynaklarını çeşitlendirmeleri, köylülüğün farklılaşması/tarımsal dönüşüm tartışmalarının merkezinde yer almakla birlikte, çoklu geçim faaliyetine dayalı bir yaşamın yeni köylülüğün temel vasıflarından biri olarak tanımlanması görece yeni bir olgudur.

Gelir çeşitlendirme, bekanın sürdürülmesinin temel stratejilerinden birini oluşturmaktadır. Gelirin elde edildiği kaynağa göre tarım içi gelirler kapsamında; hayvancılık, ürün değişimi, çeşitlendirilmesi veya uzmanlaşma, farklı tarım yöntemlerinin benimsenmesi (organik tarım gibi), mevsimlik veya sürekli tarım işçiliği, işlenen arazi alanının arttırılması (bkz. Bölüm 6); tarım dışı gelir çeşitlendirme kapsamında ise diğer sektörlerde hane üyelerinden biri ya da birkaçının sürekli ya da geçici olarak istihdamı yer almaktadır (Barbieri ve Mahoney, 2009; Weltin vd., 2017, s. 172). Aynı zamanda Loughrey vd. (2013) ile Boncinelli vd. (2017) çiftlik içinde; ancak geleneksel tarım faaliyetlerinin dışında kalan; küçük ölçekli gıda işleme, ağaç işleme, el sanatları gibi çeşitli faaliyetleri de bu kapsamda üçüncü bir alt kategori olarak ayırt etmektedirler. Saha çalışmasının gerçekleştirildiği köyde bu üç yola da başvuran çok sayıda hanehalkı mevcuttur. Bu çalışma kapsamında geçim kaynakları; asli iktisadi faaliyet, ek gelir faaliyetleri ve transfer gelirler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Asli iktisadi faaliyet, hanenin ayakta

¹⁷⁰ Bu sonucu destekleyen pek çok güncel alan araştırması da mevcuttur. Bunlardan biri için bkz. (Kentel ve Emre, 2017).

kalmasını sağlayan işini, ek gelir faaliyetleri geçimi destekleyen diğer uğraşlarını ve transfer gelirler ise emekli maaşı, kira ve diğer nakdi sosyal transferleri kapsamaktadır. Geçimdeki merkeziliğinin yanı sıra kaynağına göre de tarım ve tarım dışı gelirler birbirinden ayırt edilmiştir.

Gelir çeşitlendirme ve beka arasındaki ilişkiyi ele alırken üç temel sorudan hareket etmek mümkündür. Bunlardan ilki hanelerin neden gelir çeşitlendirme stratejisine başvurmaya ihtiyaç duyduklarıdır. İkincisi bu ihtiyaca bağlı olarak hanehalkının yukarıda sıralanan yollardan hangisi veya hangilerine başvurdukları ve bu seçimi belirleyen mekanizmaların neler olduklarıdır. Üçüncü ve son soru, başvuru stratejilerin hanehalkı düzeyinde ve aynı zamanda verili bir alandaki birikik sonuçlarının nasıl değerlendirileceğidir. Bu sorular ve onlara verilecek olan yanıtlar birbiriyle karşılıklı ilişki içerisinde.

Heady (1952, s. 483) çeşitlendirmeyi “tüm yumurtaları bir sepete koymamak, çoğu zaman büyük riskler alabilecek durumda olmayan bir çiftçi için akıllıca bir yordam.” olarak nitelendirmektedir. Gelir çeşitlendirme en temelde belirsizlik ve risklerle mücadelenin bir yolu olarak konumlandırılmıştır. Aimin (2010, s. 153) tarımda belirsizlik ve risk koşullarının; iklim, zirai-hayvansal hastalıklar, tarım ürünlerindeki ve girdilerdeki fiyat değişimleri, mali veya siyasi değişiklikleri içeren birbiriyle bağlantılı pek çok sürecin ürünü olduğunu ve bu nedenle de konuya ilişkin bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu hususlardan bazılarının neden risk yaratan unsurlar olarak konumlandırıldıklarına açıklık getirmek meseleyi daha anlaşılır kılacaktır.

İklim koşullara, zirai veya hayvan hastalıklarına ilişkin belirsizlikler yeni değil, tarımsal üretime içkin unsurlardır. Zira büyük ölçüde doğa koşullarına bağlı olan tarımsal üretim, iklime dayalı değişikliklerden doğrudan etkilenmektedir. Ancak iklimsel riskler, modern öncesi dönemde bilinmeyene dayalı belirsizlik ve tehlikelerden ibaretken, modern dönemle birlikte üretilmiş yeni boyutlara da sahiptir (Beck, 2011, s. 356–359). Küresel ısınmaya bağlı değişiklikler bunun en doğrudan kanıtlarını sunmaktadır. Bu doğrultuda üreticilerin yeni dönemdeki tarım ve ürün sigortası gibi uygulamaları devreye sokmalarının yanı sıra gelir çeşitlendirme biçimlerine de başvurduklarını gösteren çalışmalar yapılmıştır (Knapp vd., 2021). Piyasaya dayalı belirsizlik koşulları da bir önceki bölümde tarif edildiği üzere kendisiyle mücadele edilmesi gereken etkenlerden bir diğeridir. İktisadi politikalar dolayısıyla şekillenen küresel arz-talep ilişkilerinin

çok değişkenli yapısı ve bireye olan aşkınlığı, köylülerin ürünlerinin değerine dair öngörüde bulunma ve buna göre eyleme geçme-konumlanma güvencelerini büyük oranda ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla olanakların çeşitlendirilmesi ya da daha hesaplı bulunan ürünler ya da iş kollarında uzmanlaşma bu belirsizlikle mücadelenin farklı biçimlerini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada iklimsel, tarıma özgü, iktisadi ve siyasi risklere ilaveten toplumsal değişime bağlı koşulların da mücadele edilmesi gereken riskler kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Toplumsal koşullardaki değişimin, risk kavramı çatısı altında ele alınmasına ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği düşünülebilir. Zira diğerlerine göre bu alanda daha uzun dönemli değişim örüntüleri söz konusudur. Ancak bu dönüşümler de uzun erimli riskleri üretmekte ve kendisiyle mücadele edilmesi gereken sonuçları getirmektedir. Zira son dönemde tarım nüfusun yaşlanması ve sektöre giderek azalan oranda genç çiftçi girişı tarımın geleceğine yönelik sorunların önemli tartışma konularından birini temsil etmektedir. Modernleşmeyle birlikte meydana gelen aile ve köy içi toplumsal ilişki ağlarındaki çözülme, bireyselleşme, eğitim gibi alanlardaki dönüşümler özellikle çiftliğin içerisinde bulunan dönemdeki yeniden üretiminde emek girdisine ilişkin olanak ve kısıtları etkilemekle kalmayıp aynı zamanda çiftliğin aktarılacağı varise ilişkin kısıtları da beraberinde getirmektedir. Bölgesel farklılıklar gözetilmekle birlikte; emeklilik politikaları, sosyalizasyon, işin zorluğu, işletmenin büyüklüğü, sektörler arası gelir farklılıkları, toplumsal norm ve ilişkilerin niteliği, karar alma süreçlerindeki özgürleşme yönündeki eğilimler ve coğrafî koşullar gibi çeşitli değişkenler bu husustaki belirleyici etkenler olarak sıralanmaktadır (Bhandari, 2013; Faysse vd., 2020; Joosse ve Grubbström, 2017; Zagata ve Sutherland, 2015).

Gelir çeşitlendirmeyi gündeme getiren diğer eksenleri esasen birinci maddenin çatısı altında yer alan kesişim kümeleri olarak düşünmek yerinde olacaktır. Buna göre hanehalkı aynı zamanda gelir düzeyini arttırmak amacıyla da faaliyet alanlarını biçimlendirebilmektedir. Daha iyi yaşam koşullarına erişim, yatırım gibi hedefler bu bağlamda belirleyici olmaktadır.

Bu stratejiyi gerekli kılan üçüncü koşul, hanehalkına özgü niteliklerle alakalıdır. Buna göre; hanenin döngüsel süreçlerine bağlı olarak değişen üye sayısı, üretici-tüketici dengesi, tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzı gibi etkenler yeni stratejilerin benimsenmesine kaynaklık edebilmektedir. Ancak alandaki çalışmaların bu değişkenlerle gelir çeşitlendirme arasında genel

geçer bir ilişki ortaya koyduğunu söylemek güçtür. Zira hane reisinin yaşı ya da üye sayısı ile başvuru strateji arasındaki ilişki verili bir alanda mevcut olan diğer etkenlerle birlikte işlemektedir. Dolayısıyla değerlendirmeleri saha çalışması özelinde geçerli kabul etmek; ancak bu sonuçların benzeşen ve farklılaşan yönlerini değerlendirmek mümkündür. Böylelikle gelir çeşitlendirmeyi meydana getiren unsurların dışsal ve içsel etkenlere dayalı bir faillik temelinde ilerlediği görülmektedir. Bu genel nitelikler tüm beka stratejilerine genelleştirilebilir mahiyettedir.

İkinci soru bu koşullardan biri ya da birkaçına dayalı olarak ortaya çıkan gereksinime hangi araçlarla yanıt verileceğidir. Bu sorunun yanıtı bir yandan oldukça basit bir yandan da bir o kadar karmaşıktır. Basittir, zira haneler ya tarımda ya da tarım dışında gelir getirici faaliyetlere yönelecek ya da bunlardan ikisini de eş zamanlı olarak işletecektir. Ancak aynı zamanda karmaşıktır; zira bunlardan hangisi ya da hangilerine başvurulabileceği yine birden fazla değişkene bağlı olarak şekillenmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar bu mekanizmalardan bazılarını ayırt etmeye olanak sunmaktadır. İlk olarak, istihdam sektörlerinin yapısı ve ulaşılabilirliği bu kararı etkileyen kısıt ya da olanaklardan biri olarak belirlenmiştir. Keyder ve Yenal (2015, s. 52) Türkiye’de Ege ve Akdeniz Bölgesi’nde tarım içi ve dışı istihdam olanaklarındaki avantajın, bu bölgelerdeki köylerin nüfus yoğunluğuna ve dolayısıyla bekaya olan etkisinden söz etmektedirler. 2018 yılında Ege’de tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki istihdam oranları Türkiye genelinin üzerinde gözlemlenmiştir.¹⁷¹ İstihdam olanaklarına paralel olarak ulaşılabilirlik ve dolayısıyla coğrafi koşullar da bu süreçte etkilidir (Boncinelli vd., 2017).

Sektörlere ilişkin bir diğer unsur; gelir farklılıklarına dairdir. Buna göre tarım ve tarım dışı işlerden elde edilecek olan gelirin miktarına bağlı olarak gerçekleştirilen rasyonel bir seçim söz konusu olmaktadır. Elbette bunun genel geçer bir durum olmadığını yeniden belirtmek gerekmektedir. Zira gelir, rasyonel seçimin tek belirleyicisi olarak değerlendirilememektedir. Örneğin; söz konusu faaliyet için gerekli zaman, emek, yatkınlıklar gibi diğer değişkenlerin de bu kararı etkilediği bilinmektedir. Bu araştırma kapsamında da görüldüğü üzere kimi zaman ticaretin daha fazla gelir getirme olanağı mümkün iken köylüler tarım içi faaliyetlere yönelmeyi

¹⁷¹ 2018 yılında Türkiye genelinde istihdam oranı dağılımına göre tarım %18,4, sanayi %26,7, hizmet sektörü %54,9 oranında paya sahipken Ege Bölgesi’nde sırasıyla bu oranlar %20,3, %28,1 ve %51,6’dır (Kaynak, TÜİK)

tercih edebilmektedir. Zira bazı hallerde birden fazla işe bölünme her iki işe de yeterli önemi vermeye, zaman ayırabilmeye engel teşkil etmekte ve her ikisinden de istenen verimin veya gelirin elde edilememesine sebep olabilmektedir. Bu karar aynı zamanda üyenin yatkınlıklarına dayalı olarak da şekillenmektedir. Ticari faaliyetlerin gerektirdiği sosyal ağa veya sermayeye sahip olmayan bir hane için sektörler arasındaki gelir farklılığının seçim üzerinde daha az etkili olacağı aşıkardır. Bu yatkınlık bireysel, eğitime dayalı ya da nesiller arası aktarımla dirsek temasına sahiptir.

Hangi stratejiye başvurulacak olduğunu belirleyen etkenlere dair yapılan ampirik araştırmalarda çiftliğe özgü bazı nitelikler ayırt edilmiştir. Buna göre; işletmelerin büyüklüğü, yarı-tam zamanlı yapısı, köylü ya da girişimci tipi çiftliklere bağlı olarak stratejilerin değiştiği ifade edilmektedir. Örneğin Weltin vd. (2017) çalışmasında 6 ayrı çiftlik tipi ayırt etmekte ve bu birimlerin başvurdukları stratejilerin birbirinden farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmaktadırlar. Buna göre genç-organik tarım yapan çiftliklerin tarım içi gelir çeşitlendirmeye daha fazla yöneldikleri ve yarı-zamanlı (*part-time*) çiftliklerin ise daha az tarım içi gelir çeşitlendirmeye başvurdukları sonucuna ulaşmışlardır.

Tarım içi veya dışı gelir çeşitlendirmeye yönelmeyi etkileyen hususlara ilişkin olarak Sönmez (2007), Türkiye’deki Tarım Sayımı verilerinden hareketle bir değerlendirme yoluna gitmiştir. Bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yürütülmesinin, köylü üretiminin evrensel özelliklerinden biri olduğunu vurgulamakla birlikte yazar, eldeki verilerin bu ikili karakterin giderek yitirildiğini gösterdiğini ve ulusal tarımsal yapının bitkisel üretime kaydığını ifade etmektedir. Sönmez, hayvancılıkla uğraşan işletme sayısındaki azalmayı, mera gibi ortak kullanım alanlarına erişimde yaşanan güçlüğü ve kısıtların yanı sıra, teknoloji kullanımının da sunduğu avantajla ihtisaslaşmış bitkisel üretimin yılın belirli bir dönemini kapsayan ve böylece “boş” zaman ve emek gücü yaratan niteliğine karşılık, hayvancılığın sürekli bakım ve zaman gerektiren bir faaliyet alanını teşkil etmesinin, hanenin gelir çeşitlendirme olanaklarını ve aynı zamanda özellikle kadın ve çocukların modernleşen toplumsal ve kültürel yaşama uyum sağlama olanaklarını kısıtlamasıyla açıklamaktadır. Bitkisel ve hayvansal üretim arasındaki bu ayrım, Sönmez’e göre tarım dışı istihdama yönelme açısından da araşsal bir yana sahip olarak görülmektedir (Sönmez, 2007, s: 297-304). Alandaki diğer çalışmalar; bireysel köylü işletmeler, girişimci çiftlikler ile devlet çiftliklerinin (Chaplin vd., 2004) ya da işletme büyüklüklerinin (McNamara ve Weiss, 2005) benimsenen stratejiyi şekillendirdiğini gösteren sonuçlar elde etmişlerdir.

Üçüncü mekanizmayı ise, hanehalkı düzeyindeki etkenler olarak ayırt etmek mümkündür. Buna göre; hanenin üye sayısı, reisin yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, hanehalkı yapısı, aile içi ilişkilerin niteliği, ilgili piyasada geçirilen süre-deneyim gibi etkenler belirleyiciliğe sahiptir (Barbieri ve Mahoney, 2009; Boncinelli vd., 2017; McNamara ve Weiss, 2005; Weltin vd., 2017). Dördüncü ve son olarak bireysel niteliklerin de bu bağlamda etkili olduğu görülmektedir (McNamara ve Weiss, 2005) Ancak çoğu halde bu nitelikler hanehalkına ilişkin unsurlar içinde eritilmektedir.

Gelir çeşitlendirmeyi gerekli hale getiren ve hangi yolun seçilecek olduğunu belirleyen etkenlerin ardından bu kez yapılan seçimlerin sonucunda hanehalkı düzeyinde ve genel ölçekte tarım ve köylülükteki dönüşümün nasıl gerçekleştiği meselesi gündeme gelmektedir. Temel vurgu; tarım dışı işlerin hane gelirindeki payı arttıkça, hanelerin tarımdan çıkmaya meyilecekleri ya da bekayı sürdürmekte zorlanacakları yönündedir ve bunu destekleyen veriler de mevcuttur. Ancak bu olası sonuçlardan sadece biridir. Tarımdan çıkışın haricinde aynı zamanda tarımın ek gelir faaliyetine dönüştüğü ve part-time çiftçilik olarak ifade edilen biçimler ile en nihayetinde tarım ve tarım dışı faaliyetlerin birlikte yürütüldüğü; ancak bu kez bir ara kategori olmaktan öte bizatihi yeni köylülüğün asli vasfının bunun üzerine kurulduğu yönünde kabuller mevcuttur (Loughrey vd., 2013; Ploeg, 2008). Bu üç kategorik sonuç, bekaya etki eden diğer değişkenlerin de varlığına bağlı olarak belirli bir yerde birinin ağırlık kazandığı değişimleri beraberinde getirdiği gibi, aynı zamanda her üç biçimin de örneklerine verili bir alanda rastlamak mümkündür. Dahası bunlardan her biri durağan kategoriler değil birbirine dönüşen, geçişken biçimleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla başta da belirtildiği üzere gelir çeşitlendirmenin alacak olduğu biçim bir yanıyla oldukça basit; ancak aynı zamanda bir o kadar da karmaşık bir hüviyete sahiptir.

7.2. HANEHALKLARININ İKTİSADİ FAALİYETLERİ VE GEÇİMİN KOŞULLARI

Işıklar Köyü'nde tarımın hanelerin geçimlerindeki konumu Türkiye'deki genel eğilimle benzeşen ve farklılaşan bazı yanlara sahiptir. Katılımcı hanelerin gelirlerinde tarımın payının yarıdan fazlasını oluşturanların oranı %70 olarak hesaplanmıştır. Sönmez'in (2022) çalışmasındaki Türkiye geneline dair sonuçlar yeniden hatırlandığında, köyde tarımsal gelirin hanelerin geçiminde merkeziliğini önemli ölçüde koruduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda her ne kadar ortalama hane reisi yaşı 50 olarak hesaplanmışsa da çiftliğin kendisine aktarılacak olduğu varis sorununa halihazırda çiftliği yöneten kişilerin yaşından ziyade, hane içindeki hane üye sayısı,

üyelerin eğitim durumu ve çiftçiliğe yönelik bakışları gibi diğer etkenler dikkate alınarak karar verildiği ve fakat aynı zamanda toprağın, çiftçiliğe nasıl devam edeceklerinden bağımsız olarak varisler arasında hukuken bölüşülecek olmasına ek olarak köyde bu baskıyı gelecekte daha da artıracak bir genç nüfus olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Işıklar belirtilen bu hususlar itibarıyla genel örüntüden farklılaşan bir vaka olma vasfına sahip görünmektedir. Ancak aynı zamanda katılımcı hanelerden sadece 8'i salt piyasaya yönelik tarımsal üretim faaliyetlerine dayalı geçimlerini sürdürmektedir. Geri kalan haneler ya transfer gelir elde etmekte ya da en az 1 en fazla 6 ek gelir getirici faaliyetle iştigal etmektedir. Bu faaliyetler içerisinde ise tarım dışı gelirler ağırlık kazanmaktadır (%59). Bu bağlamda tarımın merkeziliği açısından ayrıksı bir vafa sahip olmakla birlikte, aynı zamanda yeni köylülüğün tanımlayıcı unsurlarından biri olarak tayin edilen çoklu iktisadi faaliyete dayalı bir yaşam, Işıklar Köyü'ndeki katılımcılar için de geçerlidir. Nicel verilerden çıkarsanan bu sonuçların köylülerin ifadelerinde de desteklendiğini görmek mümkündür.

Bilindiği üzere, yeni dönemde gündeme gelen önemli tartışmalardan biri de yoksulluğun kırsallaştığı tezidir. Yoksulluk günümüzün genel bir sorunu olmakla birlikte, kırsallaşan yoksulluk, köylülüğün varlığını sürdürmesinin araçlarından biri olarak konumlandırılmakta ve bu durumun sistematikliğine işaret edilmektedir (Boltvinik ve Mann, 2016). Aydın (2017, s. 304), tarımın giderek daha fazla bir biçimde tarım dışı etkinliklerle olan birlikteliğinin, kırsal kesimlerin yoksullaşmasının temel bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Işıklar'ın yoksulluk ve refaha yönelik konumunu ise iki biçimli değerlendirmek gerekmektedir. Bunlardan ilki köylülerin de ifade ettiği üzere gelir düzeyi ve yaşam koşullarında son dönemde iyileşmenin yaşandığı yönündeyse de yeniden üretim döngüsünün önemli ölçüde tarım dışına dayalı olarak sürdürülmeye devam ettiği ve hanelerin önemli bir çoğunluğunun yoksulluk sınırında yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir.

Tablo 16. Katılımcı Hanehalklarının Yıllık Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

Gelir aralığı (TL)	Hane sayısı	(%)
10000-29999	15	11,5
30000-49999	46	35,4
50000-69999	26	20
70000-89999	16	12,3
90000 ve üzeri	27	20,8
Toplam	130	100

Katılımcı haneler arasında en düşük gelire sahip olan hanenin yıllık kazancının 11.000 TL, en yüksek gelire sahip hanenin yıllık gelirinin ise 510.600 TL'dir. 2017 yılında asgari ücretle geçinen bir hanenin yıllık kazancı 16.800 TL (aylık 1404 TL), dört kişilik bir ailenin açlık sınırı yıllık 21.744 TL ve yoksulluk sınırı ise 70.848 TL olarak belirlenmiştir.¹⁷² Buna göre Tablo 16'daki veriler dikkate alındığında katılımcıların yaklaşık %33'ünün yoksulluk sınırının üzerinde yer aldığı, %11'e yakınının ise açlık sınırında gelir elde ettikleri görülmektedir. Bu gelirlerin aynı zamanda köylülerin tarım dışı faaliyetleriyle desteklenen veriler olduklarını da akılda tutmak gerekmektedir.

Mülakatların geneline sirayet eden bir tema olarak, son yıllarda artan refahın somut karşılığı geçmiş yıllara göre hanelerin kısa ve orta vadeli yeniden üretim süreçlerinin daha az borçla sürdürülebilir hale gelmiş olmasından ibarettir. Katılımcılar, refahtaki artışın önemli bir göstergesi olarak sıklıkla şehirde ev alanların sayısındaki artıştan söz etmiş olsalar da bu durum ancak az sayıda hanehalkı için geçerlidir ve bunu yapanlar da çoğu halde borçlanma yoluyla ev satın almış kimselerdir. Katılımcılar arasında hiç borçlanmadan yatırım yaptığını ya da düğün masraflarını (yani takı, giysi, ev eşyası ve yemek-ikram, eğlence için yapılan harcamaların tümünü) karşıladığını belirtenlerin sayısı oldukça azdır ve bunların önemli bir kısmı geçiminde tarımın haricinde memuriyet gibi sürekli gelir kaynaklarına sahip olanlar ya da ticari alanda başarı sağlamış olan kişilerdir. Büyük ölçekli bir ticari işletme sahibi olan ve tarımın ek gelir kaynağını temsil ettiği Katılımcı 90 bu kişilerden biridir:

Hatta bazıları eleştirdile, 'Üle! Sen bu paraya nereden buldun?' dedile. 'Düğün ettin, bi de araba aldın.' dedile. Üle evlencek olan varsa bi daha düğün ederim dedim ya! Bunları ederken hiç gulağımın arkası terlemedi (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Bu örneklerin haricinde kalanlar için ürünün artan değeri, sermaye birikimi sağlamaktan öte borçlanma güvencesi için bir dayanak kabiliyetindedir. Ortalama bir köylü için refah içerisindeki bir yaşamın ve yatırımın somut karşılığını aşağıdaki katılımcıların ifadelerinde bulmak mümkündür:

Şu ana kadar yuvarlaya yuvarlaya, kaktıra kaktıra buraya kadar getirdik geldik. Bu saatten sonra artık borçlardan da kurtulduysam, emekli maaşından da kredi kesildiği yoksa

¹⁷² <https://www.turkis.org.tr/agustos-2018-aclik-ve-yoksulluk-siniri/> (Erişim tarihi 2 Haziran 2022).

rahatlayabilirsin. Bunlar varsa rahat olmazsın, oturamazsın. Borcun bitine kadar aynı sıkıntı devam eder. Bu, ben kralım, ben ferishtahım desen de hepimiz için geçerli. Ben 10 senedir bankalardan aldığım paraları misli mislisine geriye ödeye ödeye, şu mart ayında benim maaşım boşa çıkacak. Şu anda daha 1270 lira benim aylık kesliyo. Sıkıldığımdan dolayı maaş karşılığında kredi çektim. Sebebini işte anlattım ya. Hastalık, kendim ameliyet oldum, oğlumun sıkıntıları. Biraz da 10 liraya 5 liraya faiz öde. Borç oldu 10 lira. Bu sefer 10 liraya ödeyebilmek için 15 almak lazım. Aldığın 15 lira. E zaten borç 10 liraydı bu sefer 15 etti. Bu 15'i geriye öderken bu sefer oluyo 20 lira. Bunlar bitince accık rahatlarım (Katılımcı 66, Erkek, 64).

Valla ben şimdi dedim ya başka işleri de yapamıyorum. Yetiyo. İki senedir yetiyo. Valla bankaya son iki senedir 5-10 lira bilen goydum. Annem emekli olunca 20 bin çektim, onları ödedim işte. Son iki senedir goydum. Bir de dışta çalışmadığım için hep cepten yiyoz. Yani o biriktirdiğimiz paradan yiyoz. Annem de emekli oldu, 650 falan ahyo. O da az bi katkı yapıyo (Katılımcı 49, Erkek, 39).

Köylülerin gözünde tarımsal gelir bekanın gerekli şartlarından birini oluşturmakla birlikte yeterli şartı çoğunlukla sunmamaktadır. Hanelerin büyük bir çoğunluğu gerek bugün gerekse de geçmişte yürüttükleri ek gelir faaliyetleri olmaksızın mevcut refahlarını sağlayamayacak olduklarını ve aynı zamanda geleceğe yönelik yeniden üretimlerini gerçekleştiremeyeceklerini ifade etmişlerdir. Tarımsal üretimin köydeki merkeziliği ancak aynı zamanda tek gelire dayalı yaşamın bekanın sürdürülebilmesindeki yetersizliği, Işıklar gibi ihracata dayalı tarımsal üretime konu olan bir üründe uzmanlaşan ve bu ürünün piyasa değerinin giderek arttığı bir yerde dahi tarımın hayatın yeniden üretimine yeterli bir kaynak sunmaktan uzaklaştığını göstermektedir.

Köydeki gelir çeşitlendirme faaliyetlerinin yukarıda ele alınan unsurlar açısından değerlendirilebilmesi için öncelikle yürütülen iktisadi faaliyetlerin neler oldukları ve aynı zamanda bunların hanelere göre dağılımlarını ele almak gerekmektedir. Ardından hanelerin benzeşen ve farklılaşan geçim stratejilerinin neler oldukları ve bunların sonuçlarına ilişkin değerlendirme yapılacaktır.

7.2.1. Hanelerin Asli Geçim Faaliyetleri ve Geçimin Merkeziliğinin Belirlenmesi Sorunu

Hanelerin geçimini sağladıkları temel iktisadi faaliyetlerin neler olduğuna geçmeden evvel temel geçim kaynağının belirlenmesine ilişkin bazı sorunlarla bu çalışma kapsamında nasıl mücadele edildiğine değinmek gerekmektedir. Sorunun kaynağı, hanehalklarının birden fazla iktisadi

faaliyet yürüttükleri bir yerde merkeze hangi işin yerleştirilecek olduğudur. Esasen bu mesele kırsal alana özgü değil sınıf tartışmalarının da merkezinde yer alan temel ihtilaflardan birini teşkil etmektedir.¹⁷³ Buna ilişkin çeşitli stratejiler geliştirmek mümkündür. İlki, hane reisinin iktisadi faaliyetini temel almaktır. Reisin belirlenmesi sorunu bir kenara bırakıldığında, bu kez kişinin birden fazla iktisadi faaliyeti birlikte yürüttüğü bir durumda nasıl ilerlenecek olduğu açmazıyla karşılaşmaktadır. Bir örnek olarak Katılımcı 16 çiftçiliğin yanı sıra, aynı zamanda ata mesleği de olan müzisyenlikle uğraşmakta ve bunlara ilaveten incir ticareti ile şoförlükten de gelir sağlamaktadır. Bu örnekte katılımcı, faaliyetlerin zamansal ve gelire dayalı oransal ağırlıklarına da bağlı olarak çiftçiliği merkeze almakla birlikte ikinci sıraya müzisyenliği konumlandırmakta ve ardından diğer iki işi ek ve yarı zamanlı kaynaklar olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde Katılımcı 5 de çiftçilik ve müzisyenlikle geçimini sağlamak ve her ikisinden de eşit gelir temin etmektedir. Katılımcı 5, durumunu “çift dikiş” olarak tanımlamakla birlikte, geleceğe ilişkin yatırımlarının çiftçiliğe yoğunlaştığı bilinmektedir. Bugün hanenin geçimine müzisyenliği yerleştiren Katılımcı 5, gelecekte bunun yerini çiftçiliğin alacağını belirtmektedir.

Bu kapsamdaki bir diğer açmaz, diğer üyelerin de çeşitli işlerden gelir elde ettikleri ve bu gelirin reisin kazancından daha fazla paya sahip olduğu durumları içermektedir. Örneğin Katılımcı 72’nin temel mesleği ve ek gelir faaliyetlerinin hane gelirine katkısının oranı %40’tır. Bu durumda aynı zamanda diğer üyelerin yürüttükleri işler ile bu işteki konumları dikkate alındığında hanenin toplumsal sınıf konumlarının belirlenmesinde piyasada sahip oldukları emek gücü ya da sermayelerine dayalı konumlarının tarif edilmesi hususuna da ayrı bir tartışma gündeme gelmektedir. Reise göre değil ancak toplam gelir içerisindeki oranlardan hareket edilmek istendiğinde ise ilkinde var olan handikaplar aşılmış gibi görünse de bu kez toplumsal gerçekliği ve çeşitliliği tam olarak yansıtmaktan uzaklaşmaktadır. Zira geçimin merkeziliği sorunu nereden daha fazla gelir elde edildiğinden daha fazlasını dikkate almayı gerektirmektedir.

Bu çalışmada hanehalklarının geçimlerini sağladıkları esas iktisadi faaliyetin belirlenmesinde, iki yol da dikkate alınmıştır. Ancak en temelde üçüncü bir etken olarak failin kendini nasıl tanımladığı merkeze konumlandırılmıştır. Bu bağlamda hane içerisindeki gelirin dağılımı ya da reisin iktisadi faaliyetleri hem denetleyici hem de açıklayıcı unsurlar olarak dikkate alınmıştır.

¹⁷³ Bkz: Sönmez (2022).

Failin kendini nasıl tanımlamış olduğu, basitçe geçiminin merkezinde neyin yer aldığı sorusuna verilen yanıtın ötesinde bütün “ama” ve “lakin”leri ve dahası geçmiş ve geleceğe ilişkin planları da kapsayan bir konumlanma meselesi olarak değerlendirilmiştir. Bunun önemi, kimi zaman hanehalkının tarım dışı geliri oransal olarak daha yüksek iken farklı gerekçelerle gelecek planlarını tarıma dayalı kurgulanmasının bekanın sürdürülmesinin önemli belirleyicilerinden birini oluşturmasıdır. Zira tarımdan çıkışın tek belirleyicisi zorunlu olarak yeterli gelirin elde edilememesinden ibaret değildir. Haneler gelecek olan miras varlığına ya da içerisinde bulunduğu hane döngüsündeki aşamaya bağlı olarak, bugün ağırlığı zorunlu olarak tarım dışına vermiş olsalar da gelecek planlarını, yatırımlarını çiftçilik üzerine kurgulayabilmektedir. Bunun gerekçeleri arasında, yine mevcut koşullarda tarım dışı gelirin payı yüksek olmakla birlikte, bu faaliyetin uzun soluklu sürdürülebilir olmayışı ya da gelirin toplam yekûnda ederi daha fazla olsa da süreksizlik arz ediyor oluşu, tarım gelirinin daha sabit ve uzun soluklu olması gibi etkenler sıralanabilir. Keza bunların aksi yöndeki örnekler de mevcuttur. Tablo 17’de bu hususlar dikkate alınarak belirlenen hanehalklarının temel geçim faaliyetlerinin katılımcılar arasındaki dağılımları yer almaktadır:

Tablo 17. Asli Geçim Kaynaklarına Göre Hanelerin Dağılımı

Geçimin sağlandığı temel iktisadi faaliyetin ne olduğu	Hane sayısı	(%)
Çiftçilik	101	76,5
Tarımsal ürün ticareti	4	3,0
Tarımsal ürün (incir) işletmeciliği	4	3,0
Müziyenlik	4	3,0
Kıraathane işletmeciliği	3	2,3
Şoförlük	3	2,3
Motor tamirciliği	2	1,5
İnşaat işçiliği	2	1,5
Tüp dağıtım elemanlığı	2	1,5
İmamlık	2	1,5
Öğretmenlik	1	0,8
Garsonluk	1	0,8
Kapıcılık	1	0,8
Bakkallık	1	0,8
Sihhi tesisatçılık	1	0,8
Toplam	132	100

Mesleklerin kodlanmasında ISCO-88 meslek kodları sınıflamasından faydalanılmıştır. Buna göre katılımcıların %76,5'inin geçimlerinin merkezinde çiftçiliğin konumlandırıldığı görülmektedir. Geri kalan %23,5'i ise çeşitli tarım dışı istihdam alanlarına dağılmış olup bunlar sırasıyla esnafılık (kıraathane işletmeciliği+bakkal), incir işletmeciliği, tüccarlık, müzisyenlik ve şoförlükten oluşmaktadır. Eğitim yoluyla hareketlilik ise oldukça kısıtlıdır. Bu sonuç, ilgili mesleklerdeki kişilerin köy dışında ikamet ediyor olmaları nedeniyle önemli bir kısmının çalışma kapsamı dışında kalmasının ürettiği bir sınırlılıktan kaynaklanmaktaysa da aynı zamanda bu kısıt mesleki hareketliliklerin çoğu halde tarımsal üretimi sürdürmenin önünde engel teşkil ettiğini de göstermektedir.

Hanelerin asli geçim kaynakları ile tapulu tarımsal arazi alanları ve aynı zamanda temel faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹⁷⁴ Ancak geçimleri tarıma ya da tarım dışı faaliyetlere dayanan hanelerin toplam gelirlerinin birbirlerinden anlamlı bir farklılık göstermedikleri görülmektedir.¹⁷⁵ Dolayısıyla merkeze konumlandırılan geçim faaliyetinde maddi koşulların genel ölçekte belirleyici olduğu görülmekle birlikte yukarıda dikkat çekilen hususlar temelinde genel eğilimin dışında yer alan haneler bulunmaktadır.

Katılımcılar arasında tarım geliri hane bütçesinin yarısından daha azını oluşturan ancak yine de merkeze çiftçiliği konumlandıran 14 haneyle karşılaşmıştır. Bu hanelerin bir kısmında transfer gelirin payının yüksek olduğu görülmektedir. Hanenin geçimi büyük ölçüde emekli maaşıyla sağlanmakla birlikte, gerek bu gelire erişimin çiftçilikle mümkün hale gelmesi gerekse şimdiye dek geçimin tarıma dayalı sürdürülmüş olması, çiftliği bir kimlik olarak konumlandırmaya yol açmaktadır. Yine bu kapsamda emekli maaşı haricinde diğer sosyal transferlerle geçimini sürdüren az sayıda hanenin de çiftçiliği merkeze almasındaki temel gerekçelerinin ise elde edilen transfer gelirin güvencesizliğine karşılık olarak toprağın her daim “karınlarını doyuracak” bir

¹⁷⁴ Tapulu tarımsal arazi alanları ile asli geçimleri arasında illiškide, Chi-Square test sonucuna göre $p=0$ 'dır.

¹⁷⁵ Gelir ve asli geçim kaynağı arasındaki ilişkinin ölçülmesinde Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Buna göre geçimin merkezindeki temel iktisadi faaliyet ve toplam gelir arasındaki illiškide $p=0.662$; temel iktisadi faaliyet (tarım içi-tarım dışı) ile toplam tarım içi gelir ve toplam tarım dışı gelir arasında $p=0$ ve yine temel iktisadi faaliyet (tarım içi-tarım dışı) ile asli tarım içi ve tarım dışı gelir arasındaki illiškide $p=0$ 'dır.

geçim aracını temsil etmesidir. Ancak bu güven çiftliğin gelecek kuşaklara aktarılarak sürdürülebilmesine çoğu halde imkân sunmamaktadır.

Gelirin niteliğine göre de bu konumlandırmanın şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre tarım gelirinin toplu olarak ele geçmesinin sunduğu olanaklarla aylık/günlük elde edilen gelirin kullanım biçimleri ve dolayısıyla yeniden üretimdeki konumları farklılaşmaktadır. Bu kategoride yer alan Katılımcı 68 ve aynı zamanda gelirin niteliğine ilişkin farklılıklara vurgu yapan diğer katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

Çiftçilik. Maaş kaç para, o gelir geçer. Bu bahçeler... Mesela ben diyelim hacca gitcem, 50-100 bin ben yatırım yaparım (Katılımcı 68, Erkek, 65).

Çiftçilik daha iyi. Neden? Canın istedi mi gidip çalışıyorsun. Biyo yoruldu mu (yorulduğun zaman) dinleniyosun. Ya da bir iki gün fazla çalıştın mı dinleniyosun. Kendi işini kendi rahat istediğin şekilde yapabiliyorsun. Ama bir iş yerinde olsan, devamlı işin başında olmak zorundasın. Yağmur, kış neyse. Gelir açısından, bu mesela, günlük para kazandığın için iyi olur. Ama sıkıntısı da olur. Aldığın para yetmez. Evin geçimine yetmez. Masraflarına... Aylığın yetmez yani günümüz şartlarında. Bene sorcak olursan şu anda çiftçinin durumu iyi değil ya iyi diyelim. Memur her ay alıyo, ama çiftçi senede bir sefer alıyo. Çiftçi toplu para aldığı için daha iyi. Kullanış şekline bakarsan iyi (Katılımcı 59, Erkek, 58).

Başka bi şey düşünebilirim yatırım olarak. Ev olabilir ya da arsa olabilir. Bahçe da olur. Bahçe alırım. Mahsulünü toplu alıyorsun ya, daha bi şeyler yapabiliyorsun. Toplu ya. Meslek de var da ama çiftçilik toplu olduğu için. Mesela meslekten aldığıma ara yerde harçlışı çıkarıyoz. Mahsulden aldığına birikinti yapabiliyorsun yani (Katılımcı 18, Erkek, 40).

Bu çerçevede iki etkeni daha ayırt etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki çiftçiliğin yine ilk maddeyle bağlantılı olarak nesiller arası aktarılan bir uğraş olma vasfı ve dolayısıyla yaşam tarzı olarak konumlandırılmasıyla bağlantılı iken ikincisi ise toprak ve tarımın diğer iktisadi faaliyetlerden farklı olarak, üretim aracına sahiplikten gelen üretken sermaye vasfına ilişkindir. Özellikle müzisyenliğin mevcut gelirlerinde daha yüksek paya sahip olduğu haneler, çiftçiliğin hem ata mesleği olması hem de daha uzun erimli bir geçim güvencesi sağlaması gerekçeleriyle tarımı geçimlerinin merkezine konumlandırmışlardır. Aynı zamanda hanehalkı üye sayısı ve bu üyelerin birden fazla gelir çeşitlendirmeye başvurdukları haller de oransal olarak tarım dışı gelirin payının artmasına yol açmaktadır. Ancak hanenin merkezinde hala tarım yer almakta ve gelirler de bu yöne aktarılmaktadır. Son olarak bu vaka özelinde köyün bölgesel koşulları itibarıyla toprağın ve ürünün değerli vasfının bu kararı şekillendirdiğini belirtmek gerekmektedir. Hane

gelirinde tarımın payı sadece %23 olan Katılımcı 103 ve %26 olan Katılımcı 9'un konu ile ilgili ifadelerini burada örnek olarak aktarmak yerinde olur:

Çiftçilik tabii. Sen gidip sadece müzisyenliğe güvenirsen olmaz. Neden olmaz? Çünkü benim düğün işleri genellikle yazın oluyo. Kış ayları boş geçiyo. Kışın boşluğuna da mecburen hazyırdan yiyosun (Katılımcı 103, Erkek, 29).

Müzisyenlik hobi olarak zaten. Asıl kendi ürünlerimiz toprak yani. Toprak biterse köy biter. Kimse kimseye asgari ücrete... 30 tane insan anca çalışır asgari ücretlen. Bu paraya alıştın mı o para zor gelir. Yapmazlar (Katılımcı 9, Erkek, 58).

Bu örneklerin aksi yönde, tarım gelirlerinin toplam hane halkı geliri içindeki oranı daha yüksek olmakla birlikte geçimlerinin merkezine tarım dışı faaliyetleri yerleştiren haneler (7 hane) de mevcuttur. Burada öne çıkan iki etken söz konusudur. Bunlardan ilki sahip olunan arazi alanı ile hanenin tarihsel olarak geçimini sağladığı mesleğin ne olduğudur. Katılımcı 27'nin aşağıdaki ifadeleri bu duruma bir örnektir:

Araştırmacı: Hanenin ayakta kalmasını sağlayan temel geçim kaynağın ne?

Katılımcı 27: Kahvecilik.

Araştırmacı: Sen kahveciliğe nasıl başladın?

Katılımcı 27: Ben kahveciliğe evlendikten sonra başladım. Para yok. Gari, 'onu getir bunu getir' (der). Babanın eline mi bakcan? Altmışına gelmiş bi adam (babasından söz ediyor). Aldık gari buraya (Katılımcı 27, Erkek, 42).

Mevcut haliyle geçimlerinde tarımsal gelirin oransal payı yüksek olmakla birlikte bu gelir hem tarım içi diğer işlerle desteklendiğinden mevcut arazi hane halkının yeniden üretimi için yeterli gelmemekte ve/veya araziye yakın tarihte erişim sağlanmış olmasından kaynaklı olarak nicel veriler anlık durumun bir ifadesini oluşturmaktadır. Katılımcıların ayrı birer hane olarak kurulmalarına olanak sunan ve yakın zamana dek geçimin sağlandığı mesleği merkeze alma eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Hane halklarının farklı zamansal döngülerinde geçimin merkezindeki faaliyetler de değişmektedir.

7.3. TARIMSAL ÜRETİMİN HANELERİN GEÇİMİNDEKİ YERİ

Tarımdan elde edilen gelirinin yeniden üretim sürecindeki konumunu değerlendirebilmek için öncelikle köydeki temel tarımsal üretim faaliyetlerine konu olan ürünlerin, hanelerin geçimindeki

payını ayırt etmek gerekmektedir. Köyde piyasaya yönelik incir, kestane ve zeytin olmak üzere üç temel ürün yetiştirilmektedir. Aşağıda yer verilen başlıklar altında öncelikle bu üç ürünün üretim süreçleri ve temel girdi maliyetlerine yer verilmiştir. Böylelikle çiftliğin yeniden üretiminde gerekli olan asgari ve ortalama gelirin kavranması olanaklı hale gelecektir. Ardından köydeki hanehalklarının piyasaya yönelik üretimlerinin gelirlerindeki payı ele alınmaktadır.

7.3.1. İncir, Kestane ve Zeytin Üretim Süreçleri ve Gider Döngüsü

7.3.1.1. İncir Üretim Süreci

Aydın Bölgesi ve Işıklar'da kuru incir üreticiliği yapılmaktadır. Üretimin temel basamakları; toprağın işlenmesi, budama, gübreleme, ilekleme, hasat, kurutma, depolama ve pazarlamadan oluşmaktadır. Dikili bir incir bahçesinin, sonbaharda 1 ve ilkbaharda 2 olmak üzere 3 kez sürülmesi gerektiği belirtilmiştir (Çeliker ve Koçlu, 2012). Ancak köylülerin bu sıklıkta çift sürmedikleri bilinmektedir. Çeşitli zirai hastalıkların oluşmasına sebep olan yabancı otların temizlenmesi ve toprağın havalandırılması için gerekli olan bu işlem, köylüler tarafından senede bir hatta bazen iki senede bir gerçekleştirilmektedir. Bunun bir nedeni girdi maliyetlerini azaltmak iken aynı zamanda ot motoru gibi aletlerin kullanımının yaygınlaşması da ot ile mücadelenin toprağı sürmek suretiyle yapılmasına olan ihtiyacı azaltmıştır:

Valla çıkaranlardan Allah razı olsun yani. Şimdi ot motoru çıkmadan önce, hele hele ot motoru, ondan önce bizim bahçe pislikten girilmiyordu. Çift yetiştiremiyodum, denk gelmiyodu, sürdüremiyodum. Ot bahçeye kaplıyodu. İncir alamıyosun, ağaçların durumu kötüleşiyö. Ben iki senedir çift sürmüyom. Kendim biçiyom otlarına. Benim şimdi Kızıldere'deki yere. 2 gün en fazla 10 litre benzinle kendi şeyimlen bitirip geliyom. 10 litre benzin, 60 lira tutar. İki günlük yere 400 lira isterler (Katılımcı 87, Erkek, 40).

Araştırmacı: Bu sene de çapa çift yapmayacak mısın?

Katılımcı 90: Bu sene de yapmıcam. Niye yapmıcam? Ot motoruyla temizlemek daha mantıklı. Daha cazip, daha hesaplı, daha mantıklı. Verimi daha fazla alıyon. (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Ya şimdi ot motoruna, önceden biz iki ay bahçelere ot temizlemeye giderdik oraklan. Canımız çıkardı. Şimdi ot motoruna bi sırtımıza dakıyoz, gat içine benzinine. 3 gün 4 gün bi kişinin temizlediği yere, 1 saatte temizliyom (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Ot motoru hayatımızı çok kolaylaştırdı. 3-5 seneye kadar böyle bi şey yoktu. Bu da çıkalı çift parası da verilmiyo artık. Temizliyorsun bahçene. Daha da kolaylaştırdı. Verime de şöyle etki ediyö: Örneğin yağmur yağdığı zaman, bu ot motoruyla biçilen otlar, ağacın dibinde kalıyo. Çamurlu olsa, sürülmüş olsa, o toprağa düşüyo, topraklanıyo. Bu otun üstüne düşüyo, otun üzerinde kalıyo (Katılımcı 122, Erkek, 37).

Katılımcılar aynı zamanda ağaçtan düşen incirlerin doğrudan toprağa temasını engellediği gerekçesiyle de bazı yıllar çift sürmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcı 90 ve Katılımcı 96 bu uygulamayı aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

Şimdi imkanla yok. Bu termal şeylerden diyola. Şimdi çiftçi... Ben ... Bahçelerde durum... Hatta ben geçen sene dünüre yalvadım. Bahçelere çift sürme dedim, vatandaş anlamıyo. Ağacın şeysinlen... Eğer sen bu işin içindeysen, bu işi bilmiyosan, bırak bu işe. Bilinçsizlik va (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Araştırmacı: Çift sürmek incire zarar veriyor mu?

Katılımcı 96: Şimdi o şöyle. Havaya bağlı. Çift sürersin, hava yağmurlu gider, toprak gabarıyo ya toprağı alır gider. İncirin içi akar gider. Sürmezsın havalalar yağışlı olur karlı çıkarsın (Katılımcı 96, Erkek, 53).

Çift sürme işlemi coğrafi koşullar nedeniyle öküz ya da at kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İşin zorlu ve yetenek gerektiriyor oluşu genellikle bu işi yapmaya ehil birinin ücretli olarak çalıştırılmasını gerektirmektedir. Köyde çift sürmek için gerekli teçhizata sahip hane sayısı, diğer cemaat üyelerinden de edinilen bilgiye göre yaklaşık 15'tir. Katılımcılar arasında bu faaliyetle uğraşan kişilerin bir kısmı aynı zamanda çift sürme yoluyla tarım içi gelir çeşitlendirmeye başvuran topraksız ya da az miktarda araziye sahip hanelerden/bireylerden oluşmaktadır. Çapa ve çift giderleri incir üretimi sürecinde, diğer girdiler arasında kendisine en fazla harcama yapılması gereken kalemlerden birini oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 18).

Üretim sürecine yeni giren teknolojilerden bir diğeri ise çapalama makinesi olmuş; ancak tüm bahçelerde kullanımı uygun olmadığından yaygınlık kazanmamıştır. Çapalama için de köylüler genellikle yevmiyeye başvurmaktadır. 2017 yılındaki bir günlük çapacı yevmiyesi 100 TL olarak belirlenmiştir. Bahçe bakımı içerisinde yer alan üçüncü uygulama ise budama işlemidir. İncirde üç ayrı budama biçimi mevcuttur. İlki, yeni dikilmiş fidanlarda yapılan şekil budaması. İkincisi, verim çağındaki ağaçlara uygulanan verim budaması ve sonuncusu yaşlı ağaçların bakımı ve gençleştirilmesini amaçlayan budamadır (Çeliker ve Koçlu, 2012). Köyde arlama ya da aralama olarak da ifade edilen bu aşama köylülerin kendilerinin ya da yine yevmiyeci tutarak

gerçekleştirdikleri işlemlerden biridir. Geçmiş dönemde kol gücüne dayalı olarak testere ya da tara ile yapılan bu işlem günümüzde ağaç motoruyla daha kısa sürede gerçekleştirilmektedir. Katılımcılar, ağaç ve ot motorunun fayda ve zararlarını aşağıdaki gibi aktarmıştır:

(...) Kolaylaştırdı. Mesela testere ile cart curt kesceğimize ağaç motoru ile daha çabuk... Zaman kazandırdı. Aslında testereyle budama daha iyi oluyo. Mesela motor kestiği yere (yüksek sürtünme hızı nedeniyle artan ısıdan dolayı) yakıyo, filizin çıkmasına engel oluyo. Onu sadece evde odun yakmak ya da meşe ağaçlarını kesmek için kullanıyoz biz. İncirlerde kullanmıyoz. Testereyle. Kullananlar var ama. Belki onlar zarar verdiğinin farkında değildir. Şimdi kuru ağaçları kesse olur. Kuruyan dallara. Ama yaş dallara kestiği zaman yakıyo o şey sine filiz yapmıyo artık. 20 cm şeysinde yakıyo, aşağıdan çıkanlar (filiz veya sürgünler) da işe yaramıyo (Katılımcı 51, Erkek, 57).

Şimdi nasıl zararı olur? Ağaçta çelik marazı varsa, çelik marazının hayatta sevmediği testere, tara (satr), bıçak sevmez. Ona göktaş¹⁷⁶ atcan (Katılımcı 100, Erkek, 47).

Yeni teknolojilerin üretimde kullanılmasının maliyet açısından değerlendirilmesi; çiftliğin büyüklüğüne, parçalılığın, emeğe ulaşım ve aynı zamanda emek gücü-mazot girdilerinin piyasa koşullarına göre farklılık göstermektedir. Basit bir değerlendirme ile 1 günlük (3-4 dekar) bahçenin çift maliyeti 2017 yılında 350 TL iken bu bahçenin ot motoru ile temizlenmesi 360-480 TL'ye yükselmiştir. Ancak emek gücüne erişimdeki kısıt ikinci seçeneği kimi zaman daha rasyonel hale getirmektedir. Katılımcı 48 maliyet hesabını şöyle ifade etmektedir:

Ot biçme motoru aldık. Birini oğlan kullanıyo birini ben kullanıyom. Bir kişi yetiştiremiyo ona. O da çok benzin yakıyo işte. Masrafı çok oluyo. Çift, çapa kadar masraf oluyo onda. 5000 gider, yetmez bilen benim için. Hele hele paraylan yaptırırsan ona hiç yetmez. Bir sefer boşaltıyo 60 bin lira (60 tl). Bir depo da şu gördüğün alan kadar. O daha pahalıya mal oluyo mal sahibine. O pahalıya mal olduğu için iki tane motor aldım ben. 60 olan masraf 30 liraya düşüyo hemen. Ot biçmeye çok gider. Hele iki sefer biçince, diyelim 1000 lira giden yere 2000 gidiyo artık. Millet buna aklına gelmiyo yani. Sene bunu söyleyen hiç olmamıştır. Şimdi pahalı gelince herkes motor almaya başladı. Şimdi 10 depoya ancak 5 dönüm yer yapabilir. 5 dönüm yer 600 lira yapar. E adamın 40 dönüm olduğu zaman napar? Aklına gelmiyo bu kimsenin, söylemiyo, geçiştiriyo (Katılımcı 48, Erkek, 60).

¹⁷⁶ Yerel halkın göktaş olarak da ifade ettiği göktaş, tarımda özellikle meyve ağaçlarında kök uyuzu denilen zirai hastalıkla mücadelede kullanılan bakır sülfat karışımına verilen isimdir.

Tarımsal üretimin en temel girdi masraflarından olan mazot ise tarla ziraatine göre dağ köylerinde daha az ihtiyaç duyulan girdi kalemlerinden biri olmasına rağmen katılımcıların bazıları yüksek mazot fiyatlardan şikâyet etmekle birlikte, yorum ve değerlendirmeleri farklılaşmaktadır:

(...) Zorlanmaz. Traktörler zarar eder de biz burda öküz olduğu için zarar etmiyoruz. Onlar benzin gübre parasından hep zarar eder. Biz burda kendimiz yetiştirip baktığımızdan, biz zarar etmiyoruz, daha kar ediyöz. Burda zaten kendi çiftini kendin yapıyosun. Kendi öküzünü yetiştiriyosun. Daha kolay. Araba kullanamıyöz (Katılımcı 94, Erkek, 64).

Bi iki sefer gitmiyosun ki. Ürün alıncaya gadar. Hesap ettiğin zaman 17-18 sefer bi ağacın dibine varıyon. Ürünü alıncaya gadar. 17-18 sefer. Yılda 18 sefer gel git. Tabi bu bi anda olmuyo, zamanla. Bi çapasına gidiyon, bi çiftine gidiyon, bi gübre atmaya gidiyon, bi budamaya gidiyon, bi toplamaya gidiyon, bi ileğini asmaya gidiyon. Her geliş gidiş masraf (Katılımcı 85, Erkek, 52).

Bir diğer girdi olan kimyevi gübre bitkilerin besin ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmakla birlikte, köyde organik tarıma geçişle kimyevi gübre kullanımının azaldığı belirtilmiştir. Geçmiş dönemde hayvanlardan elde edilen gübreler kullanılarak maliyetler azaltılmakta iken bugün hayvancılığın azalmasıyla hayvan/ahır gübresini de satın alınması gereken bir kalem haline gelmiştir. Organik tarım kapsamında üretim gerçekleştiren köylülerin kullanması gereken gübre türleri ve miktarları standartlaştırılmıştır. Belirlenen ürünler ise diğerlerine göre daha fazla maliyet gerektirmekte ve alınan ürün miktarında düşüşe yol açabilmektedir. Bir çuval gübre 2017 yılında 60 TL iken 2018 yılında iki katına çıktığı belirtilmiştir. Katılımcıların önemli bir çoğunluğu gübre ve ilaç kullanmadıklarını dile getirmişse de halen önemli girdi kalemleri arasında sıralandığı görülmektedir. Katılımcı 6, 20 dekar arazide gübrenin maliyetini aşağıdaki gibi hesaplamıştır:

Benim hayvanım yok ama hayvan gübresine ben temin ediyom. Nerden ediyom? Mesela yeğenim(den). Gübreye organiye uygun olarak incirde kullanıyöz. Şimdi torbasına 105 liradan falan alıyosun. Senede 7 torba gidiyo. Tabii nakliyesi şusu busu derken 1000 liraya buluyo. Şimdi bahçe bir yerde değil. Gidiyosun geliyosun, öbür bahçeye. Maliyet olarak bize yükü var (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Hasat öncesi işlemlerden bir diğeri ise ileklemedir. Dişi ve erkek olarak ayrılan incir ağaçlarında kurutmalık incirler, meyve oluşturmaları için döllenmeye ihtiyaç duymaktadır. İlekleme, sineklenen erkek incirlerin dişi ağaçlara asılarak döllenmenin sağlanması işlemine verilen isimdir. İlekler, naylon filelerle ağaçlara belirli aralıklara asılmakta ve bu işlem ihtiyaca göre 3-4 kez

tekrarlanmaktadır. Asılan ilek filelerinin yine hastalıklara yol açmaması nedeniyle toplanması gerekmektedir. Asma işlemi her filede 5-6 ilek olacak şekilde ağacın gölge yerine asılarak yapılmaktadır (Çeliker ve Koçlu, 2012). Bu işlemin köylüler için maliyeti yıldan yıla ve hatta aynı yıl içerisindeki farklı dönemlerde oldukça değişkenlik gösterebilmektedir. Köyde erkek incir ağacına sahip olan hanelerin sayısı azdır ve genellikle ilk ilekleme döneminde ova köylerinde olgunlaşan ürünler satın alınmaktadır. Seneden seneye oldukça tutarsızlık gösteren ilek fiyatları 2017’de 2,5-10 TL arasında değişirken katılımcılardan bazıları 2008 yılında 30-35 TL’ye ilek almak zorunda kaldıklarından söz etmişlerdir:

Şimdi 2008’de... İlek parası bugün 2 lira olan ilek 30 liradan aldık biz (2008’de). Yok, kimden bulabilcen? Herkes... Şimdi 1 kilo ilek 30 liraya satılır da o zaman nasıl ayakta durcaz? (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Şimdi mesela incire iki ay kala bi parasızlık çeker millet. Genelde öyledir yani ilek zamanında. İleklere para gidiyo yani. Hindi (şimdi) gitmiyo desem yalan olur (Katılımcı 15, Erkek, 48).

İncirin kuruması, ilk olarak ağaçta başlamaktadır. Buruk adı verilen meyveler %25-40 oranında su kaybederek kurumaya başlamakta ve bir süre sonra kendiliğinden dökülmektedir. Bu “ağaçta iken kuruma” sürecinde dalından henüz düşmemiş olan incirler sırtıklar yardımıyla düşürülmekte, teker teker toplanarak sepet veya kovalara doldurulmakta ve ardından çoğunlukla bahçelerdeki düzlük bir alana serilmiş olan sergilerin üzerine dökülmektedir. Zira depolama için incirin %18-20 oranında su içermesi gerekmektedir (Çeliker ve Koçlu, 2012). İncirin olgunlaşması ve kuruyarak dökülmesi işlemi aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle hasat için her bahçeye 3 ya da 4 kez yaklaşık 10 gün arayla gidilmesi gerekmektedir. Bu aşamada köylülerin sahip oldukları bahçelerin parçalılığına da değinmek yerinde olacaktır. Zira arazilerinin tümü bir yerde bulunan hanehalkı neredeyse hiç yoktur. Bu durumun en bariz örneklerinden biri olan ve 32 dekar tarım arazisi bulunan Katılımcı 11 arazilerinin 24 parçadan oluştuğunu belirtmiştir. Dolayısıyla sözü edilen bu işlemler için hem daha fazla zaman ve hem de daha fazla nakit harcamak gerektirmektedir.

Geleneksel kurutma araçlarından olan ve halk arasında karakavuk (sakız) otu olarak bilinen ürün, kurutma işlemi için üstlenilmesi gereken maliyeti azalttığı gerekçesiyle kullanılmaya devam edilmekle birlikte aynı zamanda plastikten yapılmış kerevetlerden ve daha yeni bir uygulama

olarak seralardan faydalanılmaktadır. Katılımcı 122 değişen hasat sürecini ve Katılımcı 6 ise kurutma yöntemlerini aşağıdaki gibi aktarmıştır:

(...) şimdi artık bizim son zamanlarda inciri devşirme şekli değişti. Eskiden dalından asılıp da sepete koyuyoduk. Şimdi sadece böyle kurusuna vuruyosun vuruyosun, hemen gidiyosun başka ağaca. Örneğin, bi ağaçta 10 dakika zaman geçirceğine iki dakikaya düşürüyosun ona. Daha da kaliteli oluyo. Çünkü dalından tırnaklamıyosun. Tırnaklanan incir, morarma yapıyo. Bunu Tire¹⁷⁷ tarafından bazı köylüler yapıyodu. O taraftan biz duyuyoduk. Sonra biz denemeye başladık, faydasına gördük. Hem daha az kişiyle yapıyosun hem daha verimli oluyo. İncir de sergide fazla durmuyo, çabuk bir günde kuruyo (Katılımcı 122, Erkek, 37).

(...) Ama bilmiyola onlar incire. Şimdi en güzeline biz biliyoz. Biz biliyoz derken seracılık, ne bileyim elek altına serilen mesela bazı yerlerde görüyorum ben toprağın üstüne atıyo, bilmiyen yerlerde. Ama altına biz garagavuk (karakavuk veya sakız otu) dediğimiz ızgara görevi yapan, kendi doğadan karşıladığımız... Birazdan bilimsel olarak gezme imkânımız olursa onu da göstercem ben sene. Toplayıp geliyosun. Yaşken yumuşak oluyo, bastırıyosun ona. Galıp galıp (kalıp kalıp) kalkıp incir altına koyarken... Sergi dediğimiz, zamanla.... Şimdi Tariş endüstri, incir endüstrisi ona uygun gördü. Şimdi biz parayla elek alamayız ki. Bizim de onu göz önünde bulundurmaları lazım. Onlar diyola ki şimdi plastikten yapılma.... Onlar diyola ki... Onlardan alabilecek herkesin durumu yok. Örneğin, bağlı bulunduğumuz firma 1000 tane elek getiriyo. M***'den diyo geçen sene 5 ton incir almışım, ona 10 tane indirin. Senden iki ton almış 5 tane indirin. Şimdi zahten benim ürünüme eleğin altına koysan hepsine 150 tane elek lazım. Şimdi bir de onun toplaması var. Yağmurda kaldığı zaman çürüme muhabbeti de oluyo. Sakızlık ikinci bir ismi. Uygulancak bi çok şey var. Sakızlığı serdin mi çok güzel guruyo. Bizim zahten incir bugün çıkmadı ki meydana! Yüz yıldan öncesinde uygulanan bir sistem. Biz bu sistemi devam ettiren insanlarız. Elek şimdi modernize edilmiş. Bugün tonaja vurduğun zaman benim 300 kilosu elekte kurur, aşağı yukarı 500 kilosu garagavuk üstünde gurur. Eskiden çavdar sapı dediğimiz, onun sapından da o yer altına sergiye ondan da kullanıyoduk. Muşaf. Muşaf da çavdarın uç kısımlarına döverler, sonra o bağ evi yapılı. Bazı sapları orda kullanılıyor. Ondan artana onun da çok anlamda kullanıldığı yerler var. Yer altına serersin, eski insanlar döşek bile yapmış bundan (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Sera en maliyetli kurutma yöntemi olmakla birlikte aynı zamanda zayıyatı da azaltmakta ve üretimi kolaylaştırmaktadır. Sera kurulması için demir çubuk veya profil, naylon örtü vb. malzemelere ihtiyaç duyulmakta ve yaklaşık 3 senede bir malzemelerin yenilenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bazı haneler için maliyetli bulunduğundan sera tercih edil(e)memektedir. Kurutma işlemi doğal koşullarda güneş altında gerçekleştirilmektedir. Sergideki incirler sürekli olarak kontrol edilerek çevrilmekte ve içlerinden kuruyanlar ayrılarak depolanmak üzere kaldırılmaktadır. Bazı durumlarda sergide yer açmak için köylülerin kurumak üzere olan ürünlerin bir kısmını evlerine taşıyarak çatı ya da diğer uygun düzlüklere serdikleri görülmektedir. Sera, maliyetine rağmen

¹⁷⁷ İzmir iline bağlı bir ilçe.

üretim sürecinde önemli kolaylıklar sunmaktadır. Katılımcı 22 bu avantajları aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Sabaha karşı mesela çiğ yapıyo, çiğden goruyo (koruyor) seralar. Açık olunca incir mor oluyodu. Şimdi beyaz çıkıyo, daha kaliteli çıkıyo. Guruma da 6 günde guruyan 2 günde guruyo. Daha çok vaktin oluyo. Şimdi bir yağmur yağıyo mesela goçup (koşup) gidiyon. Böyle seriyon ondan sonra git, 3-4 gün sonra git bi çevir alltına üstüne. Ondan sona 3-4 gün daha ser. Sonra doldur kasalara. Sonra seçiyon 3-4 türlü seçiyon. Sonra satıyon. İşte o (Katılımcı 22, Erkek, 57).

Köylüler evlerinin altında ya da yanında bulunan eski ahırların düzenlenmesiyle elde ettikleri mekanları veya evlerinin bir odalarını depolama amacıyla kullanmaktadır. Bazı hallerde ise depo kiralama yoluna gidilmektedir. Depoların, incirin saklanmasına uygun halde hazırlanmış olması gerekmektedir. Depolarda hijyen sağlamak için çoğunlukla zemin ve eğer hane yeterli maddi imkana sahip ise duvarlar fayans ile kaplanmakta, bunun mümkün olmadığı hallerde zemin kireçlenmekte ya da diğer yöntemlerle hijyen sağlanmaya çalışılmaktadır. Olağan bir üretim döngüsü bu aşamalardan ve girdi kalemlerinden oluşmakla birlikte, aynı zamanda hastalıklarla mücadele için ilaçlama faaliyetleri ya da kullanılan araç gereçlerin bozulması-yenilenme ihtiyacı da maliyeti arttıran unsurları oluşturmaktadır.

İncirin pazarlanmasının ise iki biçimi söz konusudur. Biri sınıflandırılarak diğeri ise toplu-seçmeden, köylülerin ifadesiyle “dağdan geldiği gibi” yapılan satışlardır. Buna göre incirler kilogramdaki adet sayısı ve kalitesine göre 4 ayrı kategoride sınıflandırılmaktadır. Bu kategorilerin isimleri değişmekle birlikte köydeki karşılıklarına yer vermekte fayda vardır. Katılımcı 91 incirlerin kategorileri ve piyasadaki karşılıklarını şu şekilde tarif etmektedir:

Araştırmacı: O incir çeşitlerini sıralar mısın?

Katılımcı 91: Şu süzme en iyisi. Orta, hurda, hurda gabası, hurda, çatlak ondan sonra karaballı, çürük.

Araştırmacı: Bu sene süzme kaçtan gitti?

Katılımcı 91: Mesela ben 6 kilo istedi Nazilli'den biri, 35'ten verdim. Senin gibi sevdiğim bi insan dostum. Ona götürüvedim gittim. 35'ten verdim. Orta şu anda yemeklik, 25'ten aşağıya vermezle. Hurda gabası 14 lira, 10 lira incirin rengine, beyazlığına, güzelliğine, dolgunluğuna göre. Hurda 9-10 lira. Çatlak da aynen bu şekilde 8-9 lira. Garaballı da 7-8 lira gidiyo. Çürük 1 lira. Senin anlıcağın şu 5 tonun yarısı normal incir, 19 lira sattım-20 lira sattım, 18 lira sattım bu iki buçuk tona. Geri kalan iki buçuk tonu da bu şekilde bak. Bunlar bu şekilde gitti (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Organik tarım kapsamında genellikle seçmeden-toplu satış yapılmaktadır. Satış biçiminin belirlenmesinde incirin miktarı, ürün kalitesi, incirin tasnifi vb. süreçler için yeterli emek gücüne erişim olanakları belirleyici olmaktadır. Üreticiler, bazı durumlarda kaliteli ürünleri seçerek ayrı satmakta ve böylece genel fiyattaki düşüşü önlemeye çalışmakta ya da genellikle kadın üreticilerde görüldüğü üzere piyasa koşullarındaki kısıtları nedeniyle ürünün parasının zaman geçmeden alınabileceği güvenilir yerlere toplu olarak satış gerçekleştirilmektedir. Ürünün değerindeki artış da toplu satışın tercih edilmesine yol açan bir diğer etkidir. Böylelikle seçme için yeniden emek harcanmasına da gerek kalmamaktadır.

Son olarak incir üretiminin zaman döngüsünü bir çizelge biçiminde özetlemek gerekirse; ocak-nisan ayları arasında çapa-çift ve budama, haziran-temmuz aylarında ilekleme ve ağustos-eylül aylarında ise hasat gerçekleştirilmektedir. Ekim, kasım ve aralıkta incir için herhangi bir faaliyet yürütülmemektedir. Bu aylarda kestane ve zeytin hasadı yapılmaktadır.

7.3.1.2. Kestane ve Zeytin Üretim Süreci

İncir üretimi için gerekli olan bahçe imarındaki (çift-çapa-budama gibi) tüm aşamalar kestane ve zeytin üretimi için de geçerlidir. Bu nedenle her bir ürün için yeniden tüm süreç ele alınmayacaktır. Ancak hasat dönemleri ve sonrasındaki aşamalar farklılık göstermektedir. Farklılığın ilki zamansal sıralamaya yöneliktir. İncir hasadının sonra ermesinin ardından köylüler ekim ayında kestane hasadına başlamaktadırlar. Bunda da ürünün yine ağaçlardan sırık yardımıyla düşülerek toplandığı bilinmektedir. Ancak incirden farklı olarak hem daha yüksek rakımda hem de 25 metreye kadar uzanan kestane ağaçlarından sırıkla kestane dökmek (çırpma) önemli bir yetenek gerektirmekte ve çoğunlukla herhangi bir önlem alınmadan gerçekleştirildiğinden, ağaçtan düşmelere bağlı ciddi sakatlık ve ölüm riskini de barındırmaktadır. Katılımcıların kestane çırpmanın zorluğuna ilişkin aktarımlarına aşağıda yer verilmiştir:

Tabi işçilik zorluğu oluyo gari şimdi. Mesela kestane şeyi doldurduk. Buna motora yükleycez. E dikenli, arkana galın bişey giymek lazım. Bi de boy yüksekliği var mesela şeyde. Yanında biri olmayınca olmuyo, yalnız olcak iş değil. Her şeyin bi zorluğu var ya. Kestane ağacına çıkarsın, zor çıkması. Elin ayağın sakrıyo (titriyor) mesela düşcem, gırılcam diye. Bizim burda pek düşen olmadı. Bi abim düştü 80 küsurda. Ufak tefek oldu da (Katılımcı 58, Erkek, 51).

Şimdi belki de 350-400 lira para isteyenler var kestane çırpma için. Bunun kapasitesi belli. Bir adamın akşama kadar çırpacağı 200-300 kilo arasında kestane. Zaten 15 dakkada ağaca çıkıyosun. Minare boyunda ağaçlar var bizde. Yani yapana da hak verceksin. Çünkü yerle göğün arasında çalışıyosun. Allah gorusun orda tecrübeli olmadığın anda... Tak, sırığın arka tarafı ordan birisine değer, sene taktıtırır, düşürttürür. Yani yerle göğün arasında çalışıyosun, tehlikeli. Yani herkes yapamaz. Sana ufak bi örnek verem. Bu dağda benim en kötü ağaç dahi, çıkmadığım ağaç yok, gençliğimde. Ama fırtınadım ben şöyle uzatıverdim şöyle ben sırığa, bu ağaçtan öteki ağaca geçiverdim, sırığın üstünden. Yay gibidim yay (Katılımcı 66, Erkek, 64).

Kestane çırpma şimdiye kadar çözüm bulunabilirdi. Çok ağır bir iş, tehlikeli bir iş. Tarımsal araç gereçler geliştirilebilir. Çok geç kalınmış bi şey. Tarımdan uzaklaşmanın sebeplerinden biri de bu bence (Katılımcı 28, Erkek, 52).

Bu nedenle kestane çırpma işlemi için talep edilen/tutulan işçilere ödenen ücret de yüksek olmaktadır. Örneğin, katılımcılardan derlenmiş olan verilere göre, 2017 yılında incir çırpıcılarına ödenen günlük ücret 100 TL iken, kestane çırpıcılarının günlük ücretleri 300-350 TL'ye dek çıkmıştır. Kestaneler, toplanma işleminin ardından kuyu adı verilen çevirili alanlarda tutularak sürekli ıslak kalmaları sağlanmakta ve burada 15-30 gün süreyle bekletilmektedir. Sözlü Tarih Katılımcısı 1 bu işlemi şu şekilde tarif etmektedir:

Kozalaklar kuyuda bekletiliyor. Yağmur yağıyo. Yağmur az olusa da kuyu sulanıyor. Kuyular dağda. Kuyu dediğsem de topraya kazılan kuyu değil. Doğayla çevrilmiş, çalı çırpıyla. Üstüne otlar örtüyo, yığılıyo. Suluyoz, yağmur da oluyo. 15 gün bir ay sonra çıkıyo kuyudan (Sözlü Tarih 1, Erkek, 53).

Bir sonraki işlem kestanelerin üzerinde çevirili olan dikenli kabuğundan ayrılmasıdır. Bu işlem eskiden elle, köylülerin yaba ve toka (bkz. Görsel 8) adını verdikleri tarım aletleri yardımıyla yapılmakta ve halen ürünü az olan hanelerin kullanmaya devam ettikleri bir yöntem iken bugün patoz¹⁷⁸ kullanımı daha yaygındır. Köylülerin bir yılda sadece birkaç saatliğine ihtiyaç duydukları bir alet olması sebebiyle satın alma yoluna gidilmemekte, araç kiralanmaktadır. Buna göre 1

¹⁷⁸ Traktör arkasına takılarak çalıştırılan patoz makinesindeki hareketli banda kürek yardımıyla kestaneler yüklenmekte ve haznenin içinde dikenlerinden ayrılan kestanelerin dikenli kısmı makineden dışarı savrularak tahliye edilmektedir. Aletin diğer ucundaki bandında yer alan deliklerden, çürük vb. nitelikteki ürünler düşerülerek ayrılmakta ve kalan ürünler bandın sonuna yerleştirilen bir sepete dolmaktadır. Bu nedenle ürünü makineye yerleştiren bir veya iki kişi ile sepeti taşıyan-döken bir veya iki kişi olmak üzere bu işlem için en az 3 veya 4 kişiye ihtiyaç duyulmaktadır.

saatlik patoz kiralama ücreti 100-150 TL'dir.¹⁷⁹ Katılımcılar patozun sağladığı faydayı aşağıdaki gibi aktarmışlardır:

Kolaylaştırdı. Bayanlar ellen topluyodu soğuklarda, patoz yerine. Gençler zahten yapamaz. Şimdi ellen fazla toplanmıyo. Daha az yorulunuyo. Dedğim gibi eskiden el gücünle pisliğin, dikenin içinde... Yayan giderdin bahçeye. Ellen topluyodun kestanelere diken içinden birer birer (Katılımcı 21, Erkek, 63).

Görsel 8. Hasatta Kullanılan Bazı Geleneksel Tarım Aletleri

Görselde yer alan tarım aletleri: Yaba, Toka ve Sırık

Zeytinin de hasat dönemi kestane ile birlikte başlamakla birlikte tamamlanması aralık ayına kadar devam edebilmektedir. Yine bu ürünün hasadı için de çırpıcı ve toplayıcı gerekmektedir. Hasat edilen zeytinin bir kısmı doğrudan tüketim için ayrılmakta ve önemli bir miktarı ise yağ üretimi

¹⁷⁹ Belirtilen ücret, traktör ve patoz sahibine ödenen ücrettir ve bu kişi genellikle aracı/aleti kullananla aynı kişidir. Ürün sahibi ve hane üyeleri bir önceki dipnotta belirtilen diğer işleri kendileri yürütmekte, bunun mümkün olmadığı hallerde ise yevmiyeci tutmaktadırlar.

için sıkımhaneye gönderilmektedir. 10-12 kg zeytinden yaklaşık 1 kg yağ elde edilmekte ve 1 ton zeytinin sıkım ücreti nakliye ile birlikte 2017 yılı fiyatlarına göre 100-150 TL tutmaktadır. Katılımcılar zeytinin üretim maliyetini aşağıdaki gibi aktarmışlardır:

Zeytin işi ağaçlar fazla yüksek olmadığı için... Bi sıkma parasıyla bi nakliye parası. Dağdan getirmek için de buna benzin alıyoz. 200 lira benzin parası diyeyim. 200 lira arabaya veriyoz 400. 300 falan da oraya verdik 700 ile 1000 arası (Katılımcı 98, Erkek, 42).

Zeytin işi... Bugün işin var gitmeyebiliyosun. Yarın gidebiliyosun. İncir işi öyle değil, kestane işi öyle değil. Onun için zeytin işi ağır gittiği için sıkıntı olmuyo yani. İki üç ay gidebiliyosun. Ödünç yapabiliyosun. Hana bugünlük işi yarına, haftaya atabiliyosun (Katılımcı 58, Erkek, 51).

Katılımcı 32: Birbirimizin işine görüyo. Öyle daha güzel oluyo. Öyle yalnız olcak bi iş değil yani. Bu zeytin işi yalnız olcak bi iş değil. Ne bilem, ağaçtan iniyosun çadırı yaz, çadırın üzerindeki zeytini toparla, öbür ağacın altına yaz.

Araştırmacı: Kadınlar ne yapar zeytinde?

Katılımcı 32: Kadınlar ekstra şey yapıyo, ağaç dibine sermiş olduğumuz çadırların dışına çıkan zeytinlere toparlıyo, boş kalan ağaçların altına çadır yazıyo, çadır topluyo. Kadınların işi erkeklerden daha fazla ona bakcak olursan.

Araştırmacı: Yevmiyeleri?

Katılımcı 32: Erkeklerden daha düşük. Kadınlar zeytin ağacına çıkmıyo da ondan (Katılımcı 32, Erkek, 56).

Her ne kadar zeytin “ince iş” veya “zengin işi” olarak tabir ediliyorsa da diğer iki ürüne göre hasat işleri zamana yayılabildiğinden düşük yoğunluklu bir çalışma temposu ile yapılabilmekte ve bundan dolayı da aile içi ve kısmi olarak köy içi karşılıklı emek yardımlaşması yapılmasına daha fazla bir alan açmaktadır.

Katılımcı hanelerin 2017 üretim yılında bu üç temel ürünün üretimi için hangi girdi kalemlerinde ne kadar harcama yaptıkları ise Tablo 18’de gösterilmiştir:

Tablo 18. Katılımcı Hanelerin 2017 Yılında Ürün Bazında Yaptıkları Üretim Harcamalarının Dağılımı¹⁸⁰

Üretilen ürün ve harcama kalemi	Üretim yapan hane Sayısı	Toplam harcama (TL)	Hane başına ortalama (TL)	Payı (%)
1.İncir				
İşçi ücreti (hasat)	114	188.100	1.650	29,0
Mazot gideri	114	121.300	1.064	18,7
Gübre gideri	114	23.570	206	3,6
İlek gideri	114	60.265	528	9,3
Bahçe bakım ve imar gideri (çift-çapa-aralama vb.)	114	256.480	2.249	39,5
Toplam	114	649.715	5.699	100
2.Kestane				
İşçi ücreti (hasat)	54	40.200	744	53,0
Patoz gideri	54	8.145	150	10,7
Mazot gideri	54	15.420	285	20,3
Diğer giderler	54	12.150	225	16,0
Toplam	54	75.915	1.405	100
3.Zeytin				
İşçi ücreti (toplama-hasat)	18	19.960	1.108	51,2
Yağlık zeytin sıkma gideri	18	9.950	552	25,5
Mazot gideri	18	5.760	320	14,8
Diğer giderler	18	3.350	186	8,6
Toplam	18	39.020	2.167	100

Tablo 18’de yer alan verilere ilişkin bazı hususlara açıklık getirmek gerekmektedir. İlk olarak, harcama-gider kalemleri olağan modern bir çiftlik muhasebe sistemi içinde dikkate alınması gereken hanehaklarının kendi emeklerinin veya çiftlik içinde üretilmiş olan kaynaklardan sarf etmiş oldukları (organik gübre gibi) kaynakların piyasa değerini dikkate almamaktadır. Aksine bunlar hanenin kendi dış çevresinden temin etmiş olduğu emek ve diğer girdiler için yapmış olduğu harcamaların miktarını göstermektedir. İkinci olarak, incir üretiminde bahçe imarı için yapılmış olan harcamaların daha yüksek görünmesinin nedeni, çoğunlukla köylülerin her bir ürün ile ilgili yapmış oldukları harcamaların ayrı ayrı hesabını tutmamaları ve çoğu halde bunları esas ürün olan incir üretimi için yapılan harcamalara dahil ederek beyan etmelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla belirtilen girdi içerisinde diğer ürünler için yapılan harcamalar da mevcuttur. Bu durum dikkate alındığında, incir üretimindeki en yüksek iki girdi kaleminin

¹⁸⁰ Üretim harcamalarının dağılımının hesaplanmasında, üreticilere 2017 tarımsal üretim yılında ilgili ürünün belirtilen kalemleri için ne kadar harcama yaptıkları sorusuna verdikleri yanıtlar kullanılmıştır.

emek ve bahçe imarı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim katılımcıların ifadeleri de bu sonucu desteklemektedir. Diğer iki ürün için hasat dönemindeki emek maliyeti en yüksek paya sahiptir.

Yukarıda yer verilen, köyde yetiştirilen üç temel ürünün yıllık üretim döngüsü ve bu kapsamda hanehalklarının bu ürünler için yapmış oldukları her bir harcama kaleminin toplam maliyet içindeki payları bir çiftliğin yeniden üretimi için harcanması gereken miktarın somut maddi koşulların anlaşılmasına imkân sağlamaktadır. Ancak bu üretim döngüsündeki ürün çeşitliliği ve zaman takviminin niteliği hakkında da bir değerlendirme yapmak gerekir. Ayrıntıları bir sonraki başlık altında ele alınacağı üzere, köylülerin çok az bir kısmı ürün çeşitliliğine sahiptir ve bu bağlamda pek çok hane genellikle yaz ayları dışında yoğun tarımsal üretim faaliyeti içerisinde bulunmamaktadır. Mann ve Dickinson'ın (1978) dikkat çektiği üzere, tarımsal ürün ve üretime özgü zamansal döngünün yaratmış olduğu boşluk, hanelerin diğer geçim faaliyetlerine yönelebilmelerine imkan sağlamakla birlikte hanenin elde ettiği gelirin geçimine yeterli gelmemesi ve bu nedenle boş zamanın genellikle süresiz ve düşük ücretli diğer istihdam alanlarında sunulan emek gücü ile giderildiği dikkate alındığında, köylülerin içerisinde yer aldıkları koşulları daha açık bir biçimde görmek mümkün olmaktadır. Tarımsal üretim faaliyetlerinden arta kalan zamanlarda yürütülen geçim faaliyetlerinin, sözü edildiği üzere düşük maliyetli ve emek gücüne dayalı dayalı olduğu hanelerle, kişilerin kendi işleri olan müzisyenlik ya da ticari faaliyetle veya esnafılık gibi çeşitli iş kollarında çalıştığı hanelerin toplumsal sınıf konumları açısından farklı sonuçları üretme potansiyeli taşıdıkları aşıkardır. Takip eden başlık altında ise burada ele alınan veriler de dikkate alınarak hanelerin gerçekleştirdikleri üretimlere göre tarımsal gelirleri ve bu gelirlerin yeterliliği üzerinde durulmaktadır.

7.3.2. Hanelerin Tarımsal Üretim Gelirleri ve Tarım İçi Gelir Çeşitlendirme Faaliyetleri

Bu başlık altında 2017-2018 tarımsal üretim yıllarına ait verilerden hareketle piyasaya yönelik üretim gerçekleştiren hanelerin tarım gelirlerinin bekalarındaki payları ele alınmaktadır. Ancak öncelikle köyde piyasaya yönelik üretim gerçekleştiren hanelere dair genel bilgileri aktarmak faydalı olacaktır. Buna göre toprağa erişim mekanizmalarının ele alındığı Bölüm 6'da da değinildiği üzere, piyasaya yönelik üretim gerçekleştirmenin birden çok biçimi mevcuttur.

Bunlardan biri hanelerin tapulu arazi alanları üzerinde ve/veya çeşitli sözleşme yollarıyla erişim sağladıkları alanlarda gerçekleştirilen üretimdir. Ancak, hanehalklarının bir kısmı sahip oldukları araziler üzerinde kendileri doğrudan üretim sürecine dahil olmaksızın arazilerinin tamamını ya da bir kısmını diğer yollarla işletmekte veya gelir temin etmektedir. Katılımcı hanehalkları söz konusu olduğunda, 2017 yılında 121 hanenin¹⁸¹ piyasaya yönelik tarımsal üretimden gelir elde ettiği tespit edilmiştir. Aynı yıl bunlardan 114'ü, 2018 yılında ise 115'i doğrudan üretim sürecine dahil olmuş diğerleri yarıcılık kapsamında ya da aile içi dayanışma kapsamında işlettikleri araziler yoluyla tarımdan gelir elde etmiştir.

Nazilli İlçe Tarım Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre, köydeki tarım arazilerinin %78,2'i incir; %15,8'i kestane ve %5,9'i ise zeytin üretimine tahsis edilmiştir. Katılımcı hanelerin ise tapulu arazilerinin %84,8'inde incir, %10,1'inde kestane ve %5,1'inde zeytin üretildiği hesaplanmıştır. Ürüne göre elde edilen gelirlerin oranı arazi dağılımıyla da paralellik göstermektedir. Buna göre, katılımcı hanelerin tarım gelirlerinin %90'a yakını incir üretiminden elde edilmekte ve yıllık toplam gelirin yarıya yakını da yine bu üründen temin edilmektedir. Bu nedenle köyde görünüş itibarıyla üç farklı ürün yetiştiriliyor ve bu nedenle tarım içinde ürün çeşitliliğine başvurmak suretiyle gelir artırmak veya piyasadan ya da tarımın doğal koşullarından kaynaklı riskleri azaltma stratejisi izleniyor izlenimi ortaya çıkıyor olsa da bunu ancak hanehalklarının yarısı yapabilmekte veya yapmaktadır ve onların iktisadi refahı üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir. Bu durumu Tablo 19'da sunulmuş olan somut veriler yardımı ile göstermek mümkündür.

¹⁸¹ Köyde tarımsal üretimden gelir elde etmeyen hane sayısı sadece 2'dir. Ancak bazı haneler üretimlerini döngüsel olarak erişim sağladıkları araziler üzerinde gerçekleştirdiklerinden her yıl tarımsal üretimden gelirleri bulunmamaktadır. Bu başlık altındaki değerlendirmeler ilgili yıldaki aktif üretim gerçekleştirenler üzerinden yapılmıştır.

Tablo 19. Hanelerin Piyasaya Yaptıkları Tarımsal Üretimden Elde Ettikleri Yıllık Gelir ve Hanehalkı Yıllık Geliri İçindeki Payı (2017)

Ürün çeşitliliğinin biçimi	Hane sayısı	Hane (%)	Yıllık toplam ürün geliri (TL)	Yıllık toplam hane geliri (TL)	Ürün gelirinin hane geliri içindeki payı (%)	Yıllık ortalama hanehalkı geliri (TL)
Sadece incir	61	50,4	1.582.290	3.278.200	48,3	53.741
İncir ve kestane	33	27,3	1.801.550	2.830.600	63,6	85.776
İncir ve zeytin	5	4,1	249.150	333.880	74,6	66.776
İncir, kestane ve zeytin	22	18,2	1.800.000	2.541.750	70,8	115.534
Toplam	121	100	5.432.990	8.984.430	60,5	74.251

Tablo 20’de ise katılımcı haneler ile sınırlı olarak, 2017 yılında gerçekleşen ve 2018 yılında beklenen/tahmini üretim miktarı, gelir miktarı¹⁸² ve her bir ürünün üretim alanı rakamları verilmektedir. Üretim alanı büyüklüğüne dair değişikliklerin sebebi bir ürün türünden diğerine yıllık bir değişimden değil-ki böyle bir değişim ömürlü bitkilere dayalı bahçe ziraatında değil tarla bitkileri üreticiliğinde mümkündür-katılımcı hanelerin toprağa erişim biçimleri nedeniyle her yıl erişilen ve üzerinde üretim yapılan alan büyüklüğünde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır (bkz. Bölüm 6). Asıl farklılığın üretim miktarlarında ve bunun bir sonucu olarak ortalama verim miktarında olduğu görülmektedir. Buna göre iki üretim yılı arasında incirde yaklaşık %16, kestanede %45, zeytinde ise %50 düşüş yaşanmış veya yaşanacağı tahmin edilmektedir. Gelirdeki düşüşler de üretim miktarı, kalitesinde yaşanan değişiklikler, ürünün piyasa fiyatı ve girdi maliyetlerinin müşterek bir sonucudur. Bu kapsamda 2018 yılında incirden %17, kestaneden %42 ve zeytinden ise %48 daha az gelir beklenmektedir.

Üreticilerin verimdeki düşüşe karşı bir önlem olarak başvurdukları temel stratejilerinden birinin girdi maliyetlerini azaltmak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kestane ve zeytinde bu hususta başarı yakalamak olası iken incir üretiminde bunu yapabilmek pek mümkün olmamaktadır. Bunun sebeplerinden biri, köylülerin uzmanlaştığı ve esas itibarıyla tarımsal gelirlerinin ana kalemini oluşturan incirde bahçenin ihtiyaçlarını aksatma, harcamaları kısma yönündeki manevra alanlarının diğer iki ürünlerdeki kadar esneklik sağlayamamalarıdır. Bu nedenle elde edilecek gelirde azalma öngörülüyor/bekleniyor olsa dahi tek ürüne bel bağlamak köylülerin ellerindeki

¹⁸² 2018 yılı üretimine ilişkin verilerin bir kısmı üreticilerin tahmin ve/veya beklentilerini içermektedir. Zira verilerin derlendiği tarihte üreticilerin ancak bir kısmı incir hasadını tamamlamış ve bir miktar ürün satmış olmaktan ötürü ürün miktarı ve elde edilen gelir konusunda daha kesin rakamlar beyan edebilecek durumda iken çoğu henüz hasada devam etmekteydi; kestane ve zeytin ise henüz tam anlamı ile yetişmemiştir.

tüm kaynakları ona yöneltmelerini gerektirmekte ve bu durumda olası bir sorunda daha fazla gelir-gider açığı ile mücadele etmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Gelirdeki düşüşe karşılık incirin 2018 yılındaki giderlerinde %0,5 artış yaşanmıştır. Katılımcı 91, iki üretim yılı arasında düşen verim ve ürün kalitesine karşılık gider durumunu şöyle ifade etmiştir:

Katılımcı 91: Tabi tonaj eksildikçe amele parası tabi yüksek geliyo haliyle. 5 ton incir işlemek başka, iki ton incir işlemek başka. Hem verim az hem de bu sefer yevmiyeler fazlalaşıyo. Mesele geçen sene 80 liraydı incir yevmiyesi. Bu sene 100 lira. 20 lira artış var bak. Geçen sene 10 ton incirim oldu, bu sene 5 ton incir var. Yarı yarıya. Yevmiyede fark var, incirde fark yok, düşüş var.

Araştırmacı: Ama bu kez de daha az yevmiye kullanmıyor musun?

Katılımcı 91: Şimdi 10 tonda 200 amele kullanıyosan, 5 tonda 80-90,100 amele gullanıyom. Noluyo 200 amele 1400 yapıyor. 100 amele 9000 yapıyo. 2000 fark var bak burda. O bir ortada gayip olarak gidiyo. Ondan sonra bu sene incir şu 5 tonun yarısı çarık çürük, 1 liradan giden incir. Bazısı çatlak deriz 8-9 lira. Garaballı deriz, hurda deriz. Senin anlıcağın bunların fiyatları 6-7 lira. Ee nasıl olacak? (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Kestanede %8 ve zeytinde ise %70 daha az masraf yapılacağı ön görülmektedir. Köylüler, bu ürünlerin üretiminde çift-çapa gibi toprak imarına yönelik işlemlerden ve en önemlisi emekten tasarruf yoluna gitmektedir. Özellikle 2017 yılında sadece incir hasadında kullanılan iş gücünün %79,2'si ücretli emeğe dayalıdır. 2018 yılında hasat süreci tamamlanmamış olduğundan toplam veri mevcut olmamakla birlikte, katılımcı hanelerin önemli bir çoğunluğunun az sayıda ya da hiç amele kullanmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Emek örgütlenmesinin ele alındığı bölümde¹⁸³ daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere, köylülerin özellikle yıldan yıla değişen verim, fiyat vb. belirsizliklerle mücadelelerinde emeğe yönelik tasarruf olanaklarının varlığı, bekanın en temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla yeterli emeğe erişim imkânı bekanın sürdürülmesinde stratejik bir öneme sahiptir.

¹⁸³ Bkz.: Bölüm 8.

Tablo 20. 2017-2018 Yıllarında Tarımsal Üretimde Değişim¹⁸⁴

Yıl ve yetiştirilen ürün	Hane sayısı	Minimum toprak alanı (da)	Maksimum toprak alanı (da)	Toplam üretim alanı (da)	Toplam ürün miktarı (ton)	Ortalama verim (kg/da)	Toplam gelir (TL)	Toplam gider ¹⁸⁵ (TL)
2017								
İncir	114	2	90	2316	438.6	189,1	4.853.290	710.650
Kestane	54	0,3	16	253	41.9	165,6	530.300	82.970
Zeytin	18	0,7	10	76,2	13.5	177,2	100.250	44.450
2018								
İncir	115	2	90	2262	366.6	162,1	4.018.830	711.050
Kestane	54	0,3	16	246	22.7	92,3	303.800	76.150
Zeytin	18	0,7	10	72,2	6.7	92,8	52.000	13.100

Tablo 18'deki tarımsal üretim harcamaları verilerinden de hareketle; köyde 1 dekar arazide hanelerin kendi emek güçleri hesaba katılmaksızın; incir için 306 TL, kestane için 327 TL ve zeytin için ise 583 TL harcama yaptıkları/yapmaları gerektiği hesaplanmıştır. Buna göre köylülerin ortalama olarak 9 dekar veya daha az araziye sahip olmayı yoksul olma, 20 dekarı ise orta halli olmanın bir ifadesi olacağı hakkındaki değerlendirmeleri dikkate alındığında, yoksul bir hanenin her üç ürünü de yetiştirdiği bir durumda (ki bu genellikle mümkün değildir) üretimi sürdürmek için yılda (2017 tarımsal üretim yılı rakamları dikkate alındığında) 3.648 TL ve orta halli ailenin ise 8.000 TL harcama yapması gerekmektedir. Yine aynı koşullarda 9 dekar hanenin her üç ürünü de yetiştirdiği bir durumda üretim masrafları düşüldüğünde yıllık gelirinin 12.870 TL, 20 dekar araziye sahip olan hanenin ise 28.700 TL olacağı hesaplanmaktadır. Aile çiftçiliğine bekanın aynı zamanda hanenin yeniden üretimi ve geleceğe yönelik sürdürülebilirliği dikkate

¹⁸⁴ Tabloda yarı ya da diğer yollarla işletilen araziler kapsam dışı bırakılmıştır. Bu nedenle Tablo 19'daki hane sayılarından farklılık göstermektedir

¹⁸⁵ Burada yer alan girdi maliyetleri ile Tablo 18'de yer alan veriler arasında farklılık mevcuttur. Bunun sebebi, Tablo 18'deki maliyet hesabında girdi kalemi bazında verilen yanıtlar kullanılırken burada (Tablo 20'de) üreticilerin ürün bazında üretim sürecinin tümü için ne kadar harcama yaptıklarına verdikleri yanıtlardan faydalanılmıştır. Buna göre girdi kalemleri bazında verilen yanıtların toplamının genel maliyete verilen yanıtlardan daha az olduğu görülmektedir. Bunun bir sebebi köylülerin hesaplama yanlışlığı olmakla birlikte ikinci sebebi tek tek girdi kalemleri haricinde üretim sürecinde yıl içerisinde meydana gelen ek ödeme kalemleridir. Örneğin bir önceki tabloda tarım aletlerin tadilatı, sera girdileri gibi kalemler yer almamaktadır. Bu nedenle esasen üretim sürecindeki toplam maliyetin gerçeğe en yakın hesaplamasının genel maliyete ilişkin verilen yanıtlar olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda saha çalışmasında 2018 yılı üretim süreci henüz nihayete ermediğinden bu yıla ilişkin girdi kalemleri özelindeki harcamaların bilgisi sorulmamış, genel maliyet tahminleri öğrenilmiştir. Bu nedenle de iki veri arasında paralellik olması adına da bu tabloda genel maliyet yanıtlarının kullanılması uygun görülmüştür.

alındığında köylülerin üretimlerini sürdürebilmelerinde ek gelire olan ihtiyaçları açıktır ki bir sonraki başlık altında onların bu geliri temin etmek için yürüttükleri faaliyetler incelenmektedir.

7.4. HANELERİN TARIM DIŞI İKTİSADİ FAALİYETLERİ

Bu başlık altında köyde tarihsel olarak ve günümüzde hanelerin geçiminde önemli bir yer teşkil eden tarım dışı bazı iktisadi faaliyetlerin gelişimi ve bunların hanelerin bekasındaki yeri incelenecektir. Saha çalışması esnasında derlenen veriler bugün köydeki tarım dışı başlıca geçim faaliyetleri arasında esnafılık, müzisyenlik ve ticaretin/gıda işletmeciliğinin yer aldığını göstermekte ise de tarihsel olarak hanelerin geçiminde önemli bir paya sahip olan tarım dışı faaliyetlerin sırasıyla müzisyenlik, inşaat işçiliği ve ticaret olduğu anlaşılmaktadır.

Müzisyenlik, bunlar arasında en eski faaliyetlerden biri olup, Işıklar Köyü çevresi tarafından bu vasfı/faaliyeti ile tanınmaktadır. Bu kapsamda; köyde ve yakın çevrede düğün, kına gecesi, sünnet eğlencesi gibi çeşitli törenlerde müzisyenlik yaparak kazanç elde eden birçok şahıs olagelmıştır. Ancak, köyde esas mesleği veya ek işi müzisyenlik olanların hepsi aynı konumda değildir, aksine üç farklı konumda çalıştıkları görülmektedir. Bunlardan biri kendine ait orkestra/müzik grubu olan işletme sahipleridir. İşletme sahipleri kendileri ile birlikte yanlarında en az bir en fazla 10 kişi çalıştırmakta ve bu çalışanlar sabit olabildiği gibi değişkenlik de gösterebilmektedir. Ücret antlaşmaları ise yevmiye usulü yapılmaktadır. İkinci bir müzisyen grubu geçici ya da sürekli olarak yevmiye usulü çalışanlardan oluşmaktadır. Üçüncü grup ise işteki konumuna göre bir öncekiyle benzer biçimde yevmiyeli çalışanları içermekle birlikte, düzenli olarak bir grupta bağlı bulunmayan ve sürekli olarak çalışmayan kişilerden oluşmaktadır.

Alan araştırmasının yapıldığı dönemde bir katılımcının¹⁸⁶ aktardığına göre gayri resmi 50-60, resmi olarak ise 20-30 adet müzik grubu bulunmaktadır. Ancak mülakatlar ve köydeki gözlemler bu sayının daha az olduğu kanaatini oluşturmuştur. Katılımcının ifadesinin doğruluğu ise sözü edilen grupların esasen süreklilik arz etmeyip, herhangi bir iş çıktığında bir araya gelen geçici pek çok grup olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak kesin olarak belirtilebilecek olan köyde tüm

¹⁸⁶ Sözü edilen katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiş; ancak yapılan değerlendirmede bir diğer katılımcı ile ortak hane olduğu kanaatine varılmıştır. Bu nedenle ayrı bir mülakat olarak değerlendirilmemişse de mülakat verilerinden faydalanılmıştır.

katılımcı nüfus içerisinde müzisyenlikten gelir elde edenlerin oranının %15,3 olduğudur. Bunların içerisinde asıl işi müzisyenlik olan 4 kişinin var olduğu tespit edilmiş olup, bunlar Tablo 17’de belirtilmiştir. Köyde müzisyenlikten gelir sağlayanların belirtilen orandan daha fazla olduğunu Katılımcı 80’nin aşağıdaki ifadelerinden de çıkarsamak mümkündür:

Katılımcı 80: Biz biraz haylaz büyüdük de. Düğüne gittik geldik de. Şimdi emekli olmadıktan sonra çalgıcılık iyiydi yani. Önceden çalgıcılık da para makinesi gibiydi yani. Önceden varillerle getiriyolardın çalgıcıla paraya. Zaten bu köyün %10’u %20’si geçimini çalgıcılıktan sağladı yani burası. Tabii canım bizim köy hep çalgıcı.

Araştırmacı: Şimdi azaldı mı peki bu oran?

Katılımcı 80: Yok azalmadı da hazır şeyler çıktığı için. Önceden çalgıcıla tekti. Şimdi piyanistler çıktı çoğaldı. Şimdi eskiden 20 kişi ise şimdi 100 kişi var. Anladın mı? Gençler öğreniyo yani (Katılımcı 80, Erkek, 60).

Sayının olağandan daha az ifade edilmesinin bir sebebi, müzisyenliğin bazı hanelerin gözünde düşük itibarlı görülmesinden ya da sürekli bu işle uğraşmayan kişilerin bu ek gelir faaliyetini dile getirmemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bugün gençlerin tarımsal üretimi sürdürmelerinin önünde bir engel olarak konumlandırılan bu meslek köyün iktisadi ve toplumsal dönüşümünün ele alındığı Bölüm 3’te değinildiği üzere, geçmiş dönemde tarımsal üretimin geçimin sürdürülebilmesinde bugünkü ölçüde refahı sağlayacak yeterliliğe sahip olmadığı dönemde İşıklar’daki pek çok hane için bekanın sürdürülebilmesinin temel dayanaklarından biri olmuştur. Katılımcı 83 o dönemdeki ihtiyacı aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Eskiden (köydeki topraklar) boş arazimişmiş yani. Boş arazi derken, ekilip biçilmiyo. Sadece tahıl dikildiği yerle var. Öbür türlü hayvancılık yani. Üç beş koyun üç beş keçi. Şimdi misal benim dedemin babası, Çanakkale Muharebesi’nde savaşta götürüyola, o kalıyo orda. Ondan olma çocukların bi tanesi dedem, o zurnacıydı. Babam o da zurnacı, o da müzisyen. Şu anda 90 yaşında. Amcalarımın hepsi de müzisyen. Biz üç biraderiz, üçümüz de aynı. Artı, hem çiftçiliğimiz de devam ediyö bizim hem de müzisyenliğimiz de devam ediyö. Allah olmayanlara da versin (Katılımcı 83, Erkek, 59).

Köyde bu mesleğin ilk nasıl ortaya çıktığına dair çeşitli rivayetler mevcuttur. Ancak esas itibarıyla Yürüklük kültürüyle bağlantılı olarak çobanlığın bir getirisi olduğunu ve askerlikle bu meziyetin ilerletildiğini söylemek mümkündür. Özellikle köyde bir sülalenin başını çektiği bu faaliyet süreç içerisinde yaygınlaşmıştır. Katılımcılar köyde müzisyenliğin doğuşu ve yaygınlaşmasını şöyle anlatmaktadır:

Bahçeye göçerdik. Masaüstü gibi dümdüz. Nerden geldiyse bir topraktan darbuka. Onu çalarken çalarken öğrendim. Dayılarım vardı, davul zurna çalardı iki kardeş. Babam da 25 sene davulculuk yapmış. Burası çalgıcı. Burası Roman mı Alevi mi diyorlar. Onlar insan değil mi? Hayvansa o hayvan, hayvandır. Kedi olsun, köpek olsun, kuş olsun yaratan bir Allah'tır. 'Sizin orası Roman mı?' diyorlar... Ustamız zurna, davul çalıyordu. O da askerde Roman arkadaşların birisinden cümbüş almış. Askerde sanat geçerli. Enstrüman her yerde geçerli. Yeter ki sen bir şey çal. Bizim ustanın da babası zurnacı. Darbukayı öğrendik. Senin kına var, benim nişan var orlarda çalarken, asker eğlencesinde çalarken sanatçı olduk gittik. 61'lerde burda asker eğlencesinde çalarken, yabancı bir adam var, orda duruyor. Dedim ki bayrakçıya 'Ya o adamı da oynat.' dedim. Adamın içinde gurt varmışmış. Gaynayıvatırılmış (kaynıyormuş) gurt. Bi oynayıvedi gurt. Adam kalktı iki barmak havası¹⁸⁷ istedi elinlen höle (böyle) etti, istedi. Kadınla pencerelerden bakıyola. Parmağının çatırtısı taa orlardan duyuluyo. Bizi Beydağ'ın bir köyüne götürdü adam ertesi gün, üç kişi. Vardık, bir gaveye oturduk. Yağmur da pisim pisim yağıyo. Çalınbakalım bi yo (bir kere) dediler. Bi çaldık, herkes oynamaya kalktı. Dünya kadar para kazandık. O adam bizi evinde misafir etti. Işıklar'dan çalgıcılar gelmiş diye bir naabı (ünü, haberi) gitti. Geldi bi tanesi: 'Abi bizim düğün var yapar mısın?' Yaparım dedim. 'Abi benim babam yok, iç güveyi evlencem, kayınpeder yapcak düğünü, kaç para alcaksın?' 15 lira istedim. Şimdiki gibi aklımda. Oymuş. Kenan Evren'den daha meşhur olduk. Öğretmenlerin maaşı... Burda, 60'ta açıldı o okul. Öğretmenlerin maaşı burda 45 liradın. Biz 145 lira alıp geliyoduk düğünden. Her hafta düğün. Cumartesi, pazar, pazartesi, salı, çarşamba çalışıyosun. Gece gündüz. Bir de inşaata gidiyom. Öyleyle büyüttüm çocuklara. 13-14 tane araba alıp sattım. Oğlanı evlendirdik mesela. Askere gitti, bebek kucağımızda. Maaşı var dediler. Gerek yok dedim. Benim maaş yeter. Sadece çocuğa sağlık karnesi. Benim param bene yeter dedim. Şimdi gızım, lafın birini alıp birini bırakıyoz, çalgıcılık burdan geliyor (Sözlü Tarih 6, Erkek, 73).

Çalgıcılık o sülalenin yüzünden başladı. (...) Yörügüz ya yavrum yörüyüz. Gaval, zurna. Gaval dediğimizi biliyomun sen flüt anlamında söyleyem sene. Dağda ne gavalla çalınır öğrenirken, güderken. Düğünler de olduğu zamanlarda.... Zaten o müzisyenlik bu köyü tembelletirdi (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

Şimdi yapan kim biliyo musun? M****'ın dayısı var. O eskiden davul çalıyordu. Askere gidince, cümbüş deriz biz, onu öğrenmiş. Ordan gelince gırnata çalan yetiştirdiler. Bir tömbek. Öyle çoğaldı gitti çalgıcılık burda. Genç davulcu yetişiyo şimdi, okutamıyosun işte ondan diyom. Çocuk onu daha cazip görüyo. Okuması zor (Katılımcı 7, Erkek, 69).

Her ne kadar günümüzde hanelerin tarımda kalmalarına olanak sunan tarım dışı meslekler içerisindeki payı daha az olsa da tarihsel olarak inşaatçılık da köylülerin geçimlerini destekleyen ikinci tarım dışı gelir kaynağı olarak ayırt edilmelidir. İnşaatçılık genellikle düşük refah seviyesine ve araziye sahip ve kardeş sayısının fazla olduğu hanelerde gelir çeşitlendirmenin temel kaynaklarından biri olmuştur. Köy içerisinde olduğu kadar yakın il ve ilçelerdeki inşaatlarda da çalışmış olan köylüler 10 yıl öncesine değin yatılı olarak da bu işi yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Özellikle Didim, Kuşadası, Bodrum, İzmir gibi turistik bölgelerdeki inşaat

¹⁸⁷ Ege Bölgesi'ne ait bir zeybek türü.

alanlarında, 2-3 ay yatılı olarak yevmiyeli çalışanlar ailelerini köyde bırakmışlardır. Katılımcılar arasında bu türden çalışma koşullarına sahip olan haneye rastlanmamış olmakla birlikte, belirtilen yerlerde inşaat işiyle uğraşanların köy dışında ya da çift ikametli yaşamı benimsedikleri öğrenilmiştir. Katılımcı hanelerin bugün ya da geçmişte inşaatın kazancı olanların oranı %30'dur. Aşağıda aktarımlarına yer verilen katılımcılar inşaatın bekalarındaki konumundan söz etmektedirler:

Önceden inşaatı gidiyordum diğer köylere. Bir 10 yıl inşaat sektöründe çalıştım. Arazi yoktu o zaman. 250-300 kilo incir oluyodu. Onu da başkasının bahçesine bakıyoduk. Annem babam altınları bozdurmuş bir meşelik almışlar. Boş, kuru tarla yani. Oraya bağ bahçe yapıldı. Orayı yetiştirirerek oradan araziler alındı yani. İnşaatlardan yapıyoduk. Son zaman incir daha güzel olmaya başladı, orayı şey yaptık. İnşaatın çiftçiliğe geçiş 15 yıl önce oldu. Önceden inşaatçılığı temel geçim. Dededen geliyo bize inşaatçılık. Orta yollu bir aileyiz. Memnunuz halimizden. Kimseye muhtaçlığımız yok. Kendi işimiz gücümüzdeyiz. Elin işinde çalışmıyoruz (Katılımcı 9, Erkek, 58).

Asıl işim çiftçilik. Önceden inşaatçılık yapıyodum da biraz arazi alınca çiftçiliğe dönelim dedik. O zamanlar arazi azdı, yetmiyordu. Köy arasında yapıyordum. Taa ilkokulda başladım. 25 yaşına kadar yaptım. Sonra çiftçiliğe döndüm (Katılımcı 48, Erkek, 60).

Babam arazi vermedi. Ben inşaatçılık yapıyodum, çiftçilik yapıyodum, kazmaylan yer gazmaya gidiyodum. Üç tane evlat var. Nasıl ederim ben bunu diye yatağın içinde böyle alt üst dönerdim. Para yok. İki buçuk lira, 5 lira yevmiyeylen ne olu? 3 tane çocuğa nasıl bakarsın? Yevmiyeylen bakıyodum, çapaya gidiyodum. Arazim yok. 80 senesinde verdi babam birer günlük. E o zamana kadar bunlara neylen bakcan? Hastalığı var, sağlığı var (Katılımcı 26, Erkek, 69).

(İnşaatçılık olmasa da) çocuklarıma, ben onlara yine (destek) olurum da yani şimdi o ekstra bir yan gelir. Yani ne bilem, kışın evlerde oturmaktansa inşaatı gidiyoz, çalışıyoz. Napalım? Bir günlük yevmiye 140-150 lira. Evde durulmaz yani. Taş çatlasa 5-6 saat çalışıyosun. İyi geliyo yani. Hiç olmazsa onların parasıyla sigortamı falan ödüyorum. Ne bilem, çocukların masrafını karşılıyoruz. Olnasaydı hazırdan yicektik yani (Katılımcı 31, Erkek, 37).

Ticaretin hanelerin geçimlerinin bir parçası haline gelmesi, bugünkü gibi pazar olanağına sahip olmayan köylülerin kendi ürünlerini satabilmek için diğer şehirlerdeki pazar arayışlarıyla birlikte başlamıştır:

Araştırmacı Neden ticarete başladınız?

Katılımcı 64: Ya bi keresinde... İncirler öyle önceden fazla tutulmuyodu. Böyle yağmurlu geçti bi senesinde. İncirleri alan satan olmadı. Biz de o zaman küçüğüm, 1996 olması lazım. İncirleri işledik bi torbaya. Amcam o zaman astsubaylıktan Gölcük'teydi. İşledik oraya götürdük incirleri. Para etmeyince orlarda satmaya başladık. Ondan sonra Bursa'ya. Öyle

öyle yavaş yavaş başladık. Ticaret olmasaydı... Nazilli’de iki tane evi var babamın. Birinde bizim oğlan kahyo, birinde ben kahyom (Katılımcı 64, Erkek, 58).

İncire ilişkin piyasa koşullarındaki dönüşümün ele alındığı Bölüm 5’te belirtildiği üzere özellikle son yıllarda pazar alanındaki genişleme ve artan ürün fiyatlarıyla birlikte köylüler geçimlerini desteklemek; ancak daha da önemlisi sermaye birikimi sağlamak için bu alana yönelmektedir. Bu faaliyetler genellikle köy içerisinde “ayak ticareti” ya da “al sat” olarak ifade edilen küçük ölçekli ticari girişimlerden ibarettir. Üreticilerin kendi ürününü pazarlamaları bu kapsamın dışında bırakılmıştır. İncirin haricinde kestane, zeytinyağı gibi köyde yetişen diğer ürünler ve nadiren de olsa kuru patlıcan, biber gibi yörede ev içi üretim faaliyetlerinin konusu olan ürünlerin de satışının yapıldığı örneklerle rastlanmaktadır. Katılımcılar arasında geçmişte ve/veya günümüzde gelirlerinin bir parçası olarak ticaretin yer aldığı hanelerin oranının %21,5 olduğu görülmektedir. Bugün ise katılımcıların %13’ü ticareti sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Ancak kayıtsız olarak incir alım satımıyla uğraşan hane sayısının daha fazla olabileceğini de not düşmek gerekmektedir. Ticaretin temel ya da ek gelir kapısı olarak konumlandırıldığı hanelere bakıldığında, önceki kuşaklarda bu işle uğraşan aile üyelerinin bulunması, hanehalkı döngüsünün başında tarım arazilerinin yetersiz olması gibi gerekçeler yer almaktadır. Aşağıda hanelerin ticarete başlamalarına ilişkin çeşitli aktarımlarına yer verilmiştir:

Araştırmacı: Sen incir alıp satmaya nerden başladın, o nerden geldi aklına?

Katılımcı 90: Köyde.

Araştırmacı: Ailede yapan var mıydı?

Katılımcı 90: Bizim ailede yapan yoktu da dayım incircilik yapardı. Dedem tüccardı. Anamın bubası tüccardı. Demek ki bi esinlik... (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Ticarete kendi çapımızda öyle büyük değil. Gelen gidenin yanlarında hammallık yaparken, biz de yaparız dedik yani. Onla gidince burlarda kimde mal olduğuna, nasıl alıp satıldığına, fiyatın nasıl olduğuna öğreniyosun (Katılımcı 29, Erkek, 43).

Araştırmacı: Ticarete niye başladın peki? Nasıl?

Katılımcı 96: Yakın bir arkadaş bene biraz incir, kestane aliver dedi. Aliverem dedim. Yapıverdim. Gazandım da. Allah bereket versin. Sonra muhtarlığı girdik, ikisi bi yürümüyo dedik.

Araştırmacı: Ticarete ilk başladığında arazilerin az mıydı?

Katılımcı 96: E şimdi... Tabi şimdi ben ticarete erken başladım. 23 yaşında başladım. 30 yaşına kadar devam ettim. İncir alıp satıyodum, kestane alıp satıyodum. Mesela İstanbul’a, Ankara’ya, Adana’ya. Mesela Adana’da 20 tane müşterim vardı benim. Birisini verdin mi zaten bunu nerden aldın diye birbirine soruyo seni buluyo zaten onlar. Çok güzel de para gazandım.

Araştırmacı: Kolay mı peki ticaret yapmak?

Katılımcı 96: Yürütmesini, yapmasını bilirsen kolay.

Araştırmacı: Riskleri de var ama değil mi?

Katılımcı 96: Risk var. Mesela ben, kaç sene önce... 2000 senesinde, 4 ton kestane parası gitti benim. Bugün 4 ton kestane 60 milyar. Gitti, alamadım yani. Zaten ticaret yapıp da benim param batmadı diyen de yalan söyler (Katılımcı 96, Erkek, 53).

Bugün ise ticaret geçimi sürdürebilmenin ötesinde esas olarak sermaye birikimi sağlamak üzere başvuru olan bir geçim stratejisi olması hasebiyle ilk iki seçenekten belirli ölçülerde ayrılmaktadır. Ancak Katılımcı 66'nın da "ticaret adamı hem uçurur hem de düşürür" ifadelerinden anlaşılacağı üzere sağladığı refah artışının yanı sıra aynı zamanda mülksüzleşmenin de ana kaynaklarından biri haline gelmektedir. Çalışmanın son bölümünde (bkz.: Bölüm 8) ticari faaliyetler ve borçluluk arasındaki ilişkiye daha ayrıntılı değinilmiş olup burada bir örnek mahiyetinde Katılımcı 72'nin aşağıdaki ifadelerine kulak vermek yeterli olacaktır:

Katılımcı 72: Ara sıra Antalya'ya gelip gidiyom ben. Ne bulursam kestane, incir hani oraya satmaya gidiyom, kalmıyom. 4 sene kaldım orda Antalya'da. Orda... Burda ticareti batırdık. Oraya taşınmak zorunda kaldım. Antalya'ya. Belediye'den yer kiraladım orda. Pazar yeri kiraladım, orda pazar ürünleri satmaya başladım.

Araştırmacı: O zaman burada malın falan çok yok muydu?

Katılımcı 72: Burda yoktu hayır ben ticarette iflas ettim. Burda sattım arazilerin hepsini de. Yetmedi bi de gittim yani. 4 sene kaçmak zorunda kaldım. 2009'dan 2013'e kadar. Buradaki borçları ödedikten sonra tekrar buraya geldim. Zaten yalnız kaldım orda.

Araştırmacı: Hazır gitmişken köye dönmeyeyim, orda bir iş tutturayım demedin mi?

Katılımcı 72: Hayır ben yalnızdım. Çocuklar, hanım gitmedi yani.

Araştırmacı: Şimdi burda ne yapıyorsun?

Katılımcı 72: Şimdi yapıyoruz? Bağ bahçe işleriyle uğraşıyoruz. Yevmiye gibi. İcar yapıyorum burdan başkasının malına. Onu da ne düşerse. İki ton geldiye bi ton bi ton paylaşıyoruz yani.

Araştırmacı: Ticaretini de yapıyor musun?

Katılımcı 72: Ticaretini de yapıyoruz. Elimizden geldiği kadar yapıyoruz (Katılımcı 72, Erkek, 45).

Buraya kadar ele alınan başlıklar ve incelenen veriler, hanelerin tarım ve tarım dışı faaliyetleri, bunların yaygınlığı ve gelirdeki paylarına ilişkin genel durumları hakkında temel oluşturmaktadır. Son olarak üçüncü bir gelir çeşitlendirme kaynağı olan transfer gelirlerden de söz edilerek ardından hanelerin gelire yönelik farklılaşan ve benzeşen stratejileri üzerinde durulacaktır.

7.5. HANE GEÇİMİNDE TRANSFER VE DİĞER GELİRLERİN KONUMU

Hanehalklarının gelir kalemlerinden bir diğerini transfer gelirler oluşturmaktadır. Transfer gelir ile kastedilen, doğrudan çalışma yoluyla kazanılmayan; emekli maaşı veya sosyal yardım

kapsamında alınan maaşlardır (65 yaş, engelli, yaşlı bakımı, yoksulluk veya gazi maaşları). Diğer kategorisinde ise ev ya da dükkân kiralari yer almaktadır. Katılımcı hanelerin %45,4'ünün transfer ve/veya kira geliri elde ettikleri görülmektedir. Bunların toplam hanehalkı geliri içerisindeki payı %11 olarak hesaplanmıştır. Katılımcı hanelerin toplam nüfusu (459 kişi) dikkate alındığında, 9,8'i emekli maaşı, %3,7 sosyal yardım ödemesi biçiminde olmak üzere toplam %13,5'lik bir kesiminin transfer gelir, %1,1'inin de kira geliri (işyeri/ev/depo kirası) elde ettikleri tespit edilmiştir. En az bir üyesinin bu üç kaynağın birinden yani emekli maaşı, sosyal destek veya kira geliri elde eden hane sayısı 59 olup, üç hane ise bunların ikisi veya hepsinden gelir sağlamaktadır.

2000'li yıllarla birlikte meydana gelen dönüşümlerden bir diğeri, sadece Türkiye değil tüm dünyada, özellikle de 2008 krizi sonrası yoksullukla mücadele kapsamında, sosyal güvence ve destekler alanında gerçekleşmiştir. Buğra ve Keyder (2012, s. 11), neoliberal politikaların kamuda küçülme ilkesinin aksine devlet tarafından yapılan sosyal harcamalarda azalma yerine artış yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda emeklilik, sağlık güvencesi, asgari gelir desteği gibi çeşitli alanları kapsayan politika ve uygulamalar devreye sokulmuştur. Buğra (2008), Türkiye'de sosyal güvenlik kapsamındaki uygulamaların şekillenmesinde, IMF'nin Türkiye'ye önerdiği politikalar, dönemsel krizler ve artan yoksullukla mücadele gibi üç etkenin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Gerek IMF gerekse AB uyum süreci çerçevesinde, sosyal içerme kavramıyla ele alınan ve özellikle yaşlı, hasta, özürlü, işsiz veya işteki kazancı geçimine yetmeyenlerin bu kapsama dahil edilmesi hedeflenmişse de Türkiye'nin bu alanlara yönelik çalışmalarında mevcut durumla baş edebilmesiyle alakalı zorluklar karşısında, doğrudan nakit desteklerin yanı sıra, aynı yardımları (gıda, kömür, dağıtım vb.) devreye sokarak; ancak daha kritik olarak STK'lar, borçlandırarak geçindirme (mikrokredi uygulamaları gibi), belediyeler üzerinden sağlanan yardımlar ve Özkazanç'ın (2017, s. 98) vurguladığı üzere 'hayırseverlik'e dayandırılan toplumsal dayanışma odaklı çözüm arayışlarına ağırlık vermiştir. Buğra'ya (2008) göre salt sürdürülebilirlik açısından değil aynı zamanda hak temellilikten uzak olması nedeniyle de bu uygulamalar yeni sorunların doğmasına kaynaklık etmekte ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Genel sosyal güvenlik ve yardım politikaları kapsamındaki uygulamaların hane refahlarındaki yansımalarına dair bir çıkarımda bulunmak bu çalışmanın kapsamı dışında yer almaktadır. Ancak bu bağlamdaki uygulamaların Işıklar Köyü'ndeki hanehalklarının bekalarına olan etkisini değerlendirmek mümkündür. Zira özellikle tarım politikalarındaki değişimler çerçevesinde

azalan desteklerin telafi yöntemlerinden birinin bu türden sosyal transferler biçiminde gerçekleştiği öne sürülmektedir. Dolayısıyla çalışma sahasındaki durumun bu açıdan değerlendirilmesi önemli bulunmaktadır. Nitekim köylüler de sağlanan desteklerin olumlu ve olumsuz yönlerinden sıklıkla söz etmişlerdir.

Yukarıdaki verilerden de anlaşıldığı üzere katılımcı hanelerin transfer gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı göz ardı edilemeyecek bir orana sahiptir. Neredeyse her iki katılımcı haneden birinin bu türden bir gelir kaynağı olduğu görülmektedir. Ancak gelirin yaygınlığı beka üzerindeki etkisine dair bir çıkarımda bulunabilmek için kendi başına yeterli değildir. Transfer gelirin toplam gelir içerisindeki payı, ortalamanın (%11) üzerinde olan 48, %50'nin üzerinde olan ise 6 hane bulunmaktadır. Toplam gelir içerisinde transfer gelirin yüksek paya (%50'nin üzerinde) sahip olduğu hanelerin önemli bir çoğunluğu çocuklarını evlendirmiş ve geçimlerine destek sağlamak için sahip oldukları bahçelerin önemli bir kısmını çocuklarına devrederek kendileri emekli maaşları ile geçinen haneler/kişilerden oluşmaktadır. Bu gruptaki haneler için transfer gelirin önemi, kendi geçimlerini sürdürmekten öte gelecek kuşakların tarımsal bekalarının sağlanması yönünde bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Düşük gelirli haneler için sosyal yardım/destek biçiminde elde edilen transfer gelirin payı bu kapsamdaki uygulamaların iddiasının aksine diğer hanelerden belirgin bir ağırlığa sahip değil aksine daha düşüktür. Bu türden kaynaklara erişim imkânı bulan düşük gelirli haneler için sağlanan gelir hem hanenin hem de tarımsal üretimin sürdürülmesinde diğerlerine göre daha merkezi bir konum teşkil etmekle birlikte, söz konusu transfer gelir kaynağının süreksizliği göz önüne alındığında, yine de beka üzerindeki etkisinin kısa erimli, günlük-aylık yeniden üretimi mümkün kılan bir vasfa sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Örneğin, Katılımcı 8'in üç üyeden oluşan hanehalkı üyelerinden biri fiziksel engelli diğeri ise görme engeli ve aynı zamanda yaşı itibarıyla bakım ihtiyacı olan üyelerden oluşmaktadır. Tapulu 8 dekar arazisi olan kadın katılımcı K8'in geçiminin %44'ü transfer gelirlere bağlıdır. Bu durumda dahi geçinmekte zorlanan hanenin saha çalışmasının gerçekleştirildiği dönemde bu kapsamdaki gelir kaynaklarından birini kaybettiği öğrenilmiştir. Sosyal destek niteliğindeki transfer gelirin özellikle engelli ve bakım ihtiyacı olan üyelere sahip hanelerin tarımsal üretimi sürdürebilmelerinde belirli ölçüde kolaylaştırıcılık sağladığını gerçektir. Zira bu haneler için bir

yandan üretken emek gücü kaybı söz konusu iken bir yandan da bakımın gerektirdiği ek masraflar devreye girmektedir. Dolayısıyla sağlanan transfer destekler ilgili kişinin bakımının yanı sıra üretim sürecindeki boşluğu da belirli ölçüde doldurmaktadır. Katılımcı 116'nın hanesi 4 üyeden oluşmakla birlikte, hane üyelerinden ikisinin fiziksel ve zihinsel engeli bulunmakta ve sürekli bakıma ihtiyaç duymaktadır. 15 dekar tapulu arazisi olan hanehalkının toplam geliri içerisinde transfer gelirin payı %75'tir. Tarıma sonradan yönelen hanehalkı üretim sürecinde ücretli emeğe daha fazla bağımlı kalmaktadır. Bu koşullarda mevcut araziyle geçinebilmeleri mümkün değilken, hanenin engelli ve emekli maaşları bekanın sürdürülmesinin temelini oluşturmaktadır.

Bu kapsamdaki gelirlerin beka üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde; kaynağın türü, gelirin miktarı ve oranı gibi unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Buna göre, halihazırda yeterli tarımsal araziye sahip olmayan ve süresiz transfer gelir desteklerinden faydalanan haneler için söz konusu gelirlerin bekaları üzerindeki etkilerinin Katılımcı 8'de de görüldüğü üzere kısa erimli yeniden üretim döngüsünü destekleyen; ancak hem hanenin hem de gelecek kuşakların tarımsal bekaları üzerinde belirleyici bir vasfı olmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu transfer gelirin süreklilik arz ettiği hallerde ise durum farklılık göstermektedir. Emekli maaşı gibi düzenli gelir kaynaklarının beka üzerindeki etkileri değişmektedir. Buradan sağlanan gelir, mevcut hanenin yeniden üretimine olduğu kadar aynı zamanda uzun erimli bekanın sürdürülmesinde de bir kaynak teşkil etmektedir. Zira gelecek kuşakların tarımdan çıkmalarının en temel nedenlerinden biri olan arazinin geç intikalinden doğan sorunlar ebeveynlerin arazi kullanım haklarını sözlü olarak çocuklarına devretmeleri ve kendi emekli maaşlarıyla geçinmeyi tercih etmeleri ile belirli ölçülerde çözülmüş olmaktadır. Böylelikle desteğin bekanın sürdürülmesi yönünde doğrudan bir işlevinden ziyade halihazırda aile içi dayanışma çerçevesinde üyeler arasında var olan yardımlaşma örüntülerinin sürdürülebilmesini sağlayan bir manevra alanı yaratabilme potansiyeli suretiyle sahip olduğu dolaylı etkisinin ve bu haliyle sosyal transferlerin/desteklerin daha geniş bir aile ağını etkileyen yönünün altını çizmek gerekmektedir. Bu sonuç Zagata ve Sutherland'ın (2015) emeklilik politikalarının sonuçlarına ilişkin verileriyle örtüşür mahiyettedir. Sahip oldukları arazi alanlarının önemli bir kısmını çocuklarına devreden katılımcılardan bazılarının bu konudaki ifade ve değerlendirmeleri şöyledir:

Şimdi ben emekli olasıya gari, kızlan oğlana bahçelere bölüvedim gari. Paylaştırıverdim. Ben aylığımlan geçiniyom gari. Tapuların hepsi de benim üstüme daha da öyle vedim gari. Bene yük olman, bakın, çalışın dedim ben. Bahçelere yapın dedim işte (Katılımcı 94, Erkek, 64).

Çocuklar yapıyo sırayla. Bazen ordan bi şeyler satıyom, ikişer üçer incirden. Birer milyar, ikişer milyar. Onlar bene veriyo gari. (...) Küçük oğlana işletme açıverdim, o işletmeci. Kızımı öğretmen yaptım, onun abisine de subay yaptım, havacı. O işletme hiç kapanmaz. Diğer işletmeler kapanır, o hiç kapanmıyor. Bir kız çocuğu daha var. O da Hamzallı'da bi İsviçreli vardı, onu oraya gelin ettik. İşte bu. Nazilli'de şimdi Kurutuluş'ta kendi evimiz var. Geçen seneki bahçeye ben ona verdim. Ordan 150.000'e ev aldı Kurtuluş'tan. Hepsine ev alıverdim ben. Hepsinin evi var. Hepsi Allah razı olsun babamdan der yani. Hiçbiri lanet olsun demez. Bene diyola ne veriyosun diye. E ben öldükten sonra bene bir trilyon parama bölüşseler, onların zahaten yaşları geçmiş olacak. Ondan sonra ne sahibi olacak onlar. Maksat şimdiden onların kollarını tutmak. Ben ölünceye kadar onlar her şeye sahip olsunlar. Zekâ meselesi. İnsanın görüşleri ayrı (Katılımcı 37, Erkek, 75).

Sosyal transferler kapsamında sağlanan gelirin hanelerin bekalarına yönelik etkilerine dair katılımcıların birbirinden ayrılan ve her biri birer uç konumu/durumu temsil eden yaklaşım ve değerlendirmeler söz konusu olmaktadır. Bunlardan biri gerek nakit gerekse de diğer biçimlerde sağlanan desteklerin, tüketim masraflarını sağlamalarına katkı sunduğu yönündedir. Ancak bu katkı ise “karın tokluğu” ya da “borç yamama” işlevine sahiptir. Katılımcı 115 ve Katılımcı 121'in aşağıdaki ifadeleri bu durumu açıklayan çarpıcı örneklerdendir:

E saat (su saati) bozuk dedile. Saati götürdüle gittile. 1,5 milyar (1500 TL) çıktı. Ben de dedim 1,5 milyar nasıl ödücüm? Ödeyemicem dedim. E taksite bağlayalım. Ben dedim kredi aldım yeni. Ben bu krediyi aldıktan sonra dedim bunu nasıl ödeyeyim? Zaten 150 lira geçiyodu elime. Ceryan parasını devlet yatırıyodu, banka yatırıyodu. E zaten dedim ben benim elime 150 lira para geliyo. Ben iki kişiylim ama elektiriğimi devlet yatırıyo. Su bi geldi 100 lira geldi. E 140 lire para aldım, onun 40 lirasına elime aldım. 100 lirasına oraya yatırdım geldim. (...) Yeniden saat verdile, 80 lira da onu aldım. Onu taktırdık. Sonra geldi 70 lira. Sonra bi kesildi bir daha gittim. 270 lira bi daha geldi. (...) Her şeye kendim yatırısam... Bu ay 400 lira para aldım, Nazilli'den buraya gelmedi para. 200 lira gardeşime vedim. Çünkü aldık, yidik. 200 de bakkala verdim bitti. Bu sene dedim takıldadık gari. Ay gelsin diye bekliyo. Ayın 20'si gelsin diye bekliyo (Katılımcı 115, Kadın, 64).

(...) Herkes başına gızım. Herkes. Şimdi Allah var, Özlem Çerçioğlu¹⁸⁸ iki ayda bi guru yicek yemiş yolluyor. Allah razı olsun ondan da. Öyle vakit olup geçiyoz işte. Ot çöp ediyoz bağ bahçelerden. Gidiyoz. (...) Korkuyom yavrum ben de kimsem yok. Kimsem yok. Benim incirim gızım gelmiyo çocum. 3 dönüm bahçem var yüksekte, oğlanın üstüne geçirivedim (Katılımcı 121, Kadın, 55).

Olumlu yönlerine karşılık köylülerin sıklıkla altını çizmiş oldukları husus, söz konusu sosyal desteklerin köylülerin çalışmalarının önünde engel teşkil ettiği yönündedir. Zira bu yollarla az ya da çok gelir sağlayabilen hanelerin daha iyi refah koşullarına erişmek için çabalamaktansa asgari

¹⁸⁸ Dönemin Aydın Büyükşehir Belediye Başkanı.

yaşam koşullarında varlığını sürdürmeye devam etmeyi yeğlediği ifade edilmektedir. Bu sonucun meydana gelmesinde ise söz konusu desteklerin usulsüz dağıtımının etkili olduğu belirtilmiştir.

Şu anda gençler çalışmıyo. Ben böyle olduğum halde hiç sosyal yardımlaşma falan almıyorum. Çalışıyorum elimden geldiği kadar. Şu andaki gençler kömür yardımı alıyor ama çalışmıyor. Ayrı bir yardım alıyor hükümetten ama çalışmıyorlar. Şimdi yardım alan bir genç nasıl çalışacak. Şu anda bir genç yardım alarak yaşıyor. Çalışmıyor bir genç. Ama biz çalışmaya çalışıyoz hala daha. Hazırlan beslenen toplumdayız şu anda, çalışarak üreterek değil. Şu anda durum çok kötüye gidiyo (Katılımcı 1, Erkek, 53).

Caminin karşısında sen geçen gün orda bi kadınlan gonaştun deme? O gadının 200 kilo inciri gelmez. Devletten alıyo, fakir aylığı alıyo gocası. Nasıl geçincek bu? Evli. Torunları bile evlendi. Gocası daha yeni kalktı. Öğlen ezanı okunmayınca kalkmaz. Siz görmüyorsunuz da ben görüyom yani. Çünkü benim kapı komşum ya. İşte ondan dedim ben sene ya. Adam daşı sıkısa, suyunu çıkarcak. İş desen işe gitmiyo. Devlet buna para veriyor. İşsizlik maaşı, yok şey maaşı fakirlik maaşı derken.... Kömürünü veribatırı (veriyor), yiceğini içeceğine veribatırı... Kömürü geliyo, şey koli içinde peyniri va, eti va, bulguru va, fasulyesi va. Kim veriyor size bunlara? Tamam devlet veriyor, hükümet veriyor, büyükşehir veriyor. Tamam versin önemli değil. O örnek oluyo. İhtiyaç olanlara vercesin (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Üretken değiliz. Üretken değiliz. Bu hükümet bazı konularda çok geriye bıraktı millete. Tembel oldu sırf tembel. Kömür veriyor, yemiş yicek verile, 65 yaş üzeri gadınlara, ihtiyarlara erkek olsun bayan olsun aylık veriliyo. Ondan sonra dullara maaş veriliyo. Bugün bizim çık yaylamıza, odunlar çürüyo, çarşıdan kömür geliyo. Bunlar hep bizim zararımıza. Devletimizin milletimizin zararına. Bunlar hep bizim zararımıza. İnsanlarımıza tembel alıştırdık tembel. Şu 10-15 senedir... Mesela odun alan da alıbatı kömür olmayan da alıbatı kömür. İhtiyacı olan da ... Adam bütün arazilerini geçirmiş çoluğunun çocuğunun üstüne, gidiyo devletten ihtiyaç diye, param yok diye yaşlı aylığı alıyo, bilmem ne alıyo. Ben bunlara karşıyım (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Sonuç itibarıyla devlet veya kamu kurumlarınca sağlanan desteklerin iddia edildiği üzere bekanın sürdürülmesi yönündeki etkileri kısıtlı sayıdaki hane için söz konusu olmakla birlikte bu katkı ancak geçimin gündelik boyutuna dair olanla sınırlı kalmakta, dahası uygulamada sıklıkla karşılaşılan denetim eksikliğiyle bağlantılı olarak köylülerin yukarıda ifade ettikleri olumsuz yöndeki sonuçları üretmektedir. Bunlar içerisinde beka üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilecek olan tek kaynak emeklilik güvencesidir. Ancak katılımcı hanelerde emekli maaşı olan kişi sayısı oldukça düşüktür zira üyelerin önemli bir kısmı zaten, emeklilik sigortasına kayıtlı olsa bile, henüz emekli olacak yaşta değildir ve dahası mevcut haliyle emeklilik sigorta girişi olan hanreislerinin içerisinde düzenli ödeme yap(a)mayan pek çok katılımcı mevcuttur. 2017 yılında Ziraat Odaları'na kayıtlı 5 milyona yakın çiftçi olmasına karşın sigortalı tarım

çalışanı sayısının 837 bin olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) 2021 yılı İstihdam İzleme Bülteni ve Ziraat Mühendisleri Odası'nın verilerine¹⁹⁰ göre, 4/b grubundaki sigortalı çiftçi sayısında 2009'dan 2020 yılına kadar geçen sürede %45,22 oranında azalma yaşandığı belirtilmektedir. Bu azalmanın bir nedeni, çiftçilerin prim ödemelerinin fazlalığı ve emekli maaşlarının düşüklüğü gerekçesiyle Bağ-Kur kapsamından çıkarak diğer sigorta türlerine dahiliyetiyle açıklanmaya çalışılmış olsa dahi, saha çalışmalarının verilerinden hareketle sigorta kapsamı dışında bulunan çiftçilerin azımsanmayacak bir oranda oldukları anlaşılmaktadır.¹⁹¹ Tarımsal üretimde geleceğe yönelik güvenceden yoksunluk ve düzenli gelir, köylülerin tarım dışı işlere yönelmelerinin en temel gerekçelerindendir.

7.6. GELİRE YÖNELİK STRATEJİLERDE BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

İlgili literatürde çiftçi hanehalklarının gelir çeşitlendirme stratejilerine dair tartışmaları dikkate almak suretiyle hanelerin gelir çeşitlendirmede izlemiş oldukları stratejilerin farklılaşan ve benzerlik gösteren yanlarını ve bunların üretimin sürdürülebilirliği ve bekayla olan ilişkilerinin bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere katılımcılar arasında sadece 9 hane tek kaynaktan (bunların sadece biri tarım dışından, diğerleri tarımdan) sağladığı gelirle geçimini sürdürmekte, diğerleri ise ya transfer ya da kira geliri elde etmekte ve/veya en az 1 en fazla 6 farklı işte sürekli ya da geçici olarak çalışmaktadır. Bu ek gelir getirici faaliyetlerin ise %59'u tarım dışı işlerden oluşmaktadır. Tablo 21'de katılımcılar arasında yer alan 15 yaş üzerindeki nüfusun (375 kişi) içerisinde asli işi dışında en az bir işte çalışan bireylerin ek işleri ve bu işlerde çalışan kişi sayılarına yer verilmiştir. 15 yaş

¹⁸⁹ Bkz.: <http://meram.ziraatodasi.org.tr/basin-odasi/haberler/sigorta-prim-borcu-olan-ciftciye-emeklilik-imkani...23022018>

¹⁹⁰İlgili kaynaklar için bkz.:

https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=34587vetipi=24vesube=0;

https://www.tepav.org.tr/upload/files/1639022291-7.TEPAV_Istihdam_Izleme_Bulteni_09_2021.pdf (Erişim Tarihi 16 Temmuz 2022).

¹⁹¹ Saha verileri, Sosyal güvenlik sigortası kapsamında olan çiftçi hanelerin (%56,2) sigorta türlerine göre dağılımını oransal olarak ayırt etmeye olanak sunmamaktadır. Ancak bazı katılımcıların daha karlı olduğu gerekçesiyle özellikle esnaf bağkuru kapsamında kalma yönünde çaba harcadıklarını aktardıkları örnekler olmuştur. Az sayıda yer alan bu örneklerin dışında kalan hanelerin büyük çoğunluğunun, kesin veri olmamakla birlikte, Tarım Bağ-kur'u kapsamında yer aldıklarını belirtmek mümkündür.

üzerindeki nüfusun %34,9'u (131 birey) en az bir ek iktisadi faaliyette bulunmaktadır. Bu bireylerden bir kısmı aynı zamanda birden fazla ek işe de sahip olduklarından, aşağıdaki tabloda toplam ek iktisadi faaliyet sayısı 168 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 21. Katılımcı Hane Üyelerinin Ek Gelir Getirici İktisadi Faaliyetleri

Meslek	Hane sayısı	Meslek	Hane sayısı	Meslek	Hane sayısı
Çiftçi	38	Bakkal	3	Muhtar	1
Tarım işçisi	38	Şoför	3	Gıda işletmesi sahibi	1
Paketleme işçisi-gıda	18	Çaycı-aşçı yardımcısı	3	Turizm ve otelcilik elemanı	1
Hayvancılık	14	Aşçı	3	Bahçıvan	1
Tarımsal ürün tüccarı	11	Kameraman	2	İnşaat ustası	1
Müzişyen	10	Kıraathane işletmecisi	2	Marangoz	1
İnşaat işçisi	6	Boyacı	2	Motosiklet tamircisi	1
Hamal	5	Fabrika ve/veya tekstil işçisi	2	Elektrikçi	1
Toplam					168

Katılımcı hane üyelerinin yürütmüş oldukları ek gelir temini faaliyetleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir. İlk olarak, ek iş yapan 131 bireyin %23'ü kadınlardan oluşmakta olup, bu haliyle kadınların ek gelir temin edici faaliyetlere katılımı erkeklere göre daha düşüktür.¹⁹² İkinci olarak, kadınlar ağırlıklı olarak gıda sektöründe paketleme işçiliğinde (11 kadın) ve tarım işçiliğinde (10 kadın) yer almakta ve 6 kadın ise her iki işte birden çalışmaktadır. Bunun yanı sıra ek iş olarak çiftçilikle (2 kadın) ve aşçı yardımcılığı-bulaşıkçılıkla (1 kadın) uğraşan az sayıda örnekler de mevcuttur. Bu işlerin öne çıkan ortak vasıfları düşük ücretli olmaları, yevmiye usulü çalışılıyor olması ve esnek çalışma koşullarına sahip, süreksiz işler olmalarıdır. Yöredeki incir işletmeleri sayısındaki artış, kadınların tarım dışı istihdam alanlarına girişine önemli bir kapı aralamış ve

¹⁹² Bu aşamada bir hususun altını çizmekte fayda görülmektedir. Bu veri ve değerlendirmeler, kişi bazındaki asli ve ek gelir faaliyeti ayrımı üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla bu sayı ek iktisadi faaliyette bulunmayan ancak hanehalkı çiftliğinin yanı sıra kendine ait bir asli iktisadi faaliyette bulunan üyeleri kapsamamaktadır. Bu sayılar da dikkate alındığında, katılımcı hanehalkları içerisinde, 15 yaş üzeri toplam kadın katılımcı sayısı olan, 174 kadının 134'ü (%77'si) hane çiftliği dışında herhangi bir asli ya da ek iktisadi faaliyette bulunmamaktadır. Kadınların ek iktisadi faaliyetler arasında sıklıkla başvurdukları işler metin içerisinde belirtildiği üzere gıda sektöründe paketleme işçiliği ile tarım işçiliği iken, asli faaliyetleri itibarıyla bakıldığında, yine gıda paketleme işçiliği (1) ev içi temizlikçiliği (1) ve parekende (pastahane veya markette) satış elemanı (2) gibi mesleklerin yanı sıra görece sosyal statüsü daha yüksek olan ve aynı zamanda eğitim yoluyla erişimi gerektiren meslekler olan öğretmenlik (1), hemşirelik (1), tıbbi sekreterlik (2), muhasebecilik (1) ve büro görevlisi (1) olarak çalıştıkları bilinmektedir.

ivme kazandırmıştır. Aile bütçesine sunduğu katkı haricinde kadınlar için tarımdan bağımsız bir alanda çalışma olanağı ve kazançları üzerinde görece bağımsız harcama özgürlüğü sağlamaktadır. Ancak genellikle yılın belirli dönemlerinde aktif olan bu işletmelerde kadınlar yevmiye usulü çalışmakta, yazılı sözleşmeleri bulunmamakta ve dolayısıyla önemli bir kısmı sigortasız çalıştırılmaktadır. Bu nedenle esnek çalışma şartları kadın çalışan sayısını arttırmakla birlikte çalışılan işler güvencesiz ve düşük ücretli istihdam imkânı sunmaktadır. Mülakat verileri, tarımsal uğraşlarda kadın emeğine işlevsel niteliği üzerinden bir değer atfedilirken diğer alanlarda istihdama katılımları bunun sağlamış olduğu ek gelirin aile refahına katkısından çok kadınlara sağlamış olduğu yeni ve farklı sosyalleşme imkanları bakımından değer atfedildiğine işaret etmektedir. Bu durum bazı katılımcılar tarafından şöyle ifade edilmektedir:

Araştırmacı: Hiç çalışmadı mı eşin şimdiye kadar?

Katılımcı 32: Ya'a çalışmadı çalışmadı. Bizim burda zaten kadınla çalışmaya gönderilmez.

Araştırmacı: Çileğe veya incire gitmez mi?

Katılımcı 32: Gezmeye gidiyo onla gezmeye de. O yüzden gidiyo. Geçen sene gitti. Birkaç senedir gidiyo. Gezmeye giden diye gidiyo o.

Araştırmacı: Aile bütçesine bir katkısı olmuyo mu?

Katılımcı 32: Oluyo canım. Bayanın kazandığı parayı hiç ellemem. Bi bulaşık makinesi aldı. Kendi istediğini yapıyo. Ne kadar kazanıyo bilmiyom ki 2000-3000 kazandı baya. Ben o kadar gızıyom gitme diye, bahçelerde iş var diye. Yine gidiyo (Katılımcı 32, Erkek, 56).

Araştırmacı: Eşin çalışıyor mu bir yerde?

Katılımcı 110: Ya'a ya'a çalışmıyo.

Araştırmacı: İncir işletmelerine falan gidiyor değil mi?

Katılımcı 110: Gidiyo (Katılımcı 110, Erkek, 48).

Ben gitmiyom ya eşim gidiyoru. İncir mağazasına incir basmaya gidiyoru. Sıcakta, seranın altında. Çileğe gidiyo. Beraber yiyoz şimdi yalan söylemeye gerek yok. 2-3 senedir çileğe gidiyo (Katılımcı 69, Erkek, 58).

Onun nasıl yapıldığını merak ediyormuş (çileği). 15-20 gün gitti sadece. Ben paralarımı ellemem kurcalamam. Kendi harcar. 1500 lira aldı galiba. Torunlara, kendine harcadı. Arkadaşları gidiyo diye merak etti gitti. Seneye gitmez. Öyle gitti bir meraktan. Ben göndermem. Bizim burda öyle dışarı giden... Bizim sülalenin geliri de iyi. Sülaleye şey gelir. Bizim burda kadınların çalışmasına durumumuz iyi olduğundan pek hoş karşılamazlar. Durumu iyi olmayana yapmazlar da (Katılımcı 13, Erkek, 50).

Yukarıdaki alıntıların içeriği, kadınların mülkiyeti veya denetimi haneye ait olmayan işyerlerinde veya işlerde çalışmalarına ve bu yolla kazandıkları gelire karşı tavır alışlarda ataerkilliğin etkisini de görmek mümkündür. Benzer bir yaklaşımın uzantılarına az sayıda da olsa kız çocuklarının eğitimlerini sürdürmelerine izin verilmediği örneklerde de rastlanmıştır. Ancak meselenin salt

ataerkillikle açıklanamayacak olan bir yönü de bulunmakta olup bu emeğin rasyonel kullanımı ile ilgilidir. Zira hanelerin yürüttükleri tarımsal üretimde hane içinden sağlanan emeğin merkeziliği kadının emeğini tarım içerisinde daha değerli hale getirmektedir ve bu nedenle de bu “karşı tavır” veya olumlu karşılamama tavrı benzer şartlarda erkek emeğine karşı da sergilenebilmektedir.

Tablo 21’de gösterilmiş olan hanehalkı üyelerince yürütülen ek gelir faaliyetleri içinde tarım içi veya tarım ve gıda üretimi ile bağlantılı işlerin başı çektiği görülmektedir. Gıda işletmelerinde işçi olarak çalışmak ve tarımsal ürün ticareti ile uğraşmak birçok halde, Loughrey vd. (2013) ile Boncinelli vd. (2017)’nin çiftlik içinde ancak geleneksel olmayan işler kategorisinde değerlendirilebilecek bir mahiyet taşımaktadır. Zira bu uğraşlar, tarımsal üretimin beraberinde getirdiği faaliyetlerin bir uzantısı veya devamı niteliğinde sürdürülmektedir. Katılımcı 60’ın çiftçilik tanımını bu açıdan dikkate değerdir. K60’ın gözünde çiftçi; kendi malını üreten, işleyen ve satan kişilere denmektedir. Köylülüğün tarımsal faaliyetleri sadece üretim süreci ile sınırlı olmayan aynı zamanda onun pazarlamasını da içeren bir bütünlük taşımaktadır. Geçmiş dönemde üretilen ürünlerin semt pazarlarında satılmasından niteliksel olarak farklılık göstermekle birlikte, kişinin incir alım-satımını gelir kaynaklarından biri olarak konumlandırması, yürütmüş olduğu tarımsal üretim faaliyetlerinden bağımsız değildir. Keza gıda işleme sektöründeki örüntü de buna benzerdir. Kadınlar olağan halde bir üretim sürecinde gerçekleştirdikleri paketleme faaliyetini, sektördeki genişlemeyle birlikte yeni bir iş kolu olarak sürdürmektedirler. K90 her ne kadar esas itibarıyla sahip olduğu işletmeye dayalı olarak geçimini sürdürmekteyse de burada vurgulanan çiftçilik ve ticari faaliyetler arasındaki bağı aşağıdaki ifadeleriyle açık hale getirmektedir:

Alım satımda kazanırım yani. İşletmeden... Şimdi dedim ya şöyle. Biz 25 liraya incir aldık. İncir kaç para oldu, 40-50 lira. Kaç para kiloda 25 lira, 25 ton malda napar? (625 bin) Neden? Biz işi bildiğimizden. Bu gezmen, senin dolaşman, hangi dağda ne var ne yok bu bilgiyi sen edinmezsen Yeşilmahalle’de hava nasıl, bunun havasını öğrencenin yani. Bu havayı öğrenmezsen bu işi yapamazsın. İşin içinden geliyoz biz. Garşıdan anlarım ben incirin iyisine kötüsüne (Katılımcı 90, Erkek, 61).

Tablo 22. Gelir Kaynağı Sayısına Göre Hanehalklarının Sahip Oldukları Arazi Alanı, Ortalama Üye Sayısı ve Kişi Başına Düşen Gelirleri

Gelir faaliyetleri	Hane sayısı	%	Ortalama tapulu arazi alanı (da)	Ortalama hane büyüklüğü (kişi)	Kişi başına yıllık ortalama gelir (tl)
1.Tek faaliyet/tek kaynak	9	6,9	18	3,4	16.512
2.Asli faaliyet + transfer ve/veya kira geliri	19	14,6	50	2,6	23.184
3.Asli faaliyet + 1 ek gelir	45	34,6	22	3,4	23.856
4.Asli faaliyet + 2 ek gelir	39	30	15	3,7	21.588
5.Asli faaliyet + 3 ek gelir	13	10	20	4,2	23.592
6.Asli faaliyet + 5 ek gelir	4	3,1	4	4,5	16.704
7.Asli faaliyet + 6 ek gelir	1	0,8	0	5	21.444
Toplam	130	100	23	3,5	20.076

Tablo 22’de hanelerin temel/asli geçim kaynağına ek olarak kaç faaliyet yürüttüklerine göre dağılımları, sahip oldukları ortalama arazi alanı, hane üye sayıları ve kişi başı ortalama yıllık gelirleri yer almaktadır. Buna göre, hanelerin sadece %6,9’luk bir kısmının tek bir gelir kaynağına sahip olduğu, %14,6’lık bir kısmının transfer ve/veya kira geliri elde ettikleri, %79,5’lik bir kesiminin ise tarım içi veya dışında, tarımsal gelire ek ya da tarım gelirinin ek gelir olduğu türden iş ve faaliyetler yürüttükleri görülmektedir. Bu veriler her şeyden önce ister emeklilik maaşı biçiminde olsun (ki bunların önemli bir kısmı aslında geçmişte emeklilik maaşına hak kazanacak bir iş veya faaliyette bulunmuş olmanın sonucudur) ister halen fiilen bir ek işte çalışmak suretiyle olsun, gelir kaynaklarını çeşitlendirmiş olmanın bu hanehalklarının varoluşunun en temel niteliği olduğunu göstermektedir. Kişi başına yıllık ortalama gelir miktarı dikkate alındığında ise, bu çeşitlendirmenin en genel görünümünün hanehalkları arasında benzer veya yakın bir maddi refah seviyesi ürettiği görülmektedir. Yine aynı tablodaki verilere göre, hanehalkları sahip oldukları arazi alanı ve üye sayısına bağlı olarak gelir kaynaklarını çeşitlendirmek, bunların sayısını artırmak veya azaltmak zorunda oldukları görülmektedir.

Sahip olunan tapulu arazi alanı azalıp üye sayısı arttıkça haneler daha fazla sayıda kaynaktan gelir temin etme yoluna başvurmaktadır. Örneğin, 6. kategorideki katılımcı haneler hem sahip oldukları arazi alanı hem de üye sayısı açısından dezavantajlı durumdadır. Keza 5. kategoride sahip olunan tapulu alan bir öncekine (kategori 4) göre daha yüksek olmasına rağmen üye sayısındaki artışa bağlı olarak gelirin arttırılması yoluna gidilmektedir. Kişi başı yıllık gelirin

ortalamanın altında kaldığı bir diğer kategori ise hiçbir ek geliri olmayan hanelerdir. Bu kategorideki hanelerin ortak vasfı üretici emek gücüne erişimdeki kısıtlardır zira bunlar ya iki üyeden oluşmakta ya da çocukları eğitimleri nedeniyle üretim faaliyetlerine katılamamaktadır.

Gelirin ortalamanın altında kaldığı bu hanelerin bir kısmında aynı zamanda aile içi dayanışma ağlarına dayalı gelir-kaynak bölüşümünün de etkisini ayırt etmek gerekmektedir. Zira sıklıkla vurgulandığı üzere, hane döngüsünün ilerleyen aşamalarında ebeveynlerin sahip oldukları kaynakları (toprağı) çocuklarına devretmesi veya bölüştürmesi, kendi hanehalklarının iktisadi refah seviyesinde bir düşüşe yol açmakta; fakat aynı zamanda çiftliğin gelecek kuşaklar açısından sürdürülebilirliğinin de yolunu açmaktadır. Dolayısıyla onların ortalama gelirlerindeki düşüklük bu değişen koşullar dikkate alınmaksızın bir çıkarımda bulunmaya imkân sunmamaktadır.

Saha verileri, hanelerin tapulu arazi alanları ile gelirleri ($p=0$) ve aynı zamanda ek iktisadi faaliyet sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($p=0.008$) olduğunu göstermektedir. Ancak asıl olarak hane üye sayısının ve üyelerinin cinsiyet ve yaşa göre dağılımının, başvuru stratejilerde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. 30 dekarın üzerinde araziye sahip olan hanelerde diğer hane üyelerinin daha az ek gelir faaliyetlerine başvurdukları ve yine bu kapsamdaki hanelerde ek iktisadi faaliyetin yürütüldüğü birimlerde ise reisin aynı zamanda ticari faaliyetlere yöneldiği anlaşılmaktadır. Bu haliyle ek gelir olarak yürütülen ticari faaliyetler yine incir üreticiliğine dayalı tarım dışı gelir kaynağı olarak konumlandırıldığında, bu çeşitlendirme biçiminin de dolaylı olarak çiftçiliğin bir uzantısı olarak değerlendirilebileceğini, tek üründe uzmanlaşmanın piyasa koşullarındaki değişimler karşısındaki bağımlılığın hanelerin bekaları üzerinde yaratacağı sonuçlardan kaçışta kısıtlı bir manevra sunmakta olduğunu belirtmek mümkündür.

Literatürde, işletmenin ölçeği ile başvuru stratejiler arasındaki ilişki kapsamında büyük ölçekli işletmelerin daha fazla tarım içi gelir çeşitlendirmeye başvurdukları öne sürülmüştür. Ancak araştırma kapsamında bu türden bir sonuca ulaşamadığını ifade etmek gerekmektedir. Sahip olunan arazi alanı ile tarım içi gelir çeşitlendirme arasında da düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($p=0.05$). İşletme büyüklüğü arttıkça işlenen arazi alanını artırma yoluna gidenlerin sayısı azalmaktadır. Zira ürünün emek yoğun vasfı hanenin maksimum kâr elde

edebileceği sınırları aşmaktadır. Aksine 20 veya 30 dekarın altında araziye sahip olan hanelerin diğerlerine göre bu yola daha fazla başvurdukları görülmektedir.

Tarım gelirinin toplam gelirinin yarısından daha azını oluşturduğu haneler için gelir çeşitlendirme stratejilerinde, tarım içi ve dışı işlere eşit ölçüde başvurulduğu anlaşılmaktadır. Tarım dışı gelir çeşitlendirmeye başvuranlar arasında ise özellikle hane üyeleri arasında yetişkin erkek çocukları bulunanların çoğunlukta yer aldığı görülmektedir. Zira tarım dışı faaliyetlere başvurarak gelir çeşitlendirme yoluna gitmek yeni kurulmuş ve henüz ebeveynlerinden transfer veya kullanım hakkı yoluyla toprak edinmemiş genç hanelerin ekonomik olarak bağımsız hale gelmelerinin en temel şartıdır. Bu nedenle genç hane reisleri tarım dışı iş ve faaliyetlere yönelmektedirler. Ancak, ebeveyn hanesinin arazi varlığı, genç hanenin geçiminin bir parçasını oluşturabilme kabiliyetine elverişli olduğu durumlarda, bu genç hanelerin daha az tarım dışı faaliyetlere yöneldikleri görülmekte ve tarım dışı işlere yönelen hanelerde ise bunun ekseriyetle hane üyelerinden aktarılan iş veya meslek alanlarına yönelmek şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin, arazinin kısıtlı ve hane üye sayısının, özellikle erkek evlatların sayısının, yüksek olduğu hanelerde, babanın mesleği olan inşaat işçiliği aynı zamanda çocukların da zanaatlerinden biri haline gelmektedir. Son olarak küçük işletmeler ve dağlık bölgelerde var olduğu belirtilen genç çiftçi sorununun bu çalışmada gözlemlenmediğini ifade etmek mümkündür. Zira ulaşım ağlarına yakınlık ve ek gelir kaynaklarına erişilebilirlik bu değişkenlerin etkilerini farklılaştırmıştır.

Ancak, araştırma verileri tarım ya da tarım dışından elde edilen gelirin oransal dağılımları ile tarımsal üretimi sürdürüp sürdürmeme arasında istatistiksel bir ilişkinin mevcut olmadığını göstermektedir. Aksine, tarım dışı faaliyetler çoğunlukla çiftliği sürdürmenin ve tarımda kalmanın temel dayanaklarından biri olarak konumlandırılmaktadır. Zira tarım dışı faaliyetlerin merkeziliğinin ya da gelirdeki oransal dağılımlarının tarımda kalma ya da çıkma yönündeki etkileri salt gelirin miktarı veya oranına değil ebeveynlerin ne kadar toprağının olduğu, bundan miras veya öncesinde kullanım hakkının devredilmesi yoluyla ne kadar bir toprağa erişilecek olduğu, aile içi dayanışma ağlarının niteliği, haneye ve bireye özgü istek, kabiliyet, sosyalizasyon, yaş, eğitim, tarımda geçirilen süre ve geleceğe yönelik ufkun ne olduğu gibi diğer etkenler de belirleyici olmaktadır.

Bununla birlikte köyde tarımdan çıkışın diğerlerine göre daha kaçınılmaz olarak ayırt edilebilecek olduğu iki örüntüyü belirlemek mümkündür. İlk olarak, özellikle 10 dekarın altında araziye sahip olan hanelerde mevcut haliyle bu alanın hanehalkının geçimini sağlamaya yetmediği ve halihazırda çocukların tarım dışına yöneldikleri durumlarda çiftliğin sürdürülebilmesinin olanak dahilinden çıktığı anlaşılmaktadır. Katılımcı 16 ve Katılımcı 77 bu durumda olan hanelerin reisleridir:

Benim durumum iyi olmayınca onların durumu nasıl iyi olacak? Satmak zorunda kalırlar toprakları. Devam edeceklerini düşünmüyorum. Çünkü gidişat onu gösteriyo. (...) Gelir aynı. Gittikçe azalıyo gelir. Birdik iki olduk, ikiydik 4 olduk derken. Artmadı, daha da düşüyor. O zaman yoğurda ellen yiyoduk şimdi gaşıylan yiyoz. Kepçeydi kaşıklan yiyoz (Katılımcı 16, Erkek, 38).

Mal yoksa dışarda çalışmak daha iyi yani. Zaten bi günlük bahçesi varsa burda nalcak? Aşağıda bi işe girse daha iyi olcak yani. Mesela benim bak bi günlük bahçem vardı, ben oğlanlara dışa yönlendirdim (Katılımcı 77, Erkek, 53).

İkinci örüntü ise, tüm diğer hanehalkları için genellenebilecek olan, kişilerin geleceğe yönelik hedefleri ve istekleri, eğitim durumları ve aile içi ilişkilerin biçimine dayalı olarak meydana gelen tarımdan çıkış örüntüleridir. Zagata ve Sutherland (2015) çiftçiliğin genç nesillere aktarımına ilişkin olarak karar alma mekanizmalarındaki özgürleşmenin etkilerinden söz etmektedir. Nitekim bu çalışma kapsamında da genç üyelerin tarımsal üretime devam edip etmemelerinde, ailelerin çocuklarını tarımda tutma yönündeki güçlü eğilimlerinin zaman içerisinde esnekleştiği görülmektedir. Aşağıda aktarılan ifadeler bunlardan bazılarıdır:

Araştırmacı: Sen çocuklarına hiç demiyor musun, Nazilli’de duracağınıza burda durun, birlik olalım diye?

Katılımcı 125: Biri zahten köy hayatını sevmiyo. Sevmiye hayatta, köye dahi gelmiyo.

Araştırmacı: Sen bundan rahatsızlık duymuyor musun peki?

Katılımcı 125: Yoo, ne rahatsız olayım? Herkes hürdür ya yaşamında. Şimdiki gençlere laf anlatmak zor. Birlik olsak daha güzel olurdu ama yok, nerde... Kendi evladımıza söz geçiremiyoz.

Araştırmacı: Peki geçinmek zor mu köyde? O nedenle mi gidiyorlar?

Katılımcı 125: O merak. Müzsiyenlik yapıyo ara sıra. Geliyo gidiyo bene yardımcı oluyo. Şimdi şeker hastası şu anda da. Onun da bakıma ihtiyaç var, tabii... Gızı da aldık geldik. O bakıp duru şimdi (Katılımcı 125, Erkek, 63).

Yapmıcaklar onlar. Satçaklar herhalde sonunda. Zahten köyü sevmiyolar hiç. Yapcak bir şey yok, napalım. Zorla bir şey yaptıramayız yani. Yaptırmak istemiyom. Sevdığınız işi yapın diyom. Kız da ben okucam dedi gitti. Bahçe dedin mi zahten çocuk sinir oluyo. Hiç sevmiyo bahçeye. Karşı değilim ben de başka işleri yapmalarına. Zahten başka kimseleri yok burda.

Biz ölünce zaten burlara gelmezler. Bağ bahçe işine sevmiyola. Hiç gitmediler. Ben de fazla çalıştırmazdım onları (Katılımcı 118, Erkek, 47).

Şimdi (oğlan) okusa daha iyi olurdu ama kendisi istemeyince. Oğlum dedim ben okucak mısın yoksa bizim işimize mi takip etceksin dedim. Baba ben kendi işimize takip etcem dedi. Sen bilirsin dedim. Okusa mesela bir meslek sahibi olurdu. Durumu daha iyi olur muydu bilmiyorum? Bir yere gelebilir miydi yoksa okuduğu boşa mı giderdi orasını bilmiyorum. Zaman gösterecek (Katılımcı 13, Erkek, 50).

Köyde emeğe erişimde yaşanan zorluklar ve aynı zamanda gençlerin çiftçilik yapmak istemediklerine dair düşünceler sıklıkla gündeme getirilmiş olmakla birlikte, elde edilen veriler köyde genç nüfusun yüksek ve aynı zamanda eğitim yoluyla hareketliliğin ise düşük olduğunu göstermektedir. Bölgedeki tarımsal üretim faaliyetlerinin yarattığı memnuniyet ve buna eşlik eden aile içi dayanışma ağlarının varlığı, yine de birçok gencin güvenli bir alan olarak tanımladıkları bu dayanışma ağlarının içerisinde ve tarımda kalma yönündeki isteklerini kuvvetlendirmektedir.

8. BÖLÜM

EMEĞE ERİŞİM ÖRÜNTÜLERİ VE BORÇLANMA MEKANİZMALARI

Hanehalklarının toplumsal ve iktisadi bir birim olarak bekalarını temin ve sürdürmede önem arz eden toprak sahipliği, toprağa erişimin yol ve biçimleri ve hanenin geçimi için yeterli bir gelir seviyesine ulaşmak için tarım içinde ve dışında gelir kaynaklarını çeşitlendirme ve miktarını artırmak için nasıl bir çaba gösterdiklerinin incelenmesinin ardından bu bölümde, onların tarımsal üretimi sürdürmek için gerekli olan emeğe ve krediye nasıl erişim sağladıkları incelenecektir. Bu yolla, bekanın sürdürülmesi adına izlenen stratejilerin bir bütün olarak değerlendirilebilmesinde dikkate alınması gereken ana hususların incelenmesi de tamamlanmış olacaktır.

Tarımsal üretimin sürdürülmesinde emek tartışmasının kuramsal açmazlarından biri, üretim biriminin toplumsal sınıf konumunun ve dolayısıyla tarımsal dönüşümün değerlendirilmesinde üretim sürecinde kullanılan emeğin nitelik ve niceliğiyle alakalıdır. Shanin (1973) geleneksel köylü ekonomisinin temel dayanaklarından birini, gerekli emeğin köylü hanehalkı tarafından temin edilmesi olarak belirtmektedir. Klasik Marksist tartışmalarda ise aile çiftçiliğinin çelişik konumu işletmedeki sermaye-emek ilişkisiyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Örneğin Boratav (2004, s. 41), ücretli işgücünün varlığı halinde kapitalistle küçük üreticiyi birbirinden ayıracak olan sınırın nasıl çizileceği sorusuna; şayet işletmenin içinde yaşadığı ekonomik ve toplumsal ilişkilerin tümü, derinliğine ve niteliksel bir çözümleme sonunda saptanamıyorsa, ampirik düzeydeki en sağlıklı ölçütün işletme bünyesinde üretim süreci içinde harcanan toplam yıllık emek girdileri içinde aile emeği ile ücretli emek arasındaki oranı saptamak olduğunu belirtmektedir. Buna göre eğer söz konusu ilişkide, ücretli emek aile emeğinden daha az ya da ona eşitse, küçük üreticilikten; büyükse, kapitalist çiftçilikten söz edilmelidir. Ancak güncel çalışmalar, aile çiftçiliğinde emek kullanım örüntülerinin farklı kombinasyonlarının varlığına dikkat çekmekte ve ücretli emeği tümüyle dışlamamaktadır. Bu çalışmanın amacı aile çiftçiliğinin

toplumsal sınıf konumlarına ilişkin bir tartışma yürütmek olmamakla birlikte¹⁹³, emek kullanımlarının farklı biçimlerine dikkat çekmektedir.

Araştırma sahasında, aile çiftçiliğinin sürdürülmesinde emek temini ve kullanımına ilişkin farklı kombinasyonların mevcut olduğu görülmüştür. Herhangi bir işletmede kullanılan ücretli emek gücü ile işletmenin iktisadi cesameti arasında bir bağ kurmak çoğu halde mümkün değildir. Zorunlu olarak mevcut hanehalkının tüm emek gücünü kendi bünyesinden temin ettiği halde dahi sahip olunan arazi alanını işlemeye yeterli gelmediği hallerde işletmenin ücretli emeğe başvurusu kaçınılmaz olmaktadır. Benzer biçimde 10 dekarın altında bir işletme için de hane içinde yeterli emeğin temin edilemediği durumlarda yine ücretli işçi istihdamına başvurulabilmektedir. Diğer taraftan üretim sürecinde istihdam edilen ücretli işçiler de çoğu halde topraksız köylüler, mevsimlik işçilerden değil, yakın mıntıkada yaşayan, az ya da çok araziye sahip olan ve kendileri de incir üreticiliği ile meşgul olan hanelerden gelmektedir. Dahası, ücretli işçi istihdam edenlerin kendileri de bir önceki bölümde gelir çeşitlendirme faaliyetleri incelenirken görüldüğü üzere, benzer şekilde ek gelir temin etmek için aynı türden işlerde ücret karşılığı çalışma yoluna başvurmaktadır.

Bir aile işletmesinde istihdam edilen emeğin kaynağı ve işçi sayısı işlenen arazinin büyüklüğü, yetiştirilen ürünün üretim döngüsünün her bir aşamasında ne kadar işçiye ihtiyaç olduğu, kullanılan teknolojinin bu döngünün her bir aşamasında ne kadar emek tasarrufuna izin verdiği ve emeğe erişim üzerindeki olanak ve kısıtlara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Aynı zamanda belirli bir işletmede istihdam edilen emek, dönemsel olarak da önemli farklılıklar sergilemektedir. Dolayısıyla, herhangi bir aile işletmesinin sınıfsal konumunun belirlenmesinde emeğe dayalı çözümlemelerin farklı değişkenleri ve emeğin kullanım biçimlerinin dikkate alması gerekmektedir.

¹⁹³ Tarımsal dönüşüm tartışmalarında üretici birimlerin sınıfsal konumları meselesi esas itibarıyla dönüşümün değerlendirilmesi, geleceğe ilişkin tasavvurda bulunulma ve dahası ileri sürülen çözümlemeler bağlamında merkezi bir yerde durmaktadır. Sınıf veya tabakalaşma tartışmalarıyla paralellik arz eden bu alan kırsal alan çalışmaları açısından da merkezidir. Bu oldukça çetrefilli tartışma alanı, kendi başına bir araştırmaya konu edinilebilecek ölçüde kapsamlı ve incelenmeye değerdir. Ancak bu çalışma, kurgusu itibarıyla bu odağı dahil etmediğinden bu hususta bir tartışma metin içerisinde yürütülmemiştir. Konuya ilişkin güncel bir çalışma için bkz.: (Sönmez, 2022).

Emek meselesinin bir diğer boyutu ve esas itibarıyla bu çalışmanın da odağında yer alan yönü, modernleşmeyle birlikte meydana gelen dönüşümle alakalıdır. Saha çalışmasından elde edilen verilerde üreticilerin sıklıkla yakındıkları hususlardan biri, ihtiyaç halinde amele temin edebilmede yaşanan zorluklarla alakalıdır. Üretim sürecinde ücretli emek istihdam eden katılımcıların yarıdan fazlası ücretli emeğe erişimde sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Orta yaş ve üzerinde olan köylülerin, gençlerin tarımda çalışmaya istekli olmadıklarını sıklıkla vurguladıkları görülmektedir. Aynı zamanda toprağın geçindirebileceği sınırlı nüfusun dışında kalan diğer aile üyelerinin tarım ve köy dışına yönelmiş olmaları, genç kuşakların bir kısmının eğitim gibi gerekçelerle üretim sürecine dahil edilemedikleri hallerde çiftliğin emek örgütlenmesinin niteliği ve aynı zamanda sürdürülebilirliği farklılık göstermektedir.

Köydeki tarımsal üretim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için emek, üretimin her aşamasında gereklidir ve köyde piyasada satmak amacıyla yetiştirilmekte olan üç temel ürünün (incir, kestane ve zeytin) bilinen yaygın tabirle emek-yoğun ürün olmalarından dolayı emeğe erişime ilişkin kısıtlar beka üzerindeki temel etkenlerden biri haline gelmektedir. Diğer girdi kalemlerinden tasarrufun kısıtlı yapısına karşılık emek, ücretli elde edilmesi halinde, en önemli gider kalemini oluşturmaya adaydır ve verili bir yılda ihtiyaç duyulan işçi/gün sayısına bağlı olarak bir yönüyle tarımsal üretim sürecindeki masrafların yarıya düşürülmesine olanak sağlaması açısından en esnek; ancak bunun mümkün olamadığı hallerde ise bekanın önünde aşılması en güç kısıtlardan biri haline gelmektedir. Bundan dolayı da ihtiyaç duyulan emeğin hane içinden veya dışından, ücretli veya başka yollarla nasıl sağlanacak olduğu bekanın ne yolla ve ne oranda sürdürülebileceği sorusunda önemli bir etkindir.

Borçluluk örüntüleri ise bir yanıyla çiftçilerin azalan gelirlerine karşılık hayatın yeniden üretiminde gerekli olan harcamalar arasındaki açık karşısında tampon bir mekanizma olarak işlemekle birlikte, aradaki açığın giderek arttığı bir yerde köylülerin tarımdan çıkmalarına yol açan bir etken olarak da konumlanmaktadır. Geleneksel borçluluk örüntülerinde aile ya da topluluk içerisindeki dayanışma ağlarının harekete geçirilmesi yoluyla veya önceki bölümlerde değinildiği üzere köyün ileri gelenleri ve tüccardan kredi temin etmenin ve buna eşlik eden tahakküm ilişkilerinin yerini artık belirli ölçüde bankalar gibi kurumsal yapılar almıştır. Bu kapsamda işaret edilen sorunun iki kaynağından söz etmek mümkündür. Biri geçmiş dönemde tarıma ve çiftçiye özgü sunulan kredi olanaklarının mevcut olmayışı ve ikincisi ise söz konusu kredilere erişimde farklı iktisadi cesamete sahip olan çiftlikler arasındaki eşitsizliklerdir.

8.1. TARIMSAL ÜRETİMDE EMEĞİN KAYNAKLARI

Araştırma verileri, tarımsal üretimde ihtiyaç duyulan emeğin sağlandığı beş farklı kaynağın veya biçimin olduğunu göstermektedir. Bunlar; (i) hanehalkı emeği, (ii) köy dışından temin edilen ücretsiz aile emeği; (iii) köy içinden temin edilen ücretsiz aile ve akraba emeği¹⁹⁴, (iv) gündelikçi olarak çalışanların ücretli emeği ve (v) aylıkçı çalışanların ücretli emeğidir. Bunlardan ilki yani hanehalkı emeği bir kategori olarak yeterince açıktır. İkinci kategoride yer alan köy dışından temin edilen aile emeğiyle ile kastedilen köy dışında ikamet eden ve ayrı bir hanehalkı olarak varlık sürdüren yakın aile üyelerinden (evli evlatlar, onların eşleri, torunlar, kardeşler ve hısımlardan) emek teminine atıfta bulunmaktadır. Üçüncü kategoride temin edilen emek de esas olarak ikinci kategoride işaret edilen aile üyeleri ve yakın akrabaları içermekle birlikte bunlar köy dışında değil, köyde ikamet eden kimseler olmak bakımından farklıdırlar. Dördüncü kategoride ise yevmiye usulü çalıştırılan işçiler ve en nihayetinde beşinci olarak belirtilen bu biçimlerden farklı olarak aylık ödemeye dayalı hasat süreci boyunca işçi istidam edilmesidir ki, çok sık karşılaşılan bir durum olmamakla birlikte niteliksel olarak bu biçim yevmiyecilikten farklı bir işçi-işveren ilişkisi içermektedir ve bu nedenle de ayrı bir kategori olarak ele alınması gerekmektedir.

Köylüler emek temininde belirtilen bu kaynakların biri veya birkaçına üretim döngüsünün her bir aşamasının ne kadar emek talep ettiğine ve hangi kaynaktan ne kadar temin edilebileceğine göre eş zamanlı olarak başvurmaktadır. Yukarıda, Bölüm 7’de¹⁹⁵, her bir ürün özelinde üretimin yıllık döngüsü ve bu kapsamda yapılan işlerin neler oldukları ve kimler tarafından yapıldıkları ana hatları ile tarif edilmiş olduğundan burada emek talebinin en yoğun olduğu hasat dönemi daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

¹⁹⁴ Bu kapsamdaki emek esas itibarıyla aile üyelerinden oluşmakla birlikte, diğer akrabalık örüntülerini de içermektedir. Ancak çalışma kapsamında her hane düzeyinde bunların ayırt edilmesi mümkün olmadığından köy içi emek kapsamında değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.

¹⁹⁵ Bkz. Başlık “7.3. Tarımsal Üretimin Hanelerin Geçimindeki Yeri”.

8.1.1. Hasat Döneminde Emeğe Erişim

Hasat dönemi ürünün zarar görmemesi için işlerin kısıtlı bir zaman diliminde yoğun emek kullanımı yoluyla yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle hasat öncesi ve sonrası yapılması gereken ve yapılması zamana yayılabilen işlere kıyasla bu dönemde hane içi veya dışından emek temininde esnek davranılması hayli zordur. Genel itibarıyla köyde üretim sürecinin büyük ölçüde ücretsiz emekle yürütülmeye çalışıldığı ifade edilmekteyse de elde edilen veriler bunun çoğu halde mümkün olmadığını göstermektedir. Aşağıdaki tabloda, 2017 yılına göre incir, kestane ve zeytinde kullanılan emeğin (çalışan sayısının) kaynaklara göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 23. Hasat Döneminde İstihdam Edilen Emeğin (Toplam Çalışan Sayısının) Ürün Türü ve Kaynağına Göre Dağılımı

Hasadı yapılan ürün ve emeğin kaynağı	Hane sayısı	Minimum çalışan	Maksimum çalışan	Toplam çalışan	(%)
I. İncir					
Hane içi emek	114	1	5	307	12
Köy dışından ücretsiz emek	114	0	5	75	3
Köy içinden ücretsiz emek	114	0	15	171	6
Ücretli emek ¹⁹⁶	114	0	165	2112	79
Toplam emek (çalışan sayısı)	113	1	190	2665	100
II. Kestane					
Hane içi emek	54	0	5	125	35
Köy dışından ücretsiz emek	54	0	5	20	6
Köy içinden ücretsiz emek	54	0	6	36	10
Ücretli emek	54	0	26	177	49
Toplam emek	54	0	42	358	100
III. Zeytin					
Hane içi emek	18	1	6	74	22
Köy dışından ücretsiz emek	18	0	4	9	3
Köy içinden ücretsiz emek	18	0	15	55	17
Ücretli emek	18	0	140	195	59
Toplam emek	18	1	165	333	100

¹⁹⁶ Tabloda “ücretli emek” olarak ayırt edilen kategori yevmiye usulü istihdam edilen ücretli emek ve aylıklılığı kapsamaktadır. Ancak ‘aylıkçı’ çalıştıran sadece 2 hane olduğunu da belirtmek gerekir.

Hasadı yapılan ürün ve emeğin kaynağı	Hane sayısı	Minimum çalışan	Maksimum çalışan	Toplam çalışan	(%)
Genel toplam					
Hane içi emek	121	2	16	506	15
Köy dışından ücretsiz emek	121	0	14	104	3
Köy içinden ücretsiz emek	121	0	36	262	8
Ücretli emek	121	0	331	2484	74
Toplam emek	121	2	397	3356	100

Tablo 23'te yer alan hane sayıları doğrudan piyasaya yönelik üretim yapan birimleri kapsamaktadır. Dolayısıyla, piyasaya yönelik üretim gerçekleştirmeyenler ile aynı zamanda bahçelerin işlenmesinde tümüyle yarıya yahut diğer yollara başvuran haneler dışarıda bırakılmıştır. İncir üretiminde mevcut olmamakla birlikte özellikle zeytin üretiminde piyasaya yönelik olmayan, hanelerin kendileri ve diğer aile üyelerinin (özellikle çocuklarının) tüketimleri için yürüttükleri tarımsal faaliyetleri mevcuttur. Bu kapsamda elde edilen ürünler, emek dayanışmasının temininde nakit dışı ödeme biçimlerinin de bir yolunu oluşturması ve aynı zamanda gerek ihtiyacın hasıl olması gerekse ürünün tüketim için gerekli olan miktardan fazla olmasından dolayı zaman zaman satışının gerçekleştirilmesi gibi nedenlerle tümüyle piyasaya yönelik üretimden kopuk olarak değerlendirilemezler. Katılımcı haneler içerisinde, 2017 tarımsal üretim yılı verilerinden hareketle, tapulu ve/veya erişim sağladıkları arazilerde zeytin üretimi yapan 111 hanenin %83,7 si (93 hane) bu kapsamda yer almaktadır. Ancak buna rağmen katılımcı hanelerin ücretli emek istihdamına başvurdukları görülmektedir¹⁹⁷. Kestane üretimi ise piyasaya yönelik yapılmakla birlikte, üretim yılına bağlı koşullara göre piyasaya sunacak yeterlikte ürünün elde edilemediği durumlarda ücretli işçi istihdam edilmiş olmasına rağmen gelir temin edilemediği örnekler söz konusudur. Ancak Bölüm 7'de değinilen üretim sürecinde ehil olmayı gerektiren çift sürme ve kestane hasadı (çırpma) koşulları nedeniyle ücretli işçi kullanımından kaçınmak mümkün olmamaktadır.

¹⁹⁷ Tabloda ise, benzer nitelikteki diğer tablolarla bütünlüğün sağlanması adına, sadece üretimin asli gayesi piyasaya yönelik olan hanehalklarının hasat döneminde kullanmış oldukları toplam çalışan sayılarına yer verilmiştir. Ancak metin içerisinde de yer verildiği üzere bu kapsamda gerçekleştirilen üretim için de emek, belirli bir örgütlenmeyi gerektiren ve dahası ücretli işçi istihdamını içeren bir nitelik taşıdığından, hasat sürecindeki emek örgütlenmesi içerisinde değerlendirilmesi gereken bir mahiyet arz etmektedir. Bu başlık altında, metnin ilerleyen kısmında buna ilişkin verilere ayrıca yer verilmiştir.

Üretimin asli gayesinin piyasaya yönelik olmadığı zeytin üreticiliği yapan hanelerde, emeğin temel kaynağı olan hane emeğinin yanı sıra birinci sırada aile içi ücretsiz emek (%39), ikinci sırada ise ücretli emek (%20) istihdamı gelmektedir. Ekim-Aralık ayları süresince gerçekleşen zeytin hasadında, yaz dönemine göre tarım dışında çalışan aile üyeleri ile eğitim gören çocukların emeğine (ücretsiz emeğe) erişim daha kısıtlıdır. Aynı zamanda zeytin hasadı, ova köylerinde yaygın olan, ağaçların altına serilen örtülere çırpılan ürünlerin toplanması yoluyla gerçekleştirilen hasat biçimine dağ köylerinin arazi koşulları imkân vermediğinden, ürünün toplanması daha fazla sayıda emek gücüne ihtiyacı doğurmaktadır. Hanelerin aynı zamanda çocuklarıyla birlikte yıllık zeytin ve zeytinyağı ihtiyaçlarını temin etmelerini sağlayan bu tarımsal faaliyet, ürünün piyasa değeri dikkate alındığında¹⁹⁸ ücretli emek istihdamı için yapılan harcamayı kârlı hale getirmektedir. Örneğin, 2017 yılında piyasaya yönelik zeytin üretimi gerçekleştirmeyen hanelerin ortalama zeytin gideri maliyeti 680 TL iken, ürünün yokluğu halinde kendilerine yaratacağı olası maliyet 1510 TL ve aynı zamanda bu hanelerin satışa sunduğu ürünlerden sağladıkları ortalama gelir 470 TL'dir. Buna göre, ücretli işçi kullanımına rağmen, hanelerin bu üretimden kar sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamdaki hanelerin aynı zamanda önemli bir kısmında hane reisinin çiftçilik dışında bir diğer gelir faaliyetiyle uğraştığı örneklerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Üretimde ücretli işçi kullanımına başvuran hanelerin ise tüketim ürünün satışından elde ettikleri gelir oranı diğerlerine göre daha yüksektir.

Piyasaya yönelik üretimin dışında olmasına rağmen hanelerin ücretli istihdama başvurmalarının bir yönü yukarı da değinilen gelire dayalı rasyonel süreçlerle alakalı iken aynı zamanda “ürünün tarlada kalmaması” yönündeki çaba da bu bağlamda dikkate alınmalıdır. Keza, kestane üreticiliğinde ya da incirin bugün olduğu gibi gelir getirmediği dönemlerde de hanehalklarının zararına da olsa ücretli işçiye başvurdukları dönemler olmuştur. Köylülerin gözünde ürünün bir sebeple bahçede/ağaçta kalmasından ya da bahçelerin bakımsızlığından dolayı huzursuz ve mutsuz olmaktansa zararına ya da yeterli gelir elde edememe pahasına da olsa kaldırılması

¹⁹⁸ Saha çalışmasının yapıldığı dönemde (2018) bir kg (bölgede ürün satışı litre değil kilogram üzerinden yapılmaktadır) zeytinyağı fiyatı yaklaşık 15 TL iken, 2022 yılında bu fiyat 45-55 TL aralığına yükselmiştir. Köyde büyükbaş hayvancılığın da yaygın olmaması nedeniyle, tereyağı tüketimi azdır ve zeytinyağı hanelerin en çok kullandıkları yağ oluşturmaktadır. Hanelerin bir yıllık ortalama yağ giderinin 50-60 kg olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da 2018 yılı için, bir hanenin yıllık ortalama zeytinyağı gideri 825TL'dir. Bunun dışında sofralık zeytin de yine bu üretim sürecinden temin edilebilmektedir.

genelde daha iyi ve tercih edilmesi gereken bir şeydir.¹⁹⁹ Katılımcı 76 ve Katılımcı 105'in aşağıdaki ifadeleri bu hususa bir örnektir:

Şimdi mesela bu sene kestane de az. Gardeşlerim az diye gitmiyolar. Yapcam gelcem ben az da olsa. Yemek için de olsa, 10 kilo da 5 kilo da olsa yapıp gelcem. Ama zarar etcem. Zararına gine mahsulüme yapıp gelcem ben. Duygusallık bu. Hani akıtmıcam, ağacın dibine düşürmücem (Katılımcı 76, Erkek, 61).

Daha iyi demiyom, çünkü bizim mallarımız bunlar. Yani iyi de olsa kötü de olsa biz bu malları yapcaz. Ağaçta, dalda bırakcak halimiz yok. Hani biz Allah'a şükürler olsun, biz inciri bu sene 20 milyona (20 TL) sattık. Ama 20 guruşken yine ağacında bırakmadık, yine getirdik. Masrafını gorumadı yine de dağda bırakamadık. Bizim akaretimiz bu yani. Bırakamazsın, göz göre göre ağaçta bırakamazsın (Katılımcı 105, Erkek, 37).

Piyasaya yönelik olmayan üretimde veya cüce işletmelerde de ücretli işçi istihdamının varlığı bu bölümün başında yer verilen tartışma açısından dikkate değerdir. Herhangi bir tarımsal işletmenin kapitalist ya da küçük üretici olup olmadığını, Bölüm 6'da ayrıntılı olarak tartışılan hususlar dikkate alındığında arazi alanı üzerinden ya da bu bölümde konu edildiği üzere ücretli/ücretsiz emek gücü kullanımı üzerinden hareketle değerlendirmenin yeterli olmayacağını, bu hususun kendi başına bir nicelik sorunundan daha fazlası olarak niteliksel bir değerlendirmeyi gerektirdiğini göstermektedir.

Tablo 23'te yer verilen verilere göre, piyasaya yönelik tarımsal üretimde istihdam edilen toplam emeğin %79,4'ü incir üretiminde, %10,6'sı kestane üretiminde ve %9,9'u ise zeytin üretiminde istihdam edilmektedir. İstihdam edilen toplam emeğin büyük bir kısmının incir üretimine hasredilmiş olması şüphesiz ki bu ürünün üretimine tahsis edilmiş olan toprak alanının daha fazla olması ve her bir ürünün üretiminde birim alan başına ihtiyaç duyulan emek miktarının değişkenlik göstermesi ile alakalıdır. Ancak incir üretiminde ücretli olarak istihdam edilen emeğin toplam emek içindeki payı (%79) da diğer iki ürüne (kestanede %59, zeytinde %74) göre

¹⁹⁹ Bu tavrın genel geçer bir durumu ifade etmediğini de belirtmek gerekir ki katılımcı hanelerin bazı ifadeleri bunu desteklemektedir. Kiraz üreticiliği yapılan yakın köylerden bir örnek sunan Katılımcı 6, aynı zamanda köydeki kestane üreticiliğinden de şu şekilde söz etmektedir: *"Bu sene kirazcılar ne yaptı biliyo musun? Kirazcılar ağaçta bıraktı. Bir kişinin toplayabileceği kiraz 50 kilo. 2,5 liraymış kirazın kilosu. 50 kilo kiraz ne yapar? 125 lira. Yevmiye 120 milyon (TL). E kirazı toplayacağı para aynı, şey aynı. En iyisi mi toplama ağaçta kalsın. Ben ana anasına (ucu ucuna) çalışcam diye çoğu vatandaş... bilmiyom. (...) (Bu köyde de) kestaneleri ağaçta bırakan oldu. 350 lere bir kestane çırpma yevmiyesi"* (Katılımcı 6, Erkek, 51).

çok daha yüksektir. Öte yandan aşağıda yapılan alıntılarda görüleceği üzere, köylüler üretim sürecinde kendi emek güçlerini kullandıkları oranda net gelirlerinin artırabildiklerini ifade etmişlerdir:

Ya ablacım bizim tamam öyle bağ bahçe işinde bi zorluğumuz olmuyo. O yapcak olduğun işi önceden ona göre kararlarsan paraylan bir işin olmuyo. Genelde %70, mesela benim bahçenin %100 işçiliği varsa bunun %70-80'ini ben kendim karşılıyom (Katılımcı 108, Erkek, 34).

Katılımcı 85: Masrafı, kendim yapıyom gari. Hiç para harcamıyom ki. Kendi işçiliğini kendim yapıyom.

Araştırmacı: Gelir yüksek ama aynı zamanda birçok da gideri var sanırım bu işin.

Katılımcı 85: Öyle tabii canım ama ben kendi işçiliğimi kendim yaptığım için bana koymuyo. İşçiliği kendim yapıyom, bilinçli yapıyom (Katılımcı 85, Erkek, 52).

Ancak, her bir ürünün üretiminde hane içi veya dışından sağlanabilecek ücretsiz emek miktarı emek piyasasında her an erişime hazır bir emek değildir. Aksine gerek üretimi sürdüren hanehalkının gerekse ücretsiz emek sağlayabilecek olanların sağlık durumları, diğer işlerinin talepleri vb. sebeplerle değişkenlik göstermektedir. Ayrıca, hava şartlarının nasıl seyrettiği de emeğe olan talebin miktarını anlık, günlük olarak etkilemektedir. Örneğin, olağan halde iki kişilik bir hanenin kendi dışındaki bir kaynağa başvurmaksızın tamamlayabildiği bir hasat, kişilerin o dönemki sağlık koşulları, yağmur yağma ihtimaline karşı süreci hızlandırma ve yağmurdan önce bitirme gereğinden dolayı 30-40 ücretli işçi istihdamını gerektirebilmektedir. Katılımcı 7'nin sözleri bu durumu iyi ifade etmektedir:

Ebrucum, bu iş neden böyle oluyo biliyon mu? Pazar günü diyorlar ki yarın aşırı yağış var. Bunun mahsulü de ağaç dibinde. Bu yarın hemen 8-10 tane işçi bulmak zorunda. Yağıştan önce incirlere sergiye atması lazım. Öbür türlü kendi çoluk çocuk yapar gari. Çocuk olmazsa o zaman bulcan gari. Şimdi her şeye para verirsene o zaman bi şey galmaz (Katılımcı 7, Erkek, 69).

Bir diğer husus, ücretli emek ile hane/aile içi emeğin verimlilik düzeyleri ve çalışma süreleri ile ilgilidir. En sade hali ile ifade etmek gerekirse, ücretle çalıştırılan işçiler günün belli saatleri arasında çalışmakta iken ücretsiz hane içi ve aile emeği ya toprağın bugünkü yahut gelecekteki sahipleri olmaları ya da tanıdıklık-karşılıklılık ilişkilerinden dolayı verili bir iş gününde ücretli emekten daha uzun süre çalışmakta veya ihtiyaç olduğunda çalışmayı gerekli görmektedir. Köyde ücretli işçilerin çalışma saatleri, bölgenin yaz aylarındaki yüksek sıcaklıklara ulaşan hava

koşulları nedeniyle sabah saat 5 veya 6'da başlamakta ve öğle 12 veya 13'te bitmektedir. Buna göre ücretli bir işçinin günlük çalışma süresi 6-7 saat ile sınırlıdır. Ücretsiz işçiler ise öğleden sonra da çalışmaya devam etmekte veya bir süre sınırlaması olmaksızın o gün gidilen bahçedeki hasat bitirilinceye kadar çalışmaktadır. Katılımcı 126'nın çalışma süreleri ve maliyetine ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir:

Yüksek ya! 100 binden (TL) aşağı işçi bulunmuyor ki. Normalde 60-70 bin (TL) olmalı. Kaç saat işi oluyo ki? Sabahleyin erkenden gidiyo (bahçeye), ezan okundu mu bitiyö. 100 bin lira. Biz buna sabah işi deriz. Yani sıcaktan korunmak için. Tam gün sayılıyo yani. Başka yerlerde sabahleyin gidilir, akşam dönülür. Buralarda yeni bi adet çıktı. 3-5 senedir sabah ezanında gidilir, öğle ezanında bırakılır. Dıştan gelirse saat yarımdaya bırakıyo. Onlar da tam yevmiye alıyo. Dıştan gelenin masrafı çok oluyo. Araba parası oluyo 15-20 lira araba parası oluyo (Katılımcı 126, Erkek, 65).

Ücretli işçilerle ücretsiz hane içi ve dışı emeğin günlük çalışma sürelerinin farklılığı yanında bu sonrakilerde işe yatkınlık ve kendi işinde çalışmanın bileşik sonucu olarak daha yüksek bir emek verimliliği de söz konusudur. Diğer narin ürünlerde olduğu gibi incirin hasat edilmesi itina ve ihtimam gerektirmektedir. Ürünün ağaçtan düşürülmesi aşamasında ağaca zarar verilmemesi ya da yere düşen ürünlerin ezilmemesi ücretli herhangi bir işçinin daha az hassasiyet göstereceği hususlardır. Keza bölgede ücretli işçinin temin edildiği kaynakların sınırlandırılmasında da bu etkenlerin önemi yüksektir. Katılımcılar kaynakları ve nitelikleri farklı bu iki emek arasındaki karşılaştırmayı şöyle yapmaktadır:

Amele daha fazla tutar. 60-70 yevmiye gider. Kendimiz topladığımızda her gün gidiyöz. Kendimizden biri 6 kişiye bedel olur (Katılımcı 88, Erkek, 58).

Şimdi biz daha çok çalışıyöz babamın yerinde. Aynı yere geliyor o zaten. Amele tutsa belki de daha çok zarar görecek. Amele şimdi çalışıyo ama gün geliyor öğlen bırakıyo. Hem senin yaptığın gibi yapmıyor. Adam saat dolduruyor. Ama biz bi saat daha fazla çalışıyöz. Akşam çalışıyöz. Ondan daha iyi oluyo. Benim için de iyi oluyo, babam için de (Katılımcı 92, Erkek, 28).

Hava şartları kötü olursa Karacasu'dan, Aksu'dan, Derebaşı'ndan (işçi gelir). Genelde aynı kişinin (dayıbaşının) insanları oluyo ama insanlar farklılaşabiliyo. Hep çevre köylerden. Ne yapcan yabancıya canım! Yabancı insan bilmiyor ki. Bir kere hiç tanımayan insan getirdile geldile, adamın incirini mahvetmişle (Katılımcı 16, Erkek, 38).

Öte yandan emek kullanımı haneler düzeyinde farklı örüntülere sahiptir ve genel durum her bir hanenin bekasını tarif etmekten uzaktır. Verilerden kesin olarak çıkarsanabilecek olan, köydeki

dönüşüm sürecinin aktarıldığı Bölüm 3'te de dikkat çekildiği üzere, Işıklar'ın giderek daha fazla ücretli emek istihdam eden bir köye dönüşmüş olmasıdır. Takip eden başlıklar altında hanehalklarının emeğe erişim örüntülerinin farklılaşan biçimlerine ve bunları meydana getiren mekanizmalar ve sonuçlarına yer verilmiştir.

8.1.2. Hanehalklarının Ücretsiz Emeğe Erişim Örüntüleri

Ücretsiz emek kapsamında istihdam edilen iş gücünün üç kaynağı mevcuttur. Bunlar hane içi emek, köy dışında ikamet eden aile emeği ve köy içinde ikamet eden aile veya diğer akrabaların emeğini içermektedir. Hane ve aile emeğine erişim, üretimin sürdürülmesinde stratejik bir öneme sahiptir. Bunun başarılabilirdiği birimlerde çoğunlukla hiçbir ücretli işçi kullanılmaksızın hasat süreci tamamlanmaktadır. 2017 yılında 48 katılımcı hanehalkı ücretli işçi istihdam etmeksizin hasat gerçekleştirmiştir. Hanelerin hasat dönemindeki emek örgütlenmesinin farklılaşan örüntülerine geçmeden evvel kısaca üretimdeki iş bölümüne değinmek yerinde olacaktır.

Hasat sürecinde genel itibarıyla her üründe benzerlik gösteren cinsiyete dayalı bir iş bölümü hakimdir. İncir, kestane ve zeytinde erkekler ürünün ağaçtan düşürülmesi (ağaç çırpma-çırpıcı) ve ürün kasalarının taşınması işlerinden sorumlu iken, kadınlar ve çocuklar ürünlerin yerden toplanması ve sergideki ürünlerin çevrilmesi işlerini üstlenmektedir. 9-10 yaşlarından itibaren kız ve erkek çocuklar hasat dönemlerinde üretken emek gücüne dahil edilmeye başlanmaktadır. Kadınlar aynı zamanda yemek hazırlama işini de üstlenmekte ve bu iş genel olarak bahçede emeğinden en az verim alınabilecek olan kadın üyenin (hanenin en yaşlı üyesi veya hamile kadınlar gibi) sorumluluğuna verilmektedir.

2017 yılında köyde tüm ürünler dikkate alınarak, hasat dönemindeki emek örgütlenmesinin örüntülerine bakıldığında, salt hane emeğine dayalı (aile ya da köy içi ücretsiz iş gücüne de başvurmaksızın) üretim gerçekleştiren 10 hanenin olduğu görülmektedir. Bu haneler genellikle 10 dekar ve daha az araziye sahip birimlerden oluşmaktaysa da benzer koşullarda farklı emek örgütlenme biçimleri mevcuttur ve içinde eli iş tutacak kişi sayısının emek örgütlenmesinin biçimini belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar sadece hane emeğine dayalı üretim gerçekleştiren birim sayısı az olsa da hane emeği, her bir birimde diğerleriyle birlikte sürekli olarak başvurulan en temel kaynağı temsil etmesi açısından değerlidir. Zira, yürütülen

faaliyetten elde edilecek olan gelir tüm hanenin refahını sağlayacak olan bir kaynaktır. Bu kaynağın yeterli olmadığı yahut zarar edildiği hallerde dahi ürünün bahçede bırakılması söz edildiği üzere köylüler için huzursuzluk vericidir. Sözlü Tarih Katılımcısı 5, işin yürütülmesinde hanenin birlik olması ve dayanışma göstermesini şöyle ifade etmektedir:

Gadınla, ufak çocukla topla. Kadınlarımız çalışıyo. Köy yerinin kadınları çalışıyo. Onların taşı toprağı altın olsun, Allah var. Gitmicem neden desinle? Mal senin yavrum, neden gitmicen? Gitmicem diyen olmaz. Ha dışardan gelen amelelerden oluyo mu bilmiyom. Ben ameleye gitmicem diyen. Şimdi senin incir bahçene amele gelecek, sen oraya gitmicen nasıl deyebilirsin? Mal senin, o evde yenilcek içilecek. Meydana getirdiğin evlatlarınla beraber yiyip içcesin (Sözlü Tarih 5, Erkek, 60).

Katılımcı haneler ve köydeki diğer hanelerin hiçbirinde toprak sahibinin yönetici vasfında işçi istihdam ettiği örneklere rastlanmamıştır. Ancak, yine de bazı hanelerde işlerin hemen tamamının ücretli işçi tutularak yaptırıldığı da görülmektedir. Bunlar geçimlerini esas olarak tarım dışı işlerden sağlayan, çiftçiliği ek gelir faaliyeti olarak yürüten ve en mühimi ve ayırıcı bir vasıf olarak hane üyelerini tarımda örgütleyemeyen hanelerden oluşmaktadır. Köyde bu vasıflarda 4 ya da 5 hane halkı olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri olan Katılımcı 36 öğretmen, eşi ise hemşiredir, bir diğeri olan Katılımcı 45 ise köyde işletme sahibidir. Her iki vakada da köy dışında ikamet eden hanelerin çocukları ve eşleri tarımsal üretime dahil olmamaktadır. Bu iki vakadan refah koşulları gereği ayrılan bir diğer örnek olarak Katılımcı 33 de köy dışında ikamet etmekte ve tek üyeden oluşmaktadır. Belirtilen bu üç hanenin emeğe nasıl eriştikleri onların reisleri tarafından şöyle ifade edilmiştir:

Biz kendimiz çalışmıyoz zaten. Yaptırıyoz çoğunlukla ameleye. Çiftine başkasına yaptırıyoz, çapasına başkasına yaptırıyoz, işçiliğe ben başkasına yaptırıyom. Param olsa daha arazi alırım ben şu anda. Yapıyolar şimdi burda. Yarıya bahçe yapıyolar. Çok iyi de kâr elde ediyolar 3-4 senedir (Katılımcı 36, Erkek, 45).

Araştırmacı: Sen kendi 9 dönüm yerini her sene yarıya veriyosun ama babanın daha geniş bir arazisi var. Onu neden yarıya vermeyip kendin işliyorsun?

Katılımcı 45: Şimdi o verimli arazi. Bir de toplu bir yerde. 9 dekar parça parça ya uğraşamıyoz. Ama bu bi yerde. Hiç gitmeden ameleye söylüyo. Toplayıp geliyo yani. Kolay oluyo. 9 dekarı yani fazla kaileye almıyoz yani. 1200-1300 kilo yer geliyo ordan. Bu sene bende babamın arazisi. Öyle gerektiriyo. Ben köyde hiç durmadım. Hanım oralı (Nazilli). Bizim çünkü hanımın tarafının arazileri de çok. Tavas'ta Yazıkent'te bir sürü arazileri var. Nazilli'de gayınpederin üç tane sıfır dairesi var. Şimdi işin açıkçası biz burda toprak niye almıyoruz? Gelcek, yapacak olan yok. Çocuklar zaten gidecek, hanım zaten ordan hastaneden emekli olacak. Benim burda bahçe alıp da... Yani zor iş, tarımcılık zor iş. Öyle kolay değil yani. Ben yalnızım yani. Yapacak insan yok (Katılımcı 45, Erkek, 40).

E ben yalnızım, yalnız başına da olmuyo bu işler. Bir de şimdi çalışmaya başladım. Bir pazar tatiliyle de olmaz. Kurutması var, sermesi var. (...) Ya ben aslında biraz da o yüzden yapmıyorum. Kendim yalnız olduğum için. Herkes kendi işine sarılıyo incir zamanı geldiği zaman, sonra sorun oluyo. Can sıkıntısı oluyo yani. Yani kendi ayaklarının üstünde durabiliyosan ne mutlu yani. Yani yalnız olduğum sürece edemem. (...) Şimdi imkânın varsa, yerin çoksa ne kadar hava şartları kötü giderse gitsin, çiftçinin geleceği vardır. Bir hanenin yılda 50-100 bin geliri varsa yeterlidir yani. Diğer türlü o kişinin kendi özel durumunla alakalı. Harcamalarına bağlı. Şimdi ben yılda 50.000 gelir var diye güvendim, bu sene 50.000 gazandım. Gelcek seneye gadar 30-40.000 lira da borca girdim. Gelcek sene de hava şartları kötüye giderse, napcam ben o zaman? Açılcam. Açıldıkça gider yani. Aslında bahçelerin hep böyle sigortalı olması lazım. En azından zarar gördükçe ordan karşılaması lazım. Zarar görünce bakıyorlar, onun parasını alıyorlar. Ama benim derdim şu anda o değil. Ben yalnız olduğumdan bu işi yapmıyorum. İncire gelinceye kadar bunun çifti, çapası. Hadi onları geçtim, incir zamanında ileğidir, inciridir. Bizim bahçe yakın hadi ben yaptım. Yakın da olsa illa ki bir araç olacak. Bugün buna dersin, yarın buna dersin. İkinci gün kime dicesiz? İnsanın yalnız canı da istemiyo. Burayı yapıyosun, oraya gitcen orası galyo. İki üç kişi olsan biri ordan biri burdan yapar gider yani. Ama yalnız olmuyo. Bir de bayan olacak bu işlerde yani bu işleri çeviren (Katılımcı 33, Erkek, 39).

Ücretli emek kapsamındaki en temel ikinci kaynağı aile emeği oluşturmaktadır. Köyde az sayıda üyeden oluşan basit hane tipinin hâkim olduğu dikkate alındığında, üretimin sürdürülebilmesinde hane dışındaki aile üyelerine ulaşılabilirliğin mühim olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar ayrı haneler olsalar da köyde genellikle çocuklar baba ocağı ile olan bağlarını sürdürmeye devam etmektedir. Genel itibarıyla hanehalklarının kuvvetli bir biçimde aile üyelerinden en az birini köyde tutma yönünde güçlü bir eğilimi mevcuttur ve köy dışında ikamet eden üyelerin önemli bir kısmı yakın köy veya ilçelerde ikamet etmektedir. Hane üyesi olmayan diğer çocukların yaklaşık olarak %7'sinin daha uzak il veya ilçelerde ikamet ettikleri bilinmekte ve aynı zamanda yine bu üyelerin %15'e yakını sürekli istihdama dayalı işlerde çalışmaktadır. Hane üyesi olmayan çocukların %33'ü ise çiftçilikle uğraşmaktadır. Böylelikle hanelerin önemli bir çoğunluğunun üretim süreçlerinde aile emeğine erişim olanağına sahip olduklarını belirtmek mümkündür.

Çocukların çiftliğin gelecekteki mirasçıları olması toprakla olan bağlarını kuvvetlendirmekle birlikte bu bağın canlı kalmasını sağlamak üzere ebeveynlerin de çeşitli stratejilere başvurdukları görülmektedir. Emek gücünü daha kolay temin edebilmek ve çocukların gönüllüğünü sağlamak adına pek çok hane, arazilerinin bir kısmını ya sözlü olarak çocuklarına devretmekte ya da mevcut araziler birlikte işlenerek sağlanan gelir pay edilmektedir. Toprağın sözlü olarak çocuklara devri, özellikle köy dışında yaşamakta olan gelecek kuşaklara tarımsal faaliyetlere ilişkin becerilerin aktarılmasında ve toprakla bağlarının kuvvetlendirilmesinde pay sahibidir. Aşağıda yer verilen alıntılar bu kapsamdaki örneklerin farklı biçimlerini temsil etmektedir:

Araştırmacı: Neden çocuklara veriyorsun?

Katılımcı 114: E biraz da onlar gazansın. İhtiyacım yok.

Araştırmacı: Onların ihtiyaçları var mı?

Katılımcı 114: Onların var. Ya yok da var yani. Geleceğini hazırlıyorsun çocukların da. Biraz canım sevgi girsin içine. Bak babam bahçe veriyö, annem bahçe veriyö... Hiç olmazsa severek geliyola (Katılımcı 114, Erkek, 60).

Benim çocuklarım devam eder yani. Toprağı işlemeye devam eder. Çünkü ben onlara toprakları devamlı uğraşmaya alıştırdım. Ağaçları yetiştirirken de devamlı onların çapa yapabilecek şeyleri, birer çapa yaptırdım ben onların ellerine, ağaçlara devamlı çapalattım yani (Katılımcı 83, Erkek, 59).

Ölsem de satmasınlar (toprağı). Çoluğum çocuğum da satmasın. İcara verile, yarıya ederle. Edemicek olurlarsa da başka insana ettirile. Biliyola benim çocuklar. Her sene geliyola ediyola. Veriyom ben de her sene verdim, birer sene verdim gızanlama. Köylü oldun mu her şeyi etcesin (Katılımcı 116, Kadın, 64).

Bizim çocukların çocukları belki de bilmicekler. Gösterirlerse bilirler göstermezlerse bilmezler. Bugün benim İstanbul'da çalışan 2,5-3 milyar maaş alıyo. Ben bunu 1 ayda alıyom. Yarın icabında bir işi ters gittiğinde burada yapacak bi işi olsun. Ben bilmiyom demesin. Kendi yapabilsin. Biz durupduru (duracak) değiliz ki. Bu bi döngü. Hep döngü. Ben nasıl geldiysem onlar da yarın bu şekilde devam ettircekler. Yoksa hazır olanın kepazesi olurlar. Hazır malı kepaze ederler. Başkası yer kendi yiyemez (Katılımcı 1, Erkek, 53).

Nasıl desem şimdi ben? İşte dışta durdukları için zor olur. Büyük ihtimal ya insan tutucaklar yevmiyeylen ya da... İşte onlara zaman gösterecek. (...) Valla ben iyi düşünmüyom. Mesela dedim ya dıştalar, bilmiyolar işe. Valla ben iyi görmüyom (geleceği) (Katılımcı 15, Erkek, 48).

Hasata dahil olan aile üyelerinin, köy dışından gelmeleri durumunda konaklama, yeme-içme, ulaşım masrafları varsa torunların harçlıkları gibi pek çok ödeme de aile içi emeğe erişimin maliyetleri arasında yer almaktadır. Köylüler çoğu halde aile üyelerine standart yevmiyeden daha fazla ödeme yaptıklarını belirtmişlerdir. Buna çok yakın bir örneği 1990'lı yıllarda Sönmez'in Ordu/Kayadibi köyünde yapmış olduğu çalışmada, incir gibi emek yoğun bir ürün olan fındık üretimindeki emek örgütlenmesinde de gözlemlediğini görmek mümkündür (Sönmez, 2000, s.70). Yapılan nakit ödemelerin yanı sıra aynı zamanda, özellikle zeytinde, ürün paylaşımı da yapılmakta ve böylece çocukların bir yıllık yemelik ve yağlık zeytin ihtiyacı giderilmiş olmaktadır. Katılımcılar ücretsiz emek kapsamındaki aile emeğinin görünmeyen maliyetini aşağıdaki gibi aktarmışlardır:

Katılımcı 50: Masraf derken... Benim masrafım olmaz.

Araştırmacı: Mesela amele kullandın mı?

Katılımcı 50: Ben şimdi kızlarıma bahçe veriyom. Kendi incirlerini toplattırıyom. Hem yevmiyelerini de veriyom. Hem bahçesini de veriyom.

Araştırmacı: Ne kadar yevmiye veriyorsun?

Katılımcı 50: Mesela 500 liraysa ben 1000 lira veriyom, evladım (Katılımcı 50, Erkek, 48).

Kendi çocuğum varken amele niye tutcam? Ona verceğim paraya kendi çocuğuma veririm. Ele vercem paraya niye çocuğuma vermicem ben? Baba ben gelem dedi, yardım edem dedi, ona verdim (Katılımcı 47, Erkek, 68).

Şimdi normal yevmiye 50 liraysa kalkıyoz 100 lira veriyoz. Oğlanlara da veriyom yevmiyesine. Geçen sene yardıma gelenlere bir 500 verdim, bir ötekine verdim 800 lira. Biyo baba para yok dedi gittim bi yerden para buldum 1000. Biyo tarım krediye gittim bütün yem alıverdim 500 ona 500 ona. 2 tane ot motoru alıverdim. Tarım krediden 7000 onu alıverdim. Sonra telefon dedile, ikisine birer cep telefonu alıverdim 1500 liradan. Netcen evlat değil mi? Yok diyemiyoz. İşleriz nolcak, onlar olmasa da yevmiyeylen işletirim daha ucuza gelir. Onlar bene başka yere muhtaç etmiyo gari. Kendileri geliveriyola. Hep beraber devşiriyoz incire. Kendim bir gün fazla giderim o olur. Yevmiye tutsam daha avantajlı olur (Katılımcı 30, Erkek, 53).

Araştırmacı: Çocuklarının gelmesi sana maddi anlamda kazanç sağlıyor mu?

Katılımcı 24: Benden fazla yiyola.

Araştırmacı: Neden işçi yerine onlara veriyosun?

Katılımcı 24: Şimdi başka yerde...

Araştırmacı: Senin için ne anlamı var bu yardımın?

Katılımcı 24: Benim için çok büyük bi anlamı var. Bene yalnız bırakmıyola.

Araştırmacı: Onlar uzakta olsalar ve gelemeseler, sen bu işe amele ile devam edebilir misin?

Katılımcı 24: Ederin de icara satarın. Yapamam hepsine, birazına icara satarım. Ondan veriyom zahten. Siz bene başkalarına muhtaç etmen ben de size muhtaç etmeyem diye. Şunu sen yap, bunu sen yap. Onlarinkini de yine hep beraber yapıyoz. Yine ayrım yok. Onların da var tabii bahçeleri.

Araştırmacı: Onlar senin verdiklerinden hariç bahçe aldılar mı?

Katılımcı 24: Aldılar, icar ediyola. Gayınbabasından gayınnasından da var. Torunun biri burda (Katılımcı 24, Erkek, 63).

Maliyet hesabı yapıldığında her ne kadar aile emeğinin rasyonel olmadığı yönünde bir sonuç ortaya çıkıyorsa da esasen ücretli ve aile emeğinin nitelik ve nicelik açısından karşılaştırılabilirliği daha evvel de tarif edildiği üzere zordur. Katılımcı 32'nin bu yöndeki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Bizim var ya hepsine yevmiyeylen yaptırem desen yarı yarıya düşer yarı yarıya. Geçen senelerde Beydağ'dan geldile, otuzar kilo toplamışla insan başına otuzar kilo. Biz daha fazla topluyoz ya. Bende biz kız var, hepsinin yaptığını yapıveriyoy (Katılımcı 32, Erkek, 56).

Aile emeği aynı zamanda ücretli emek kısıtının mevcut olduğu bir yerde hanenin daha kolay ve daha kısa sürede erişebildiği ve onu emek piyasasına bağımlılıktan kurtaran bir vasa sahiptir. Bu nitelikler aile emeğini değerli kılmakta hem mevcut hane halkı hem de çiftliğin gelecek kuşaklara aktarımı açısından bekanın sürdürülmesinin en temel etkenlerinden birini oluşturmaktadır. Keza bu olanakların mevcut olmadığı bazı örneklerde, hanelerin çiftliği devretme yoluna gittikleri görülmektedir. Katılımcı 26 bunlardan biridir:

Katılımcı 26: Bundan sonra işleyemicem de. Bundan sonra devrederim bu sene de işleyelim de diyoruz da hanım ameliyatlı ayağından. E benim de ayaklar rahatsız. Yapmayalım bu sene diyoruz. Sabalen serginin içine vardı. Gitmedim ben. Diplerine topladık da sergiye döktük.

Araştırmacı: Çoluk çocuk gelir mi toplama zamanında?

Katılımcı 26: Nerden gelecekler, gelmiyola (Katılımcı 26, Erkek, 69).

Ücretsiz emeğin üçüncü kaynağı köy içerisindeki aile üyeleri, yakın akrabalar ya da bahçe komşuları ile yapılan karşılıklı emek mübadelesidir. Köyde buna “ödünç” denmektedir. Ancak, ödünç emek, akrabalık bağına sahip olmayanlar arasında özellikle hasat döneminde çok nadir olarak gerçekleşmektedir ve bunun en temel sebebi, hemen herkesin kendine ait bir incir bahçesinin olması ve dolayısıyla her hanenin dikkatini ve gayretini kendi bahçesinin hasadına yoğunlaştırmasıdır. Katılımcıların dilinden buna birkaç örnek vermek yerinde olur:

Araştırmacı: Oğlana yevmiye verdin mi?

Diğer Katılımcı: Amele gullaniyo o niye çekiniyon, belli. Belli değil mi?

Katılımcı 20: O iki üç. Abimgillerlen. Ödünç. 5 kişi. Yardım amaçlı yani. Yevmiye değil de.

Araştırmacı: E onların da aynı zamanda işleri olmuyor mu?

Katılımcı 20: Olsa da aynı yerde değil mi. Aynı bahçe ya. Babamızın malı (Katılımcı 20, Erkek, 51).

Katılımcı 98: Eşimlen çocuklarım beraber gidiyoz hep. Şöyle, ödünç diyoz biz ona. Abimlerle bazen kendi bahçesine gitceği zaman biz ona gidiyoz o da bize geliyo. Arada bi öyle yapıyoz. Bu sene de yapıyoz. Genelde hep abimle öyle yapıyoz. Onlar da 4 kişi ama kız çocuğu evlendi 3 kişi.

Araştırmacı: 7 kişi yetiyor mu bahçeleri toplamaya? Konu komşu geliyor mu ayrıca yardıma?

Katılımcı 98: Yok. Şimdi konu komşu şöyle. Daha çok ihtiyaç olursa öyle. Genelde kendimiz topluyoz. Ama geçen sene, bu sene olmadı. Çocuklar büyüdükçe o ihtiyacı karşılıyoz gari biz (Katılımcı 98, Erkek, 42).

Ben iki ton incir yapıyom mesela hiç amele vermiyorum. Neden vermiyorum? Kendim çalışıyorum. Ha yevmiyeye gitmişsin, ha ödünce gitmişsin. Sen bana ben sana usulüyle. Konu komşu kafayı çalıştırıyosun. 3-5 kişi o sene gidiyo sen ona gidiyosun. Kafayı çalıştırıyosun. O noluyo? Ordaki amele fiyatını düşürüyorsun. Mesela ben 30-40 milyar gelir

elde ediyosam hepsini cebe indiriyorum. Kendim fazla çalışıyorum, çalışmak sayesinde. Benim 3 gün çalışmamla incir toplanırsa, ben 13 gün çalışıyorum. Mesela 1 ay çalışıyorum. Böyle kafayı çalıştırdığın zaman da para kazanması.... (Katılımcı 67, Erkek, 52).

Araştırmacı: Komşuların olur mu yardıma gelen?

Katılımcı 108: Biz zaten demedik. İstesen gelirler.

Araştırmacı: Yardımlaşılır yani.

Katılımcı 108: Tabi ki yardımlaşılır. Bizim burda yardımlaşma vardır. Sen yine de ücretini veriyosun yani. Şimdi adamın işi de oluyo kendi işi. Millet zahten zamanla yarışıyo. Şimdi adam kendi işini bırakıp da senin işine gelmez (Katılımcı 108, Erkek, 34).

Sonuç itibarıyla, üretim sürecindeki emek kullanım örüntülerinde hane, aile veya köy içinden temin edilen ücretsiz emek gücünün toplam hasat süreci içindeki oransal payının düşük olması emeğin farklılaşan verimi, yöredeki emek kıtlığı gibi hususlar ve aynı zamanda çiftliğin uzun dönemli aktarımına ilişkin nitelikleri nedeniyle bekanın sürdürülmesinde merkezi bir konumda yer almaktadır. Ancak dönemselsel olarak ve hanehalkı düzeyindeki farklılıklar ücretli emeğe erişimin de en az diğeri kadar önemli bir konuma getirmektedir. Bir sonraki başlıkta bu konu ele alınacaktır.

8.1.3. Hanehalklarının Ücretli Emeğe Erişimi

Köyde tarımsal üretimde istihdam edilen ücretli emek çoğunlukla yakın mınıtkadan veya daha az oranda da olsa köy içinden temin edilen gündelik yevmiyecilerden oluşmaktadır. Araştırma sırasında yakın mınıtkadan temin edilen işçilerin toprak mülkiyeti durumlarına ilişkin doğrudan bir bilgi derlenmiş olmamakla birlikte kendileriyle mülakat yapılan bireylerin ifadelerinden bu kişilerin önemli bir kısmının topraksız değil, daha ziyade küçük ölçekli tarımsal işletmeleri olan bireyler oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcı hanelerde ise üyelerinden en az biri tarım içi yevmiyeye giden hanehalkı oranı %32,3 olup bu hanelerden sadece %13,1'i (17 hane) sürekli bu işi yapmaktadır. Bu şekilde yevmiyecilik yapan kişilerin büyük çoğunluğu spesifik bir iş belirtmemiş olmakla birlikte yapılan işlerin bahçe imarı (çift-çapa-budama gibi), incir hasadı ve diğer ürünlerin hasat işleri olduğu anlaşılmaktadır. Üyeleri köy içerisinde tarım işlerinde yevmiyeci olarak çalışmaya giden hanehalkları genel olarak 20 dekardan daha az toprağa sahip olanlardır. Ancak bundan hareketle, köydeki emek istihdam ilişkilerinde sadece topraksız köylülerin daha fazla tarım işçisi haline geldiklerini belirtmek mümkün değildir. Zira, tapulu arazisi olmayan hanelerden (14 hane) sadece 5'inin gelir kaynakları arasında tarım içi yevmiye

yer almakta ve aynı zamanda bu haneler tarım dışı diğer ek gelir faaliyetleri ile aile içi dayanışma kapsamında erişim sağladıkları arazilerde de tarımsal üretim gerçekleştirmektedirler.

Katılımcıların beyanlarına göre, hasat döneminde yakın mıntıkadaki 6 ayrı köyden amele temin edilmektedir. Ameleler sabah erken saatte köy meydanından bahçelere götürülmekte ve mesai sonunda köylerine geri dönmektedirler. Bu işçilerin köyde konaklatıldığı bir örnekle karşılaşılmamıştır. Köy dışarısından temin edilen yevmiyeli çalışanlara “enarcı” ya da “dayıbaşı” olarak bilinen kişiler vasıtasıyla ulaşım sağlanmakta ve pazarlık bu kişilerle yürütülmektedir. Toprak sahibi kendisinin ihtiyaç duyduğu amele sayısını önceden bildirerek işçi grubundaki kadın-erkek dağılımına bağlı olarak anlaşmaya gidilmektedir. Enarcı her bir amele üzerinden komisyon almaktadır. Bu kapsamda 2017 yılında ürüne göre kadın-erkek yevmiye ücretlerine yer verildiği Tablo 24’te de görüldüğü üzere, kadın yevmiye ücreti her üründe sabit ve erkeğe göre daha düşüktür. Bu durum, erkeklerin yürüttükleri işin daha yoğun emek kullanımı gerektirmesi ve daha riskli olmasıyla alakalıdır. Emek kıtlığının ve riskin en yüksek olduğu ürün kestane yevmiyesidir. Aynı zamanda aşağıda belirtilen yevmiyelerde, genellikle incirde, enarcının her işçi için 10-20 TL arasında değişen komisyon masrafı mevcuttur. Bu masraf aşağıda belirtilen ücretlere dahildir.

Tablo 24. Ürünlere Göre Yevmiye Ücretleri

Ürün	Erkek (çırpıcı) (TL)	Kadın (toplayıcı) (TL)
İncir	80-100	60-80
Kestane	300-350	60
Zeytin	80-100	60

İşin niteliğine ve cinsiyete göre var olan farklılık aynı zamanda köy içi ve köy dışı emeğe göre de değişmektedir ve genellikle köy içi emek, yol-komisyon masrafı içermediğinden daha ucuza mal olmaktadır. Köyde kestane hasadında ücretli işçi olarak çalışan Katılımcı 108 alınan ücretler arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir:

Dıştan gelen adam 350 liraya çalışıyo ben 300'e çalışıyom. Bi de o dıştan gelen adamın gördüğü işin iki katı fazlasına görüyom. Şimdi mesela malum bizim burda ağaçlar baya bir çirkin, yüksek. Bir de hastalık durumu da var. E bir de zamanlan yarışıyosun. Mecburen, nasıl diyem ben sene... incir sahibini bekler ama kestane sahibini beklemez. Kestane ağızlarını açmadan, içinden düşürmeden düşürmen lazım (Katılımcı 108, Erkek, 34).

Tarımda istihdam edilen ücretli emeğin diğer kaynaklarından olan mevsimlik göçmen işçi kategorisine bu çalışma kapsamında rastlanmamıştır. Aynı zamanda yine ücretli işçi istihdamının bir biçimi olan, belirli sayıdaki amelenin bir hasat dönemi boyunca sürekli istihdam edilmesi de söz konusu değildir. Bunun gerekçelerinden biri, bir önceki başlık altında yer verilen ürüne yabancı olan işçilerden sağlanacak olan verimin düşüklüğüdür. Buna ilaveten, hanehalklarının sahip olduğu arazi alanları küçük ölçekli ve hane-aile emeğine ek olarak köy içi ve yakın köylerden temin edilen amele ile yürütülebilir durumdadır ve dolayısıyla yatılı/mevsimlik işgücü kullanımına ihtiyaç duyulmamaktadır. Hasat dönemindeki ücretli işçi kullanımı, tüm hasat dönemine yayılı değildir. Örneğin, 20-30 günlük bir süreye yayılan hasat sürecinde ücretli işçi istihdamı, hanenin arazi büyüklüğü, parçalılığı, ücretsiz emeğe erişim dinamikleri ve en nihayetinde anlık gelişen koşullara bağlı olarak değişmekle birlikte, sürecin farklı zamanlarına yayılan yaklaşık 2-3 gün veya 1 haftalık kısmından ibarettir. Dolayısıyla bu süreç sürekli yatılı işçi kullanımını daha maliyetli bir yol haline getirmektedir. Nitekim, katılımcıların da ifadeleri bu yöndedir. Yatılı ücretli emeğin olmayışı emek için ayrılan girdileri de etkilemektedir. Böylelikle günübirlik getirilen işçiler için kalacak yer, yemek temini gibi diğer türden maliyetler ortadan kalkmaktadır. Gün içerisinde toprak sahibinin isteğine bağlı olarak işçilere yemek veya atıştırma (kek, içecek vb.) verilebilmektedir. Ancak genellikle işçiler yiyeceklerini kendileri temin etmektedir. Katılımcı 5, istihdam edilen ücretli işçilerin niteliğinin ürüne ve bölgeye bağlı olarak gösterdiği değişimi şu şekilde ifade etmiştir:

Şimdi incir olayı farklı. Fındıkta alıp geçiyosun ne varsa. İncirin hepsini koparmıyorsun. Mesela incirin uç tarafında, Tire’de ayrı bir çalışma yapacaksın, mesela adamın geliri 40 ton örnek. Bu adam diyo ki arkadaş benim incirim her gün toplanacak. Onlarda ağaca çıkıp da toplama olmuyo. Sırık dediğimiz şey yere dökülüyor. Yerde bir gün beklediyola. Beklettikten sonra ertesi gün toplayıcıla. Ertesi gün sırıkçı bu tarafa geçiyo. Şöyle bölüm bölüm. Onlarda çalışma sistemleri böyle. Yatılıdır onlarda. Örneğin, benim gibi 4 kişilik bir aile yatılı gidiyo. Arkadaş sezonda kaç para alcak? Örneğin yirmişi bin lira aylığı. O şekilde çalışanlar var. Her gün çalışıyosun. Bizde öyle değil. Bizde farklı. Bizim orda toplu o şekilde bahçe sayısı çok az. Çünkü barındırdığı nüfusa göre bizim köy üründe hani bugün az bi yer var. Öğleye kadar olu geliriz diye düşünüyö. Ama orası öyle değil. Orası bugün hasata ne zaman başlamış mesela, Ağustos’un 20’si gibi başlarlar onlar. Dediğim gibi şu sıraya bugün yapcasın, öteki sıraya yarın. Bu sırada yapıldığı zaman evdeki hanım yemeğini hazırlar birkaç günlük. Hani yemek derken, yufkadır vesaire. Bu tür hazırlıklarını yaparlar. Ordan bir başlarlar buraya olduktan sonra, toplayıcıları yerden toplarlar sergene atarlar. Orda neden ayrı kişi tutuyorlar. Çok oluyo insanların 30-40 ton. Onlarda da günlük yevmiye kullanıyorlar da (Katılımcı 5, Erkek, 36).

Aylıkçılık ise; birden fazla amele yerine bir kişinin sürekli olarak çiftlik sahibinin yanında maaş usulü çalıştırılmasına verilen isimdir. Aylıkçı, hasat dönemi boyunca istihdam edilmekte ve tüm

tarımsal faaliyete dahil edilmektedir. Aynı zamanda kendisine bir oda/kalacak yer de tahsil edilmekte ve genellikle yeme-içme ihtiyacı da karşılanmaktadır. İşçi-işveren arasındaki bu antlaşma sözlü bir biçime dayalı olup, anlaşmaya bağlı olarak her yıl yenilenmektedir. Katılımcılar arasında bu yola başvuran sadece iki hane mevcuttur. Hane veya aile emeğinin ulaşılabilir olmaması, köyde ortalamanın üzerinde araziye sahip olmak ve ücretli emeğin kısıtlılığı bu hanelerin gözünde aylıkçı kullanımını daha rasyonel kılmıştır. Bunlardan biri olan ve aynı zamanda yevmiyeci de istihdam eden Katılımcı 91 aylıkçılığı aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

Mesela ben sana şimdi yanıma işçi olarak alıyorum, yemen-içmen, yatman-kalkman her şey bene ait. Ayda beşerden 10 lira para veriyom. Şimdi neden bu şekilde gullandın dediğin zaman şöyle. Şimdi yevmiyeci, sabah saat 6:30-7:00 gibi giriyo. Saat 12:30-13:00 gibi çıkıp gidiyo. Ama verilen para 70 lira. Aylıkçı, sabah saat 5:30-6:00 gibi kalkıyo. Akşam icabında gece saat 11-12'ye kadar incirin kurusunu kaldırıyoz ediyoz. O şekilde aylıkçı (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Köyde ücretli emeğe başvurmanın iki temel gerekçesini ayırt etmek mümkündür. Bunlar sahip olunan bahçe alanının büyüklüğü (aynı zamanda verimi) ve hanehalkı yapısıdır. Genellikle genç ancak geniş arazileri işleyen haneler, benzer alanda tarımsal üretim faaliyetini sürdüren ancak aynı zamanda hanenin üyesi olsun ya da olmasın çocukları vasıtasıyla gerekli iş gücünün tümünü ya da bir kısmını temin edebilen hanelere göre daha fazla ücretli emeğe başvurmak zorunda kalmaktadır. Zira bu hanelerin aynı zamanda hane içindeki üretici-tüketici dengesi de farklılık sergilemektedir. Çocuklarını henüz üretken emek faaliyetine dahil edemeyen haneler için çoğunlukla ücretli emeğe başvurmaksızın hasat dönemini geçirebilmek mümkün olamamaktadır. Katılımcılar arasındaki K46 bu kategorideki hanelerin en tipik örnekleri arasında yer almakta ve köyde en fazla ücretli işçi kullanan ikinci birimi oluşturmaktadır. Çift ikamete sahip olan katılımcının küçük yaşlarda üç çocuğu bulunmakta ve bu nedenle ne çocukları ne de eşi üretim sürecine dahil olamamaktadır. Buna karşılık işlediği araziye yarı ya da diğer yollara da başvurarak arttırma yoluna giden Katılımcı, 2017 yılında 90 dekara yakın bahçe işlemiştir. Çiftçiliğin yanı sıra babasının hanesiyle ortak olarak bakkal da işleten K46, bu nedenle tüm aile emeğini de çiftlikte kullanamamaktadır. Bu şartlar altında Katılımcı, 2017 yılında incir hasadında sadece kendisi ve annesinin emek gücüne ilaveten aynı zamanda 130 ücretli işçi istihdam ettiğini belirtmektedir. Ancak gerek sözü edilen gelir çeşitlendirme faaliyetleri gerekse de incir piyasa değerinin yüksekliği, katılımcının yüksek emek girdi maliyetine karşılık onu yeninden tarıma yatırıma teşvik edecek kazanç sağlamasına olanak sunmuştur.

Bu iki değişkenin haricinde hanelerin olağan koşullarda daha az sayıda ücretli işçi kullanabilmeleri mümkün iken ücretli olarak istihdam edilen işçi sayısında/oranında artışa neden olan üçüncü bir etkenden de söz etmek gerekir ki bu da hane reisinin asli işinin ne olduğudur. Bu durum peşinen geçiminin merkezinde tarım dışı faaliyetlerin olduğu hanelerin daha fazla emek piyasasına bağımlı olduğu anlamına gelmemekte; ancak yürütülmekte olan işin niteliğine, bu işe atfedilen öneme ve zamanı esnek kullanmaya izin verip vermediğine bağlı olarak üretim sürecindeki emek kullanım örüntüleri değişkenlik göstermektedir. Örneğin, katılımcılar arasında yer alan K54'ün esas mesleği motosiklet tamirciliğidir ve aynı zamanda hane üyelerinin tümünü sağlık gerekçeleriyle üretken emek gücüne dahil edememektedir. Buna rağmen Katılımcı 54, 10 dekar incir ve zeytin bahçesindeki tüm üretim faaliyetini sadece hane emeğine dayalı sürdürdüğünü belirtmiştir. Katılımcı 54 ile aynı alanda üretim gerçekleştiren Katılımcı 18 ve Katılımcı 2 ise ortalamanın üzerinde ücretli emek kullanımına başvurmaktadır. Katılımcı 18 tesisatçılık işi ile Katılımcı 2 ise müzisyenlikle geçimlerini sağlamak ve ağırlığı bu işlere vermektedirler. Özellikle Katılımcı 2, yaz ayları aynı zamanda müzisyenliğin de en yoğun çalışma dönemini oluşturduğundan, zorunlu olarak tarımsal üretimde yevmiyeye başvurduğunu belirtmiştir. Bu hususta geçimin merkeziliği ve üretimin sürdürülmesine ilişkin olarak Bölüm 7'de ele alınan değerlendirmeden hatırlanacağı üzere, kişilerin merkeze konumlandıkları faaliyete göre tarımsal üretimde emek örgütlenme biçimlerinin de şekillendiğini ifade etmek gerekmektedir. Keza bu örneklerde Katılımcı 54 için tarımsal üretim diğerlerine göre daha fazla önem atfedilen bir alan olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda çoklu geçim faaliyetlerine dahil olan hanelerin mevcut emek güçlerini kanalize edecekleri alanı belirlemelerinde geleceğe yönelik planlarına ilaveten mevcut durumda elde edilecek gelirin optimal koşulların da gözettilmesi görülmektedir. Buna göre an itibarıyla geçiminin merkezine müzisyenlik ve tarımı yerleştiren Katılımcı 5, zaman ve emek örgütlenmesinde ağırlığı müzisyenliğe vermekte ve tarımsal üretim sürecinde ücretli emekten faydalanmakta iken, hanenin kaynak aktarım örüntüleri ve geleceğe yönelik hedefleri dikkate alındığında, tarımsal üretimi sürdürmeyi hedeflediği görülmektedir. Toplam 15 dekar büyüklüğündeki bahçelerin işlenmesinde hane ve köy içi emekten faydalanan hane, aynı zamanda tüm ürünler için yaklaşık 50 ücretli işçi istihdam ettiğini belirtmektedir.²⁰⁰ Katılımcı 5, geleceğe yönelik planlarını aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

²⁰⁰ Bunun 8 dekarı incir bahçesinden oluşmakta ve sadece incir için 30'a yakın ücretli işçi istihdam ettiğini bilinmektedir.

Tabi toprak almak isterim. Başka bir anlamı... Bizim bir hastalığımız yani bu ya. Çiftçilikten gelen bi... Ne diyelim? Yani bir atadan gelen bi uğraş. Başka bi işimiz yok yani. Yazın düğün zaten 3-5 ay oluyo. Kışın nereye gitçen nereye gelcen? En azından ordan 3-5 kişi bulup da bahçelere gidiyoruz. Toprak bir ev alır ama ev bir toprak almaz. Bizde düğünler yaz sezonu, incir de yaz sezonu. Köyden birkaç kişiyi buluyoz, işlediyoz. Kâr geliyor gene Allah'a nankörlük etmeyelim yani. Algısını veriyoz yani. Hanım köyde, yerimiz de var. Bu işleri de biliyoz ondan yani. Ayrı bir katkı. Oğlanlar büyüyo onlara ev lazım. Düğüncülükle olmaz yani bu işler. O yüzden. Ben şimdi bir sene iki sene sonra evin öbür tarafında, nasıl olsa köyde yaşıyoz. Bir organize diye tabir ettiğimiz güzel bir şöyle 30-40 tane olur 50 tane olur bütçem ne kadarına yeter bilmiyom, müsaade ederse, hayvan beslemek istiyorum yani. Bu bütçeye faydası olsun diye. Gittikçe kötüye gider gibisinden. Bir şeyler olur. Paranın kötüsü olmaz yani o yüzden. Oğlanlar büyüdüğü zaman aniden bastırırveriler. Bi faydamız olsun (Katılımcı 5, Erkek, 36).

Bu bölümün başlangıç kısmında vurgulandığı üzere ücretli işçi istihdamının hanenin toplumsal sınıf pozisyonunun belirlenmesinde kendi başına bir ölçüt olarak kullanılamayacak olduğunun en açık kanıtlarından birini Katılımcı 8'in hanesi oluşturmaktadır. Zira köydeki en düşük gelirli ve 8 dekar araziye sahip olan hane, tarımsal üretim faaliyetini yürütebilmek için 6 işçi istihdam etmektedir. Bu durum hanenin diğer üyelerinin sağlık ve yaş gerekçeleriyle üretim faaliyetine dahil edilememesi ve Katılımcı 8'in incir toplayıcılığında erkeklerin üstlendiği görevleri kendi başına yürütemeyecek olmasından kaynaklanmaktadır. Hane dışındaki aile üyelerinin de köy dışında ikamet ediyor olmaları, ücretsiz emeğin örgütlenmesine engel teşkil etmektedir. Bu hane için bekanın sürdürülmesinin bir yolu olarak başvuru ücretli emek kullanımı, hanenin borçluluk döngüsünü de yeniden üretmektedir. Öyle ki ücretli emek istihdam edebilmek için Katılımcı 8 aynı zamanda kendisi de hem tarım içinde hem de tarım dışında yevmiye usulü çalışmaktadır. Bu durumda söz konusu örnek için Bernstein'in (2014) basit yeniden üretim sıkışması olarak tarif ettiği döngünün işlediğini belirtmek mümkündür.

Çalışma kapsamında ücretli emek istihdam eden hanehalklarının durumları incelendiğinde, çoğu halde hanelerin en az bir aile üyesini (çocuğunu) köyde tutma çabasının olduğu görülmektedir. Bu durumda hanelerin arazi varlıklarına dayalı olarak erişilebilir durumda olan hane üyelerine ilaveten kullanacak oldukları ücretli emek gücünün sayısı değişkenlik göstermektedir. Katılımcılar arasında görece az sayıda örneğine rastlanmış olmasına rağmen, hane içi emek gücünün erişilebilirliğini kısıtlayan değişkenlerin başında yaş ve sağlık gerekçeleri dışında üyelerin askerlik, eğitim yahut çalışmaları nedeniyle haneden uzakta ikamet etmeleri gelmektedir.

Sonuç itibarıyla aile çiftçiliğinde emek istihdamının değerlendirilmesinde arazi alanının, asli geçim kaynağının, hanehalkı yapısının ve aile içi dayanışma ilişkilerinin bu türden emek yoğun

ürünlerin yürütüldüğü alanlarda önemli etkenler oldukları görülmektedir. Dönemsel zaruretlar göz ardı edildiğinde dahi, olağan koşullarda tarımsal üretimde emeğin örgütlenmesinde Chayanov'un dile getirmiş olduğu hane içi üretici-tüketici dengesi başlangıç için işlevsel bir araçtır. Ancak Harrison'un eleştirilerini haklı kılacak biçimde, bu değışken diğar etkenlerden sadece biridir (Hunt, 1979). Aynı zamanda bu dengede maksimum düzey sağlanmış olsa dahi, bu kez söz konusu üyelerin emek güçlerinin tarıma yönlendirilebilir olması veya bunun amaçlanması gerekmektedir.

8.2. HANELERİN BORÇLULUK VE KREDİYE ERİŞİM ÖRÜNTÜLERİ

Köylülükten çıkış ve yoksullaşma tartışmalarında sıklıkla, köylülerin giderek artan borç döngülerine vurgu yapılmaktadır. Katılımcı 1 bu döngüyü “Sakalı bıyığa, bıyığı sakala yamamak.” olarak tarif etmektedir. Türkiye’de son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda da köylülerin artan borçluluk döngülerini destekleyen somut veriler sunulmaktadır. Örneğin, İslamoğlu vd.’nin (2008, s. 62) çalışmasında, köylülerin %60’ının borç stoklarının arttığı, %22’sinin değışmediğı kalanının ise borçlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Borçlanmanın en temel gerekçesi olarak girdi maliyetlerindeki artışa işaret edilmektedir. Neoliberal tarım politikalarının ele alındığı Bölüm 1 ve Bölüm 5’te de ifade edildiğı üzere, yeni düzende köylülerin tarımsal üretimlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan girdiler artan oranda piyasadan temin edilmekte, girdi üreticileri tekelleşmektedir. Ancak bu çalışma özelinde, artan girdi maliyeti borçluluğun önemli kalemlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte borçluluğı üreten temel mekanizma, tarım gelirinin hayatın yeniden üretimine yeterli geliri sağlamaktan uzaklaşmasıyla da açıklanmakta ve bu durum esas itibarıyla modernleşmeyle birlikte değışen yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarıyla ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda üçüncü bir eksen olarak ticarete yönelik tarımda bir ya da birkaç üründe uzmanlaşma ve diğar tüm ihtiyaçların pazardan temin edilir hale gelmesi ve bu ürünlerin de yine giderek artan maliyeti gelir-gider dengesini olumsuz etkilemektedir. Nitekim Katılımcı 57’nin aşağıdaki ifadeleri de bu yaklaşımı ve yorumu destekler niteliktedir.

İncirciler dışa bağımlılıktan etkilenmiyo. Bizim dışa bağılılıımız yok incirde. Fakat diğar çiftçiler ve genelde tarım da etkilendiğı için bize de yansıyo yani. Neden yansıyo? Bizim sadece incir değil ki, bizim de diğar aldıklarımız un çuvalından tut, gübresinden tut, buğdayından tut, işeysinden tut bunlar da etinden, şundan bundan dışa bağımlı olduğundan,

fıyatlar hep arttığından bizi de etkiliyo yani. Bizim yani 10 liraya satmışız, tütün olmuş sigara şu kadar yükseldiğinden (Katılımcı 57, Erkek, 44).

Bekanın sürdürülmesi, çiftliğin kendisinin olduğu kadar hanehalkının ve içerisinde bulunan ilişki ağlarının yeniden üretimini gerektirmektedir. Wolf'un (2000) ifade ettiği üzere köylülerin kendi dünyalarının ya da mensubu oldukları hanenin, ailenin ve cemaatin toplumsal düzenini sürdürmek için yapmaları gereken törensel harcamalar bulunmaktadır ve bunları geniş anlamda toplumsal ve kültürel yeniden üretim için yapılması gereken harcamalar olarak düşünmek gerekir. Dolayısıyla beka meselesi; hane üyelerinin yeme, içme, barınma, sağlık gibi ihtiyaçlarının sağlanmasının yanında aynı zamanda aile içi ilişkilerinin sürdürülmesi için çocukların evlilik, eğitim masraflarının karşılanması, ihtiyaçları halinde borçlarına destek olunmasını, köy içerisindeki ilişkilerin sürdürülebilmesi adına diğerlerinin düğününe, cenazesine, doğumuna, derdine ortak olmak için yapılan harcamaları da içermektedir. Esasen, kendilerinden en kolay vazgeçilebilir olan ve en esnek masraflar olarak görülen törensel harcamalar, köylülerin çoğu halde bahçelerini satmalarına, birikimlerini bu yönde kullanmalarına sebep olan etkenlerden biridir. Her ne kadar geleneksel toplumsal ilişkilerin çözüldüğü ve bu türden törensel-toplumsal baskıların gevşemeye başladığı ileri sürülmekteyse de bu husustaki baskıların halen önemli içerme ve dışlama mekanizmaları olarak işlediğini kabul etmek gerekmektedir. Ancak daha önemlisi, söz konusu ritüellerin çözülmekten öte değişim içinde olmalarıdır. Değişimle kastedilen, modernleşen köyün bu yeni yaşam tarzının gereklilikleriyle birlikte sürdürmeye çalıştıkları geleneksel alışkanlıklar haline gelmiş olmasıdır. Örneğin, geçmiş dönemde düğünün maliyeti sofraya konulan fazladan bir tabak, evden ayrılan bir göz odadan ibaretken bugün yeni baştan bir ev inşa etmeyi içermektedir. Bazı katılımcıların değişen yaşam koşullarına bağlı olarak sayıları artan tüketim kalemleri ve bunların miktarına ilişkin beyanları durumu özetler niteliktedir:

Şimdi işin doğrusu evlenmek zoraldı. Ben söze alıverem gari ağzından. Şimdi biz eskiden evlendiğimiz zaman iki tek gümüş bilezik yapardık. Yok ki ne yapcan? O da yapabiliyosan. Tek bir göz oda. Banyon da orda, mutfığın da orda. Ne yaparsan yap. Çalış, adam ol, 10 göz ev yap. İmkânın olmadıktan sonra bir göz evin içine kısıdık (kısırdık: sıkıştırdık). Şimdi başbakanın evi gibi ev istiyola. Bak, bizim orda 100 bekar var. Evlenmesi geçti bunların. Evlenmesi zor. Şimdi sen golunun burasına (dirseğini işaret ediyor) çıkası (çıkacak kadar) bilezik istiyosun. Bu olur mu? Ev lüks olacak. Mutfığı, banyosu, ehhh moderen! Şimdi olanlar yapıyo, olmayanlar bakıyo. Noluyoru? Gız da bekar galıyo, oğlan da bekar galıyoro. (...) Bizim zamanımızda... 16-17 yaşında evlendim ben ya. Basit olmasa evlenilir mi? Bir göz oda zaten. Ne var evlenmesinde? İki gümüş bilezik. Akaret ucuz. Şimdi bak büyük kelleli 4 milyara yakın. Ben, o zaman için altın ucuz olduğu halde yapamadılar bene. Ben kendim çalıştım. Bende meslek çok. Çalgıcılık da var bende. 5 dene altını aldım geldim. Garı kısmı

zaten altını gördü mü, deli olu. Çıkının içine çıkıladım. Hunlara bakıve dedim ben. Açtı baktı. ‘Anaa! Üle sen bu paraya nerden buldun?’ Çalıştım dedim. Bende marangozluk, yapıcılık, iğnecilik, çalgıcılık, hayvan alımı, semer yapmak... (Sözlü Tarih 2, Erkek, 81).

Bir senedir ben diyorum ki, cenabı Allah bu millete bir terbiye vercek ama nasıl vercek bilmiyorum diyodum ben. Şimdi benim en zıt gittiğim şeyler ne biliyomun? Diyelim, şu binanın pencereleri var ya, şu pencereler geçen sene takılmış. Daha yepyeni. Bu sene kış gelmiş, çağırmış ustaya diyo ki: ‘Şu pencereleri sök, soğuk geçirmez şu pençelerden tak.’ Daha geçen sene takmış, bu sene söküyo onlara, kalkıyo, ötekileri dakıyo. Bu fuzuli tüketim değil mi? Sonra incirin parasına alan... Para çuvalını buluyo, sokak sokak ev ariyo, ev alcak. Dur ya! Otur bi yerinde. 150 vardır 150 (ev alan). Bu sene ne olcağı belli mi? Hepsini ben cebimden yatırmıyom ki? 100.000 varsa 150’ye almışın 50 bangadan çekiyon. Dur bi gelecek sene bakalım nolcak? Allahlan şartın var mı? Yok. Hiç vermeyiverise napcan? Çürü gidese hepsi nolcak? (Katılımcı 37, Erkek, 75).

Şimdi şöyle; ben zenginim, durumum var, üç posta düğün yapcam. Mesela güzel bi yemek veririm, güzel bi altın yaparım, evini yaparım. Sen fakirsin, bene ayak uydurmaya çalışıyosun, borçlanarak. Ödeyemiyosun paraya, gidiyosun arazinin birine satıyosun. İşte böyleler va. Benim durumum var yapmışım. Sen bene neye ayak uyduruyon? Böyle edenle oluyo (Katılımcı 40, Erkek, 69).

Ben kendimden bahsedem. Gösteriş... Şimdi ben evleri yeniden yaptım, kapı pencere değiştirdim, koltuk yeniden takım değişti, televizyon değişti. 15-20 bin masraf. Borçlanmadım da para olduğundan yaptırdım. Bi eksik Nazilli’de ev galdı, alcam, düşünüyom. Bu sene çocuklara vermesem arazinin yarısına, alcaktım. Ya ben haftada iki üç gün galmak için. Çocukların evinde galmak değil de kendi evimde galmak için (Katılımcı 42, Erkek, 65).

O zaman gelir daha yüksekti. Alım gücümüz daha yüksek değil de masrafımız o kadar olmuyodu. Harcamamız bu kadar değildi. Şimdi eskiden insanlar az şeyle yetinmesini bilirdi. Şimdi giderin çok. Cep telefonsuz ev yok. Bir evde 4 kişi var hepsinin de telefonu olsa aylık 100 lira en azından cep telefonu parası. Çiftçilik masrafları da arttı tabii. Biz hayvan kullanırdık. Akaryakıt sorunu yoktu. Ama şimdi her işte alet kullanıyoz (Katılımcı 56, Erkek, 52).

Ben harcamaları gereksiz görmem. Neden? Mesela 15.000’e taksi varken daha fazlasına taksi almıştır. Adam yaşam kalitesini öyle istiyodur. O gereksiz değil. Şimdi hayal etmek herkesin içinde var. O öyle hayal ediyö. Başkaları onu lüks olarak görebilir. Ama benim hayal ettiğim yaşam kalitesi odur (Katılımcı 106, Erkek, 35).

Ne bileyim onların (geçmiş yıllardan söz ediyor) kültürü ile bizim yaşam standardımız yüksek zaten. Birçok şey kelime olarak tarif edemem de pek çok şey yükseldi. En azından dünya görüşümüz değişiyö. Dünyaya bakışımız, yaşam tarzımız değişti. Şimdi şehirdeki insan nasıl yaşıyosa biz de öyle yaşıyoz yani. Onlar neyi amaçlıyosa biz de onları amaçlıyoz. Onlar nasıl yaşamak istiyosa biz de öyle yaşamak istiyoz. Onlar (eski köylüler) sadece karnımız doysun, sırtımız doysun, başımızı sokcak bir yerimiz olsun onlar için dünyanın en mutlu insanları yani. Ama bilmiyom şimdi öyle değil. Gelir o yüzden şimdi yetmiyo (Katılımcı 28, Erkek, 52).

Yeniden üretimin zamansal bağlamı da farklılık göstermektedir. Buna göre bir aile çiftliğinin yeniden üretimi onun günlük, aylık ve senelik ihtiyaçlarının sağlanmasını gerektirirken aynı zamanda daha uzun yıllara yayılan, kendilerinin ve çocuklarının gelecekteki yaşamlarının da gözetilmesini gerektiren uzun erimli ihtiyaçları da gündeme getirmektedir. Böylelikle mevcut haliyle sağladığı gelir hanenin kısa ya da orta vadeli geçimine olağan koşullarda yeterli iken bu sebeplerle meydana gelen borçluluk, hanenin bir parçası olarak varlığını sürdürebilmektedir. Bu kez borçlanmanın merkezinde ev almak, arsa almak, iş kurmak gibi uğraşlar yer almaktadır. Katılımcıların aşağıdaki ifadeleri bekanın bu türden uzun erimli yönlerine ilişkindir:

Daha iyi olsunlar diye uğraşıyoruz zaten. Eğer onları bırakır, destek olmazsak pek iyi olmazlar. Ben şimdi bu aldıklarımı hep çocuklar için alıyorum. İleride sıkıntı yaşamalarını diye. Bir şeye sahip olsunlar diye. Onlar, bize anam babam almış bunlarla yaşarız, derlerse tabi ilerleyemezler. Bizden daha kötü durumlara düşerler. Yaşam zor (Katılımcı 87, Erkek, 40).

Aylık bir maaş olsa, hesabımız kitabımız daha farklı olur. Mesela tatile ayıracağımız bi bütçe olur. Ne bileyim, sosyal hayatlara... Mesela ben gezmeye gidemiyom yani. Ben de çok arzuluyom, istiyom. Mesela, Bolu'nun Yedigöller. Örneğin, Pamukkale dibimizde gidemedik. Öyle bi planlama yapabilme imkânım yok. Neden? Ben kendimle herkesi aynı bir kefeye goymuyom. Benim 18 yaşında bir oğlum var. Onun geleceğini temin etmek zorundayım. Yarın bi gün çocuk bana: 'Lanet olsun, bizim babamız bize bi şey mi bıraktı?' gibicesinden düşünmesin diye. Bu halk dilinde, küçük yerlerde oluyo bu. Bu yaptı bu kadar paraya diyen oluyo yani. (...) Arzuladığım birtakım şeyleri yapamadığım zaman, maddi imkanlardan ötürü, çıldırırım. Daha öncesinde daha iyiydi. Evlenmeden önce. İstedğin gibi çıkıp gidip kafeye katılabiliyodun. Daha özgür bir yaşamın oluyodu. Ekonomik özgürlüğüm elimde olduğundan dolayı babam karışmıyordu. Gazandığım benim oluyodu. Ama şimdi evlilik, kendisine göre getirdiği birtakım sorumluluklar var. Bakmakla mükellef olduğum iki tane insan var. Onların haricinde, şimdi iki tane de torunum olacak. Onun hediyesi var, doğum günü var. Bayramdan bayrama... Mesela, anneannesinin yanına geliyor, anneanne küpeleri çıkar diyo. Nöcek kızım diyo o da. E annemde yok anneme takcam diyo. Biz köylüler olarak küçük şehirlerle... Kendi yaşadığım dönemleri biliyorum. Bu benim yeğenim. Şu anda elindeki cep telefonu iki bin lira civarında. Ben hala cep telefonu kullanmam. Belki de tuhaf gelecek. Bu kadar sosyal bilgilere sahip olan bir insan nasıl telefon kullanmaz? Ha ben boykotçuyum bir nevi. Kızdığım yerler var. Hani bu artık çıkış yolu mu boykot mu kendime böyle bir şeyin içinde yuvarlanıp gidiyorum (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Onun dışında biz çocukumuza düşünüyoruz. Anlamı o yani. Maddi manevi olarak düşünceksak, çocukların geleceği var ya! Arkada iki tane çocuğum var. Onların geleceği için ben bunları hazırlıyorum yani. Yoksa elimdeki bene hayli hayli yeter (Katılımcı 97, Erkek, 37).

Işıklar Köyü'nde hanelerin son yıllarda var olduğu ifade edilen yaşam koşullarındaki iyileşme, artan alım gücü ve refah koşullarının somut yansımalarını, borçluluk verileri üzerinden takip etmek mümkündür. Genel itibarıyla katılımcıların %17'si hallerinden memnun olmadıklarını dile

getirmekte iken geri kalan büyük çoğunluk kendilerini orta halli olarak tanımlamakta ve küçük bir azınlık ise ortanın üzerinde olduklarını belirtmektedir. Aynı zamanda, son 3 yıldır ürün gelirinden kaynaklı olarak, geçmiş dönemde peşlerini bırakmayan borç döngüsünün önemli ölçüde kırıldığını, dahası borçlarını ödemeye başladıklarını ve bir kısmının birikim imkânı yakaladığını ifade etmişlerdir. Köylülerin ifadeleriyle örtüşür nitelikte, bu çalışma kapsamında elde edilen verilerden hareketle köydeki borçluluk örüntüsünün, tarımdan ve köylülüğten çıkışa yol açan türden bir borçlanmayı içermediğini belirtmek bazı haneleri dışlayan ancak genel ahvali özetleyen bir genelleme olacaktır. Ancak aynı zamanda verilen yanıtlarda dikkati çeken hususlardan biri köylülerin belirli oranlardaki borçluluğu “borç” kapsamında saymamalarıdır. Bazı katılımcılar, neredeyse mülakatın sonuna kadar hiç borcu olmadığını belirtmiş olmasına rağmen, en nihayetinde düzenli olarak kredi kullandıklarını belirtmişlerdir. Kredinin miktarı bu anlamda belirleyici olmakla birlikte halihazırda bu veri köylülerin gözünde çiftçiliğin de zorunlu bir parçası olarak konumlandırılmış haldedir.

Yukarıda değinilen bu hususlar, beka ve borçluluk arasındaki ilişkinin değişen mahiyetlerinin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini göstermektedir. Buna göre, çalışma kapsamında borçluluğun kademeli ve kategorik olarak üç ayrı biçimi tanımlanmıştır. İlki, hanelerin temel tüketim ihtiyaçlarının karşılanması; ikincisi, tarımsal üretim faaliyetlerinin yeniden üretimi; üçüncüsü ise yatırım amaçlı borçlanma örüntüleridir. Tüketim amaçlı borçluluk kapsamında hanelerin yeme, içme, giyinme, elektrik-su-yakacak temini, sağlık-temel eğitim masrafları gibi giderleri bulunmaktadır. İkinci kademede yer alan tarımsal üretimin sürdürülmesi için gerekli ödemeler kapsamında, bir üretim süreci boyunca gerekli olan girdiler (gübre, ilaç, mazot, işçi, nakliye) için borçlanmalar kastedilmektedir. Üçüncü kademede ise yatırım amaçlı borçluluk yer almakta olup, bu tarım içi ve dışı olmak üzere iki eksenli olarak değerlendirilmiştir. Tarımsal yatırım amaçlı borçluluk kapsamında; arazi, tarımsal alet-makine ya da tarımda kullanmak amaçlı ulaşım araçlarının satın alınması ile aynı zamanda yine tarım kapsamında kullanılmak üzere depo (incirler ve diğer tarım ürünleri ve aletleri için) yaptırma-satın alma harcamaları yer almaktadır. Son olarak tarım dışı yatırım çerçevesine; ev yaptırmak, eve eşya satın almak (birincil temel ihtiyaçlar haricinde örneğin var olan koltuk takımını değiştirmek, ikici veya üçüncü televizyonu almak gibi), evde tadilat-yenileme yaptırmak (barınmaya engel olmayan nitelikte olanlar; odayı genişletmek, pencereleri yenilemek, teras yaptırmak gibi), tarım dışı iş kurmak gibi harcamalar dahil edilmiştir. Bu kategoride aynı zamanda törensel fon için yapılan harcamalar ile temel eğitim

dışında kalan (devlet okulu yerine özel okulun tercih edilmesi, ya da ek eğitim takviyesi gibi) harcamalar ve son olarak emeklilik sigortası primi ödemeleri yer almaktadır.

Yapılan ayırım temelinde, her bir kategorideki borçluluk örüntülerinin beka üzerindeki etkilerinin farklı sonuçları üretme kapasitesine sahip oldukları görülmektedir. Ancak bu analitik bir ayırım olup, toplumsal hayat çoğu halde burada ifade edildiği gibi analitik kategoriler biçiminde kendilerini sunmaktan uzaktır. Zira, köylülerin zihninde çiftlikten ayrı ev, iş yerinden ayrı bir özel alan tasavvuru bulunmamaktadır. Böyle bir ayırımın olmayışı, çiftliğin ve çiftçiliğin muhasebesini modern bir kapitalist işletmenin muhasebesinden bütünüyle farklı kılmaktadır. Buna göre, köylü ailesinde gelir idaresi, bir kasada toplanan ve farklı ya da tek bir kaynaktan sağlanan ortak gelirin, bir bütün olarak hem işin hem de kendilerinin yeniden üretimlerini sağlamak üzere, her defasında ihtiyaca göre yeniden taksim edilmesini gerektiren bir rasyonelliğe dayalıdır. Ancak durum böyle olsa da yeniden üretimin sürdürülmesinde karşılaşılan güçlüklerin derecesi birbirinden ayırt edilebilir kırılma noktalarına sahiptir ve bu üç kategori, hanelerin tarımsal üretimi sürdürüp sürdürememelerini belirleyen etkenlerden biri olarak konumlanmaktadır.

Tanımlanan kategoriler bağlamında, borçlanma örüntülerinin oransal dağılımına bakıldığında, araştırmanın gerçekleştirildiği dönemdeki son bir yıla ait veriler doğrultusunda, katılımcı hanehalklarının toplam borç miktarlarının içerisinde tarım dışı yatırım amaçlı borçluluk kaleminin %68,8 ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ardından tarımsal amaçlı yatırımlar (%21,8) gelmekte, bunu tarımsal üretime yönelik borçluluk (%7) takip etmekte ve en nihayetinde temel tüketim ihtiyaçları kapsamındaki borçlanma (%2,4) yer almaktadır. Bu oranların sıralamasında tarım dışı yatırım ile tüketim için gerekli olan miktarlar arasındaki farklılığın etkileri olduğu düşünülse de eldeki nitel veriler de köylüler arasında tüketim ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan hanelerin oldukça az sayıda olduklarını desteklemektedir. Keza yine köylülerin %15'i temel tüketim ihtiyaçlarını karşılamak üzere²⁰¹, %50'si tarımsal üretim için (2017 yılında ise %26 ve 2018'de %29'u)²⁰², %21'i tarımsal yatırım ve %55'i tarım dışı yatırım amaçlı borçlandıklarını belirtmişlerdir.

²⁰¹ Genel olarak bu kapsamda borçlanıp borçlanmadıkları sorusuna verilen yanıtlara göre bu oran %30 iken son bir yıl içerisinde borçlanan hanelerin oranının %15 olduğu görülmektedir.

²⁰² Tarımsal üretim sürecinde borçlanmaya yönelik sorular üç biçimde yöneltilmiştir. İlki genel olarak tarımsal üretimi sürdürmekte borçlanıp borçlanmadıklarına ilişkin iken, diğer iki soruda özel olarak 2017 ve 2018 yılında bu kapsamda borçlarının olup olmadığı ve miktarları sorulmuştur.

Tablo 25 ve Tablo 26’da ise hanelerin yıllık gelir grupları ve tapulu arazi sahipliğine göre borçluluk biçimlerinin dağılımına yer verilmiştir. Esas itibarıyla hanehalkları belirlenen bu dört kategoriden bir ya da birkaçında eş zamanlı olarak borca sahip olmakla birlikte, bu tabloların oluşturulmasında hanelerin 2017 yılındaki veya son bir yıl içerisindeki asli (baskın) borçluluk kalemleri temel alınmıştır.

Tablo 25. Tapulu/Mülk Arazi Alanına Göre Hanelerin Asli Borçluluk Biçimi

Tapulu/mülk arazi alanı (da)		Asli Borçluluk biçimi					
		Borcu yok	Tüketim amaçlı	Tarımsal üretim amaçlı	Tarımsal yatırım amaçlı	Tarım dışı yatırım amaçlı	Toplam
Tapulu tarım arazisi yok	Hane sayısı	7	1	4	0	2	14
	% arazi alanı	50,0	7,1	28,6	0,0	14,3	100,0
	% borçluluk biçimi	16,3	11,1	17,4	0	5	10,8
0,1-10,0	Hane sayısı	7	7	7	4	7	32
	% arazi alanı	21,9	21,9	21,9	12,5	21,9	100,0
	% borçluluk biçimi	16,3	77,8	30,4	26,7	17,5	24,6
10,1-20,0	Hane sayısı	9	1	5	2	14	31
	% arazi alanı	29,0	3,2	16,1	6,5	45,2	100,0
	% borçluluk biçimi	20,9	11,1	21,7	13,3	35,0	23,8
20,1-30,0	Hane sayısı	6	0	6	1	3	16
	% arazi alanı	37,5	0,0	37,5	6,3	18,8	100,0
	% borçluluk biçimi	14,0	0,0	26,1	6,7	7,5	12,3
30 da üzeri	Hane sayısı	14	0	1	8	14	37
	% arazi alanı	37,8	0,0	2,7	21,6	37,8	100,0
	% borçluluk biçimi	32,6	0,0	4,3	53,3	35,0	28,5
Toplam	Hane sayısı	43	9	23	15	40	130
	% arazi alanı	33,1	6,9	17,7	11,5	30,8	100,0
	% borçluluk biçimi	100	100	100	100	100	100

Tablo 26. Yıllık Gelir Gruplarına Göre Hanelerin Asli Borçluluk Biçimi

Yıllık gelir aralığı (TL)		Asli Borçluluk Biçimi					Toplam
		Borcu yok	Tüketim amaçlı	Tarımsal üretim amaçlı	Tarımsal yatırım amaçlı	Tarım dışı yatırım amaçlı	
10000-29.999	Hane sayısı	3	4	3	1	4	15
	% yıllık gelir aralığı	20	26,7	20	6,7	26,7	100
	% borçluluk biçimi	7	44,4	13	6,7	10	11,5
30000-49.999	Hane sayısı	20	4	12	3	7	46
	% yıllık gelir aralığı	43,5	8,7	26,1	6,5	15,2	100
	% borçluluk biçimi	46,5	44,4	52,2	20	17,5	35,4

Yıllık gelir aralığı (TL)		Asli Borçluluk Biçimi					Toplam
		Borcu yok	Tüketim amaçlı	Tarımsal üretim amaçlı	Tarımsal yatırım amaçlı	Tarım dışı yatırım amaçlı	
50000-69.999	Hane sayısı	6	1	5	3	11	26
	% yıllık gelir aralığı	23,1	3,8	19,2	11,5	42,3	100
	% borçluluk biçimi	14	11,1	21,7	20	27,5	20
70000-89.999	Hane sayısı	7	0	1	2	6	16
	% yıllık gelir aralığı	43,8	0	6,3	12,5	37,5	100
	% borçluluk biçimi	16,3	0	4,3	13,3	15	12,3
90.000 ve üzeri	Hane sayısı	7	0	2	6	12	27
	% yıllık gelir aralığı	25,9	0	7,4	22,2	44,4	100
	% borçluluk biçimi	16,3	0	8,7	40	30	20,8
Toplam	Hane sayısı	43	9	23	15	40	130
	% yıllık gelir aralığı	33,1	6,9	17,7	11,5	30,8	100
	% borçluluk biçimi	100	100	100	100	100	100

Tablolarda yer alan verilere göre, tüketim amaçlı borçlanma çoğunlukla 0-10 dekar araziye sahip olanlar ile 10.000-49.999 TL aralığında bulunan ilk iki gelir grubundaki hanelerde yoğunlaşmıştır. Tarımsal üretim amaçlı borçlananların ise neredeyse tümü 30 dekarın altında araziye sahip olan hanelerden oluşmakta iken gelir gruplarına göre bakıldığında, bunların önemli bir kısmı 30.000-69.999 TL aralığında bulunmaktadır. Tarımsal yatırım amaçlı borçluluğa gelindiğinde, akışın tersine döndüğünü ifade etmek mümkündür. Zira, bu kapsamda borçlanan hanelerin yarıdan fazlasını 30 dekar üzerinde tapulu arazisi olanlar oluşturmakta ve yine en yüksek iki gelir grubu kategorisindeki hanelerin yoğunlukta oldukları görülmektedir. Tarım dışı yatırım amaçlı borçlanmada, sayısal verilerden hareketle, ilk üç biçimde olduğu gibi belirgin bir örüntüden söz etmek mümkün olmasa da yine bu kapsamda 10 dekarın altında araziye sahip olanlar ile en düşük iki gelir grubundaki hanelerin daha az yer aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu veriler, belirlenen borçluluk kademeleriyle atıfta bulunulan kırılma noktaları ve borçluluğun değişen mahiyetleri savını destekler niteliktedir. Hanelerin toprak varlığı ve gelir durumları yükseldikçe, borçluluklarının amacı yatırım amaçlı olma eğilimi göstermekte, düşük gelirli ve 10 dekarın altında arazi varlığına sahip olan haneler için ise borçluluğun asli gerekçesini tüketim ve tarımsal üretimi sürdürme temelli borçlanmalar oluşturmaktadır. Ancak bu değerlendirmenin, sözü edildiği üzere, hanelerin asli borçluluklarına göre belirlenen kategoriler temel alınarak oluşturulduğunu yeniden hatırlatmakta fayda vardır. Bu bağlamda, tarımsal yatırım amaçlı borçlanan bir hanehalkının aynı zamanda dönemsel olarak tüketim amaçlı yahut tarımsal üretimi sürdürmek amacıyla da borçlanabildiğini görmek mümkündür. Keza bu kademelerin işaret

ettikleri kırılma noktalarının genel ahvali anlamak ve açıklamak açısından önemli ölçüde açıklayıcı vasıfları olmasının yanında, köylü ekonomisinin kendine özgü iktisadi muhasebesini yani nakdin kullanımını, planlamasını ve tasnifini içerdiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, kimi zaman borcunun merkezinde satın aldığı toprak (örneğin miras malı olması gerekçesiyle) nedeniyle meydana gelen tarımsal yatırımın bulunduğu bir hane aynı zamanda, halihazırda tarımsal üretimini sürdürmekte zorlanan bir konumda olabilmektedir veya herhangi bir başka hane, mevcut arazi varlığı geçimine ve tarımsal üretimini sürdürmesine yetmesine rağmen, eş zamanlı olarak tarım ve tarım dışına yaptığı yatırımlar nedeniyle geçici bir süreliğine tarımsal üretimini sürdürmek ve dahası tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için de borç alma yoluna gidebilmektedir. Kimi zaman ise haneler mevcut birikimini kullanmamak için küçük ölçekli borçluluğu tercih etmektedir. Dolayısıyla borçluluk ve beka arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde, salt gelir-gider dengesi ve sayısal verilerden hareket etmek kendi başına açıklayıcı bir nitelik taşımayacaktır. Bu çalışmanın da benimsemiş olduğu yöntem ve metodolojik yaklaşımla yürütülen vaka çalışmaları bu eksikliği giderebilmenin önemli yollarından biridir.

Borçluluğu üreten mekanizmalar kadar aynı zamanda borcun nasıl temin edildiği de bu tartışmanın bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda, geleneksel toplumsal dayanışma ağları aracılığıyla ya da köyün ileri gelenleri, tüccarlar yoluyla sağlanan nakit ya da ürün teminini içeren borçluluk örüntüleri aynı zamanda köylülerin toplumsal ilişkilerine de sirayet eden ve angaryayı üreten bir süreç olarak işlemiştir. Katılımcı 4, bu süreci “Köyde çok ayaklı banka vardı önceden. Şimdi pek yok artık. Bankalar çıkınca pek gerek kalmadı.” sözleriyle ifade etmektedir.

Kredi mekanizmalarındaki kurumsallaşmayla geleneksel mekanizmaların beraberinde getirdiği bağımlılık ilişkilerinin çözüldüğü; ancak bu kez de yerini Ploeg’in (2018) ifade ettiği üzere bir yıl boyunca banka için çalışmaya dayanan yeni bir sömürü biçimine bıraktığı belirtilmektedir. Kurumsallaşan kredi imkanları tüm köylüler için erişilebilir olmamaktadır. Buna göre, çiftçilikle geçimini sağladığı halde üzerinde tapulu arazisi bulunmayan ya da az miktarda araziye sahip olanlar için, banka kredisine başvurmak bir seçenek olmaktan çıkmaktadır. Dolayısıyla köylülerin krediye erişim imkanları ve bunların hanelere göre değişen mahiyetleri ve sonuçları da dikkate alınması gereken hususlardan biridir.

Borçluluk örüntülerinin birinci kademesindeki (tüketim amaçlı) borç döngüsü iki biçimde meydana gelmektedir. Bunlardan biri daha evvel de sözü edilen tarımın zamansal döngüsü ile bağlantılıdır. Genellikle hasat öncesi dönemdeki son iki ayda hanelerin gelirleri azalmakta ve aynı anda artan harcama kalemleri bazı zamanlar gündelik ihtiyaçların sürdürülmesinde borçlanmayı gerektirebilmektedir. Ancak kimi haneler için tüketim için borçluluk daimî bir nitelik arz etmektedir. Bu kapsamdaki hanelerin genellikle tapulu tarım arazisi olmayan veya aile dayanışmasından faydalanamayan dezavantajlı birimler oldukları görülmektedir. Reisliğini kadınların üstlendiği hanelerin toprağa, emeğe ve piyasaya erişim ile aynı zamanda gelir çeşitlendirme faaliyetlerinde değinilen kısıtlar, onları borçluluk döngüsüne itmektir. Katılımcı 8 bu hanelerden birini oluşturmaktadır:

Çok sıkıldım işte 5-10 gün içinde. Yani 1 ay oldu. Yani dış fırçası alcak param dahi galmadı gızım. Ver diye istedim iki üç defa (ailemden) gene vermedi. Benim torunum aldı geldi fırçaya da onunkini gullandım ben. Zor, çok zor gızım. Çok zorlandım. 5 milyon dahi galmadı bende. Kekiğe gittim işte yetirem diye. Tarım krediye var şimdi. 6 milyar gelecek. Daha ödenmedi bak (Katılımcı 8, Kadın, 54).

Her ne kadar köylüler, köy içerisindeki yardımlaşmanın giderek azaldığından ve kapsamının daraldığından söz ediyorlarsa da tüketime yönelik borçlanmada başvuru kaynakların başında akraba-tanıdıklar gelmektedir. Aynı zamanda borçların bir kısmının nakit olarak değil, emek gücüyle ödendiği örnekler mevcuttur. Borcuna karşılık emek gücünün ödeme biçimi olarak kullanıldığı haller çoğu durumda yine aile dayanışmasının mümkün olmadığı birimlerde gerçekleşmektedir. Yine Katılımcı 8 bunlardan biridir:

(...) Vermez. Kendi annen baban dahi vermiyor. Biyo ben babama yol parası yok dedim ben, 10 lere ver bene dedim. Paraya böyle attırırverdi önüme. Bir daha istemiyom gari. Allah sağ golundan sol goluna muhtaç etmesin. Oğluna bakıyor, bene hiç şey etmiyor. Oğlu istediği zaman veriyor. 3 tane oğlu var işte bi gızım ben. Yine bize öyle bahçe verdi de çok oldu. Kaç sene oldu. Bi kere verdi. Yol parası istedim Nazilli için, şöyle attırırverdi bene. Emeklimiz hiç bi şeyimiz yok bizim. Zamanında yapmamış bu (eşinden söz ediyor) (Katılımcı 8, Kadın, 54).

Köylüler, tarımsal üretim faaliyetlerini sürdürebilmek için giderek daha az borca girdiklerini belirtmekte ve bu durum son iki tarım yılında da somut olarak gözlemlenmektedir. Bu amaçla alınan borçların üç temel kaynağını hasat dönemi amele yevmiyesi, çift ve ilek gideri oluşturmaktadır. Bu kalemler için gerekli nakdin yarıya yakını tüccardan (%42,2) temin edilmiş olup, bazı haneler ise tarım kredi kooperatifine ve/veya akraba-tanıdıklara başvurmuşlardır. Az

sayıda hane ise ürün satın alınan yere borçlandığını belirtmiştir. Ödeme genellikle hasat sonrası toplu ödeme biçiminde yapıldığı gibi bazı hallerde taksitli ödeme yoluna gidildiği görülmektedir. Bunun haricinde ürünün bir kısmının önden seçilip satılarak ödemelerin yapıldığı örnekler mevcuttur.

Tökin'in (1990, s. 148) 1930'lu yıllarda Aydın'daki yaygınlığından söz ettiği tüccardan ön ödeme alma yoluyla borçlanmanın günümüzde de mevcudiyetini ve önemini koruduğunu görmek dikkat çekicidir. Bunda, Bölüm 5'te piyasa örgütlenmesinin ele alındığı kısımda da yer verildiği üzere, köyde ürün satışının yapıldığı tüccarların büyük ölçüde aynı köyden olan tanıdıklardan oluşmasının payı bulunmaktadır. Köylülerin büyük çoğunluğu, hasat öncesinde ya da yıl içerisinde ihtiyaçlarına göre tüccarların kapısını çalmakta ve hasat sonrası borçları ürün gelirinden düşülerek ödeme sağlanmaktadır. Bu durum köylülerin banka kredisinde karşılaştıkları faizi ortadan kaldırmış görünmekle birlikte, diğer yandan tüccara ürün satarken pazarlık yapma güçlerini de kırmaktadır. Bu yolla borç alan katılımcıların bazı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

Zorlanırsan tüccardan para alıyorsun. Eş dosttan 3-5 günlük alırsın. Şimdi mesela mart-nisan ayında tüccardan alırsın. Ne diye alırsın, incir vercem diye alırsın. Mahsul zamanı gidersin ne kadar borcum var diye. Düşüp, kalanını verirsın (Katılımcı 91, Erkek, 54).

Bu sene almadık işte. Şimdi oluyo ihtiyaç da tüccardan aldığın zaman bir şey diyemiyosun. Borcun var diye pazarlık edemiyosun. İncirler geldi gari zaten. Olmaz bu sene (Katılımcı 32, Erkek, 56).

Bizim incir yakinken para çok lazım olur. İncire bir ay iki ay kala. Geçen seneden kalan bitiyö gari ya. O ara tüccardan para alırsın. Tam düğünler de oluyo o ara. İlek zamanı. İlek bulunmadı mı paraya ihtiyaç oluyo (Katılımcı 10, Erkek, 61).

Katılımcı 105: Yani olumlu yönleri, mesela incirden önce haziranda, martta, nisanda sıkıştığın zaman, abi ordan bin lira düş, 3-4 bin lira alabiliyorsun yani. Ona biraz gebe galyosun. Ama yani bi 5000 bankadan kredi çeksen o para üç beş ayda 7000'i bulur. Bunlar napıyo, biz para verdik diye belden vurmuyo, bir lira aşağı alır. Olsun. 1 ton incirde 1000 lira yapar.

Araştırmacı: Ama o da tanıdık olduğundan değil mi? Hani hiç tanımadığın biri...

Katılımcı 105: Vermezler vermezler. Belden vurabilir yani. Gebelik var, afedersin yani, bi nevi gebelik var. Öyle daha iyi. Şimdi onlar da hep köylüleri tanıdığı için, kimin ne olduğunu bildiği için veriyolar. Ama bunu tersine kullanan da var. Adam 5-10 bin para alıyo. İnciri de vermiyo. Ondan sonra para aldığı kadar da veriyö. Yani o şekilde düşünenler de var.

Araştırmacı: Peki neden tüccarı tercih ediyorsun?

Katılımcı 105: Nereye gideyim? Adam mesela bir haftalık, 10 günlük bir aylık verir. Adam mesela, ben nisanda aldığım oldu para, daha geçen ay ödedim. İncir verdim. 4-5-6 ay adam

sesini çıkarmadı Bir şahıstan alsan, adam bu hafta demese öteki hafta benim paramı ver der yani (Katılımcı 105, Erkek, 37).

Tarımsal üretim sürecinde tüccarla üretici arasında bu türden bir ilişkinin oluşmasında tarımsal desteklerin ödeme takviminin önemli payı bulunmaktadır. Köylülerin faydalanmış oldukları temel tarımsal destekler mazot/gübre ve organik tarım desteklerinden oluşmaktadır. Söz konusu destek ödemelerinin hanelerin tarımsal üretim giderlerini karşılamadaki payı düşük olsa dahi miktarı tarımsal üretimden kaynaklı borçluluk gereksinimlerini ortadan kaldıracak bir düzeydedir. Zira köylülerin bu kapsamdaki borçlarının ortalaması 1.655 TL ve yine tarımsal destekler kapsamında elde ettikleri ortalama miktar da 1.638 TL'dir. Ancak söz konusu ödemelerin yapılma zamanı ve daha önemlisi takviminin belirsizliği borçlanmayı üreten süreçlerden biri olarak işlemektedir. Katılımcı 50 ve Katılımcı 76'nın desteklere ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Mesela organik parası alıyoz biz ağustosta. Hala almadık bak. Hala daha para gelmedi. En az benim 3000 üstünde organik parası var. Gelse, benim için velinimet olacak (Katılımcı 50, Erkek, 48).

Devlet bunu tapusundan 30 dönüm yere 4-5 bin lira destekleme veriyö. O paraya da vermedi devlet. Gittikçe adımımız kısılıyo yani. O paraylan belı bi ay gidiyolardın. E şimdi vermedi. Ağustosta veriyodun vermedi. Onlan bi iki üç ay daha öyle rahat gidiliyodu (Katılımcı 76, Erkek, 61).

Gerek ilk gerekse ikinci kapsamdaki borçlanma süreçlerinde özellikle emekli maaşı ya da tarım dışı gelir çeşitliliğinin varlığı, borçlanmayı engelleyen etkenleri oluşturmaktadır. Katılımcı 48 ve Katılımcı 96 bu kapsamdaki hanelere örnek teşkil etmektedir:

Çoğu arkadaş için olur. Neden olmuyo? Şimdi benim oğlan müzisyen dedim ya. O getiriyo, benim maaş da var. Az çok malımız aramız var ordan oluyo. E az çok yağdan da katık oluyo, kestaneden katık oluyo. Bu sene yok ama (kestane). E tabi 5 tane gelir geliyo bir eve. Onun için iyi. Ama bizim ev haricinde çoğu kişinin ihtiyacı oluyodur yani (Katılımcı 48, Erkek, 60).

Şimdi ben söyleyiverem. Bunun elektrikçilik işinlen emekli olmasa fakir sayılır bu. Fakir olur yani. Bunun maaşı da güzel. Bi de elektrikçi bu, tek köyde. Ondan orta boyda bu. Bu işi olmasa fakir sayılı (Mülakat 127-Katılımcı 96, Erkek, 53)²⁰³.

Katılımcı haneler arasında 24 hanenin²⁰⁴ tarımsal yatırım amaçlı borcu bulunmaktadır ve bu kapsamdaki borçların yarısı tarımsal arazi satın almak amacıyla edinilmiştir. Tarımsal yatırım amaçlı borçlanılan kurumlar arasında, diğerlerinden farklı olarak, birinci sırada bankalar gelmekte olup, alınan kredi hasattan hasata taksitle geri ödenmektedir. Toprak satın almada, gelir ve toprağa duyulan güvenin etkisi olmakla birlikte, aynı zamanda sınırdaş arazilerin satılığa çıkmış olması da bu borçlanmayı üretmektedir. Dahası, köylülerin tarıma yönelik yatırım yapmalarında son yıllarda üründen (incirden) sağlanan gelir artışı da teşvik edicidir. Katılımcı 96 ve Katılımcı 29'un aşağıdaki ifadeleri buna örnek teşkil etmektedir:

Düğün borcu geçen sene ağustos ayında. 5 ay sonra da 110.000 liralık bahçe aldım. Tekrar kredi çektim. Aynı birinci ayın sonunda mesela 110.000 liraya bahçe aldıysam, ikinci ayda 45.000 liraya bi bahçe daha aldım. Tekrar kredi çektim. Bir senede hem düğün ettim hem de iki tane bahçe aldım. Mahsulüm para ediyo...Mesela bu sene 150.000 borcum var. Öyle hesap ettim. Bahçe güzel, verimi güzel. Oğlanın takıları vardı benim. Oğlanın takılarına şimdi kalkcak hanımlar birini alırken, ikisini alırken harcacak yicek. Bunlar yemesin, telef etmesin diye onları bozdurdum. 47.000 lira tuttu. Üstüne 65.000 daha gatıverdim, bi bahçe alıverdim kendi üstüme (Katılımcı 96, Erkek, 53).

Malımız çok olduğu için tereddüt etmedik (bahçe almakta). Gelirimizi giderimizi iyice hesapladık. Ona göre adım attık. Kredi taksitlerini her türlü kapatırız (Katılımcı 29, Erkek, 43).

Ancak tarım içi yatırım amaçlı borçluluk her daim yukarıda örneklerine yer verilen başarı hikayelerinden ibaret değildir. Son yıllarda toprağın ve ürünün artan değeri köylüleri toprak almaya daha fazla teşvik etmekle birlikte bazı hallerde bu yöndeki çabaların haneleri sürekli hale gelen bir borç döngüsüne soktuğu görülmektedir. Örneğin Katılımcı 6, olası bir fırsatı değerlendirmek adına 2008'den bu yana düzenli olarak kredi kullandığını ifade etmiştir:

²⁰³ Mülakat 127'nin bir kısmına kendisiyle mülakat yapılan Katılımcı 96 da dahil olmuştur. Bu ifadeler kendisinin, Katılımcı 127 hakkındaki görüşlerini içermektedir.

²⁰⁴ Tablo 25 ve 26'da bu kapsamda borcu bulunan hane sayısı 15 olmakla birlikte, bu sayı, hanenin borçluluk kaleminin temel vasfı gözetilerek derlenmiştir. Burada ifade edilen 24 hane ise esas borçluluk kalemini diğer türden borçların oluşturduğu; ancak aynı zamanda tarımsal yatırım amaçlı da borcu bulunanları da kapsamaktadır.

Ben 2008'den beri kredi çekiyorum zaten. Bankada düzenli ödediğimden onu 2018'e kadar devam ediyorum buna. Çekiyorum yatırıyorum. İhtiyaç hissettiğimden dolayı değil ama mesela bu sene yok. Önceden ihtiyaçtı. Bu sene sıkıntım yok. Çekmeyebilirim. (...) O zamandan beri (2008) düzenli olarak çekiyorum evet. Düğün yaptım. Şimdi zaten bunlar birbirini kovaladığından dolayı elinde bulunsun bir satılık bi şey olduğunda... İhtiyacım yoktu ama. Elimde bulunsun gibilerinden değerlendirmek var. İlk başta bir arazi alırım düşüncesiyle çektiydim. Ondan sonra gittim ödemesine yaptım. Tekrar çekmicemin falan gibilerinden banka dedi. E sene biz dedi şu kadar para ayarladık. Öyle çektim ben de (Katılımcı 6, Erkek, 51).

Hanelerin temel borç kalemlerini ise tarım dışı yatırım kapsamındaki harcamalar oluşturmaktadır. Törenselle harcamalar, köylülerin sahip oldukları arazilerini satmalarına ya da birikimlerini kaybetmelerine sebebiyet veren birinci etkidir. Aynı yıl içerisinde iki düğün yapmak zorunda kaldığını belirten Katılımcı 30, beş ayrı bankaya borçlandığını ifade etmiştir:

Eş dost nerden vercek gana bizim kız. 6 ayda iki tane düğün ettim ya. Hem kız düğünü hem oğlan düğünü ettik. Tarım krediden aldım, Şeker Bank'tan aldım, Yapı Kredi'den aldım. 5 tane bankadan para aldım Nazilli'den (Katılımcı 30, Erkek, 53).

Eldeki mevcut birikimin kaybedilmesi ya da arazilerin elden çıkarılmasında ikinci sıraya, gelirin arttırılması amacıyla gerçekleştirilen girişimleri yerleştirmek mümkündür. Genellikle bu kapsamdaki borçlanmalar, köylülerin ek gelir olarak ticarete yöneldikleri örneklerde görülmektedir. Gelir-gider arasındaki denge olağan koşullarda farklı stratejilerin devreye sokulmasıyla sürdürülebilir halde iken köylülerin beka koşullarının krizlerle mücadelede zora girdiği görülmektedir. Genellikle hanelerin sağlık, kuraklık-zirai hastalık, piyasa kaynaklı krizler ya da kefillik gibi sebeplerle girmiş oldukları borçlarını yine arazilerini satmalarına neden olan nedenler arasında saymak mümkündür. Mevcut haliyle hanelerin tarım ve tarım dışı gelirleri yahut diğer türden beka stratejileri tarımsal üretimin sürdürülmesine olanak sağlamaktaysa da bu durum çoğu hane için hassas bir dengeye sahiptir. Hanelerin artan refah düzeyi ve azalan borçluluk döngüleri çok az hane için sermaye birikimine ve yatırıma olanak sunmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırma, sorunsalın tarifi, yöntemi ve verilerin değerlendirilmesi aşamaları itibarıyla geleneksel olarak alışık olunan, herhangi bir durumun ya da sorunun tekil nedensellik temelinde anlaşılması veya açıklanması türünden bir kurguya sahip değildir. Bu durum zihinsel bir karmaşıklıktan ziyade, tam da ele alınan toplumsal gerçekliğin somut alanda sahip olduğu melezlik, değişkenlik, çoklu nedensellik, çok katmanlılık, olumsuzluk içeren ve aynı zamanda dinamiklik arz eden yapısıyla alakalıdır. Keza çalışma kapsamında beka; makro ölçekteki bağlamsal koşullar içerisinde, birer fail olarak hanehalklarının, aynı zamanda kendilerine içkin olan kısıt ve olanaklara bağlı olarak, verili bir zaman ve mekânda gerçekleştirdikleri rasyonel eylemler olarak tanımlanmıştır. Buna göre bekanın beş temel unsuru ayırt edilmiştir:

İlk olarak beka, yeniden üretimin ötesinde karşılaşılan engellerle mücadele sürecini bünyesinde barındırmaktadır. İkincisi, bu eylemler farklı türden rasyonellik zeminlerinden hareket etmektedir. Üçüncüsü, mücadele, sadece ekonomik değil toplumsal hayatın bir bütün olarak yeniden üretimini gerektirmektedir. Dördüncü olarak, beka faillik temelinde ele alındığında, bu kapsamda gerçekleştirilen stratejilerin çeşitlilik arz ettikleri ve en nihayetinde beşinci özellik olarak, beka stratejileri kapsamında gerçekleştirilen eylemler aynı zamanda birimin de değişimini beraberinde getirdiği bir biçimde ele alınmıştır. Zira değişim karşısında varlığın sürdürülebilmesi en temelde ona uyarlanabilme yeteneğine yani değişebilmeye dayanmaktadır. Özetle bu çalışma kapsamında beka stratejileri, tüm bu koşullara bağlı bir biçimde her defasında yeniden üretilen bir var olma mücadelesi olarak değerlendirilmektedir.

Bu haliyle, Wolf'un da vurguladığı üzere (2000, s. 39), köylülük, kimilerinin onunla özdeşleştirdiği gibi durağan, uyuşuk, değişime kapalı bir birim olmanın aksine dinamik bir vasfa sahiptir. Köylülerin varlık mücadelesi, dışsal baskı unsurları karşısında bir uyarlanma sürecini içermektedir ve aynı zamanda bu süreç, kendilerine içkin olan toplumsal ilişkiler ve ekonomik koşullar içerisinde ve onların aracılığıyla gerçekleşen sürekli bir denge arayışıdır. Köylülüğün eylemlerini şekillendiren akılcılık, tipik iktisadi işletmeden farklı bir örgütlenmeye dayanmakta, hanehalkı kendini iktisadi ve toplumsal bir birim (Wolf, 2000, s. 32) olarak yeniden üretebilmeyi amaçlamakta ve bunu uzun vadeye yayılı bir yapıya, bu yapının dönemsel değişimlerine ve gündelik yansımalarına karşı kendisinin de günlük pratikleri, kısa ve uzun vadeli tutum, tavır ve

planlarıyla karşılık verdiği, kendilerine aşkın bir yapı içerisinde; ancak bu yapı içerisindeki edilgen özneler olarak değil aksine ellerindeki kaynakları akılcı bir biçimde örgütleyen birer fail olarak gerçekleştirmektedir. Bu kabul zorunlu olarak araştırmada kendileriyle mülakat gerçekleştirilen her bir hanehalkına özgü var olma hikayesini ve dahası bu hikâyenin zamansal süreçteki değişim örüntülerini bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu durum her bir hikâyenin birbirinden ayrı olduğu, belirli bir örüntü, ilişkisellik ya da eğilimi içermediği anlamına gelmemektedir.

Araştırma kapsamında öne sürülen temel iddialar çalışmanın başında da belirtildiği gibi; bekanın yukarıda tarif edilen nitelikleri gereği, tek nedensel unsur temelinde açıklanamayacak olduğu, bu bağlamda son dönemde köylülüğün akıbeti sorununun merkezine yerleştirilen neoliberal tarım politikalarının etkenlerden sadece biri olarak ayırt edilebileceği, buna ilaveten modernleşme ve arazi-miras hukukuna dayalı etkenlerin de diğer baskı unsurları olarak değerlendirilmesi gerektiği ve en nihayetinde bunların karşılıklı etkileşimini ifade eden mekanizmaların verili bir zaman ve mekandaki sonuçlarının farklılık göstereceği yönündedir.

Işıklar Köyü'nün bu araştırmada bir vaka olarak dikkate alınması ya da daha önce belirtildiği üzere “vakalaştırılması” sürecini şu şekilde tarif etmek mümkündür. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren yeni tarım sorununun merkezine konumlandırılan neoliberal politikaların Türkiye ve benzer koşullardaki ülkelerin tarımında; temel gıda maddeleri konusundaki dışa bağımlılık karşısında incirin de içerisinde bulunduğu meyve, egzotik gıda ürünleri veya sanayiye yönelik ürünlerde uzmanlaşmayı, devletin diğer tüm alanlarda olduğu gibi tarım özelindeki desteklerinin geri çekilmesini ve böylece piyasaya bağımlı üretimin derinleştirilmesini, söz konusu üretimin önemli ölçüde küçük üreticilik-aile çiftçiliğiyle ve aynı zamanda emek yoğun vasıflı ürünlerde uzmanlaşma yoluyla gerçekleştirilmesini hedefleyen bir dönüşüm sürecini içerdiği iddia edilmektedir. Bu iddia özellikle, üçüncü gıda rejimi tartışmaları ve bağımlılık-eklemlenme kuramlarının temel tezlerini oluşturmaktadır. Işıklar Köyü, atıfta bulunun bu hususların neredeyse tümünü bünyesinde barındırması nedeniyle, verili bir alanda mevcut iddiaların ve sonuçlarının değerlendirilmesine olanak sunmaktadır. Zira bu köy, tarihsel olarak bakıldığında da Osmanlı Dönemi’nden bu yana ticarete konu olan ve aynı zamanda emek yoğun bir ürün olan incir üreticiliğinde uzmanlaşmıştır ve küçük ölçekli aile çiftçiliğinin hâkim olduğu bir vakayı temsil etmektedir.

Işıklar Köyü, literatürde genel eğilimler şeklinde varlığına işaret edilen bazı hususlardan belirli ölçülerde farklılık göstermektedir. İlk olarak, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren giderek azaldığı belirtilen kırsal nüfusun aksine, bu köy uzun yıllar belirli bir nüfusu bünyesinde barındırabilmiştir. Bu haliyle genel eğilimle ayrılmakla birlikte, Türkiye'deki pek çok kıyı bölgesi köyleri ile benzeştiğini de belirtmek gerekmektedir. İkinci ayırt edici ve belki de daha önemli vasfı ise, kırsallıkla özdeşleştirilen ve yeni dönemde derinleştiği belirtilen yoksulluğun aksine köyde son dönemde gözlemlenen tarıma dayalı gelir oranlarında artışın söz konusu olmasıdır. Farklılaştırıcı vasıflar olarak ayırt edilebilecek olan ilk iki niteliğin ardından genel eğilimde varlığına işaret edilen üçüncü bir unsur olarak çoklu geçim faaliyetlerine dayalı köylülük tartışmaları ekseninde ise, araştırma sahasının bir yanıyla benzer; ancak bir yanıyla ayrılan nitelikleri olduğuna işaret edilmiştir.

Sahadan derlenen veriler, küresel ölçekte ve aynı zamanda Türkiye'de de gözlemlenen tarımın gelirdeki azalan payına karşılık, Işıklar Köyü'ndeki hanehalkları için, toprağın hala önemli bir kaynak olma vasfını sürdürdüğünü göstermektedir. Buna rağmen köylülerin yaygın bir biçimde gelir çeşitlendirme faaliyetlerine başvurdukları anlaşılmaktadır. Dahası söz konusu gelir çeşitlendirme faaliyetlerinin de yarıdan fazlasını tarım dışı işler oluşturmaktadır. Buna göre köyde, bir yanıyla tarımın hane gelirlerindeki konumu itibarıyla olan durumu genel eğilimden farklılık göstermekle birlikte, bu gelirin kendi başına hanelerin geçimini sürdürmekte yeterli vasa sahip olmadığı, yaygın bir biçimde ve özellikle tarım dışı faaliyetlerle desteklendiği anlaşılmaktadır. Bu haliyle yeni köylülüğün temel vasıflarından biri olarak işaret edilen çoklu geçim faaliyetine dayalı yaşamın, bu köydeki hanehalklarının da tanımlayıcı niteliklerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu iddianın sonuçları arasında ele alınan, geçimin giderek daha fazla tarım dışına dayalı olmasının, tarımdan çıkış ya da köylülüğün çözülmesini getireceği yönündeki iddianın, bu köy özelinde mevcut olmadığı görülmüştür. Aksine istisnaları var olmakla birlikte, genel itibarıyla tarım dışı faaliyetler tarımdan çıkıştan ziyade bekanın sürdürülebilmesinin bir yolu olarak konumlanmaktadır. Böylelikle yeniden üretimin önemli ölçüde tarım dışına dayalı vasfının, potansiyel olarak çözülmeyi üretme kabiliyeti olduğu kabul edilmiş ve bu vakada da örneklerine işaret edilmiş olmakla birlikte bu sonucun aynı zamanda diğer türden değişkenler dikkate alınarak değerlendirilebilecek olduğu öne sürülmüştür. Araştırma ekseninde bu değişkenler; aile içi dayanışma ağlarının niteliği, yaş, eğitim, tarım dışı istihdam olanakları ve bunlara erişebilirlik ile aynı zamanda bireysel istek ve hedefler olarak belirlenmiştir.

Neoliberal tarım politikaları ile köylülüğün bekası arasındaki ilişki, en temelde devlet desteklerinin aşamalı olarak geri çekilmesi, üretim ve girdiler açısından artan piyasa bağımlılığı üzerinden tarif edilmektedir. Bu mekanizmaların köylülerin bekasını sürdürebilmesini giderek zorlaştırdığı bilinmektedir. Araştırma kapsamında bu türden uygulamaların tarımsal üretimin sürdürülmesi hususundaki etkileri kabul edilmekle birlikte, yine bunların da potansiyeller olarak değerlendirilmesi gerektiği, farklı bağlamsal koşullarda bekanın sürdürülüp sürdürülememesinde etkili olup olmadıklarının ya da etkilerinin derecesinin sınanmaya tabi olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia çerçevesinde Işıklar Köyü'ndeki süreç değerlendirilerek bazı sonuçlara ulaşılmıştır:

İlk olarak, ticari tarım ya da piyasa yönelik üretim, ele alınan vaka özelinde neoliberal döneme özgü olma vasfına sahip değildir. Fakat, buna eşlik eden tüketime yönelik üretimin azaldığı ve tüketime konu olan diğer ihtiyaçların geçmişe oranla daha fazla piyasadan temin edilir hale geldiği de bir gerçektir. Bu sürecin geçmiş dönemdeki üretimin niteliği ve niceliğini değiştirdiğini kabul etmek gerekmektedir. Buna karşılık, bağımlılığın bir diğer boyutu olarak ifade edilen üretim girdileri açısından bağımlılığın, bu köy özelinde beka üzerinde temel belirleyici etken olarak konumlandırılmayacağı görülmüştür. Zira yürütülen tarımsal faaliyetlerin neredeyse tümünde ihtiyaç olan girdiler her ne kadar piyasadan temin ediliyorsa da üretimin önemli bir kısmının basit teknik donanım ve yoğun emek gücü kullanımıyla gerçekleştiriliyor oluşu, düşük girdi bağımlılığını içermektedir. Böyle bir vakada emeğin örgütlenmesi süreci, bekanın sürdürülmesinde daha merkezidir. Aile çiftçiliğinde emeğin temel vasfı hane emeği olarak tarif edilmektedir. Çalışma ekseninde üretim sürecindeki emek kullanımının niceliksel olarak önemli ölçüde ücretli istihdamı gerektirdiği haller, dönemler olduğu ve bunun azımsanamayacağı ifade edilmiş; fakat, bu iki emek türü arasındaki niteliksel farklılıklar nedeniyle, hane ve aile emeğinin işe koşulamadığı bir yerde, üretimi gerçekleştirebilmenin iktisadi yükünün ötesinde toplumsal olarak da birimin sürdürülebilirliğinin zorlaştığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla, bekanın sürdürülmesi önündeki engellerden biri de modernleşmenin bu emeğe erişimi kısıtlayan mahiyetiyle alakalıdır. Keza bu süreç, ücretli emeğe erişimdeki kısıtlarda da belirleyicidir.

İkinci olarak, politikalar ekseninde dikkat çekilen kritik eşiklerden biri destekleme uygulamalarındaki dönüşümdür. Bu kapsamdaki veriler dikkate alındığında ise araştırmaya konu edinilen köy ve üretime konu olan incir özelinde söz konusu değişim sürecinin de yine beka üzerinde birincil etken olarak konumlandırılmayacak olduğu bu çalışmanın sonuçlarından bir diğeridir. Zira tarihsel süreçte de görüldüğü üzere incir özelinde, destekleme politikalarında

önemli kırılma noktaları olarak ayırt edilebilecek olan bir değişim mevcut değildir. Keza tarımsal üretimin sürdürülmesi için gerekli girdiler ve hanelerin tarımsal üretime ilişkin borçluluk kalemleri dikkate alınarak yapılan hesaplamada, destekler ve borçluluk oranları arasında paralellik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla buradaki sorunun desteklerin azlığından ziyade işlevselliğine ilişkin olduğu görülmektedir. Dahası, söz konusu destekler ile tarımsal üretim arasında da birbirini belirleyen türden bir bağ kurulmamaktadır.

Bu yöndeki dönüşümün salt ürün özelinde ele alınamayacağı aşikardır. Bu bağlamda kredi olanakları, satış ve kredi kooperatifleri özelindeki süreçlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Aydın bölgesi ve aynı zamanda incir, esas itibarıyla Türkiye’de kooperatifçiliğin ilk örneklerinin deneyimlendiği alanlardan birini temsil etmektedir. Ancak aynı zamanda ticarileşmenin özel sermaye ve tüccarlar aracılığıyla gelişimi de bir o kadar eskidir. Geçmişten bugüne politikadaki dönüşümün ürün lehine gelişiminin sunduğu avantajlı konum, devlet kaynaklı kurumların pazardaki azalan payını, üreticilerin piyasadaki olanaklarını daraltan bir etken olarak tanımlamayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’deki kooperatifleşme sürecinin de kuruluş ve gelişimi itibarıyla ideal kooperatif biçiminden ayrıldığı ve bir piyasa aktörü olarak konumlandığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Geçimlerinin önemli bir payını oluşturan hatta kimi zaman geçiminin tek kaynağı olan ürünlerini en iyi fiyata satma, nakdin teminini en kısa sürede sağlama gayretindeki köylüler çoğu halde, bu hususta zamansal ve iktisadi olarak esneklik sağlayabilecek bir güçte değildirler. Aynı zamanda tarımsal üretimin zamansal niteliği (işin zamana yayılı olması ve gelirin yılda bir ya da birkaç kez toplu olarak ele geçmesi) ve tarımsal gelirin hayatın kısa ya da uzun vadeli yeniden üretimi hususunda yeterli bir kaynak olma vasfına çoğu halde sahip olmaması, bütçe idaresini de güçleştirmekte ve anlık, dönemsel nakit ihtiyacının karşılanmasında tüccarla olan alışverişi daha rasyonel hale getirmektedir.

Üçüncü olarak bu sonuçlar, bekanın tarifinde, neoliberalizmle birlikte dikkate alınması gereken mekanizmalar olarak konumlandırılan diğer iki unsuru gündeme almayı gerektirmektedir. Bu aşamada iki kavramsal tanımı yeniden hatırlatmak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki; sıklıkla vurgulandığı üzere bekanın yeniden üretimden daha fazlasını ve ekonomik yeterliliğe indirgenemezliği, ikincisi; aile çiftçiliğinin herhangi bir işletmeden ayrılan ve onun çiftliğinin yanı sıra hanehalkının da yeniden üretimini içeren bir nitelik arz etmesidir. Bir dönem tartışma konusu olan köy-kent ayrımı, köylülüğün yalıtılmış vasfı gibi hususlar bugün pek çok alanda tartışmaya açık olmayan uzlaşma alanlarıdır. Modernleşme süreci, köylülerin yaşam alanları ve aynı

zamanda üretim faaliyetlerinde çok büyük gelişmeler, kolaylıklar sunmuş, hizmetlere ve olanaklara erişim açısından da belirli ölçülerde ‘eşitlik’ sağlamışsa da buna eşlik eden yeni bir yaşam tarzını, istekleri ve zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Tarımın, hayatın yeniden üretiminin artan maliyetini karşılamak hususundaki yetersizlik vasfı çeşitlenen bu ihtiyaçlar dizisiyle bağlantılıdır. Ancak sorun iktisadi bir yeterlilikten de öte bu yeni yaşam tarzının köylülükle ne ölçüde eklemlenebildiğiyle alakalıdır. Bu süreç hayatın olağan akışında, teknolojik ve ulaşım özgü gelişmelerle birlikte, siyasi ve iktisadi amaçlar çerçevesinde de değerlendirilmelidir.

Araştırmada dördüncü olarak, köylülerin bugünkü hallerini “cennetin göbeğinde sallanmak” olarak tarif ettikleri iyilik halinin esas itibarıyla hanehalklarının yaşamlarındaki karşılığının daha az borçlulukla sürdürülen bir bekaya tekabül ettiği vurgulanmaktadır. Köyde geçmişe nazaran artan refah koşulları ve halden memnuniyet genel ahvali yansıtmakla birlikte, bu refahın çok az bir kesim için sermaye birikim koşullarını oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu hallerde de çoğunlukla birikimin aile içi dayanışma ekseninde hanelerin uzun erimli yeniden üretimine aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu nitelik tam da aile çiftçiliğinin özgün vasfı ve onun muhasebesiyle alakalıdır. Bu durum kimilerine göre, eldeki kaynakların savruk, akılcılıktan uzak kullanımı olarak değerlendirilirken ve bazı örneklerde geçimin zora girmiş olması bizatihi bu türden başarısızlıkların bir sonucu iken esasen bu tavrı üreten, köylülüğün gözünün çoğu halde kapitalist bir kâr maksimizasyonu sağlamak gibi bir hedefe sahip olmamasıyla alakalıdır. Bu hedef köylülerin eylemlerini, yatırımlarını ve bunların sınırlarını etkilemektedir. Dolayısıyla kapitalist bir köylü işletmesinin ortaya çıkması sorunu bir yönüyle üretken bir sermaye olarak tarımın yeterliliği ve aynı zamanda dışsal yapıların buna ne ölçüde izin verip vermediğiyle alakalı iken, gerçekte hanenin kendisinin bunu hedefleyip hedeflemediği de bir o kadar merkezidir.

Köyde, yukarıya doğru toplumsal hareketlilik sergiledikleri ve küçük üreticiliğin farklılaşması bağlamında ayırt edilebilecek olan hanelerin, en temelde bu hareketliliği ya da refah artışını yakalamalarına imkân tanıyan kaynağın tarımdan ziyade ticari faaliyetler olduğu anlaşılmaktadır. Bu vaka özelinde sınırlandırarak ifade etmek gerekirse; ekilebilir arazilerin sınırlarına ulaşılmış olması, verimin arttırılabilmesine ilişkin sınırlılıklar ve tarıma özgü belirsizlikler, toprak üzerindeki yoğun nüfus baskısı, bunların meydana getirdiği toprağa erişime ilişkin kısıtlar, yukarıda tarif edildiği üzere her ne kadar köy içi dayanışma ekseninde çözümler mevcut ise de aile ve özellikle hane içi dayanışma ağlarının mevcudiyetini koruyor olması ve bunun bireysel

hareketliliği kısıtlayan (kimi zaman destekleyen) niteliği gibi etkenler tarımı ve toprağı bu hareketliliği sağlayacak yeterli bir kaynak olmaktan alıkoymaktadır. Ancak tarımsal üretim ve toprak, diğer sermaye alanlarına erişim için gerekli bir kaynaktır. Tarıma yatırım yoluyla hareketlilik aynı zamanda modern yaşam, arazi ve miras hukukunun da bir sonucu olarak orta vadeli yeniden üretime imkan tanıyan bir nitelik arz etmekte ve Stirling'in (1965) de vurguladığı gibi toprak mülkiyeti üzerindeki dönemsel genişlemeler uzun vadede yeniden parçalanma eğilimine girmektedir.

Tarımsal üretimin sürdürülebilmesinde, toprak varlığı, gelir ve emek maddi kaynaklar olma vasfı taşımakla birlikte, bunlardan hareketle yapılacak olan bir kategorilendirmenin bekanın sürdürülebilmesi için gerekli ancak yeterli açıklayıcı vasıflara sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Benzer biçimde piyasa koşulları, ürün değeri gibi etkenler de kendi başına açıklayıcı vasıflar olarak değerlendirilemezler. Zira bekanın sürdürülmesi meselesi, maddi kaynaklara ne kadar sahip olunduğuyla değil, onların nasıl örgütlendikleriyle, içerisinde bulunulan ilişki ağları ve bunlara ilişkin yaklaşımlar ile aynı zamanda hanehalkına ve bireye özgü vasıfların nasıl eklemlendikleriyle alakalıdır.

Bu araştırma kapsamında karşılaşılan, tarımda kalma ya da tarımdan çıkma örüntülerinde Ploeg'in ifade etmiş olduğu bu her iki örüntünün birbirini takip eden ya da eş anlı olarak gözlemlenebileceği yönündeki yaklaşımının açıklayıcı bir çerçeve sunduğudur. Köyde tarımdan çıkışın gerçekleştiği en belirgin örnekler, özellikle 10 dekarın altında araziye sahip olan hanehalklarında, mevcut haliyle bu alanın hanelerin geçimini sağlamaya yetmediği ve gelecek kuşakların halihazırda tarım dışına yöneldikleri vakalarda meydana gelmektedir. Bu bağlamda arazi varlığının yetersizliği bir etken olarak ayırt edilmiş olmakla birlikte, aynı zamanda tarım ya da tarım dışındaki yaşam koşulları arasındaki akılcı seçim, genç kuşakların sosyalizasyon süreçleri, hanehalkı yapısı, eğitim durumları ve yaşları gibi diğer etkenlerle birlikte işlemektedir. Diğer tüm haneler için tarımdan çıkışın çok değişkenli ve hanehalkı düzeyinde farklılık gösteren biçimleri söz konusudur. Bu kapsamda Chayanov'un hanehalkı döngüsü ve hane üyesi sayısı, üretici-tüketici dengesine ilişkin çözümlemesi, hanelerin mevcut haliyle başvurdıkları stratejilerin şekillenmesinde açıklayıcı bir çerçeve sunmakta; ancak bu unsurlar tarımdan çıkışın ya da sürdürülmesinin belirleyici nedensel mekanizmaları olarak tanımlanamamaktadır.

Beşinci olarak, çalışma kapsamında önce çıkan ve bekanın sürdürülmesinde önemli addedilebilecek olan mekanizmalardan belki de en önemlisi aile içi dayanışma ağlarının örgütlenmesidir. Bu değişken aynı zamanda arazi varlığı ve beka arasındaki doğrudan ilişkiyi kesmektedir. Buna göre, genç hanehalkları başta olmak üzere, çiftliğin kısa, orta ve uzun vadeli sürdürülebilirliğinde aile dayanışmasının harekete geçirilebilmesi merkezi bir önem sahiptir. Dayanışma; sermayenin, emeğin ve gelirin paylaşımı gibi çeşitli alanlarda gerçekleştirilebilmektedir. Bu çıkarım aynı zamanda aksi örneklerin de varlığı dikkate alınarak temellendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, bu dayanışmanın harekete geçirilemediği örneklerde, çiftliğin bekasını sürdürebilmesinin daha zor olduğu görülmüştür. Tarımdan çıkışın (aynı zamanda tarımda kalmanın) üçüncü unsuru olarak bireysel istek ve hedefler ayırt edilmiştir. Zira ne arazi varlığı ne aile dayanışmasıyla açıklanamayacak olan ancak tarımsal üretimin yine de sürdürülebilir olmadığı örnekler mevcuttur.

Altıncı olarak, Işıklar Köyü'nde kendisiyle mülakat gerçekleştirilen hanehalklarının önemli bir çoğunluğu tarımı ve toprağı güvenli bir alan olarak tanımlamakta ve üretimi sürdüreceklarını ifade etmektedirler. Toprağın güvenilir bir alan olarak tarifi, istisnaları olmakla birlikte, köydeki genel eğilimi yansıtmaktadır. Ancak bu güvenin haneler düzeyinde farklı derecelere tekabül ettiği ve bekayla olan ilişkinin de buna dayalı olarak şekillendiği görülmektedir. Buna göre toprağı olan güven; i) iyi kötü ocağı kaynatan kısa erimli bir bekanın kaynağı, ii) hanenin kendisinin olduğu kadar çocukların da ocağının kaynamasına vesile olan, ateşi harlayan uzun erimli bir kaynak olma vasfı ve iii) yine hanenin kendisi ve gelecek kuşaklar için bekanın temel kaynağı olmanın ötesinde, tarım ve toprak belirli ölçüde sermaye birikimine imkan tanıyan bir konumda yer almaktadır.

Üretimin sürdürülmesi yönündeki kuvvetli eğilim, köyün konumu, ürünün değerli vasfı gibi maddi etkenlerle de alakalı olmakla birlikte, bu sonuç aynı zamanda “alternatifsizliğin” de bir ürünüdür. Alternatifsizliği üreten mekanizmalar ise farklılık göstermektedir. Bunların başında, neoliberal kriz olarak tanımlanan istihdam alanlarındaki sıkışma gelmektedir. Alternatifsizliği üreten ikincil unsurlar olarak; bireysel kısıt ve olanakların, daha açık bir ifadeyle yaş, cinsiyet, eğitim durumu, tarımda geçirilen süre, yetenek, istek ve hedeflerin yer aldığını ifade etmek gerekmektedir. Dolayısıyla tarım dışında var olmanın daha riskli görüldüğü bir yerde tarımın güvenilir addedilme eğilimi kuvvetlenmektedir.

Hane reislerinin kendileri ve aynı zamanda gelecek kuşaklar için tarım dışında daha iyi refah koşullarında hayatını sürdürebilecek olduklarına dair inançları oldukça zayıftır. Küresel anlamda emeğin iş sürecine bağlanmasında istikrarsızlığın yaşandığı ve vasıfsız emeğin eğretiliştir. Bir istihdam dünyasında toprak, köylüler için güvenli alan olma vasfını sürdürmektedir. Bu haliyle ele alındığında, toprağın güvenilir mahiyeti ister geçimin temel kaynağı ister ek gelir kapısı ister sermaye birikim kaynağı ister geçimlik üretim ya da emeklilikte dönülecek bir alan veya çocukların güvencesi olarak değerlendirilmiş olsun elde tutulması yönünde güçlü bir eğilimi barındırmaya devam etmektedir. Bu haliyle Bernstein ve Amin gibi yazarların farklı çıkış noktalarından hareketle, kapitalizmin yeni dönemde tarım üzerindeki hakimiyetini ele alırken, üretim araçlarına sahipliğin veya erişimin biçimsel bir mahiyet kazandığı ve dolayısıyla küçük ölçekli aile çiftçilerinin proleterle eş konuma geldikleri yönündeki iddialarının, Işıklar Köyü'nde tümüyle karşılığını bulmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira burada toprağın sağladığı manevra alanı, onları herhangi bir işçinin koşullarından ayırt etmekte, yaşam için olanakları ve mücadelelerinde belirleyicilik arz etmektedir.

Genel olarak özetlemek gerekirse bu çalışmada, köylüğün çözülmesi yönünde bir eğilimin mevcut olmadığı ancak tarımdan çıkış örüntülerinde; maddi koşulların yeterliliğinin yanı sıra buna eşlik eden hanehalkı ve bireylere özgü süreçlerin etkili oldukları görülmektedir. Köylülüğün beka sorunu ister küresel sömürü ilişkileri ister üretim ilişkileri ekseninde tanımlansın isterse de hanehalkı yapısına atıfla değerlendirilmiş olsun, bunlardan her biri ancak bağlamsal koşullar ve bunlar içerisinden doğabilecek olan stratejilerin imkân ve olanaklarını anlaşılır kılmakta; ancak en nihayetinde beka meselesi bu bağlamsal koşullar, kaynaklar ve kısıtlar içerisinde her bir hanehalkının birer fail olarak nasıl eyledikleri ya da eyleyemediklerine tekabül etmektedir. Hanelerin beka stratejilerindeki benzerlik ve farklılıklar; toprağa erişimleri, piyasa koşullarındaki konumları, hanehalkı yapısı, emeğe erişim örüntüleri, borçluluk mekanizmalarına ilişkin her bir tema özelindeki özgül koşullarının birleşik etkilerinin sonuçları olarak değerlendirilmelidir. Beka esas itibarıyla, hanehalkının yapısı, topluluğa özgü hususlar ve dış dünyadan gelen baskı ve talepler arasında sürdürülen bir dengedir ve bu dengede verili bir zamanda belirli bir yönde yığılmaların olması muhtemeldir. Ancak bu, genel eğilimden ayrılan vakaların olmadığı, sürecin sabit ve değişmez olduğu anlamına gelmemektedir. Zira beka her defasında yeniden yeniden üretilen ve buna göre değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

Sonuç itibarıyla, araştırmanın aile çiftçiliğin bekasının tartışılmasına olan katkısı, daha önce de işaret edildiği üzere, beka meselesinin iktisadi bir işletmenin sürdürülebilmesinden daha fazlası olarak değerlendirilmesi gerektiğine, sürecin hem yeniden üretim hem de mücadele boyutlarının dikkate alınarak değerlendirilmesine olan ihtiyaca, bu boyutların ekonomik yeterlikten daha fazlasını bünyesinde barındırdığına ve haliyle bekanın tartışılmasında iktisadi bir yaklaşımın ötesinde, sosyolojik bakışın yerleştirilmesinin bugün süregitme ya da çözülme ikiliği ekseninde tartışılan ve bu ikilik temelinde kalındığı müddetçe tartışılmaya da devam edilecek olan bir kısır döngüden kurtarılarak, gerçek hayatta makro süreçlerin nasıl deneyimlendiğinin doğrudan faillerin odağa alınarak incelenmesinin gerekliliğine ve ancak bu şekilde ilerlendiğinde kapitalizmin-modernleşmenin ya da küreselleşmenin sonuçlarının beka özelinde aldığı biçimlere işaret edilebileceğine ilişkin sahip olduğu vurgudur. Böylelikle, bekanın ele alınmasında konumlandırılan iki yoldan biri olan; köylülüğün süregitmesinin kendisinin bir sorun olarak konumlandırıldığı ve küçük üreticiliğin çözülmesinin önündeki engellerin, yol ve biçimlerin neler olduğu ya da olacağı ve bu bağlamda sunulan önerilerin veya öngörülerin aynı zamanda güncel sorun olarak tarif edilmiş olan yoksulluk ve kırsallaşan yoksulluğa yönelik çözüm arayışları arasındaki çelişkinin de belirli ölçülerde giderilebileceğine inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- 6, P., ve Bellamy, C. (2012). *Principles of Methodology: Research Design in Social Science*. Sage.
- Abay, C. F., Gümüş, S. G., ve Türkekul, B. (2019). Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Uygulanan Tarım Politikaları. İçinde B. Pakdemirli, B. Yücel, N. Koşum, ve Z. Bayraktar (Ed.), *Türkiye’de Geçmişten Günümüze Tarım Politikaları ve Ekonomisi* (s. 21–38). Akçağ.
- Adler, P. A; Adler, P. (1987). *Membership Roles Infield Research*. Sage.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.). Sarmal Yayınevi.
- Aimin, H. (2010). Uncertainty, Risk Aversion and Risk Management in Agriculture. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 1, 152–156.
<https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2010.09.018>
- Akbaş, Y. (2016). *Salnamelerde Nazilli*. Berikan Yayınevi.
- Akçay, A. A. (1987). Türkiye Tarımında Büyük Toprak İşletmelerin Oluşum Süreçleri Üzerine Notlar. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 46–58.
- Akçay, A. A. (1999). Toprak Ağalığından Kapitalist İşletmeciliğe: Türkiye Tarımında Büyük Topraklı İşletmeler. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 115–132). Tarih Vakfı Yayınları.
- Akram-Lodhi, A. H. (2007). Land, Markets and Neoliberal Enclosure: An Agrarian Political Economy Perspective. *Third World Quarterly*, 28(8), 1437–1456.
<https://doi.org/10.1080/01436590701637326>
- Akram-Lodhi, A. H., ve Kay, C. (2010). Surveying the Agrarian Question (Part 1): Unearthing Foundations, Exploring Diversity. *The Journal of Peasant Studies*, 37(1), 177–202.
<https://doi.org/10.1080/03066150903498838>
- Akşit, B. (1985). *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*. Turhan Kitabevi.
- Akşit, B. (1987). Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları: 1960-1980. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 11–29.

- Aksoy, S. (1971). *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*. Gerçek Yayınevi.
- Albritton, R. (1993). Did Agrarian Capitalism Exist ? *The Journal of Peasant Studies*, 419–441. <http://dx.doi.org/10.1080/03066159308438516>
- Alpkaya, F., ve Duru, B. (2017). *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Phoenix.
- Amin, S. (2012). Contemporary Imperialism and the Agrarian Question. *Agrarian South: Journal of Political Economy*, 1(1), 11–26. <https://doi.org/10.1177/227797601200100102>
- Amin, S. (2016). *Liberal Virtüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması* (F. Başkaya, Çev.). Yordam.
- Amin, S. (2018). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* (S. Lim, Çev.). Yordam.
- Anaç, H. (2012). *İncir: Geçmişten Günümüze*. Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları.
- Arazi Toplulaştırma Uygulama Yönetmeliği, *Resmi Gazete* 30265. (9 Aralık 2017) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171209-2.htm>
- Arıcanlı, T. (1998). 19. Yüzyılda Anadolu’da Mülkiyeti Toprak ve Emek. İçinde Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), (Z. Altok, Çev.), *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arrighi, G. (2016). *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri* (R. Boztemur, Çev.). İmge.
- Arslan, H. (2019). *Türkiye’de Kır Sosyolojisi Araştırmaları*. Siyasal Kitabevi.
- Aston, T. H., ve Philpin, C. H. (1995). *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*. Cambridge University Press.
- Avcıoğlu, D. (2013). *Türkiye’nin Düzeni*. Kırmızıkedî.
- Aydın, Z. (1986). Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Azgelişmiş Ülkeler. *II. Tez Kitap Dizisi*, 4, 171–216.

- Aydın, Z. (2010). Neo-liberal Transformation of Turkish agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 10(2), 149–187.
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş Tarım Sorunu ve Yeni Köylülük. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43(Nisan), 43–63.
- Aydın, Z. (2017). *Çağdaş Tarım Sorunu*. İmge.
- Aysu, A. (2014). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet ve Tarım: Yıkılış-Kuruluş-Çözülüş. İçinde A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlı'dan Günümüze Çiftçiliğin İlgası ve Şirketleşme* (s. 535–610). Epos.
- Aysu, A. (2021). Yemek Yemek Politik Bir İştir: Tarımda Kooperatifçilik. İçinde Ç. E. Şahin (Ed.), *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tarım ve Kooperatifler*. NotaBene.
- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/11/20201121-4.htm>
- Ball, D. (1972). The “Family” as a Sociological Problem: Conceptualization of the Taken-for-Granted as Prologue to Social Problems Analysis. *Social Problems*, 19(3), 295–307. <https://www.jstor.org/stable/799731>
- Banaji, J. (1976). Summary of Selected Parts of Kautsky's. *Economy and Society*, 5(1), 1–49. <https://doi.org/10.1080/03085147600000001>
- Barbieri, C., ve Mahoney, E. (2009). Why is Diversification an Attractive Farm Adjustment Strategy? Insights From Texas Farmers and Ranchers. *Journal of Rural Studies*, 25(1), 58–66. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2008.06.001>
- Barkan, Ö., L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler 1)*. Gözlem Yayınları.
- Bartra, A. (2006). Rethinking Rustic Issues: Contributions to a Theory of Contemporary Peasantry. İçinde J. Boltvinik ve S. M. Mann (Ed.), *Peasant Poverty and Persistence in the Twenty-First Century* (s. 92–116). Zed Books.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru* (K. Özdoğan ve D. Bülent, Çev.). İthaki.
- Bektaş, K. Z., ve Miran, B. (2005). Geleneksel ve Organik Kuru İncirin Ekonomisi Üzerine Bir

Araştırma: Aydın İli Örneği. *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 79–86.

Bektaş, K. Z., ve Tosun, D. (2019). Türkiye’de Bitkisel Üretimdeki Gelişmeler. İçinde B. Pakdemirli, B. Yücel, N. Koşum, ve Z. Bayraktar (Ed.), *Türkiye’de Geçmişten Günümüze Tarım Politikaları ve Ekonomisi* (ss. 205–282). Akçağ.

Bender, D. (1967). A Refinement of the Concept of Household : Families , Co-Residence , and Domestic Functions. *American Anthropologist*, 69(5), 493–504.

Berkes, N. (1997). *Unutulan Yıllar*. R. Sezer (Ed.). İletişim.

Bernstein, H. (1979). African Peasantries: A Pheoretical Framework. *The Journal of Peasant Studies*, 6(4), 421–443. <http://dx.doi.org/10.1080/03066157908438084>

Bernstein, H. (1986). Capitalism and Petty Commodity Production. *Social Analysis: The International Journal of Anthropology*, 20(December), 11–28. <https://www.jstor.org/stable/23169434>

Bernstein, H. (1996). Agrarian Questions Then and Now. *The Journal of Peasant Studies*, 24(1–2), 22–59. <https://doi.org/10.1080/03066159608438630>

Bernstein, H. (2006). Is there an Agrarian Question in the 21st Century? *Canadian Journal of Development Studies*, 27(4), 449–460. <https://doi.org/10.1080/02255189.2006.9669166>

Bernstein, H. (2014). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri* (O. Köymen, Çev.). Yordam.

Bernstein, H. (2016). Agrarian Political Economy and Modern World Capitalism: The Contributions of Food Regime Analysis. *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 611–647. <https://doi.org/10.1080/03066150.2015.1101456>

Bernstein, H., ve Brass, T. (1996). Questioning the Agrarians: The work of T.J. Byres. *The Journal of Peasant Studies*, 24(1–2), 37–41. <https://doi.org/10.1080/03066159608438629>

Bernstein, H., Friedmann, H., van der Ploeg, J. D., Shanin, T., ve White, B. (2018). Forum: Fifty Years of Debate on Peasantries, 1966–2016. *The Journal of Peasant Studies*, 45(4), 689–714. <https://doi.org/10.1080/03066150.2018.1439932>

Bhandari, P. B. (2013). Rural Livelihood Change? Household Capital, Community Resources and Livelihood Transition. *Journal of Rural Studies*, 32, 126–136.

<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.05.001>

Bhaskar, R. (2013). *Natüralizmin Olanaklılığı* (V. S. Öğütle, Çev.). Pratika.

Bigat, B. (2017). *Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.

Bosc, P.M., vd. (2014). *Diversité des agricultures familiales: Exister, se Transformer, Devenir*. Librairie Quae.

Bohannan, P. (1963). *Social Anthropology*. Holt, Rinehart, and Winston.

Bokemeier, J. L. (1997). Rediscovering Families and Households: Restructuring Rural Society and Rural Sociology. *Rural Sociology*, 62(1), 1–20. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1997.tb00642.x>

Boltvinik, J. (2016). Poverty and Persistence of The Peasantry: Background Paper. İçinde *Peasant Poverty and Persistence in the Twenty-First Century* (s. 45–91). Zed Books.

Boltvinik, J., ve Mann, S. A. (Ed.). (2016). *Peasant Poverty and Persistence in the Twenty-First Century: Theories, Debates, Realities and Policies*. Zed Books.

Boncinelli, F., Bartolini, F., Casini, L., ve Brunori, G. (2017). On Farm Non-agricultural Activities: Geographical Determinants of Diversification and Intensification Strategy. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 10(1), 17–29. <https://doi.org/10.1007/s12076-016-0168-4>

Boratav, K. (1972). Türkiye Tarımın 1960'lardaki Yapısı ile İlgili Bazı Gözlemler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(3), 771–813.

Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. İmge.

Boratav, K. (2019). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015* (24. baskı). İmge.

Bozdoğan, S., ve Kasaba, R. (1998). Giriş. İçinde S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), ve N. Elhüseyni (Çev.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Buğdaycı, A. (2001). *Dünden Bugüne Nazilli*. Eğitim Yayınları A.Ş. WEB Ofset Tesisleri.

- Buğra, A. (2008). Muhafazakar Liberalizm, İslam ve Sosyal Haklar. İçinde *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* (s. 219–256). İletişim.
- Buğra, A., ve Keyder, Ç. (2012). Önsöz. İçinde A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.), ve İ. Çekem (Çev.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* (s. 7–16). İletişim.
- Çakan, V. A. (2020). Forecasts for Turkey Fresh Fig Production and Dried Fig Export: Arima Model Approach. *Journal of Tekirdağ Agricultural Faculty*, 17(3), 357–368. <https://doi.org/10.33462/jotaf.684893>
- Çanakçıoğlu, M. (1985). *Orman Ürünleri ve İhracatı*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi.
- Carter, A. (1984). Household Histories. İçinde R. Netting, R. Wilk, ve E. Arnould (Ed.), *Households: Comparative and Historical Studies of the Domestic Group* (s. 44–83). University of California Press.
- Cavid, İ. (2010). *R.1307/H. 1308 Aydın Vilayet Salnamesi*, (M. Babuçoğlu, M., C. Eroğlu, A. Şahin, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (S. A. Kahraman, Çev.); (C. 9). Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, Y. (2014). Türkiye’de Tarım İşletmelerinde Farklı Muhasebe Sistemlerine Göre Masraf ve Gelir Hesaplama Yöntemleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20(1), 41-52.
- Çeliker, M., ve Koçlu, T. (2012). *İncir Yetiştiriciliği*. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- Certau, M. D. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi - I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları. İçinde L. A. Özcan (Çev.). Dost Kitabevi
- Çetin, T. (1999). Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 231–240). Tarih Vakfı Yayınları.
- Chaplin, H., Davidova, S., ve Gorton, M. (2004). Agricultural Adjustment and the Diversification of Farm Households and Corporate Farms in Central Europe. *Journal of Rural Studies*, 20(1), 61–77. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(03\)00043-3](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(03)00043-3)
- Chayanov, A. (1966). *The Theory of Peasant Economy* (D. Thorner, B. Kerblay, ve R. E. F. Smith (Ed.)). The American Economic Association.

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Dâhil Olan Tarımsal İşletmelere Katılım Desteği Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ. (Tebliğ No: 2020/27). *Resmî Gazete* (25 Kasım 2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/11/20201125-12.htm>

Çivi, H. (1977). *Tarımsal Ürünlerde Taban Fiyatlar ve Türkiye’de Taban Fiyat Politikası*. Atatürk Üniversitesi, No: 85. Erzurum.

Clapp, R. A. (1994). The Moral Economy of the Contract. İçinde Peter D. Little ve Michael J. Watts (Ed.). *Living Under Contract* (s. 78-94). The University of Wisconsin Press.

Çolakoğlu, E. (2007). Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 187–202.

Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri* (M. Bütün ve S. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.

Creswell , J.W., Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (5. Baskı). Sage.

Currie, K., ve Ray, L. (1985). Class Formation within the Peasantry: Recent Theoretical Developments in the Analysis of The Peasantry with Specific Reference to the East African Debate. *Sociology*, 19(4), 573–585. <https://doi.org/10.1177/0038038585019004006>

Dağ, S. (2015). İncirde Verim ve Kalite Üzerine Jeotermal Enerji Tesislerinin Olası Etkilerinin Belirlenmesi. (Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.

Dardot, P., ve Laval, C. (2018). *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Della Porta, D., ve Keating, M. (2015). Yaklaşımları, Yöntembilimleri ve Yöntemleri Karşılaştırmak: Bazı Sonuç Gözlemleri. İçinde D. Della Porta ve M. Keating (Ed.), ve S. Gürses (Çev.), *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler* (s. 379–386). Küre Yayınları.

Demir, M. (2005). Türk Medeni Kanunu’na Göre Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Değer Artışı Payı ve Denkleştirme Alacağı. *TBB Dergisi*, Sayı 61, 292–303.

Demirdöğen, A., ve Olhan, E. (2017). Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 1–1. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.304269>

- Deniz, A. Ç., ve Kentel, F. (2016). De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent. *Tarih Okulu Dergisi (Journal of History School)*, Mart, 747–761. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh888>
- Deniz, M. (2013). *Nazilli İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. Uşak Üniversitesi.
- Denzin, N. K. (1989). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Prentice Hall.
- DİE, *İstatistiki Göstergeler 1923-2002*, (s. 156-157).
- Dikmen, G. (1952). *Nazilli Tarih ve Coğrafyası: Dünkü ve Bugünkü Nazilli*. Hür Efe Matbaası.
- Dimmock, S. (2019). Expropriation and the political origins of agrarian capitalism in England. İçinde X. Lafrance ve C. Post (Ed.), *Case Studies in the Origins of Capitalism* (s. 39–62). Palgrave Macmillian.
- Djurfeldt, G. (1982). Classical Discussions of Capital and Peasantry: A Critique. İçinde J. Harriss (Ed.), *Rural Development: Theories of Peasant Economy and Agrarian Change* (s. 139–59). Routledge.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal İşbölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Ecevit, M. C. (1988). *Petty Commodity Production: A Village of Tobacco Producers in Northern Turkey*. University of Kent.
- Elder-Vass, D. (2007). Re-examining Bhaskar's Three Ontological Domains: The Lessons from Emergence. İçinde Lawson, C., Latsis, J., Martins, N. (Ed.). *Contributions to Social Ontology*. Routledge.
- Ennew, J., Hirst, P., ve Tribe, K. (1977). Peasantry 'as an economic category'. *The Journal of Peasant Studies*, 4(4), 295–322. <http://dx.doi.org/10.1080/03066157708438027>
- Erdost, M. İ. (1984). *Kapitalizm ve Tarım*. Onur Yayınları.
- Erzincanlı, H. O. (2017). *Organik Ötesi Tarım*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2020). *2019 Yılı Kuru İncir Raporu*.

<https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44168e13b876433065544f/2019 Kuru İncir Raporu.pdf>

Faysse, N., Aguilhon, L., Phiboon, K., ve Purotaganon, M. (2020). Mainly Farming ... But What's Next? The Future of Irrigated Farms in Thailand. *Journal of Rural Studies*, 73(October 2019), 68–76. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.12.002>

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). *Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu*. <http://www.fao.org/3/ca5249tr/ca5249tr.pdf>.

Foster, G. M. (1960). Interpersonel relations in peasant society. *Human Organization*, 19(4), 180–183. <https://www.jstor.org/stable/44124120>

Foster, G. M. (1965). Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist New Series*, 67(2), 293–315.

Frangakis-Syrett, E. (1998). İzmir’de Pamuk ve Kumaş Ticareti. İçinde Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (s. 101–138). Tarih Vakfı Yayınları.

Friedmann, H., ve McMichael, P. (1989). Agriculture and the State System: The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 To The Present. *Sociologia Ruralis*, 29(2), 93–117. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.1989.tb00360.x>

Friedmann, H. (2016). Commentary: Food Regime Analysis and Agrarian Questions: Widening the Conversation. *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 671–692. <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1146254%0A>

Gans, H.J. (1982). The Participant Observer as a Human Being: Observations on the Personal Aspects of Fieldwork. İçinde R. G. Burgess (Ed). *Field Research* (s.53-61). George Allen ve Unwin.

Gençdağ, E., Görgüç, A., ve Yılmaz, F. M. (2019). Kuru İncirin İşlenmesi, Kalite Problemleri ve Gıda Endüstrisinin Geliştirdiği Yenilikçi Yöntemler. *Akademik Gıda*, 17, 378–388. <https://doi.org/10.24323/akademik-gida.647724>

George, A., ve Bennet, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MIT Press.

Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı.

- Gonzales, S., Nancie, L. (1960). Household and Family in the Caribbean. *Socialand Economic Studies*, 9: 101.
- Göçmez, A., ve Seferoğlu, H. G. (2014). Sofralık ve Kurutmalık İncir Kalite Kriterleri ve Kaliteyi Etkileyen Faktörler. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 98. <https://doi.org/10.19159/tutad.29893>
- Goffman, D. (1995). *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)* (A. Anadol ve N. Kalaycıoğlu, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Goldthorpe, J.H. (2000). Sociological Ethnography Today: Problems and Prospects. İçinde D. B. Grusky ve P. England (Ed.). *On Sociology (Vol. 1)* (s.61-90). Standford University Press.
- Günaydın, G. (2010). *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm: Politika Transferi Süreci / AB ve Türkiye*. Tan.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2018). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. (Yayın no: NEE-HÜ. 1901). http://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Araştırmalar%20-%20raporlar/2018%20TNSA/TNSA2018_ana_Rapor_compressed.pdf
- Hammel, E. A. (1980). Household Structure in Fourteenth-Century Macedonia. *Journal of Family History*. 5:242, s. 73
- Hardt, M., ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (A. Onacak, Çev.). Sel.
- Hatipoğlu, Ş. R. (1936). *Türkiye’de Zirai Buhran*. Yüksek Ziraat Enstitüsü.
- Hazar, N. (1970). *Kooperatifçilik Tarihi*. Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları.
- Heady, E. O. (1952). Diversification in Resource Allocation and Minimization of Income Variability. *Journal of Farm Economics*, 34(4), 482. <https://doi.org/10.2307/1233230>
- Heley, J., ve Jones, L. (2012). Relational Rurals: Some Thoughts on Relating Things and Theory in Rural Studies. *Journal of Rural Studies*, 28(3), 208–217. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.01.011>

- Hirst, P., ve Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. (E. Yücel, Çev.). Dost.
- Hunt, D. (1979). Chayanov' s Model of Peasant Household Resource Allocation. *The Journal of Peasant Studies*, 6(3), 247–285. <http://dx.doi.org/10.1080/03066157908438075>
- İçduygu, A., ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye' sinde Göç Hareketleri. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 249–268). Tarih Vakfı Yayınları.
- İlbaş, M. H. (1999). Türkiye' de Kooperatifçilik ve Köy-Koop Deneyimi. İçinde *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 241–247). Tarih Vakfı Yayınları.
- İnal, S. (1958). Türkiye' de Tarih Boyunca Palamut Meşesi ve Sağladığı Faydalar. *Forestist*, 8, 1-48
- İnal, S. (1952). Türkiye ve Yunanistanda Palamut Meşesi ve Ekonomik Önemi. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2(1), 107–125.
- İnalcık, H. (1998). Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar. İçinde Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), ve Zeynep Altok (Çev.), *Osmanlı' da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (s. 17–35). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İslamoğlu, H. (1998). 16. Yüzyıl Anadolu'su' nda Köylüler, Ticarileşme ve Devlet İktidarının Meşrulaştırılması. İçinde Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), ve Z. Altok (Çev.), *Osmanlı' da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (s. 59–81). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu' nda Devlet ve Köylü*. İletişim.
- İslamoğlu, H., Gülöksüz, E., Kaya, A. Y., Çavdar, A., Karakoç, U., Nizam, D., ve Yazıcı, G. (2008). *Türkiye' de Tarımda Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreçleri*. (Proje no: 106K137).
- Joosse, S., ve Grubbström, A. (2017). Continuity in Farming - Not Just Family Business. *Journal of Rural Studies*, 50, 198–208. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.11.018>
- Junker, B. H. (1960). *Field Work*. Universtiy of Chicago Press.
- Karabulut, P. Ç. (2015). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Köylüsünün Sosyo-Ekonomik Durumu*. (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

- Karaömerlioğlu, A. (2016). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem. İletişim.*
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Hikâyesi. *Birikim*, 107(Mart).
<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-107-mart-1998/2302/bir-tepeden-reform-denemesi-ciftciyi-topraklandirma-kanununun-hikayesi/2836>
- Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi* (K. Emiroğlu, Çev.). Belge Yayınları.
- Kasaba, R. (1994). İzmir. İçinde Ç. Keyder, E. Özveren, ve D. Quataert (Ed.), ve G. Güven (Çev.), *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914* (s. 1–20). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kasaba, R. (1998). Batı Anadolu'da Göçmen Emegi. İçinde Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (s. 119–127). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Katz, C. J. (1992). Marx On The Peasantry: Class in Itself or Class in Struggle? *The Review of Politics*, 54(1), 50–71. <https://doi.org/10.1017/S0034670500017186>
- Kautsky, K. (1988). *The Agrarian Question* (P. Burgess, Çev.); (C. 1). Billing & Sons Ltd.
- Kazgan, G. (1989). İzzetin Önder, Ergün Kip ve Çağlar Keyder'in Tebliğlerine İlişkin Yorum. İçinde Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (s. 175–178). Yurt Yayınları.
- Kazgan, G. (1999). 1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme. İçinde O. Baydar (Ed.), 75 *Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 31–36). Tarih Vakfı Yayınları.
- Kazgan, G. (2013). *Tarım ve Gelişme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme*. Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2017). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Keleş, R., ve Türkay, O. (1962). Köylü Gözüyle Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 17(2). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000748

Kentel, F., ve Emre, P. Ö. (2017). *Kır Mekanının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekanlar ve Anlamları*.
<https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/617510/>

Key, N., Runtsen, D. (1999). Contract Farming, Smallholders, and Rural Development in Latin America: The Organization of Agroprocessing Firms and the Scale of Outgrower Production. *World Development*, 27(2), 381-401.

Keyder, Ç. (1982), *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*. Yurt Yayınları.

Keyder, Ç. (1983). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. Dost Kitabevi Yayınları.

Keyder, Ç. (1989). Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi (1946-1960). İçinde Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (s. 163–174). Yurt Yayınları.

Keyder, Ç. (1998). Osmanlı İmparatorluğu’nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı? İçinde Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), ve Z. Altok (Çev.), *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (s. 1–14). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Keyder, Ç., ve Tabak, F. (Ed.). (1998). *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (Z. Altok, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Keyder, Ç., ve Yenal, Z. (2015). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İletişim.

Kılıç, İ., ve Bor, Ö. (2009). Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk. *TBB Dergisi*, 86, 102–120.
<https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=4679c128-f086-41c0-82db-cc46e6837d24>

Kırııcı, N. (2018). İncir İhracatını Etkileyen Faktörler: Aydın Örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 123–138. <https://doi.org/10.25204/iktisad.375738>

Kip, E. (1988). Türkiye’de Taban Fiyatları, Destekleme Alımları ve İç Ticaret Hadleri. İçinde Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000*. Yurt Yayınları.

Kirsten, J., Sartorius, K. (2002). Linking Agribusiness and Small-Scale Farmers in Developing Countries: Is There a New Role for Contract Farming?. *Development Southern Africa*, 19 (4), 503-529.

Knapp, L., Wuepper, D., Dalhaus, T., ve Finger, R. (2021). Revisiting the Diversification and

Insurance Relationship: Differences Between on-and off-Farm Strategies. *Climate Risk Management*, 32(May). <https://doi.org/10.1016/j.crm.2021.100315>

Kohls, R.L., Uhl, J.N. (1985). *Marketing of Agricultural Product*. (6. Baskı). Collier Macmillian Pub.

Konak, R. (2013). *Kuru İncirin Geleneksel Olarak İşlenmesi ve Muhafazası*. İncir Araştırma İstasyonu
<https://arastirma.tarim.gov.tr/incir/Belgeler/dergi/24-25.pdf>

Köymen, O. (1999a). Bazı İç Göç Verileri. İçinde 75 Yılda Köylerden Şehirlere (s. 260–268). Tarih Vakfı Yayınları.

Köymen, O. (1999b). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. İçinde O. Baydar (Ed.), 75 Yılda Köylerden Şehirlere (s. 1–29). Tarih Vakfı Yayınları.

Köymen, O. (2007). *Sermaye Birikirken*. Yordam.

Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük*. Yordam.

Kroeber, A.L. (1948). *Anthropology*. Harcourt, Brace and Co.

Kurmuş, O. (2007). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*. Yordam.

Laslett, P. (1972). Introduction: The History of the Family. İçinde P. Laslett (Ed.). *Household and Family in the Past Time* (s. 1-90). Cambridge University Press.

Lenin, V. İ. (1996). *Tarımda Kapitalizm* (S. Güvenç, Çev.). Sol.

Levien, M., Watts, M., ve Yan, H. (2018). Agrarian Marxism. *The Journal of Peasant Studies*, 45(5–6), 853–883. <https://doi.org/10.1080/03066150.2018.1534101>

Lijpart, A. (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. *American Political Science Review*, 65(3), 682-693.

Loughrey, J., Donnellan, T., Hennessy, T., ve Hanrahan, K. (2013). The Role of Pluriactivity in Farm Exit and Labour Supply Decisions. *Factor Markets*, 67(67), 1–15. www.factormarkets.eu

- Lowry, H. W. (2016). *Yarım Asırlık Tutku Türkiye ve Ben: Bereketli Yılları 1964-1966* (M. A. Öztürk, Çev.). Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Luxemburg, R. (1984). *Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları*. (N. Kalaycıoğlu, Çev.) Kaynak Yayınları.
- Makal, M. (1950). *Bizim Köy*. Literatür Yayınları.
- Mann, S. A., ve Dickinson, J. M. (1978). Obstacles to the Development of a Capitalist Agriculture. *The Journal of Peasant Studies*, 5(4), 466–481.
<https://doi.org/10.1080/03066157808438058>
- Margulies, R., ve Yıldızoğlu, E. (2013). Tarımsal Değişim: 1923-1970. İçinde I. C. Schink ve E. A. Tonak (Ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 433–470). Belge.
- Martin, J. L. (2017). *Thinking Through Methods*. University of Chicago Press.
- Marx, K. (1993). *Louis Bonaparte' in 18 Brumaire' i*. (A. Acar, Çev.)Yorum.
- Marx, K. (2016). İlk Birikim. İçinde M. Selik ve N. Satılğan (Çev.), *Kapital* (s. 686–730). Yordam.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş* (A. Gümüş ve S. Durgun, Çev.). Bilgesu Yayınları.
- Mazoyer, M., ve Roudart, L. (2009). *Dünya Tarım Tarihi: Neolitik Çağdan Günümüzdeki Krize* (Ş. Ünsaldı, Çev.). Epos.
- McMichael, P. (2016). Commentary: Food Regime for Thought. *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 648–670. <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1143816>
- McNamara, K. T., ve Weiss, C. (2005). Farm Household Income and On- and Off-Farm Diversification. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 37(1), 37–48.
<https://doi.org/10.1017/s1074070800007082>
- Mears, Eliot (1924). *Modern Turkey*. Macmillan.
- Meert, H. (2000). Rural Community Life and the Importance of Reciprocal Survival. *Sociologia*

Ruralis, 40(3).

- Mintz, S. W. (1973). A Note on the Definition of Peasantries. *The Journal of Peasant Studies*, 1(1), 91–106. <https://doi.org/10.1080/03066157308437874>
- Moses, J. W., ve Knutsen, T. L. (2020). *Bilmenin Yolları: Toplumsal ve Siyasal Araştırmalarda Rakip Metodolojiler* (K. İlbaşı ve E. B. Ersöz, Çev.). Küre Yayınları.
- Mutioğlu, M. (2014). *From Cooperative Work to Seasonal Employment: The Change of Agricultural Labor in the Case of Çiçekpınar*. (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Najman, M. (2019). *Survival Strategies*. İçinde The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies.(s. 1-19). American Cancer Society. <https://doi.org/10.1002/9781118568446.eurs0334>
- Nerse, S. (2021). *Kır Sosyolojisi*. Nobel.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II* (S. Özge, Çev.); (C. 2). Yayın Odası.
- Newby, H. (1983). The Sociology of Agriculture: Toward a New Rural Sociology. *Annual Review of Sociology*, 9, 67–81. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.09.080183.000435>
- Ollerenshaw, J.A., Creswell, J.W. (2002). Narrative Research: A Comparison of Two Restorying Data Analysis Approaches. *Qualitative Inquiry*, 8, 329-347.
- Oyan, O. (2013). Kriz ve Tarım Politikaları. İçinde H. Balseven ve F. Ercan (Ed.), *Kriz ve Türkiye: Aşınan Teoriler* (s. 365–398). Phoenix.
- Öğütte, V. S. (2013). *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*. Ayrıntı.
- Önal, N. E. (2010). *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü*. Yazılama.
- Önder, İ. (1989). Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler. İçinde Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (s. 113–133). Yurt Yayınları.
- Özbek, Y., ve Sarıaltın, A. (2016). *Aydın Ticaret Odası İncir Sektörü UR-GE Projesi İhtiyaç*

Analizi Raporu.

<https://www.ayto.org.tr/ckfinder/userfiles/files/İncir%20Sektörü%20İhtiyaç%20Analizi%20Raporu.pdf>

Özgün, C. (2006). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1923) Aydın İlinde İktisadi Değişim*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Özkazanç, A. (2017). Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. İçinde F. Alpkaya ve B. Duru (Ed.), *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 71–106). Phoenix.

Özügürlü, M. (2013). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*. NotaBene.

Pamuk, Ş. (1987). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7(1), 121–141.

Pamuk, Ş. (1999). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Politikası ve Köylülük. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 57–66). Tarih Vakfı Yayınları.

Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme: Seçme Eserleri II*. A. Berktaş (Ed.), G. Aksay (Çev.). Türkiye İş Bankası.

Pamuk, Ş. (2017). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (8. baskı). Türkiye İş Bankası.

Patnaik, U. (1979). Neo - populism and Marxism: The Chayanovian View of the Agrarian Question and Its Fundamental Fallacy. *The Journal of Peasant Studies*, 6(4), 375–420. <http://dx.doi.org/10.1080/03066157908438083>

Patrick, I. (2004). Contract Farming in Indonesia: Smallholders and Agribusiness Working Together. *ACIAR Technical* (Reports no: 54), University of England.

Peffer, W. A. (1891). *The Farmer's Side. His Troubles and Their Remedy*.

Pierce, J. (2003). *Bir Türk Köyünde Yaşam*. (Z. Sarıhacıoğlu, Çev.). Epsilon.

Plummer, K. (1983). *Documents of Life: An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method*. George Allen ve Unwin

- Punch, K. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (D. Bayrak, B. Arslan, ve Z. Akyüz, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Ragin, C. C. (1992). Introduction: Cases of “What is case?”. İçinde C. C. Ragin ve B. H. S. (Ed.), *What is a Case? Exploring the Foundation of Social Inquiry* (s. 1–18). Cambridge University Press.
- Redfield, R. (1956). *Peasant Society and Culture*. University of Chicago Press.
- Rehber, E. (1998). Sözleşmeli Tarım Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 3, 23–37.
- Rehber, E. (2007). *Contract Farming: Theory and Practice*. The Icfai University Press.
- Ritzer, G. (2020). *Küresel Dünya*. (M. Pekdemir). Ayrıntı.
- Roy, D. (1970). The Study of Southern Labor Union Organizing Campaigns. İçinde R.W. Habenstein (Ed.). *Pathways of Data*. Aldine.
- Şahinöz, A. (2014). Küresel Ekonomiden Küresel Tarım Politikalarına Uluslararası Aktörler: IMF, DB ve DTÖ. İçinde A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlı’dan Günümüze Çiftçiliğin İlgası ve Şirketleşme* (s. 411–454). Epos.
- Saldaña, J. (2019). *Nitel Araştırmacılar için Kodlama El Kitabı* (A. Tüfekçi Akcan ve S. N. Çad, Çev.). Pegem Akademi.
- Saraç, F., Okullu, C., Öztürk, B. Ü., Keçecioglu, E., ve Ayar, A. (2019). *Türk Medeni Kanunu’nda Düzenlenen Mal Rejimleri*. <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/631.pdf>
- Sarısır, S. (2017). Milli İktisat Politikasının İzmir’deki Tezahürlerinden; Türkiye Palamutçular Anonim Şirketi. İçinde E. Ünlen (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım* (s. 217–247). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Saul, J. R. (2018). *Küreselleşmenin Çöküşü Dünyanın Yeniden Keşfi*. (E. İ. Akter, Çev.). Ayrıntı.
- Sayer, A. (2017). *Sosyal Bilimde Yöntem: Realist Bir Bakış*. (S. Gülses, Çev.). Küre Yayınları.

- Schurmann, F. (1974). *The Logic of World Power. An Inquiry into the Origins, Currents, and Contradictions of World Politics*. Pantheon.
- Serçe, E. (2019). Emek ve Sermaye Arasında İncir Ticareti ve İzmir. İçinde A. Y. Kaya (Ed.), *İncirin Akdeniz'deki Yolculuğu: Konferans Bildirileri* (s. 82–97). İzmir Akdeniz Akademisi.
- Shanin, T. (1972). *The Awkward Class: Political Sociology of Peasantry in a Developing Society*. Clarendon Press.
- Shanin, T. (1973). The Nature and Logic of the Peasant Economy I: A Generalisation. *The Journal of Peasant Studies*, 1(1), 63–80. <https://doi.org/10.1080/03066157308437872>
- Shanin, T. (1976). Peasantry as a Political Factor. İçinde *Peasant and Peasant Society* (s. 238–263). Penguin Books.
- Shivji, I. G. (2019). Sam Moyo and Samir Amin on the Peasant Question. *Agrarian South: Journal of Political Economy*, 8(1–2), 287–302. <https://doi.org/10.1177/2277976019845737>
- Sirman, N. (1988). *Peasants and Family Farms: The Position of Households in Cotton Production in a Village of Western Turkey*. (Doktora Tezi). University College London.
- Sirman, N. (2001). Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy Çalışmaları. *Toplum ve Bilim*, 88, 251–254.
- Sivakumar. (2001). The Unfinished Narodnik Agenda : Chayanov, Marxism, and Marginalism Revisited. *The Journal of Peasant Studies*, 29(1), 31–60.
- Sönmez, A. (1993). *Peasant Household Survival Strategies: Rural Transformation in the Heartland of Turkey's Hazelnut Production Belt*. (Doktora Tezi). Durham university.
- Sönmez, A. (2001). Fındık Üretiminde Toprak Ağılığı ve Kırsal Dönüşüm. *Toplum ve Bilim*, 88(Bahar), 69–104.
- Sönmez, A.. (2007). Türkiye Tarımında Yapısal Değişme Örüntüleri, Terör ve Yerinden Olmuş Nüfusun Yeniden Kırsal Alana Dönüş Koşulları. *Kebikeç*, 23, 263–317.
- Sönmez, A.. (2022). Pluriactivity, Identity of Farming and Their Relation to the Question of Class Location of Farming Households. *İnsan ve Toplum, Erken Baskı*, 1–18.

<https://doi.org/10.12658/M0667>

Sönmez, A. (2003). Toplumsal Araştırmalarda Analiz Birimleri Olarak Aile ve Hanehalkının Mahiyet ve Yapılarının Belirlenmesi Sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 115–165. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/608153>.

Stirling, P. (1965). *Turkish Village*. Weidenfeld and Nicolson.

Stock, P. V., ve Forney, J. (2014). Farmer Autonomy and the Farming Self. *Journal of Rural Studies*, 36, 160–171. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.07.004>

Tarım Kanunu, Kanun No. 5488. *Resmi Gazete* (18.4.2006).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>

Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. (2021). *Tarım Ürünleri Piyasaları*.

TARSİM Faaliyet Raporu 2020. (2020).
<https://www.tarsim.gov.tr/dergilik/dergiGoster.jsp?category=faaliyet-raporlarivename=2006-2007>

Tekeli, İ. (2004). Türkiye’de Devletçi İktisat Politikasına Geçişin Ekonomik Nedenleri: “Devletçilik Deneyiminin Ege Bölgesi’nde Çeşitlenmesi”. İçinde *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Ekonomi Politikasının Gelişimi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ., ve İlkin, S. (1988). Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları). İçinde Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (s. 37–90). Yurt Yayınları.

Tekeli, İ., ve İlkin, S. (1999). Tarımsal Teknolojide İlk Gelişmeler: İlk Makineleşme. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 6–8). Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ., ve İlkin, S. (2004a). Karayollarının Gelişimi Üzerine Uluslararası Bir Karşılaştırma. İçinde *Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken* (s. 325–368). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekeli, İ., ve İlkin, S. (2004b). Türkiye’de Ulaştırmanın Gelişimi. İçinde *Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken* (s. 433–450). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Tekeli, İ., ve İlkin, S. (2014). Tarımda Yeni Kurumsallaşma ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası. İçinde *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si* (s. 141–194). İletişim.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (A. Suat, Çev.); (C. 2). Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. Yurt Yayınları.
- Timur, S. (1972). *Türkiye’de Aile Yapısı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Timur, T. (1993). *Türk Devrimi ve Sonrası*. İmge.
- Tohumculuk Kanunu, (Kanun No. 5553). *Resmi Gazete* 26340 (8 Kasım 2006). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm>
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, (Kanun No: 6537). *Resmi Gazete* 29001(15 Mayıs 2014). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140515-1.htm>
- Toprak, Z. (1989). Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950). İçinde Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (s. 19–36). Yurt Yayınları.
- Toraman, S. (2021). Karma Yöntemler Araştırması: Kısa Tarihi, Tanımı, Bakış Açıları ve Temel Kavramlar. *Nitel Sosyal Bilimler*, 3(1), 1–29. <https://doi.org/10.47105/nsb.847688>
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*. İletişim.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet* (E. Güler, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Tykkäinen, M. (1999). *Research Design of Survival Strategies in Transitional Countries*. 34(2), 133–142.
- TÜİK (2017). *Hanehalkı Bütçe Anketi Hane Veri Seti Değişken Tanımları*.
- Ufuk, S., Özkarakaş, İ., Pekizoğlu, F., ve Türkeli, Y. (2001). Kestane Raporu. İçinde *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Meyvecilik Alt Komisyonu* (s. 395-417). DPT

- Ulukan, U. (2009). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği*. Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Usumi, S. (1999). 75 Yılda Hayvancılık: Gelişmeden Çöküşe. İçinde O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 37–42). Tarih Vakfı Yayınları.
- Van der Ploeg, J. D. (2008). *The new peasantries: Rural Development in Times of Globalization* (Second Edi, Sayı 9). Earthscan.
- Van der Ploeg, J. D. (2018). *Labor, Markets, and Agricultural Production* (A. Long, Çev.). Routledge.
- Van der Ploeg, J. D. (2013). *Peasants and the Art of Farming: A Chayanovian Manifesto*. Fernwood.
- van der Ploeg, J. D., Ye, J., ve Schneider, S. (2022). Reading Markets Politically: on the Transformativity and Relevance of Peasant Markets. *The Journal of Peasant Studies*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/03066150.2021.2020258>
- Van Maanen, J. (1982). Fieldwork on the Beat. İçinde J. Van Maanen, J. Dabbs, R. Faulkner (Ed.). *Varieties of Qualitative Research* (s.203-151). Sage.
- Venneson, P. (2015). Vaka İncelemeleri ve Süreç Takibi: Kuramlar ve Pratikler. İçinde Donatella Della Porta ve M. Keating (Ed.), ve S. Gürses (Çev.), *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler* (s. 271–290). Küre Yayınları.
- Vergopoulos, K. (1978). Capitalism and Peasant Productivity. *The Journal of Peasant Studies*, 5(4), 446–465. <https://doi.org/10.1080/03066157808438057>
- Wallerstein, I. (2005). *Dünya Sistemleri Analizi*. (E. Abadoğlu, Çev.). Aram Yayıncılık.
- Watts, M. (1994). Life Under Contract: Contract Farming, Agrarian Restructuring and Flexible Accumulation. İçinde Petter D. Little ve Michael J. Watts (Ed.). *Living Under Contract* (s. 21-77). The University of Wisconsin Press.
- Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları* (M. Beyaztaş, Çev.). Bakış Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi* (V. Sayın Ögütü, Çev.). Küre Yayınları.

- Weltin, M., Zasada, I., Franke, C., Piorr, A., Raggi, M., ve Viaggi, D. (2017). Analysing Behavioural Differences of Farm Households: An Example of Income Diversification Strategies Based on European Farm Survey Data. *Land Use Policy*, 62, 172–184. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.11.041>
- Wilk, R., ve Netting, R. (1984). Households: Changing Forms and Functions. İçinde R. Netting, R. Wilk, ve E. Arnould (Ed.), *Households: Comparative and Historical Studies of the Domestic Group* (s. 1–19). University of California Press.
- Wolf, E. R. (2000). *Köylüler* (A. Sönmez, Çev.). İmge.
- Wolf, E. R. (2019). *Avrupa ve Tarihsiz Halklar* (H. Çalışkan, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Wood, E. M. (2002). *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış* (A. C. Aşkın, Çev.). Epos.
- World Bank Group. (2020). *Poverty and Shared Prosperity: C. 3678 LNBI*. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1602-4> Cover
- Yanagisako, S. (1979). Family and Household: The Analysis of Domestic Groups. *Annual Review of Anthropology*, 8, 161–205. <https://www.jstor.org/stable/2155618> Accessed:
- Yercan, M., ve Kınıklı, F. (2021). Pamuk, Zeytin, Üzüm ve İncir: TARİŞ’in Öyküsü ve Bölge Kalkınmasına Etkileri. İçinde Ç. E. Şahin (Ed.), *21. Yüzyıl Türkiye’sinde Tarım ve Kooperatifler*. NotaBene.
- Yıldırım, S. (2021). Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960). İletişim.
- Yıldız, Ö. (2014). *Osmanlı Devleti’nde Deniz Ticareti (1908-1914)*. Tarihçi Kitabevi.
- Yılmaz, D. (2018). Demokrat Parti Döneminde Aydın’da Tarım. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62, 367–398.
- Yılmaz, H. İ. (2021). *Sürdürülebilirlik Temelli Tarımsal Standartlara Uygulanan Desteklerin Etkisinin Analizi: Aydın İli İncir Örneği*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Zagata, L., ve Sutherland, L. A. (2015). Deconstructing the “Young Farmer Problem in Europe”: Towards a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 38, 39–51. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.01.003>

Zirai İşler Umum Müdürlüğü. (1938). *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Meyvecilik, Bağcılık, Sebzeçilik, Çay Genel Raporu ve Senelik Programı*.

Zmolek, M. (2000). The Case for Agrarian Capitalism: A Response to Albritton. *The Journal of Peasant Studies*, 27(4), 138–159. <https://doi.org/10.1080/03066150008438751>

Zmolek, M. A. (2019). “Compelled to Sell All”: Proletarianization, Agrarian Capitalism and the Industrial Revolution. İçinde X. Lafrance ve C. Post (Çev.), *Case Studies in the Origins of Capitalism* (s. 63–86). Palgrave Macmillian.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SSOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 17/08/2022

Tez Başlığı: Aile Çiftçiliğinde Beka Stratejileri: Nazilli'de İncir Üreticiliği Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 353 sayfalık kısmına ilişkin, 16/08/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %2'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☒ Alıntılar dâhil
- 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ebru SEVGİLİ CANPOLAT
Öğrenci No: N14340314
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Sosyoloji-Doktora
Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Abdulkерim SÖNMEZ

EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-300
Konu : Ebru SEVGİLİ Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 13.07.2018 tarihli ve 12908312-300/00000150609 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı doktora programı öğrencilerinden **Ebru SEVGİLİ**'nin **Doç. Dr. Abdülkerim SÖNMEZ** danışmanlığında yürüttüğü "**Aile Çiftçiliğinde Beka Stratejileri: Nazilli'de İncir Üreticiliği Örneği**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **17 Temmuz 2018** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 37a057ce-2aba-44a7-9d8f-4a7741ec41e8 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr

EK 3. HANE REİSLERİNE YÖNELİK GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

DOKTORA TEZİ ARAŞTIRMASI MÜLAKAT ÇALIŞMASI İÇİN GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Aile Çiftçiliğinde Beka Stratejileri: Nazilli’de İncir Üreticiliği Örneği başlıklı bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı bünyesinde doktora tezi araştırması olarak yapılmaktadır. Araştırmanın amacı içinde incir üreticiliği de yapılan belli bir köyde çiftçilerin ne türden imkân ve kısıtlar altında üretimlerini nasıl örgütledikleri, sürdürdükleri, ne tür sorunlarla karşılaştıkları, beklentilerinin neler oldukları, geleceklerine dair öngörülerinin neler oldukları ve genel refah durumlarının ne olduğunu öğrenmektir. Bu araştırma projesi bütünüyle bilimsel amaçlarla ve bilimsel araştırma etik ilkelerine bağlı kalınarak yapılmakta olup, araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan izin alınmıştır.

Çalışmaya katılım bütünüyle sizin rıza ve onayınıza bağlıdır. Sizinle yapılacak olan mülakatın soru cetvelini incelediğinizde kendinizin de göreceği üzere, araştırmada size “mahrem” veya “gizli hallere” dair bir soru yöneltilmeyecektir. Aksine soruların tamamı sizin içinde yaşadığınız bu köyde komşularınız tarafından da bilinen ve onlarla paylaşmakta mahzur görmeyeceğiniz hususlar hakkındadır.

Mülakat sırasında cevaplamak istemediğiniz soruları yanıtsız bırakabilir, istediğiniz anda ve hiçbir gerekçe göstermeksizin katılımdan vazgeçebilirsiniz. Mülakata katılımdan vazgeçmek yahut katılmak size hiçbir sorumluluk yüklemeyecektir, katılımınız sürdürmeniz halinde de size bunun karşılığı olarak teşekkür etmekten başka bir şey sunmamız, vermemiz söz konusu olmayacaktır. Ancak, cevapladığınız sorularda sayı ve miktar hakkındaki soruları hatırlayabildiğiniz kadarıyla en doğru olanı, düşünceler ve beklentiler hakkındaki sorulara ise gerçekte ne düşündüğünüzü belirtmeniz bilimsel amaçlar bakımından yararlı olacaktır.

Sorulara vermiş olduğunuz yanıtlar, bu araştırma ve ileride bu araştırma ile ilgili diğer akademik çalışmalar dışında hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Araştırmada açık isimleriniz kullanılacak olup isteğiniz halinde takma isim/rumuz kullanılacaktır. Her iki halde de vermiş olduğunuz bilgiler araştırmacı ve tez danışmanı dışında kimseyle paylaşılmayacak, kişilik haklarınız ve özel bilgilerinizle ilgili tüm veriler araştırmacının kendisi tarafından denetim altına alınacaktır.

Yukarıda belirtilen hususlar haricinde bu araştırma ve katılım kararı vermeden önce sormak istediğiniz bütün soruları cevaplamaktan memnuniyet duyacağımızı belirtmek isterim. Ayrıca çalışma süresince ve sonrasında da aşağıdaki iletişim adreslerini kullanarak sorularınızı iletebilir, araştırma raporu hakkında bilgi edinebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Araştırmacı iletişim bilgileri:

Ebru Sevgili

Mail:

Tarih:...

Telefon:...

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez

(Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji

Bölümü)

Katılımcı:

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

EK 4. MÜLAKAT CETVELİ (HANE REİSLERİ)

DOKTORA TEZİ ARAŞTIRMASI MÜLAKAT CETVELİ (IŞIKLAR KÖYÜ)

Mülakat no:

Mülakat tarihi:

Mülakat veri:

Mülakatın başlama saati:

Mülakatın bitiş saati:

Kendisi ile mülakat yapılan bireyin hane reisi ile olan akrabalığı:

I. HANE REİSİ ve HANEHALKI TARİHİ HAKKINDA BİLGİLER:

1.1. Adı, soyadı:

1.2. Cinsiyeti: **a) Erkek** **b) Kadın**

1.3. Yası:

1.4. Köyde hangi sülaleye mensup olarak bilindikleri:

1.5. Hane halkının bu köyün yerlisi olup olmadığı:

1.6. Hane halkı reisinin bu köyde doğup, doğmadığı:

a) EVET **b) HAYIR** doğdu.

1.7. Büyüklerin anlattıklarına göre ailenin/sülalenin kökeninin neresi olduğu:

1.8. Hane halkının esas ikametinin köy mü, yoksa başka bir yer mi olduğu (Yılın yarısından fazlası süresince ikamet edilen yer.)

a) Daimî ikamet yeri köy

b) Daimî ikamet yeri

c) Hem köy hem de

1.9. Hanenin daimî olarak ikamet ettiği evin/evlerin mülkiyetinin kime ait olduğu:

1.10. Hane halkının (reisin reisliği döneminde) daha önce herhangi bir sebeple köy dışında (diğer köy, şehir ve illerde ya da yurt dışında) yaşayıp yaşamadığı:

a) Hayır, yaşamadı (1.11. soruyu cevaplamayınız ve bir sonraki bölümden devam ediniz.)

b) Evet, yaşad

1.11. Yaşadı ise;

1.11.1.Hangi gerekçeyle yaşadığı:

1.11.2.Ne kadar süreyle yaşadığı:

1.11.3.Nerede yaşadığı:

1.11.4. Hangi tarihte köye döndüğü:

1.11.5.Niçin köye dönüş yaptığı:

2. HANE HALKI ÜYELERİ HAKKINDA BİLGİLER ve HANE HALKININ GELİŞME HİKÂYESİ

Bu bölümde size ev/hane halkının üyeleri hakkında bazı sorularım olacak. Ev veya hane halkından kastettiğimiz kişiler, gelir ve kazançları aynı bütçeye dâhil olan ve dolayısıyla geçimlerini birlikte sağlayan bireylerdir. Bu konu ile ilgili sorularımızı cevaplarken anne-baba, kardeş, evlat olsalar bile ayrı bir geçim düzeni veya bütçeleri ayrı olanları dâhil etmeyiniz.

2.1. Bu tarife göre reisi olduğu hane halkının kaç kişiden oluştuğu:

2.1.1. Bu kişiler arasında sürekli olarak (yılın yarından fazlası süresince) birlikte yaşanan kişi sayısı

2.1.2. Bu kişilerden kaçının askerlik, çalışma, eğitim veya bunlara benzer sebeplerle yılın yarından fazlasını evden uzakta geçirdiği:

2.2. Hane reisinden başlayarak her bir üyenin durumunun ne olduğu:

(Hanenin türü:.....)

Sıra no	Kim olduğu	Adı	Yaş	Cins.	Medeni durum	Öğrenim düzeyi	Birlikte Yaşama Durumu	Asıl işi/ mesleği	Şu anda uğraştığı temel iş/meslek	Bu işindeki konumu	Kaç yıldır bu işi yaptığı	Bu işten elde ettiği geliri (Aylık/Yıllık)	Varsa ek işi/işleri	Ek işinden elde ettiği gelir (aylık/yıllık)
1	Reis													
2														
3														
4														
5														
6														

Öğrenim durumu kodları: 1. Okur-yazar, 2. İlkokul, 3. Temel öğretim, 4. Lise, 5. Meslek yüksekokulu (2 yıllık), 6. Üniversite, 7. Master, 8. Doktora

Yapılan işteki/meslekteki konum: 1. Kendi hesabına, 2. Ücretsiz aile işçisi, 3) Başkası hesabına ücretli/işçi, 4) Başkası hesabına maaşlı/memur, 5. Küçük işveren (10 kişiden az), 6.) Büyük işveren-10 kişiden fazla

2.3. Halen yapmakta oldukları tarımsal ve diğer faaliyetlerden elde ettikleri gelirler dışında, hane halkı üyeleri arasında emekli maaşı, ev/dükkan kirası, 65 yaş aylığı, engelli aylığı, bakım parası vb. türden başka geliri/gelirleri olan kişi/kişiler olup olmadığı ve eğer varsa bu kişilerin kimler olduğu, gelirin/gelirlerinin türü ve miktarı:

Geliri elde edenin/edenlerin kim/kimler olduğu	Gelirin türü	Aylık gelir miktarı
		Toplam:

2.4. Yaşanılan binada veya evin bir bölümünde yaşayan fakat geçimi/kazancı ayrı bir aile/hane halkının olup olmadığı ve söz konusu hane halkı reisiyle bu hane halkı reisinin arasındaki akrabalık durumunun ne olduğu:

2.5. Kendisi ile bütçede ortak fakat ayrı hanelerde ikamet eden anne-baba, evlat vb. olup olmadığı:

3. HANEHALKI REİSİNİN EVLİLİK VE SONRASINA DAİR HANE HALKI OLUŞTURMA HİKÂYESİ VE ÇOCUKLARI

3.1. Bugüne kadar kaç kere evlendiği:

3.2. İlk evlendiğinde:

3.2.1. Kendi yaşı:

3.2.2. Eşinin yaşı:

3.2.3. Evlilik tarihi:

3.2.4. Eşi ile arasındaki akrabalık derecesi:

3.3. İlk evlendiğinde ne tür bir hane halkı kurduğu:

a) Babasının evine gelin getirme.

b) Ayrı bir ev/hane kurma.

c) Diğer, belirtiniz:

3.4. Hane reisinin ilk evlendiğinde kurduğu hane halkının ya da içinde yaşadığı hane halkının:

3.4.1. Kimlerden oluştuğu (o andaki hane reisinden başlayarak):

(Hanenin türü:.....)

3.4.2. Nerede ikamet ettiği:

3.4.3. Hanenin asli geçim kaynağının ne olduğu:

3.4.4. Reisin evlendiği tarihte esas işinin/mesleğinin ne olduğu:

3.5. İçinde yaşanan şimdiki hane halkının nasıl oluştuğu:

a) Baba ocağında oturmaya devam ediyor.

b) Evliliğin başlangıcında ayrı hane olarak kuruldu.

c) Ana-babasıyla bir müddet (..... Ay/Yıl) yaşadıktan sonra ayrı ev kurdu.

d) Diğer, belirtiniz:

3.6. Hane reisinin kaç çocuğu olduğu ve bu çocukların sosyo-demografik durumları:

Sıra no	En büyüktен küçüğe doğru adı	Hayatta olup olmadığı	Cins.	Yaşı	Öğrenim Düzeyi	Medeni durumu	İş/Mesleği	Halen hanenin üyesi olup olmadığı	Şu anda nerede yaşamakta olduğu
1									
2									
3									
4									

4. HANEHALKININ TOPRAK MÜLKİYETİ DURUMU

Şimdi size sahip olduğunuz arazinin alanı ve türü, yetiştirdiğiniz ürünler ve sahip olduğunuz diğer tarımsal varlıklarla ilgili bazı sorularım olacak.

4.1. Yukarıda belirtilen hane halkı üyelerinin mülkiyeti kendilerine ait toplam arazi alanının (evin üzerinde bulunduğu alan, harman, orman vb. her türlü toplam alan) ne kadar olduğu:
(Dekar/Dönüm).

4.2. Üzerine kayıtlı/tapulu toprağı olan hane halkı üyelerinin kimler oldukları ve bunların sahip oldukları toprak alanının ne olduğu: (Kendileri halen işliyor olsun ya da olmasın.)

Üye	Sahip olduğu toprak alanı	Miras olarak edindiğı alan	Satın aldığı alan	Satın alma sebebi	Satılan arazi alanı	Esas satış sebebi
Reis						
Toplam						

4.3. Hane halkının sahip olduğu toprak alanının;

- a) Tapu olarak kaç parça olduğu:
- b) Fiziki olarak kaç parça olduğu:

4.4. Sahip olunan toplam toprak alanının ne kadarının köy sınırları için de, ne kadarının köy sınırları dışında olduğu:

- a) Köy içindeki toplam alan:
- b) Başka köylerdeki toplam alan:

4.5. Hane halkının sahip olduğu toprak alanının nelere tahsis edildiğı (Kendileri işliyor olsun ya da olmasın):

Tahsis edildiğı konu/faaliyet	Alan
Ev alanı (bahçe ve depo hariç)	
Evin bahçesi	
Harman yeri/kurutma yeri (ayrı alan varsa belirtiniz)	
İncirlik	
Kestanelik (ayrı alan varsa belirtiniz)	
Zeytinlik (ayrı alan varsa belirtiniz)	
Açık tarla	
Ormanlık arazi	
Yola tahsis edilen arazi	
Tarıma elverişsiz kayalık, kıraç, çorak arazi	
Depo alanı	
Toplam	

4.6. Sahip olunan arazilerin tamamını hane halkı mı işliyor, yoksa başkalarına kiralanmış ya da tahsis edilmiş alanlar var mı?

- a) Tamamı kendi tasarrufu altında.
- b) Bir kısmı kendi tasarrufu altında (...) bir kısmı da başkalarına kiralanmış/verilmiş (...)

4.7. Eğer başkalarına kiralanmış veya işlemek üzere verilmiş olan arazi var ise:

- a) Kiraya/işlemeye verilen toplam arazi alanı:
- b) Arazilerin köy içinde mi yoksa dışında mı olduğu: ... köy içinde, ... köy dışında.
- c) Arazileri kiralayan kişinin kim olduğu/kendisiyle olan akrabalık ilişkisi:
- d) Hangi sözleşme şartları altında kiraya verildiği:
- e) Arazileri kendilerinin işlememe sebebi:
- 4.8.** Tapusu han halkı üyelerinden birine ait olmayıp hane halkınca işlenen alan var ise:
- a) İşlenen toplam arazi alanı:
- b) Arazilerin köy içinde mi yoksa dışında mı olduğu: köy içinde, ... köy dışında.
- c) Kendisinden arazi kiralaan kişinin kim olduğu/kendisiyle olan akrabalık ilişkisi:
- d) Nasıl bir antlaşma dahilinde işlendiği:
- e) Hane halkının bu araziye/arazileri niçin kiralama yoluna gittiği:
- 4.9.** Sahip olunan ve evden en uzaktaki araziye yürüyerek kaç dakikada, araçla kaç dakikada ulaşılabildiği:
- a) Yürüyerek dakika
- b) Araçla dakika
- 4.10.** Bu köyde bir çiftçi olarak ne kadar toprağın sahibi olmanın fakirlik, ne kadarının orta hallilik, ve ne kadarının zenginlik veya toprak ağası olarak kabul görmenin bir alameti olduğu ve bunun nasıl belli olduğu:
- 4.11.** Bu köyde orta halli bir hanenin geçimi için gerekli olan yıllık gelir miktarının ne olduğu:
- 4.12.** Sahip olunan toprak varlığı bakımından bu hanenin mi yoksa hane reisinin babasının hanesinin mi daha zengin olduğu:
- 4.13.** Toprak sahibi olmanın geçim/kazanç kaynağı olmanın dışında bir anlamı, değeri olup olmadığı ve eğer, varsa hane reisinin nazarında bunların neler olduğu:
- 4.14.** Hiç toprağını bütünüyle satıp, köyden göçmeyi veya çiftçilik yapmamayı düşünüp düşünmediği ve nedeni:
- 4.15.** Kendisinden sonra evlatlarının toprağı ellerinde tutmalarını isteyip istemediği ve nedeni:

5. HANEHALKININ TARIMSAL ÜRETİM FAALİYETLERİ

Şimdi size yetiştirmekte olduğunuz ürünlerle ilgili sorular yönelteceğim. İlk olarak, pazara yönelik yetiştirmekte olduğunuz ürünlerle ilgili sorularım olacak. Cevaplarınızı son satış yaptığınız üretim yılını (2017) düşünerek veriniz.

- 5.1.** Geçen yılın üretim mevsiminde aşağıdaki ürünlerin hangilerini ne miktarda üretip sattığı ve maliyetinin ne oldu:

Üretilen ürün	Toplam üretim alanı	Tahmini ağaç sayısı	Toplam ürün miktarı	Satıştan elde edilen gayri safi gelir	Yıllık toplam maliyeti	Kendi tüketimi, hediye vb. için ayrılan miktar
İncir						

Kestane						
Zeytin						

5.2. Bu yıl aynı ürünler konusundaki üretim ve maliyet beklentilerinin ne olduğu:

Üretilen ürün	Toplam üretim alanı	Tahmini ağaç sayısı	Toplam ürün miktarı	Satıştan elde edilen/edilecek gelir	Yıllık toplam maliyeti	Kendi tüketimi, hediye vb. için ayrılan miktar
İncir						
Kestane						
Zeytin						

5.3. Pazara yönelik tarımsal üretimde ihtiyaç duyulan emeğin geçen yıl nasıl temin edildiği:

Ürün	Haneden gelen kişiler (ücretsiz) Gün/sayı	Köy dışından yardıma gelen akrabalar Gün/sayı (ücretsiz)	Yardıma gelen komşu Gün/sayı (ücretsiz)	Hasat süresince kaç gün ücretli işçi kullanıldığı Gün/Sayı	Hasat için sadece yevmiye olarak işçilere toplamda ödenen miktar	Mazot	Gübre	ilek	diğer giderler (çapa-çift vb.)
incir									

Ürün	hane içinden gelen kişiler Gün/Sayı(ücretsiz)	Dışardan gelen akrabalar (ücretsiz) Gün/Sayı	Köy içerisindeki komşular (ücretsiz) Gün/Sayı	Hasat için kaç ücretli işçi çalıştırıldığı Gün/Sayı	Hasat için ödenen amele ücreti (toplam)	Patoz	Mazot	Diğer Giderler
kestane								

Ürün	Hane içinden gelen kişiler (ücretsiz) Gün/Sayı	Dışardan gelen akrabalar (ücretsiz)	Köy içerisindeki komşular (ücretsiz) Gün/Sayı	Hasat için kaç ücretli işçi çalıştırıldığı Gün/Sayı	Hasat için ödenen amele ücreti (toplam)	Sıkma için ödenen miktar	Mazot	Diğer giderler
zeytin								

5.4. Ücretle çalıştırılan işçilere ücret dışında yardım/destek verilip verilmediği:

- a) Üründen hediye etme:
- b) İşçinin günlük ulaşımının bedelini ödeme:
- c) Kaldıkları süre boyunca konaklama ihtiyacını karşılama/evinde misafir etme:
- d) Kaldıkları / çalıştıkları süre boyunca tüketim ihtiyaçlarını karşılama:
- e) Diğer, belirtiniz:

5.5. İşçi temininde sıkıntı/sorun yaşanıp yaşanmadığı:

5.6. İşçi ücretlerinin yüksek olup olmadığı:

5.7. İşçi maliyetini nasıl değerlendirdiği:

5.8. Eğer söz konusu ise, üretim sürecinde hane üyesi olmayıp dışarıdan yardıma gelen ücretsiz işçilere nakit dışında herhangi bir destek/yardım sağlanıp sağlanmadığı:

- a) Üründen hediye etme:
- b) Yol masraflarını karşılama:
- c) Kaldıkları süre boyunca konaklama ihtiyacını karşılama/evinde misafir etme:
- d) Kaldıkları süre boyunca tüketim ihtiyaçlarını karşılama:
- e) Torun ya da çocuklara cep harçlığı verme türünden yapılan diğer harcamalar:

5.9. Eğer bu türden masraflar söz konusuysa bu durumda sağlanan bu desteğin maddi anlamda anlamlı bir avantaj sağlayıp sağlamadığı:

- a) Evet, sağlıyor.
- b) Hayır, belirtiniz:.....

5.10. Hane halkı üyelerinin (reisi de dâhil olmak üzere) köy içerisinde ya da diğer köylerdeki tanıdık/akrabalara tarımsal iş gücü olarak yardım edip etmediği:

- a) Hangi üyeler olduğu:
- b) Hangi işler için gidildiği:
- c) Köy içi mi köy dışı mı olduğu:
- d) Karşılığında nakit haricinde herhangi bir yardım/hediye vb. alınıp alınmadığı:

5.11. Kendisi de dâhil olmak üzere, hane halkı üyeleri arasında köy içinde ya da köy dışında tarımda ücretli işçi olarak çalışan varsa, kimlerin, hangi işler için, ne kadar süreliğine ve ne amaçla çalıştıkları:

5.12. Piyasaya yönelik ürünlerin üretiminde, depolanmasında ve satışında karşılaşılan sorunların neler oldukları:

5.13. Piyasaya yönelik ürünlerin üretiminde hükümetten destek alınıp alınmadığı, alındıysa hangi ürünler için hangi desteklerin alındığı

- a) Doğrudan Gelir Desteği (mazot):
- b) Organik Tarım Desteği
- c) İyi Tarım Uygulaması Desteği:
- d) Diğer:

5.14. Hükümet tarafından yapılması halinde hangi destek, yatırım veya yönlendirmelerin üretimin sürdürülmesi ve geliştirilmesine yardımcı olabileceği/ Hükümetten beklentilerin neler oldukları:

5.15. Mevcut hali ile piyasaya yönelik ürünlerin üretiminin işin sonunda gelir/kâr beklentilerini karşılayıp karşılamadığı:

5.16. Uzun vadede bu ürünleri üretmeyi mi tercih edeceği yoksa başka ürüne/ürünlere mi yönelmek istediği ve nedeni:

Hane İçi Tüketim İçin Yapılan Üretim Faaliyetleri:

5.17. Daha çok veya münhasıran evde tüketmek için yapılan tarımsal üretimin çeşidi ve piyasa değeri:

Üretilen ürün	Üretim Alanı	Üretim Miktarı	Size olan maliyeti	Çoğunlukla ilgilenen kişi	Yardım alınıp alınmadığı (Yardımanın kimden ve hangi sıklıkla alındığını belirtiniz.)	Satın alınacak olsa yıllık maliyetinin ne olacağı
Zeytin						
Sebze (en çok tüketilen üçü)						

5.18. Bu ürünler arasında zaman zaman pazarda sattıkları oluyorsa bunların neler oldukları ve elde edilen nakit (gayri-safi) gelir miktarı:

Satışı yapılan ürün	Kimin sattığı	Nerede satıldığı	Elde edilen yaklaşık gelir miktarı	Satma nedeni
Zeytin/sofralık				
Zeytin/ yağlık				
Sebze				

5.19. Aşağıda sıralanan ürünlerden hangilerini geçmişte kendilerinin ürettiği hangilerini hala üretmekte olduğu:

	geçmişte	şimdi	üretmeyi sürdürme ya da üretmeme nedeni
Ekmeklik buğday :			

Günlük tüketilen ekmek:			
Sebze:			
Meyve:			
Et ürünleri (koyun, sığır vb.):			
Tavuk, horoz, hindi vb.:			
Kurbanlık hayvan:			
Zeytinyağı:			
Tereyağı:			
Yumurta:			
Süt			
Peynir			
Yoğurt			
Sobada/yer ocağında yakılacak odun:			
Diğer:			

6. HANEHALKININ HAYVANCILIK ve ZANAAT FAALİYETLERİ

Bildiğiniz üzere hayvancılık da en az tarımsal üretim kadar köylerin/çiftçilerin önemli bir iktisadi geçim kaynağıdır. Şimdi size hayvancılıkla ilgili bazı sorularım olacak.

6.1. Hayvancılığın hanenin iktisadi faaliyetlerinin arasında yer alıp almadığı:

6.2. Hanenin sahip olduğu hayvanların neler olduğu ve bunlardan nasıl faydalandığı:

Hangi hayvan olduğu	Sayı	Eskiye nazaran (sizin hane reisi olduğunuz süre içerisinde) bu sayıda değişiklik olup olmadığı	Son bir yılda canlı hayvan satışından elde edilen gelir	Son bir yılda hay-vansal ürün satışından elde edilen gelir	Elde edilen ürünleri satın alacak olsaydı yıllık maliyeti ne olacağı	Hayvanlarla çoğunlukla kimin ilgilendiği
Sığır						
Koyun/Keçi						
Kümes Hayvanı						
At/Eşek/Katır						
Diğer						
Diğer						

6.3. Yukarıda sözü edilen geçim kaynakları dışında hane halkı üyeleri arasında kendisinden gelir temin edilen herhangi bir zanaat türü ile uğraşan kişi/kişilerin olup olmadığı ve bunlardan bir yıl içinde ne kadar gelir elde edildiği:

- a) Sepetçilik:
- b) Arıcılık:
- c) Kıl Çadır Üretimi:
- d) Dokumacılık/Halıcılık:
- e) Diğer:

6.4. Bu köyde başarılı ve verimli bir çiftçi olmak için bir hanenin hangi tarımsal araca, gerece ve donanımına (depo, kasa, çuval, çadır vb.) ihtiyacı olduğu ve hane halkının bunlardan hangilerine sahip olduğu veya dışarıdan temin ettiği:

Sıra no.	Gerekli olan aracın ne olduğu	Sahip olup olmadığı	Sahip ise sayısı	Eğer yoksa, ne yolla temin ettiği	Yıllık temin maliyetinin ne olduğu	Satın almak ister miydi?	Niçin satın almadığı/alamadığı
1	Çift sürme araçları						
2	Kasalı motor (Rus motoru)						
3	Depo alanı						
4	Patoz						
5	Kasa						
6	Sera						
7	Ot Motoru						
8	Ağaç Motoru						

6.5. Modern/yeni tarımsal araç-gereçlerin çiftçiliği ve hayatı zorlaştırıp zorlaştırmadığı ve bunun nedeni/nedenleri:

6.6. Eğer söz konusu ise, bu köyde bir çiftçi olarak hangi tarımsal araç gerecin/gereçlerin sahibi olmanın kolaylık ve verimlilik dışında bir onur, itibar yüksek mevki sahibi olmanın bir belirtisi olduğu ve nedeni:

7. PAZAR-PİYASA İLİŞKİLERİ

Tarımda üreticinin devamlılığını sağlayan temel etkenlerden biri pazara erişim ve piyasa koşullarıdır. Bu nedenle sizlerden üretmiş olduğunuz ürünlerin satış süreci ile ilgili bazı bilgileri öğrenmek istiyorum.

7.1. Son üretim yılında elde ettiği ürünleri kime/kimlere sattığı (miktar olarak):

Satılan ürün türü	Büyük şirket	Tüccar	Kooperatif	Doğrudan tüketici
İncir, kuru				
İncir, yaş				
İncir, diğer				
Kestane				

Zeytin, yağlık				
Zeytin, sofralık				
Diğer				

7.2. Ürünlerini değerinden satıp satamadığı ve eğer satamadığını düşünüyorsa nedeni:

7.3. Satış yaptığı farklı kurumlar varsa bunların kendilerine has avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu:

7.4. Kooperatiflerin günümüzde tarım çalışanları için sağlamış oldukları desteklerin giderek azalması ve satışların büyük oranda tüccarlar aracılığı ile gerçekleşmesinin kendi iktisadi çıkarları açısından doğurduğu olumlu ya da olumsuz sonuçların neler olduğu:

7.5. TARİŞ'e üye olup olmadığı ve nedeni:

8. BORÇLANMA VE KREDİ MEKANİZMALARI

8.1. TARIMSAL YATIRIM AMAÇLI BORÇLANMA: (tarla/bahçe alma, tarımsal araç alma vb.)

8.1.1. Şimdiye kadar hiç bu gibi bir sebeple borçland mı:

8.1.2. Halen bu sebeple ödemekte olduğu borç var mı:

8.1.3. Var ise:

Borcun toplam miktarı ve kalanı:

Borcu kimden/nereden aldığı:

Borcun ödenme şartları:

8.2. YILLIK ÜRETİM DÖNGÜSÜNÜ SÜRDÜRMEK ADINA gübre-ilaç-mazot satın almak, işçi ve nakliye ücreti ödemek gibi ihtiyaçlar için borçlanma ihtiyacı duyup duymadığı ve bunun nedeni:

8.2.1. Bu amaçlarla borç almak istediğinde daha çok kimden ve hangi şartlarla borç para aldığı:

8.3. Tarımsal üretimi sürdürmek için daha çok hangi aşamada borçlandığı:

8.4. GEÇEN ÜRETİM YILI İÇİNDE tarımsal üretim için borçlandıysa, borç olarak aldığı toplam miktarın ne olduğu ve bu miktarı kimden, hangi şartlarda temin ettiği:

8.5. BU ÜRETİM YILINDA tarımsal üretim için hiç borçlanıp borçlanmadığı ya da borçlanmak durumunda kalıp kalmayacağı ve bunun hangi konuda ne kadar olduğu/olacağı:

8.6. Evin olağan yeme-içme, günlük-haftalık tüketim ihtiyaçlarını temin için hiç borçlanıp borçlanmadığı/Eğer söz konusuysa bunu kimlerden ve nasıl temin ettiği:

8.7. Ev yaptırmak, ev almak, eve eşya satın almak ve buna benzer amaçlarla borçlandığı olur mu:

8.7.1. Son bir yıl içinde hiç bu tür bir nedenle hiç borçlanıp borçlanmadığı ve borçlanmanın konusu:

8.8. Şimdiye kadar hiç herhangi bir borç nedeniyle herhangi bir mal varlığını sattı mı ya da birikimini kaybetti mi:

8.8.1. Evet ise:

-Borcun mahiyeti:

-Miktarı:

- Neyi sattığı/kaybettiği:

8.9. Kendisinin herhangi bir kimseye son bir yıl içinde borç verip, vermediği ve vermişse kime/ hangi şartlarda verdiği:

8.10. Bugün herhangi bir kimse köy içindeki komşu ya da akrabalarından faiziyle/faizsiz ve kısa/uzun vadeli (bir yıldan uzun olmamak kaydıyla) borç para temin edebilir mi:

8.11. Başta ödünç para alıp verme konusu olmak üzere köy içinde akraba veya komşu arasında yardımlaşma hali ne durumda ve eskiye göre hangi konularda ne tür değişikliklerin olduğu:

8.12. Köylünün/çiftçinin ev içinde veya dışında gösterişe kaçan yahut gereksiz olarak niteleyebilecek olduğunuz harcamaların olup olmadığı ve varsa bunların daha çok neler oldukları:

8.13. Kendileri için harcama yapılması gereken ve eskiden kalma alışkanlıklar (düğün, düğün hediyesi, davet, mevlit, cenaze sırasında harcamalar, sünnet düğünü vb.) ve gelenekler içerisinde, size göre, külfet oluşturan ya da tam aksi biçimde sürdürülmesi iyi ve uygun olan gelenek/göreneklerin veya törenlerin neler oldukları ve nedenleri:

9. YENİ DÖNEMDEKİ UYGULAMALAR VE POLİTİKALARA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

9.1. Aşağıda isimleri belirtilen yeni dönem tarım uygulamalarından haberdar olup olmadığı:

- a) Organik tarım
- b) İyi tarım
- c) Çiftçi kayıt sistemi
- d) Havza modeli
- e) Örnek köy projeleri
- f) Sözleşmeli çiftçilik
- g) Diğer: (Bunlar dışında sizin eklemek istediğiniz yeni dönem gelişmeler neler

9.2. Organik ya da iyi tarım uygulamalarından faydalaniyorsa;

9.2.1. Faydalandığı ürün ve arazi miktarı:

9.2.2. Bu faaliyetin yüklemiş olduğu maliyet:

9.2.3. Bu faaliyetin kazandırdıkları:

9.3. Sözleşmeli çiftçilik/pazarlama yapıyorsa/yapmıyorsa, nedeni:

- a) Hayır, yapmıyorum. Çünkü;.....
- b) Evet, yapıyorum. Çünkü;.....

9.3.1. Hangi üründe ve ne kadar alan arazide sözleşmeli çiftçilik/pazarlama yapıldığı:

- a) ürün/.....arazi.
- b) ürün/.....arazi.
- c) ürün/.....arazi.

9.3.2. Sözleşme/pazarlama şartlarının neler olduğu:

9.3.3. Avantajlarının neler oldukları:

9.3.4. Dezavantajlarının neler oldukları:

9.4. Çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olup olmadığı ve kaydolmamışsa nedeni:

- a) Kayıtlı.
- b) Kayıtlı değil:

9.4.1. Çiftçi kayıt sistemine kayıtlı ise:

- a) Kayıtlı olan toplam arazi alanı:
- b) Kendisine hükümetçe yapılan nakdi destek tutarı:

9.5. Hükümetin son dönemdeki tarım politikalarının kendilerinin üretim konu ve faaliyetleriyle ilgili olarak olumlu ve olumsuz yanları veya getiri ve götürülerinin neler oldukları:

10. TARIMSAL ÜRETİM ve GELECEKLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

10.1. Kendi hanesinin ayakta kalmasını sağlayan temel geçim kaynağının ne olduğu:

10.2. Kendi hanesini çiftçi/köylü olarak mı yoksa başka bir şekilde mi tanımlamanın uygun olacağı ve nedeni:

10.3. Kendisinin ve çocuklarının geleceğini yönlendirmek ve onların geleceğine yatırım yapmak adına köy dışında edinmiş olduğu arsa, ev, daire, dükkân gibi barınma ve yatırım amaçlı başka bir gayrimenkulü veya başka türlü bir yatırımı olup olmadığı/Eğer varsa bunların neler oldukları ve neden tarımsal üretime veya toprak satın almaya yatırım yapmadığı:

10.4. Emeklilik sigortasının olup olmadığı:

- a) Var.
- b) Yok, nedeni:

10.5. Gelir-gider hesabı yaptığında hane halkının mevcut iktisadi durumunu nasıl değerlendirdiği/ Halinden memnun olup, olmadığı ve nedeni:

10.6. Yürütmekte olunan diğer iktisadi faaliyetler bir kenara bırakıldığında, çiftçilik/ziraattan elde etmiş olduğu gelirin, hane halkının geçimini sağlama ve evlatlarının/sonraki nesillerin geleceğine yönelik destek sunabilme açısından yeterli olup, olmadığı:

10.7. Sadece tarıma dayalı bir geçimi olsaydı, bu durumun mevcut yaşama ölçülerinde ne gibi değişimlere yol açacak olduğu:

10.8. Gelir, geçim, refah bakımından kendisinden önceki kuşakların halini, kendi halini ve kendisinden sonraki kuşakları düşündüğünde durumun daha iyiye mi yoksa kötüye mi gittiği/ Olumlu ve olumsuz olarak değerlendirdiği hususların neler olduğu:

10.9. Tahmini olarak çocuklarına miras olarak bırakabilecek olduğu arazi miktarının ne olduğu:

10.10. Her bir çocuğunun miras edineceği toprak alanının onların kendi geçimlerini topraktan kazanmalarında ne ölçüde yeterli olacağı:

10.11. Gelecekte, çocuklarının tarım/ziraat işini devam ettirmelerini ve köyle olan bağlarını koparmamalarını isteyip istemediği ve nedenleri:

10.12. Kendisinden sonra çiftliği devralacak olan ve/veya kendisine devredecek olduğu belirli bir varisin olup olmadığı ve eğer varsa neden o varisin çiftçiliği devam ettireceği:

10.13. Genç neslin çiftçiliğe/tarımsal üretime devam etmesinin önünde ne tür engeller veya kolaylıklar olduğu:

10.14. Genç neslin diğer mesleklere yönelme açısından karşılaştıkları en önemli zorlukların/fırsatların neler olduğu:

11. HANEHALKININ MESKEN-BARINMA ŞARTLARI

MESKEN VE İÇİNDEKİLER	Köydeki ev	Şehirdeki ev
Mülkiyeti: a) mülk, b) kira, c) diğer, belirtiniz		
Türü: a) apartman dairesi, b) müstakil ev, c) diğer, belirtiniz		
Brüt alanı: (m ²)		
Kat sayısı		
Kaçıncı katta oturduğu		
Evin kaç yıllık olduğu		
Evin kaç oda olduğu (salon ve yatak odaları dâhil)		
Evde kaç banyo olduğu		
Evde içinde kaç tuvalet olduğu		
Ev dışında kaç tuvalet olduğu		
Evin zemin kaplamasında ne kullanıldığı:		
Evi ısıtmak için neyin/nelerin kullanıldığı: a) soba(odun-kömür) b) elektrikli/tüplü soba c) kalorifer d) klima e) yerden ısıtmalı sistem f) diğer, belirtiniz.		
Banyo için sıcak suyun nasıl temin edildiği: a) kazan, b) şofben, c) güneş enerjisi		
Evde şebeke suyu olup olmadığı		
Mutfakta sıcak suyun olup olmadığı		
Evde içme suyunun nasıl temin edildiği: a) musluktan, b) damacana, c) diğer, belirtiniz.		
Evde kullanılan içme suyunun kaynağının ne olduğu: a) musluk, b) damacana, c) kuyu, d) diğer, belirtiniz.		
EVDE BULUNAN ALET VE CİHAZLAR		
Buzdolabı		
Çamaşır makinesi		
Bulaşık makinesi		
Derin Dondurucu		
Fırın		
Mikrodalga fırın		
Su ısıtıcısı (kettle)		
Çay/Kahve Makinesi		
Mutfak Robotu		
Buharlı ütü		
Elektrik süpürgesi		

Sabit telefon		
Bilgisayar		
İnternet bağlantısı		
Tüplü Televizyon		
LCD/ Plazma televizyon		
DVD/VCD Oynatıcı		
Ödemeli TV Yayınları		
Uydu Yayını		
Yazıcı		
Klima		
Güneş enerjili su ısıtma sistemi		
Termosifon		
Eksikliği duyulan eşya/eşyalar		

11.1. Tarım için kullanılan ulaşım araçlarının haricinde motorlu özel aracı/araçlarının bulunup bulunmadığı ve bulunuyorsa bu araç/araçların günümüzdeki piyasa ederinin ne olduğu:

11.2. Sizin eklemek istediğiniz başka hususlar var mı?

Sorularım burada sona erdi. Katkılarınız ve vakit ayırdığınız için teşekkür ederim.

Ebru SEVGİLİ

EK 5. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Aile Çiftçiliğinde Beka Stratejileri: Nazilli’de İncir Üreticiliği Örneği başlıklı bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı bünyesinde doktora tezi araştırması olarak yapılmaktadır. Araştırmanın esas amacı içinde incir üreticiliği de yapılan belli bir köyde çiftçilerin ne türden imkân ve kısıtlar altında üretimlerini nasıl örgütledikleri, sürdürdükleri, ne tür sorunlarla karşılaştıkları, beklentilerinin neler oldukları, geleceklerine dair öngörülerinin neler oldukları ve genel refah durumlarının ne olduğunu öğrenmektir. Ancak, bu hususlara ek olarak köyün geçmişi ve tarımsal üretim faaliyetleri hakkında derin ve güvenilir bilgiye sahip olan bazı köy sakinlerinin bilgisine başvurmak çalışmanın bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Bu araştırma projesi bütünüyle bilimsel amaçlarla ve bilimsel araştırma etik ilkelerine bağlı kalınarak yapılmakta olup, araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan izin alınmıştır.

Çalışmaya katılım bütünüyle sizin rıza ve onayınıza bağlıdır. Sizinle yapılacak olan mülakatın soru cetvelini incelediğinizde kendinizin de göreceği üzere, araştırmada size “mahrem” veya “gizli hallere” dair bir soru yöneltilmeyecektir. Aksine soruların tamamı sizin içinde yaşadığınız bu köyde komşularınız tarafından da az çok bilinen, hatırlanan haliyle özellikle geçmiş günlerde köyde hayatın nasıl olduğu, kimlerin yaşadığı, göç ettiği ve hem geçmişte hem de günümüzde çiftçiliğin/tarımcılığın hangi işlerden oluştuğu, bunların hangi aylar/mevsimlerde yapıldığı hakkındadır.

Mülakat sırasında cevaplamak istemediğiniz soruları yanıtsız bırakabilir, istediğiniz anda ve hiçbir gerekçe göstermeksizin katılımdan vazgeçebilirsiniz. Mülakata katılımdan vazgeçmek yahut katılmak size hiçbir sorumluluk yüklemeyecektir, katılımınız sürdürmeniz halinde de size bunun karşılığı olarak teşekkür etmekten başka bir şey sunmamız, vermemiz söz konusu olmayacaktır. Ancak, cevapladığınız sorularda sayı ve miktar hakkındaki soruları hatırlayabildiğiniz kadarıyla en doğru olanı, düşünceler ve beklentiler hakkındaki sorulara ise gerçekte ne düşündüğünüzü belirtmeniz bilimsel amaçlar bakımından yararlı olacaktır.

Sorulara vermiş olduğunuz yanıtlar, bu araştırma ve ileride bu araştırma ile ilgili diğer akademik çalışmalar dışında hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Araştırmada açık isimleriniz kullanılacak olup isteğiniz halinde takma isim/rumuz kullanılacaktır. Her iki halde de vermiş olduğunuz bilgiler araştırmacı ve tez danışmanı dışında kimseyle paylaşılmayacak, kişilik haklarınız ve özel bilgilerinizle ilgili tüm veriler araştırmacının kendisi tarafından denetim altına alınacaktır.

Yukarıda belirtilen hususlar haricinde bu araştırma ve katılım kararı vermeden önce sormak istediğiniz bütün soruları cevaplamaktan memnuniyet duyacağımızı belirtmek isterim. Ayrıca çalışma süresince ve sonrasında da aşağıdaki iletişim adreslerini kullanarak sorularınızı iletebilir, araştırma raporu hakkında bilgi edinebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Araştırmacı iletişim bilgileri:

Ebru Sevgili

Mail:

Tarih:...

Telefon:...

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez

(Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji

Bölümü)

Katılımcı:

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

EK 6. SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI MÜLAKAT CETVELİ

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI KAYNAK KİŞİ MÜLAKAT CETVELİ (IŞIKLAR KÖYÜ)

Mülakat no:
Mülakat tarihi:
Mülakat yeri:
Mülakatın başlama saati:
Mülakatın bitiş saati:

Bu mülakat cetveli, köyün tarihsel süreç içindeki ekonomik, toplumsal, kültürel değişimini anlamak amacıyla köy içerisinde bu bilgilere sahip olduğu düşünülen kişilerle gerçekleştirilmesi planlanan sözlü tarih çalışması için oluşturulmuştur. Formda, köye ilişkin genel bilgiler ve incir üreticiliğiyle alakalı sorular yer almaktadır.

1. KENDİSİ İLE MÜLAKAT YAPILAN KİŞİ HAKKINDA BİLGİLER:

- 1.1. Adı-Soyadı:
- 1.2. Cinsiyeti: **a)** Erkek **b)** Kadın
- 1.3. Yaşı:
- 1.4. Köyde ikamet edilen mahallenin adı:
- 1.5. Köyde hangi sülaleye mensup olarak bilindikleri:
- 1.6. Hane halkının bu köyün yerlisi olup olmadığı:
- 1.7. Kendisi ile mülakat yapılan kişinin bu köyde doğup, doğmadığı:
a) EVET, **b)** HAYIR doğdu.
- 1.8. Büyüklerin anlattıklarına göre ailenin/sülalenin kökeninin neresi olduğu:
- 1.9. Ne kadar süredir bu köyde yaşamakta olduğu:

2.KÖY HAKKINDA BİLGİLER

- 2.1. Köyün tarihinin ne kadar geriye gittiği, kim/kimler tarafından ne zaman ve ne üzerine kurulmuş olduğu, etnik-dini kompozisyonun ne olduğu:
- 2.2. Mübadele yılları öncesinde ve sonrasında köyde göç hareketi olup olmadığı
- 2.3. Köyden şehre göçün ne zaman başladığı ve kimlerin bu sürece nasıl katıldığı,
- 2.4. Köyden yurt dışına göç olup olmadığı ve halen yurt dışında yaşayan kaç hane halkı olduğu ve bunların köy ile bağ ve ilişkilerinin nasıl olduğu,
- 2.5. Eskiden köyün zengin, kudretli, belli bir sanat, meslek veya becerisi ile ünlü kişilerinin olup olmadığı ve bunların kimler oldukları ve halen köyde yaşayıp yaşamadıkları, akıbetlerinin ne olduğu

2.6. Şimdi köyün zengin, kudretli, belli bir sanat, meslek veya becerisi ile ünlü kişilerinin olup olmadığı ve bunların kimler oldukları

3. GEÇMİŞTEN BUGÜNE SOSYO-EKONOMİK YAPI

3.1. “Eskiden köyde hayat” diye hikayesini anlatmaya başlayacak olsaydı, köydeki hayatı ana hatları ile nasıl tarif ederdi

3.2. Köyün eski dönemde ne ile geçindiği, nelerin üretildiği, yeni ürünlerin üretimine ne zaman başlandığı (ziraat, hayvancılık, zanaat, ticaret her türden faaliyeti dikkate alarak) (Geçmiş dönemlerde tarım haricinde hanelerin temel yahut yaygın geçim kaynaklarından birini teşkil etmiş fakat şu anda ya çok az kişinin uğraştığı ya da kimse tarafından yapılmayan yukarıda belirtilenler haricinde herhangi başka meslek/zanaatın olup olmadığı, bu faaliyetlerin günümüzde bırakılmış olmasının nedenlerinin neler oldukları) Nalbantlık, kalaycılık,

3.3. Bilindiği kadarıyla geçmişten bugüne köyde eğitim, ulaşım, iletişim ve diğer alt yapı hizmetlerinin nasıl geliştiği, kimlerin bu konuda nasıl bir öncülük ettiği, yardım sağladığı

3.4. Geçmiş dönemlerden bugüne köyün/köylünün genel refah düzeyinde ne sebeple nasıl bir değişim yaşandı, bu süreçte kimlerin ileri gittiği, kimlerin geride kaldıkları

3.5. Geçmişle kıyaslandığında aile içinde, akrabalık ilişkilerinde ve komşuluk ilişkilerinde ne türden değişimler yaşandı, değişmeden kalan şeylerin neler oldukları

3.6. Köy halkının günümüzdeki en önemli gelir kaynağını oluşturan iş ve faaliyetlerin neler oldukları ve bunların önem sırasının ne olduğu (ilk beş)

3.7. İncir üretiminin köyün temel geçim kaynağı haline gelmesinin nasıl gerçekleştiği ve bunun nedenlerinin neler oldukları

3.8. Çalgıcılığın bu köyde yaygın bir iktisadi geçim kaynağı olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni ve kökenini biliyor musunuz? Çalgıcılık ile uğraşan kişiler/haneler hakkında bilgi verebilir misiniz?

3.9. Şu anda köyde hangi işletmeler yer almaktadır? Bu işletmelerin sayısını ve kimler tarafından işletildiğini belirtiniz.

- Köy odası, muhtar yazıhanesi, köy derneği, köyün internet sitesi, face-book sayfası, Bakkal, cami, okul, tamirhane, zanaat işletmesi bakırcı, demirci, sobacı, değirmen,
- imalathane, fırın, yağ imalathanesi
- terzi:
- kahvehane:
- incir işletmesi:
- düğün salonu:
- diğer:

3.10. Köy içerisinde tarımsal araziye sahip olmayan yahut varsa da buradan gelir elde edemeyen kişiler/haneler var mıdır? Bu kişiler geçimlerini nasıl sağlamaktalar?

3.11. Köyde bakıma muhtaç kişiler/haneler var mıdır? Bu kişilerin/hanelerin temel ihtiyaçları ya da bakımı hususunda nasıl bir yöntem izlenmektedir?

- 3.12.** Köken olarak bu köyden olup gerek burada yaşamını sürdüren gerekse de dışarıda ikamet eden fakat köy ile bağına koparmamış kişilerden köyün temel gereksinimleri için destek sağlayan bildiğiniz kişi ya da kişiler var mı?

4. TARIMSAL ÜRETİM

- 4.1.** Bir çiftçi olarak senelik iş döngünüzü anlatabilir misiniz?

Ay	Yapılan işler
Ocak	
Şubat	
Mart	
Nisan	
Mayıs	
Haziran	
Temmuz	
Ağustos	
Eylül	
Ekim	
Kasım	
Aralık	

- 4.2.** İncirin ağaç olarak yetiştirilmesinden satışına kadar geçen süreçte, hangi aşamalardan geçtiğini, yılın hangi döneminde hangi işlemlerin yapıldığını anlatır mısınız?
- 4.3.** İncir üretimi daha önceki dönemlerde nasıl yapılmaktaydı? Kurutma, toplama, satma süreçlerinde günümüzden farklı olarak uygulanan işlemler, satış yapılan kurumlar, kullanılan araç gereçler, kullanılan iş araçları/hayvanları nelerdi?
- 4.4.** Geçmiş dönemlerdeki tarımsal faaliyetlerde hane içi/haneler arası ve köyler arası dayanışma örüntüleri nasıldı? Hane içindeki görev dağılımları nasıl gerçekleşmekteydi?
- 4.5.** Geçmiş dönemlerde toprak ve diğer mal varlıklarının miras yoluyla aktarımı nasıl gerçekleşiyordu? İşin devri nasıl gerçekleşiyordu?
- 4.6.** Köy içerisinde ürünlerinizi saklamak için kullanılabileceğiniz ortak kullanıma açık depolama, soğuk hava deposu ya da diğer türden üretim sürecinde ihtiyacını duyduğunuz ortak kullanım alanları var mı? Bunların kullanımları nasıl gerçekleşiyor?
- 4.7.** İncirin son dönemlerde diğer tarım ürünlerinden farklı olarak üreticinin yüzünü güldüren bir ürün olduğu değerlendirmesine ne oranda katıldığı ve nedeni
- 4.8.** İncir üreticiliğinin temel sorunlarının ve bunlar hakkında üreticiler, meslek kuruluşları ve hükümetçe alınması gereken tedbirlerin neler oldukları
- 4.9.** İncir üreticiliğinin ve tarımsal üretimin geleceğini nasıl gördüğü ve sebebi
- 4.10.** Eklemek istediği diğer hususlar:

Sorularım burada sona erdi. Katkılarınız ve vakit ayırdığınız için teşekkür ederim.
Ebru SEVGİLİ